

Улсын бүртгэлийн
дугаар.....

Нууцын зэрэглэл: А

Аравтын бүрэн ангиллын код

Төсөл гүйцэтгэх гэрээний
Дугаар:

БОЛОВСРОЛ, СОЁЛ, ШИНЖЛЭХ УХААН, СПОРТЫН ЯАМ
БОЛОВСРОЛЫН ХҮРЭЭЛЭН

**“МОНГОЛЫН ХҮҮХЭД, ЗАЛУУСЫН ХӨГЖЛИЙН
ШАЛГУУР, ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ ТОДОРХОЙЛОХ ТЕХНОЛОГИЙГ
СУРГАЛТЫН ПРАКТИКТ НЭВТРҮҮЛЭХ НЬ”**

**Шинжлэх ухаан, технологийн төслийн тайлан
2013-2017**

Улаанбаатар
2018

Төслийн удирдагч:

Н.Бэгз – Академич

Санхүүжүүлэгч байгууллага:

Шинжлэх ухаан, технологийн сан

Захиалагч байгууллага:

Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан,
спортын яам

Тайлан өмчлөгч:

Боловсролын хүрээлэн

ХУРААНГУЙ

Үндэслэл

Хүүхэд бүрийн хөгжлийн түвшинд тохирсон, чанартай, хүртээмжтэй, үр ашигтай сургалтыг зохион байгуулах нь аль ч улсын боловсролын салбарынхны тэргүүн зорилт мөн. Энэхүү зорилтод хүрэхэд тодорхой бодлого, бодлогыг хэрэгжүүлэх механизм, чадавх байх ёстой.

Засгийн Газрын 2010 оны 173 дугаар тогтоолын хавсралт болох “Монгол Улсын шинжлэх ухаан технологийг хэрэгжүүлэх тэргүүлэх чиглэл, 2010-2014 он”-ы тэргүүлэх чиглэлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх цөм технологийн жагсаалтад “Хүний хөгжил, төлөвшил, боловсролын шинэчлэлийн технологи”-ийг “Хүний хөгжил, амьдралын чанар тэргүүлэх чиглэл”-ийн хүрээнд багтаасан байна. Үүнтэй холбоотой хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн цогц судалгааг цөм технологи бий болгох зорилгоор БСШУСЯ-ны захиалгаар, ШУТС-ийн санхүүжилтээр Боловсролын хүрээлэн гүйцэтгэх болсон.

Судалгааны зорилго: Монголын хүүхэд, залуусын хөгжлийн судалгаанд тулгуурласан хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлтийг боловсролын түвшин тус бүрээр боловсруулах

Түлхүүр үгс: Хүүхэд, залуучууд, хөгжил, бие бялдрын хөгжил, танин мэдэхүйн хөгжил, нийгэмшил, шалгуур, үзүүлэлт, хөгжлийн түвшин

Үр дүн

2-21 насны нийт 4508 түүврийг хамруулан судалгаа авсан.

Судалгааны үр дүнгээс харахад, 2-21 настай хүүхэд, залуучуудын бие бялдрын хөгжил физиологийн зүй тогтлоороо явагдаж байна.

Сургуулийн өмнөх насанд хүүхдийн хөгжилд хот, хөдөө, цэцэрлэгийн сургалтын хэв маягийн ялгаатай байдал нөлөөлөөгүй байна

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт харьцангуй доогуур, анхаарлын шилжилт дундаж түвшинд байна.

2-5 настай хүүхдүүдийн харааны ойн хөгжил сайн, сонорын ойн хөгжил дундаж түвшинд, хийсвэр сэтгэхүйн даалгаврын гүйцэтгэл хангалтгүй түвшинд байлаа.

2-5 настай хүүхдүүдийн нийгэмшихүйн хөгжлийн түвшний үзүүлэлт болох өөрийгөө илэрхийлэх, бусдыг хүндлэх, маргааныг шийдвэрлэх чадвар сайн байна.

6-21 насанд сургуульд хамрагддаг эсэх нь тэдний хөгжилд тодорхой хэмжээгээр нөлөөтэй байна. Ялангуяа танин мэдэхүйн хөгжилд чухал нөлөө үзүүлдэг байна.

Биеийн өндөр 10-12 насанд хөвгүүдээс охид илүү өндөр, 14 наснаас хөвгүүд охидоос харьцангуй өндөр болж эхэлсэн байна. Охидын өндөр 14, хөвгүүдийн өндөр 16 наснаас тус тус саарч байна.

Биеийн жингийн индексээр хүүхдүүд хэвийн жинтэй гэхдээ охидын биеийн жин 11-14 насанд хөвгүүдийнх 13-15 насанд нэмэгдэж, 17 настай охид таргалалттай байна.

Орон нутгийн хүүхдүүд хотын хүүхдүүдээс биеийн жин багатай, сургуульд сурч буй хүүхдүүд сургуулийн гадна байгаа хүүхдүүдээс мөн биеийн жин багатай, өндөр байна.

Хурдны чанарын хувьд 12 наснаас эхлэн хүүхдүүдийн хурд саарч эхэлж байна. 15-17 насанд хөвгүүдийн хурд нэмэгдэж байна. Нийт насанд хөвгүүдийн хурд илүү байлаа.

Хүчний чанар нь хөвгүүдийн нас нэмэгдэхэд сайжирсан бол охидын хүчний чанар өсөхгүй байгаа нь харагдлаа.

15-17 насанд охид хөвгүүдийн тэсвэрт чанар буурсан үзүүлэлттэй байна.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн хувьд 6-17 насанд хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн процессын хөгжил нь хэл ярианы хөгжлөөсөө сул байна. Нийт насанд мэдээллийг сонсох, утгачлан тогтоох, зүй тогтолт харьцааг олох математик үйлдлийг гүйцэтгэх нь сайн, харин анхаарлаа төвлөрүүлэх, хурдан хугацаанд юмсыг ажиглах, мэдээллийг харж тогтоох нь сул байна. Юмсыг гадаад харагдаж байгаа шинж төрхөөр нь харьцуулах нь сайн, харин дотоод мөн чанар, учир шалтгааныг таньж харьцуулах чадвар сул байна

6 настай хүүхдүүдийн бодит дүрслэлийн сэтгэхүй сул буюу энгийн дүрсийг шугамын дагуу зурах, дүрсийн холбоосыг дууриан зурах чадвар хангалтгүй байна.

Мэдээллийг хүртэж хүлээж авах, боловсруулахдаа хүүхдүүд анхаарлаа төвлөрүүлэн нарийвчлан мэдээлэл болгоныг бус харин ерөнхийд нь хүртдэг ерөнхий хандлага ажиглагдаж байна.

Ярих чадварын хувьд, 9 нас хүртлээ санаагаа тоочин илэрхийлж, 10 наснаас эхлэн дүгнэж ярих нь сайжирсан байна. Нийт насныхан гол төлөв энгийн өгүүлбэрээр санаагаа илэрхийлдэг, нийлмэл өгүүлбэр хэрэглэх нь бага байна.

Нийгэмшлийн хувьд, 6-17 насны хүүхдүүдийн өөртөө итгэх итгэл, өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх нь эерэг, өсвөр наснаас айдас бий болж, эцэг эх хүүхдийн дотно харилцаа, хэм хэмжээг баримтлах, өөрийн зан төлөвөө удирдан чиглүүлэх нь буурсан байна. Ахлах ангийн хүүхдүүдэд сэтгэлийн хөдөлгөөнөө ойлгох, удирдах чадвар сул байна.

Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь бага боловсролын түвшинд өндөр, суурь боловсролын түвшингээс эхлэн буурсан нь тэдний бусдын санаа бодол, үйлд хөдлөлд шүүмжлэлтэй хандлага нэмэгдэж буйг илэрхийлнэ.

Гүйцэтгэгчид:

Н.Бэгз	Боловсролын хүрээлэн, Академич
С.Санжаабадам	Боловсролын хүрээлэн, Доктор (Ph.D.), дэд проф.
Г.Бүрэнжаргал	Боловсролын хүрээлэн, Доктор (Ph.D.)
Ц.Лхагвасүрэн	Боловсролын хүрээлэн, Магистр, дэд проф.
Б.Энхбаяр	Боловсролын хүрээлэн, Магистр
Б.Баярмаа	Боловсролын хүрээлэн, Магистр
Д.Наранцэцэг	Боловсролын хүрээлэн
Б.Баярсайхан	Боловсролын хүрээлэн
Ш.Цэрэннадмид	МУБИС, СӨБ сургууль, Магистр

Мэргэжил, аргазүйн баг:

П.Цэрэндондов	МУБИС, Доктор (Ph.D.)
О.Мягмар	МУБИС, Доктор (Ph.D.),
Ж.Батдэлгэр	МУИС, Доктор (Ph.D.),
Б.Туяа	МУИС, Доктор (Ph.D.),
Г.Сарантуяа	МУИС, Доктор (Ph.D.),
З.Баянсан	МУИС, Доктор (Ph.D.),
Б.Мөнгөнцэцэг	МУИС, Доктор (Ph.D.),
Л.Алтанцэцэг	ҮБТДС, Доктор (Sc.D.)
Л.Гүндэгмаа	ҮБТДС, Доктор (Ph.D.)
Б.Ууганцэцэг	Сэтгэл судлалын үндэсний төв
Т.Дэлгэрмэнд	Сэтгэл судлалын үндэсний төв

Хамтран ажилласан хүмүүс:

Л.Уртнасан	МУБИС, Доктор (Ph.D.)
Д.Цогзолмаа	ШУТИС, Доктор (Ph.D.)
Я.Цэвээнлхазал	Доктор (Ph.D.)
Ж.Нямаа	ШУТИС, Доктор (Ph.D.)
Д.Дэлгэржав	МУИС, Доктор (Ph.D.)
Ш.Ариунболд	Үндэсний статистикийн хороо
Б.Балжинням	“Энх-Орчлон” дээд сургууль
Г.Мандухай	Сэтгэл судлалын үндэсний төв
А.Гантулга	Нийслэлийн боловсролын газар
н. Батболд	МУИС
Б.Баярцэцэг	Боловсролын хүрээлэн, Доктор (Ph.D.)
Б.Гэрэлмаа	Боловсролын хүрээлэн
Р.Нурбек	Боловсролын хүрээлэн
У.Мягмаржав	Боловсролын хүрээлэн
С.Гэндэнжамц	Боловсролын хүрээлэн
Х.Гансүх	Боловсролын хүрээлэн
Д.Эрдэнэчимэг	Боловсролын хүрээлэн
Б.Майнбаяр	
Э.Золжаргал	
С.Лувсанвандан	
Б.Хэнмэдэх	

Г.Номин
Л.Монголмаа
Б.Батжаргал
С.Доржпүрэв
Л.Алтансүх
В.Мандухайцэцэн
Э.Бямбасүрэн
Б.Жаргалсайхан
Д.Баасандулам
Б.Дашдулам

Хамтран ажилласан байгууллага:

Монгол дахь НҮБ-ын Хүүхдийн сан
Сэтгэл судлалын үндэсний төв
Дорноговь аймгийн БСУГ
Дорнод аймгийн БСУГ
Завхан аймгийн БСУГ
Орхон аймгийн БСУГ
Хөвсгөл аймгийн БСУГ
Дорноговь аймгийн Насан туршийн боловсролын төв
Дорнод аймгийн Насан туршийн боловсролын төв
Завхан аймгийн Насан туршийн боловсролын төв
Хөвсгөл аймгийн Насан туршийн боловсролын төв
Баянгол дүүрэг, Насан туршийн боловсролын төв
Баянзүрх дүүрэг, Насан туршийн боловсролын төв
Налайх дүүрэг, Насан туршийн боловсролын төв
Сонгинохайрхан дүүрэг, Насан туршийн боловсролын төв
Сүхбаатар дүүрэг, Насан туршийн боловсролын төв
Хан-Уул дүүрэг, Насан туршийн боловсролын төв
Чингэлтэй дүүрэг, Насан туршийн боловсролын төв
МУИС
МУБИС, Багшийн сургууль
Батлан хамгаалахын их сургуулийн Онцгой байдлын сургууль
Р.Гандийн нэрэмжит Үйлдвэрлэл Урлалын политехник коллеж
“Аварга” дээд сургууль
“Сити” их сургууль
Үндэсний биеийн тамирын дээд сургууль
“Энх-Орчлон” дээд сургууль
Технологийн дээд сургууль
МУИС-ийн Завхан дахь Завхан сургууль
МУИС-ийн Орхон аймаг дахь Эрдэнэт сургууль
Хөвсгөл аймаг, “Далай ван” коллеж
Дорнод аймаг, “Дорнод” их сургууль
Дорноговь аймаг, Анагаахын их сургууль
Орхон аймаг Ш.Отгонбилэгийн нэрэмжит Технологийн сургууль,
МУИС-ийн Эрдэнэт сургууль

Төв аймаг, Эрдэнэ сум МСҮТ
БГД, “Эрдмийн Өргөө” ЦС
БГД, 40 дүгээр ЕБС
БГД, 113 дугаар ЕБС
БЗД, 68 дугаар ЕБС
БЗД, 87 дугаар ЕБС
СХД, 62 дугаар ЕБС
СХД, 105 дугаар ЕБС
СБД, 71 дүгээр, ЕБС
ХУД, 52 дугаар ЕБС
ХУД, “Буянт-Ухаа” ЦС
ЧД, 61 дүгээр ЕБС
Налайх дүүрэг, “Голомт” ЦС
Налайх Дүүрэг, 8 дугаар ЕБС
Баянзүрх дүүргийн 122 дугаар цэцэрлэг
Сонгинохайрхан дүүргийн 163 дугаар цэцэрлэг
Налайх дүүргийн 123 дугаар цэцэрлэг
Төв аймгийн Эрдэнэ сумын цэцэрлэг
Архангай аймгийн Тариат сумын цэцэрлэг
Дорнод аймгийн 5 дугаар ЕБС
Дорнод аймгийн “Хан-Уул” ЦС
Дорнод аймгийн Баяндун сумын ЕБС
Дорнод аймгийн Цагаан-Овоо сумын ЕБС
Дорноговь аймгийн Сайншанд, 1 дүгээр ЕБС
Дорноговь аймгийн Сайншанд, 5 дугаар ЕБС
Дорноговь аймгийн Замын-Үүд сумын 2 дугаар ЕБС
Дорноговь аймгийн Айраг сумын ЕБС
Завхан аймгийн Улиастай, “Жавхлант” ЦС
Завхан аймгийн Улиастай, 3 дугаар ЕБС
Завхан аймгийн Түдэвтэй сумын ЕБС
Завхан аймгийн Нөмрөг сумын ЕБС
Орхон аймгийн “Эрдэнэт” ЦС
Орхон аймгийн “Орхон” ЦС
Орхон аймгийн 7 дугаар ЕБС
Орхон аймгийн 8 дугаар ЕБС
Орхон аймгийн 14 дүгээр ЕБС
Төв аймаг, Эрдэнэ сумын ЕБС
Хөвсгөл аймгийн Мөрөн, 2 дугаар ЕБС
Хөвсгөл аймгийн Мөрөн, “Эрдмийн далай” ЦС
Хөвсгөл аймгийн Ренчинлхүмбэ сумын ЕБС
Хөвсгөл аймгийн Цагаан-Үүр сумын ЕБС

Агуулга

Нэр томъёоны тайлбар	1

Нэгдүгээр хэсэг. Судалгааны арга судлалын үндэс

1.1. Үндэслэл	12
1.2. Судалгааны түүврийн аргазүй	14
1.3. Судалгааны зохион байгуулалт	15
1.4. Судалгааны арга судлалын үндэслэл	17

Хоёрдугаар хэсэг. Монголын 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн онцлог

2.1. Ерөнхий мэдээлэл	31
2.2. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн онцлог ..	37
2.2.1. Бие бялдрын хөгжлийн онцлог	37
2.2.2. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн онцлог	49
2.2.3. Бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ	59
2.2.4. Дүгнэлт	59
2.3. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог	61
2.3.1 Ажигч чанар, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүйн онцлог	61
2.3.2. Хэл ярианы онцлог	71
2.3.3. Танин мэдэхүйн хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ	81
2.3.4. Дүгнэлт	82
2.4. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын нийгэмшлийн онцлог	83
2.4.1. Өөртөө хандах хандлага	83
2.4.2. Зан төлөв	84
2.4.3. Эзнэгшилт	86
2.4.4. Сэтгэлийн хөдөлгөөн	87
2.4.5. Харилцаа	89
2.4.6. Дасан зохицол	90
2.4.7. Үнэт зүйл	91
2.4.8. Нийгмийн хэм хэмжээ	93
2.4.9. Нийгэмшлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ	94
2.5. Ерөнхий дүгнэлт	95

Гуравдугаар хэсэг. Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн онцлог

3.1. Бага насны хүүхдийн хөгжлийн онцлог	99
3.1.1. Ерөнхий мэдээлэл	99
3.1.2. Бие бялдрын хөгжлийн онцлог	101
3.1.3. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн онцлог	106
3.1.4. Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог	110
3.1.5. Нийгэмшлийн онцлог	120

3.1.6. Дүгнэлт	126
3.2. 6-10 настай хүүхдүүдийн бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн онцлог.....	127
3.2.1. Ерөнхий мэдээлэл	127
3.2.2. Бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн онцлог	132
3.2.3 Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог.....	158
3.2.4. Нийгэмшлийн онцлог.....	179
3.2.5. Бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хамаарлын шинжилгээ	191
3.2.6. Ерөнхий дүгнэлт.....	195
3.3. 11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн онцлог.....	196
3.3.1. Ерөнхий мэдээлэл	196
3.3.2. Бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн онцлог	200
3.3.3 Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог.....	217
3.3.4. Нийгэмшлийн онцлог.....	233
3.3.5. Бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хамаарлын шинжилгээ	245
3.3.6 Ерөнхий дүгнэлт.....	267
3.4.15-17 настай хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн онцлог.....	271
3.4.1. Ерөнхий мэдээлэл	271
3.4.2 Бие бялдрын хөгжлийн онцлог	275
3.4.3 Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог	295
3.4.4 Нийгэмшлийн онцлог	312
3.4.5 Бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хамаарлын шинжилгээ	329
3.4.6 Ерөнхий дүгнэлт	329
3.5. 18-21 настай залуучуудын бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн онцлог.....	334
3.5.1. Ерөнхий мэдээлэл	334
3.5.2. Бие бялдрын хөгжлийн онцлог	336
3.5.3. Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог.....	348
3.5.4. Нийгэмшлийн онцлог.....	357
3.5.5. Бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хамаарлын шинжилгээ	364
3.5.6. Ерөнхий дүгнэлт.....	364

Дөрөвдүгээр хэсэг. Санал, зөвлөмж

4.1. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын бие бялдрын хөгжлийг дэмжих	367
4.2. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүй-хэл ярианы хөгжлийг дэмжих	369
4.3. 6-21 настай хүүхэд залуучуудын нийгэмшлийг дэмжих.....	374
Ашигласан материал.....	380
Төслийн үр дүнд гаргасан бүтээлүүд	388

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1. Судалгааны үе шатанд хийсэн үйл ажиллагаа	16
Хүснэгт 2. Нийт хүүхэд, залуучуудын амьдарч буй газар, хувиар	32
Хүснэгт 3. Судалгаанд хамрагдсан сурагчдын амьдарч буй нөхцөл, хувиар	32
Хүснэгт 4. Нийт хүүхэд, залуучуудын сургуулиас хэр зайтай амьдарч байгаа байдал, хувиар	32
Хүснэгт 5. Эцэг эхийн хүүхдэдээ хандах хандлага, хувиар	33
Хүснэгт 6. Нийт хүүхэд, залуучуудын эцгийн боловсрол эзэмшсэн байдал, хувиар	34
Хүснэгт 7. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн өндрийн статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	37
Хүснэгт 8. Биеийн өндөр ба нас, хүйс хоорондын ялгаа	38
Хүснэгт 9. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн статистик үзүүлэлт, нас, хүйсээр	39
Хүснэгт 10. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн индекс, хүйсээр	40
Хүснэгт 11. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын цээжний тойргийн статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	41
Хүснэгт 12. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын толгойн тойргийн статистик үзүүлэлтүүд, см	42
Хүснэгт 13. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын баруун гарын атгах хүчний статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	44
Хүснэгт 14. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын зүүн гарын атгах хүчний статистик үзүүлэлт, нас, хүйсээр	45
Хүснэгт 15. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурдны статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	47
Хүснэгт 16. Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүдийн корреляц хамаарал, 6-21 нас	48
Хүснэгт 17. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарын статистик үзүүлэлтүүд, м/с	49
Хүснэгт 18. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хүчний чанарын статистик үзүүлэлтүүд, удаа	51
Хүснэгт 19. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанарын статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	52
Хүснэгт 20. Статистик ялгааны үзүүлэлт	54
Хүснэгт 21. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны чанарын статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	54
Хүснэгт 22. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын доод мөчдийн динамик хүчний статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	57
Хүснэгт 23. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн корреляц хамаарал	58
Хүснэгт 24. Ажигч чанарын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшнээр	61
Хүснэгт 25. Ажигч чанарын статистик ач холбогдлын ялгаа, 6-21 нас	62
Хүснэгт 26. Нийт хүүхэд, залуучуудын ажигч чанарын үзүүлэлт, түвшнээр	62
Хүснэгт 27. Анхаарлын тогтворжилтын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшнээр	62
Хүснэгт 28. Анхаарлын шилжилтын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшнээр	63
Хүснэгт 29. Ажиллах чадварын статистик үзүүлэлт	64
Хүснэгт 30. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн ажиллах чадварын үзүүлэлт, түвшнээр	64
Хүснэгт 31. Богино хугацааны харааны ой тогтоолтын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшнээр	65
Хүснэгт 32. Хийсвэр сэтгэхүйн статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшнээр	69
Хүснэгт 33. Бодит дүрслэлийн сэтгэхүйн статистик үзүүлэлтүүд, насаар	70
Хүснэгт 34. Үг тайлбарлах чадварын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшнээр	72
Хүснэгт 35. Үг бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, түвшнээр	74
Хүснэгт 36. Нийт хүүхэд, залуучуудын бодит үг тайлбарлах чадвар, боловсролын түвшнээр	74
Хүснэгт 37. Нийт хүүхэд, залуучуудын салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар боловсролын түвшнээр	75
Хүснэгт 38. Нийт хүүхэд, залуучуудын хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар, боловсролын түвшнээр	75
Хүснэгт 39. Үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд	76

Хүснэгт 40. Нийт хүүхэд, залуучуудын бодит үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшнээр	76
Хүснэгт 41. Нийт хүүхэд, залуучуудын тэмдэг нэр үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшнээр	76
Хүснэгт 42. Нийт хүүхэд, залуучуудын нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшнээр	77
Хүснэгт 43. Нийт хүүхэд, залуучуудын салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшнээр	77
Хүснэгт 44. Нийт хүүхэд, залуучуудын хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшнээр	77
Хүснэгт 45. Ярих чадварын статистик үзүүлэлтүүд, бага болон суурь боловсрол	78
Хүснэгт 46. Ярих чадварын статистик үзүүлэлтүүд, бүрэн дунд болон боловсрол дээд боловсрол	78
Хүснэгт 47. Нийт хүүхэд, залуучуудын санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшнээр	79
Хүснэгт 48. Нийт хүүхэд, залуучуудын санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшнээр	79
Хүснэгт 49. Нийт хүүхэд, залуучуудын холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр санаагаа илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшнээр	80
Хүснэгт 50. Нийт хүүхэд, залуучуудын зургийн үйл явдалыг тоочиж илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшнээр	80
Хүснэгт 51. Нийт хүүхэд, залуучуудын зургийн гол санааг дүгнэж илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшнээр	81
Хүснэгт 52. Өөртөө хандах хандлагын наснаас хамаарсан байдал, 6-21 нас	84
Хүснэгт 53. Өөртөө хандах хандлагын корреляц хамаарал	84
Хүснэгт 54. Зан төлөвийн дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	85
Хүснэгт 55. Хүүхэд, залуучуудын зан төлөв ба нас	85
Хүснэгт 56. Зан төлөвийн шинж ба газарзүйн байршил	85
Хүснэгт 57. Зан төлөвийн корреляц хамаарал	86
Хүснэгт 58. Ээнэгшилт наснаас хамаарсан байдал	87
Хүснэгт 59. Сэтгэлийн хөдөлгөөний онцлог наснаас хамаарсан байдал	88
Хүснэгт 60. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадваруудын корреляц хамаарал	88
Хүснэгт 61. Харилцааны чадварын корреляц хамаарал, 6-21 нас	90
Хүснэгт 62. Дасан зохицох чадвар наснаас хамаарсан байдал	91
Хүснэгт 63. Дасан зохицох чадвар байршлаас хамаарсан байдал	91
Хүснэгт 64. Үнэт зүйлийн чиг баримжааны дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	92
Хүснэгт 65. Үнэт зүйлийн чиг баримжааны корреляц хамаарал, 6-21 нас	92
Хүснэгт 66. Хэм хэмжээг дагах чадварын корреляц хамаарал, 6-21 нас	93
Хүснэгт 67. Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан байдал ба сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжлийн хамаарал	94
Хүснэгт 68. Хүүхдийн биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр (см)	102
Хүснэгт 69. Хүүхдийн биеийн жингийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр	103
Хүснэгт 70. Хүүхдийн биеийн жингийн индекс, нас, хүйсээр	103
Хүснэгт 71. Хүүхдийн цээжний тойргийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр	104
Хүснэгт 72. Хүүхдийн толгойн тойргийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр	104
Хүснэгт 73. Хүүхдийн уян хатан чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, сургалтын төрлөөр	108
Хүснэгт 74. Хүүхдийн авхаалж самбааны чанарын дундаж үзүүлэлт, сургалтын төрлөөр	109
Хүснэгт 75. Хүүхдийн анхаарлын тогтворжилтийн үзүүлэлт, насаар	112
Хүснэгт 76. Хүүхдийн харааны ойн үзүүлэлт, насаар	116
Хүснэгт 77. Хүүхдийн сонорын ойн үзүүлэлт, насаар	116
Хүснэгт 78. Хүүхдийн өөрийгөө илэрхийлэх байдал: нэр мэдэх, насаар	121
Хүснэгт 79. Хүүхдийн өөрийгөө илэрхийлэх байдал: найзаа нэрлэх, насаар	122
Хүснэгт 80. Хүүхдийн өөрийгөө илэрхийлэх байдал: хийх дуртай зүйлээ нэрлэх	123
Хүснэгт 81. Өөрийгөө хянах байдал: баярлах	123

Хүснэгт 82. Өөрийгөө хянах байдал: уурлах	123
Хүснэгт 83. Бусдаас тусламж хүсэх	124
Хүснэгт 84. Сэтгэлийн хөдөлгөөн, насаар	125
Хүснэгт 85. Асуудлыг шийдвэрлэх чадвар, насаар	125
Хүснэгт 86. Бусадтай эд юмсаа хуваалцах	126
Хүснэгт 87. Эцэг, эхийн боловсролын түвшин, хувиар	128
Хүснэгт 88. Зургаан настай хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн дундаж үзүүлэлтүүд	132
Хүснэгт 89. Долоон настай хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн дундаж үзүүлэлтүүд	134
Хүснэгт 90. Найман настай хүүхдүүдийн биеийн өсөлт, хөгжлийн үзүүлэлтүүд хүйсээр	135
Хүснэгт 91. Есөн настай хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт хөгжлийн үзүүлэлтүүд	135
Хүснэгт 92. Арван настай хүүхдүүдийн бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн үзүүлэлтүүд, хүйсээр	136
Хүснэгт 93. Зургаан настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр	138
Хүснэгт 94. Долоон настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр	139
Хүснэгт 95. Найман настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн дундаж үзүүлэлтүүд	140
Хүснэгт 96. Есөн настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн дундаж үзүүлэлтүүд	140
Хүснэгт 97. Арван настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд	141
Хүснэгт 98. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан зургаан настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр	144
Хүснэгт 99. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан долоон настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн судалгааны статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр	144
Хүснэгт 100. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан найман настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн судалгааны статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр	145
Хүснэгт 101. Сургуульд хамрагдаагүй есөн настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн судалгааны статистик үзүүлэлт	146
Хүснэгт 102. Сургуульд хамрагдаагүй арван настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн судалгааны статистик үзүүлэлт	147
Хүснэгт 103. 6-10 настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	149
Хүснэгт 104. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн биеийн өндрийн дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	150
Хүснэгт 105. 6-10 настай хүүхдүүдийн цээжний тойргийн дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	150
Хүснэгт 106. 6-10 настай хүүхдүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүчний дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	150
Хүснэгт 107. 6-10 настай хүүхдүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	151
Хүснэгт 108. 6-10 настай хүүхдүүдийн хүчний чанарын дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	151
Хүснэгт 109. 6-10 настай хүүхдүүдийн доод мөчдийн динамик хүчний дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	152
Хүснэгт 110. 6-10 настай хүүхдүүдийн хурдны чанарын дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	152
Хүснэгт 111. 6-10 настай хүүхдүүдийн тэсвэрийн дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	153
Хүснэгт 112. 6-10 настай хүүхдүүдийн авхаалж самбаа дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	153

Хүснэгт 113. 6-10 настай хүүхдүүдийн уян хатан чанарын дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр	153
Хүснэгт 114. Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлт хоорондын корреляц хамаарал	154
Хүснэгт 115. Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүдийн корреляц хамаарал	155
Хүснэгт 116. Бие бялдрын үзүүлэлтүүд хоорондын статистик ялгаа	156
Хүснэгт 117. Бие бялдрын үзүүлэлтүүд хоорондын статистик ялгаа	156
Хүснэгт 118. Ажигч чанар ба анхаарлын чанаруудын статистик үзүүлэлтүүд	158
Хүснэгт 119. Зургаан настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын статистик үзүүлэлт	163
Хүснэгт 120. Долоон настай хүүхдүүдийн ажигч чанар ба анхаарлын чанаруудын статистик үзүүлэлт	165
Хүснэгт 121. Долоон настай хүүхдүүдийн ажигч чанар ба анхаарлын чанарууд, хүйсээр	165
Хүснэгт 122. Долоон настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын дундаж үзүүлэлт	166
Хүснэгт 123. Долоон настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын үзүүлэлт, түвшнээр	166
Хүснэгт 124. Долоон настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн дундаж үзүүлэлтүүд	166
Хүснэгт 125. Долоон настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах сорилын статистик үзүүлэлт	166
Хүснэгт 126. Долоон настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх сорилын дундаж үзүүлэлтүүд	167
Хүснэгт 127. Зургийн гол санааг илэрхийлэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд, 7 настай хүүхдүүд	167
Хүснэгт 128. Найман настай хүүхдүүдийн ажигч чанар ба анхаарлын статистик үзүүлэлтүүд	167
Хүснэгт 129. Найман настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын статистик үзүүлэлт	168
Хүснэгт 130. Найман настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн үйлдлүүдийн статистик үзүүлэлтүүд	168
Хүснэгт 131. Найман настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадварын статистик үзүүлэлтүүд	168
Хүснэгт 132. Найман настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх сорилын статистик үзүүлэлтүүд	168
Хүснэгт 133. Найман настай хүүхдүүдийн зургийн үйл явдал гол санааг илэрхийлсэн байдлын статистик үзүүлэлтүүд	169
Хүснэгт 134. Есөн настай хүүхдүүдийн ажигч чанар болон анхаарлын чанаруудын дундаж үзүүлэлт	169
Хүснэгт 135. Есөн настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын статистик үзүүлэлтүүд	169
Хүснэгт 136. Есөн настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн үйлдлүүдийн статистик үзүүлэлтүүд	170
Хүснэгт 137. Есөн настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадварын статистик үзүүлэлтүүд	170
Хүснэгт 138. Есөн настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд	170
Хүснэгт 139. Зургийн үйл явдал, гол санааг илэрхийлэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд, 9 нас	170
Хүснэгт 140. Арван настай хүүхдүүдийн ажигч чанар болон анхаарлын чадваруудын статистик үзүүлэлтүүд	171
Хүснэгт 141. Арван настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын чадварын статистик үзүүлэлтүүд	171
Хүснэгт 142. Арван настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн үйлдлийн статистик үзүүлэлтүүд	171
Хүснэгт 143. Арван настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах сорилын дундаж үзүүлэлт	171
Хүснэгт 144. Арван настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд	171
Хүснэгт 145. Арван настай хүүхдүүдийн хэл ярианы чадварын статистик үзүүлэлтүүд	172
Хүснэгт 146. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлтүүд	172
Хүснэгт 147. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлтүүд	173
Хүснэгт 148. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлтүүд	173
Хүснэгт 149. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах, бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	173
Хүснэгт 150. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн санаагаа илэрхийлэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	174
Хүснэгт 151. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн ажигч чанар болон анхаарлын чадваруудын статистик үзүүлэлтүүд, насаар	174
Хүснэгт 152. Ой тогтоолтын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	175
Хүснэгт 153. Сэтгэхүйн үйлдлийн дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	175

Хүснэгт 154. Үг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	176
Хүснэгт 155. Үг бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	176
Хүснэгт 156. Ярих чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	176
Хүснэгт 157. Танин мэдэхүйн үзүүлэлтүүдийн хоорондын хамаарал	177
Хүснэгт 158. Танин мэдэхүйн зарим үзүүлэлт ба хүчин зүйлийн хамаарал	177
Хүснэгт 159. Өөртөө хандах хандлагын статистик үзүүлэлт, 6-10 нас	180
Хүснэгт 160. Өөртөө хандах хандлагын корреляц хамаарал, 6-10 нас	180
Хүснэгт 161. Бие хүний зан төлөвийн статистик үзүүлэлт, 6-10 нас	180
Хүснэгт 162. Зан төлөвийн дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	181
Хүснэгт 163. Зан төлөвийн корреляц хамаарал, 6-10 нас	181
Хүснэгт 164. Ээнэгшилтийн статистик үзүүлэлт, 6-10 нас	182
Хүснэгт 165. Ээнэгшилтийн дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	183
Хүснэгт 166. Ээнэгшилтийн корреляц хамаарал, 6-10 нас	183
Хүснэгт 167. Сэтгэлийн хөдөлгөөний статистик үзүүлэлт, 6-10 нас	183
Хүснэгт 168. Сэтгэлийн хөдөлгөөний корреляц хамаарал, 6-10 нас	184
Хүснэгт 169. Харилцааны чадварын статистик үзүүлэлт, 6-10 нас	185
Хүснэгт 170. Харилцааны чадварын дундаж үзүүлэлт, насаар	185
Хүснэгт 171. Харилцааны чадварын корреляц хамаарал, 6-10 нас	185
Хүснэгт 172. Дасан зохицох чадварын статистик үзүүлэлт, 6-10 нас	186
Хүснэгт 173. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, насаар	186
Хүснэгт 174. Дасан зохицох чадварын корреляц хамаарал, 6-10 нас	186
Хүснэгт 175. Үнэт зүйлийн чиг баримжааны статистик үзүүлэлт, 6-10 нас	187
Хүснэгт 176. Үнэт зүйлийн дундаж үзүүлэлт, 6-10 нас	187
Хүснэгт 177. Үнэт зүйлийн корреляц хамаарал, 6-10 нас	188
Хүснэгт 178. Нийгмийн хэм хэмжээний статистик үзүүлэлт, 6-10 нас	189
Хүснэгт 179. Үнэт зүйлийн дундаж үзүүлэлт, насаар	189
Хүснэгт 180. 11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдрын хөгжлийн корреляц хамаарал	200
Хүснэгт 181. 11-14 насны хүүхдүүдийн биеийн жингийн дундаж үзүүлэлт, кг	202
Хүснэгт 182. 11-14 насны хүүхдүүдийн биеийн өндрийн (ст) үзүүлэлт, хүйсээр	202
Хүснэгт 183. 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн хөгжлийн индекс, хүйсээр	202
Хүснэгт 184. Бие бялдрын хөгжил хот, хөдөөгөөр ялгаатай байдал, 11-14 нас	204
Хүснэгт 185. Бие бялдрын хөгжлийн дундаж үзүүлэлт, 11-14 нас (байршлаар)	205
Хүснэгт 186. 11-14 насны хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн корреляц хамаарал	205
Хүснэгт 187. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн дундаж үзүүлэлт, 11-14 нас	206
Хүснэгт 188. 11 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд	207
Хүснэгт 189. 11 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд	207
Хүснэгт 190. 12 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд	207
Хүснэгт 191. 12 настай эмэгтэй хүүхдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд	208
Хүснэгт 192. 13 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд	208
Хүснэгт 193. 13 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд	208
Хүснэгт 194. 14 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд	209
Хүснэгт 195. 14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд	209
Хүснэгт 196. Бие бялдрын бэлтгэлжилт, хөгжил хот, хөдөөгөөр ялгаатай байдал, 11-14 нас	209
Хүснэгт 197. 11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдрын хөгжлийн дундаж үзүүлэлт, байршлаар	210
Хүснэгт 198. Тусдаа өрөөтэй эсэх биеийн жин, цээжний тойрогтой холбоотой байдлын үзүүлэлт, 11-14 нас	212
Хүснэгт 200. Танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгаврын гүйцэтгэл настай холбоотой ялгаатай байдлын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас	218
Хүснэгт 201. 11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн гүйцэтгэлийн дундаж	218

Хүснэгт 202. Танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгаврын гүйцэтгэл сургуульд хамрагдсан эсэхтэй холбоотой ялгаатай байдлын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас	219
Хүснэгт 203. Танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгаврын гүйцэтгэл хүйстэй холбоотой ялгаатай байдлын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас	220
Хүснэгт 204. 11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим даалгаврын гүйцэтгэлийн дундаж, сургуульд хамрагдсан эсэхээр	220
Хүснэгт 205. 11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгаврын гүйцэтгэл, байршилтай холбоотой ялгаатай байдлын статистик үзүүлэлт	220
Хүснэгт 206. 11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим даалгаврын гүйцэтгэлийн дундаж үзүүлэлт, байршлаар	221
Хүснэгт 207. Ой тогтоолтын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас	223
Хүснэгт 208. Богино хугацааны харааны ой тогтоолт, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолтын корреляц хамаарал, 11-14 нас	224
Хүснэгт 209. Хэл ярианы чадварын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас	226
Хүснэгт 210. 11-14 настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадварын корреляц хамаарал	226
Хүснэгт 211. Салаа утгатай үгийн утга тайлбарлах чадвар, насаар	227
Хүснэгт 212. Үг бүлэглэх чадварын корреляц хамаарал, 11-14 нас	228
Хүснэгт 213. Салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар, насаар	229
Хүснэгт 214. Ярих чадварын корреляц хамаарал, 11-14 нас	229
Хүснэгт 215. 11-14 настай хүүхдүүдийн ярих чадварын статистик үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр	230
Хүснэгт 216. Ярих чадвар, насаар	231
Хүснэгт 217. Үгийн нөөцийн корреляц хамаарал, 11-14 нас	231
Хүснэгт 218. 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэлийн хөдөлгөөний дундаж үзүүлэлт нас	233
Хүснэгт 219. 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэлийн хөдөлгөөний корреляц хамаарал	233
Хүснэгт 220. Сэтгэлийн хөдөлгөөн хүйсээс хамаарсан ялгаатай байдал, 11-14 нас	234
Хүснэгт 221. Сэтгэлийн хөдөлгөөн хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамаарсан байдал, 11-14 нас	234
Хүснэгт 222. Өөртөө хандах хандлага хүйсээс хамаарсан ялгаатай байдал, 11-14 нас	234
Хүснэгт 223. 11-14 настай хүүхдүүдийн өөртөө хандах хандлагын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	235
Хүснэгт 224. Дасан зохицлын корреляц хамаарал, 11-14 нас	235
Хүснэгт 225. Дасан зохицлын сургуульд хамрагдсан байдалтай холбоотой ялгаатай байдал, 11-14 нас	235
Хүснэгт 226. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт нас, хүйсээр 11-14 нас	236
Хүснэгт 227. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдалт	236
Хүснэгт 228. 11-14 настай хүүхдүүдийн ээнэгшилтийн дундаж үзүүлэлт	237
Хүснэгт 229. 11-14 настай хүүхдүүдийн ээнэгшилтийн корреляц хамаарал	237
Хүснэгт 230. 11-14 насны хүүхдүүдийн бие хүний онцлогийн корреляц хамаарал	238
Хүснэгт 231. 11-14 настай хүүхдүүдийн бие хүний онцлогийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр	239
Хүснэгт 232. 11-14 настай хүүхдүүдийн харилцааны корреляц хамаарал	239
Хүснэгт 233. Харилцааны хүйсээр ялгаатай байдлын үзүүлэлт, 11-14 нас	239
Хүснэгт 234. Харилцааны дундаж үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	240
Хүснэгт 235. 11-14 настай хүүхдүүдийн үнэт зүйлийн чиг баримжааны корреляц хамаарал	241
Хүснэгт 236. 11-14 настай хүүхдүүдийн үнэт зүйлсийн чиг баримжаа хүйсээр ялгаатай байдлын үзүүлэлт	241
Хүснэгт 237. Үнэт зүйлсийн чиг баримжааны дундаж үзүүлэлт хүйсээр, 11-14 нас	242
Хүснэгт 238. Үнэт зүйлсийн чиг баримжаа хот, хөдөөгөөр ялгаатай байдлын үзүүлэлт, 11-14 нас	242
Хүснэгт 239. Үнэт зүйлсийн чиг баримжааны дундаж үзүүлэлт хот, хөдөөгөөр, 11-14 нас	243
Хүснэгт 240. 11-14 настай хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадварын корреляц хамаарал	243

Хүснэгт 241. Хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар хот, хөдөөгөөр ялгаатай байдлын үзүүлэлт, 11-14 нас	243
Хүснэгт 242. Хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадварын дундаж үзүүлэлт, байршлаар	244
Хүснэгт 243. Ажиглах чадварын ялгаатай байдал ба нийгэмшлийн зарим чадварын холбоо, 11-14 нас	245
Хүснэгт 244. Мэдээллийг утгачлан тогтоох чадварын ялгаатай байдал ба нийгэмшлийн хөгжлийн зарим чадварын холбоо, 11-14 нас	246
Хүснэгт 245. Авхаалж самбааны гүйцэтгэлийн ялгаатай байдал ба танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим үзүүлэлтийн холбоо, 11-14 нас	247
Хүснэгт 246. Тэвчээрийн ялгаатай байдал ба танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим үзүүлэлтийн холбоо, 11-14 нас	247
Хүснэгт 247. Толгойн тойрог ялгаатай байдал ба танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим үзүүлэлтийн холбоо, 11-14 нас	247
Хүснэгт 248. Эхийн боловсролын түвшин ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас	253
Хүснэгт 249. Эцгийн ажил эрхлэлт ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас	253
Хүснэгт 250. Өрхийн орлого ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас	254
Хүснэгт 251. Сургууль гэрийн зай ба анхаарлын тогтворжилт, 11-14 нас	257
Хүснэгт 252. Эцгийн боловсролын ялгаатай байдал ба танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим үзүүлэлт, 11-14 нас	260
Хүснэгт 253. Судалгаанд оролцогсдын өрхийн ам бүлийн тоо, СӨБ-д хамрагдсан байдал, 15-17 нас (хувиар)	271
Хүснэгт 254. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын амьдардаг газар, хувиар	272
Хүснэгт 255. Судалгаанд оролцогсдын эцэг, эхийн боловсролын түвшин, 15-17 нас (хувиар)	273
Хүснэгт 256. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын эцэг, эхийн ажил эрхлэлтийн байдал, хувиар	273
Хүснэгт 257. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын өрхийн орлого, төгрөгөөр	273
Хүснэгт 258. Судалгаанд оролцогсдын гэр ахуйн хэрэгслийн мэдээлэл, 15-17 нас (хувиар)	274
Хүснэгт 259. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын сургуулиас гарсан шалтгаан (15-17 нас)	274
Хүснэгт 260. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн статистик үзүүлэлтүүд, кг	275
Хүснэгт 261. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн өндрийн статистик үзүүлэлтүүд, см	275
Хүснэгт 262. Биеийн жингийн индекс 15-17 нас	276
Хүснэгт 263. Сургуульд хамрагдалт ба биеийн өндөр, жингийн хоорондын ач холбогдолтой ялгаа 15-17 нас	276
Хүснэгт 264. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жин ба биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан эсэхээр, (кг, см)	276
Хүснэгт 265. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр, биеийн жингийн дундаж үзүүлэлтүүд, судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт	277
Хүснэгт 266. Толгойн тойргийн статистик үзүүлэлтүүд, см	278
Хүснэгт 267. Цээжний тойргийн статистик үзүүлэлт 15-17 нас (см)	278
Хүснэгт 268. Цээж, бүсэлхий, толгойн тойргийн корреляц хамаарал, 15-17 нас	278
Хүснэгт 269. Цээжний тойргийн үзүүлэлт, 15-17 нас (судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт)	279
Хүснэгт 270. Уушгины амьсгал гаргах хурдын статистик үзүүлэлт, 15-17 нас	279
Хүснэгт 271. Уушгины амьсгал гаргах хурд ба нөлөөлөл, 15-17 нас	280
Хүснэгт 272. Уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлт, 15-17 нас (ижил судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт)	280
Хүснэгт 273. Баруун гарын атгах хүчний статистик үзүүлэлт, 15-17 нас	281
Хүснэгт 274. Зүүн гарын атгах хүчний үзүүлэлт, 15-17 нас	281
Хүснэгт 275. Гарын атгах хүч ба нөлөөлөл, 15-17 нас	282
Хүснэгт 276. Гарын атгах хүч, 15-17 нас (ижил судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт)	282
Хүснэгт 277. Байрнаас уртад харайлтын статистик үзүүлэлт, 15-17 нас	282
Хүснэгт 278. Байрнаас уртад харайх ба нөлөөлөл, 15-17 нас	283
Хүснэгт 279. Байрнаас уртад харайлт, 15-17 нас (ижил судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт)	283

Хүснэгт 280. Хурдны статистик үзүүлэлтүүд, 15-17 нас (см)	284
Хүснэгт 281. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны статистик үзүүлэлтүүд, м/с	285
Хүснэгт 282. Хурд, авхаалж самбааны дундаж үзүүлэлтүүд (судалгааны харьцуулалт)	286
Хүснэгт 283. Тэсвэрийн чанарын статистик үзүүлэлт, 15-17 нас	286
Хүснэгт 284. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын хүчний чанарын статистик үзүүлэлтүүд, (удаа) 287	287
Хүснэгт 285. Тэсвэрийн чанар, хүчний чанарын дундаж үзүүлэлтүүд (судалгааны харьцуулалт) 288	288
Хүснэгт 286. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанарын статистик үзүүлэлтүүд, (см)288	288
Хүснэгт 287. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын байрнаас уртад харайлтын дундаж үзүүлэлт, (судалгааны харьцуулалт)	289
Хүснэгт 288. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр, биеийн жингийн дундаж үзүүлэлтүүд ба спортоор хичээллэсэн жил	291
Хүснэгт 289. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлтүүд ба спортоор хичээллэсэн	291
Хүснэгт 290. Эцгийн ажил эрхлэлт ба биеийн өндөр, 15-17 нас (см)	291
Хүснэгт 291. Өрхийн орлого ба байрнаас уртад харайх, гарын атгах хүч хоорондын статистик ялгаа (15-17нас)	292
Хүснэгт 292. Ой тогтоолт ба нас хоорондын статистик ялгаа	296
Хүснэгт 293. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд, сургуулийн сурагчийн ой тогтоолтын хөгжлийн статистик ялгааны үзүүлэлт	299
Хүснэгт 294. Үг тайлбарлах чадвар, сургуульд хамрагдалт хоорондын корреляц хамаарал	300
Хүснэгт 295. Үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлт, 15-17 нас	302
Хүснэгт 296. Сургуульд хамрагдалт ба үг бүлэглэх чадвар хоорондын статистик ялгаа (15-17нас)	302
Хүснэгт 297. Сургуульд хамрагдалт ба үг бүлэглэх чадвар хоорондын корреляц хамаарал	303
Хүснэгт 298. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд ба сурагч хоорондын ярих чадварын статистик ялгаа, 15-17 нас	304
Хүснэгт 299. Анхаарлын тогтворжилт ба анхаарлын шилжилт, утгын ой, үг бүлэглэх чадвар хоорондын хамаарал	305
Хүснэгт 300. Анхаарлын шилжилт ба утгын ой, үг тайлбарлах, үг бүлэглэх чадваруудын дундаж үзүүлэлтүүд, түвшнээр	306
Хүснэгт 301. Сонорын ой ба утгын ой, үг тайлбарлах, үг бүлэглэх чадварын хоорондын хамаарал	306
Хүснэгт 302. Утгын ой тогтоолт ба үг тайлбарлах, үг бүлэглэх чадвар хоорондын хамаарал	306
Хүснэгт 303. Үгийн эзэмшилтийн дундаж үзүүлэлтүүд ба амьдралын нөхцөл	308
Хүснэгт 304. 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын өөрийн ухамсрын статистик үзүүлэлтүүд	312
Хүснэгт 305. 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын зан төлөвийн статистик үзүүлэлтүүд	313
Хүснэгт 306. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын зан төлөвийн шинжүүдийн корреляц хамаарал	313
Хүснэгт 307. Ээнэгшилтийн статистик үзүүлэлтүүд, 15-17 нас	314
Хүснэгт 308. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд, сурагч хоорондын ээнэгшилтийн ялгаатай үзүүлэлт 15-17 нас	315
Хүснэгт 309. Сэтгэлийн хөдөлгөөний онцлогийн статистик үзүүлэлт (15-17нас)	315
Хүснэгт 310. Сэтгэлийн хөдөлгөөний дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	316
Хүснэгт 311. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадваруудын корреляц хамаарал	316
Хүснэгт 312. Харилцааны статистик үзүүлэлтүүд	317
Хүснэгт 313. Харилцааны корреляц хамаарал	318
Хүснэгт 314. Дасан зохицох чадварын статистик үзүүлэлт	318

Хүснэгт 315. Дасан зохицол ба сургуульд хамрагдаж буй эсэх корреляц хамаарал	319
Хүснэгт 316. Үнэт зүйлийн статистик үзүүлэлт -15-17 нас	320
Хүснэгт 317. Газар зүйн байршилтай холбоотой үнэт зүйлийн онцлогийн ялгаа 15-17 нас	320
Хүснэгт 318. Үнэт зүйлс хоорондын корреляц хамаарал	321
Хүснэгт 319. Нийгмийн хэм хэмжээний чадварын статистик үзүүлэлт -15-17 нас	322
Хүснэгт 320. Нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадварууд хоорондын харилцан хамаарал 15-17 нас	322
Хүснэгт 321. Гэр бүлийн харьцаа хандлага ба харилцааны чадвар хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17 нас	323
Хүснэгт 322. Багшийн харьцаа хандлага ба хэм хэмжээг дагах чадвар хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17 нас	324
Хүснэгт 323. Багшийн харьцаа хандлага ба хэм хэмжээг дагах чадвар, 15-17 нас	324
Хүснэгт 324. Сургуулийн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо ба өөртөө хандлага хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17нас	324
Хүснэгт 325. Сургуулийн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо ба эцэг эх хүүхэд хоорондын итгэлцэл хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17 нас	325
Хүснэгт 326. Сургуулийн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо ба эцэг эх хүүхэд хоорондын итгэлцэл, нээлттэй идэвхтэй харилцааны дундаж үзүүлэлтүүд	325
Хүснэгт 327. 18 настай залуучуудын бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд	337
Хүснэгт 328. 19 настай залуучуудын бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд	337
Хүснэгт 329. 20 настай залуучуудын бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд	338
Хүснэгт 330. 21 настай залуучуудын бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд	338
Хүснэгт 331. 18 настай залуучуудын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд	339
Хүснэгт 332. 19 настай залуучуудын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд	340
Хүснэгт 333. 20 настай залуучуудын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд	340
Хүснэгт 334. 21 настай залуучуудын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд	341
Хүснэгт 335. Бие бялдрын хөгжил ба хүчин зүйлийн корреляц хамаарал	347
Хүснэгт 336. Танин мэдэхүйн хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд	349
Хүснэгт 337. 18-21 настай залуучуудын үг тайлбарлах чадварын статистик үзүүлэлтүүд	352
Хүснэгт 338. 18-21 настай залуучуудын үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд	353
Хүснэгт 339. Үг бүлэглэх чадвар, түвшнээр	353
Хүснэгт 340. Ярих чадварын статистик үзүүлэлтүүд	355
Хүснэгт 341. 18-21 настай залуучуудын өөрийн ухамсрын статистик үзүүлэлтүүд	357
Хүснэгт 342. 18-21 настай залуучуудын зан төлөвийн статистик үзүүлэлтүүд	357
Хүснэгт 343. 18-21 настай хүүхэд, залуучуудын өөрийн ухамсрын корреляц хамаарал	358
Хүснэгт 344. 18-21 настай залуучуудын ээнэгшилтийн статистик үзүүлэлтүүд	359
Хүснэгт 345. 18-21 настай залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөний статистик үзүүлэлтүүд	359
Хүснэгт 346. 18-21 настай залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөний чадваруудын корреляц хамаарал	359
Хүснэгт 347. 18-21 настай залуучуудын харилцааны статистик үзүүлэлтүүд	360
Хүснэгт 348. 18-21 настай залуучуудын харилцааны чадваруудын корреляц хамаарал	360
Хүснэгт 349. 18-21 настай залуучуудын дасан зохицлын статистик үзүүлэлтүүд	360
Хүснэгт 350. 18-21 настай залуучуудын үнэт зүйлийн статистик үзүүлэлтүүд	361
Хүснэгт 351. 18-21 настай залуучуудын нийгмийн хэм хэмжээний статистик үзүүлэлтүүд	362

Зургийн жагсаалт

Зураг 1. Судалгаанд хамрагдагсдын байршил (хувиар)	15
Зураг 2. Судалгааны зохион байгуулалтын үе шат	16
Зураг 3. Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучууд, насаар	31
Зураг 4. Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын эзлэх хувь, боловсролын түвшнээр	31
Зураг 5. Нийт хүүхэд, залуучуудын амьдарч буй өрхийн ам бүлийн тоо, хувиар	32
Зураг 6. Хичээлийн бус цагаар зохион байгуулдаг ажилд оролцох байдал, хувиар	33
Зураг 7. Нийт хүүхэд, залуучуудын эхийн боловсрол эзэмшсэн байдал, хувиар	34
Зураг 8. Нийт хүүхэд, залуучуудын эцгийн ажил эрхлэлт хувиар	34
Зураг 9. Нийт хүүхэд, залуучуудын эхийн ажил эрхлэлт, хувиар	34
Зураг 10. Өрхийн сарын орлого, хувиар	35
Зураг 11. 6-21 насны хүүхэд, залуучуудын биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	38
Зураг 12. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	40
Зураг 13. Цээжний тойргийн дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	42
Зураг 14. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын толгойн тойргийн дундаж үзүүлэлт, (см)	43
Зураг 15. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын баруун гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	45
Зураг 16. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын зүүн гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	46
Зураг 17. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлт, л/мин	48
Зураг 18. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	50
Зураг 19. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хүчний чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	52
Зураг 20. Уян хатан чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	54
Зураг 21. Авхаалж самбааны чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	56
Зураг 22. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	56
Зураг 23. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын доод мөчдийн динамик хүчний дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	58
Зураг 24. Ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт, насаар	61
Зураг 25. Анхаарлын тогтворжилтын дундаж үзүүлэлт, насаар	63
Зураг 26. 6-21 насны хүүхэд залуучуудын анхаарлын тогтворжилтын дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	63
Зураг 27. Анхаарлын шилжилт дундаж үзүүлэлт, насаар	64
Зураг 28. Анхаарлын шилжилтийн дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	64
Зураг 29. Ажиллах чадвар, насаар	65
Зураг 30. Богино хугацааны ой тогтоолт дундаж үзүүлэлт, насаар	65
Зураг 31. Богино хугацааны харааны ой тогтоолт, боловсролын түвшнээр	66
Зураг 32. Сонорын ой тогтоолт дундаж үзүүлэлт, насаар	66
Зураг 33. Сонорын ой тогтоолт, сургуульд хамрагдалтаар	67
Зураг 34. Богино хугацааны сонорын ой тогтоолтын гүйцэтгэл, боловсролын түвшнээр	67
Зураг 35. Утгын ой тогтоолтын дундаж үзүүлэлт, насаар	68
Зураг 36. Утгын ой тогтоолт, боловсролын түвшнээр	68
Зураг 37. Хийсвэр сэтгэхүйн дундаж үзүүлэлт, насаар	69
Зураг 38. Хийсвэр сэтгэхүй, боловсролын түвшнээр	69
Зураг 39. Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, насаар	70
Зураг 40. Бодит дүрслэлийн сэтгэхүй, түвшнээр	71
Зураг 41. Үг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлт, түвшнээр	71
Зураг 42. Нийт хүүхэд, залуучуудын үг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлт, түвшнээр	72
Зураг 43. Салаа утгатай үг тайлбарлах чадварын үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	73
Зураг 44. Хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадварын үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	73

Зураг 45. Үг бүлэглэх чадвар дундаж үзүүлэлт, насаар	74
Зураг 46. Үг бүлэглэх чадвар, насаар	79
Зураг 47. Зургийн үйл явдлыг тоочиж санаагаа илэрхийлэх чадвар ба зургийн үйл явдлыг дүгнэж илэрхийлэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	80
Зураг 48. Үгийн тоо, насаар	81
Зураг 49. Өөртөө хандах хандлагын дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	83
Зураг 50. Өөртөө хандах хандлагын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр	84
Зураг 51. Ээнэгшилтийн дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	86
Зураг 52. Сэтгэлийн хөдөлгөөний дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	87
Зураг 53. Харилцааны дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	89
Зураг 54. Харилцааны дундаж үзүүлэлт, насаар	89
Зураг 55. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	90
Зураг 56. Нийгмийн хэм хэмжээний дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр	93
Зураг 57. Өрхийн амьдрах орчин	99
Зураг 58. Өрхийн ам бүлийн байдал	99
Зураг 59. Ах, эгч, дүүгийн талаарх мэдээлэл	100
Зураг 60. Эцэг эхийн боловсролын түвшин	100
Зураг 61. Цэцэрлэгт хамрагдаж буй хүүхдийн эцэг эхийн боловсролын түвшин	100
Зураг 62. Хүүхдийн гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт, нас хүйсээр	105
Зураг 63. Хүүхдийн уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр	105
Зураг 64. Уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлтийн харьцуулалт, сургалтын төрлөөр	106
Зураг 65. Хүүхдийн хурдны чанарын дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр	106
Зураг 66. Хүчний чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	107
Зураг 67. Хүчний чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, сургалтын төрлөөр	107
Зураг 68. Хүчний чанар (бөмбөг шидэлт)-ын хамгийн хол, ойрын хэмжээ, насаар	107
Зураг 69. Уртын харайлтын дундаж үзүүлэлтүүд, хүйсээр	108
Зураг 70. Уртын харайлтын хамгийн их ба бага үзүүлэлт, насаар	108
Зураг 71. Хүүхдийн авхаалж самбааны чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	109
Зураг 72. Хүүхдийн тэсвэрийн чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр	109
Зураг 73. Хүүхдийн хүртэхүйн үзүүлэлт, насаар	111
Зураг 74. Хүүхдийн анхаарлын шилжилтийн үзүүлэлт, насаар	114
Зураг 75. Хүүхдийн анхаарлын багтаамжийн үзүүлэлт, насаар	115
Зураг 76. Хүүхдийн логик сэтгэхүйн үзүүлэлт, насаар	117
Зураг 77. Хүүхдийн бодит үйлдлийн сэтгэхүйн үзүүлэлт, насаар	118
Зураг 78. Хүүхдийн ажигч чанарын үзүүлэлт, насаар	119
Зураг 79. Хүүхдийн өөрийгөө илэрхийлэх байдал: насаа мэдэх, насаар	122
Зураг 80. Өөрийгөө хянах	124
Зураг 81. Бусдыг хүндлэх	124
Зураг 82. Дүрэм журам биелүүлэх	125
Зураг 83. Өрхийн ам бүлийн тоо, эзлэх хувиар	127
Зураг 84. Сургууль хүрэх зай, байршлаар	128
Зураг 85. Эцгийн болон эхийн ажил эрхлэлтийн байдал	129
Зураг 86. Өрхийн сарын орлого, байршлаар	129
Зураг 87. Сургуульд сурсан байдал, хувиар (сургуульд хамрагдаагүй болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүд)	130
Зураг 88. Эцэг, эхийн боловсролын түвшин, хувиар (сургуульд хамрагдаагүй болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүд)	131
Зураг 89. Өрхийн сарын орлого (сургуульд хамрагдаагүй болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүд)	131

Зураг 90. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн толгойн тойргийн дундаж үзүүлэлт (см)	136
Зураг 91. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн дундаж үзүүлэлт (кг)	137
Зураг 92. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт (см)	137
Зураг 93. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн цээжний тойргийн дундаж үзүүлэлт (см)	137
Зураг 94. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлт (л/мин)	138
Зураг 95. Эмэгтэй хүүхдүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүчний үзүүлэлт (кг)	141
Зураг 96. Эрэгтэй хүүхдүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүчний үзүүлэлт (кг)	141
Зураг 97. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлт (кг)	142
Зураг 98. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн уян хатан чанарын үзүүлэлт (см)	142
Зураг 99. Нийт 6-10 настай хүүхдүүдийн хурд болон авхаалж самбааны үзүүлэлт (сек)	142
Зураг 100. Доод мөчдийн динамик хүчний үзүүлэлт	143
Зураг 101. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн тэсвэрийн чанарын үзүүлэлт (сек)	143
Зураг 102. Зургаан настай хүүхдүүдийн ажигч чанар, түвшнээр	159
Зураг 103. Зургаан настай хүүхдүүдийн ажигч чанар, хүйсээр	159
Зураг 104. Ажигч чанар, байршлаар	160
Зураг 105. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт, түвшнээр	160
Зураг 106. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилтийн үзүүлэлт, байршлаар	160
Зураг 107. Анхаарлын тогтворжилт, хүйсээр	161
Зураг 108. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт, түвшнээр	161
Зураг 109. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт, байршлаар	161
Зураг 110. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт, хүйсээр	162
Зураг 111. Зургаан настай хүүхдүүдийн ажиллах чадвар	162
Зураг 112. Зургаан настай хүүхдүүдийн ажиллах чадвар, байршлаар	162
Зураг 113. Ажиллах чадвар, хүйсээр	163
Зураг 114. Хүүхдүүдийн богино хугацааны харааны ой тогтоолт, түвшнээр	163
Зураг 115. Зургаан настай хүүхдүүдийн сонорын ой тогтоолт, түвшнээр	164
Зураг 116. Зургаан настай хүүхдүүдийн утгын ой тогтоолт, түвшнээр	164
Зураг 117. Зургаан настай хүүхдүүдийн хийсвэр сэтгэхүй, түвшнээр	164
Зураг 118. Зургаан настай хүүхдүүдийн бодит дүрслэлийн сэтгэхүй, түвшнээр	164
Зураг 119. Зургаан настай хүүхдүүдийн бодит үг тайлбарлах чадвар, түвшнээр	165
Зураг 120. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварууд, 6-10 нас	184
Зураг 121. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн нас, насны бүлэгт эзлэх хувиар	197
Зураг 122. Амьдралын нөхцөл	197
Зураг 123. Амьдардаг газрын зай	197
Зураг 124. Эцгийн боловсролын түвшин, хувиар	198
Зураг 125. Эхийн боловсролын түвшин, хувиар	199
Зураг 126. Өрхийн дундаж орлого, хувиар	199
Зураг 127. 11-14 настай хүүхдүүдийн толгойн тойргийн дундаж үзүүлэлт (ст), хүйсээр	203
Зураг 128. 11-14 настай хүүхдүүдийн баруун ба зүүн гарын атгах хүчний дундаж (кг) үзүүлэлт, хүйсээр	203
Зураг 129. 11-14 настай хүүхдүүдийн баруун ба зүүн гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт (кг), хүйсээр	204
Зураг 130. Хурдны үзүүлэлт м/сек амьдралын нөхцлөөр, 11-14 нас	210
Зураг 131. 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн жин (кг), амьдралын нөхцлөөр	211
Зураг 132. 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн өндөр (см), амьдралын нөхцлөөр	211
Зураг 133. 11-14 настай хүүхдүүдийн баруун болон зүүн гарын атгах хүч (кг), амьдралын нөхцлөөр	211
Зураг 134. 11-14 настай хүүхдүүдийн эцэг , эхийн боловсрол ба хүүхдийн биеийн өндөр (см)	212
Зураг 135. Өрхийн орлого ба хүүхдийн биеийн өндөр (см), 11-14 нас	213

Зураг 136. Өрхийн орлого ба 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн жин (кг)	213
Зураг 137. Өрхийн орлого ба цээжний тойрог (см), 11-14 нас	213
Зураг 138. Өрхийн орлого ба баруун, зүүн гарын атгах хүч (кг), 11-14 нас	214
Зураг 139. Сургуульд хамрагдсан эсэх ба хөгжлийн үзүүлэлт (см), 11-14 нас	214
Зураг 140. 11-14 настай хүүхдүүдийн ажигч чанар, түвшнээр	222
Зураг 141. 11-14 настай хүүхдүүдийн ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр	222
Зураг 142. 11-14 настай хүүхдүүдийн ажигч чанарын үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр	222
Зураг 143. 11-14 настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт, түвшнээр	223
Зураг 144. 11-14 настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилтын үзүүлэлт, сургуульд хамрагдалтаар	223
Зураг 145. 11-14 настай хүүхдүүдийн ой тогтоолт, түвшнээр	224
Зураг 146. 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, түвшнээр	224
Зураг 147. 11-14 настай хүүхдүүдийн хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил, түвшнээр	225
Зураг 148. Хийсвэр сэтгэхүй үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан байдлаар 11-14 нас	225
Зураг 149. Үг тайлбарлах чадварын түвшин, насаар	227
Зураг 150. Үг бүлэглэх чадвар, 11-14 нас	229
Зураг 151. 11-14 настай хүүхдүүдийн ярих чадвар, сургуульд хамрагдсан эсэхээр	231
Зураг 152. Амьдардаг газар ба дүрэм журам дагаж мөрдөх чадвар, 11-14 нас	249
Зураг 153. Амьдралын нөхцөл ба идэвхтэй зан, 11-14 нас	249
Зураг 154. Сургууль гэр хоорондын зай ба хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар, 11-14 нас	250
Зураг 155. Гэртээ интернэттэй эсэх ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас	250
Зураг 156. Хичээлд хийхэд зориулсан ширээ, сандалтай эсэх ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас	251
Зураг 157. Спортоор хичээллэдэг эсэх ба сэтгэлийн хөдөлгөөн, 11-14 нас	252
Зураг 158. Эцгийн боловсролын ялгаатай байдал ба гадаад орчин дасан зохицох чадвар, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнөө ойлгох чадвар, 11-14 нас	252
Зураг 159. Цэцэрлэгт явсан эсэх ба ой тогтоолт, 11-14 нас	255
Зураг 160. Цэцэрлэгт явсан эсэх ба үгийн утга тайлбарлах чадвар, 11-14 нас	256
Зураг 161. Амьдардаг нөхцөл ба үг бүлэглэх чадвар, 11-14 нас	256
Зураг 162. Тусдаа өрөөтэй эсэх үг тайлбарлах чадвар, 11-14 нас	257
Зураг 163. Гэртээ интернэттэй эсэх үг тайлбарлах чадвар, 11-14 нас	258
Зураг 164. Гэртээ интернэттэй эсэх ой тогтоолт, 11-14 нас	259
Зураг 165. Гэртээ хичээл хийхэд зориулсан ширээ, сандалтай эсэх ба үг тайлбарлах чадвар, 11-14 нас	259
Зураг 166. Гэртээ хичээл хийхэд зориулсан ширээ, сандалтай эсэх ба ой тогтоолт, 11-14 нас	260
Зураг 167. Эхийн боловсрол ба ажигч чанар, 11-14 нас	261
Зураг 168. Эхийн боловсрол ба богино хугацааны харааны ой тогтоолт, 11-14 нас	261
Зураг 169. Эхийн боловсрол ба сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, 11-14 нас	261
Зураг 170. Эхийн боловсрол ба үг бүлэглэх чадвар, 11-14 нас	262
Зураг 171. Эхийн боловсрол ба үгийн утга тайлбарлах чадвар, 11-14 нас	262
Зураг 172. Эхийн ажил эрхлэлт ба сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, 11-14 нас	263
Зураг 173. Эхийн ажил эрхлэлт ба үгийн утга тайлбарлах чадвар, 11-14 нас	263
Зураг 174. Өрхийн орлого ба сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, 11-14 нас	264
Зураг 175. 11-14 настай хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлт ба өрхийн орлого	264
Зураг 176. 11-14 настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлт ба өрхийн орлого	265
Зураг 177. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын эзлэх хувь	271
Зураг 178. Судалгаанд оролцогсдын амьдралын нөхцөл, 15-17 нас (хувиар)	272
Зураг 179. Сургууль гэр хоорондын зай, 15-17 нас (хувиар)	272

Зураг 180. Сургуульд хамрагдалт ба толгойн тойргийн хэмжээ, эмэгтэй (см)	279
Зураг 181. Сургуульд хамрагдалт ба толгойн тойргийн хэмжээ, эрэгтэй (см)	279
Зураг 182. Уушгины амьсгал гаргах хурдны үзүүлэлт-хүйсээр, 15-17 нас (л/мин)	280
Зураг 183. Гарын атгах хүч, эмэгтэй, 15-17 нас (кг)	281
Зураг 184. Гарын атгах хүч, эрэгтэй, 15-17 нас (кг)	281
Зураг 185. Гарын атгах хүч ба хот, хөдөөгийн ялгаа 15-17 нас (кг)	282
Зураг 186. Уртын харайлтын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр, эмэгтэй,	283
Зураг 187. Уртын харайлтын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр, эрэгтэй	283
Зураг 188. Эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан байдлаар	285
Зураг 189. Эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан байдлаар	285
Зураг 191. 15-17 настай эмэгтэй хүүхэд,	287
Зураг 192. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлтүүд ба сургуульдаа ирдэг байдал, (м/сек)	290
Зураг 193. Өрхийн орлого ба байрнаас уртад харайх, 15-17 нас (төгрөг, см)	292
Зураг 194. Судалгаанд оролцогсдын ажигч чанарын хөгжлийн түвшин, хувиар	295
Зураг 195. Сургуульд хамрагдаагүй, сурагчийн ажигч чанарын түвшин (хувиар)	295
Зураг 196. Анхаарлын хөгжлийн түвшин, хувиар	296
Зураг 197. Анхаарлын хөгжил- дундаж үзүүлэлт (Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд, сурагч)	296
Зураг 198. Богино хугацааны харааны ой тогтоолтын хөгжил, хувиар	297
Зураг 199. Богино хугацааны харааны ой тогтоолтын хөгжлийн дундаж үзүүлэлт насаар	297
Зураг 200. Сонорын ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин, хувиар	297
Зураг 201. Утгын ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин, хувиар	298
Зураг 202. Утгын ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин, насаар	298
Зураг 203. Ой тогтоолтын дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан эсэхээр	298
Зураг 204. Сэтгэхүйн хөгжлийн түвшин (хувиар)	299
Зураг 205. Үг тайлбарлах чадварын түвшин (хувиар)	300
Зураг 207. Үг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан байдлаар	301
Зураг 208. Үг бүлэглэх чадварын түвшин, хувиар	302
Зураг 209. Үг бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлт ба сургуульд хамрагдсан байдал, 15-17нас	303
Зураг 210. Ярих чадварын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан байдлаар	305
Зураг 211. 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын өөрийн ухамсрын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар	313
Зураг 212. Энэнгшилтийн онцлогийн түвшин (хувиар)	314
Зураг 213. Эцэг эх, хүүхдийн харилцааны дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр	315
Зураг 214. Сэтгэлийн хөдөлгөөний онцлог, түвшнээр	316
Зураг 215. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадваруудын дундаж үзүүлэлтүүд, байршлаар	316
Зураг 216. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын харилцаа, түвшнээр	317
Зураг 217. Харилцааны дундаж үзүүлэлтүүд, 15-17 нас	317
Зураг 218. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын харилцааны дундаж үзүүлэлт, байршлаар	318
Зураг 219. Дасан зохицох чадваруудын үзүүлэлт -түвшнээр 15-17 нас (хувиар)	319
Зураг 220. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдалтаар	319
Зураг 221. Хөдөө, хотын хүүхэд, залуучуудын дасан зохицох чадварын ялгаатай байдал 15-17 нас	319
Зураг 222. Хөдөө, хотын 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, байршлаар	320
Зураг 223. Гэр бүлийн харьцаа хандлага ба харилцааны чадварын хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17 нас (дундаж түвшнээр)	323
Зураг 230. Толгойн тойрог, (см)	342

Зураг 231. Биеийн жин (кг)	342
Зураг 232. Биеийн өндөр (см)	342
Зураг 233. Цээжний тойрог (см)	342
Зураг 234. Бүсэлхийн тойрог (см)	343
Зураг 235. Атгах хүч, баруун (кг)	343
Зураг 236. Атгах хүч, зүүн (кг)	343
Зураг 237. Уушгины амьсгал гаргах хурд (л/мин)	344
Зураг 238. Хурд (м/с)	344
Зураг 240. Авхаалж самбаа (м/с)	345
Зураг 242. Байрнаас уртад харайх (см)	346
Зураг 245. Анхаарлын тогтворжилт ба анхаарлын шилжилт, түвшнээр	350
Зураг 246. Богино хугацааны харааны ой, түвшнээр	350
Зураг 247. Сонорын ой тогтоол, түвшнээр	351
Зураг 248. Утгын ой тогтоолт, түвшнээр	351
Зураг 249. Хийсвэр сэтгэхүй, түвшнээр	352
Зураг 250. Харьцуулах үйлдэл, түвшнээр	352
Зураг 251. Үг тайлбарлах чадварууд, түвшнээр	353
Зураг 252. Үг бүлэглэх чадвар, сургуульд хамрагдалтаар	354
Зураг 253. 18-21 настай залуучуудын ярих чадвар, түвшнээр	355
Зураг 239. Уян хатан (см)	344
Зураг 241. Гар дээр суниалт (удаа)	345
Зураг 243. Тэсвэр (сек)	346

НЭР ТОМЬЁОНЫ ТАЙЛБАР

НЭР ТОМЬЁО	ТАЙЛБАР
Бие бялдрын хөгжил Physical development Физические развитие	Хүний хөгжлийн суурь болсон биемахбодын хөгжил болох өндөр, жин, биеийн харьцаа, биеийн чанарууд, дотоод эрхтэн тогтолцооны хөгжил болох физиологийн хөгжил юм. Хүний бие бялдрын хөгжил нь нялх балчир наснаас насанд хүрэх үе хүртэл үргэлжилнэ. Мөн бэлгийн божилтыг бие бялдрын хөгжилд хамааруулж авч үзнэ. Биеийн хөгжил, үхэл, төрөлт зэргээс хүн амын эрүүл мэндийн түвшинг харуулдаг. Нийгэм, эдийн засаг, эрүүл ахуй зэрэг олон хүчин зүйлүүдээс хамааралтайгаар биеийн хөгжил, бэлгийн бойжилт явагдаж байдаг.
Бие бялдрын боловсрол Physical education Физическая культура	Хичээлээр буюу дасгал хөдөлгөөнөөр бие бялдрыг хөгжүүлэх, эрүүл мэндийг дэмжих үйл явц. Энэ нь ялангуяа ЕБС-ийн түвшинд эрчимтэй явагдах бөгөөд эрүүл мэндийг дэмжихийн тулд нас бие сэтгэцийн онцлогт тохирсон спорт тоглоом, хөдөлгөөний эвсэлтэй болгох дасгал хийж суралцах, хөгжих боломжийг олгоно.
Бие бялдрын бэлтгэл Physical training Физическая подготовка	Хүний бие махбодын бүх талын хөгжил түүний эрүүл мэндийг бэхжүүлэн, хөдөлгөөний чанаруудыг сайжруулснаар бэлэн байдлыг бий болгоход чиглэсэн үйл ажиллагаа. Бие бялдрын бэлтгэлийн зорилго, хэрэглэж байгаа аргын шинж төрхөөр нь бие бялдрын ерөнхий бэлтгэл, тусгай хөгжлийн бэлтгэл гэж ангилна.
Бие бялдрын бэлтгэлжилт Physical fitness Физическая подготовленность	Тодорхой зорилготой бэлтгэлийн үр дүнд төлөвшин тогтсон хөдөлгөөний болон ажиллах чадвар. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хурд, хүч, тэсвэр, авхаалж самбаа, уян хатан гэсэн 5 чанараар тодорхойлно. Тэсвэр нь булчингийн үйл ажиллагааны явцад гарах биеийн ядралтыг эсэргүүцэх чадвар юм. Тэсвэр нь ерөнхий тэсвэр, тусгай тэсвэр гэж хоёр янз байна. Ерөнхий тэсвэр – энэ нь олон бүлэг булчин оролцож дасгал хийснээр зүрх судас, амьсгалын ба мэдрэлийн системүүдэд өндөр шаардлага тавигдаж, ажлыг удаан хугацаанд гүйцэтгэх чадвар юм. Тусгай тэсвэр -энэ нь тодорхой хөдөлгөөний үйл ажиллагаатай холбоотой тэсвэр юм. Авхаалж самбаа – энэ нь нарийн төвөгтэй үйлдлийг хөдөлгөөний тэнцвэрээ олж зөв, авхаалжтай гүйцэтгэх чадварыг хэлнэ. Хүч – гаднын эсэргүүцлийг даван туулах, эсвэл түүнийг булчингуудынхаа хүчээр эсрэг үйлчлэл үзүүлэх чадвар. Уян хатан – хөдөлгөөнийг хамгийн их далайцтай гүйцэтгэх чадвар.
Хүүхэд Child Ребёнок/Детский возраст	Төрөх үеэс 11, 12 нас хүртэлх үе буюу төрөх үеэс бэлгийн бойжилт эхлэх хүртэлх үе. Асран хамгаалагчийн бүрэн халамжид байх үе. Ядуурал, орон гэргүй байдал, дарамт шахалт, өлсгөлөн, хөдөлмөр эрхлэлт, өлсгөлөн зэрэг нийгмийн олон асуудал хүүхдэд нөлөөлдөг. 3 – 7 насанд хүүхдийн биемахбодын бойжилт эрчимтэй явагдана. Жишээ нь: хүүхдийн биеийн өндөр жилд 6 см ээр нэмэгдэж, биеийн жин ихсэнэ. Түүнчлэн биеийн эд эсүүд, мэдрэхүйн эрхтэний үйл гүйцэтгэх хүч чадал нэмэгдэнэ. Тархины жин дунджаар 1110 – 1350 грамм хүртэл ихсэж, түүний бичил бүтэц сайжирч, дээд мэдрэлийн үйл ажиллагаа үлэмж хөгжинө.

Өсвөр нас Adolescence Подростковый возраст	11, 12 наснаас 14, 15 хүртэл настай үе буюу шилжилтийн нас. Бие бялдар, сэтгэлзүйн хөгжлийн шилжилтийн үе бөгөөд бэлгийн бойжилтийн үеэс хуулинд зааснаар насанд хүрэх үе юм. Өсвөр нас нь ерөнхийдөө шилжилтийн настай үед хамаарах боловч бие бялдар, сэтгэл зүй, соёлын хамааралтайгаар өмнө эсвэл арай хожуу эхэлж болно. Өсвөр насны талаарх нийгэм дэх олон талын ойлголт нь биологи, түүх, социологи, боловсрол, хүн судлалын хүрээнд судлагдсан мэдээллүүдээс хамаардаг. Эдгээр бүх үзэл нь өсвөр насыг хүүхэд наснаас насанд хүрэх шилжилтийн үе бөгөөд насанд хүрэгчдийн үүрэг хүлээхэд бэлтгэлжилтийн үе гэж үздэг. Түүхч Филипп Ариесын дүгнэлтээр XIX зуун хүртэл Европт өнөөгийн бидний өсвөр нас гэдэг ойлголт байдаггүй байсан ба XIX зууны сүүл үеийн утга зохиолд залуу үе гол байр суурийг эзэлж эхлэхэд сургамжлагчид, улс төрчид энэ ойлголтод анхаарал хандуулж эхэлсэн байна. Орчин үеийн шинжлэх ухаан өсвөр насыг тухайн улс орны байршил, соёлын өв уламжлал, жендэр зэргээс хамаарч 12 – 17 настай хооронд тодорхойлдог.
Насанд хүрэгч/залуучууд Youth/ Adulthood Юность	15-23 хүртэлх настай үе. Нас болон нийгмийн байр суурийн онцлогоор зааглагддаг нийгмийн хүн ам зүйн бүлэг. Эдгээр насныханд эцэг эхээс тусдаа амьдрах, хамтран амьдрагчтай болох, гэр бүл зохиох, найзын хүрээг тэлэх, сайн ажилд орох зэрэг санаачилгууд гарч, үүрэг хариуцлагатай болдог. Энэ настны мөчлөгийн талаар нэгдсэн тодорхой ойлголт байдаггүй. Соёл иргэншил бүрд өсвөр, залуу үеийг тодорхойлох өөр өөр аргууд байдаг. Энэ насанд бие бялдын хөгжлийн хувьд насанд хүрсэн хүний хэмжээнд хүрнэ.
Хүний хөгжил Human development Развитие личности /Развитие человека	Биемахбод (өндөр, жин, хүч, биеийн харьцаа), физиологи (организмын зүрх судас, мэдрэлийн систем, хоол боловсруулах систем), сэтгэцийн (сэрэл, хүртэхүй, ой тогтоолт, сэтгэхүй, мэдрэмж, төсөөлөл, авьяас чадвар, сонирхол, үнэт зүйл, хэм хэмжээ) болон нийгмийн харилцааны бүхий л хүрээнд гарч байгаа тоо болон чанарын өөрчлөлт. Танин мэдэхүй, бие бялдар, нийгэмшил чанарын өөрчлөлт. Хүний хөгжилд гадаад орчин, гэр бүлийн хүмүүжил, өсөлт хөгжлийн стандарт, хувь хүний зорилго, хүсэл эрмэлзэл зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлдгийг тогтоосон байдаг.
Хөгжлийн сэтгэл судлал Developmental psychology Психология развития	Хүн амьдралынхаа туршид хэрхэн, яаж өөрчлөгдөж буйг судалдаг сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны нэг салбар. Бага настай хүүхэд, өсвөр нас, насанд хүрэгчдийн хөгжил, хөгшрөлт, зэрэг бүхий л насны онцлог байдлыг судлан үздэг. Хүний хөгжилд нөлөөлдөг биологи, хүн судлал, нийгэм - сэтгэлзүйн хүчин зүйлсийг хөгжлийн бүхий л үе шатанд авч үзэн хүний сэтгэц, физиологийг судалдаг.
Танин мэдэхүйн сэтгэл судлал Cognitive psychology Когнитивная психология	Хүний сэтгэлзүйн танин мэдэхүйн талыг судалдаг сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны салбар бөгөөд ой тогтоолт анхаарал, мэдрэмж, логик сэтгэлгээ, төсөөлөл, зохион бодохуй, шийдвэр гаргах чадваруудыг судална. XX зууны 50-иад оны сүүлч, 60-аад оны эхээр сэтгэцийн процессуудын дотоод бүтцийг үгүйсгэсэн бихевиоризм, мөн хүний үйл ажиллагаанд мэдлэгийн гүйцэтгэх үүргийг бууруулсан психоанализын эсрэг чиглэл болж үүссэн байна. Танин мэдэхүйн сэтгэл судлалын төлөөлөгчид хөгжлийнхөө эхний шатанд необихевиоризмын үзэл санаагаар мэдрэхүйн

	эрхтний рецептор буюу хүлээн авагчид цочроогчийн үйлдэл үзүүлэх тэр мөчөөс эхлэн хариу үйлдэл хийх хүртэлх мэдрэмжийн мэдээллийг хүлээн авах үйл явцыг судалсан байна. (Д.Бродбент, У. Найссер, С. Стенберг) Эдгээр хүмүүсийн судалгаа нь хүн ба тооцоолох техник хоёрын мэдээллийг боловсруулах процессуудын хоорондын ялгааг тогтоох харьцуулсан судалгаанд үндэслэсэн байна. (Д.Ж. Сперлинг, Р.Аткинсон, Р. Шиффрин) Танин мэдэхүйн сэтгэл судлал нь хөгжлийнхөө II үе буюу орчин үеийн шатандаа бихевиоризм болон психоанализмыг шүүмжлэгч, сэтгэл судлаачид үзэл санаагаа нэгтгэн, (Ж. Пиаже, Дж. Брунер, Дж. Фодор, У. Найссер зэрэг) хүний зан байдал бүрэлдэн тогтох процессууд үүсэж явагдахад танин мэдэхүйн бүтэц болон мэдлэг шийдвэрлэх нь чухал үүрэгтэйг гарган тавьсан.
Танин мэдэхүй	Юмсын мөн чанар, зүй тогтлын талаар мэдлэг эзэмших үйл явц, зарчим, аргуудын нэгдмэл цогц ойлголт ба мэдлэг, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл яриа, шийдвэр гарах гэх мэт процессуудыг багтаана. Өөрөөр хэлбэл, танин мэдэхүй нь өөрийн сонирхол, хэрэгцээ, шаардлагаар мэдлэг эзэмших үйл явц.
Cognition	Хүний танин мэдэхүй нь зориудын ба зориудын бус, бодит ба хийсвэр, зөнгөөр ба загварчилсан шинжтэй байна.
Познание	Танин мэдэхүй нь хэл шинжлэл, мэдрэл судлал, сэтгэл судлал, боловсрол судлал, философи, хүн судлал, биологи, логик, компьютер зэрэг шинжлэх ухааны судлагдахуун болдог.
Танин мэдэхүйн процесс	Танин мэдэхүйг хэлбэрээр нь шинжлэх ухааны ба шинжлэх ухааны бус танин мэдэхүй гэж хуваана. Шинжлэх ухааны танин мэдэхүй нь юмс үзэгдлийн мөн чанарт тулгуурлан бодитой, үнэн зөв мэдлэгийг олж авах үйл явц. Шинжлэх ухааны бус буюу урлаг уран сайхны танин мэдэхүй нь бодит байдлыг тэмдэг, билгэдэл, уран сайхны дүрээр танин мэдэх үйл явц.
Cognitive processes	Юмсыг танин мэдэх үе шат бүхий, тасралтгүй үйл явц. Энэ нь мэдрэмж, хүртэхүй, анхаарал, ой тогтоолт, зохион бодохуй, сэтгэхүй, хэл яриаг багтаана.
Когнитивные процессы	Сэтгэн бодох үйл ажиллагааны төрлүүд буюу буюу хүртэхүй, ой тогтоолт, ухагдахуун төлөвшил, асуудлыг шийдвэрлэх, учир шалтгаанд нь сэтгэх сэтгэхүйн процессуудын хөгжил.
Танин мэдэхүйн хөгжил	Танин мэдэхүйн хөгжлийн онолыг Швейцарийн философич Жан Пиаже боловсруулсан бөгөөд хөгжлийн сэтгэл судлалын хүрээнд үндсэн ойлголтуудыг дэвшүүлсэн. Пиаже хөгжлийн сэтгэл судлал нь хүний оюун ухааны өсөлт хөгжлийг судалдаг гэж үзсэн ба оюун ухааны өсөлт хөгжил нь хүрээлэн буй ертөнцийн юмс үзэгдлийг хэрхэн тусгаж байгаагаар илэрнэ. Хүүхэд юмс үзэгдлийг тусган хүлээж авах шинэ аргатай болсноор хөгжлийн нэг үе шат эхлэх бөгөөд энэ нь өөрийн гэсэн бүдүүвч загварын дагуу явагдана. Оюун ухааны үйлдлийг мэдрэмж-хөдөлгөөний үе шат (0-2 нас), үйлдлийн өмнөх үе шат (2-7 нас), тодорхой үйлдлийн үе шат (7-11 нас), хийсвэр үйлдлийн үе шат (11-15 нас) гэж хуваасан.
Cognitive development	Хүний сэтгэцийн үйл ямар нэгэн мэдээлэл, юмс үзэгдэл, үйл ажиллагаанд төвлөрөх үйл явц.
Когнитивная развития	Зориудын ба зориудын бус, хожуу идэвхжих анхаарал гэж 3 хуваана.
Анхаарал	Мэдээлэл цочроогчдод зориудаар идэвхтэй анхаарлаа хандуулах нь зориудын анхаарал.
Attention	
Внимание	

	Янз бүрийн мэдээлэл-цочроогчдод санаандгүйгээр анхаарлаа хандуулахыг зориудын бус анхаарал. Зориудын бус анхааралтай ойролцоо шинжтэй, үйл ажиллагааны явцад хүний сонирхол эсвэл хандлагатай нь холбоотойгоор үүсэж буй анхаарлын төвлөрлийг хожуу идэвхжих анхаарал гэнэ.
Анхаарлын тогторжилт Attention span/ Focal attention Устойчивость внимания	Хүн урт удаан хугацаанд тодорхой юмс үзэгдэлд сэтгэц ухамсраа зориудаар төвлөрүүлэх чадвар. Хүүхдийн нас нэмэгдэхэд анхаарлаа удаан хугацаанд төвлөрүүлэх чадвар өсдөг. Анхаарлын тогтворжилтын хугацаа 2 настай хүүхдэд ойролцоогоор 5 минут байхад түүнээс дээш настай хүүхэд, насанд хүрэгчдэд дээд тал нь ойролцоогоор 20 минут байдгийг судалгаагаар тогтоожээ.
Анхаарлын шилжилт Attention shifting Переключенность внимания	Анхаарал нэг объектоос нөгөө объектод буюу үйл ажиллагааны нэг төрлөөс нөгөө төрөлд шилжих үйл явц.
Ажигч чанар Observation Наблюдательность/ Перцептивное внимание	Юмс үзэгдэл, түүнийг бүрдүүлэгч хэсгүүд, шинж чанарыг зорилготойгоор богино хугацаанд хүртэх чадвар.
Ажиллах чадвар Работоспособность	Тодорхой хугацааны турш үйл ажиллагааг үр дүнтэй гүйцэтгэх боломж, чадвар.
Ой тогтоолт Memory Память	Мэдээллийг тогтоох, хадгалах, сэргээн санах процесс. Ой тогтоолтын физиологи үндэс нь уураг тархинд үүссэн мэдрэлийн түр холбоос ба хүн мэдээлэлд анхаарал хандуулснаар мэдээлэл нь мэдрэхүйн эрхтэнд тодорхой хугацаанд үйлдэл үзүүлж уураг тархинд мэдрэлийн түр холбоос бий болно. Ой тогтоолтын үндсэн процесс нь тогтоох, хадгалах, сэргээн санах, таних, мартах. Ой тогтоолтод оролцож буй сэтгэцийн үйлийн онцлогоор нь хөдөлгөөний, сэтгэлийн хөдөлгөөний, дүрслэлийн, үг яриа-утгын ой тогтоолт гэж ангилдаг. Зорилго хүчин чармайлтын оролцоогоор нь зориудын ба зориудын бус ой тогтоолт гэж ангилна. Мэрэхүйн эрхтний оролцоогоор нь харааны, сонорын, хүрэлцэхүйн, үнэрлэх, амтын ой тогтоолт гэж ангилна.
Богино хугацааны ой тогтоолт Short-term memory Кратковременная память	Хязгаарлагдмал хугацаанд (15-25 секунд) мэдээллийг тогтоож, хадгалж, сэргээн санах үйл явц.
Сонорын ой Auditory memory Память слуховая	Мэдээллийг сонсоод тогтоож, хадгалж, сэргээн санах үйл явц.
Утгын ой Verbal memory Память словесно – логическая	Мэдээллийг утга агуулгаар нь тогтоож, хадгалж, сэргээн санах үйл явц.

Хүртэхүй	Хүний мэдрэхүйн эрхтэнд үйлдэл үзүүлсэн юмс үзэгдлийн талаарх уураг тархинд туссан дүр төсөөлөл.
Perception	Юмс үзэгдлийн талаарх бүхэл бүтэн дүр төсөөлөл үүсэх сэтгэц-физиологийн нарийн үйл явц.
Восприятие	Давамгайлж буй анализаторын (мэдрэхүйн эрхтний тогтолцоо) оролцоогоор нь харааны хүртэхүй, сонорын хүртэхүй, хүрэлцэх хүртэхүй, амтлах хүртэхүй, үнэрлэх хүртэхүй гэж ангилна.
	Хүртэхүй нь бодит, бүхэл бүтэн, тогтонги, шилэн сонгох, утгат шинж чанаруудтай.
Сэтгэхүй	Юмс үзэгдлийн шинж чанар харилцаа холбоог нэгтгэн дүгнэх дам тусгал бүхий танин мэдэхүйн дээд шат. Сэтгэхүй нь хүн өмнөө шинэ зорилго тавих, түүнийгээ төлөвлөх, зорилгоо биелүүлэх шинэ арга хэрэгсэл боловсруулах, асуудлыг шийдвэрлэх, хүмүүсийн харилцан ойлголцолд үүрэгтэйгээс гадна мэдээллийг задлан шинжлэх, нэгтгэн дүгнэх, харьцуулах, ангилах сэтгэхүйн үйлдлийн тусламжтайгаар мэдээллийн гол утгыг хийсвэрлэн ойлгож, нэгтгэн дүгнэх үүрэгтэй.
Thinking	Сэтгэхүйн үйлдлүүд: анализ (задлан шинжлэх) ба синтез (нэгтгэн дүгнэх), ерөнхийлөх ба ангилах, хийсвэрлэх ба учир шалтгааны нэгдэлд нь эргэцүүлэх.
Мышление	Сэтгэхүй ба хэл яриа нь хоорондоо салшгүй холбоотой. Хэлбэрээр нь бодит үйлдлийн сэтгэхүй, бодит дүрслэлийн сэтгэхүй, хийсвэр сэтгэхүй гэж ангилна. Хийсвэр сэтгэхүй нь ухагдахуун, сэтгэмж, оюун дүгнэлт хэлбэрээр сэтгэх сэтгэхүйн төрөл.
Бодит сэтгэхүй	
Precausal thinking	Мэдрэхүйн эрхтэнд нөлөөлсөн юмс, үзэгдлүүдийн шинж чанарт тулгуурлаж, тэдгээрийн дотоод зүй тогтолыг нээн илрүүлэх сэтгэхүйн төрөл.
Мышление наглядно-образное	
Хийсвэр сэтгэхүй	
Abstract thinking	Юмс үзэгдлийг дотоод мөн чанар, учир шалтгаан, зүй тогтолд нь танин мэдэх сэтгэхүйн төрөл.
Мышление абстрактно – логическое	
Ойлголтын төлөвшил	
Concept formation	Бодит зүйлийн гол шинжийг тусгаж, хийсвэрлэсний үр дүнд тогтсон ухагдахуун эзэмших.
Формирование понятия	
Оюун дүгнэлт	
Conclusion	Нэг болон түүнээс дээш бодомжоос шинэ бодомж гаргах сэтгэхүйн хэлбэр.
Умозакключения	
Хэл ярианы хөгжил	
Language development	Насанд хүрэгчдийн тусламжтайгаар харилцааны үр дүнд үг яриаг ойлгох, үгийн нөөцтэй болох, өгүүлбэрээр ярих чадвар эзэмших үйл явц.
Вербальные способности	
Үг тайлбарлах	
Concept defining	Ойлголтын дотоод мөн чанарыг хийсвэрлэн, нэгтгэн дүгнэх сэтгэхүйн үйлдэл.
Определение понятий	
Үг бүлэглэх	
Empirical concept	Ойлголтыг ижил төсөөтэй шинжээр нь харьцуулан ангилах сэтгэхүйн үйлдэл.
Эмпирические понятие	

Ярих чадвар	Бодол санааг ойлгох, аман хэлээр илэрхийлэх чадвар.
Verbal ability	
Речь устная	
Оюун ухаан	Чадавх дээр суурилсан, аливаа үйл ажиллагааг амжилттай гүйцэтгэх, асуудлыг шийдвэрлэх, юмсыг танин мэдэх ерөнхий чадвар. 20-р зууны эхэн үед оюун ухааныг тодорхой насанд сэтгэцийн хөгжлийн хүрэх түвшин гэж үзэж бөгөөд энэ нь танин мэдэхүйн үйл ажиллагаа, оюуны үйл, мэдлэгийг эзэмших түвшингээр илэрнэ гэж үзэж байлаа. Өнөө үед тест судлалд оюун ухааны талаарх ойлголтыг сэтгэцийн шинж талаас нь илүү тайлбарлан шинэ нөхцөл байдалд оновчтой хариу үйлдэл үзүүлэх хувь хүний чадвар гэж үзэж байна. Ж. Пиажегийн үзэл санаа дээр тулгуурласан бүтцийн генетик хандлага нь оюун ухааныг орчинтойгоо зохицох арга гэж үздэг. Р.Стернберг оюун ухааны 3 хэлбэрийг тодорхойлсон. 1. Хэл ярианы оюун ухаан (үгийн нөөц, мэдлэг, уншаад ойлгох чадвар) 2. Асуудлыг шийдвэрлэх чадвар. 3. Практик оюун ухаан. (тавьсан зорилгодоо хүрэх чадвар) С.Барт, Д.Векслер, Ф.Вернон нарын боловсруулсан оюун ухааны шаталсан загварууд нь нэлээд алдартай. Эдгээр загварууд нь бүгд оюун ухааныг бүрдүүлэгч хүчин зүйлс нь нэгтгэн дүгнэх үйлдлийн түвшингээс хамааран шаталсан бүтэцтэй байдаг гэж үздэг.
Intelligence	Америкийн сэтгэл зүйч Р. Кеттелийн онол нь оюун ухааны “шингэн” (fluid) ба “талсжсан” (crystallized) 2 төрлийг авч үзсэн. Кеттелийн үзсэнээр “шингэн” төрөл нь шинэ нөхцөл орчин нөхцөлд дасан зохицоход шаардлагатай биологийн төрөлхийн чадвар байдаг. “Талсжсан” төрөл нь хүний эзэмшсэн мэдлэг, чадвар, туршлага бөгөөд энэ нь соёлын орчин нөхцлөөс хамаардаг. Энэ 2 хүчин зүйлээс гадна Кеттел хүний мэдрэхүйн эрхтнийн үйл ажиллагаатай холбоотой хэсэгчилсэн болон Спирмений онцгой хүчин зүйлтэй адилхан хүчин зүйлсийг гаргаж ирсэн. Кеттелийн аргыг хэрэглэсэн судалгаагаар 50 наснаас хойш хүний оюун ухааны “шингэн” төрлийн үзүүлэлтүүд нь буурч, “талсжсан” үзүүлэлтүүд нь өөрчлөгддөггүй нь батлагджээ. Айзенкийн үзэж байгаагаар мэдээллийг боловсруулах хурд, оновчтой байдал хүний төрөлхийн биологийн үндэс дээр суурилна. Кибернетик, системийн онол, мэдээллийн онол, хиймэл оюун ухаанд гарч буй хөгжил дэвшилтэй холбоотойгоор оюун ухааны ойлголтыг нарийн үйлдлийг гүйцэтгэх, сурах, мэдээллийг зорилго, төлөвлөгөөтэйгээр боловсруулах, өөрийн зан төлөвийг зохицуулах чадвар гэж үзэх боллоо. Сэтгэц генетикийн судалгааны үр дүнгээс харахад, оюун ухааны тестийн даалгаврын гүйцэтгэлийн үр дүнгийн стандарт хазайлт 0,5-0,8 байдаг байна. Хэл ярианы даалгаврын үр дүнтэй харьцуулахад хэл ярианы бус даалгаврын үр дүнгийн стандарт хазайлт бага байдаг.
Интеллект	
Сэтгэцийн хөгжил	Хүний амьдралын турш явагддаг танин мэдэхүй, сэтгэлийн хөдөлгөөн, нийгмийн харилцааны чанар, бүтцэд гарч байгаа дэс дараалсан зүй тогтол бүхий дэвшилтэт (гэвч бууралтын шинжийг агуулдаг) тоон, чанарын өөрчлөлт. Сэтгэцийн хөгжил нь биологи, нийгэм, хувь хүний насан туршийн хөгжлийн хүчин зүйлийн нөлөө, тэдгээрийн харилцан үйлчлэлийн үр дүнд явагдана.
Development of mind	
Развитие психики	

	Шинжлэх ухааны тусламжтайгаар хүний сэтгэцийн хөгжлийн мөн чанарыг танин мэдэх боломжтой.
Нийгэмшил	Хувь хүн бүлэг хүмүүс буюу нийгэмд зохицохын тулд нийгмийн хэм хэмжээ, үзэл баримтлал, эерэг хандлага, харилцааны чадвар эзэмших тасралтгүй үйл явц.
Socialization	Нийгэмшил нь сэтгэл судлалын хөгжилтэй хүчтэй хамааралтай судлагддаг.
Социализация	Ихэнх нийгэм судлаачдын үзэж буйгаар нийгэмшил нь үндсэндээ амьдралын туршид суралцах бүхий л үйл явц болон хандлага, итгэл үнэмшил, үйл хэргийн хамгийн чухал үр ашгийг харуулдаг гэж үздэг.
Бие хүн	Сэтгэлзүйн тогтвортой шинж, ертөнцийг үзэх үзэл, үнэт зүйл, чадвар, хандлагын цогцыг агуулсан хувь хүн. Биологи, нийгэм, түүх, орчин, хувь хүний амьдралын хувьсал өөрчлөлтийн хүчин зүйлс нь бие хүний төлөвшилд нөлөөлнө.
Personality	Нийгэм, байгалийн шинжлэх ухааны аль аль нь судалдаг.
Личность	Нийгэм, соёл, шинжлэх ухааны хөгжлийн үе шатууд дахь хүний тухай ойлголт төсөөлөөс хамааран бие хүний тухай ойлголт нь харилцан адилгүй шинжүүдийг агуулна.
Бие хүний чиг хандлага	Хүний давамгайлж буй хэрэгцээ сонирхол, үнэт зүйл, итгэл үнэмшлийн нэгдэл бөгөөд энэ нь зан төлөв, үйл ажиллагаа, харилцаа хандлагыг тодорхойлно.
Personality trend	Хүнийг бие хүний чиг хандлагаар нь ажил хэрэгч, хувийн эрх ашиг бүхий чиг хандлагатай болон хамт олонч эсвэл тодорхой бус чиг хандлагатай хүн гэж хуваан үзэж болно.
Направленность личности	
Бие хүний онцлог	
Character	Орчны нөлөөгөөр төлөвших хандлагын илрэл.
Характер	
Анхааралтай зан төлөв	Асуудалд ухаалаг, бодитой хандах хандлага
Reasonableness	
Разумность личности	
Айдас	Тодорхой эсвэл тодорхой бус цочроогчид сэтгэцийн хариу үзүүлэх сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөн буюу аюул тулгарч буй үзэгдэл, нөхцөл байдалд хүний бие организм, мэдрэмж болон бодлын үзүүлж буй хариу үйлдэл. Айдас нь ямар нэгэн аюул нүүрлээд буйг, ямар нэгэн зүйл хэвийн биш байна гэдгийг сануулсан хамгааллын дохио.
Fear	Айдас нь гадаад, дотоод, төрөлхийн эсвэл олдмол шалтгаануудаас үүсдэг.
Страх	
Идэвхтэй зан төлөв	Санаачилгатай, зорилготой хандлага.
Stimulation of high intensiveness	
Стимуляций высокой интенсивности	
Өөрийн зан төлөвийг удирдах	Өөрийн сэтгэцийн тэнцвэрт байдлыг хангах, сул талаа сайжруулах хувийн боломж.
Self-regulation	
Саморегуляция	
Нийцтэй зан төлөв	Амьдарч буй орчиндоо зөрчилгүй, сэтгэл ханамжтай, таатай хандах бие хүний чанар.
Pleasantness	
Приятность	

Сэтгэл санааны тогтвортой байдал Positive affect Позитивный аффект	Тухайн нөхцөлд илэрч буй сэтгэлийн хөдөлгөөний зэрэг болон сөрөг илрэл.
Сэтгэл гутрал Sadness Грусть	Уйтгар гунигтай, идэвхгүй, сэтгэл хангалуун бус сэтгэлийн хөдөлгөөний илрэл.
Ухамсар/хариуцлагатай зан төлөв Activity control Активационный контроль	Санаачилгатай, өөрийн үйлдэл, түүний үр дүнг хариуцах чадвараар илэрдэг идэвхтэй хандлага.
Дасан зохицолт Adaptation/social adaptation Адаптация /адаптация социальная	Хүрээлэн буй орчны өөрчлөлт, түүний зүгээс тавигдаж байгаа шаардлагад нийцэж зохицох чадвар. Өргөн утгаар нь авч үзвэл гадаад болон дотоод нөхцөл байдал өөрчлөгдөхөд зохицох гэсэн үг бөгөөд биологийн болон сэтгэлзүйн гэсэн хоёр талтай.
Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх Acceptance Приятие других	Бусдад анхаарал хандуулах, бусдын зан үйлийг хүлээн зөвшөөрөх чадвар.
Бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх Un-acceptance Не приятие других	Зөвхөн өөрийн байр сууринаас асуудалд хандаж, бусдыг сонирхохгүй хүлээн зөвшөөрөхгүй, өөртөө төвлөрөх хандлага.
Дотоод хяналт Internal control /Internal locus of control Внутренний контроль /Внутренний локус контроль	Зорилгодоо хүрэх үгүйг өөрөөсөө хамааруулан авч үзэх, хариуцлагаа ухамсарласан өөрийн хийж буй үйлийн зөв бурууг цэгнэх хандлага. Амьдралд тохиолдож болох аливаа сайн, муу тохиолдуудыг өөрийн чармайлт, хандлага, бэлтгэлжилт зэргээс хамаарна гэдэгт итгэх итгэл.
Гадаад хяналт External control /External locus of control Внешний контроль /Внешний локус контроль	Аливаа ажил үйлийн гүйцэтгэл, үйлдэлд нь бусдын хяналт, шаардлага хэрэгцээтэй, хувийн идэвхгүй хандлага. Амьдралд тохиолдож болох сайн, муу үйл явдалд өөрөө зохицуулах боломжгүй гадаад хүчин зүйлсийг (хүрээлэн байгаа орчин, бусад хүмүүс эсвэл бүр илүү хүчтэй зүйлс) хамаатай гэж үзэх. Жишээ нь: Сурагч шалгалтанд тэнцээгүй тохиодолд танхим хэт халуу байсан, бие тавгүй байсан зэргээр буруутгах Гадаад хяналттай хүн бүх зүйлд гадаад хүчин зүйлсийг буруутай гэж үздэг бол дотоод хяналттай хүн өөрийнхөө амьдралд тохиолдож буй үйл явдал, үр дүн өөрөөс нь хамаарна гэдэгт итгэлтэй байдаг.
Зөрчил Conflict Конфликт	Хувь хүний болон нийгмийн харилцааны явцад хүмүүсийн зорилго үзэл бодол хандлагын нийцгүй байдалтай холбоотой үүсэх сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөний илрэл.
Сэтгэлийн хөдөлгөөн Emotion Эмоция	Бодит байдал, юмс, үзэгдэлд хандах дотоод сэтгэлийн тогтвортой хандлага. Хүний амьдралын явцад төлөвшдөг субъектив шинжтэй үзэгдэл бөгөөд хүний мэдрэмжид тулгуурлан үүсдэг. Өөрөөр хэлбэл, хүний гадаад, дотоод мэдрэхүйн эрхтнүүд биемахбодод нөлөөлж байгаа юмс үзэгдлүүдийн шинж чанар, байдал, төлөвийг мэдрэн тусгаж,

	тэдгээрийг өөрийнхөөрөө тусган хүлээж авч сэтгэл санаа болсноор мэдрэмжтэй нэгдэж сэтгэлийн хөдөлгөөн болдог. Сэтгэлийн хөдөлгөөнийг эерэг ба сөрөг гэж хоёр үндсэн төрөлд хуваана.
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг мэдэх Knowing one's emotion Понимание своих эмоций	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ухамсарлах: таних, хүртэх, ойлгох, шалтгааныг ойлгох, үгээр илэрхийлэх чадвар.
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах Managing one's emotion Управление своими эмоциями	Сэтгэлийн хөдөлгөөний илрэлээ хянах, хэт хүчтэй сэтгэлийн хөдөлгөөнөө намжаах, сэтгэлийн хөдөлгөөний илрэлийг зориуд гаргах чадвар.
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох Recognizing emotions of others Понимание чужих эмоций	Хүний гадаад илэрхийллийг хараад сэтгэл хөдлөлийг таних, ойлгох (нүүрний хувирал, хоолойны өнгөөр).
Хандлага Attitude Отношение	Хүн, бүлэг, тодорхой ойлголтыг авч үзэх эерэг ба сөрөг үнэлгээ.
Өөртөө хандах хандлага Self-perception/ self-concept Самосознание	Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөртөө итгэх итгэл, өөрийн үнэлэмжийн эерэг болон сөргөөр үнэлгээ.
Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх Self-confirming Самопринятие	Өөртөө ая таатай хандах мэдрэмж, өөртэйгээ зөрчилдөхгүй байх дотоод шинж.
Өөртөө итгэх итгэл Self – confidence Самоуверенность	Үйл ажиллагааг гүйцэтгэх үедээ өөрийнхөө боломжид өгч буй эерэг болон сөрөг үнэлгээ.
Өөрийн үнэлэмж Self-esteem Самооценивание, самооценка	Өөрийн онцлог шинж, давуу болон сул тал, амжилттай болон амжилтгүй байдалдаа өгч буй үнэлгээ.
Харилцаа Communication Общение	Хоёр ба түүнээс дээш хүн ярилцах, бичих болон бусад арга хэрэгслээр харилцан мэдээлэл солилцох, харилцан ойлголцох, харилцан нөлөөлөх үйл явц юм. Харилцааг үгэн ба үгэн бус гэж ангилна. Үгэн бус харилцаанд хүртэхүйн харилцаа, дохио зангаа, үйл хөдлөл, нүүрний хувирал, нүдний харилцаа зэрэг хэлбэрүүд байна. Мөн хувцаслалт ч хамаарна. Үгэн харилцаа нь мэдээг аман болон бичгийн хэлбэрээр илэрхийлэх юм.
Бусдыг ойлгон харилцах чадвар	Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааны байдлыг ойлгох, хуваалцах чадвар. Бусдыг анхаарах халамжлах, бусдад туслах хүсэл, сонирхолтой байх. Өөрийг бусдын байр

Empathy	сууринд тавьж ойгох, бусдыг сэтгэл санаагаар дэмжих чадвар юм.
Эмпатия	Эмпати нь бусад хүмүүсийг халамжлах тэдэнд туслах хүсэл сонирхолтой байх, бусдын сэтгэл хөдлөлтэй өөрийн сэтгэл хөдлөлийг тохируулах, бусдыг юу бодож мэдэрч байгааг анзаарч ажигч байх зэрэг маш өргөн хүрээнд сэтгэл хөдлөлийн байдлуудаар тодорхойлгодоно. Энэ чадвар нь бусадтай харилцдаг зарим мэргэжлийн хүмүүсийн (багш, сэтгэл судлаач, сэтгэл зүйч, менежер, худалдааны ажилтан, хүний нөөцийн менежер гэх мэт) хувьд чухал ач холбогдол, шаардлагатай болдог.
Үнэт зүйл	Хүний амьдралын баримжаа болж буй эрхэмлэн дээдэлдэг, чухал ач холбогдолтой зүйлсийн талаарх итгэл үнэмшил.
Values	
Ценность	
Нийгмийн хэм хэмжээ	Нийгмийн бүлэг, хамт олон, бүлэглэлийн хүрээнд баримталбал зохих дүрэм журам, зохистой хариу үйлдэл.
Social norms	
Социальная норма	
Ээнэгшилт	Нялх, балчир насанд бий болох цаг хугацаа, орон зайнаас үл хамаарах сэтгэлийн хөдөлгөөний эерэг, таатай, бат бөх, тогтвортой холбоо.
Attachment	Нялх хүүхэд асран хамгаалагчаасаа авдаг үндсэн хэрэгцээ буюу түүний асран хамгаалагч хооронд үүсэх сэтгэл хөдлөлийн холбоо.
Привязанности (Аттачмент)	Ээнэгшилт нь хоёр талд тэнцүү байх албагүй бөгөөд аль нэг талд нь илүү үүсэж болно. Ээнэгшилт нь нийгэмшил, танин мэдэхүй, сэтгэл хөдлөлийн хөгжлийн хөдөлгөгч хүч болдог.
Оношилгоо	Асуудлын шинж тэмдэг дээр тулгуурлан түүний мөн чанар, шалтгааныг таних, тогтоох процесс.
Diagnosis	Оношилгоо нь төрөл бүрийн шинжлэх ухааны салбарт юмс үзэгдлийн шалтгаан – үр дагаврыг тогтоох зорилготойгоор тэдгээрийн зүй тогтлыг таних, задлан шинжлэх, туршин судлах замаар хийгддэг процесс.
Диагностика	Нэг талаас хүний сэтгэлзүйн онцлогийг танин мэдэх аргыг боловсруулах, ашиглах аргазүйн үндсийг онол, хэрэглээний түвшинд судалдаг сэтгэлзүйн салбар ухаан. Мөн сэтгэц оношилгоог анаагах ухаан, техник, сурган хүмүүжүүлэх зүйд хэрэглэнэ. 1920-иод оноос бие даасан салбар ухаан болсон. Үндэслэгчид нь Ф.Гальтон, Дж.Кеттел, Г.Эббингауз, Э.Креплин, А.Бине гэх мэт. Оюун ухааны оношилгооны анхны тестүүд нь Бине-Симоны тестүүд, Кеттелийн тест юм. Боловсролын салбарын эрэлт хэрэгцээгээр авьяас чадвар, амжилтын тестүүд бий болж, улмаар бие хүний тестүүд хөгжсөн. Сэтгэц оношилгооны арга зүйн үндэс нь сэтгэц хэмжилт. Сэтгэц хэмжилт нь сэтгэц оношилгооны арга болох тест зохиох технологийг боловсруулах, тестийн найдвартай үр дүнг хангах шаардлагуудыг агуулна. Нөгөө талаас хүнийг сэтгэлзүйн хувьд оношлох сэтгэл судлаачийн үйл ажиллагааны чиглэл. Сэтгэц оношилгоог судлаач судалгааны арга ашиглан явуулна
Сэтгэц-оношилгоо	
Psycho diagnostics	
Психодиагностика	
Тестийн найдвартай чанар	Сэтгэц-оношилгоог давтан явуулахад тестийн үр дүн ижил, даалгавар хоорондоо уялдаа холбоотой, өөр бусад ижил түвшний тестийн үр дүнтэй харьцуулах боломжтой байх статистик ойлголт.
Reliability of test	
Надежность теста	

Үзүүлэлт	Юмс үзэгдлийн илрэл, түүний шинж чанарын тоон болон чанарын илэрхийлэл.
Indicator	Үзүүлэлт нь харагдахуйц, хэмжигдэхүйц байна.
Индикатор	Тоон үзүүлэлт нь тодорхой утга илэрхийлсэн тоон илэрхийлэл. Дүрслэлийн үзүүлэлт нь өнгө, хэлбэр, дүрс байж болно Үгэн илэрхийлэл нь утга бүхий үг, хэллэг гэх мэт байна.
Үйлдэл	Үйл ажиллагааг бүрдүүлэгч нэгж нь үйлдэл. Үйлдлүүдийн цогц нь үйл ажиллагаа. Үйл хийснээр үйлдэл бэхэждэг. Жишээ нь, сурах нь үйл ажиллагаа, тоо бодох нь үйл, нэмэх, хасах, хуваах, харьцуулах гэх мэт нь үйлдэл. А.Н.Леонтьев үйлдлийг үйлийг гүйцэтгэх арга гэж тодорхойлсон. Хүн зорилгодоо хүрэхийн тулд нэг ба хэд хэдэн үйлдлийг гүйцэтгэж болно.
Operation	Оюуны үйлдэл нь дотоод шинжтэй болохыг интериоризация гэнэ. Харин дотоод оюуны үйлдэл нь гадагшаа илэрч буй нь экстериоризаци юм. Жишээ нь, сурах үйл ажиллагааны явцад хүүхэд тоо бодохдоо эхлээд савх, сампин гэх мэтээр бодит үйлдэл хийж байснаа аажмаар эдгээрийг хэрэглэх шаардлагагүй болж дотроо тоогоо хооронд нэмэх, хасах чадвартай болох нь интериоризаци юм. Харин дотроо нэмэх, хасах, хуваах, харьцуулах, ангилах гэх мэт үйлдлийг хийгээд түүнийгээ бодит бүтээл загвар болгож байгаа нь эктериораци.
Чадвар	Тодорхой үйлийг амжилттай гүйцэтгэх арга, туршлага.
Skill	Тухайлбал, анхаарлаа төвлөрүүлэх, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө удирдах, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх гм.
Умөние	
Шалгуур	Юмс үзэгдлийн илрэлийг үнэлэх, шийдвэр гаргах шаардлага үндэслэл.
Criteria	Шалгуурыг логик ба эмпирик шалгуур гэж хуваана. Логик шалгуур нь юмс үзэгдлийн зүй тогтол бөгөөд, энэ нь зөв зөрчилгүй байгаа бүх зүйлс үнэн юм гэж үздэг.
Критерий	Эмпирик шалгуур нь бодит байдалтай нийцэж буй түвшинг агуулна.

НЭГДҮГЭЭР ХЭСЭГ: СУДАЛГААНЫ АРГА СУДЛАЛЫН ҮНДЭС

1.1. Үндэслэл

Хүүхэд бүрийн хөгжлийн түвшинд тохирсон, чанартай, хүртээмжтэй, үр ашигтай сургалтыг зохион байгуулах нь аль ч улсын боловсролын салбарынхны тэргүүн зорилт мөн. Энэхүү зорилтод хүрэхэд тодорхой бодлого, бодлогыг хэрэгжүүлэх механизм, чадавх байх ёстой. Үүнээс гадна дээрх зорилтыг хэрэгжүүлэхэд хүүхдийн хөгжлийн онцлог, боловсролын салбарын хүүхэд, залуучуудад үзүүлж буй үйлчилгээний хэрэгцээг хангаж буй байдал зэргийг тогтоосон судалгаа чухал байдаг.

Ялангуяа, хүүхэд, залуучуудын өсөлт, хөгжлийн онцлогийг илрүүлж, түүнд тулгуурласан бодлого, сургалтын стандарт, хөтөлбөр боловсруулах, хэрэгжүүлэх асуудал боловсролын салбарын бодлого тодорхойлогчид, эрдэмтэн судлаачид, багш нарт тулгардаг. Дэлхийн хөгжилтэй улс орнууд уг асуудалд онцгой ач холбогдол өгч, хүүхдийнхээ хөгжлийг тодорхойлох оролдлогуудыг хийж, энэ чиглэлийн судалгааг хөгжүүлэх хандлага нэмэгдэж байна.

Манай улсын хувьд хүүхэд, залуучуудын хөгжлийг үндэсний хэмжээнд судалж, баримтжуулсан туршлага ховор бөгөөд хувь судлаач, эрдэмтэд хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, сэтгэл зүйн зарим асуудлыг хязгаарлагдмал насны хүрээнд, хөгжлийн аль нэг бүрдэл талаас нь судалсан байдаг.

Боловсролын хүрээлэн 20 жилийн өмнө монгол хүүхдийн хөгжлийн цогц судалгааг хийж, хүүхдийн авьяасыг нээн, хөгжүүлэх туршилтыг тавьж, үр дүнг тооцож байсан туршлага бий.

Үндэсний хэмжээнд 15-64 насныхныг хамруулан, хөгжлийн судалгааг бие бялдрын талаас нь хийж, бие бялдрын хөгжилд байршил нөлөөлж байгааг тогтоосноос гадна жил ирэх тутам хүүхэд, залуучуудын өсөлт хөгжлийн үзүүлэлт буурч байгааг дурдсан байна. Хүн амын өдөр тутмын амьдралд дэвшилтэт технологи нэвтрэхийн хэрээр хүүхэд, залуучуудын шууд харилцаа хязгаарлагдаж, энэ нь тэдний төлөвшилд шинэ төлөв байдлыг бий болгож байгааг багш нар, сэтгэлзүйчид анхааруулах нь нэмэгдлээ. Үүнээс гадна боловсролын агуулга, технологи шинэчлэгдэж буй энэ үед хүүхэд, залуучуудын оюун ухаан-танин мэдэхүйн онцлогийг үндэсний хэмжээнд тогтоож, сургалтын хөтөлбөрийг энэхүү онцлогтой уялдуулж, боловсролын үр нөлөөг нэмэгдүүлэх үндэс болж байна. Иймд монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийг насаар судалж, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлтийг сургуулийн өмнөх, бага, суурь, бүрэн дунд, дээд боловсролын түвшинд боловсруулах хэрэгцээтэй байгаа юм.

Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлтийг боловсруулаад зогсохгүй түүнд хамаарах мэдээллийн санг бүрдүүлэн түүнийг сургалтын байгууллага, боловсролын бодлого боловсруулах хэмжээнд тасралтгүй ашиглах практик боломж технологийг нэвтрүүлэх шаардлагатай байна.

Засгийн Газрын 2010 оны 173 дугаар тогтоолын хавсралт болох “Монгол Улсын шинжлэх ухаан технологийг хэрэгжүүлэх тэргүүлэх чиглэл, 2010-2014 он”-ийн тэргүүлэх чиглэлийн хүрээнд хэрэгжүүлэх цөм технологийн жагсаалтад “Хүний хөгжил, төлөвшил, боловсролын шинэчлэлийн технологи”-ийг “Хүний хөгжил, амьдралын чанар тэргүүлэх чиглэл”-ийн хүрээнд багтаасан байна. Үүнтэй

холбоотой хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн цогц судалгааг цөм технологи бий болгох зорилтоор хэрэгжүүлэх юм.

Энэхүү судалгаанд хүүхэд гэдгийг олон улсад бага болон дунд гэсэн “түвшин”-д авч үздэг байна. НҮБ “Найм хүртэлх насны хүүхдийг бага насны хүүхэд” гэж тодорхойлдог ч сургуулийн өмнөх боловсролын хамран сургалтыг тооцох албан ёсны статистик мэдээнд 3-5 насны хүүхдийг хамруулан тооцдог байна¹. Монгол улсад сургуулийн өмнөх боловсрол эзэмшүүлэх сургалтыг хүүхдийн цэцэрлэг зохион байгуулдаг ба сургуулийн өмнөх боловсролын тухай хуульд¹ зааснаар цэцэрлэг нь хоёр наснаас сургуульд элсэх хүртэлх насны хүүхдийг асрах, хамгаалах, хүмүүжүүлэх, сургах цогц үйл ажиллагаагаар хүүхдийн хөгжлийг дэмжих сургалт зохион байгуулдаг.

Хүүхэд насны дунд үед 6-12 насныг хамааруулж тодорхойлсон байдаг бөгөөд хүүхдүүд энэ насандаа сургуульд элсэж, гэр бүлээс гадуур найз нөхөдтэй болж, бие махбодын болон танин мэдэхүйн шинэ чадварт суралцаж, бие даасан байдалтай болдог ба энэ насны хүүхдийн онцлог нь сурах үйл ажиллагаа давамгайлсан нийгмийн хэрэгцээ өндөртэй байдагтай холбон үздэг байна².

“Залуучууд” гэдэгт “насны шинж байдал, нийгмийн байр суурийн онцлог зэрэг нийгмийн байгууламж, соёл, нийгэмшлийн зүй тогтол, хүмүүжлийн онцлогоос улбаалан нийгэм-сэтгэл зүйн шинж байдлаар нөхцөлдсөн цогц байдлаар адилтгаж тодорхойлогддог нийгэм, хүн ам зүйн бүлгийг ойлгоно. Залуучуудын насны бүлгийн тогтсон нэгдсэн ойлголт Олон улсын түвшинд байхгүй бөгөөд Монголын хувьд 15-34 насны бүлгийн хүмүүсийг хамруулж авч үзнэ³.

Зорилго: Монголын хүүхэд, залуусын хөгжлийн судалгаанд тулгуурласан хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлтийг боловсролын түвшин тус бүрээр боловсруулахад ажлын зорилго оршино.

Зорилтууд

- Хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн судалгааны өнөөгийн байдлыг гадаадын дэвшилттэй судалгааны үр дүн болон болон Монгол улсын хүрээнд авч үзэх,
- Монгол хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хөгжлийг судлах судалгааны аргыг боловсруулах,
- Хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хөгжлийн шалгуурыг боловсруулах,
- Монголын хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хөгжлийн үзүүлэлтийг 6-21 насаар боловсруулах,
- Монгол хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлөх хүчин зүйлийг тогтоох,
- Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлтийг бага, суурь, бүрэн дунд, дээд боловсролын түвшнээр боловсруулах,
- Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлтийг сургуулийн түвшинд боловсруулах Мэдээллийн технологи боловсруулах,
- Мэдээллийн технологийн програмыг сургууль, ангийн түвшинд туршиж, үр дүнг тооцох,

¹ www.unicef.org

² <http://acei.org/>

³ www.unesco.org

- Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлтийн нэгдсэн мэдээллийн санг үүсгэж, боловсролын салбарын холбогдох бүх шатны байгууллагууд ашиглах боломжийн нэгэн хувилбарыг боловсруулах

Судалгааны объект: Сонгогдсон аймаг, нийслэлийн 6-21 насны 4200 хүүхэд, залуучууд

Судлах зүйл: Монголын хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, танин мэдэхүй болон нийгэмшлийн хөгжил.

Судалгааны арга: Танин мэдэхүйн болон бие хүний онцлогийн тестийн арга, бие бялдарын хэмжилтийн арга, анкетын арга, Excel, SPSS21.

1.2. Судалгааны түүврийн аргазүй

Хамрах хүрээ

Судалгааг үндэсний хэмжээнд, судалгааны мэдээлэл цуглуулалтыг бүсийн түвшинд зохион байгуулж явуулах бөгөөд Монгол улсын бүхий л шатны боловсролын байгууллагууд (ЕБС, Их дээд сургууль, коллеж, МСҮТ), тэдгээрт суралцагчдын 2013 оны жилийн эцсийн тайланд үндэслэн 6-21 насны хүүхэд, залуучуудын тоогоор хүрээ хязгаарлагдана. Монголын хүүхэд, залуучуудын тоо 2012 оны эцэст 1,021.5 мян байна. Нийт эх олонлогоос түүвэрлэн авсан хэсгээр төлөөлүүлэн Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн төлөв байдлыг тодорхойлж үнэлэх зорилт тавигдаж байна.

Хамрах газарзүйн хүрээ

Судалгааны үр дүнгийн нарийвчлал, төсөв зэрэгтэй уялдуулан 5 бүсийн түвшинд үр дүнг боловсруулах бөгөөд бүс болгоноос төлөөлөл болгон аймгийг сонгосон.

Судалгаанд сонгогдсон аймаг, бүс нутгаар

д/д	Бүс	Аймагууд
1	Баруун	1 Завхан
2	Хангай	2 Хөвсгөл
		3 Орхон
3	Төвийн	4 Дархан-Уул
		5 Дорноговь
4	Зүүн	6 Дорнод
5	Улаанбаатар	

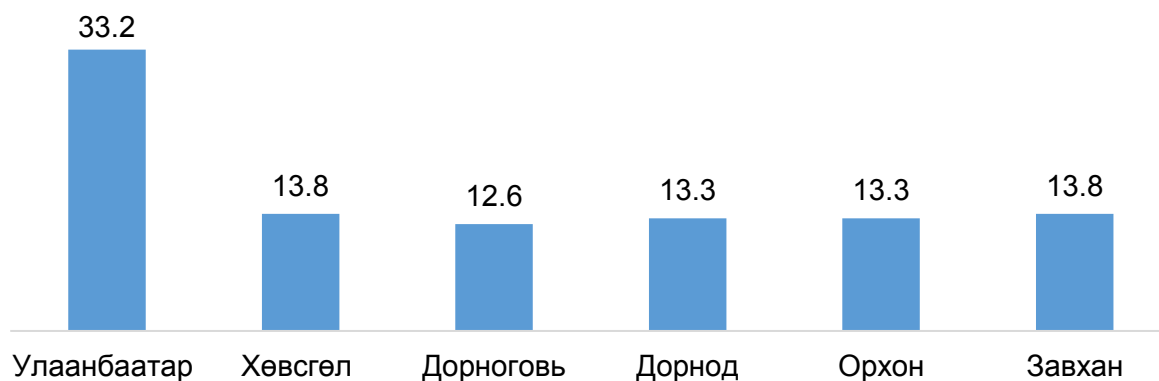
Түүврийн нэгж

Судалгааны түүврийн үндсэн нэгж нь 6-21 насны хүүхэд, залуучууд байна. Түүврийн үндсэн нэгж болох 6-21 насны залуучуудыг сонгохын өмнө тодорхой хүмүүсийн нэгдэл багц буюу кластерийг сонгох ёстой. Уг судалгааны хувьд түүврийн анхан шатны нэгж (ТАШН)-ээр ерөнхий боловсролын дунд сургууль, МСҮТ, их дээд сургууль, коллежийг сонгосон.

Түүврийн үндсэн нэгж, бүлэг, харгалзах насны ангиллаар

	Насны ангилал	Түүврийн үндсэн бүлэг
1. Бага сургууль	6-10	Ерөнхий
2. Дунд сургууль	11-14	боловсролын
3. Ахлах сургууль	15-17	сургууль
4. Мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төв	18-21	Мэргэжлийн болон дээд боловсрол
5. Коллеж		
6. Дээд сургууль		
7. Их сургууль		

Зураг 1. Судалгаанд хамрагдагсдын байршил (хувиар)

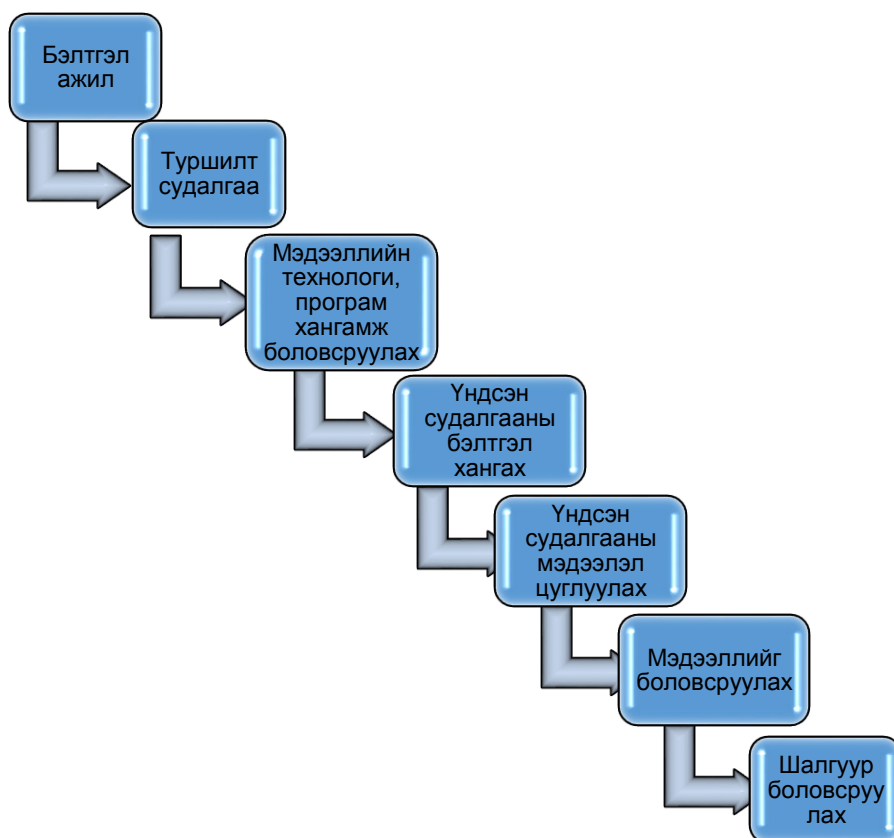

Түүврийн арга зүйн дагуу нийт түүврийн 33.2 хувь нь Улаанбаатар хотоос, 13.8 хувь нь Хөвсгөл, 12.6 хувь нь Дорноговь, 13.3 хувь нь Дорнод, 13.3 хувь нь Орхон, 13.8 хувь нь Завхан аймгаас тус тус сонгогдсоноос 49.4 хувь нь эмэгтэй, 50.6 хувь эрэгтэй байлаа.

1.3. Судалгааны зохион байгуулалт

Судалгааны удирдлага, зохион байгуулалтыг Боловсролын хүрээлэнгийн ХХС Сектор хариуцах ба судалгааны үе шат бүрд холбогдох байгууллага, тухайн чиглэлээр тэргүүлэх эрдэмтэн судлаачдаас бүрдсэн баг ажиллав.

Зураг 2. Судалгааны зохион байгуулалтын үе шат

Хүснэгт 1. Судалгааны үе шатанд хийсэн үйл ажиллагаа

д/д	Судалгааны үе шат	Үйл ажиллагаа
1.	Бэлтгэл	- Судалгааны арга зүй боловсруулсан. - Судалгаа хийх аргачлал, чиглэл, гадаад улс орнуудын судалгааны материалыг судалсан. - Үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, төсөл боловсруулсан. - Судалгааны аргачлал, мэдээлэл цуглуулах удирдамжийг эхний байдлаар боловсруулсан.
2.	Туршилт судалгаа	- Судалгааны аргачлалыг нэгдсэн багийн хүрээнд хэлэлцүүлэн, судалгаанд хамрагдах насны хүмүүсийн насны онцлогийг харгалзан хувилбартайгаар боловсруулав. - Судалгааны мэдээлэл цуглуулах үйл ажиллагааны удирдамжийг туршилтын судалгаанд зориулан сайжруулав. - Туршилт - судалгааны багийг бүрдүүлэв. 5 хувилбарт сорилын багцыг хувиан, даалгаврын хуудсуудыг бэлдсэн. - Даалгаврын хуудсуудыг түүврийн тоогоор кодлон багцлав. - Бие бялдрын хэмжилт хийх багажийг бэлдсэн. - Судлаачдад зориулсан сургалт зохион байгуулсан. - Туршилт - судалгааны мэдээлэл цуглуулах ажлын зохион байгуулалт хийв. - Туршилт - судалгаагаар сургуулийн бага анги, суурь, бүрэн дунд, мэргэжлийн болон дээд сургуулийн суралцагчдаас мэдээллийг цуглуулсан. - Мэдээллийг электрон хэлбэрт оруулсан. - Мэдээлэлд шинжилгээ хийж, судалгааны аргачлалыг дахин сайжруулах мэдээлэлтэй болсон.

	• Туршилт - судалгаанд ашигласан аргуудын найдвартай баталгаатай байдлыг тогтоосон. • Судалгааны аргачлалыг дахин сайжруулж, мэргэжлийн болон менежментийн багаар хэлэлцүүлсэн. • Үндсэн судалгаанд ашиглах судалгааны аргачлал, удирдамжийг бэлэн болгосон.
3.	Мэдээллийн технологи, програм хангамж боловсруулалт • Монголын хүүхэд, залуучуудын өгөгдлийн сан бүрдүүлэх програм хангамжтай болов. • Үндэсний хэмжээнд ашиглах мэдээллийн санг бүрдүүлсэн. • Судалгааны аргуудын цахим хувилбарыг боловсруулсан. • Цахим хувилбарыг сургууль, ангийн түвшинд туршин сайжруулсан. • Цахим хувилбарыг ашиглах аргачлал боловсруулсан.
4.	Үндсэн судалгааны бэлтгэл хангах • Үндсэн судалгааны багийг бүрдүүлсэн. • Даалгаврын хуудсуудыг бэлэн болгов (хувилан олшруулах, кодлох, багцлах). • Үндсэн судалгааны сургалт зохион байгуулсан. • Үндсэн судалгааны мэдээлэл цуглуулах ажлын зохион байгуулалт хийсэн. • Баг, судлаачдын санхүүгийн бэлэн байдлыг хангасан.
5.	Үндсэн судалгааны мэдээлэл цуглуулах • Мэдээлэл цуглуулах орон нутаг холбогдох албан хаагчидтай холбоо тогтоон үндсэн судалгааны мэдээлэл цуглуулсан.
6.	Мэдээллийн боловсруулалт хийх • Судалгааны мэдээлэл боловсруулах багийн зохион байгуулалт хийсэн. • Мэдээлэл боловсруулах ажлын удирдамж боловсруулав. • Багуудаас судалгааны мэдээллийг баталгаажуулан хүлээн авсан. • Чанарын шинжилгээ хийж, сорилын оноожуулалт хийсэн. • 6-21 насны хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, нийгэмшил, танин мэдэхүйн чиглэлээр мэдээллийг электрон хэлбэрт оруулав. • Мэдээллийн үр дүнд бие бялдар, нийгэмшил, танин мэдэхүйн чиглэлээр шинжилгээ хийсэн. • Хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн үзүүлэлтийг боловсролын түвшин бүрээр боловсруулав. • Судалгааны үр дүнгийн нэгдсэн тайлан болон боловсролын түвшин бүрийн тайлан боловсруулав.
7.	Шалгуур боловсруулах • Судалгааны үр дүнд тулгуурлан хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, нийгэмшил, танин мэдэхүйн хөгжлийн шалгуур боловсруулах багийг бүрдүүлсэн. • Багийн ажлын удирдамжийг боловсруулав. • Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн шалгуурыг боловсролын түвшин бүрээр боловсруулсан. • Шалгуурыг мэргэжлийн болон сургалтын хөтөлбөр, сурах бичиг болон бодлого боловсруулах чиглэлээр мэргэжлийн хүрээнд хэлэлцүүлсэн. • Хэлэлцүүлгийн үр дүнгээр шалгуурыг сайжруулсан.
8.	Үр дүнг танилцуулан, сурталчлах • Төслийн судалгааны бүтэгдэхүүнийг хүлээлгэн өгөх • Судалгааны үр дүнг сурталчлан таниулах

1.4. Судалгааны арга судлалын үндэслэл

Хүний хөгжлийн үндсэн нэг бүрдэл хэсэг нь оюун ухаан-танин мэдэхүй болохыг дэлхийн улс орнууд хүлээн зөвшөөрч хөгжлийг судлахдаа цогц аргачлал ашиглах хандлага XX зууны үеэс эрчимжсэн байна. Ингэхдээ эрүүл болон эмгэг сэтгэцийн судалгаанд ялгаатай арга техникийг хөгжүүлжээ. Оюун ухаан (intelligence)-ыг сэтгэн бодох чадвартай илүүтэй холбон судалж байсан бол XX зууны сүүлээс

оюун ухааныг хүний амьдрах чадварыг нөхцөлдүүлэгч өргөн хүрээтэй сэтгэцийн нийлмэл үзэгдэл болох талаас нь тайлбарлах байдал нэмэгдэж, сэтгэн бодох чадвар буюу танин мэдэх үйл нь хөгжлийн нэгэн хэсэг ба оюун ухааныг бүхэлд нь тодорхойлж чадахгүй тул бусад бүрдэл буюу бие хүний онцлог, харилцаа, шийдвэр гаргалт, дасан зохицох байдал, танин мэдэхүйн үйл явц нь нийлээд оюун ухааны илрэл гэж үзэх болсон (Кауфман, 2006; Штернберг, 2011).

Бид энэхүү судалгаагаар хүний хөгжлийн бүрдэл хэсгийг танин мэдэхүй болон нийгэмшихүй хэмээн авч үзэхдээ дээр дурдсан үзэл баримтлалыг үндэс болгосон болно. Үүнээс гадна бидний судалгааны үр дүн боловсрол, сургалтын бодлого, шийдвэр, хэрэгжилтэд ашиглагдах давхар зорилготойг харгалзан монголын хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүй, хувь хүний төлөвшлийн үйл явцыг судлагдахуун болгов.

Харин бие бялдрын бүрдэл нь олон улсууд, эрдэмтэн судлаачдын хүрээнд судлагдахуун, аргын хувьд харьцангуй тогтвортой, стандарчилагдсан аргазүйтэй тул үүнийг үндэс болгов.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгавар

Бид судалгаандаа 6-21 насны хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүйн чадварыг судлахдаа хүүхдийн сэтгэл зүйн онцлогийг харгалзан ажигч чанар, анхаарлын тогтворжилт, шилжилт, ажиллах чадвар, богино хугацааны хараа, сонорын ой, утгын ой тогтоолт, сэтгэхүй, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, хэл ярианы хөгжлийг судлахдаа үгсийг утгаар нь бүлэглэх, үг тайлбарлах, зураг хараад ярих чадварыг судлах аргачлалуудыг ашигласан.

Танин мэдэхүйн хөгжил нь юмсыг бүхэл бүтнээр хүртэх, ой тогтоолт, анхаарал, сэтгэхүйн хурд, хийсвэр сэтгэхүй, хэл ярианы хөгжлийн цогц юм гэж үзэж даалгавруудыг сонгож авсан.

Танин мэдэхүйн чадваруудыг судлах даалгавруудыг нэгдүгээрт, хэл ярианы ба хэл ярианы бус даалгавраар судалдаг хандлага, хоёрдугаарт насны онцлог, гурдавуугаарт, боловсролын тогтолцооны түвшинг харгалзан сонголтыг хийсэн.

Боловсролын тогтолцооны түвшинг үндэслэн насны бүлгийг бага боловсролын нас буюу 6-10 нас, суурь боловсролын нас буюу 11-14 нас, бүрэн дунд боловсролын нас буюу 15-17 нас, мэргэжлийн/дээд боловсролын нас буюу 18-21 нас гэж авч үзлээ. Бага боловсролын 6, 7 настай хүүхдүүд нь танин мэдэхүйн чадварын хувьд сургуулийн өмнөх насны хүүхдээс ач холбогдол бүхий ялгаа багатай, тестийн даалгаврын заавар, гүйцэтгэлийг ойлгох нь хангалтгүй тал заримдаа ажиглагддаг тул даалгаврын аргачлал агуулга нь зарим чадваруудад ялгаатай байх юм (Немов Р.С, 2001).

Бага анги, өсвөр нас, ахлах анги, залуу насныхны анхаарал, ой тогтоолт, хэл ярианы хөгжлийг судлах тест нь арга зүйн хувьд хоорондоо ялгаа багатай байдаг (Немов Р.С, 2001). Тестийн даалгаврын агуулгын сонголтод нас зүйн хөгжлийн онцлог, сурах чадварыг шалгуур болгон авч үзлээ.

Хүртэхүй буюу ажигч чанарыг судлах даалгавар

Юмсыг анхааралтай хүртэх чадварыг ажигч чанар гэж үзэж болно. Юмсыг богино хугацаанд түүний өвөрмөц онцлог, төрх байдал зэргийг үнэн зөв хүртэх чадвар юм. Үүнийг судлахдаа өгсөн хугацаанд зургийн дутуу хэсгийг гүйцээх эсвэл 2 зургийн ялгааг олох даалгавраар судалдаг байна (Андронникова Е.А, Зайка Е.В, 2001).

Хүртэхүй буюу ажигч чанарыг хүүхдийн нас-сэтгэхүйн хөгжлийн өвөрмөц онцлогтой уялдуулан судлахдаа 6-7 насанд зургийн дутуу зурагдсан хэсгийг олж нэрлэх даалгавар, 8 ба түүнээс дээш насанд хоёр зургийн ялгааг олох даалгаврыг сонгов.

“Векслерийн тест”-ийн бага наснаас эхлээд насанд хүрэгчийн хувилбарт орон зайн хүртэхүй, хүртэхүйн бүхэл бүтэн чанарыг судлах дэд тест нь зургийн дутуу хэсгийг олох, шоо эвлүүлэх, зураг эвлүүлэх даалгавартай.

Стэнфорд Бинегийн тест нь хөнгөнөөс хүнд рүү гэсэн дараалалтай даалгавраас бүрддэг. Илүү хүнд даалгавруудын нэг нь 2 юмсын хоорондын ялгааг хэлэх даалгавар юм (Fancher, 1985).

Анхаарлын чадварыг судлах даалгавар

Анхаарлын чадварыг судлахдаа анхаарлын тогтворжилт, шилжилтийг судлагдахуун болгов. Анхаарлыг судлах үндсэн шалгуур нь сэтгэхүйн хурд, бүтээлч чанар буюу оновчтой байдал тул 6-7 насанд дүрсүүдэд өгөгдсөн энгийн тэмдэглээг хийх даалгавар, 8-10 насанд энгийн 1 оронтой 2 тоонуудыг хооронд нь нэмж хасах үйлдэл хийх, 11-14 насанд янз бүрийн үсгүүдээс өгөгдсөн үсгүүдийг олж тусгай тэмдэглээгээр тэмдэглэх, 15-21 насанд нэг оронтой 2 тоог хооронд нь нэмж, хасах үйлдлийг өгөгдсөн аргын дагуу гүйцэтгэх даалгаврыг оруулсан. Тестийн даалгаврууд нь хүнд хөнгөний түвшин, үйлдлийн энгийн эсвэл нарийн байдлын түвшин, сэтгэхүйн хийсвэрлэлийн түвшин зэргээрээ ялгаатай юм.

Векслерийн тестийн 3-7 насны хувилбар нь (WPPSI) зургийг өгөгдсөн тэмдэглээгээр тэмдэглэх даалгавар, 7-16 насныхныг (WISC), 16-аас дээш насныхныг (WAIS) судлах хувилбарууд нь сэтгэхүйн хурдыг оношлох шифрлэх буюу өгөгдсөн хугацаанд тоог харгалзах дүрсүүдээр тэмдэглэх даалгавартай.

Сэтгэхүйн чадварыг судлах даалгавар

Хүүхэд сургуульд орсноор хийсвэр сэтгэхүй илүү хөгждөг боловч тэдний танин мэдэхүйд бодит үйлдлийн сэтгэхүй давамгайлсаар байдаг тул тэднийг хөгжүүлэх сургах бүхий л үйл ажиллагаанд энэхүү чадварыг нь тооцон үзэж нөлөөлөх, тухайн чадвар дээр нь тулгуурлан хийсвэр сэтгэхүй хөгждөг онцлогтой тул бодит үйлдлийн сэтгэхүйг судлах даалгавар оруулсан. Гурав, дөрөвдүгээр ангиас эхлэн хүүхдийн тестийн гүйцэтгэлийн чадвар эрс сайжирдаг сэтгэц-оношилгооны практик (Немов Р.С, 2001)-т үндэслэн 8-21 насныхныг судлах даалгаврууд нь арга зүйн хувьд төстэй.

Бага ангийн сурагчдын хийсвэр сэтгэхүй, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийг ойлголтын төлөвшил, юмсын талаарх ойлголт төсөөллөөр нь дамжуулан асуултад хариулах, 11-21 насанд тооны харьцаанд анализ хийн, их, бага (>, <)-ынтэмдгээр тэмдэглэх даалгавраар судлахаар сонгов.

Бага боловсролын 8 наснаас эхлэн хүүхдэд сурах чадвар тогтвортойгоор төлөвшин, танин мэдэхүйд нь хийсвэр сэтгэхүйн үүрэг нэмэгддэг тул юмсыг харьцаа зүй тогтлоор нь харьцуулан танин мэдэх чадварыг судаллаа. Ахлах анги буюу 15 наснаас хүүхдийн танин мэдэхүйд хийсвэр сэтгэхүй чухал үүрэгтэй байдгийг харгалзан сэтгэхүйн харьцуулах чадварыг судлахын үүднээс ойлголт хоорондын багтаамж, утгын холбоо хамааралд нь харьцуулах даалгаврыг оруулав.

Векслерийн тестийн 3-7 насны хувилбар (WPPSI), зургуудын дарааллын зүй тогтлыг олж өгөгдсөн зургуудаас сонгон гүйцээх, дүрсүүдийг хараад өгөгдсөн дүрстэй ижилхэн дүрсийг олох даалгавруудаар юмсыг учир шалтгаанд нь сэтгэх бодит дүрслэлийн сэтгэхүйг судалдаг байна. 7-16 насны хувилбарт ерөнхий мэдлэгийг үнэлэх асуултад хариулах, ойлголтын эзэмшилтийг оношлох үүднээс асуултад хариулах, даалгавартай бол 16-аас дээш насны хувилбар нь арифметик үйлдэл хийх даалгавартай байна.

Стэнфорд – Бинегийн тестийн сэтгэхүйн хөгжил, ойлголтын төлөвшлийг асуултад хариулах даалгавраар судалдаг байна. Энэ нь хүндэрсэн даалгаврын бүтцэд тооцогддог.

Векслерийн тестийн 7-16 насны (WISC), 16-аас дээш насны (WAIS) хувилбаруудад үгсийг ижил төсөөтэй шинжээр нь харьцуулах даалгавраар юмсын ижил төстэй шинж, уялдаа холбоог нь задлан шинжлэх чадварыг судалдаг байна.

Ой тогтоолтыг судлах даалгавар

Хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүйн зориудын үйлдлийн хөгжлийн түвшинг илэрхийлдэг гол үзүүлэлт тул богино хугацааны хараа, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолтыг судалсан. Даалгаврын сонголтыг хийхдээ нас зүйн онцлог, мэдлэг, туршлагатай уялдуулан богино хугацааны харааны ойг 6-7 насанд энгийн зураг, 8-аас дээш насанд цифр/тоо тогтоох даалгавраар судаллаа. Харин сонорын ой тогтоолтыг судлахдаа 10 үг тогтоон хэлэх даалгаврыг сонгов. Нас нэмэгдэхэд багц үгсийн утга нь энгийн-бодитоос нарийн –хийсвэр шинж рүү хүндэрсэн онцлогтой.

Богино хэмжээний эхийг сонсоод утга санаа үйл явдлыг нь ярих даалгавраар утгын ой тогтоолтыг судаллаа. Эхийн агуулга нь боловсролын түвшинд хамрагдах нас нэмэгдэхэд аажмаар хүндрэх бөгөөд шалгуур үзүүлэлт нь сэргээн санаж буй утгын нэгжийн тоо юм.

Векслерийн тестийн 16-аас дээш насны хувилбарт (WAIS) цифрүүдийг хэлсний дараа давтаж хэлэх даалгавартай байдаг байна.

Стэнфорд – Бинегийн тест нь хараа, сонорын ой тогтоолтыг судлах харсан цифрээ тогтоон хэлэх, энгийн өгүүлбэрийг тогтоож хэлэх даалгавартай байна.

Хэл ярианы чадварыг судлах даалгавар

Хэл ярианы эзэмшилт нь танин мэдэхүй, харилцааны нэгдмэл үйл явцын үр дүн бөгөөд юмс үзэгдэл ба түүнийг тэмдэглэж байгаа үг хоёрын хооронд холбоо үүсэх замаар хөгждөг ажээ (Шахнарович А.М). Хэл яриа ба сэтгэхүйн холбоо нь хүний хэл яриан дахь утга санаагаар илэрч байдаг зүй тогтолтой тул хэл яриаг сэтгэхүйн үйлдлээс салангид авч үзэх боломжгүй. Хэл яриан дахь утга санааг

үгийн утгын эзэмшилтийг судлах замаар тодорхойлно. Хэл ярианы хөгжил нь үгийн хэрэглээний онцлог, хувь хүний зан төлөвийн онцлог, сэтгэхүйн нэгтгэн дүгнэх чадвартай холбоотой байна (Леонтьев А.Н, 1969).

Хэл ярианы хөгжлийн гол илрэл болох ойлголтын төлөвшлийг судлахдаа хэвтээ, босоо гэсэн 2 чиглэлд судалдаг бөгөөд хэвтээ чиглэлд нь үгийн утгын хийсвэрлэлийн түвшин, сэтгэхүйн нэгтгэн дүгнэх чадвар, босоо чиглэлд үгийн нөөцийг авч үздэг байна. Судалгааны зорилго онцлогоос хамааран хоёуланг нь эсвэл аль нэгийг сонгох хандлага байдаг (Шахнарович А.М, 1973).

Хүүхдийн хэл яриа нь сэтгэхүй, ялангуяа үг ярианы логик сэтгэхүй нь хэл яриатай хамдаа хөгждөг, иймд сэтгэхүйн хөгжлийг оношлох гэж байгаа бол зайлшгүй хэл ярианы хөгжлийг авч үзнэ. Эсрэгээр хүүхдийн хэл яриаг судалж байгаа бол сэтгэхүйн хөгжлийг орхигдуулж болохгүй юм. Хүүхдийн хэл ярианы хөгжлийг оношлох үндсэн хоёр чиглэл байна. Нэгдүгээрт, хэл шинжлэлийн талаас, хоёрдугаарт нь сэтгэл зүйн чиглэлийн талаас нь судалдаг хандлага байна. Эхний тохиолдолд, хэл ярианы шинжийг үг зүй, дүрэм, найруулга зүй, авиа зүй талаас нь судална. Хоёрдахь тохиолдолд, хүүхэд юмс үзэгдлийг танин мэдэх, өөрийн зан төлөвийг зохицуулах, харилцааны хэрэгслэл талаас нь авч үздэг.

Гэтэл ийнхүү салгаж авч үзэх нь практик дээр нэлээд боломж муутай, учир нь хэл яриа нь хэл шинжлэлийн шинжийг ч, сэтгэл зүйн шинжийг ч цогцоор нь агуулж байдаг тул нэгдэлд нь судлах нь зохимжтой юм (Немов Р.С, 2001).

Иймд бид энэ онцлогийг харгалзан үзэж, хэл ярианы хөгжлийг оношлох даалгаврыг авч үзэхдээ, нэгдүгээрт нь хэл шинжлэл талаас нь ойлголтын төлөвшил буюу үгийн утгын эзэмшилт, идэвхтэй хэрэглэж буй үгийн тоо, өгүүлбэр зүйн хэрэглээ буюу энгийн, нийлмэл, учир шалтгааныг заасан нийлмэл өгүүлбэрийн хэрэглээ, сэтгэл зүйн талаас нь үгийн утгын хийсвэрлэлийн түвшин, сэтгэхүйн нэгтгэн дүгнэх чадвар зэргийг хэл ярианы хөгжлийн үзүүлэлт болгон даалгаврын сонголт, боловсруулалтыг хийсэн.

Үгийн утгын эзэмшилтийг ихэнх тохиолдолд ойлголтын төлөвшил хэмээн нэрлэдэг тул ойлголтын төлөвшлийг үгийг түүний гол шинжид нь тулгуурлан тайлбарлах, утгын ижил төсөөтэй шинжээр нь үгсийг бүлэглэх даалгавраар судлахаар сонгосон.

Зураг хараад тайлбарлах даалгавар нь хэрэглэж байгаа өгүүлбэрийн төрөл, гадаад шинж байдлыг тоочих эсвэл утга санааг нэгтгэн дүгнэх чадвар зэргийг оношлоход чиглэнэ.

Векслерийн тестийн 3-7 насны хувилбар (WPPSI) нь ойлголтын төлөвшил, үгсийн санг оношлох нь дүрс зургийг хараад түүнийг утгын хувьд тодорхойлох, бусад зурагтай нийтлэг шинжтэй зургийг олох, зураг нэрлэх, 7-16 нас (WISC) болон 16-аас дээш насны хувилбар нь (WAIS) үгийг тайлбарлах, үгс хоорондын адил төсөөтэй шинжийг нь хэлэх даалгавруудтай байна.

Нийгэмшлийн даалгавар

Нийгэмшлийн даалгаврыг судлуулагчийн өөртөө хандах хандлага, сэтгэлийн хөдөлгөөн, харилцаа, дасан зохицолт, ээнэгшилт, үнэт зүйл, нийгмийн хэм хэмжээний төлөвшлийг илэрхийлэх бодомж хэлбэрээр өгсөн.

Олон улсын боловсролын салбар нь хүүхдийн Нийгэмшихүйн хөгжлийг үнэлэн боловсролын тогтолцоондоо нэвтрүүлж ирсэн. Үүнийг “Нийгэм-сэтгэлийн хөдлөлд суралцах” (SEL) болон Skills for Life (SFL) гэсэн нэр томъёонууд олон улсын боловсролын салбарт чухал хүчин зүйл болсноор тайлбарлаж болно. Нийгэм-сэтгэлийн хөдөлгөөнд суралцах загварт суурилсан хөтөлбөрүүдийн жишээг дурьдвал Collaborative for Academic, Social and Emotional Learning (CASEL), Center for Social and Emotional Education, Edutopia: The George Lucas Educational Foundation, TRIBES зэрэг төрийн бус байгууллагууд нийгэм сэтгэлийн хөдөлгөөнд суралцах ур чадварыг боловсролын байгууллагуудад, эцэг эхчүүдэд болон сурагчдад зориулан үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Энэхүү загварын үндсэн ойлголт нь хүүхэд болон насанд хүрэгчдэд амьдралын үндсэн чадварууд болон өөрийн зохион байгуулалт, харилцааны ур чадвар, ёс зүй эзэмшүүлэх зорилготой байдаг байна (Edutopia, 2014).

Нийгэмшил – Сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжлийн хэмжигдэхүүн нь өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнөө удирдах, өмнөө тавьсан зорилгодоо хүрэх, бусдын сэтгэлийг ойлгох, бусадтай эерэг харилцааг таслахгүй үргэлжлүүлэх, хариуцлагатай шийдвэр гаргахад шаардлагатай мэдлэг, чадвар, туршлага эзэмших, түүнийг үр дүнтэй амьдралдаа хэвшүүлэх үйл явцын нэгдэл юм (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning, 2013). CASEL нийгэмшихүйн хөгжлийг:

1. Нийгмийн харилцааны чадамж (Social Skills)
2. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадамж (Responsible Decision making)
3. Өөрийн ухамсар (Self awareness)
4. Ээнэгшилт (Attachment)
5. Бие хүний онцлог (Personality) гэсэн дэд хэсгүүдэд хуваасан байна. Үүнд:

Дээрх судалгаанаас үндэслэн Монгол хүүхдийн нийгэмшлийн хөгжлийн чадварыг 7 шалгуураар судлан гаргаж ирсэн. Үүнд:

6. Нийгмийн харилцааны чадвар
7. Нийгмийн дасан зохицол
8. Үнэт зүйл ба хэм хэмжээ
9. Бие хүний зан төлөв
10. Өөрийн ухамсар
11. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвар
12. Ээнэгшилт

Эдгээр шалгуур үзүүлэлтийг тус бүрд нь авч үзье.

Нийгмийн харилцааны чадвар

Хүүхэд бүр бусдын адилаар өөртөө болон нийгмийн хөгжилдөө хувь нэмэр оруулах чадвартай байдаг бөгөөд бусадтай нээлттэй сайн харилцаатай байх нь түүний нийгмийн чадамжийн түвшинг нэмэгдүүлдэг аж. Жишээ нь: харилцааны хувьд бусадтай нээлттэй биш, өөрийн байр суурийг тогтоож чадаагүй хүүхдүүд хэвийн харилцаатай хүүхдүүдээс илүү их эвдэн сүйтгэх хандлагатай, түрэмгий авиртай байдаг байна (Hartup, 1992). Нөгөө талаас хүүхэд бусадтай тоглох, харилцах цаашлаад өөрийгөө энэ нийгмийн нэгээхэн хэсэг гэж мэдэрснээр тухайн хүүхдийн бусадтай харилцах харилцаанд илүү бат бөх чадвар суугаад зогсохгүй эерэг харилцааны ур чадваруудыг эзэмшдэг аж.

Нийгэм-сэтгэл зүйн дасан зохицол

Нийгэм-сэтгэл зүйн дасан зохицол гэдэг нь хүн нийгмийн шинэ орчин нөхцөл, харилцан үйлчлэлд суралцах үйл явц юм. Энэ нь харилцаа болон тухайн нийгмийн бүлгээс ихээхэн шалтгаалдаг.⁴ И.Б.Котова ба Е.Н.Шиянов нарын эрдмийн ажилд дурдсанаар дасан зохицол нь нийгэмшлийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг аж.

Харчева В.Г. «Социологийн үндэс» номондоо нийгэмшлийн 2 хэлбэрийг хуваасан байна: “Дасан зохицол” буюу нийгмийн орчин, түүний шаардлагад идэвхгүй суралцах хэлбэр, мөн “идэвхтэй харилцан үйлчлэлцэл” буюу нийгэмдээ нөлөөлөх эрхээ эдлэх хэлбэр.

Ж. Пиаже хүний сэтгэцийн хөгжил нь бүхэлдээ дасан зохицох үйл явц гэж үзэж, энэ нь ижилсэх болон зохицох гэсэн 2 арга замаар явагддаг гэж үзсэн. Ижилсэх нь хүүхэд шинэ зүйлийг сурч мэдэн, орчиндоо тохирсон зан үйлийг эзэмшиж байгаа бол зохицох гэдэг нь нэгэнт эзэмшсэн мэдлэг, туршлага, чадвараа орчинтойгоо зохицуулан хэрэглэх талаарх ойлголтыг агуулдаг байна. Нийгэм-сэтгэл зүйн дасан зохицлыг Америкийн сэтгэл зүйч К.Рожерс дасан зохицлыг өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, сэтгэл хөдлөлийн тав тухтай байдал, манлайлах чиг хандлага гэсэн үзүүлэлтээр хэмжих боломжтой гэж үзжээ.

К. Рожерсийн үзэл баримтлал дээр тулгуурлан К. Рожерс, Р. Даймонд нар хүн нийгэмдээ хэрхэн төлөвшиж, нийгэм сэтгэл зүйн хувьд дасан зохицож байгаад бие хүний хөгжлийн хөдөлгүүр хүч болох өөрийн үнэлэмж, өөрийгөө болон бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар, нийгэм дэх чиг баримтлал, манлайлах тэмүүлэл мөн бусдыг даган дуурайх хандлага зэрэг чухал нөлөөлдөг гэж үзсэн байдаг.⁵

Энэхүү үзлийн дагуу дээрх бие хүний үзүүлэлтүүдийг илрүүлэх мөн нийгэм сэтгэл зүйн дасан зохицох чадварыг илрүүлэх сэтгэл зүйн оношлогоо судалгааны аргыг 1954 онд боловсруулан гаргажээ. Энэхүү аргыг 2004 онд ОХУ-ын Сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны доктор А.К. Осницкий өөрчлөн гаргасан. Үүнээс харахад дасан зохицол бол нийгэмшлийг бүрдүүлэгч, механизм хэлбэр гэж ойлгож болохоор байна.⁶

Бид энэхүү судалгаандаа К. Роджерс, Р. Даймонд нарын онолыг баримтлан судалгааны аргыг нь ашигласан.

Өөрийн ухамсар

Өөрийн ухамсрын онолд өөрийн ухамсар бол хүрээлэн буй үйл явдлууд дунд өөрийн хувийн байдал, амьдрал, биемахбодоо ухааран ойлгох байдал гэж дэвшүүлсэн (Duval & Wicklund, 1972, p.2).

LeFrancois (1996)-ийн дэвшүүлснээр өөрийн ухамсрыг өөртөө итгэлтэй байдал, өөрийн тухай ойлголт төсөөлөл, өөрийн идэвхжүүлэлт гэсэн хэсгүүд бүрдүүлнэ. Өөрийн ухамсар бол танин мэдэхүйн механизм дээр үндэсэлсэн өөрийн талаарх төсөөлөл гэж зарим судлаачид үздэг (Alison Gopnik, 1994). Оксфордын толь

⁴ [Гриценко В.В.](#), доктор психологических наук, профессор

⁵ Dymond R. Adjustment changes over Therapy Self-sort. // Psychotherapy and Personality Changes. / Ed. by Rogers and R. Dymond. Chicago, 1954.

⁶ http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoka_i_psichologiy/12_3/

бичигт тайлбарласнаар “Өөрийн зан төлөв, мэдрэмж, хүсэл, сэдлийг ухамсарласан мэдлэг”⁷. Бие хүний өөрийн ухамсар нь өөрийгөө бусдын нүдээр харж үнэлэх чадвар⁸ зэргээр тайлбарласан байна.

Эдгээрээс нэгтгэн “Өөрийн ухамсрыг” тодорхойлбол: Хүрээлэн буй ертөнцөөс тусгаар байдлаа ойлгох явцад өөрийн нийгмийн дүр, сэтгэцийн үзэгдэл, өөрийн өнгөрсөн-одоо-ирээдүй дэх баримжааг үнэлэх чадвар. Өөрийн ухамсар нь зан үйлээ зохицуулахад гол үүрэг гүйцэтгэнэ.

Бид судалгаандаа өөрийн ухамсрыг М.Росенбергийн “Өөрийн хүндлэлийн тест” болон В.В.Столин, С.Р.Пантелеев нарын “Өөрт хандах хандлагыг судлах тест”-ийг ашиглалаа.

Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвар

Хүүхдийн хөгжилд сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, ялган таних чадвар маш чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд энэхүү чадвар нь ирээдүйн асуудал үүссэн үеийн сэтгэлийн хөдөлгөөний загварыг бий болгодог (J. Ciarrochi, 2006). Хэдийгээр өнгөрсөн хугацаанд бие хүний ажиллах бүтээмжийг үнэлэх үндсэн арга нь оюун ухааны тест байсан боловч сүүлийн жилүүдэд сэтгэлийн хөдөлгөөний чадамжийг судлах түүнийг боловсролын тогтолцоонд нэвтрүүлэхийг дэмжих сэтгэл судлаач нар олширсон (Qualter, 2007).

Сэтгэл судлаачид 1930 оноос эхлэн сэтгэлийн хөдөлгөөний тухай судалж эхэлсэн бөгөөд анх нийгмийн оюун ухаан гэсэн нэршилд хамруулсан байв. Барууны сэтгэл судлалын салбарт “сэтгэл хөдлөлийн чадамж” гэх ойлголт 20-р зууны төгсгөлд гарч ирсэн байна. Энэ нэр томъёоны талаар ОХУ-ын нэлээн хэдэн эрдэмтэд өөрийн үзлийг илэрхийлсэн ба тэдгээрийн гол төлөөлөгчид Л.С. Выготский “мэдрэмжүүдийн нэгдэл”, А.В. Запорожец “сэтгэл хөдлөлийн төсөөлөл”, В.С. Мухина “мэдрэмжийн оюун ухаан” зэрэг онолоор тодорхойлсон байна. Энэхүү ойлголтын нэгтгэн 1990 онд сэтгэл судлаач Петер Саловей, Жонн Маейр нар “Сэтгэлийн хөдөлгөөний оюун ухаан” гэсэн ойлголтыг гаргасан бол энэхүү ойлголтыг олон нийтэд хүргэсэн хүн нь 1995 онд Emotional Intelligence – EQ номыг бичсэн Даниел Голмен юм. Үүнээс хойш сэтгэлийн хөдөлгөөний ухааны сорил 90-ээд оноос эхлэн дэлхий дахинд дэлгэрч эхэлжээ. Тухайлбал, эрдэмтэн Ваяне Паяне 1985 онд докторын зэрэг хамгаалах нэг сэдэвт бүтээлээрээ EQ (Emotional Intelligence test) сорилыг анх танилцуулсан байна. Улмаар 1987 онд EQ сорилыг ашиглаж судалгаа хийсэн анхны эрдэм шинжилгээний өгүүллэгүүд бичиж байв.

Бид судалгаандаа В.Люсиний сэтгэл хөдлөлийн асуулгыг ашигласан бөгөөд энэ нь бусдын болон өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, сэтгэлийн хөдөлгөөний илэрхийллийг хянах чадварыг агуулжээ.

Бие хүний онцлог

Ротбартын зан араншингийн 3-н талт онолын үндсэн ойлголт нь хүүхдэд танин мэдэхүйн болон нийгмийн хүчин зүйлээс нөлөөлөх нөлөөллөөс өмнө хүүхдэд бий болох төрөлхийн араншин юм. Сүүлийн 25 жилд энэ аргачлал нь араншинг тодорхойлох хамгийн өргөн хүрээтэй аргачлалуудын нэг болсон.

⁷ <http://www.oxforddictionaries.com/>

⁸ Л.Уранцэцэг, М.Дэлгэржав, Бие хүний нийгмийн сэтгэл зүй, УБ., 2012, хуудас 151

Таван хүчин зүйлийн онол нь зан араншин (темперамент)-гийн онолоос урган гарсан ба сүүлийн хориод жилийн судалгааны үр дүнгээр бие хүний хүчин зүйлсийг хэмжихэд тохиромжтой хэмээн судлаачид санал нийлж байна.

Бидний ашигласан тестийн загвар нь бие хүнийг судалдаг Айзанк, Олпорт болон Кеттел нарын ажлууд дээр тулгуурласан болно.

Бие хүний онцлогийг судалснаар сэтгэл хөдлөлийн хөгжлийн хувьд тухайн хүний суурь онцлог дээр тулгуурлаж (жишээлбэл сэтгэл санааны тогтвортой байдал, сэтгэл хөдлөлийн хариу үйлдлийн хурд), хөгжлийн бусад үзүүлэлттэй холбон харьцуулж, улмаар сэтгэл хөдлөлийн хөгжлийг нь тодорхойлох боломжтой. Мөн хүний суурь зан чанарын онцлог болоод бие хүний онцлогийг тодорхойлсноор нийгэмшихүйн хөгжлийн хувьд яагаад өөр байгааг эсвэл яагаад хоцрогдолтой байгаад дүн шинжилгээ хийх боломжтой болно. Үүний нэг жишээ нь зарим хүүхдүүд нийгмийн хэм хэмжээг дагахгүй байдлийг авч үзвэл энэ нь магадгүй тухайн хүүхдүүдийн сөрөг зан төлөвөөс (Ротбартын тестийн нэг хэмжүүр) болсон байх жишээтэй.

Ротбартын бие хүний онцлог :

- Идэвхтэй/гадагшаа (эерэг хүлээлт, өдөөлттэй, өндөр идэвхтэй, мэдрэмжтэй),
- Сөрөг нөлөөтэй (айдас, уйтгар таагүй байдал, уур, цөхрөл),
- Хичээмтгий хяналт (анхаарал төвлөрүүлэх шилжүүлэх, саатуулах/хүлээж авахгүй байх хяналт, хүртэхүйн мэдрэмж, таашаал бага хүлээн авалт)

Rothbart Early Adolescent Temperament, Таван хүчин зүйлийн тест - Big Five-ийн аргыг ашиглалаа.

Энэнгшилт

Энэнгшилт нь хүмүүсийн хооронд үүссэн цаг хугацаа, орон зайнаас үл хамаарах сэтгэлийн хөдөлгөөний бат бөх, тогтвортой холбоо юм (Ainsworth, 1973; Bowlby, 1969).

Хүүхдийн нийгэм-сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил тогтвортой явагдахын тулд хүүхэд анхдагч асран хамгаалагчтай тодорхой холбоо харилцаа үүсгэсэн байх хэрэгтэй. Энэхүү харилцааны загвар нь насан туршид хадгалагдаж, тухайн хүний зан үйлийг тодорхойлдог (Bowlby, 1969).

Хүүхдийн энэнгшилтийн загвар нь хүүхдийн би үзэл баримтлал, сэтгэлийн хөдөлгөөний зохицуулалт болон бусадтай харилцах харилцааны загварыг тодорхойлдог. John Bowlby 1920 онд онолын үзэл бодол болон ерөнхий санааг гаргасан бол Mary Ainsworth 1960-70 онолын үндэслэлийг туршилтаар батлан дэлгэрүүлсэн.

Энэнгшилт (Attachment) загвар нь дараах хүчин зүйлээр тодорхойлогдоно. Үүнд:

- "Care-giving bond"- халамж анхаарал хүсэх энэнгшилт
- "Alarm"- Айдас ба аюулаас зайлсхийхтэй холбоотой үүсэх энэнгшилт
- "Anxiety"- Уур бухимдлаа гаргах байдлаар үүсэх энэнгшилт

Бага насны хүүхдийн энэнгшилтийн загвар нь хүүхдийн үе тэнгийнхэнтэйгээ харилцах харилцааны загварыг тогтоодог ба энэ нь насанд хүрсэн үеийн харилцааны загвар, өөрийн үнэлэмж болон нийгэмд үзүүлэх зан үйлийн суурь болдог. Хүүхдийн энэнгшилтийн загварыг тодорхойлох хүчин зүйл нь эцэг эхийн хүмүүжлийн арга барил ба гэр бүлийн орчин дах эрсдэл эсвэл боломжоос

шалтгаалдаг ба энэ нь бат бөх бус холбоогоор холбогдсон хүүхдийн нийгмийн чадамж, зан үйлийн асуудлыг тодорхойлох томоохон хүчин зүйл болдог.

Хэм хэмжээ, үнэт зүйл

Хэм хэмжээ гэдэг нь нийгэмд хүмүүс хэрхэн биеэ авч явах хэрэгтэй байдаг талаархи итгэл үнэмшил ба нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зан үйлийн тогтсон загвар юм. Мөн зохистой болон зохисгүй хэм хэмжээ, үнэт зүйлс, итгэл үнэмшил, хандлага болон зан үйлийн талаархи хүмүүсийн тогтоосон (хэрэглэдэг) дүрэм журам юм. Эдгээр дүрэм журмууд нь ил болон далд байж болно. Социологичид тодорхойлохдоо хэм хэмжээ гэдэг бол нийгмийн зан үйлийг жолоодож байдаг албан бус ойлголт хэмээн үзсэн [1].

Үнэт зүйл нь зан үйлийг бүрэлдүүлэгч, тогтсон хэм хэмжээ нь зан үйлээр хэр их илэрдэг, нийгмийн бүлэг тухайн илэрч буй зан үйлийг хэрхэн хүлээж авдаг вэ гэсэн хоёр хэмжүүрээр тодорхойлогдоно [2].

Үнэт зүйлсийн төрлүүдийг ёс зүй, ёс суртахуун, үзэл суртал, оршихуй, оюун санааны, нийгмийн, гоо сайхны үнэт зүйлс гэж авч үздэг. Эдгээр үнэт зүйлс нь хүний зан төлөв, үйлдлийн сонголтод нөлөөлж, түүний баримжаалал болж байдаг. Жишээлбэл, хувь хүний үнэт зүйлд хүлээн зөвшөөрөх, өгөөмөр байдал, хүндлэл, хичээл зүтгэл, итгэл үнэмшил, зэрэг багтаж болно. Социологичид үзэхдээ хувь хүний үнэт зүйлс нь тухайн нийгмийн бүлгээр тодорхойлогдож байдаг ба эдгээр үнэт зүйлс нь тодорхой нөхцөл байдлын дор хэрхэн өөрчлөгддөг болох, ялгаатай бүлгийн хүмүүс нь нийгмийн зан үйлд нөлөөлж байгаа үнэт зүйлсийг хэрхэн хүлээн авдгийг судалдаг. Харин сэтгэл судлаачид тодорхой үнэт зүйлсийн талаарх итгэл үнэмшил, түүнийг батлах, хүний амжилтад нөлөөлж буй нөлөөлөл талаас нь судалдаг Мөн нөгөө талаар хувь хүний үнэт зүйл нь ёс зүйт үйлдэлд суурилсан байдаг. Зарим үнэт зүйл нь физиологийн талаар тодорхойлогддог бөгөөд ерөнхийдөө бие махбодын хувьд өвдөхөөс зайлсхийх, аз жаргалтай, сэтгэл хангалуун байхыг эрэлхийлэх зэрэг объектив байдлыг анхааран үздэг бол бусад үнэт зүйл нь соёлын болон итгэл үнэмшлийн гэх мэт субъектив байдлаар тодорхойлогддог байна.

Хүн юмс үзэгдэл, ойлголтонд үнэлгээ өгч, өөрийн хувьд ач холбогдолтой гэж үзсэн зүйлээ үнэт зүйл гэж тооцдог.

Нийгмийн хэм хэмжээг судлахдаа Вашингтоны их сургуулийн асуулга, үнэт зүйлийн баримжааллыг судлахдаа Шварц Шаломын “Бие хүний үнэт зүйлийг тодруулах асуулга” –аар судалсан.

Бие бялдрын хөгжлийн арга аргачлал

Хүүхэд, өсвөр үеийнхний эрүүл мэндийн байдал нь ямар нэг өвчинтэй байгаагаар бус, харин тэдний бие бялдрын болон оюуны өв тэгш хөгжлөөр тодорхойлогдоно. Иймд хүүхдийн эрүүл мэндийг хамгаалан бэхжүүлэхэд чиглэсэн олон асуудлыг шийдвэрлэхэд өсөлт бойжилтын явцад бие махбодод явагдах биологийн өөрчлөлтийн шинж төрхийг заавал харгалзан үзэх шаардлагатай. Өсөлт, хөгжил гэдэг нь бие махбодод явагдаж байгаа нэгэн процессийн хоорондоо харилцан уялдаатай хоёр тал юм. Өсөлт гэдэг нь биемахбод болон эд эрхтний хэмжээний хувьд өсөн нэмэгдэх тооны өөрчлөлт юм. Хөгжил гэдэг нь эд эрхтний бүтэц, үйл

ажиллагааны хувьд боловсронгуй болж байгаа чанарын өөрчлөлт юм. Насны үе шат бүрд бие махбодын өсөлт, хөгжил нь удаашрах, хурдсах зэргээр харилцан адилгүй явагдах бөгөөд түүний үндэс нь бодисын солилцоо юм (Батчулуун Д., Цолмон Ч.1990).

Биеийн өсөлт

Биеийн өндөр нь интегратив үзүүлэлт бөгөөд тухайн зууны үеийн “Хүн судлалын онцлог” - ийг тодорхойлох гол үзүүлэлт болдог. Түүнчлэн “өсөлт” гэдэг нэр томъёоны хүрээнд түүний явцыг авч үздэг. Их Британий эрдэмтэн Жеймс Таннер “*Өсөлт бол тухайн нийгэмд болж байгаа үйл явцуудын толь мөн*”- гэж онож хэлсэн байдаг. Антропометрийн үзүүлэлтүүд удамшил, угсаа зүй, байгаль, газарзүй болон нийгэм эдийн засгийн гэх мэт олон хүчин зүйлээс шалтгаалдаг. Мөн сэтгэл зүйн уур амьсгал хүний өсөлтөд нөлөөлж болдог байна.

Өсөлтийн хурд, бэлгийн бойжилт болон угсаа зүйн хувьд африк-америкийн болон азийн хүүхдүүд, кавказ –америкийн хүүхдүүдээс, зарим нь европын хүүхдүүдээс ч түрүүлж байна (Eveleth&Tanner, 1990). Дээрх судалгааны үзүүлэлт нь биеийн өсөлтийн норм (насны дундаж өндөр ба жин)-ыг хэрэглэхдээ маш болгоомжтой авч үзэх хэрэгтэйг анхааруулж байна. Ялангуяа, цагаачлалын түвшин өндөртэй болон цөөн угсаатантай улс оронд харгалзан үзэх хэрэгтэй.

Удамшил, орчны хүчин зүйлс нь хүний өсөлт хөгжилтөд нөлөөлдөг. Хүний биеийн хэмжээ нь заримдаа эволюцийн дасан зохицох зүй тогтлын илэрхийлэл болдог. Тухайлбал, өндөр нуруутай хүмүүс гол төлөв халуун, чийглэг газар нутгийн бүсэд амьдардаг бол, харин намхан нь хүйтэн, туйлын бүс нутагт амьдардаг байна (Katzmarzyk & Leonard, 1998). Түүнчлэн, хоол унд сайтай, халдварт өвчний тархалт багатай өндөр хөгжилтэй орны хүүхдийн бие бялдрын өсөлт хөгжил сайн байхад, ядуурал, өлсгөлөн, өвчин элбэг тохиолддог буурай орны хүүхэд, залуучуудын өсөлт, хөгжлийн түвшин доогуур байна (Bogin, 2001). Ядуу буурай улсаас баян чинээлэг оронд шилжин ирсэн айл гэрийн хүүхдийн өсөлт, хөгжил сайжирч, биеийн өндөр төдийгүй, хөлний урт нь ч нэмэгддэг байна. Учир нь хүүхэд насанд хамгийн түрүүн хөл нь урт болж хөгждөг.

Өнгөрсөн 150 жилийн хугацааны хүний бие бялдрын өсөлт хөгжлийг харьцуулан судалбал аж үйлдвэржсэн улсад биеийн хэмжээний хувьд эрс өөрчлөлт илэрч байна. Австрали, Канад, Япон, Шинэ Зеланд, Америкийн Нэгдсэн Улс болон Европын Холбооны улсын ихэнх хүүхэд эцэг эх, өвөө эмээгийнхээ хүүхэд настай харьцуулахад илүү өндөр, том биетэй болжээ (Dunger D.B, Ahmed M.L & Ong KK, 2006).

Хүний өсөлт өсвөр насанд эрчимтэй явагдах бөгөөд насанд хүрэхэд бие гүйцэд өсөх ба нас ахихад биеийн хэмжээ багасдаг. 1900-1970 он хүртэлх судалгааны үзүүлэлтийг харьцуулахад, охидын анхны сарын тэмдэг 10 жил тутамд 3-4 сараар эрт илэрсэн байна. Хөвгүүдийн нотолгоо хомс байдаг боловч, тэд ч бас бэлгийн хөгжлийн шинж тэмдэг сүүлийн хэдэн арван жилд эрт илэрч байгааг харуулж байна (Euling нар., 2008).

Бие бялдрын бэлтгэлжилт

Бие бялдрын бэлтгэлжилт гэдэг нь биеийн чанаруудыг зорилго-чиглэлтэйгээр хөгжүүлэх, бялдрын чадвар дадал эзэмших зохион байгуулалттай сурган хүмүүжүүлэх явц, бие бялдрын бэлтгэлийн үр дүн (Алтанцэцэг Л. 2011). Хүүхэд,

залуусын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн түвшинг тодорхойлох сорил (дасгалууд)-ыг дэлхийн янз бүрийн орнуудад хэрэгжүүлж байна.

АНУ: 1956 онд Нью-Йоркийн эмч Ханс Браун Америкийн залуучуудын биеийн чанаруудын үзүүлэлтүүд Европын орнуудаас хоцрогдож байгааг судалсан. Тэр үед АНУ-ын Ерөнхийлөгч Д. Эйзенхауэр энэ асуудалд тусгайлан анхаарал хандуулж, Залуучуудын бие бялдрын хүмүүжил, эрүүл мэндийн асуудлыг талаар тусгай Зөвлөл байгуулан хүн амыг эрүүлжүүлэн чийрэгжүүлэх үндэсний компани ажлыг зохион байгуулсан. Цагаан ордны шийдвэрээр 1984 онд бүх хүн амын дунд бие бялдрын бэлтгэлжилтийн түвшинг шалгах ялангуяа өсвөр үеийнхний дунд үндэсний хэмжээний 7 хоногийн арга хэмжээг зохион байгуулсанаар 10 жил тутамд шалгадаг болсон. Орчин үед "Ерөнхийлөгчийн зөвлөлийн тест" боловсруулан хэрэгжүүлж байна. Энэхүү судалгаанд - хэрж гүйх 4х30 фут, суниалт, суугаа байдлаас бөхийлт, хэвтээ байдлаас цээжээ өргөх, 1 миль газар гүйх (1550м), гэсэн 5 дасгал багтдаг (<http://www.ktmls.narod.ru/news2009/informatika09/test.html>).

Болгар: Хичээлийн жилийн эхэн төгсгөлд босоо гараанаас 50 м гүйх, 150г жинтэй бөмбөгийг 10м зайнаас 0,5- 1,0 радиусын дугуйтай байг онож шидэх, байрнаас уртад харайх, хөвгүүд- гар дээр суниах, охид- гимнастикийн сандал дээр суниах, хэвтээ байдлаас өндийж суух (гэдэсний таталт) дасгалуудаар шалгадаг.

Япон: Жил бүр сурагчдынхаа ерөнхий бэлтгэлжилтийг шалгадаг. Үүнд: 50 м хурдтай гүйлт, гандболын бөмбөг шидэх, дүүжигнэлтээс суниалт, 1500 м гүйлт, байрнаас уртад харайлт, нурууны болон гарын хүчийг тусгай төхөөрөмжөөр шалгах, гэдрэгээ харж хэвтсэн байдлаас (урагшаа) бөхийлт. Энэ төрлөөрөө жилд 1 удаа тэмцээн зохион байгуулдаг.

Швейцар: 4-5 кг жинтэй бөөрөнцөг түлхэлт, гүйлтээс урт ба өндөрт харайлт, 80 гр теннисний бөмбөг шидэлт, 80 м гүйлт;

Монгол: 1936-аад оноос ХБХБ тэмдгийн норм биелүүлэх аян өрнөсөн. МУ-н гавьяат багш, шинжлэх ухааны доктор, профессор Г.Лхагвасүрэн "ХБХБ тэмдгийн норм биелүүлэгчдийн гарын авлага" 1976 онд (5.0х.х), "Өсвөрийн ХБХБ тэмдгийн норм биелүүлэгчдэд зөвлөмж" 1976 онд (6.0х.х) боловсруулсан байна (Лхагвасүрэн, Саноян, 1976). Шинжлэх ухааны доктор Га. Цэрэндорж "Биеийн тамирын хичээлийн заах арга зүй нь сурагчдын биеийн хөдөлгөөний хөгжилд хэрхэн нөлөөлж байгаа нь" 1976 онд дэд докторын зэрэг хамгаалсан зэрэг бүтээлүүдээрээ хүүхэд, залуучуудын бие бялдрын хөгжил, бие бялдрын бэлтгэлжилтийг тодорхойлох эхлэл болж, онолын үндэслүүдийг тавьсан.

Л. Алтанцэцэг "Бага ангийн сурагчдын бие бялдрын хөгжилт, бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүдийг судалсан нь" (1998), Л. Уртнасан "Ахлах ангийн сурагчдын бие бялдрын хөгжилт хөдөлгөөний идэвхийн түвшингийн судалгаа" (2003), Л. Гүндэгмаа "Монголын оюутан залуусын бие бялдрын өсөлт хөгжилтийг генийн болон орчны хамаарлаар нь судалсан нь" (2009) сэдвээр тус тус дэд докторын зэрэг хамгаалжээ.

2010-2011, 2012-2013 онуудад ҮБТДСургууль БШУЯ-ны Шинжлэх ухааны технологийн сан, ОХУ-ын Суурь судалгааны сангийн санхүүжилттэй, Ломоносовын нэрэмжит Москвагийн их сургуулийн Антропологийн хүрээлэнтэй хамтарсан 2 удаагийн төслөөр Улаанбаатар хот 1, 102, 5, Гүнзгийрүүлсэн

сургалттай БТДуС, Увс, Хөвсгөл, Дорнод, Өмнөговь аймгийн нийт 6348 (2985 эр, 3363 эм) сурагчдаас 20 үзүүлэлтээр 107916 хэмжилт авч боловсруулалт хийсэн (Хамтарсан төслийн тайлан 2011, 2013) байна.

Иймд бид бялдрын өсөлтөд уламжлал болгон зайлшгүй авч үздэг үзүүлэлт болох биеийн өндөр, жин, цээж, бүсэлхийн тойргийг хэмжихээс гадна гарын атгах хүч, толгойн тойргийн хэмжээ, уушгины амьсгал гаргах хурд, гарын атгах хүч, байрнаас уртад харайх чадварыг хэмжсэн болно.

Биеийн өндрийг өндөр хэмжигч, биеийн жинг жин хэмжигч, биеийн тойргийг хулдаасан метр, уушгины амьсгал гаргах хурдыг пиклоуметр, гарын атгах хүчийг динамометр гэсэн багажийг ашиглан хэмжилтийг хийсэн.

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хурд, авхаалж самбаа, тэсвэр, хүч, уян хатан чанар гэсэн хөгжлийн 5 чанараар хэмжсэн. Хурд, тэсвэрийн чанарыг 50м, 1000-1500 метрт гүйлгэж; хүчний чанарыг суниалгах аргаар; авхаалж самбааг хэрж гүйх аргаар; уян хатан чанарыг суугаа байдлаас бөхийх аргыг ашиглан хэмжив.

Судалгааны асуулга

Хүүхэд, залуучуудын бие бялдар, танин мэдэхүйн хөгжил, нийгэмшилд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг илрүүлэн судлах зорилгоор асуулга боловсруулан анкетын аргаар судалгаа авсан. Асуулгыг 6-21 насны хүүхэд, залуучууд бие даан хариулах байдлаар боловсруулсан бөгөөд хүүхэд, залуучууд хариулж мэдэхгүй тохиолдолд болон бага ангийн хүүхдүүдээс гэр бүл, эцэг эхтэй холбоотой асуулгыг ангийн багш эцэг эхчүүдээс авч байсан.

Судалгааны асуулга:

- Хүн ам зүйн зүйн хүчин зүйл
- Сургуультай холбоотой хүчин зүйл
- Багштай холбоотой хүчин зүйл
- Гэр бүл, эцэг эхтэй холбоотой хүчин зүйл
- Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаатай холбоотой хүчин зүйлтэй холбоотойгоор боловсруулсан.

Танин мэдэхүйн сорилын даалгавар:

- Мэдээллийг хүртэх үйл явц
- Мэдээллийг тогтоох хадгалах үйл явц
- Сэтгэхүйн задлан шинжлэн, нэгтгэн дүгнэх үйл явц
- Үгийн утгын ойлголт
- Ярих чадвар зэргийг судлан илрүүлэхэд чиглэсэн даалгавруудыг агуулсан.

Нийгэмшлийн сорилын даалгавар:

- Хүүхэд, залуучуудын өөртөө хандах хандлага
- Харилцаа сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвар
- Зан төлөвийн онцлогийн илрүүлэхэд чиглэсэн даалгавруудтай.

Мэдээллийг цуглуулах, нэгтгэх, боловсруулах

Мэдээллийг цуглуулахдаа хүүхэд нэг бүрээс цаасан болон цахим хэлбэрээр, бодит хэмжилтийн аргаар авсан. Бие бялдрын хөгжлийг тусгай хэрэгсэл ашиглан бодит хэмжилт хийх аргаар судалсан. (арга судлалын үндэс дээр дурдсан) Үүний

тулд хүүхэд, залуучуудыг биеийн тамирын хувцастайгаар хэмжилтийг нэг бүрчлэн хийсэн.

Танин мэдэхүйн хөгжлийг 8 сорилоор, нийгэмшлийн онцлогийг 8 сорилоор 6-7 насанд ганцаарчлан, 8-аас дээш насанд бүлгээр авсан. Ярих чадварыг 6-21 насанд ганцаарчлан судалсан.

Мэдээллийг Excel, SPSS.21 програмд шивэх, цахим хувилбарын тайлангийн програмыг ашиглан 4135 түүврийн өгөгдлийн сан үүсгэсэн. Хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн онцлогийг нарийн ялгаатай илрэлээр хэмжих, даалгаврын гүйцэтгэлийн тоон хэмжээсээр илэрхийлэн түвшинчлэх үүднээс “Лайкертын шкал”⁹- ыг хэрэглэв.

<i>Шкал</i>	<i>Тоон хэмжээс</i>
Маш өндөр	5
Өндөр	4
Дундаж	3
Сул	2
Маш сул	1

Мэдээллийг боловсруулахдаа ANOVA тест, дундаж үзүүлэлт, стандарт хазайлт, корреляц хамаарал зэрэг статистик аргыг өргөнөөр ашигласан.

⁹ Тест, асуулга, анкетын даалгаврын онооны нийлбэр дээр тулгуурласан шкалын нэг төрөл. Түүнийг зохиосон хүнийх нь нэрээр нэрлэсэн. Р.Лайкерт 1932 онд боловсруулсан байна.

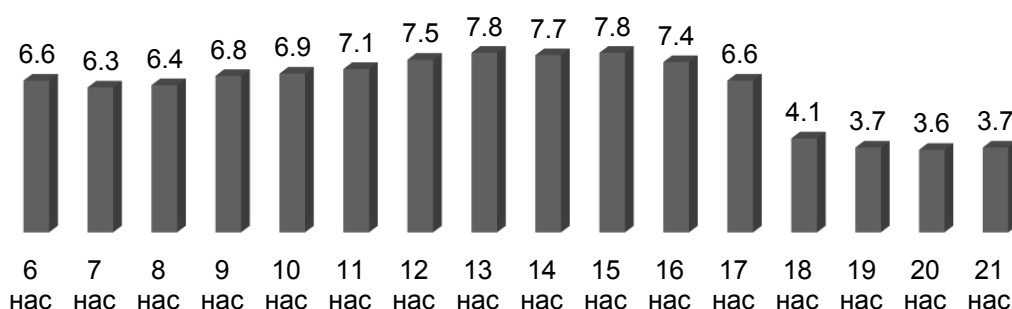
ХОЁРДУГААР ХЭСЭГ: МОНГОЛЫН 6-21 НАСТАЙ ХҮҮХЭД, ЗАЛУУЧУУДЫН ХӨГЖЛИЙН ОНЦЛОГ

2.1. ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Судалгаанд Завхан, Дорнод, Хөвсгөл, Орхон, Дорноговь аймаг тус бүрийн 2 сум болон аймгийн төвийн түүвэрт хамрагдсан ЕБС болон их дээд сургуулийн 6-21 насны хүүхэд, залуучууд тухайн аймаг сум бүрийн сургуулийн насны сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучууд, хотын 6 дүүрэг тус бүрээс ерөнхий боловсролын 2, 2 сургууль болон их, дээд сургууль, МСҮТ-ийн хүүхэд, залуучууд болон сургуулийн насны сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас 3 бүрдэл (домэйн) тус бүрээр үндсэн судалгааг авав.

Хүүхэд, залуучуудыг хүйсийн хувьд тэнцвэртэй хамрагдахаар түүврийг хийсэн бөгөөд сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас эрэгтэй хүүхэд, залуучууд сургууль завсардалт ихтэй байгаа нь ажиглагдлаа.

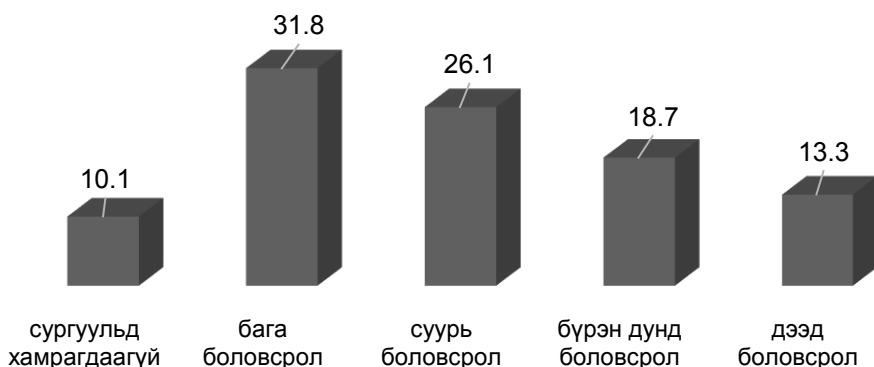
Зураг 3. Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучууд, насаар

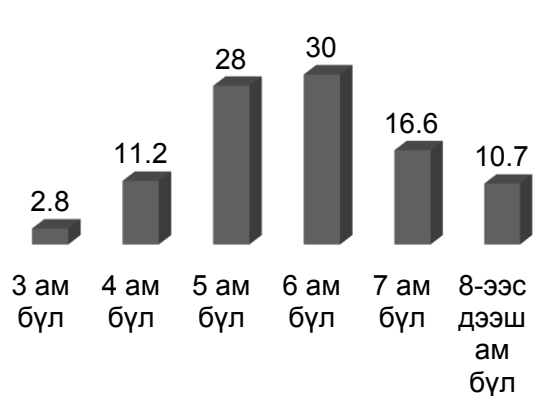
Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 50.7 хувь нь эмэгтэй, 49.3 хувь нь эрэгтэй хүүхэд, залуучууд байна.

Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхэд, залуучуудын насыг авч үзэхэд ойролцоо хувьтай хамрагдсан ба дээрх зургаас харахад 18-21 настай залуучуудын эзлэх хувь бага байгаа учир нь түүврийн дагуу тухайн насны төлөөллийг илэрхийлж байгаа юм.

Зураг 4. Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын эзлэх хувь, боловсролын түвшинээр

Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхэд, залуучуудын 10.1 хувь нь сургуулийн насны боловч сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучууд байгаа ба дээд боловсролтой залуучууд 13.3 хувь, бага боловсролтой хүүхдүүд 31.8 хувь байна.

Зураг 5. Нийт хүүхэд, залуучуудын амьдарч буй өрхийн ам бүлийн тоо, хувиар

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 57.3 хувь нь зургаагаас дээш ам бүлтэй өрхөд, 14.0 хувь нь 3-4 ам бүлтэй өрхөд, 27.3 хувь нь 7-оос дээш ам бүлтэй өрхөд амьдардаг байна.

Хүснэгт 2. Нийт хүүхэд, залуучуудын амьдарч буй газар, хувиар

дотуур байранд	таньдаг айлдаа	хамаатан	өвөө эмээгийнхэндээ	гэртээ
6.0	1.4	4.8	7.0	78.6

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 78.6 хувь нь гэртээ амьдарч байгаа бол 13.2 хувь нь таньдаг айл, хамаатан, эмээ өвөөгийнхдөө, 6 хувь нь сургуулийн дотуур байранд амьдарч байна.

Хүснэгт 3. Судалгаанд хамрагдсан сурагчдын амьдарч буй нөхцөл, хувиар

дотуур байр	гэр хороолол	цэвэр, бохир усны хангамжид холбогдсон гэр хороолол	орон сууц	түрээсийн байр	хаус
5.7	56.3	11.7	23.3	.4	2.4

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 56.3 хувь нь цэвэр, бохир усны хангамжид холбогдоогүй гэр хороололд амьдарч байгаа бол 23.3 хувь нь орон сууцанд амьдардаг байна. Нийт хүүхэд, залуучуудын 23.6 хувь нь тусдаа өрөөтэй байна.

Хүснэгт 4. Нийт хүүхэд, залуучуудын сургуулиас хэр зайтай амьдарч байгаа байдал, хувиар

6 км дээш	4-5 км	3-4 км	2-3 км	1-2 км	500 м-1 км	500 м
4.7	3.8	4.2	7.7	15.9	24.7	39.0

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн ихэнх хувь нь сургуульдаа 500м – 1 км зайнаас алхаж ирдэг бол 5.0 орчим хувь нь сургуулиасаа 6-аас дээш км-ийн зайд амьдарч байна. Хөдөө орон нутагт амьдарч буй хүүхэд, залуучуудын 66.1 хувь, нийслэлд амьдарч буй хүүхэд, залуучуудын 56.8 хувь нь сургуулийнхаа ойр буюу хамран тойрох хүрээнд амьдарч суралцдаг байна.

Нийт хүүхэд, залуучуудын 73.6 хувь нь сургуульдаа явган очдог бол 12 хувь нь нийтийн тээврээр, 8 хувь нь хувийн унаагаар сургуульдаа хүргүүлэн очдог бол 4.4 хувь нь таксигаар явдаг байна.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 54.1 хувь нь өөрсдийгөө “эрүүл” гэсэн бол 44.7 хувь нь хааяа өвддөг, 1.1 хувь нь “байнга өвддөг” гэж тодорхойлжээ.

Ихэнх хүүхэд, залуучууд буюу 52.4 хувь нь 20-22 цагийн хооронд унтдаг бол 18.8 хувь нь 24- шөнийн 1 цагт унтдаг байна.

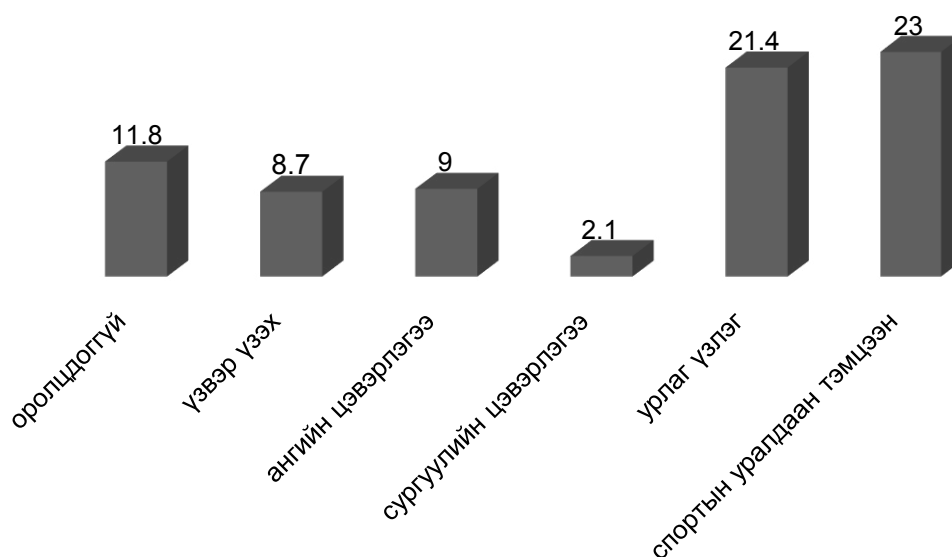
Хүснэгт 5. Эцэг эхийн хүүхдэдээ хандах хандлага, хувиар

зоддог	загнадаг	магтдаг	сайн байдаг	урамшуулдаг
0.6	4.5	11.9	70.5	12.4

6-17 насны хүүхэд, залуучуудын 70.5 хувь нь эцэг эх нь хүүхдэдээ “сайн ханддаг” гэж хариулсан бол 5.1 хувь нь “загнадаг” эсвэл “зоддог” гэж хариулсан байна. Харин багш нар хүүхдүүдтэй харилцахдаа 2.2 хувь нь “загнаж харьцдаг”, 3.7 хувь нь багш “тоодоггүй”, 33.8 хувь нь “үргэлж зөвлөдөг”, 60.1 хувь нь “сайн харилцдаг” гэж хариулсан байна.

Гэрийн даалгавар гүйцэтгэх нь 19.5 хувьд нь хэцүү байдаг гэсэн бол 36 хувь нь амархан байдаг, 35.3 хувь нь дунд зэрэг байдаг гэж хариулжээ.

Зураг 6. Хичээлийн бус цагаар зохион байгуулдаг ажилд оролцох байдал, хувиар

Хичээлийн бус цагаар сургуулиас зохион байгуулж буй ажилд хэрхэн оролцдог талаар хүүхдүүдээс асуухад “ямар нэг ажилд огт оролцдоггүй” гэж 11.8 хувь нь хариулсан бол 23.0 хувь нь “сургуулиас зохион байгуулдаг спортын уралдаан тэмцээнд оролцдог” гэж хариулжээ.

Спортоор хичээллэдэг эсэх талаар асуухад нийт хүүхэд, залуучуудын 46.0 хувь нь “хичээллэдэг” гэсэн нь нийт судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 50.0 хувьд хүрэхгүй байна. Спортоор хичээллэж буй хүүхэд, залуучуудын 30.0 хувь нь сагсан бөмбөг, гар бөмбөг буюу багаар тоглодог спортын төрлөөр хичээллэж байгаа бол спортын гарцаарчилсан төрлүүдээс оюуны спорт болох шатар 7.4 хувь, спортын цагаан толгой болох гимнастикийн төрлөөр 6.2 хувь нь хичээллэдэг байна.

Хүүхэд, залуучууд тухайн сонгосон спортын төрлөөрөө ихэвчлэн 1-3 жил хичээллэдэг ба цаашид үргэлжлүүлж буй хүүхэд, залуучуудын хувь бага байна.

Хүснэгт 6. Нийт хүүхэд, залуучуудын эцгийн боловсрол эзэмшсэн байдал, хувиар

Боловсрол эзэмшээгүй	Бага боловсрол	Суурь боловсрол	Бүрэн дунд боловсрол	Тусгай мэргэжлийн боловсрол	Дээд боловсрол	байхгүй
10.7	6.3	8.6	32.7	7.0	14.0	20.7

Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхэд, залуучуудын эцгийн боловсрол эзэмшсэн байдлыг авч үзэхэд 32.7 хувь нь бүрэн дунд боловсролтой, 14.0 хувь нь дээд боловсролтой, 14.9 хувь нь бага болон суурь боловсрол эзэмшсэн байгаа ба 10.7 хувь нь ямар нэг боловсрол эзэмшээгүй байгаа нь нэлээд өндөр хувьтай байна. Мөн нийт хүүхэд, залуучуудын 20.7 хувь нь эцэггүй буюу эзэмшсэн боловсролын түвшинг нь мэдэхгүй байсан.

Зураг 7. Нийт хүүхэд, залуучуудын эхийн боловсрол эзэмшсэн байдал, хувиар

Боловсрол эзэмшээгүй	Бага боловсрол	Суурь боловсрол	Бүрэн дунд боловсрол	Тусгай мэргэжлийн боловсрол	Дээд боловсрол	байхгүй
4.4	6.1	9.2	46.9	10.1	21.3	2.0

Нийт хүүхэд, залуучуудын эхийн 78.3 хувь бүрэн дунд буюу түүнээс дээш боловсрол эзэмшсэн бол 4.4 хувь нь ямар нэг боловсрол эзэмшээгүй гэсэн нь эцгийн боловсрол эзэмшээгүй гэсэн хувиас бага байгаа нь эмэгтэйчүүдийг ямар нэг боловсролын түвшинд хамруулан сургадаг байсантай холбоотой байж болох юм.

Зураг 8. Нийт хүүхэд, залуучуудын эцгийн ажил эрхлэлт хувиар

ажилгүй	тэтгэвэрт	хувиараа жигжиг бизнес эрхэлдэг	хувийн хэвшлийн байгууллагад	төрийн өмчийн компанид	төсвийн байгууллага д	гадаадад	байхгүй
16.8	3.4	32.8	15.3	8.2	13.4	0.5	9.7

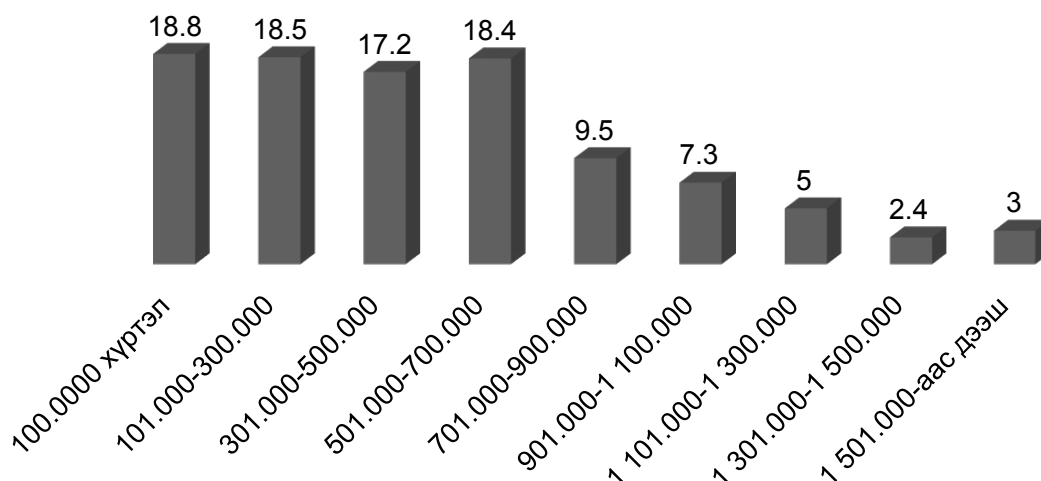
Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхэд, залуучуудын эцгийн ажил эрхлэлтийн байдлыг авч үзэхэд төсвийн байгууллагад 13.4 хувь нь ажилладаг, 32.8 хувь нь хувиараа ямар нэг жигжиг бизнес эрхэлдэг бол 16.8 хувь нь ямар нэг ажил эрхэлдэггүй байгаа нь тийм ч бага хувь биш юм.

Зураг 9. Нийт хүүхэд, залуучуудын эхийн ажил эрхлэлт, хувиар

ажилгүй	тэтгэвэрт	хувиараа жигжиг бизнес эрхэлдэг	хувийн хэвшлийн байгууллагад	төрийн өмчийн компанид	төсвийн байгууллагад	гадаадад	байхгүй
21.7	4.0	29.4	15.2	6.6	18.4	0.5	4.3

Нийт хүүхэд, залуучуудын эхийн ажил эрхлэлтийн байдлыг үзэхэд хувиараа жигжиг бизнес эрхэлдэг 29.4 хувь, төсвийн байгууллагад 18.4 хувь нь ажилладаг бол ямар нэг ажил хийдэггүй 21.7 хувь байгаа нь өндөр хувьтай байна. Эцэг эхийн гадаадад ажиллаж байгаа хувь нь бараг адилхан 0.5 хувь байна.

Зураг 10. Өрхийн сарын орлого, хувиар

Нийт хүүхэд, залуучуудын 82.4 хувь нь 700.0 мянга хүртэл төгрөгийн орлоготой гэр бүлд амьдарч байгаа ба 17.7 хувь нь сардаа 901.0 мянгаас дээш төгрөгийн орлоготой гэр бүлд амьдарч байна.

Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхэд, залуучуудаас асуулгын аргаар ерөнхий мэдээлэл цуглуулсан бөгөөд 18 наснаас эхлэн суралцаж буй боловсролын түвшин болон насны онцлогтой холбогдуулан гэрлэлтийн байдал, ажил эрхлэлтийн талаарх асуултуудыг оруулсан. Гэрлэлтийн байдлын хувьд 18-21 настай залуучуудын 2.1 хувь нь гэр бүл болсон, 3.5 хувь нь хамтран амьдардаг, 94.4 хувь нь гэрлээгүй байна.

Хөдөлмөрийн хуулийн дагуу 18 наснаас эхлэн ажил хөдөлмөр эрхлэх бөгөөд 14-15 наснаас богиносгосон хугацаагаар эцэг, эхийн хүсэлтээр хөдөлмөр эрхэлж болох тухай заасан байна. Иймд бид 18-аас дээш насны залуучуудаас хөдөлмөр эрхлэхдээ улирлын чанартай ажил эрхэлдэг, цагийн ажил, тогтмол ажил эрхэлдэг талаар тодруулав.

Нийт 18-21 настай залуучуудын 69.5 хувь нь ямар нэг ажил эрхэлдэггүй, 14.2 хувь нь улирлын чанартай ажил эрхэлдэг, 7.3 хувь нь цагийн ажил эрхэлдэг, 8.9 хувь нь тогтмол ажил хийдэг байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд сургууль завсардсан болон сургуульд хамрагдаагүй 350 хүүхэд, залуучууд хамрагдсан бөгөөд бага насны хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдалт БСШУСЯ –ны 2009-2013 оны хамран сургалтын цэвэр жин өндөр (96.9 хувь) байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна.

Сургуульд хамрагдаагүй, завсардсан хүүхэд, залуучуудын 54.4 хувь нь сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан бөгөөд 6.0 хувь нь хамаатан садан, 5.0 хувь нь эмээ өвөөгийн дөө, 81.8 хувь нь гэртээ амьдардаг байна.

Хүүхэд, залуучуудын 4.6 хувь нь “байнга өвддөг”, 50.1 хувь нь “хааяа өвддөг” гэж өөрсдийгөө үзсэн бол 44.6 хувь нь “эрүүл” гэж хариулжээ.

Орой унтдаг цагийг авч үзэхэд 6.7 хувь нь 01 цагаас, 9.6 хувь нь 24 цагаас, 30.0 хувь нь 23 цагаас, 32.9 хувь нь 22 цагаас, 13.9 хувь нь 21 цагаас, 6.7 хувь 20 цагаас унтаж амардаг байна.

Судалгаанд хамрагдсан, Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын 10.9 хувь нь сургуульд сурч байгаагүй бол үлдсэн хувь нь 1-7 дугаар анги хүртэл ямар нэг хэмжээгээр суралцсан бөгөөд “сурахад хэцүү байсан” гэж 24.9 хувь, “амархан байсан” гэж 65.4 хувь нь хариулжээ.

Сургууль завсардсан, сургуулиас гарсан шалтгааныг тодруулж асуухад 26.1 хувь нь “ар гэрийн гачигдлын улмаас”, 24.0 хувь нь “өвчний улмаас” гэсэн бол 29.9 хувь нь “бусад шалтгаан” –аар сургууль завсардсан байна.

Сургууль завсардсан ч олон нийтийн бүлгэмд хамрагддаг эсэх талаар тодруулан авч үзэхэд 40.8 хувь нь “хамрагддаг”, 59.2 хувь нь “хамрагддаггүй” гэсэн хариултыг сонгожээ.

Дүгнэлт

1. Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхэд, залуучуудын 10.1 хувь нь сургуулийн насны боловч сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучууд байгаа ба дээд боловсрол эзэмшиж буй залуучууд 13.3 хувь, бага боловсролтой хүүхдүүд 31.8 хувь байна.
2. Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 50.7 хувь нь эмэгтэй, 49.3 хувь нь эрэгтэй байна.
3. Ам бүлийг авч үзвэл 57.3 хувь нь зургаагаас дээш ам бүлтэй өрхөд амьдардаг байна.
4. Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 78.6 хувь нь гэртээ амьдарч байгаа бол таньдаг айл, хамаатан, эмээ өвөөгнийндөө 13.2 хувь нь сургуулийн дотуур байранд 6 хувь нь амьдарч байна.
5. Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 56.3 хувь нь цэвэр ус, халуун хүйтэн усанд холбогдоогүй гэр хороололд амьдарч байгаа бол нийт хүүхэд, залуучуудын 23.3 хувь нь орон сууцанд амьдардаг байна.
6. Нийт хүүхэд, 12 хувь нь нийтийн тээврээр, 8 хувь нь хувийн унаагаар сургуульдаа хүргүүлдэг байна.
7. Нийт хүүхэд, залуучуудын 46 хувь нь спортын ямар нэг төрөлөөр хичээллэдэг буюу голчлон багийн спортоор хичээллэдэг байна.
8. Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын эхийн боловсролын түвшин өндөр байна.
9. Нийт хүүхэд, залуучуудын 82.4 хувь нь 700,0 мянга хүртэл төгрөгийн орлоготой гэр бүлд амьдарч байна.

2.2. 6-21 НАСТАЙ ХҮҮХЭД, ЗАЛУУЧУУДЫН БИЕ БЯЛДРЫН ЕРӨНХИЙ ХӨГЖЛИЙН ОНЦЛОГ

2.2.1. Бие бялдрын хөгжлийн онцлог

Хүүхэд, залуучуудын бие бялдрын өсөлт, хөгжлийг судлан харьцуулж байх нь тэдний өсөлт, хөгжлийн хурдцыг тогтоохоос гадна тэдэнд тохирсон стандарт боловсруулах үндэслэл болдог.

Бие бялдрын хөгжлийг биеийн өндөр (см), биеийн жин (кг), толгойн тойрог (см), гарын атгах хүч (кг), уушгины амьсгал гаргах хурд (л/мин)-ны үзүүлэлтүүдээр хэмжив.

Биеийн өндөр (см)

Хүүхдийг зурагт тайван, номхон зогсоогоод шалнаас толгойн оройн цэг хүртэл 0.01 см-ийн нарийвчлалтайгаар хэмжив.

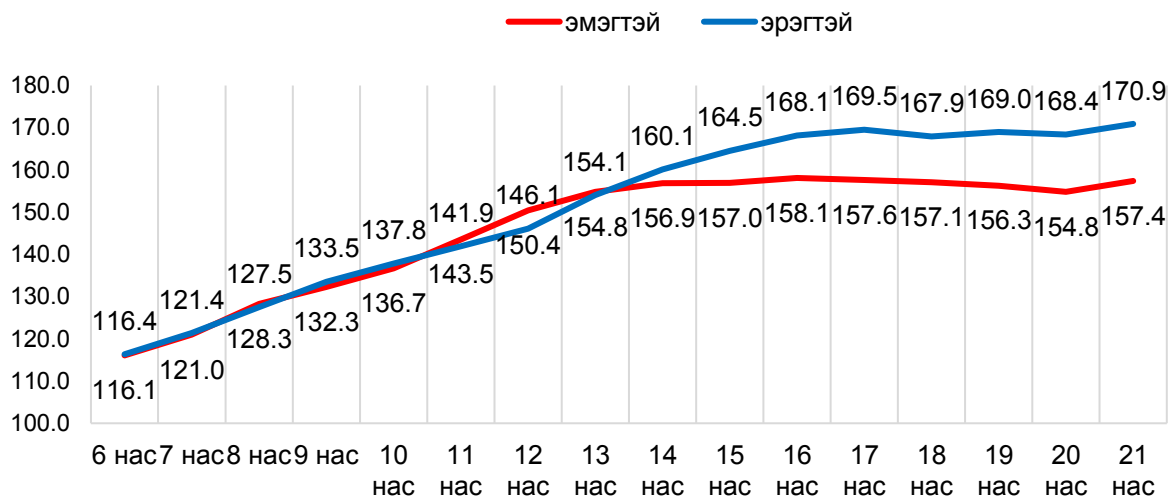
Хүснэгт 7. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн өндрийн статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	116.1	5.4	106.0	136.7	30.7
	эрэгтэй	116.4	5.3	101.0	136.0	35.0
7 нас	эмэгтэй	121.0	6.4	104.0	142.0	38.0
	эрэгтэй	121.4	5.2	107.0	135.0	28.0
8 нас	эмэгтэй	128.3	6.1	115.0	143.0	28.0
	эрэгтэй	127.5	6.5	112.0	151.0	39.0
9 нас	эмэгтэй	132.3	6.5	114.5	149.2	34.7
	эрэгтэй	133.5	7.2	111.0	165.0	54.0
10 нас	эмэгтэй	136.7	6.4	110.0	152.7	42.7
	эрэгтэй	137.8	7.6	113.0	160.0	47.0
11 нас	эмэгтэй	143.5	8.1	120.7	162.5	41.8
	эрэгтэй	141.9	6.9	120.0	162.5	42.5
12 нас	эмэгтэй	150.4	7.6	122.0	167.2	45.2
	эрэгтэй	146.1	8.2	128.0	174.0	46.0
13 нас	эмэгтэй	154.8	6.5	138.0	169.9	31.9
	эрэгтэй	154.1	9.7	116.2	174.5	58.3
14 нас	эмэгтэй	156.9	6.0	136.0	171.0	35.0
	эрэгтэй	160.1	9.4	117.0	181.7	64.7
15 нас	эмэгтэй	157.0	5.5	143.0	176.0	33.0
	эрэгтэй	164.5	7.7	143.0	182.0	39.0
16 нас	эмэгтэй	158.1	6.8	139.0	175.0	36.0
	эрэгтэй	168.1	6.2	150.0	186.0	36.0
17 нас	эмэгтэй	157.6	6.0	140.0	173.0	33.0
	эрэгтэй	169.5	6.7	153.0	185.0	32.0
18 нас	эмэгтэй	157.1	5.9	142.0	171.3	29.3
	эрэгтэй	167.9	6.5	153.0	180.0	27.0
19 нас	эмэгтэй	156.3	5.9	141.0	175.2	34.2
	эрэгтэй	169.0	6.5	150.0	183.0	33.0
20 нас	эмэгтэй	154.8	9.9	108.0	173.5	65.5
	эрэгтэй	168.4	5.6	145.0	178.0	33.0

21 нас	эмэгтэй	157.4	5.8	144.0	171.0	27.0
	эрэгтэй	170.9	6.7	157.5	188.0	30.5

6-10 насны эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 7-8 насандаа хамгийн их өндөр болсон буюу 7.3 см-ээр, эрэгтэй хүүхдүүд 9 насандаа 6.1 см-ээр; 11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 12 насандаа 6.9 см-ээр, эрэгтэй хүүхдүүд 13 насандаа 8 см-ээр тус тус өссөн байна.

Зураг 11. 6-21 насны хүүхэд, залуучуудын биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

Зургаагаас арван насанд эмэгтэй хүүхдүүд 7 насандаа хамгийн ихдээ 7.3 см, эрэгтэй хүүхдүүд 8 насанд 6.0 см өссөн байна. Зургаагаас арван нас хүртэл эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 20.6 см, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 21.4 см өсчээ.

Арван нэгээс арван дөрвөн насанд эмэгтэй хүүхдүүд хамгийн их өссөн нас 12 нас бөгөөд дунджаар 6.9 см байгаа бол эрэгтэй хүүхдүүд 13 насандаа 8 см өссөн байна.

Судалгааны дүнгээс үзэхэд 15 наснаас охидын өсөлт тогтворжиж байна. Арван таваас арван долоон насны эрэгтэй хүүхэд, залуучууд дунджаар 5 см, эмэгтэй хүүхэд, залуучууд дунджаар 0.7 см өссөн.

Арван наймаас хорин нэгэн насанд эрэгтэйчүүд дунджаар 3.0 см өсчээ.

Хүснэгт 8. Биеийн өндөр ба нас, хүйс хоорондын ялгаа

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
нас	960897.346	15	64059.823	1072.639	.000
хүйс	10308.476	1	10308.476	32.765	.000
байршил	18065.672	1	18065.672	57.803	.000

6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жин ба нас ($r=.846^{**}$, $p<0.01$) хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байгаагийн зэрэгцээ биеийн өндөр ба газарзүйн байршилтай холбоотой байна ($r=-.124^{**}$, $p<0.01$). Өөрөөр хэлбэл, нас нэмэгдэх тусам биеийн өндөр нэмэгдэхийн зэрэгцээ хүйсийн хувьд бас ялгаатай байна. Мөн хотын хүүхэд, залуучууд нь хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудаас илүү өсгөлүүн буюу 4.7 см-ээр өндөр байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр сургуульд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудынхаас ялгаатай буюу сургуульд сурч

буй хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр нь илүү буюу дунджаар 3.2 см өндөр байна.

Биеийн жин (кг)

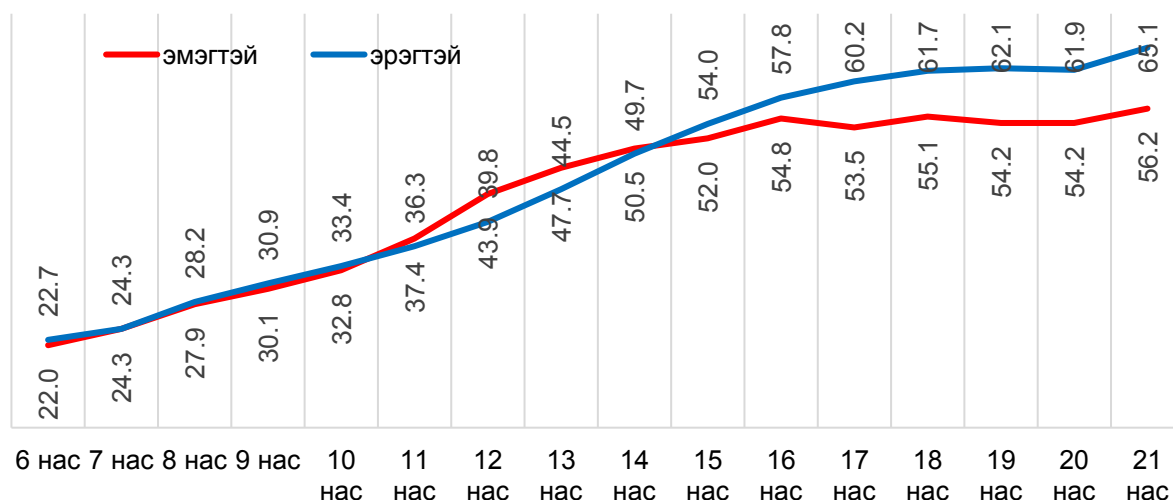
Хүүхэд, залуучуудыг жин дээр эгц харж, хөдөлгөөнгүй зогсоогоод 0.01 кг хүртэл нарийвчлалтайгаар хэмжсэн.

Хүснэгт 9. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн статистик үзүүлэлт, нас, хүйсээр

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	22.0	3.5	17.0	44.0	27.0
	эрэгтэй	22.7	3.9	16.8	37.2	20.4
7 нас	эмэгтэй	24.3	3.8	16.4	37.0	20.6
	эрэгтэй	24.3	3.4	18.0	39.8	21.8
8 нас	эмэгтэй	27.9	4.7	18.0	48.1	30.1
	эрэгтэй	28.2	6.2	18.5	54.0	35.5
9 нас	эмэгтэй	30.1	6.1	18.4	59.1	40.7
	эрэгтэй	30.9	6.0	18.3	56.0	37.7
10 нас	эмэгтэй	32.8	5.2	17.5	47.1	29.6
	эрэгтэй	33.4	6.5	21.3	61.3	40.0
11 нас	эмэгтэй	37.4	7.5	25.4	75.7	50.3
	эрэгтэй	36.3	7.0	25.0	65.4	40.4
12 нас	эмэгтэй	43.9	8.8	28.0	81.0	53.0
	эрэгтэй	39.8	8.5	24.6	80.5	55.9
13 нас	эмэгтэй	47.7	7.7	31.0	68.0	37.0
	эрэгтэй	44.5	8.3	18.5	74.6	56.1
14 нас	эмэгтэй	50.5	8.2	34.8	70.0	35.2
	эрэгтэй	49.7	8.3	29.0	71.7	42.7
15 нас	эмэгтэй	52.0	6.5	32.0	70.4	38.4
	эрэгтэй	54.0	9.3	36.0	88.6	52.6
16 нас	эмэгтэй	54.8	7.7	38.0	85.0	47.0
	эрэгтэй	57.8	7.6	36.0	89.0	53.0
17 нас	эмэгтэй	53.5	7.5	40.0	79.0	39.0
	эрэгтэй	60.2	9.4	40.0	100.2	60.2
18 нас	эмэгтэй	55.1	7.7	40.0	77.7	37.7
	эрэгтэй	61.7	8.9	47.0	94.0	47.0
19 нас	эмэгтэй	54.2	8.5	40.0	78.7	38.7
	эрэгтэй	62.1	7.9	45.0	84.4	39.4
20 нас	эмэгтэй	54.2	8.7	40.7	90.0	49.3
	эрэгтэй	61.9	9.1	42.7	98.0	55.3
21 нас	эмэгтэй	56.2	8.1	41.0	85.0	44.0
	эрэгтэй	65.1	10.4	44.2	93.3	49.1

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын биеийн жин нь нас нэмэгдэх тусам физиологийн онцлогийн дагуу өссөн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 12. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

Бага ангид буюу 6-10 насанд биеийн жингийн хувьд эмэгтэй, эрэгтэй хүүхдүүдийн жин эмэгтэй хүүхдүүдээс бага зэрэг илүү байгаа бол 11-14 насанд эмэгтэй хүүхдүүдийн биеийн жин дунджаар 1.4-3.8 кг-аар илүү байна. Харин 15 наснаас эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын жин тогтмол нэмэгдсэн байна.

Хүснэгт 10. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн индекс, хүйсээр

нас	хүйс	судалгаа - индекс	тайлбар
6 нас	эмэгтэй	16.3	жин багатай
	эрэгтэй	16.8	жин багатай
7 нас	эмэгтэй	16.6	жин багатай
	эрэгтэй	16.5	жин багатай
8 нас	эмэгтэй	17.0	жин багатай
	эрэгтэй	17.4	жин багатай
9 нас	эмэгтэй	17.2	жин багатай
	эрэгтэй	17.3	жин багатай
10 нас	эмэгтэй	17.6	жин багатай
	эрэгтэй	17.6	жин багатай
11 нас	эмэгтэй	18.2	жин багатай
	эрэгтэй	18.0	жин багатай
12 нас	эмэгтэй	19.4	хэвийн
	эрэгтэй	18.6	хэвийн
13 нас	эмэгтэй	19.9	хэвийн
	эрэгтэй	18.8	хэвийн
14 нас	эмэгтэй	20.5	хэвийн
	эрэгтэй	19.4	хэвийн
15 нас	эмэгтэй	21.1	хэвийн
	эрэгтэй	20.0	хэвийн
16 нас	эмэгтэй	21.9	хэвийн
	эрэгтэй	20.5	хэвийн
17 нас	эмэгтэй	21.5	хэвийн
	эрэгтэй	20.9	хэвийн
18 нас	эмэгтэй	22.3	хэвийн
	эрэгтэй	21.9	хэвийн

19 нас	эмэгтэй	22.2	хэвийн
	эрэгтэй	21.7	хэвийн
20 нас	эмэгтэй	22.6	хэвийн
	эрэгтэй	21.8	хэвийн
21 нас	эмэгтэй	22.7	хэвийн
	эрэгтэй	22.3	хэвийн

Судалгаанд хамрагдсан 6-21 настай эрэгтэй, эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн индексийг тооцож үзэхэд 6-11 насны эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүд *жин багатай*, харин 12 наснаас *хэвийн* жинтэй байна.

Судалгаанд хамрагдсан хотын хүүхэд, залуучуудын биеийн жин хөдөө орон нутгийн хүүхэд залуучуудынхаас илүү байна. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жин нь сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамааран ялгаатай буюу сургуульд сурч буй хүүхэд, залуучуудын жин сургууль завсардсан болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучуудынхаас илүү байна.

Цээжний тойрог (см)

Цээжний тойргийг хэмжихдээ хулдаасан эсвэл даавуун метр ашиглан *эрэгтэй* хүүхэд, залуучуудын далны доод өнцөг, өвчүүний дундуур, хөхний товчийг дайруулан; *эмэгтэй* хүүхэд, залуучуудын далны доод өнцөг, өвчүүний дундуур, хөхний дээд талаар дайруулан 0.01-ийн нарийвчлалтайгаар хэмжив.

Хүснэгт 11. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын цээжний тойргийн статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	57.5	4.3	44.0	80.0	36.0
	эрэгтэй	58.5	4.1	43.0	74.0	31.0
7 нас	эмэгтэй	59.7	4.0	52.0	79.0	27.0
	эрэгтэй	60.0	4.4	50.0	88.0	38.0
8 нас	эмэгтэй	62.5	4.8	47.0	80.0	33.0
	эрэгтэй	62.1	5.9	42.0	85.0	43.0
9 нас	эмэгтэй	64.3	5.4	55.0	93.0	38.0
	эрэгтэй	64.3	5.6	53.0	91.0	38.0
10 нас	эмэгтэй	65.8	4.9	54.0	79.0	25.0
	эрэгтэй	65.9	5.6	52.0	93.0	41.0
11 нас	эмэгтэй	69.0	6.5	56.5	97.0	40.5
	эрэгтэй	68.4	5.8	50.0	88.0	38.0
12 нас	эмэгтэй	74.3	6.6	57.0	96.0	39.0
	эрэгтэй	70.4	6.3	56.5	95.0	38.5
13 нас	эмэгтэй	77.1	5.9	59.0	92.0	33.0
	эрэгтэй	73.7	6.3	55.0	95.5	40.5
14 нас	эмэгтэй	79.5	5.7	67.0	94.0	27.0
	эрэгтэй	76.8	6.8	63.0	93.0	30.0
15 нас	эмэгтэй	79.6	6.4	53.0	91.0	38.0
	эрэгтэй	79.8	7.3	51.0	99.0	48.0
16 нас	эмэгтэй	82.3	6.0	65.0	101.0	36.0
	эрэгтэй	83.1	5.9	66.0	101.0	35.0
17 нас	эмэгтэй	81.9	5.5	70.0	101.0	31.0
	эрэгтэй	85.0	7.0	66.0	110.0	44.0
18 нас	эмэгтэй	83.4	7.0	71.8	125.0	53.2

19 нас	эрэгтэй	85.9	6.1	74.0	105.0	31.0
	эмэгтэй	83.4	6.2	69.0	101.0	32.0
20 нас	эрэгтэй	86.2	5.7	68.0	100.0	32.0
	эмэгтэй	83.1	7.0	62.0	110.0	48.0
21 нас	эрэгтэй	87.1	7.9	57.2	115.0	57.8
	эмэгтэй	84.7	6.5	60.0	102.0	42.0
	эрэгтэй	88.2	7.1	68.1	109.0	40.9

Судалгаанд хамрагдсан эрэгтэй, эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын цээжний тойргийн дундаж үзүүлэлт нас нэмэгдэх тусам нэмэгдсэн байна. 6-10 насанд эмэгтэй хүүхдүүдийн цээжний тойрог 8.4-10.0 см-ээр, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 7.5-7.9 см-ээр нэмэгдсэн бол 15 наснаас энэ үзүүлэлт багассан буюу эмэгтэй хүүхэд, залуучуудынх 1.3-2.4 см-ээр, эрэгтэй хүүхэд, залуучуудынх 2.4-5.3 см-ээр тус тус нэмэгджээ.

Зураг 13. Цээжний тойргийн дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

Эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын цээжний тойрог хамгийн ихдээ 11 насанд 5.3 см-ээр нэмэгдсэн байгаа нь тэдний биеийн өсөлттэй холбоотой. Цээжний тойрог ба байршил болон сургуульд хамрагдалт хоорондоо хамааралгүй байна.

Толгойн тойрог

Хүүхэд/залуучуудыг эгц зогсоож дагзны болон хөмсөгний төвгөр хэсгийг дайруулан хулдаасан болон даавуун метр ашиглан 0.01 см-ийн нарийвчлалтайгаар хэмжив.

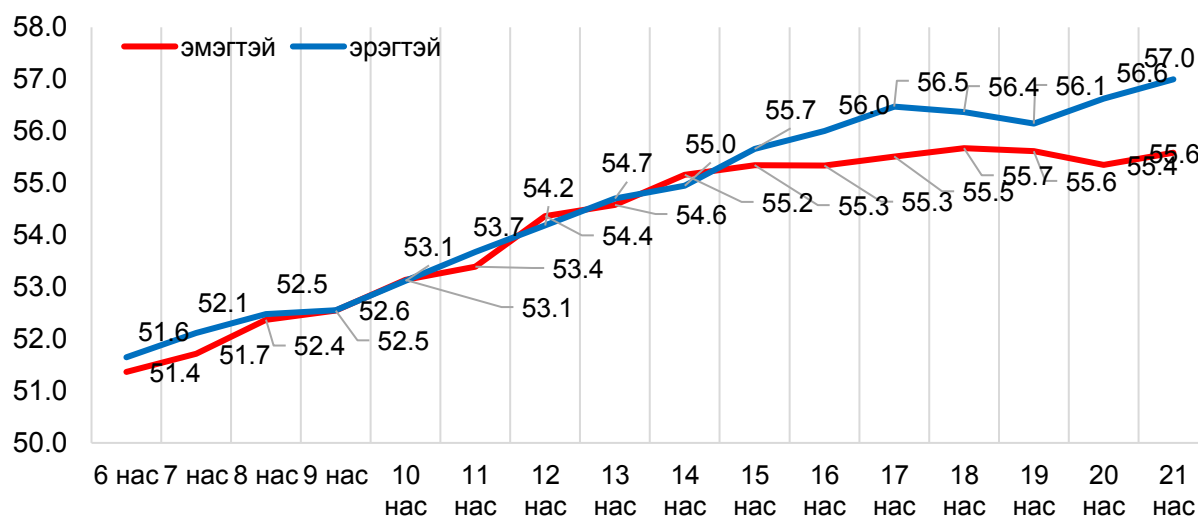
Хүснэгт 12. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын толгойн тойргийн статистик үзүүлэлтүүд, см

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	51.4	1.9	47.0	57.0	10.0
	эрэгтэй	51.6	1.7	46.0	56.0	10.0
7 нас	эмэгтэй	51.7	1.7	47.0	56.0	9.0
	эрэгтэй	52.1	1.7	47.0	56.0	9.0
8 нас	эмэгтэй	52.4	1.7	46.0	56.0	10.0
	эрэгтэй	52.5	1.8	47.0	58.0	11.0
9 нас	эмэгтэй	52.5	1.8	45.0	56.0	11.0
	эрэгтэй	52.6	1.7	48.0	57.0	9.0
10 нас	эмэгтэй	53.1	1.6	49.0	56.0	7.0
	эрэгтэй	53.1	1.6	48.0	57.0	9.0
11 нас	эмэгтэй	53.4	2.0	47.5	59.5	12.0
	эрэгтэй	53.7	1.8	50.0	59.0	9.0

12 нас	эмэгтэй	54.4	2.0	48.5	63.0	14.5
	эрэгтэй	54.2	1.9	47.0	59.0	12.0
13 нас	эмэгтэй	54.6	2.0	47.0	61.0	14.0
	эрэгтэй	54.7	1.8	50.0	60.0	10.0
14 нас	эмэгтэй	55.2	2.0	50.0	65.0	15.0
	эрэгтэй	55.0	1.9	49.0	60.0	11.0
15 нас	эмэгтэй	55.3	2.0	50.0	61.0	11.0
	эрэгтэй	55.7	2.0	51.0	62.0	11.0
16 нас	эмэгтэй	55.3	1.8	50.0	60.0	10.0
	эрэгтэй	56.0	2.1	48.0	61.0	13.0
17 нас	эмэгтэй	55.5	1.9	50.0	61.0	11.0
	эрэгтэй	56.5	1.6	50.5	61.0	10.5
18 нас	эмэгтэй	55.7	1.6	51.0	59.0	8.0
	эрэгтэй	56.4	1.8	52.3	62.0	9.7
19 нас	эмэгтэй	55.6	1.9	51.0	60.0	9.0
	эрэгтэй	56.1	1.8	52.0	61.0	9.0
20 нас	эмэгтэй	55.4	1.8	50.0	59.3	9.3
	эрэгтэй	56.6	2.0	50.0	61.5	11.5
21 нас	эмэгтэй	55.6	1.7	52.0	59.8	7.8
	эрэгтэй	57.0	1.6	53.2	61.0	7.8

Судалгаанд хамрагдсан 6-21 настай эрэгтэй, эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын толгойн тойргийн хэмжээ 6-10 насанд ижил, 11-14 насанд эмэгтэй хүүхдүүдийнх 0.2 см-ээр нэмэгдэж, 21 насанд 55-57 см болдог байна.

Зураг 14. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын толгойн тойргийн дундаж үзүүлэлт, (см)

Толгойн тойргийн хэмжээ нас ахих тусам аажмаар нэмэгдсэн байна. Эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын хувьд толгойн тойргийн хэмжээ нас нэмэгдэх тусам аажмаар ахисаар 15 наснаас тогтворжсон бол эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын хувьд бага зэрэг 0.4-0.5 см-ээр нэмэгджээ. Толгойн тойргийн хэмжээ нь сургуульд хамрагдсан эсэх болон байршлаас хамаараагүй байна.

Гарын атгах хүч

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын баруун ба зүүн гарын атгах хүчийг 50-100 хүртэл кг заадаг тусгай багаж болох динамометрээр хэмжив.

Хүснэгт 13. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын баруун гарын атгах хүчний статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	6.1	2.4	1.0	13.0	12.0
	эрэгтэй	6.5	2.1	1.0	13.0	12.0
7 нас	эмэгтэй	6.9	2.8	1.0	16.0	15.0
	эрэгтэй	7.4	3.0	2.0	19.0	17.0
8 нас	эмэгтэй	9.2	3.5	2.0	20.0	18.0
	эрэгтэй	9.8	3.4	3.0	20.0	17.0
9 нас	эмэгтэй	11.4	3.6	4.0	25.0	21.0
	эрэгтэй	11.9	4.0	4.0	21.0	17.0
10 нас	эмэгтэй	13.4	3.6	2.0	22.0	20.0
	эрэгтэй	13.5	4.0	5.0	25.0	20.0
11 нас	эмэгтэй	14.2	4.8	4.0	27.0	23.0
	эрэгтэй	16.7	4.8	4.0	28.0	24.0
12 нас	эмэгтэй	17.9	5.2	6.0	30.0	24.0
	эрэгтэй	18.9	4.9	9.0	38.0	29.0
13 нас	эмэгтэй	20.7	5.6	5.0	35.0	30.0
	эрэгтэй	22.5	7.2	8.1	70.0	61.9
14 нас	эмэгтэй	23.0	8.8	5.0	95.0	90.0
	эрэгтэй	26.6	7.4	10.0	44.0	34.0
15 нас	эмэгтэй	23.7	5.4	10.0	43.0	33.0
	эрэгтэй	31.8	8.1	15.0	58.0	43.0
16 нас	эмэгтэй	24.5	5.7	10.0	38.0	28.0
	эрэгтэй	35.9	7.1	21.0	58.0	37.0
17 нас	эмэгтэй	23.9	5.5	5.0	44.0	39.0
	эрэгтэй	36.8	9.3	17.0	90.0	73.0
18 нас	эмэгтэй	22.9	6.6	7.0	40.0	33.0
	эрэгтэй	36.6	9.4	12.0	60.0	48.0
19 нас	эмэгтэй	23.3	6.4	10.0	45.0	35.0
	эрэгтэй	39.8	9.4	20.0	67.0	47.0
20 нас	эмэгтэй	24.1	6.9	11.0	60.0	49.0
	эрэгтэй	40.8	8.8	17.0	59.0	42.0
21 нас	эмэгтэй	24.3	7.2	10.0	50.0	40.0
	эрэгтэй	42.1	9.4	16.0	70.0	54.0

6-10 настай эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн баруун гарын атгах хүч нь хамгийн ихдээ 25.0 кг байгаа бол хамгийн багадаа эрэгтэй, эмэгтэй ижил 1.0 кг байгаа нь энэ чанарын хөгжил тухайн насны хүүхдүүдэд ялгаа ихтэй байгааг харуулж байна.

11-14 настай эрэгтэй хүүхдүүд хамгийн ихдээ 50.0 кг, хамгийн багадаа эрэгтэй нь 4.0 кг, эмэгтэй нь 4.0 кг атгаж энэ чанарын хөгжил тухайн насны хүүхдүүдэд ялгаа ихтэй байгааг харуулж байна.

15-17 настай эрэгтэй хүүхдүүд хамгийн ихдээ 60.0 кг, эмэгтэй хүүхдүүд 44.0 кг атгасан бол хамгийн багадаа эрэгтэй нь 15.0 кг, эмэгтэй нь 5.0 кг атгаж энэ чанарын хөгжил тухайн насны хүүхдүүдэд ялгаа ихтэй байгааг харуулж байна.

18-21 настай эрэгтэйчүүд хамгийн ихдээ 70.0 кг, эмэгтэйчүүд 45.0 кг атгасан бол хамгийн багадаа эрэгтэй нь 59.0 кг, эмэгтэй нь 40.0 кг атгажээ.

Зураг 15. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын баруун гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

18-21 настай эрэгтэй хүүхэд, залуучууд хамгийн ихдээ 70.0 кг, эмэгтэй хүүхэд, залуучууд 60.0 кг атгасан бол хамгийн багадаа эрэгтэй нь 12.0 кг, эмэгтэй нь 7.0 кг атгаж энэ чанарын хөгжил тухайн насны хүүхдүүдэд ялгаа ихтэй байгааг харуулж байна.

Хүснэгт 14. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын зүүн гарын атгах хүчний статистик үзүүлэлт, нас, хүйсээр

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	5.7	2.3	1.0	13.0	12.0
	эрэгтэй	6.3	2.4	2.0	20.0	18.0
7 нас	эмэгтэй	6.7	2.5	1.0	17.0	16.0
	эрэгтэй	7.3	2.9	2.0	20.0	18.0
8 нас	эмэгтэй	8.8	3.4	2.0	25.0	23.0
	эрэгтэй	9.2	2.8	3.0	17.0	14.0
9 нас	эмэгтэй	11.1	3.6	3.0	20.0	17.0
	эрэгтэй	11.2	3.7	3.0	21.0	18.0
10 нас	эмэгтэй	12.5	3.5	3.0	21.0	18.0
	эрэгтэй	12.2	3.6	5.0	21.0	16.0
11 нас	эмэгтэй	13.2	4.1	5.0	23.0	18.0
	эрэгтэй	15.7	4.6	5.0	30.0	25.0
12 нас	эмэгтэй	16.7	4.7	4.0	28.0	24.0
	эрэгтэй	17.4	4.9	9.0	30.0	21.0
13 нас	эмэгтэй	18.8	5.4	3.0	32.0	29.0
	эрэгтэй	21.1	5.6	9.0	35.0	26.0
14 нас	эмэгтэй	20.4	5.6	6.0	35.0	29.0
	эрэгтэй	24.5	6.6	7.0	40.0	33.0
15 нас	эмэгтэй	22.0	5.5	10.0	40.0	30.0
	эрэгтэй	29.5	7.1	10.0	48.0	38.0
16 нас	эмэгтэй	22.4	5.1	5.0	38.0	33.0
	эрэгтэй	32.4	6.1	18.0	50.0	32.0

17 нас	эмэгтэй	21.2	5.4	5.0	40.0	35.0
	эрэгтэй	34.0	7.6	16.0	76.0	60.0
18 нас	эмэгтэй	21.3	5.9	7.0	36.0	29.0
	эрэгтэй	34.1	8.1	10.0	56.0	46.0
19 нас	эмэгтэй	21.4	6.1	9.0	42.0	33.0
	эрэгтэй	35.9	8.3	15.0	53.0	38.0
20 нас	эмэгтэй	21.5	5.9	9.0	50.0	41.0
	эрэгтэй	37.7	8.0	14.0	55.5	41.5
21 нас	эмэгтэй	21.7	6.4	10.0	41.0	31.0
	эрэгтэй	37.9	8.5	15.0	59.0	44.0

6-10 настай эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн зүүн гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт нь хамгийн ихдээ 25.0 кг (8 нас) байгаа бол хамгийн багадаа 1.0 кг байна.

11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүд хамгийн ихдээ 35.0 кг (14 нас), эрэгтэй хүүхдүүд 40.0 (14 нас) кг атгасан бол хамгийн багадаа эмэгтэй нь 3.0 кг, эрэгтэй нь 5.0 кг атгажээ.

15-17 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн зүүн гарын атгах хүч хамгийн ихдээ 40.0 кг, эрэгтэй хүүхдүүд 48.0 кг атгасан бол хамгийн багадаа эмэгтэй нь 5.0 кг, эрэгтэй нь 10.0 кг байна.

18-21 настай эмэгтэйчүүд хамгийн ихдээ 50.0 кг, эрэгтэй нь 59.0 кг атгасан бол хамгийн багадаа эмэгтэй нь 7.0 кг, эрэгтэй нь 10.0 кг атгажээ.

Зураг 16. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын зүүн гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

6-21 настай эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын зүүн гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт аажмаар өсөж, 12 насанд хамгийн их өссөн буюу 3.4 кг-аар илүү атгаж, 17 насандаа хамгийн их буюу 22.4 кг байна. Эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын хувьд энэ үзүүлэлт нас нэмэхийн хэрээр байнга өсөж, ялангуяа 15 насанд зүүн гарын атгах хүч нэлээн өссөн буюу 4.9 кг-аар илүү атгажээ.

Хотын хүүхэд, залуучуудын баруун ба зүүн гарын атгах хүч нь хөдөө орон нутгийнхнаас илүү байна (баруун 2.6 кг, зүүн 1.7 кг), ($p < 0.01$). Баруун, зүүн гарын атгах хүчинд сургуульд хамрагдсан эсэх нөлөөлөөгүй байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд (л/мин)

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хүчийг тусгай багаж болох спирометрээр хэмжив.

Хүснэгт 15. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурдны статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	144.7	34.0	60.0	250.0	190.0
	эрэгтэй	145.3	32.6	80.0	250.0	170.0
7 нас	эмэгтэй	160.7	42.1	80.0	300.0	220.0
	эрэгтэй	165.4	35.7	100.0	280.0	180.0
8 нас	эмэгтэй	180.5	44.9	100.0	330.0	230.0
	эрэгтэй	192.5	46.5	60.0	310.0	250.0
9 нас	эмэгтэй	210.3	49.2	70.0	350.0	280.0
	эрэгтэй	213.1	56.6	100.0	400.0	300.0
10 нас	эмэгтэй	228.2	58.2	100.0	350.0	250.0
	эрэгтэй	228.3	57.7	80.0	390.5	310.5
11 нас	эмэгтэй	228.1	58.2	108.0	400.0	292.0
	эрэгтэй	257.2	59.9	30.0	400.0	370.0
12 нас	эмэгтэй	274.3	67.1	150.0	500.0	350.0
	эрэгтэй	291.6	67.1	140.0	500.0	360.0
13 нас	эмэгтэй	298.9	71.8	150.0	480.0	330.0
	эрэгтэй	325.3	79.7	150.0	610.0	460.0
14 нас	эмэгтэй	310.4	75.3	18.0	490.0	472.0
	эрэгтэй	368.0	84.4	150.0	650.0	500.0
15 нас	эмэгтэй	318.5	70.2	200.0	560.0	360.0
	эрэгтэй	399.4	96.3	200.0	600.0	400.0
16 нас	эмэгтэй	320.0	81.0	130.0	590.0	460.0
	эрэгтэй	424.8	85.9	220.0	620.0	400.0
17 нас	эмэгтэй	314.4	78.2	130.0	600.0	470.0
	эрэгтэй	444.2	103.0	152.0	660.0	508.0
18 нас	эмэгтэй	318.2	92.5	130.0	600.0	470.0
	эрэгтэй	450.6	93.8	160.0	680.0	520.0
19 нас	эмэгтэй	320.4	74.6	150.0	510.0	360.0
	эрэгтэй	450.9	108.7	260.0	800.0	540.0
20 нас	эмэгтэй	312.9	78.0	140.0	500.0	360.0
	эрэгтэй	477.8	116.3	140.0	800.0	660.0
21 нас	эмэгтэй	315.3	84.3	130.0	480.0	350.0
	эрэгтэй	491.1	104.7	280.0	730.0	450.0

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж нь нас нэмэгдэх тусам сайжирсан байна. Эрэгтэй хүүхдүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж илүү байна.

6-10 настай настай эмэгтэй хүүхдүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурд хамгийн ихдээ 390 л/мин (9 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийнх 400.0 л/мин (9 нас) байгаа бол эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн бага дундаж үзүүлэлт 250 л/мин (6 нас) байна.

11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн их үзүүлэлт 500 л/мин (12 нас), эрэгтэй хүүхдүүд 610 л/мин (13 нас) байгаа бол хамгийн бага үзүүлэлт нь эмэгтэй, эрэгтэй хүүхдийнх нь 400 л/мин (11 нас) байна.

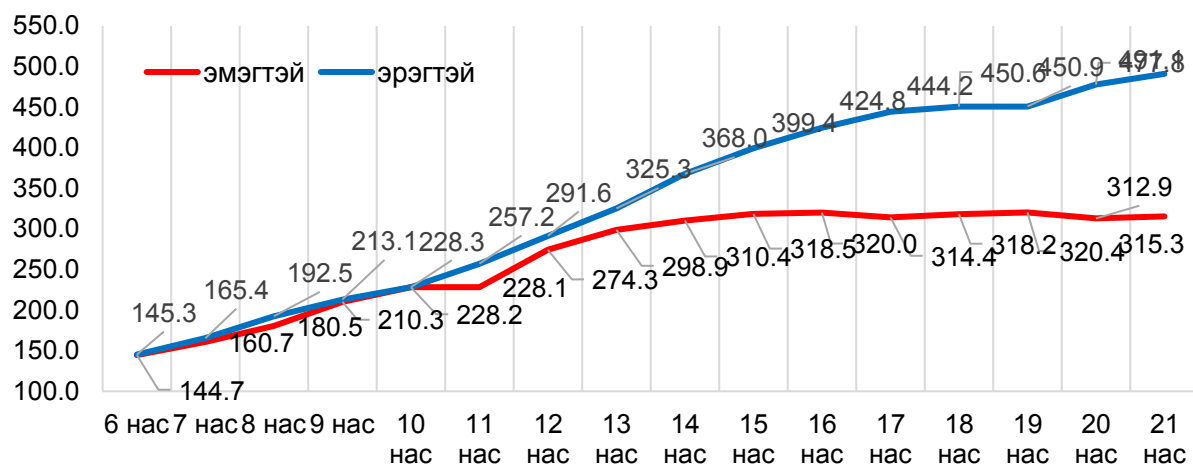
15-17 настай настай эмэгтэй хүүхдүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурд хамгийн ихдээ 600 л/мин (17 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийнх 660 л/мин (17 нас) байгаа бол

эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн бага дундаж үзүүлэлт 600 л/мин (15 нас) байна.

18-21 настай эмэгтэйчүүдийн хамгийн их үзүүлэлт 600 л/мин (18 нас), эрэгтэйчүүдийнх 800 л/мин (20 нас) байгаа бол хамгийн бага үзүүлэлт нь эмэгтэйчүүдийнх 480 л/мин (21 нас), эрэгтэйчүүдийнх байна 680 л/мин (18 нас) байна.

Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурд ($M=289.3$) нь хотын хүүхэд, залуучуудын ($M=285.2$)-хаас илүү байна.

Зураг 17. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлт, л/мин

6-10 настай эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурд ялгаа багатай байгаад 11 наснаас эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд нэмэгдэж, ялангуяа 14 наснаас 42.8 л/мин-ээр өссөн дүр зурагтай байна.

Нас ба уушгины амьсгал гаргах хурд ($r=.700^{**}$; $p<0.01$), хүйс ба уушгины амьсгал гаргах хурд ($r=.226^{**}$; $p<0.01$)-ын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна. Өөрөөр хэлбэл, нас нэмэгдэх тусам уушгины амьсгал гаргах хурд сайжирч байгаа ба эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурд илүү байна.

Сургуульд хамрагдалт, газарзүйн байршил ба уушгины амьсгал гаргах хурдын хооронд ялгаа байсангүй.

Хүснэгт 16. Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүдийн корреляц хамаарал, 6-21 нас

	Биеийн жин	Биеийн өндөр	Цээжний тойрог	Толгойн тойрог	Атгах хүч, баруун	Атгах хүч, зүүн	Амьсгал гаргах хурд
Биеийн жин	1	.891**	.928**	.734**	.796**	.773**	.723**
Биеийн өндөр		1	.837**	.691**	.801**	.790**	.765**
Цээжний тойрог			1	.734**	.754**	.732**	.686**
Толгойн тойрог				1	.625**	.605**	.591**
Атгах хүч, баруун					1	.935**	.763**
Атгах хүч, зүүн						1	.760**

Амьсгал гаргах хурд	1

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Бие бялдрын үзүүлэлтүүд нь хоорондоо харилцан хамааралтай байна. Тухайлбал, биеийн өндөр нэмэгдэх тусам баруун болон зүүн гарын атгах хүч сайжирч байна ($r=.796^{**}$, $r=.773^{**}$, $p<0.01$).

2.2.2. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн онцлог

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хурд (сек), хүч (удаа), уян хатан (см), авхаалж самбаа (сек) болон байрнаас уртад харайх буюу доод мөчдийн динамик хүч (см) гэсэн чанаруудаар авч үзэв.

Хурдны чанар (сек)

6-10 настай хүүхдүүдийг 30 м, 11-ээс дээш насны хүүхэд, залуучуудыг 50 метрийн зайд гүйлгэж хурдны чанарыг тодорхойлохдоо секундомерийн 0.01 сек-ийн нарийвчлалтайгаар хэмжив.

Хүснэгт 17. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарын статистик үзүүлэлтүүд, м/с

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	9.8	2.9955	4.3	21.6	17.2
	эрэгтэй	9.8	2.9636	5.0	19.7	14.8
7 нас	эмэгтэй	9.2	2.5688	4.4	17.2	12.8
	эрэгтэй	8.9	2.6549	3.9	17.5	13.6
8 нас	эмэгтэй	8.4	2.4135	4.8	19.2	14.4
	эрэгтэй	8.2	1.9291	3.1	13.4	10.4
9 нас	эмэгтэй	8.3	2.0838	5.3	15.2	9.8
	эрэгтэй	8.2	2.7165	5.1	30.3	25.2
10 нас	эмэгтэй	7.7	2.0032	4.7	19.0	14.3
	эрэгтэй	8.0	2.2480	3.6	20.5	16.8
11 нас	эмэгтэй	9.5	2.4495	5.4	16.7	11.4
	эрэгтэй	8.6	2.1694	2.4	15.8	13.4
12 нас	эмэгтэй	10.3	1.7042	6.4	15.6	9.2
	эрэгтэй	9.9	1.7997	5.8	18.4	12.6
13 нас	эмэгтэй	10.2	1.4430	7.2	15.2	8.0
	эрэгтэй	9.4	1.3414	6.6	14.3	7.7
14 нас	эмэгтэй	10.5	1.7025	7.1	20.4	13.3
	эрэгтэй	9.5	2.9892	6.6	38.4	31.8
15 нас	эмэгтэй	10.1	1.4438	7.1	15.3	8.2
	эрэгтэй	8.8	1.5231	6.4	16.9	10.5
16 нас	эмэгтэй	9.7	1.7051	5.6	13.8	8.2
	эрэгтэй	8.2	1.2976	5.5	14.7	9.2
17 нас	эмэгтэй	10.4	4.5075	6.6	54.0	47.4
	эрэгтэй	8.3	1.3607	5.2	12.9	7.7

18 нас	эмэгтэй	11.5	2.1933	8.3	18.8	10.5
	эрэгтэй	8.6	1.4157	6.3	14.3	8.1
19 нас	эмэгтэй	10.8	1.7383	8.0	15.5	7.4
	эрэгтэй	8.6	1.8503	6.4	16.5	10.1
20 нас	эмэгтэй	10.9	2.0183	6.4	18.3	11.9
	эрэгтэй	8.3	1.2956	5.8	12.6	6.8
21 нас	эмэгтэй	10.9	1.8427	7.9	17.5	9.7
	эрэгтэй	8.6	1.7558	6.2	16.5	10.3

6-21 настай эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын хурдны чанар нь нас нэмэгдэх тусам сайжирсан дүр зурагтай байна.

Тухайлбал, 6-10 насанд эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн бага үзүүлэлт 4.3 сек, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 3.1 сек байгаа бол хамгийн их үзүүлэлт нь эмэгтэй хүүхдүүдэд 21.6 сек, эрэгтэй хүүхдүүдэд 30.3 сек байна.

11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүд хамгийн багадаа 5.4 сек, эрэгтэй хүүхдүүд 3.4 сек гүйсэн бол хамгийн их үзүүлэлт нь эмэгтэй хүүхдүүдийнх 20.4 сек, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 38.4 сек байгаа нь энэ чанарын хөгжил ялгаа ихтэй байгааг харуулж байна.

Зураг 18. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

Хурдны чанарын дундаж үзүүлэлтээр 6-12 насны хүүхдүүдийн хурд бараг ижил үзүүлэлттэй байна. 13 наснаас эхлэн хүйсийн хувьд ялгаатай болж эмэгтэй хүүхдүүдийн хурд саарсан байгаа нь тухайн насанд эмэгтэй хүүхдүүдийн жин нэмэгдэж байгаагаар холбон тайлбарлаж болно. Эрэгтэй хүүхэд залуучуудын хурдны дундаж үзүүлэлт 8.6-8.9 м/с байна.

Хүүхэд, залуучуудын хурд ба хүйс ($r = -.206^{**}$, $p < 0.01$), хурд ба сургуульд хамрагдалт ($r = -.236^{**}$, $p < 0.01$) хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна.

Газарзүйн байршил нь 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарын хөгжилд нөлөөлөөгүй байна.

Хүчний чанар (удаа)

6-21 настай хүүхэд, залуучуудыг гар дээр нь сунгалгаж хүчний чанарыг тодорхойлов.

Хүснэгт 18. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хүчний чанарын статистик үзүүлэлтүүд, удаа

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	9.5	7.0	0.0	27.0	27.0
	эрэгтэй	10.1	6.3	0.0	26.0	26.0
7 нас	эмэгтэй	11.3	6.8	0.0	24.0	24.0
	эрэгтэй	12.8	6.7	0.0	36.0	36.0
8 нас	эмэгтэй	11.2	7.0	0.0	30.0	30.0
	эрэгтэй	13.1	8.3	0.0	55.0	55.0
9 нас	эмэгтэй	14.1	7.8	0.0	31.0	31.0
	эрэгтэй	15.1	7.9	0.0	32.0	32.0
10 нас	эмэгтэй	15.3	7.5	0.0	33.0	33.0
	эрэгтэй	14.7	8.7	0.0	44.0	44.0
11 нас	эмэгтэй	11.7	7.2	0.0	30.0	30.0
	эрэгтэй	17.8	8.6	0.0	51.0	51.0
12 нас	эмэгтэй	12.8	8.1	0.0	40.0	40.0
	эрэгтэй	18.9	8.4	0.0	36.0	36.0
13 нас	эмэгтэй	13.3	7.1	0.0	32.0	32.0
	эрэгтэй	18.6	8.9	2.0	42.0	40.0
14 нас	эмэгтэй	12.2	7.6	0.0	40.0	40.0
	эрэгтэй	20.0	8.8	0.0	41.0	41.0
15 нас	эмэгтэй	12.9	8.3	0.0	50.0	50.0
	эрэгтэй	20.5	10.3	0.0	47.0	47.0
16 нас	эмэгтэй	11.7	7.5	0.0	42.0	42.0
	эрэгтэй	24.1	9.7	0.0	44.0	44.0
17 нас	эмэгтэй	13.6	9.1	0.0	50.0	50.0
	эрэгтэй	24.5	11.3	1.0	60.0	59.0
18 нас	эмэгтэй	11.1	7.0	0.0	30.0	30.0
	эрэгтэй	26.4	11.3	1.0	55.0	54.0
19 нас	эмэгтэй	12.8	8.0	0.0	34.0	34.0
	эрэгтэй	26.4	10.3	0.0	48.0	48.0
20 нас	эмэгтэй	11.3	7.7	0.0	39.0	39.0
	эрэгтэй	30.2	12.3	2.0	58.0	56.0
21 нас	эмэгтэй	10.3	7.1	0.0	32.0	32.0
	эрэгтэй	25.8	12.4	0.0	50.0	50.0

6-10 настай хүүхдүүд хамгийн ихдээ 55 удаа (8 настай эрэгтэй), 33 (10 настай эмэгтэй) суниасан байна.

11-14 настай эрэгтэй хүүхдүүд хамгийн ихдээ 51 удаа (17 нас) хамгийн багадаа, эмэгтэй хүүхдүүд 40 (14 нас) удаа суниажээ.

15-17 настай эрэгтэй хүүхдүүд хамгийн ихдээ 60 удаа (17 нас), эмэгтэй хүүхдүүд 50 (17 нас) удаа суниажээ.

18-21 настай эрэгтэйчүүд хамгийн ихдээ 58 удаа (20 нас), эмэгтэйчүүд 39 удаа (20 нас) суниажээ.

Зураг 19. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хүчний чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

Эмэгтэй, эрэгтэй хүүхүүдийн хувьд 10 хүртлээ бараг ижил үзүүлэлттэй байгаад 11 наснаас эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын хүчний чанар тогтворжиж, харин эрэгтэй хүүхэд, залуучуудынх байнга өссөн байна.

Хүчний чанар ба нас, хүйсийн хамаарал

ANOVA	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
нас	27778.783	15	1851.919	19.811	.000
хүйс	41281.803	1	41281.803	461.396	.000

6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хүчний чанар нь тэдний нас болон хүйснээс хамааран ялгаатай байна. Хүчний чанар нь газарзүйн байршил болон сургуульд хамрагдалтаас хамааралгүй хөгждөг байна.

Уян хатны чанар (см)

Хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанарыг суугаа байдлаас бөхийлгөх аргаар авч, см-ээр (мм-ийн нарийвчлалтайгаар) хэмжиж, хөлийн улнаас урагш илүү хэмжээг (+) хөлийн уланд хүрэхгүй дутуу хэмжээг (-) гэж тэмдэглэв. Бөхийхөд хөлийг нугалахгүй, өвдгийг эгц шулуун байлгана.

Хүснэгт 19. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанарын статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	7.0	4.9	-4.0	23.0	27.0
	эрэгтэй	6.1	4.5	-3.0	20.0	23.0
7 нас	эмэгтэй	6.0	5.3	-2.0	23.0	25.0
	эрэгтэй	5.4	5.9	-25.0	31.0	56.0
8 нас	эмэгтэй	6.2	4.9	-16.0	19.0	35.0
	эрэгтэй	6.3	4.6	-3.0	19.0	22.0
9 нас	эмэгтэй	7.3	5.5	0.0	25.0	25.0
	эрэгтэй	7.1	5.8	-14.0	30.0	44.0
10 нас	эмэгтэй	6.7	5.1	-10.0	21.0	31.0
	эрэгтэй	6.3	5.5	-6.0	26.0	32.0
11 нас	эмэгтэй	8.2	7.2	-16.0	36.0	52.0
	эрэгтэй	7.0	6.1	-4.0	29.0	33.0
12 нас	эмэгтэй	9.0	8.9	-14.0	60.2	74.2

13 нас	эрэгтэй	7.0	5.8	-17.0	26.0	43.0
	эмэгтэй	9.8	7.6	-16.0	35.0	51.0
14 нас	эрэгтэй	7.2	6.8	-13.0	32.0	45.0
	эмэгтэй	11.0	7.8	-14.0	46.0	60.0
15 нас	эрэгтэй	8.6	7.7	-14.0	52.0	66.0
	эмэгтэй	12.5	7.9	-24.0	38.0	62.0
16 нас	эрэгтэй	9.8	7.3	-22.0	35.0	57.0
	эмэгтэй	12.2	8.5	-13.0	45.0	58.0
17 нас	эрэгтэй	10.8	6.6	-10.0	27.0	37.0
	эмэгтэй	13.2	6.8	0.0	45.2	45.2
18 нас	эрэгтэй	10.3	8.0	-7.0	31.0	38.0
	эмэгтэй	14.0	6.5	0.0	30.0	30.0
19 нас	эрэгтэй	10.1	7.0	-5.0	26.0	31.0
	эмэгтэй	12.8	7.5	0.0	31.0	31.0
20 нас	эрэгтэй	12.1	8.0	-9.0	30.0	39.0
	эмэгтэй	12.2	7.9	-20.0	27.0	47.0
21 нас	эрэгтэй	13.0	8.5	-4.0	44.0	48.0
	эмэгтэй	11.6	7.3	0.0	29.0	29.0
	эрэгтэй	10.5	7.7	-17.0	29.0	46.0

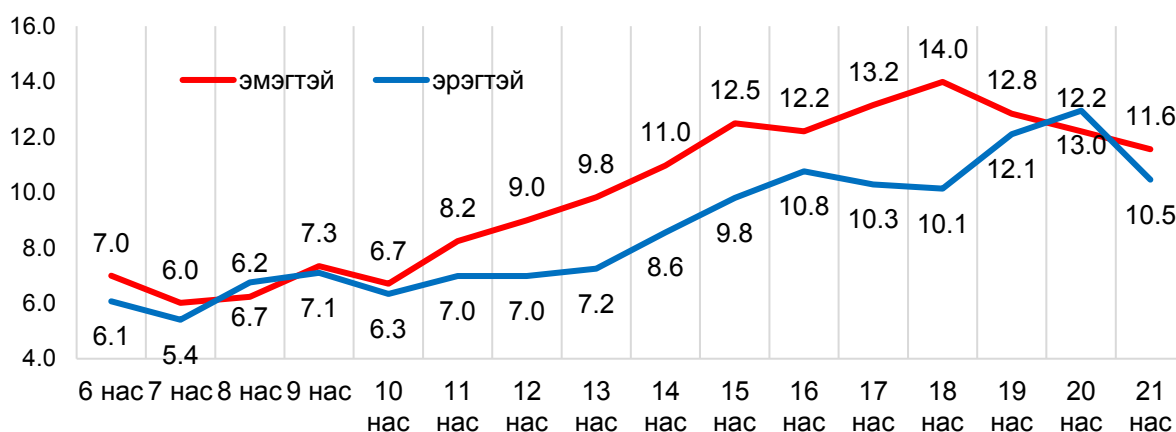
Бага боловсролын түвшний эмэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанарын үзүүлэлт хамгийн багадаа -16 см (8 нас), хамгийн ихдээ 25 см (9 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийнх хамгийн багадаа -25 см (7 нас), хамгийн ихдээ 26 см (10 нас) байна.

Суурь боловсролын түвшний эмэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанарын үзүүлэлт хамгийн багадаа -11 см (11 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийнх хамгийн багадаа -17 см (12 нас), хамгийн ихдээ 52 см (14 нас) байна.

Бүрэн дунд боловсролын түвшний эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанарын үзүүлэлт хамгийн багадаа -24 см (15 нас), хамгийн ихдээ 45 см (17 нас), эрэгтэй хүүхэд, залуучуудынх хамгийн багадаа -22 см (15 нас), хамгийн ихдээ 35 см (15 нас) байна.

Мэргэжлийн болон дээд боловсролын түвшний эмэгтэйчүүдийн уян хатан чанарын үзүүлэлт хамгийн багадаа -20 см (20 нас), хамгийн ихдээ 31 см (19 нас), эрэгтэйчүүдийнх хамгийн багадаа -17 см (21 нас), хамгийн ихдээ 44 см (20 нас) байна.

Зураг 20. Уян хатан чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

Эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын хувьд уян хатны чанарын дундаж үзүүлэлт нас нэмэгдэх тусам өссөн дүр зурагтай байгаад 18 насанд хамгийн өндөр буюу 14 см-ийн үзүүлэлттэй байна. Энэ нь биеийн жин болон биеийн өндөр өссөнтэй холбоотой байна.

Эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын хувьд уян хатны чанарын дундаж үзүүлэлт нас нэмэгдэх тусам аажмаар өссөн дүр зурагтай байгаад 20 насанд хамгийн өндөр буюу 13 см-ийн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 20. Статистик ялгааны үзүүлэлт

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
нас	20217.222	15	1347.815	28.469	.000
хүйс	2027.057	1	2027.057	39.006	.000
барйшил	572.928	1	572.928	10.944	.001
сургуульд хамрагдалт	2162.336	1	2162.336	10.615	.001

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын уян хатны чанар нь газарзүйн байршил болон сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамаарч байна. Өөрөөр хэлбэл, хотын хүүхэд, залуучуудын уян хатны чанар нь хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудынхаас сул байна. Мөн сургуульд хамрагдсан хүүхэд, залуучууд нь уян хатан чанарын хувьд Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийнхээс сайн байна.

Авхаалж самбааны чанар (сек)

Судалгаанд хамрагдсан 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны чанарыг 10 м-т гурван удаа хамгийн дээд хурдаар гүйлгэж, 0.1 секундын нарийвчлалтайгаар хэмжив.

Хүснэгт 21. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны чанарын статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	12.0	2.0	7.3	21.0	13.7
	эрэгтэй	11.9	3.2	7.7	42.2	34.6
7 нас	эмэгтэй	11.3	1.9	3.4	19.4	16.0

8 нас	эрэгтэй	11.1	1.1	8.8	14.5	5.7
	эмэгтэй	11.0	1.5	7.8	16.5	8.7
9 нас	эрэгтэй	10.6	1.6	8.1	18.8	10.7
	эмэгтэй	10.4	1.6	7.3	18.5	11.2
10 нас	эрэгтэй	10.3	1.4	7.3	15.6	8.3
	эмэгтэй	9.7	1.3	2.7	12.7	10.1
11 нас	эрэгтэй	9.9	1.2	6.4	14.7	8.3
	эмэгтэй	10.1	1.8	6.6	17.5	10.9
12 нас	эрэгтэй	9.6	1.9	4.5	19.0	14.5
	эмэгтэй	10.0	1.8	7.6	18.5	11.0
13 нас	эрэгтэй	9.4	1.6	5.3	15.9	10.5
	эмэгтэй	10.0	2.0	7.4	22.0	14.7
14 нас	эрэгтэй	9.2	1.3	6.6	16.3	9.6
	эмэгтэй	9.7	1.2	7.5	14.1	6.6
15 нас	эрэгтэй	8.8	1.2	7.0	14.2	7.2
	эмэгтэй	9.5	1.1	7.6	13.7	6.1
16 нас	эрэгтэй	8.7	1.5	4.4	17.2	12.8
	эмэгтэй	9.6	1.3	4.4	13.1	8.7
17 нас	эрэгтэй	8.5	1.3	6.2	14.9	8.6
	эмэгтэй	10.7	1.9	7.2	20.3	13.1
18 нас	эрэгтэй	8.7	1.6	6.5	16.0	9.5
	эмэгтэй	10.2	1.9	7.6	18.9	11.3
19 нас	эрэгтэй	8.4	1.4	6.5	14.4	7.9
	эмэгтэй	9.9	1.3	7.0	14.1	7.1
20 нас	эрэгтэй	8.0	1.0	6.5	10.9	4.4
	эмэгтэй	9.9	1.6	6.0	15.2	9.2
21 нас	эрэгтэй	8.1	1.2	6.5	13.3	6.8
	эмэгтэй	10.0	1.5	7.9	16.7	8.8
	эрэгтэй	8.3	1.1	6.6	12.3	5.7

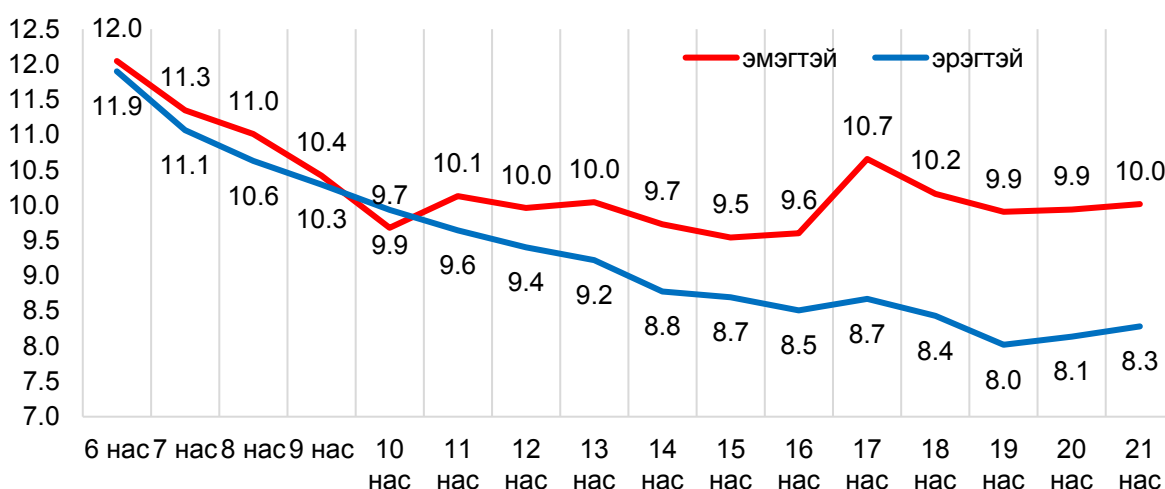
Бага боловсролын түвшний эмэгтэй хүүхдүүдийн авхаалж самбааны чанарын үзүүлэлт хамгийн багадаа 3.4 сек (10 нас), хамгийн ихдээ 21 сек (6 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийнх хамгийн багадаа 6.4 сек (10 нас), хамгийн ихдээ 42.2 сек (6 нас) байна.

Суурь боловсролын түвшний эмэгтэй хүүхдүүдийн авхаалж самбааны чанарын үзүүлэлт хамгийн багадаа 6.6 сек (11 нас), хамгийн ихдээ 22 сек (13 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийнх хамгийн багадаа 4.5 сек (11 нас), хамгийн ихдээ 19 сек (11 нас) байна.

Бүрэн дунд боловсролын түвшний эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны чанарын үзүүлэлт хамгийн 4.4 сек (16 нас), хамгийн ихдээ 13.1 сек (16 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийнх хамгийн багадаа 4.5 сек (15 нас), хамгийн ихдээ 12.8 сек (15 нас) байна.

Мэргэжлийн болон дээд боловсролын түвшний эмэгтэйчүүдийн авхаалж самбааны чанарын үзүүлэлт хамгийн багадаа 6.0 сек (20 нас), хамгийн ихдээ 18.9 сек (18 нас), эрэгтэйчүүдийнх хамгийн багадаа 6.5 сек (19 нас), хамгийн ихдээ 13.3 сек (20 нас) байна.

Зураг 21. Авхаалж самбааны чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

Судалгаанд хамрагдсан 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны чанар нь нас нэмэгдэх тусам ерөнхийдөө сайжирсан байна.

Газарзүйн байршлаар нь авч үзэхэд хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны чанар нь хотын хүүхэд, залуучуудынхаас сайн байна. Мөн эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны чанар илүү байна.

Авхаалж самбаа ба сургуульд хамрагдалт

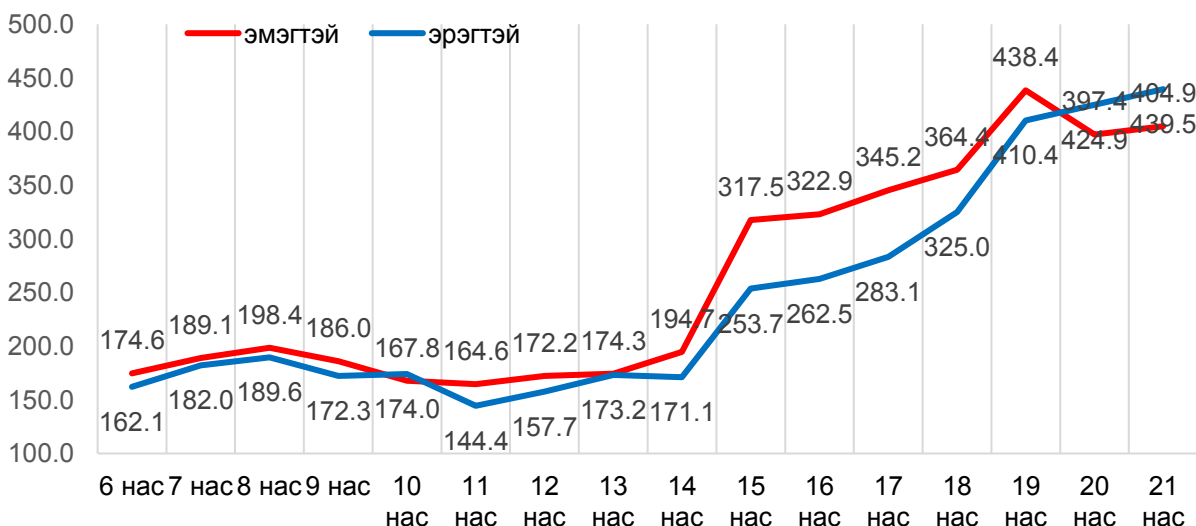
	df	Mean Square	F	Sig.
87.696	1	87.696	17.651	.000

Хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны чанар нь сургуульд хамрагдсан эсэхтэй холбоотой байгаа буюу сургуульд сурч буй хүүхэд, залуучуудын энэ чанар илүү байна.

Тэсвэрийн чанар (сек)

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанарыг тодорхойлохдоо 6 настнуудыг 300 м, 7-14 настнуудыг 500 м, 15-18 настай хүүхэд, залуучуудыг 1000 м, 19-21 настай залуучуудыг 1500 м-т гүйлгэв.

Зураг 22. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

Хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанар нь ялгаатай буюу нас нэмэгдэх тусам энэ чанар суларсан байна. Тэсвэрийн чанар нь хүүхэд, залуучуудын нас, хүйс болон газарзүйн байршилтай холбоотой буюу эрэгтэй хүүхдүүдийн тэсвэрийн чанар илүү; хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын энэ чадвар хотын хүүхэд, залуучуудынхаас сайн байна ($M=216.5$, $M=245.9$; $r=-.114^{**}$, $p<0.01$).

Мөн энэ чанар нь сургуульд хамрагдсан эсэхтэй холбоотой буюу Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн тэсвэрийн чанар сургуульд сурч буй хүүхэд, залуучуудынхаас илүү байна ($M=194.8$, $M=229.6$; $r=.103^{**}$, $p<0.01$).

Доод мөчдийн динамик хүч (см)

Гарааны шугам дээр хөлд нь бага зэргийн зайтай зогсоож, хөлөө бага зэрэг нугалаад урагш бөхийсөн байдлаас гараа урагш, хойш саваад аль болох хол зайд харайлгаж сорилыг авав. Хүүхэд, залуучуудыг 3 удаа харайлгаж, дундаж амжилтыг нь тооцон 0.01 см нарийвчлалтайгаар тэмдэглэв.

Хүснэгт 22. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын доод мөчдийн динамик хүчний статистик үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

нас	хүйс	Mean	Std. Dev.	Min	Max	Range
6 нас	эмэгтэй	92.6	17.4	41.3	151.3	110.0
	эрэгтэй	96.5	19.0	51.0	145.3	94.3
7 нас	эмэгтэй	104.5	17.9	70.0	176.3	106.3
	эрэгтэй	108.5	20.0	37.0	156.7	119.7
8 нас	эмэгтэй	110.7	19.1	58.7	149.0	90.3
	эрэгтэй	119.0	19.0	39.7	156.7	117.0
9 нас	эмэгтэй	123.2	18.7	74.7	165.7	91.0
	эрэгтэй	128.9	23.8	70.0	270.3	200.3
10 нас	эмэгтэй	134.4	18.5	80.0	180.0	100.0
	эрэгтэй	131.6	19.1	74.0	174.0	100.0
11 нас	эмэгтэй	131.9	20.7	76.3	187.3	111.0
	эрэгтэй	148.8	18.5	89.3	199.7	110.4
12 нас	эмэгтэй	138.5	19.1	88.7	180.0	91.3
	эрэгтэй	155.3	17.3	109.3	201.0	91.7
13 нас	эмэгтэй	145.9	19.1	102.7	183.0	80.3
	эрэгтэй	166.3	22.9	88.3	234.3	146.0
14 нас	эмэгтэй	143.9	21.6	83.3	187.0	103.7
	эрэгтэй	178.8	26.5	78.2	238.0	159.8
15 нас	эмэгтэй	149.0	23.2	93.0	220.0	127.0
	эрэгтэй	191.0	25.1	110.0	243.0	133.0
16 нас	эмэгтэй	145.3	24.0	51.0	210.0	159.0
	эрэгтэй	206.2	29.2	124.0	253.0	129.0
17 нас	эмэгтэй	148.4	22.8	91.0	226.0	135.0
	эрэгтэй	207.8	28.2	110.0	273.0	163.0
18 нас	эмэгтэй	142.5	23.5	83.0	197.0	114.0
	эрэгтэй	197.5	28.9	117.0	257.0	140.0
19 нас	эмэгтэй	139.2	22.7	72.0	208.0	136.0
	эрэгтэй	207.1	28.3	124.0	259.0	135.0
20 нас	эмэгтэй	134.1	33.8	30.0	223.3	193.3
	эрэгтэй	208.2	28.6	102.0	263.3	161.3
21 нас	эмэгтэй	138.2	25.1	57.7	196.0	138.3
	эрэгтэй	209.9	31.8	110.3	268.3	158.0

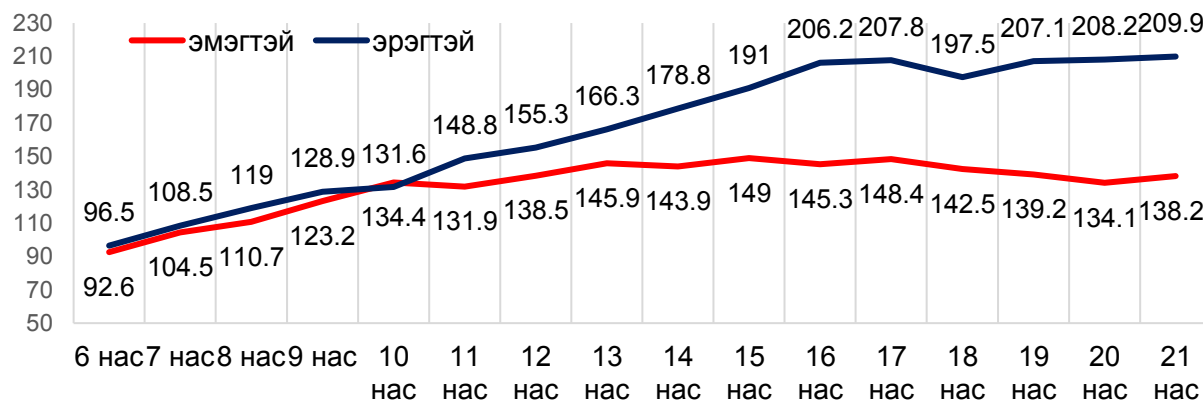
Бага боловсролын түвшний настай эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд холд харайсан хамгийн дээд үзүүлэлт 180 см (9 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийнх 270 см (9 нас) байна.

Суурь боловсролын насны хүүхдүүд буюу 11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн их үзүүлэлт 187.3 см (11 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 238 см (14 нас) байна.

Бүрэн дунд боловсролын насны буюу 15-17 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн их үзүүлэлт 226 см (17 нас), эрэгтэй хүүхдүүдийнх 273 см (17 нас) байна.

Мэргэжлийн болон дээд боловсролын насны буюу 18-21 настай эмэгтэйчүүд хамгийн хол харайсан үзүүлэлт 223.3 см (20 нас), эрэгтэйчүүдийнх 263.3 см (20 нас) байна.

Зураг 23. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын доод мөчдийн динамик хүчний дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

Эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын доод мөчдийн динамик чанарын дундаж нь нас нэмэгдэх тусам өссөн байна. 6-10 настай эрэгтэй хүүхдүүд хамгийн ихдээ 131.6 см (10 нас), эмэгтэй хүүхдүүд 134.4 см (10 нас); 11-14 насанд эрэгтэй хүүхдүүд 178.8 см (14 нас), эмэгтэй хүүхдүүд 145.9 см (13 нас); 15-17 настай эрэгтэй 207.8 см (17 нас), эмэгтэй 149.0 см (15 нас); 18-21 настай эрэгтэй 209.9 см (21 нас), эмэгтэй 142.5 см (18 нас) тус тус харайсан байна.

Доод мөчдийн динамик хүчний чанарт судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдсан эсэх болон байршил нь ач холбогдолтой ялгаагүй байна.

Хүснэгт 23. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн корреляц хамаарал

	хурд	хүч	уян хатан	авхаалж самбаа	тэсвэр
хурд	1	-.253**		.363**	.174**
хүч		1	.128**	-.308**	
уян хатан			1		.231**
авхаалж самбаа				1	-.119**
тэсвэр					1

Судалгаанд хамрагдсан 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын хурдны чанар нь авхаалж самбаа ($r=.363^{**}$, $p<0.01$), хүчний чанар ($r=-.253^{**}$, $p<0.01$)-тай харилцан хамааралтай байна. Хурд сайтай байх тусам авхаалж самбаат, харин хүчний чанар сулавтар байна.

Уян хатны чанар нь нь тэсвэрийн чанартай ($r=-.231^{**}$, $p<0.01$)-тай холбоотой байна. Уян хатан байх тусам тэсвэрийнэй байх талтай байна.

Бие бялдрын хөгжил ба бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хамаарал

Биеийн жин нь хүчний чанар ($r=.242^*$, $p<0.01$), уян хатан чанар ($r=.268^*$, $p<0.01$), авхаалж самбаа ($r=-.328^*$, $p<0.01$) болон тэсвэрийн чанар ($r=.483^*$, $p<0.01$)-тай харилцан хамааралтай байна.

Биеийн өндөр нь хүчний чанар ($r=.279^*$, $p<0.01$), уян хатан чанар ($r=.248^*$, $p<0.01$), авхаалж самбаа ($r=-.383^*$, $p<0.01$) болон тэсвэрийн чанар ($r=.424^*$, $p<0.01$)-тай харилцан хамааралтай байна.

Баруун болон зүүн гарын атгах хүч нь хүчний чанар ($r=.439^*$, $p<0.01$), уян хатан чанар ($r=.257^*$, $p<0.01$), авхаалж самбаа ($r=-.392^*$, $p<0.01$) болон тэсвэрийн чанар ($r=.399^*$, $p<0.01$)-тай харилцан хамааралтай байна (Хавсралтаас үзнэ үү).

2.2.3. Бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Бие бялдрын хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

6-21 насны хүүхэд, залуучуудын сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан эсэх нь биеийн жин ($r=-.136^{**}$, $p<0.01$), биеийн өндөр ($r=-.131^{**}$, $p<0.01$), Цээжний тойрог ($r=-.129^{**}$, $p<0.01$), баруун ба зүүн гарын атгах хүч ($r=-.114^{**}$, $p<0.01$)-тэй сөрөг хамааралтай байна.

Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан эсэх, мөн амьдарч буй нөхцөл нь хурдны чанартай холбоотой байна ($r=-.127^{**}$, $p<0.01$).

6-21 настай хүүхэд, залуучуудын унтдаг цаг нь биеийн жин ($r=-.388^{**}$, $p<0.01$), биеийн өндөр ($r=-.385^{**}$, $p<0.01$), Цээжний тойрог ($r=-.314^{**}$, $p<0.01$), баруун гарын атгах хүч ($r=-.343^{**}$, $p<0.01$), зүүн гарын атгах хүч ($r=-.338^{**}$, $p<0.01$) болон уушгины амьсгал гаргах хурд ($r=-.263^{**}$, $p<0.01$)-тай холбоотой байна.

Гэр бүлийн харилцаа нь тэдний биеийн жин ($r=.190^{**}$, $p<0.01$), биеийн өндөр ($r=.193^{**}$, $p<0.01$), биеийн өндөр ($r=.193^{**}$, $p<0.01$), Цээжний тойрог ($r=.178^{**}$, $p<0.01$), баруун гарын атгах хүч ($r=.181^{**}$, $p<0.01$) болон зүүн гарын атгах хүч ($r=.178^{**}$, $p<0.01$) -тэй холбоотой байна.

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Хүүхэд, залуучуудын унтдаг цаг нь тэдний тэсвэрийн чанартай ($r=-.258^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Эцгийн эзэмшсэн боловсрол нь тэсвэрийн чанар авхаалж самбааны чанартай ($r=-.101^{**}$, $p<0.01$)-холбоотой байна.

2.2.4. Дүгнэлт

Бие бялдрын хөгжил

- Биеийн өндөр 10-11 насанд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 6.8 см, эрэгтэй хүүхдүүд 4.1 см-ээр; 14-15 насанд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 0.1 см, эрэгтэй хүүхдүүд 4.5 см-ээр өсчээ.
- Хамгийн их өсөж эхэлж буй 16 насанд эрэгтэй хүүхдүүдийн биеийн жин эмэгтэй хүүхдүүдийнхээс 6.6 кг-аар илүү болж, 20 нас гэхэд 8.8 кг-аар илүү байна.

- Баруун гарын атгах хүчний хувьд 10-11 насанд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 0.9 кг, эрэгтэй хүүхдүүд 3.2 кг-аар илүү; 14-15 насанд эмэгтэй хүүхдүүд 0.8 кг, эрэгтэй хүүхдүүд 5.2 кг-аар илүү атгаж байгаа бол ахлах анги төгсөх нас буюу 17-18 насанд энэ үзүүлэлт нь буурч, эмэгтэйчүүд 1 кг-аар, эрэгтэйчүүд 0.2 кг-аар бага атгажээ.
- Зүүн гарын атгах хүчний хувьд 10-11 насанд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 0.7 кг, эрэгтэй хүүхдүүд 3.5 кг-аар илүү; 14-15 насанд эмэгтэй хүүхдүүд 1.7 кг, эрэгтэй хүүхдүүд 4.9 кг-аар илүү атгаж байгаа бол ахлах анги төгсөх нас буюу 17-18 насанд энэ үзүүлэлт нь буурч, эмэгтэйчүүд 0.1 кг-аар, эрэгтэйчүүд 0.1 кг-аар бага атгажээ.
- Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдах тусам хүүхэд, залуучуудын биеийн жин, биеийн өндөр, Цээжний тойрог, баруун ба зүүн гарын атгах хүчний хөгжил сайн байна.
- Зургаагаас хорин нэгэн настай хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанарын үзүүлэлт нас нэмэгдэх тусам ахисан үзүүлэлттэй байгаа ч ялангуяа 12 наснаас эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд энэ чанар сул байна.
- Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучууд эрт унтах тусам тэдний бие бялдрын бэлтгэлжилт сайн байна.
- Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүд нь харилцан хамааралтай хөгжиж байна.
- Гэр бүлийн харилцаа сайн байх тусам хүүхэд, залуучуудын биеийн хөгжил сайн байна.
- Сургуульд хамрагдсан 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жин нь сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучуудынхаас илүү байна.

Бие бялдрын бэлтгэлжилт

- 13 наснаас эхлэн эмэгтэй хүүхдүүдийн хурд саарч байна.
- 6-21 настай эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын хурд нас нэмэгдэх тусам сайжирсан
- Эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын хүчний чанар нь эрэгтэй хүүхэд, залуучуудынхаас дунджаар 1.0 м/с-ээр сул байна.
- Сургууль завсардсан болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучуудын хурдны чанар нь сургуульд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудынхаас 2.2 м/с-ээр илүү байгаа буюу энэ чанар арай сул байна.
- Сургуульд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын уян хатны чанар нь сургууль завсардсан болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучуудынхаас дунджаар 2.4 см-ээр илүү байна.
- Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын уян хатны чанар нь хотынхоос 1.2 см-ээр илүү байна.
- Сургуульд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанар нь сургууль завсардсан болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд залуучуудынхаас арай илүү байна (-2.2 м/с).
- Хүүхэд, залуучууд хэдийчинээ эрт унтана тэсвэрийн чанар нь төдийчинээ сайн байна.
- Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучуудын хурдны чанар сул байна.
- Гэр бүлийнхний харилцаа сайн байх тусам хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны хөгжилд нөлөөтэй байна.
- Хүчний чанар ба хүйс ($r=.474^{**}$, $p<0.01$), нас ($r=.110^{**}$, $p<0.01$), газар зүйн байршил ($r=-.174^{**}$, $p<0.01$), хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна.

- Хөдөө орон нутагт амьдарч буй хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанар илүү сайн байна.
- Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурд илүү байна.
- Тэсвэрийн чанар нь наснаас хамааран ялгаатай байна ($r=.533^*$, $p<0.01$). Мөн хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанар хотын хүүхэд, залуучуудынхаас илүү байна.
- Биеийн жин ба өндөр нэмэгдэх тусам хүчний чанар, уян хатан чанар нэмэгдэж, тэсвэрийнэй болж байна.
- Биеийн жин ба өндөр нэмэгдэх тусам авхаалж самбааны чанар бага байна.
- Баруун ба зүүн гарын атгах хүч сайжрахын хэрээр хүчний чанар нэмэгдэж, авхаалж самбаа бага байна.

2.3. 6-21 НАСТАЙ ХҮҮХЭД, ЗАЛУУЧУУДЫН ТАНИН МЭДЭХҮЙН ХӨГЖЛИЙН ОНЦЛОГ

2.3.1 Ажигч чанар, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүйн онцлог

Хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүйн онцлогийг бид ажигч чанар, анхаарал, богино хугацааны харааны, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы хөгжлийн онцлогуудыг авч үзэв.

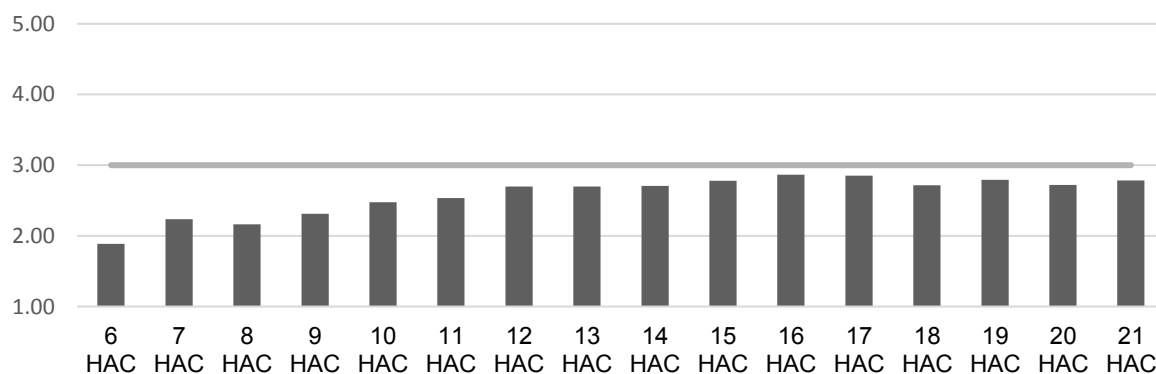
Ажигч чанар

Хүснэгт 24. Ажигч чанарын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшинээр

Боловсролын түвшин	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max
Бага боловсрол	2.23	1.026	4	1	5
Суурь боловсрол	2.71	.724	4	1	5
Бүрэн дунд боловсрол	2.90	.754	5	1	5
Дээд боловсрол	2.82	.714	4	1	5

Бага боловсролын түвшингээс эхлэн хүүхэд, залуучуудын анхааралтай хүртэх чадвар боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам өссөн үзүүлэлттэй байна ($M=2.2-2.9$).

Зураг 24. Ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт, насаар

10 наснаас эхлэн ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт аажмаар нэмэгдэж байна.

Хүснэгт 25. Ажигч чанарын статистик ач холбогдлын ялгаа, 6-21 нас

Ажигч чанар	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	324.873	4	81.218	114.833	.000

Хүүхэд, залуучуудын нас нэмэгдэх тусам ажигч чанарын буюу юмс үзэгдлийг анхааралтай хүртэх чадвар нэмэгдэж байгаа ялгаа ажиглагдаж байна ($p < 0.01$).

Хүснэгт 26. Нийт хүүхэд, залуучуудын ажигч чанарын үзүүлэлт, түвшнээр

ажигч чанар	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	26.9	4.2	2.2	2.0
2 түвшин	37.0	31.7	22.1	28.0
3 түвшин	26.0	53.8	58.9	57.1
4 түвшин	6.6	9.7	14.3	11.1
5 түвшин	3.4	.7	2.0	1.7

Бага боловсрол эзэмшиж буй сурагчдын 36.0 хувь нь дунджаас дээш түвшинд, суурь боловсрол эзэмшиж буй сурагчдын 64.2 хувь, бүрэн дунд боловсрол эзэмшиж буй сурагчдын 75.3 хувь, дээд боловсрол эзэмшиж буй залуучуудын 69.9 хувь нь дунджаас дээш түвшинд байна.

Боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам ажигч чанарын дундаж, дунджаас дээш түвшин нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Анхаарал

Хүүхэд залуучуудын анхаарлын хөгжлийн онцлогийг анхаарлын тогтворжилт, шилжилтийн чанарын хүрээнд судлав.

Юмс үзэгдэл, үйл ажиллагаанд хүүхэд зориудаар тодорхой хугацаагаар анхаарлаа төвлөрүүлэх чадвар буюу анхаарлын тогтворжилтыг гүйцэтгэлийн түвшнээр тогтоох зорилгоор 6-21 насны хүүхэд, залуучуудаас насны онцлогт тохирсон сорилуудаар авч үзсэн.

Хүснэгт 27. Анхаарлын тогтворжилтын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшнээр

Боловсролын түвшин	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max
Бага боловсрол	2.40	1.2	4	1	5
Суурь боловсрол	2.40	1.2	4	1	5
Бүрэн дунд боловсрол	2.23	1.1	4	1	5
Дээд боловсрол	2.0	1.1	4	1	5

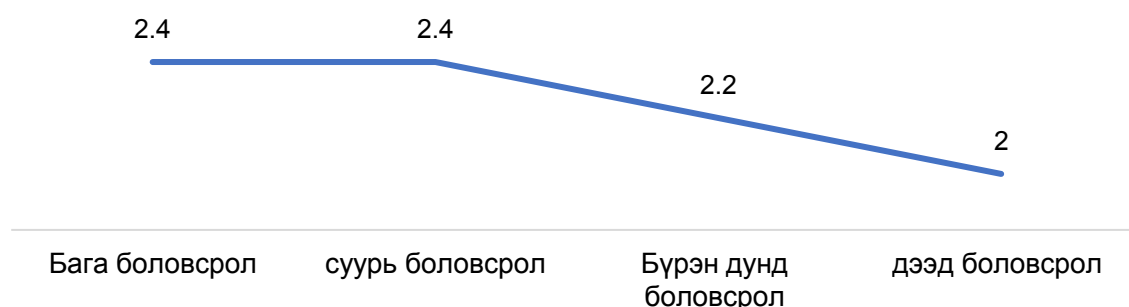
6-21 насны хүүхэд, залуучуудын анхаарлын тогтворжилт боловсролын түвшнээр авч үзэхэд дундаж үзүүлэлт сул байна ($M=2$). Хүүхэд, залуучууд тодорхой хугацааны турш зорилготойгоор анхаарлаа төвлөрүүлэн үйлдлийг гүйцэтгэх нь удаан, бүтээлч байдал хангалтгүй сул ($M=2.40$) байна.

Зураг 25. Анхаарлын тогтворжилтын дундаж үзүүлэлт, насаар

Анхаарлын тогтворжилт нь сул түвшинд байгаа ба нас нэмэгдэх тусам нэмэгдээгүй харилцан адилгүй өсөж буурсан үзүүлэлттэй байна.

Зураг 26. 6-21 насны хүүхэд залуучуудын анхаарлын тогтворжилтын дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшинээр

Анхаарлын шилжилт буюу нхаарал нэг объектоос нөгөө объектод, үйл ажиллагааны нэг төрлөөс нөгөө төрөлд шилжих чадварыг гүйцэтгэлээр нь тогтоож үзлээ.

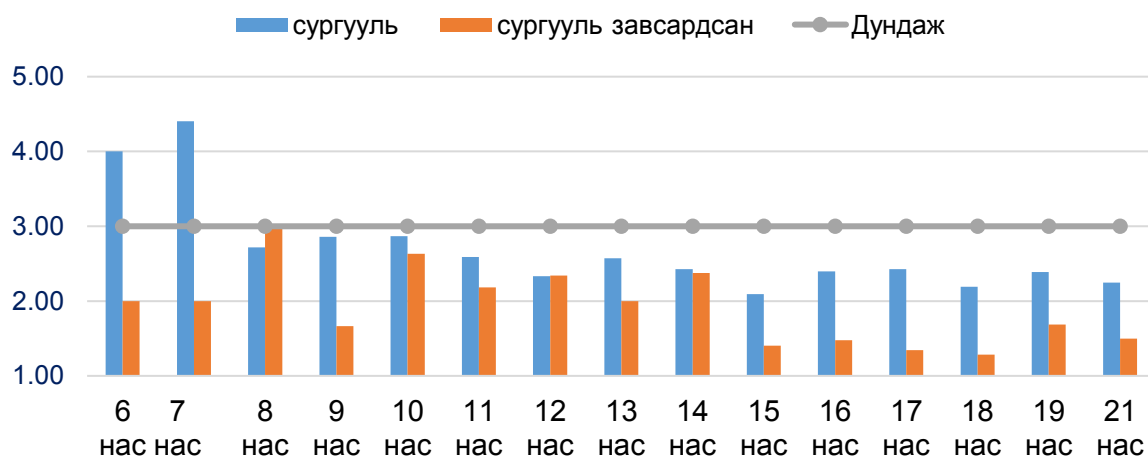
Бага ангийн хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт дунд түвшинд ($M=3.4$), суурь боловсролын түвшинд дундаас доогуур ($M= 2.5$), бүрэн дунд, дээд боловсролын түвшинд сул байна ($M= 2.3$).

Хүснэгт 28. Анхаарлын шилжилтын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшинээр

Боловсролын түвшин	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max
Бага боловсрол	3.4	1.7	4	1	5
Суурь боловсрол	2.5	1.3	4	1	5
Бүрэн дунд боловсрол	2.3	1.0	4	1	5
Дээд боловсрол	2.3	1.1	4	1	5

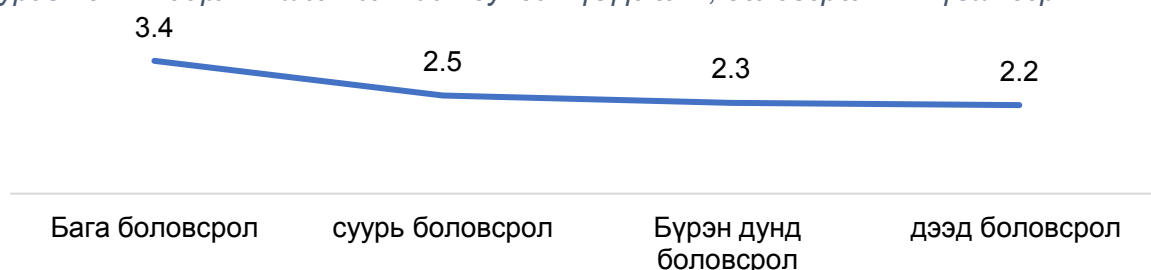
Бага боловсролын түвшинд анхаарлын шилжилт дундаж түвшинд ангиар авч үзэхэд 1-2 –р ангид шилжилт дундаж дундажаас дээш түвшинд байсан бол анги ахих тусам буурсан байдал ажиглагдаж байна ($M= 3.4-2.3$).

Зураг 27. Анхаарлын шилжилт дундаж үзүүлэлт, насаар

Анхаарлын шилжилт 6-7 насанд хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байгаад 8 наснаас эхлэн буурсан үзүүлэлттэй байна.

Зураг 28. Анхаарлын шилжилтийн дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр

Нэг объектоос нөгөө объектод, үйл ажиллагааны нэг төрлөөс нөгөө төрөлд сэтгэцийн үйлээ шилжүүлэх чадвар нь тогтвортой бус гадаад орчны нөлөөлөлд амархан автах, аливаа бодол санаандаа хөтлөгдөж, юунд анхаарч байснаа алдах нь цөөнгүй байх талтай байгаа нь анхаарлын шилжилт сул байгааг илэрхийлж байна.

6-10 настай хүүхдүүдээс бид ажиллах чадварыг тодорхойлон авч үзсэн болно. Хүүхдүүдийн ажиллах чадвар хангалттай сайн түвшинд буюу ачааллыг даах чадвартай ядралт багатай байна.

Хүснэгт 29. Ажиллах чадварын статистик үзүүлэлт

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	51.551	1	51.551	25.076	.000

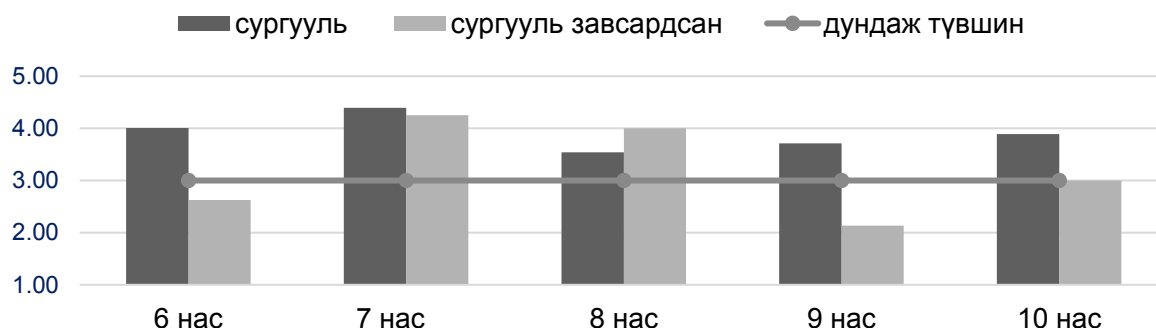
Анхаарлын шилжилт ба сургуульд хамрагдалтын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($p < 0.01$)

Хүснэгт 30. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн ажиллах чадварын үзүүлэлт, түвшнээр

түвшин	Үзүүлэлт, хувиар (%)
1 түвшин	13.4
2 түвшин	5.3
3 түвшин	9.4
4 түвшин	20.9
5 түвшин	51.0

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан, 6-10 настай хүүхдүүдийн 51.0 хувийнх нь ажиллах чадвар дундаж болон дунджаас дээш түвшинд нь байгаа бол сургуульд сурч буй 6-10 настай сурагчдын 81.3 хувийнх нь ажиллах чадвар дундаж, дунджаас дээш түвшинд байна. Албан ёсны сургалтын үйл ажиллагаа нь ажиллах чадварт нөлөөлдөг байна.

Зураг 29. Ажиллах чадвар, насаар

Сургуулийн сурагчдын ажиллах чадвар нь аль ч дунджаас дээш түвшинд байна.

Ой тогтоолт

Ой тогтоолтыг богино хугацааны харааны ой, сонорын ой, утгын ой тогтоолтоор судаллаа.

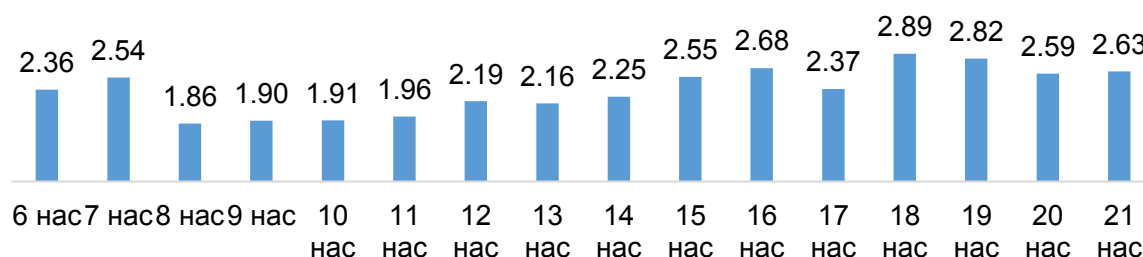
Бага боловсрол, суурь боловсролын түвшний хүүхдүүдийн богино хугацааны харааны ой сул ($M=2$), бүрэн дунд, дээд боловсролын түвшний хүүхэд, залуучуудын богино хугацааны харааны ой дунд түвшинд байна ($M=3$).

Хүснэгт 31. Богино хугацааны харааны ой тогтоолтын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшнээр

Боловсролын түвшин	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max
Бага боловсрол	2.1	1.0	4	1	5
Суурь боловсрол	2.2	1.1	4	1	5
Бүрэн дунд боловсрол	2.8	1.2	4	1	5
Дээд боловсрол	2.8	1.3	4	1	5

Богино хугацааны харааны ой тогтоолт ба боловсролын түвшингийн хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай ($r=-.112^{**}$, $p<0.01$) байгаа буюу нас нэмэх тусам энэ чадвар сайжирч байна.

Зураг 30. Богино хугацааны ой тогтоолт дундаж үзүүлэлт, насаар

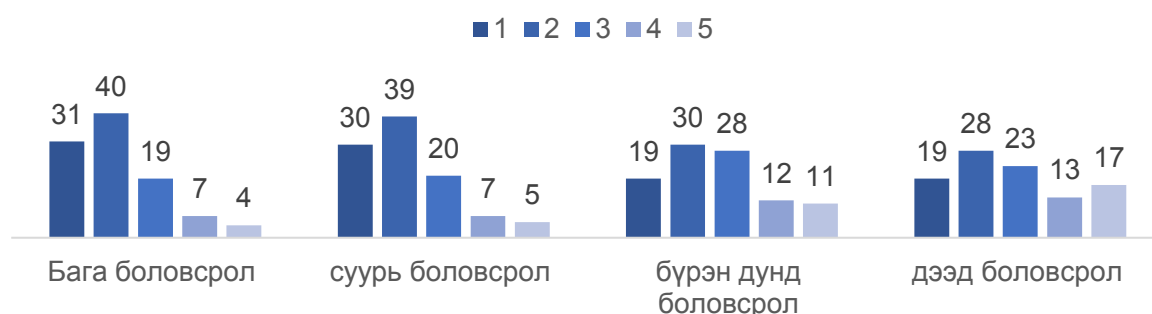

Богино хугацааны ой тогтоолт 8 наснаас буурч 18 наснаас эхлэн бага зэрэг өссөн үзүүлэлттэй байна. Иймээс 8 наснаас эхлэн хүүхдүүдийн богино хугацааны ой тогтоолтыг хөгжүүлэх дасгал хичээлийн явцад хийлгэж хөгжүүлэх шаардлагтай байгаа байдал ажиглагдаж байна.

Бага боловсролын насны хүүхдүүдийн 30.0 хувь нь, суурь боловсролын насны хүүхдүүдийн 32.0 хувь нь, бүрэн дунд боловсролын хүүхдүүдийн 51.0 хувь нь, дээд боловсролд хамрагдаж буй залуучуудын 53.0 хувь нь дунд ба түүнээс дээш түвшинд байна.

Нас нэмэгдэхэд богино хугацаанд мэдээллийг харж тогтоох чадвар аажмаар нэмэгдэж байна.

Зураг 31. Богино хугацааны харааны ой тогтоолт, боловсролын түвшинээр

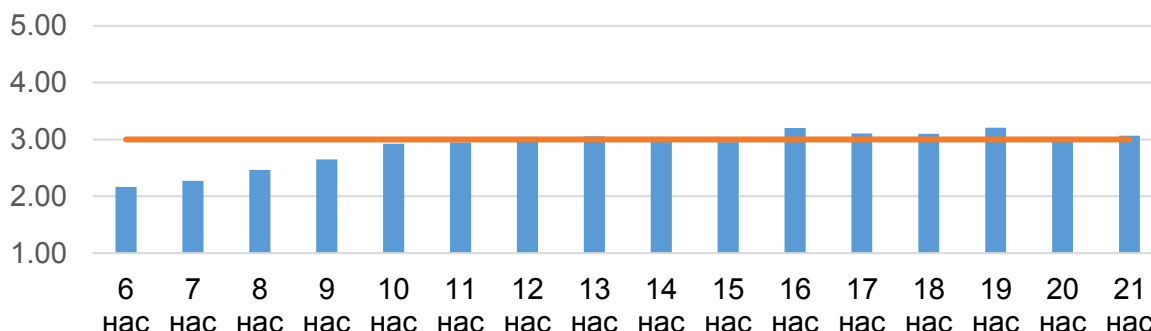

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын богино хугацаанд мэдээллийг тогтоож, хадгалж, сэргээн санах чадвар нь боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам дундаж, дунджаас дээш түвшинд нэмэгдсэн байдал ажиглагдаж байна.

Богино хугацааны сонорын ой бага боловсролын түвшинд дунджаас доогуур ($M=2.5$), суурь, бүрэн дунд, дээд боловсролын түвшинд дунд түвшинд байна. ($M=3$)

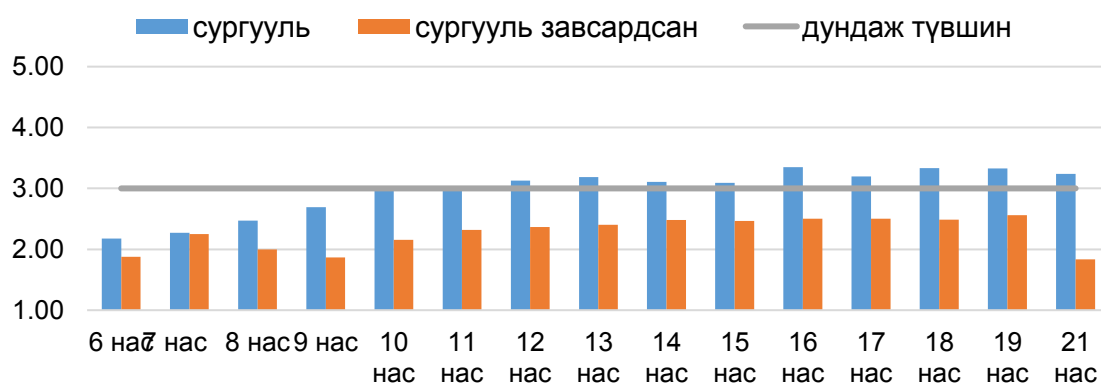
Бага боловсролд сурч байгаа хүүхдүүд 10 үг сонсоод богино хугацаанд дунджаар 3-6 хүртэлх үгийг богино хугацаанд сэргээн санаж байгаа ба анги ахих тусам дунджаар 6-8 хүртэлхийг сэргээн санадаг байна.

Зураг 32. Сонорын ой тогтоолт дундаж үзүүлэлт, насаар

Сонорын ой тогтоолт нас нэмэгдэх тусам аажмаар өсөн дундаж түвшинд байгаа ба богино хугацааны сонорын ой тогтоолт болон боловсролын түвшин хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($r=-176^{**}$, $p<0.01$).

Зураг 33. Сонорын ой тогтоолт, сургуульд хамрагдалтаар

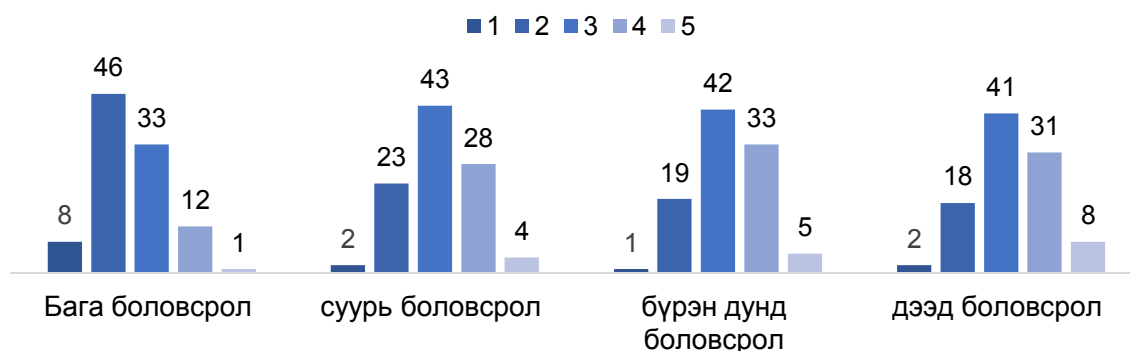
Богино хугацааны харааны ой тогтоолт нь сул түвшинд байна. Суурь боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдээс эхлэн бага зэрэг өсөлт ажиглагдсан ба 16, 18 насанд дундаж түвшинд байна. Сургуульд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын богино хугацааны ой тогтоолт аажим нэмэгдэж байна.

Боловсролын түвшин ба богино хугацааны сонорын ой тогтоолтын статистик ач холбогдол бүхий ялгаа

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	373.490	3	124.497	168.315	.000

Бага боловсролд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн 46.0 хувь, суурь боловсролд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн 75.0 хувь, бүрэн дунд, дээд боловсролд хамрагдаж буй хүүхэд, залуучуудын 80.0 хувь нь дунд ба түүнээс дээш түвшинд байна.

Зураг 34. Богино хугацааны сонорын ой тогтоолтын гүйцэтгэл, боловсролын түвшинээр

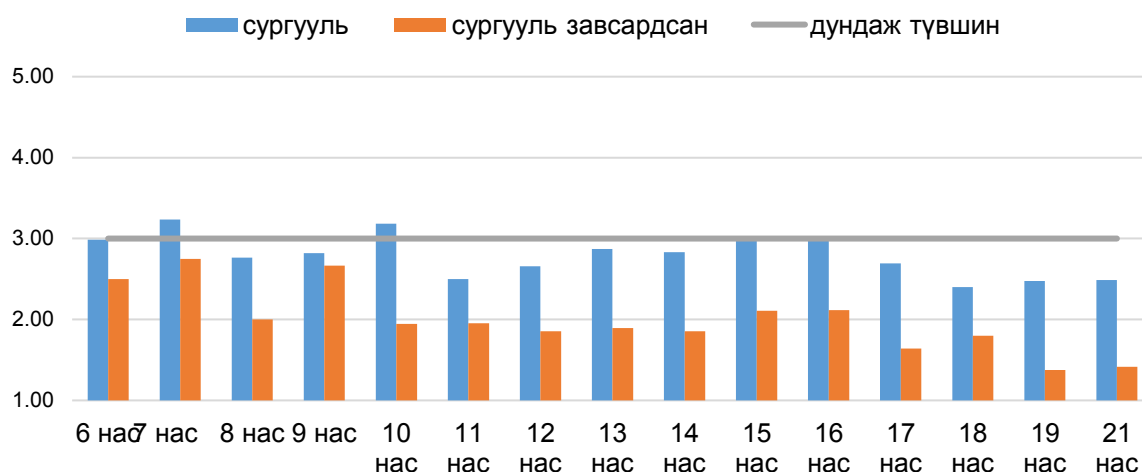

Мэдээллийг сонсоод тогтоож, хадгалж, сэргээн санах чадварыг гүйцэтгэлээр нь авч үзэхэд боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам дундаж болон дунджаас дээш түвшин нэмэгдэж байна.

Мэдээллийг утгачлан тогтоож сэргээн санах чадвар бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын түвшинд дунд (M=3), дээд боловсролын түвшинд сул байна (M=2).

Бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын түвшинд хамрагдаж буй хүүхдүүд 32 нэгж утга бүхий эхээс 14-20 хүртэлх нэгж утгыг сэргээн санаж байгаа бол дээд боловсролын түвшинд залуучууд 7-14 хүртэлхийг сэргээн санадаг байна.

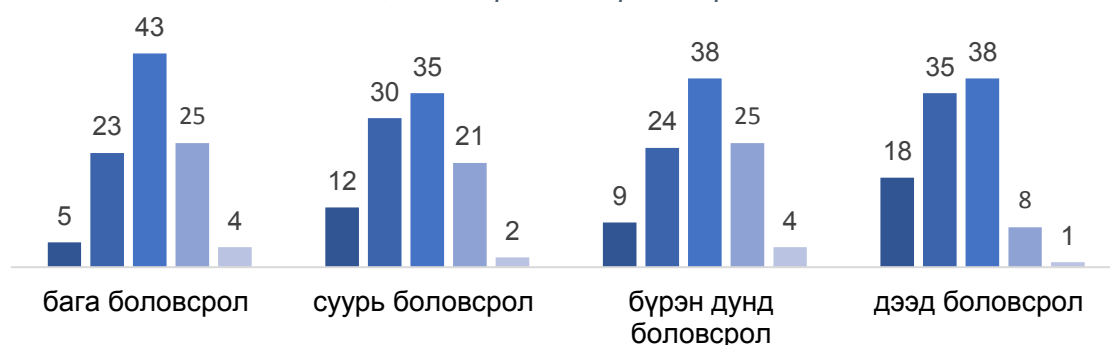
Зураг 35. Утгын ой тогтоолтын дундаж үзүүлэлт, насаар

Утгын ой тогтоолт нь зарим насанд өссөн зарим насанд буурсан үзүүлэлттэй байна. Бага боловсролын түвшнээс суурь боловсролын түвшинд шилжих үед буурсан; суурь боловсролын түвшнээс бүрэн дунд боловсролын түвшинд шилжихэд тогтворжсон; дээд болон мэргэжлийн боловсролын түвшинд буурсан хандлага ажиглагдаж байна.

Утгын ой тогтоолт нь нас тус бүрээр буюу боловсролын түвшингийн хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($r=-.266^{**}$, $p<0.01$).

Зураг 36. Утгын ой тогтоолт, боловсролын түвшнээр

Бага боловсролын түвшинд сурч буй хүүхдүүдийн 72.0 хувь нь, суурь боловсролын түвшинд сурч буй хүүхдүүдийн 58.0 хувь, бүрэн дунд боловсролын түвшинд сурч буй хүүхдүүдийн 67.0 хувь, дээд боловсролын түвшинд сурч буй залуучуудын 47.0 хувь нь мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар дунд ба түүнээс дээш түвшинд байна.

Энэ нь боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам хүүхэд, залуучуудын мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар чанарын хувьд ахиц дэвшил бага гарч байгааг харуулж байна. Өөрөөр хэлбэл, нарийн утга агуулга бүхий мэдээллийг утгачлан гүйцэд тогтоох чадвар нас нэмэгдэхэд хөгжих нь бага байна.

Сэтгэхүй

Хүүхэд, залуучуудын сэтгэхүйн хөгжлийн онцлогийг бага ангид бодит дүрслэлийн сэтгэхүй, хийсвэр сэтгэхүй, суурь ба түүнээс дээш боловсролын түвшинд хийсвэр сэтгэхүй, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийг гүйцэтгэх чадвараар судаллаа.

Хийсвэр сэтгэхүй

Хүүхэд, залуучуудын хийсвэр сэтгэхүй хэвийн дунд түвшинд байна (M=3).

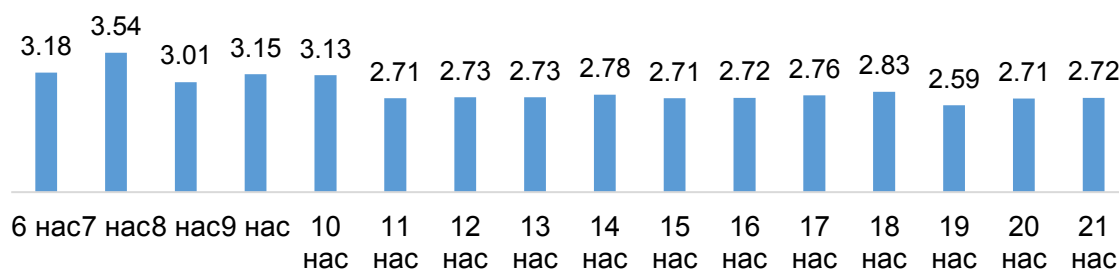
Бага боловсролын хүүхдүүдийн юмсын талаарх ерөнхий мэдлэг, юмс үзэгдлийг харьцуулах, нэгтгэн дүгнэх, хийсвэрлэх чадвар хэвийн түвшинд байна.

Хүснэгт 32. Хийсвэр сэтгэхүйн статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшнээр

Боловсролын түвшин	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max
Бага боловсрол	3.2	0.97	4	1	5
Суурь боловсрол	2.8	0.66	4	1	5
Бүрэн дунд боловсрол	2.8	0.73	4	1	5
Дээд боловсрол	2.7	0.71	4	1	5

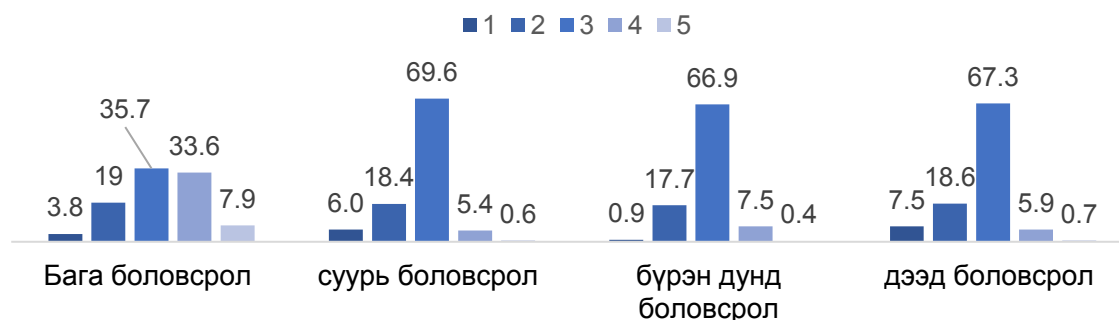
Суурь, бүрэн дунд, дээд боловсролд хамрагдаж буй хүүхэд залуучуудын юмс үзэгдлийг тэмдгийн системээр төлөөлөн хийсвэрлэх, харьцуулах, нэгтгэн дүгнэх чадвар дунд түвшинд байна.

Зураг 37. Хийсвэр сэтгэхүйн дундаж үзүүлэлт, насаар

Хүүхэд залуучуудын хийсвэр сэтгэхүйн хөгжлийг учир шалтгаанд нь хүлээн авч танин мэдэх чадвар 11 наснаас буурсан дүр зураг харагдаж байна.

Зураг 38. Хийсвэр сэтгэхүй, боловсролын түвшнээр

Юмс үзэгдлийг дотоод мөн чанар, учир шалтгаан, зүй тогтолд нь танин мэдэх чадвар дундаж түвшинд байна.

Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл

Бага боловсролын 8-10 настай хүүхдүүд, суурь боловсролд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийг юмсыг гадаад шинж, холбоо хамаарлаар нь харьцуулах сэтгэхүйн чадвараар судаллаа.

Зураг 39. Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, насаар

8-10 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах чадвар дунджаас доогуур түвшинд, 11-14 настай хүүхдүүдийн буюу суурь боловсролын насны хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах чадвар хэвийн дунд түвшинд байна.

Бүрэн дунд болон дээд боловсролд хамрагдаж буй хүүхэд, залуучуудын юмсыг дотоод шинж харилцаа холбоонд нь харьцуулах сэтгэхүйн чадварыг судалж үзэхэд энэ чадвар нь сул түвшин ($M=2$)-д байна.

Хоёр ба түүнээс дээш юмсыг тоо ба чанарын хувьд жишиж харьцуулах, сэтгэхүйн үйлдлийг авч үзэхэд суурь боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн үзүүлэлт дундаж түвшинд байгаа ба бусад шатанд сул байна.

8-10 настай хүүхдүүдийн 43.0 хувь нь, суурь боловсролын түвшинд сурч буй хүүхдүүдийн 64.0 хувь нь, бүрэн дунд боловсролын түвшинд сурч буй хүүхдүүдийн 16.0 хувь, дээд боловсролын түвшинд суралцаж буй залуучуудын 14 хувь нь дунд ба түүнээс дээш түвшинд байна.

Бага боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах чадвар анги ахих тусам нэмэгддэг байна.

Харин бүрэн дунд, дээд боловсролын түвшинд хүүхэд, залуучуудын сэтгэхүйн харьцуулах чадвар буурсан байна.

Бүрэн дунд, дээд боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхэд залуучууд юмсын дотоод харьцаа холбоо, шинж чанараар нь харьцуулах сэтгэхүйн чадвар хангалтгүй байна. Иймд суурь боловсролоос дээш түвшинд хүүхэд залуучуудын сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл чанарын хувьд сул байна.

Бодит дүрслэлийн сэтгэхүй

6-7 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн үйл ажиллагааны үндэс нь бодит сэтгэхүй тул бид тэдний бодит дүрслэлийн сэтгэхүйг судлав.

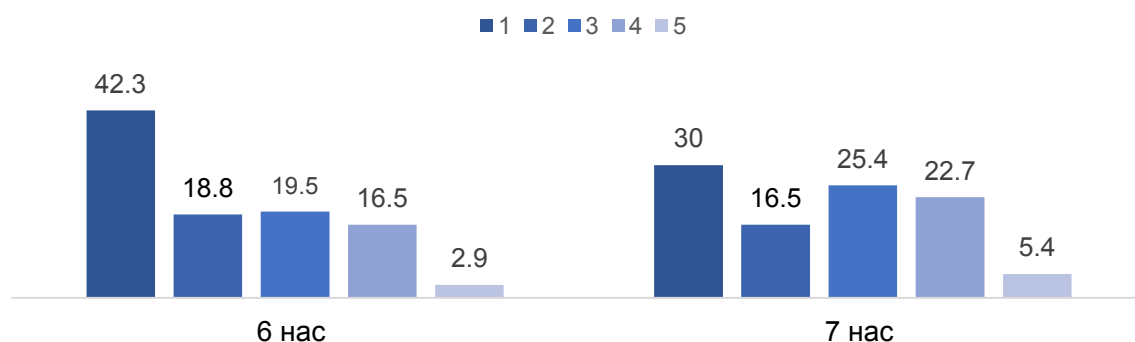
6 настай хүүхдүүдийн бодит дүрслэлийн сэтгэхүй сул ($M=2.1$), 7 насанд дунджаас доогуур түвшинд байна ($M=2.6$).

Хүснэгт 33. Бодит дүрслэлийн сэтгэхүйн статистик үзүүлэлтүүд, насаар

нас	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max
6 нас	2.1	1.2	4	1	5
7 нас	2.6	1.2	4	1	5

Юмсыг хараад түүний зүй тогтлыг хүртэн ойлгох чадвар 6 насанд хангалтгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, тэд юмсыг хараад зүй тогтлын дагуу зөв гүйцэтгэх чадвар сул, харин 7 насанд аажмаар нэмэгджээ.

Зураг 40. Бодит дүрслэлийн сэтгэхүй, түвшинээр

Бодит дүрслэлийн сэтгэхүй 6 настай хүүхдүүдийн 39 хувь, 7 настай хүүхдүүдийн 54.0 хувьд нь дундаас дээгүүр түвшинд байна.

2.3.2. Хэл ярианы онцлог

6-21 насны хүүхэд залуучуудын хэл ярианы хөгжлийг үг тайлбарлах, үг бүлэглэх, санаагаа энгийн өгүүлбэрээр ярих, нийлмэл өгүүлбэрээр ярих, учир шалтгаан тоочин холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр ярих, зургийн санааг илэрхийлж байгааг гадаад шинж байдлыг тоочсон ба дүгнэснийг шалгуур болгон судалсан.

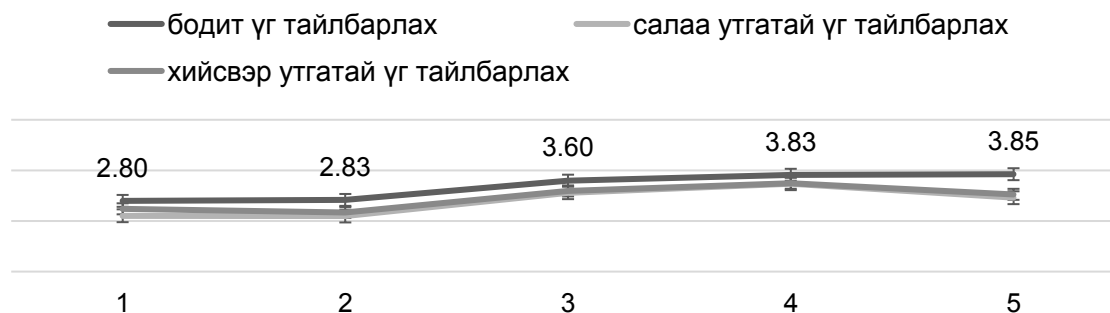
Үг тайлбарлах чадвар

Үг тайлбарлах чадварыг бодит үг тайлбарлах, салаа утгатай үг тайлбарлах, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах хүрээнд авч үзлээ.

Бага боловсролын түвшинд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн бодит утгатай үг тайлбарлах чадвар дунд, салаа ба хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар сул байна.

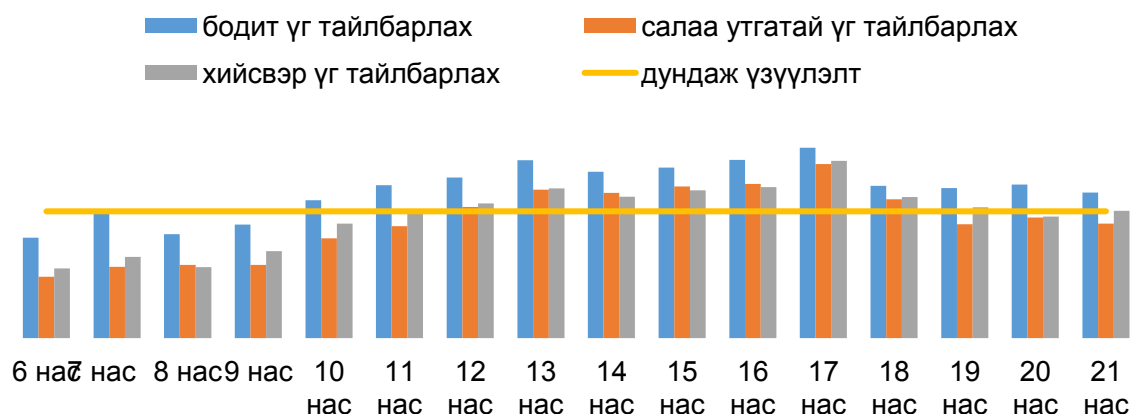
Суурь боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүд бодит үг тайлбарлах чадвар дундаас дээгүүр, салаа, хийсвэр үг тайлбарлах чадвар дундаж түвшинд байна.

Зураг 41. Үг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлт, түвшинээр

Бүрэн дунд боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн бодит үг тайлбарлах чадвар өндөр, салаа болон хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар дунджаас дээгүүр түвшинд байна.

Зураг 42. Нийт хүүхэд, залуучуудын үг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлт, түвшинээр

Нийт хүүхэд, залуучуудын бодит үг тайлбарлах, салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар, хийсвэр үг тайлбарлах чадвар нь дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байгаа ба нас нэмэгдэх тусам өссөн үзүүлэлттэй байна.

Бодит үг тайлбарлах чадвар аль ч насанд дундаж болон дунджаас дээгүүр байгаа бол 11 наснаас эхлэн хийсвэр үг тайлбарлах чадвар сайжирч, салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар 13 наснаас эхлэн аажмаар нэмэгдсэн ч 18 наснаас буурсан дүр зураг харагдаж байна.

Дээд боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн бодит, салаа утгатай үг, хийсвэр үг тайлбарлах чадвар дундаж түвшинд байна.

Хүснэгт 34. Үг тайлбарлах чадварын статистик үзүүлэлтүүд, боловсролын түвшинээр

Боловс-ролын түвшин	Mean			Std.Dev.			Range			Min			Max		
	Бодит үг	Салаа үг	Хийсвэр үг	Бодит үг	Салаа үг	Хийсвэр үг	Бодит үг	Салаа үг	Хийсвэр үг	Бодит үг	Салаа үг	Хийсвэр үг	Бодит үг	Салаа үг	Хийсвэр үг
Бага	2.8	2.2	2.3	1.0	0.9	1.0	4	4	4	1	1	1	5	5	5
Суурь	3.6	3.4	3.2	1.0	1.1	1.2	4	4	4	1	1	1	5	5	5
Бүрэн дунд	3.8	3.5	3.5	1.0	1.2	1.2	4	4	4	1	1	1	5	5	5
Дээд	3.3	3.0	3.0	1.0	1.1	1.0	4	4	4	1	1	1	5	5	5

Боловсролын аль ч шатны түвшинд суралцаж буй хүүхэд залуучуудын хувьд бодит үгсийн утга санааг нь гол шинжид нь тулгуурлан тайлбарлах чадвар сайн байна.

Харин салаа утгатай үг болон хийсвэр утгатай үгийн гол шинж буюу утгыг тайлбарлах чадвар сул буюу салаа болон хийсвэр утгатай үгийг тайлбарлахдаа гадаад шинж чанар, үзүүлэх нөлөөлөлд тулгуурлан тайлбарладаг байна.

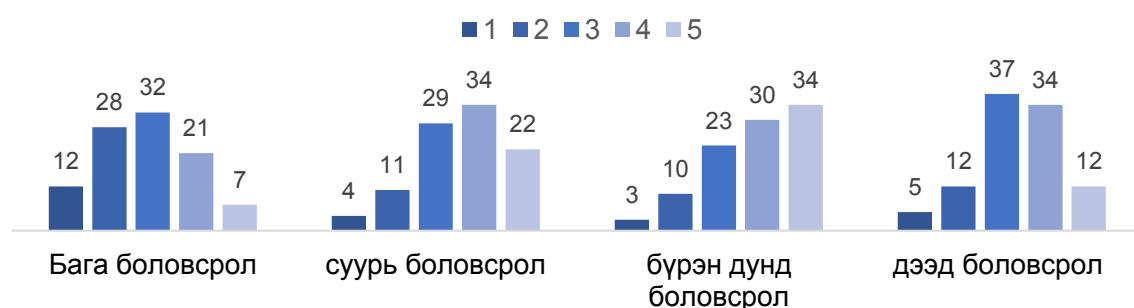
Үг тайлбарлах чадвар

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Бодит үг тайлбарлах	588.673	3	196.224	166.146	.000
Салаа утгатай үг тайлбарлах	939.085	3	313.028	257.283	.000
Хийсвэр үг тайлбарлах	782.446	3	260.815	203.331	.000

Хүүхэд, залуучуудын үг тайлбарлах чадвар нь хамрагдаж буй боловсролын түвшин нэмэгдэхэд сайжирдаг байна ($p < 0.01$).

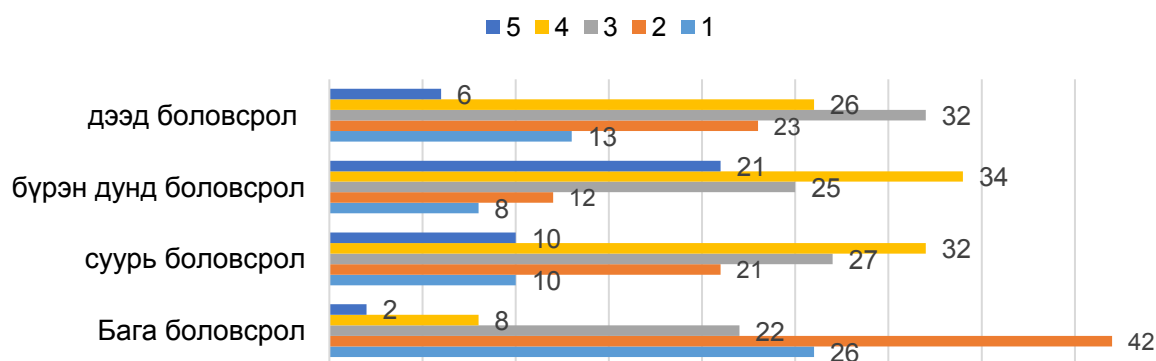
Бодит утгатай үгийг бага боловсролд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн 60.0 хувь, суурь боловсролд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн 85.0 хувь нь, бүрэн дунд боловсролд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн 87.0 хувь, дээд боловсролд хамрагдаж буй залуучуудын 83.0 хувь нь дунд ба түүнээс дээш түвшинд тайлбарласан байна.

Зураг 43. Салаа утгатай үг тайлбарлах чадварын үзүүлэлт, боловсролын түвшинээр

Салаа утгатай үгийг бага боловсролд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн 60.0 хувь, суурь боловсролд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн 69.0 хувь, бүрэн дунд боловсролын түвшинд хамрагдаж буй хүүхдүүдийн 87.0 хувь нь, дээд боловсролд хамрагдаж буй залуучуудын 83.0 хувь нь дундаж, дунджаас дээш түвшинд тайлбарлажээ.

Зураг 44. Хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадварын үзүүлэлт, боловсролын түвшинээр

Хийсвэр утгатай үгийг бага боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн 42.0 хувь, суурь боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн 74.0 хувь, бүрэн дунд боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн 80 хувь, дээд боловсролд хамрагдаж буй залуучуудын 72.0 хувь нь дунд ба түүнээс дээш түвшинд тайлбарласан байна.

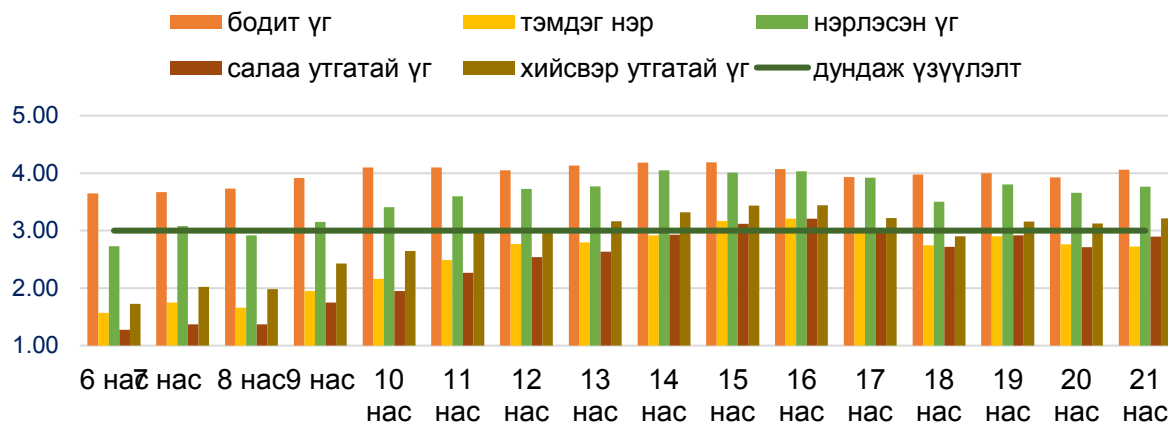
Хүүхэд, залуучуудын нас болон сургуульд хамрагдаж буй байдал нь үг тайлбарлах чадвартай статистик ач холбогдолтой ялгаатай буюу нас нэмэгдэх тусам уг чадвар сайжирч байна (бодит үг тайлбарлах чадвар $r = .223^{**}$, салаа

утгатай үг тайлбарлах чадвар $r=.299^{**}$, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар $r=.282^{**}$, $p<0.01$).

Үг бүлэглэх

Хүүхэд, залуучууд үгийн утгын нийтлэг, ялгаатай шинжийг харьцуулан бүлэглэхдээ бодит утгатай үг, тэмдэг нэр, нэрлэсэн үг, салаа утгатай үг болон хийсвэр утгатай үгийг хэрхэн бүлэглэж байгааг авч үзэв.

Зураг 45. Үг бүлэглэх чадвар дундаж үзүүлэлт, насаар

Хүүхэд, залуучуудын бодит үг болон нэрлэсэн үг бүлэглэх чадварын гүйцэтгэл дунджаас дээш түвшинд байгаа ба хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар 11 наснаас эхлэн нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байгаа ба салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар аажим нэмэгддэг байна.

Бодит үг, нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар сайн байхад хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар, тэмдэг нэр бүлэглэх чадвар 9 наснаас эхлэн аажмаар нэмэгдсэн байна.

Хүснэгт 35. Үг бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, түвшинээр

Үг бүлэглэх чадвар	түвшин				
	1	2	3	4	5
бодит үг бүлэглэх	3.73	3.81	4.11	4.07	3.99
тэмдэг нэр бүлэглэх	1.65	1.82	2.74	3.14	2.78
нэрлэсэн үг бүлэглэх	2.78	3.06	3.79	3.99	3.68
салаа утгатай үг бүлэглэх	1.48	1.55	2.59	3.13	2.81
хийсвэр утгатай үг бүлэглэх	1.91	2.16	3.12	3.37	3.10

Үг бүлэглэх чадварын гүйцэтгэл нь бодит үг бүлэглэх чадвар бусад үг бүлэглэх чадваруудаас дундаж үзүүлэлт өндөр байна.

Үгийн утга тайлбарлах чадвар анги ахих тусам бодит утгатай үгийг тайлбарлах чадвар салаа утгатай болон хийсвэр утгатай үгийг тайлбарлах чадварууд сайжирч байна.

Хүснэгт 36. Нийт хүүхэд, залуучуудын бодит үг тайлбарлах чадвар, боловсролын түвшинээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	11.6	4.4	2.8	4.2
2 түвшин	28.1	10.6	9.8	11.6

3 түвшин	32.6	28.6	23.5	37.3
4 түвшин	21.0	34.1	29.9	33.5
5 түвшин	6.8	22.4	34.1	11.5

Бодит үг тайлбарлах сорилын түвшинг боловсролын түвшнээр авч үзэхэд Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын 57.2 хувь нь бодит үгийг тайлбарлахыг дундаж болон дунджаас дээш түвшинд гүйцэтгэсэн байхад сургуульд хамрагдан суралцаж буй хүүхэд, залуучуудын хувьд боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам дунджаас дээш түвшинд гүйцэтгэх байдал өссөн байна.

Хүснэгт 37. Нийт хүүхэд, залуучуудын салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар боловсролын түвшнээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	0.0	0.0	1.2	0.0
2 түвшин	25.6	10.1	6.6	12.6
3 түвшин	41.6	20.8	12.2	22.6
4 түвшин	22.4	26.8	24.8	31.7
5 түвшин	8.4	31.8	34.2	26.2

Нийт хүүхэд, залуучуудын салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар дундаж болон дунджаас дээш түвшинд сургуульд хамрагдсан болон хамрагдаагүй байдлаас шалтгаалахгүйгээр адилхан гүйцэтгэсэн байна.

Хүснэгт 38. Нийт хүүхэд, залуучуудын хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар, боловсролын түвшнээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	26.2	9.8	6.6	10.0
2 түвшин	32.5	16.1	13.0	17.8
3 түвшин	26.8	34.2	29.5	37.5
4 түвшин	10.5	25.3	26.5	26.2
5 түвшин	4.0	14.6	24.4	8.5

Хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүд болон бага боловсролын түвшинд сурч байгаа сурагчид хооронд бараг ялгаагүй байхад суурь боловсролын түвшин болон дээд боловсролын түвшинд суралцаж буй суралцагчдын гүйцэтгэсэн чадвар бараг адил түвшинд байхад бүрэн дунд боловсрол эзэмшиж буй сурагчдын хувьд дундаж болон дунджаас дээш түвшинд гүйцэтгэл 80.2 хувьтай байна.

6-21 насны хүүхэд, залуучууд үгийн утгын нийтлэг, ялгаатай шинжийг харьцуулан бүлэглэхдээ бодит утгатай үгс, бодит юмсыг заан нэрлэсэн үгсийг өндөр, хийсвэр, тэмдэг нэр, салаа утгатай үгсийг дунд түвшинд бүлэглэсэн байна.

Суурь боловсролын түвшинд бодит утгатай үг бүлэглэх чадвар болон нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байгаа бол салаа болон хийсвэр утгатай үгийг бүлэглэх чадвар сул түвшинд байна. Суурь боловсролын түвшинд бодит үг, тэмдэг нэр, нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар дундаж

түүнээс дээш байхад салаа болон хийсвэр утгатай үгийг бүлэглэх чадвар сул түвшинд байна.

Хүснэгт 39. Үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд

Чадварууд	Бүрэн дунд боловсрол					Дээд боловсрол				
	Mean	Std. Dev.	Range	Min	Max	Mean	Std. Dev.	Range	Min	Max
бодит үг бүлэглэх	4.07	1.15	4	1	5	3.99	1.09	4	1	5
тэмдэг нэр бүлэглэх	3.14	1.26	4	1	5	2.78	1.20	4	1	5
нэрлэсэн үг бүлэглэх	3.99	1.28	4	1	5	3.68	1.33	4	1	5
салаа утгатай үг бүлэглэх	1.55	.941	4	1	5	2.59	1.30	4	1	5
хийсвэр утгатай үг бүлэглэх	2.16	1.21	4	1	5	3.12	1.30	4	1	5

Бүрэн дунд болон дээд боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхэд, залуучуудын хувьд бодит үг бүлэглэх чадвар, тэмдэг нэр бүлэглэх чадвар, нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар дундаж болон түүнээс дээш түвшинд байгаа ба стандарт хазайлт бага байна.

Хүснэгт 40. Нийт хүүхэд, залуучуудын бодит үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшнээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	7.2	3.2	8.4	8.0
2 түвшин	3.0	2.1	2.0	1.1
3 түвшин	17.8	11.8	6.8	9.3
4 түвшин	45.2	45.8	40.2	47.0
5 түвшин	26.8	37.1	42.7	34.6

Нийт хүүхэд, залуучуудын бодит үг бүлэглэх чадвар албан ёсны сургалтанд хамрагдсан хамрагдаагүйгээс шалтгаалахгүй хүүхдүүдийн хувьд сайн байна. Аль ч насны хүүхэд, залуучуудын бодит үг бүлэглэх чадвар маш сайн байдаг байна.

Хүснэгт 41. Нийт хүүхэд, залуучуудын тэмдэг нэр үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшнээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	54.3	20.9	16.1	18.8
2 түвшин	18.8	18.2	9.5	19.9
3 түвшин	19.5	34.9	34.5	35.7
4 түвшин	5.5	17.6	24.1	15.7
5 түвшин	1.9	8.4	15.8	10.0

Тэмдэг нэрийг бүлэглэх чадвар 11 наснаас эхлэн нэмэгдэж эхэлдэг байна. Бага боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүд болон Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын гүйцэтгэх чадвар адилхан байна.

Хүснэгт 42. Нийт хүүхэд, залуучуудын нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшинээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	17.0	7.7	9.8	11.1
2 түвшин	16.7	9.6	4.3	9.1
3 түвшин	24.0	15.1	11.9	15.3
4 түвшин	28.2	31.5	25.3	29.1
5 түвшин	14.1	36.1	48.7	35.3

Нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам буюу нас нэмэгдэх тусам дундаж болон дунджаас дээш түвшинд, өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 43. Нийт хүүхэд, залуучуудын салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшинээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	67.7	27.3	18.7	23.7
2 түвшин	17.7	22.6	14.9	15.5
3 түвшин	8.8	22.1	20.5	26.3
4 түвшин	3.9	19.6	27.2	24.8
5 түвшин	1.9	8.5	18.8	9.7

Бага боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн хувьд дундаж болон дунджаас дээш түвшинд 14.6 хувь нь гүйцэтгэж байгаа бол суурь боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн дундаж, түүнээс дээш түвшинд эзлэх хувь анги ахих тусам нэмэгджээ. Сургуулийн гадна байгаа хүүхэд, залуучуудын салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар маш сул байна.

Хүснэгт 44. Нийт хүүхэд, залуучуудын хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар, боловсролын түвшинээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	41.2	15.8	13.5	14.6
2 түвшин	22.8	15.8	12.7	17.3
3 түвшин	18.1	25.4	22.4	27.0
4 түвшин	14.1	26.7	26.1	25.7
5 түвшин	3.7	16.2	25.4	15.5

Хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар сургуулийн гадна байгаа хүүхэд, залуучууд сул түвшинд байгаа бол сургуульд суралцаж буй хүүхдүүдийн хувьд анги ахих тусам дундаж түвшин болон түүнээс дээш түвшинд нэмэгддэг байна.

Ярих чадвар

Санаагаа энгийн өгүүлбэрээр, нийлмэл өгүүлбэрээр, учир шалтгаан тоочин холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр ярих, зургийн санааг илэрхийлж байгааг гадаад шинж байдлыг тоочсон ба дүгнэснийг шалгуур болгон судалсан.

Хүснэгт 45. Ярих чадварын статистик үзүүлэлтүүд, бага болон суурь боловсрол

чадвар	Бага боловсрол					Суурь боловсрол				
	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max
санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	3.01	1.331	4	1	5	2.43	1.183	4	1	5
санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	1.75	.926	4	1	5	2.06	.868	4	1	5
холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	1.12	.423	4	1	5	1.21	.490	4	1	5
зургийн үйл явдал тоочиж санаагаа илэрхийлсэн	3.20	1.450	4	1	5	2.21	1.378	4	1	5
зургийн гол үйл явдлыг дүгнэсэн	2.48	1.430	4	1	5	3.23	1.373	4	1	5
Үгийн тоо	20.03	11.425	25	6	30	23.63	12.34	71	4	75

Бага болон, суурь боловсролын түвшинд суралцаж байгаа хүүхдүүд зорилготойгоор санаа бодлоо илэрхийлэхдээ энгийн өгүүлбэрээр санаагаа ихэвчлэн илэрхийлдэг, зургийн санааг илэрхийлэхдээ үйл явдал, шинж байдлыг нь тоочин ярьдаг, харин зургийн санааг дүгнэж ярих нь сул байна.

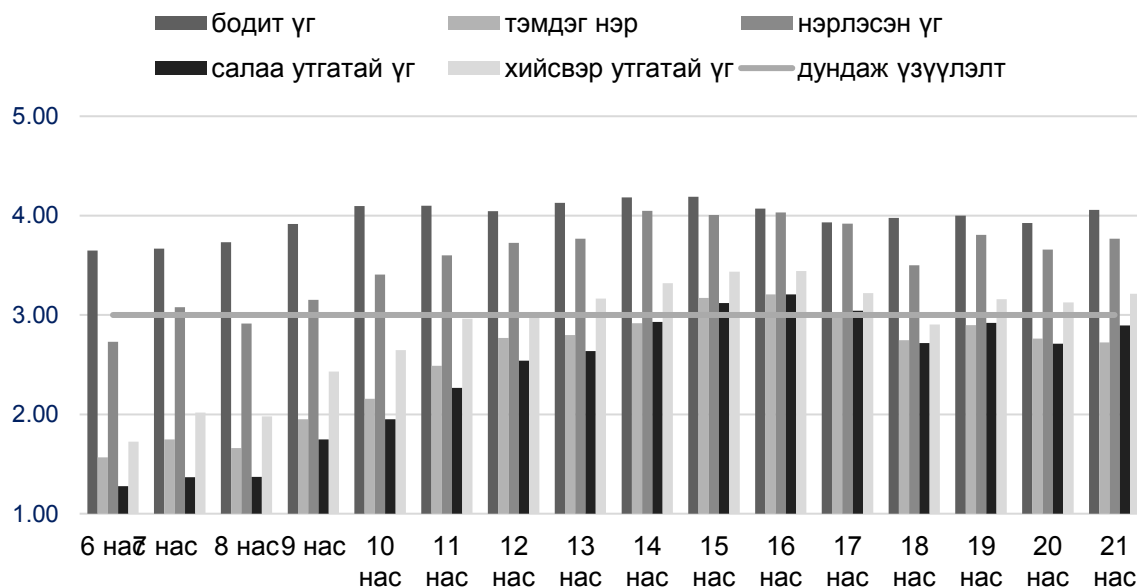
Хүснэгт 46. Ярих чадварын статистик үзүүлэлтүүд, бүрэн дунд болон боловсрол дээд боловсрол

чадвар	Бүрэн дунд боловсрол					Дээд боловсрол				
	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max
санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	2.41	1.170	4	1	5	2.49	1.043	4	1	5
санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	1.90	.866	4	1	5	2.03	.805	5	0	5
холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	1.10	.356	3	1	4	1.20	.482	4	1	5
зургийн үйл явдал тоочиж санаагаа илэрхийлсэн	2.07	1.264	4	1	5	2.09	1.331	4	1	5
зургийн гол үйл явдлыг дүгнэсэн	3.50	1.340	4	1	5	3.66	1.203	4	1	5
Үгийн тоо	30.30	16.674	82	6	88	20.32	9.956	48	6	54

Санаагаа энгийн болон нийлмэл өгүүлбэрээр тайлбарлах болон холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр ярих чадвар ямар түвшинд байгааг болон

санаагаа илэрхийлэхдээ тоочин ярих, гол санааг дүгнэж ярих явцдаа хэдэн үгээр санаагаа илэрхийлж байгааг авч үзлээ.

Зураг 46. Үг бүлэглэх чадвар, насаар

Хүүхэд, залуучуудын бодит үг болон нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар дунджаас дээш түвшинд гүйцэтгэлтэй байгаа ба хийсвэр утгатай үг 11 наснаас эхлэн нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байгаа ба салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар аажим нэмэгддэг байна.

Хүснэгт 47 Нийт хүүхэд, залуучуудын санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшнээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	13.8	23.2	23.2	14.1
2 түвшин	27.4	37.4	38.2	44.2
3 түвшин	22.4	21.3	19.9	26.0
4 түвшин	17.1	9.9	11.4	9.8
5 түвшин	19.3	8.2	7.2	5.9

Сургуулийн гадна байгаа хүүхэд, залуучуудын 55 орчим хувь нь санаагаа энгийн өгүүлбэрээр дундаж, дунджаас дээш түвшинд илэрхийлж байна. Сургуулийн түвшинд бага боловсрол эзэмшиж буй сурагчдын 60 орчим хувь нь дунджаас дээш түвшинд санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлж байгаа ба анги ахих тусам энэ үзүүлэлт буурч, санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар нэмэгддэг байна.

Хүснэгт 48. Нийт хүүхэд, залуучуудын санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшнээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	48.5	24.4	34.7	21.7
2 түвшин	35.6	53.7	47.6	56.1
3 түвшин	10.4	15.4	12.7	17.5
4 түвшин	3.3	4.6	3.3	2.6
5 түвшин	2.2	2.0	1.7	1.3

Санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар дундаж болон дунджаас дээш түвшинд 25 хүрэхгүй хувь нь байгаа нь хангалтгүй байгааг харуулж байна.

Хүснэгт 49. Нийт хүүхэд, залуучуудын холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр санаагаа илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшинээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	90.3	82.6	92.0	83.1
2 түвшин	7.7	14.6	6.6	15.2
3 түвшин	1.7	2.4	1.2	.9
4 түвшин	.2	.3	.3	.6
5 түвшин	.2	.1	0.0	.2

Нийт хүүхэд залуучууд холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр санаагаа илэрхийлэх байдал сул түвшинд байна. Учир шалтгааныг заасан холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр санаагаа илэрхийлэх чадвар сул байна.

Хүснэгт 50. Нийт хүүхэд, залуучуудын зургийн үйл явдалыг тоочиж илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшинээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	17.4	45.1	46.3	47.2
2 түвшин	17.5	19.6	22.8	23.4
3 түвшин	20.5	14.9	16.0	13.4
4 түвшин	17.0	9.8	7.3	5.4
5 түвшин	27.5	10.5	7.6	10.6

Бага боловсрол эзэмшиж буй хүүхдүүд зургийн үйл явдал тоочиж санаагаа илэрхийлдэг ба суурь боловсрол эзэмших явцад тоочиж ярих байдал буурч эхэлдэг байна.

Зураг 47. Зургийн үйл явдлыг тоочиж санаагаа илэрхийлэх чадвар ба зургийн үйл явдлыг дүгнэж илэрхийлэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

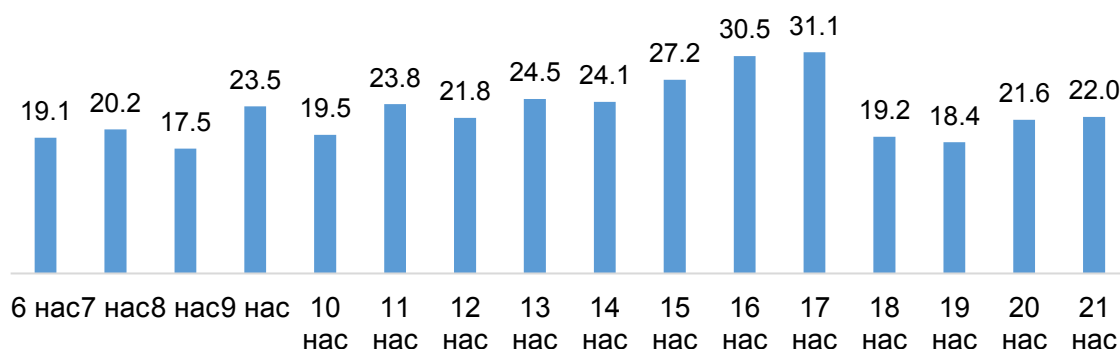

Нас бага байх тусам зургийн үйл явдлыг санаагаа тоочиж илэрхийлдэг бол 10 наснаас зургийн үйл явдлыг гол санааг дүгнэж илэрхийлэх чадвар сайжирсан дүр зураг харагдаж байна.

Бага боловсролын түвшинд зургийн үйл явдлыг тоочиж илэрхийлж байгаа бол суурь боловсролын түвшинд буюу 11 наснаас эхлэн үйл явдлыг тоочихоос илүү дүгнэж ярьж эхэлж байна.

Бүрэн дунд боловсролын түвшинд зургийн гол санааг дүгнэж илэрхийлэх чадвар нь дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байна.

Зураг 48. Үгийн тоо, насаар

Наснаасаа хамааран хүүхэд, залуучуудын санаагаа хэдэн үгээр тайлбарлан илэрхийлж байгаа дундаж үзүүлэлтээс харахад, 15-17 насанд хамгийн олон үгээр санаагаа илэрхийлсэн байна.

Хүснэгт 51. Нийт хүүхэд, залуучуудын зургийн гол санааг дүгнэж илэрхийлэх чадвар, боловсролын түвшинээр

түвшин	хамрагдаж буй боловсролын түвшин			
	бага боловсрол	суурь боловсрол	бүрэн дунд боловсрол	дээд боловсрол
1 түвшин	42.1	20.2	14.9	8.9
2 түвшин	3.6	2.4	2.5	2.4
3 түвшин	30.3	33.6	29.9	34.1
4 түвшин	12.3	21.6	22.8	22.6
5 түвшин	11.8	22.2	29.9	31.9

Хүүхэд залуучуудын боловсрол эзэмшиж буй түвшинтэй холбоотой дундаж болон дунджаас дээш түвшинд зургийн гол санааг дүгнэж илэрхийлэх чадвар өссөн үзүүлэлттэй байна. Албан ёсны сургалтад хамрагдаж буй хүүхэд, залуучуудын дүгнэж ярих чадвар нас нэмэгдэх тусам нэмэгддэг байна.

2.3.3. Танин мэдэхүйн хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Ажигч чанар сайтай хүүхэд, залуучууд сонсоод мэдээллийг тогтоох, бодит үг тайлбарлах, салаа утгатай үг тайлбарлах, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах, тэмдэг нэрийг утгын ижил төстэй шинжээр нь ангилах, нэрлэсэн үгийг утгаар нь бүлэглэх, хийсвэр болон салаа утгатай үгийг утгаар нь тайлбарлах чадвар сайн байна. Анхаарлын тогтворжилт ба анхаарлын шилжилт, ажиллах чадвар, утгын ой тогтоолт, бодит үйлдлийн сэтгэхүй, бодит үг тайлбарлах, тэмдэг нэр үг бүлэглэх, салаа утгатай үг тайлбарлах хийсвэр үг тайлбарлах, тэмдэг нэр, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна (Хавсралт).

Анхаарлын тогтворжилт сайн хүүхэд, залуучууд анхаарлын шилжилт, утгын ой, хийсвэр үг тайлбарлах, тэмдэг нэр, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үгийг бүлэглэх чадвар сайтай байна. Анхаарлын шилжилт нь ажиллах чадвар утгын ой тогтоолт, хийсвэр сэтгэхүй, бодит үйлдлийн сэтгэхүйн хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Сонорын ой тогтоолт нь утгын ой тогтоолт, үг тайлбарлах, үг бүлэглэх ба зургийн үйл явдлыг тоочиж санаагаа илэрхийлэх, зургийн гол санаа агуулгыг дүгнэж ярих чадварын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна. Сонорын ой тогтоолт сайн хүүхэд, залуучуудын утгаар нь мэдээллийг тогтоох, хийсвэр, тэмдэг нэр, салаа үгсийг утгаар нь бүлэглэх чадвар сайн байна.

Утгын ой тогтоолт нь хийсвэр сэтгэхүй, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл гүйцэтгэх чадвар, үг тайлбарлах, хийсвэр үг, тэмдэг нэр, салаа үг бүлэглэх чадвар хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна. Иймд утгын ой тогтоолт сайтай байх тусам хийсвэрээр сэтгэх, үгийг гол утгаар нь оновчтой тайлбарлах, хийсвэр, салаа үг, тэмдэг нэрийн нөөц сайн байдаг байна.

Нийт судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын бодит утгатай үгийг бүлэглэх чадвар нь сургуульд хамрагдалтын хувьд ялгаа алга бол тэмдэг нэр, нэрлэсэн үг, салаа утгатай үг, хийсвэр үгсийг бүлэглэх чадвар нь сургуулийн сурагчдад илүү сайн байна. ($r=.345^{**}$, $r=.368^{**}$, $r=.335^{**}$, $p<0.01$)

Хүүхэд, залуучуудын үг тайлбарлах, бүлэглэх чадвар нь үгийн төрөл зүйлийн хувьд харилцан хамааралтай байгаа тул ухагдахууны төлөвшил хэвийн, гэхдээ үгийн нөөцийг сайжруулах нь чухал байна.

6-21 насны хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүйд ажигч чанар, анхаарлын тогтворжилт, шилжилт, сонорын ой, утгын ой тогтоолт чухал ач холбогдолтой байна.

2.3.4. Дүгнэлт

Бүх насны хүүхдүүдийн бодит утгатай (түгээмэл хэрэглэгддэг) үгийн утгыг таних чадвар сайн, 15 хүртэл шинж тэмдэг хэлбэр дүрс заасан тэмдэг нэр, үгийн салаа утгыг таних чадвар сул байна. Тэр тусмаа 6-10 насанд дээрх чадвар маш сул байгаа тул сурах бичигт шинж тэмдэг хэлбэр дүрс заасан тэмдэг нэр, салаа утгатай үгийг зохистой ашиглах, энэ насны хүүхдүүдийн эдгээр үгсийг таних чадварыг дэмжиж хөгжүүлэх хэрэгтэй байна.

Хүүхдүүд 9 нас хүртлээ санаагаа тоочиж илэрхийлж, 10 наснаас эхлэн дүгнэж ярих нь нэмэгдэн, нас нь нэмэгдэх тусам энэ чадвар сайжирсан байна. 6-9 насанд хүүхдүүд энгийн 4-5 өгүүлбэрээр санаагаа илэрхийлж, 10 наснаас нийлмэл өгүүлбэр ашиглах нь нэмэгдэж, 11 наснаас 2-3 өгүүлбэрээр санаагаа илэрхийлж байна. Санаагаа илэрхийлэх үгийн тоо нь дунджаар 3 минутад 20 байсан бол нэмэгдэх тусам үгийн тоо өсөж, ахлах ангид дунджаар 30 орчим үг ашиглан, эргээд 18 наснаас буурсан байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжил сургуульд сурч байгаа хүүхдүүдтэй харьцуулахад доогуур байв.

Хүүхэд, залуучуудын зургийн гол санааг илэрхийлсэн байдлыг авч үзэхэд сургуулийн гадна байгаа хүүхэд, залуучууд 6-19 үгээр голчлон зургийн санааг

тоочиж энгийн өгүүлбэрээр санаагаа илэрхийлсэн бол бага боловсролын түвшинд суралцаж буй сурагчид мөн 6 - 55 үгээр санаагаа энгийн өгүүлбэрээр тоочиж илэрхийлсэн байна. Суурь болон бүрэн дунд боловсролын түвшинд суралцаж буй сурагчдын хувьд 6-50 үгээр санаагаа илэрхийлсэн байна. Дээд боловсролын түвшинд суралцаж буй залуучуудын хувьд зургийн гол санааг 6-30 үгээр дүгнэж ярих байдлаар өөрийн санаагаа илэрхийлсэн байна.

Юмсын ялгаатай ба өвөрмөц талыг богино хугацаанд хүртэх, бүтээлч чанар, сэтгэхүйн хурд, сонсоод мэдээллийг тогтоох, мэдээллийг утгачлан тогтоох нь ухагдахуун төлөвшилд чухлаар нөлөөлдөг байна. Ялангуяа, хийсвэр үг, тэмдэг нэр, салаа утгатай ухагдахууны төлөвшилд эерэгээр нөлөөлж байна. Ийм онцлог бүхий хүүхэд, залуучууд ухагдахууны гол шинжийг нь тусган тайлбарлах, ангилах сэтгэхүйн чадвар сайн байна.

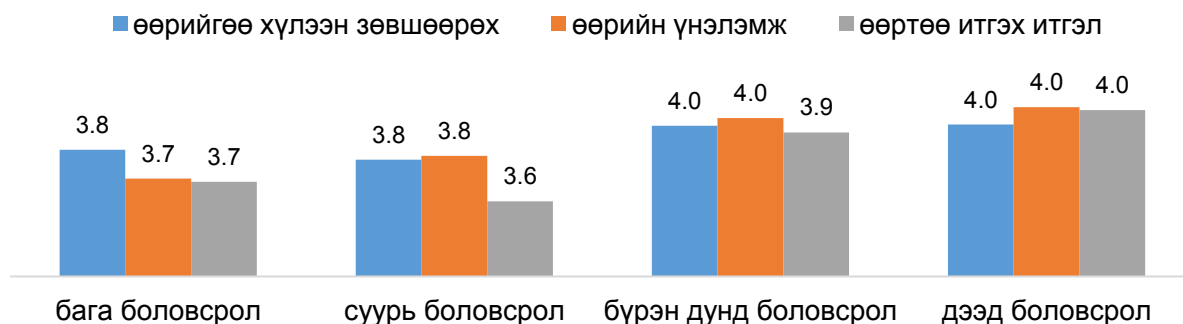
2.4. 6-21 НАСТАЙ ХҮҮХЭД, ЗАЛУУЧУУДЫН НИЙГЭМШЛИЙН ОНЦЛОГ

Нийгэмшлийн онцлогийг тодорхойлохдоо өөртөө хандах хандлага, зан төлөв, ээнэгшил, сэтгэлийн хөдөлгөөн, харилцааны чадвар, дасан зохицох чадвар, үнэт зүйлийн чиг баримжаа, нийгмийн хэм хэмжээ гэсэн үзүүлэлтүүдээр судлав.

2.4.1. Өөртөө хандах хандлага

Зургаагаас хорин нэгэн настай хүүхэд, залуучуудын өөртөө хандах хандлагыг өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөрийн үнэлэмж ба өөртөө итгэх итгэлийн хүрээнд судлав.

Зураг 49. Өөртөө хандах хандлагын дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын өөртөө хандах хандлагын хөгжил нь ерөнхийдөө өссөн дүр зурагтай, аль ч насанд хангалттай түвшинд байна (M=3.8).

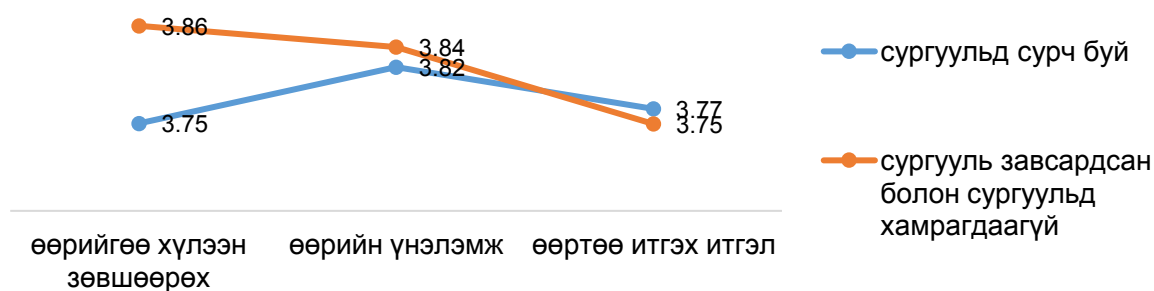
Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөрийн үнэлэмж болон өөртөө итгэх итгэл нь наснаас хамаарч байгаа буюу нас бүрт харилцан адилгүй байна. 8-9 насанд өөртөө хандах хандлага нь бага зэрэг буураад 10 наснаас нэмэгдэж байна.

Хүснэгт 52. Өөртөө хандах хандлагын наснаас хамаарсан байдал, 6-21 нас

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	82.871	15	5.525	8.382	.000
Өөрийн үнэлэмж	182.220	15	12.148	17.834	.000
Өөртөө итгэх итгэл	207.214	15	13.814	21.964	.000

Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх болон өөрийн үнэлэмж нь хүйсийн хувьд ялгаатай ($p < 0.01$) буюу эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын хувьд өөртөө хандах хандлага сул байна.

Зураг 50. Өөртөө хандах хандлагын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр

Өөрийн зан төлөвийн хөгжилд сургуульд хамрагдсан байдал нөлөөлөөгүй байна. Харин өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын хувьд бага зэрэг сул байна.

Хүснэгт 53. Өөртөө хандах хандлагын корреляц хамаарал

	Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	Өөрийн үнэлэмж	Өөртөө итгэх итгэл
Өөрийгөө зөвшөөрөх	1	.427**	.436**
Өөрийн үнэлэмж		1	.527**
Өөртөө итгэх итгэл			1

Өөртөө хандах хандлагын шинжүүд нь хоорондоо хамааралтай байна.

2.4.2. Зан төлөв

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын зан төлөвийг айдас, анхааралтай зан, идэвхтэй зан, нийцтэй зан, өөрийн зан төлөвийг удирдах, сэтгэл гутрал, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсартай зан гэсэн үзүүлэлтүүдээр авч үзэв.

Хүснэгт 54. Зан төлөвийн дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр

	айдастай зан төлөв	анхааралтай зан	идэвхтэй зан	нийцтэй зан	өөрийн зан төлөвийг удирдах	сэтгэл гутрал	сэтгэл санааны тогтвортой байдал	ухамсартай зан төлөв
бага боловсрол	2.4	4.0	4.3	3.8	4.0	2.6	3.9	3.8
суурь боловсрол	2.9	3.5	3.9	3.9	3.5	2.6	3.3	3.4
бүрэн дунд боловсрол	2.8	3.6	4.0	4.0	3.4	2.8	3.7	3.7
дээд боловсрол	2.7	3.6	4.1	4.1	3.4	2.7	3.7	3.6

Боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам нийцтэй зан төлөв нь аажмаар өссөн, өөрийн зан төлөвийг удирдах чадвар нь суурь боловсролоос эхлэн буурсан байна. Харин айдастай зан төлөв болон сэтгэл гутралын илрэл бага буюу дунджаас доод түвшинд байна. Сэтгэл санааны тогтвортой байдал болон ухамсартай зан төлөвийн хувьд суурь боловсролын түвшинд буурч байгаа нь өсвөр насны онцлогтой холбоотой юм. Бүрэн дунд болон дээд боловсролын түвшинд эргээд нэмэгдсэн эерэг үзүүлэлттэй байгаа ч бага боловсролын түвшиндээ эргээд өсөхгүй байгаа нь зан төлөвийн хэвийн үзүүлэлт юм.

Хүснэгт 55. Хүүхэд, залуучуудын зан төлөв ба нас

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Айдастай зан төлөв	169.853	15	11.324	11.728	.000
Анхааралтай зан	263.658	15	17.577	26.270	.000
Идэвхтэй зан	141.106	15	9.407	13.928	.000
Нийцтэй зан	75.277	15	5.018	7.034	.000
Өөрийн зан төлөвийг удирдах	314.255	15	20.950	30.568	.000
Сэтгэл гутрал	53.144	15	3.543	3.837	.000
Сэтгэл санааны тогтвортой байдал	240.560	15	16.037	25.785	.000
Ухамсартай зан	100.516	15	6.701	9.425	.000

6-21 насны хүүхэд, залуучуудын зан төлөвийн шинж нь тэдний наснаас хамааран ялгаатай байна.

Хүснэгт 56. Зан төлөвийн шинж ба газарзүйн байршил

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Анхааралтай зан	8.214	1	8.214	11.270	.001
Идэвхтэй зан	7.440	1	7.440	10.545	.001
Нийцтэй зан	17.043	1	17.043	23.501	.000

Анхааралтай зан төлөв, идэвхтэй зан, нийцтэй зан, өөрийн зан төлөвийг удирдах чадвар нь газарзүйн байршлаас хамааралтай байна. Өөрөөр хэлбэл, хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын эдгээр зан төлөв нь хотынхноос дээгүүр байна.

Өөрийн зан төлөвийг удирдах чадвар нь хөвгүүдэд илүү байна. Зан төлөвийн хөгжилд сургуульд хамрагдсан эсэх нөлөөлөөгүй байна.

Хүснэгт 57. Зан төлөвийн корреляц хамаарал

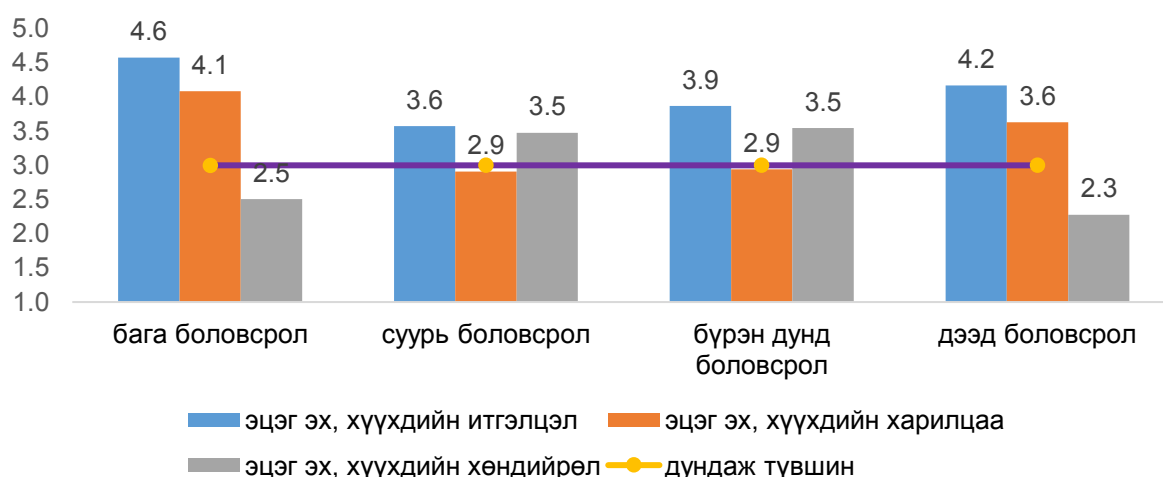
	Айдастай зан	Анхааралтай зан	Идэвхтэй зан	Нийцтэй зан	Өөрийн зан төлөвийг	Сэтгэл гутрал	Сэтгэл санааны тогтворто	Ухамсарт ай зан
Айдастай зан төлөв	1	-.078**	-.090**		-.086**	.434**	-.074**	-.048**
Анхааралтай зан		1	.390**	.288**	.418**		.406**	.294**
Идэвхтэй зан			1	.254**	.313**	-.051**	.344**	.279**
Нийцтэй зан				1	.278**		.312**	.249**
Өөрийн зан төлөвийг удирдах					1	-.032*	.374**	.273**
Сэтгэл гутрал						1		
Сэтгэл санааны тогтвортой байдал							1	.324**
Ухамсартай зан								1

Анхааралтай хандах зан төлөв, идэвхтэй зан, нийцтэй зан, өөрийн зан төлөвийг удирдах чадвар, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсартай зан төлөвүүд нь эерэг хамааралтай байгаа тул харилцан нөлөөлдөг тал байна ($p < 0.01$).

2.4.3. Ээнэгшилт

Ээнэгшилтийг эцэг эх ба хүүхдийн итгэлцэл, эцэг эх, хүүхдийн харилцаа болон эцэг, эх хүүхдийн хөндийрөл гэсэн үзүүлэлтүүдээр судлав.

Зураг 51. Ээнэгшилтийн дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшинээр

Бага боловсролын түвшинд эцэг эх хүүхдийн итгэлцэл нь маш сайн, харилцаа нь сайн, хөндийрөл багатай байгаа бол суурь болон бүрэн дунд боловсролын түвшинд эцэг эх хүүхдийн итгэлцэл, хөндийрөл нь дунджаас дээгүүр, харилцаа

нь дундаж түвшинд байгаа нь тэдний бие даасан байдал хөгжиж байгаатай холбоотой байхаас гадна эцэг эх ба хүүхэд хоорондын харилцааны түвшин буурч байгаа нь өсвөр насны үетэй нь холбоотой юм. Харин дээд боловсролын түвшинд энэ байдал нь эерэгээр өөрчлөгдөж байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын хувьд энэ чадвар нь аль ч боловсролын түвшинд дунджаас дээш түвшинд байна.

Хүснэгт 58. Ээнэгшилт наснаас хамаарсан байдал

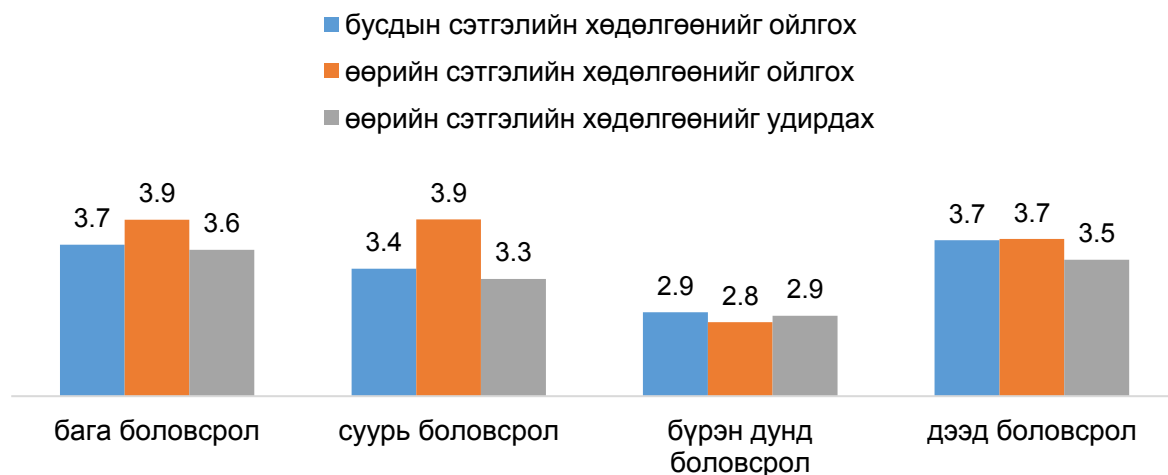
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Эцэг эх, хүүхдийн итгэлцэл	725.959	15	48.397	69.808	.000
Эцэг эх, хүүхдийн харилцаа	1074.728	15	71.649	89.216	.000
Эцэг эх, хүүхдийн хөндийрөл	1199.632	15	79.975	82.031	.000

Судалгаанд хамрагдсан 6-21 насны хүүхэд, залуучуудын зан төлөвийн хөгжил нь тэдний наснаас хамааран ялгаатай байна. Эцэг эх, хүүхдийн итгэлцэл 6-10 насанд хамгийн өндөр байхын хэрээр эцэг, эх хүүхдийн хөндийрөл энэ насанд хамгийн бага байна.

2.4.4. Сэтгэлийн хөдөлгөөн

Бид хүүхэд, залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварыг бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах гэсэн үзүүлэлтүүдээр авч үзлээ.

Зураг 52. Сэтгэлийн хөдөлгөөний дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр

Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох болон өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар нь бага болон дээд боловсролын насны хүүхэд, залуучуудын хувьд өндөр түвшинд байна. Суурь боловсролын түвшинд бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө удирдах нь бага зэрэг буурсан үзүүлэлттэй, харин өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнөө ойлгох нь өндөр байна. Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадварын өндөр үзүүлэлт 6-14 насны

хүүхдүүдийн өөртөө төвлөрсөн сэтгэхүйтэй холбоотой байх боломжтой юм. Бүрэн дунд боловсролын түвшинд эдгээр чадварууд нь буураад, дээд боловсролын түвшинд эргээд өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 59. Сэтгэлийн хөдөлгөөний онцлог наснаас хамаарсан байдал

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	297.777	15	19.852	14.099	.000
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	702.283	15	46.819	35.035	.000
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах	267.145	15	17.810	12.806	.000

Сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил нь наснаас хамааран ялгаатай буюу өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгож, сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар нь хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын хувьд арай сул байна ($p < 0.01$).

Сургууль завсардсан болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучууд ба сургуульд сурч буй хүүхэд, залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөний онцлогт ялгаа алга байна.

Хүснэгт 60. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадваруудын корреляц хамаарал

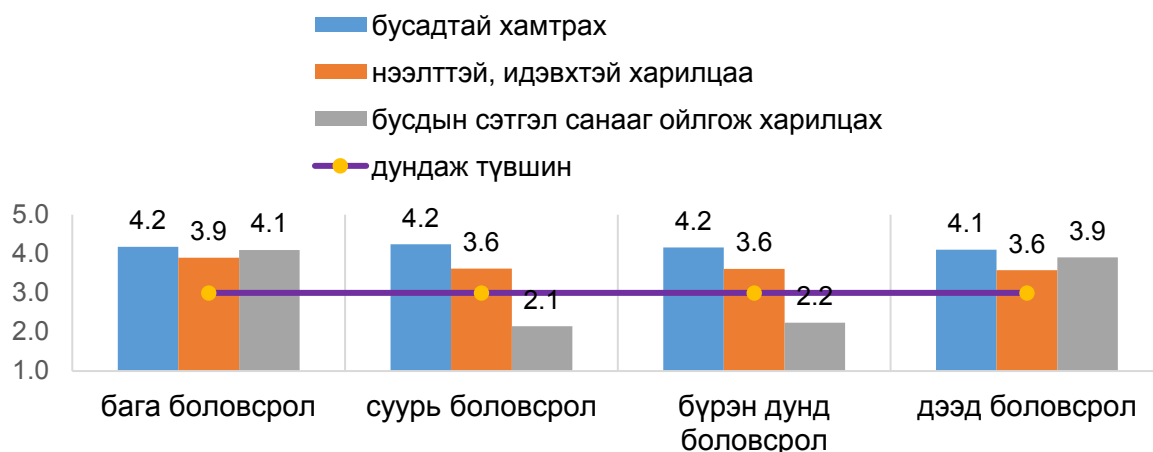
	Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	1	.645**	.676**
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох		1	.591**
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах			1

Сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжлийн чадвар хоорондоо хүчтэй хамааралтай байна.

2.4.5. Харилцаа

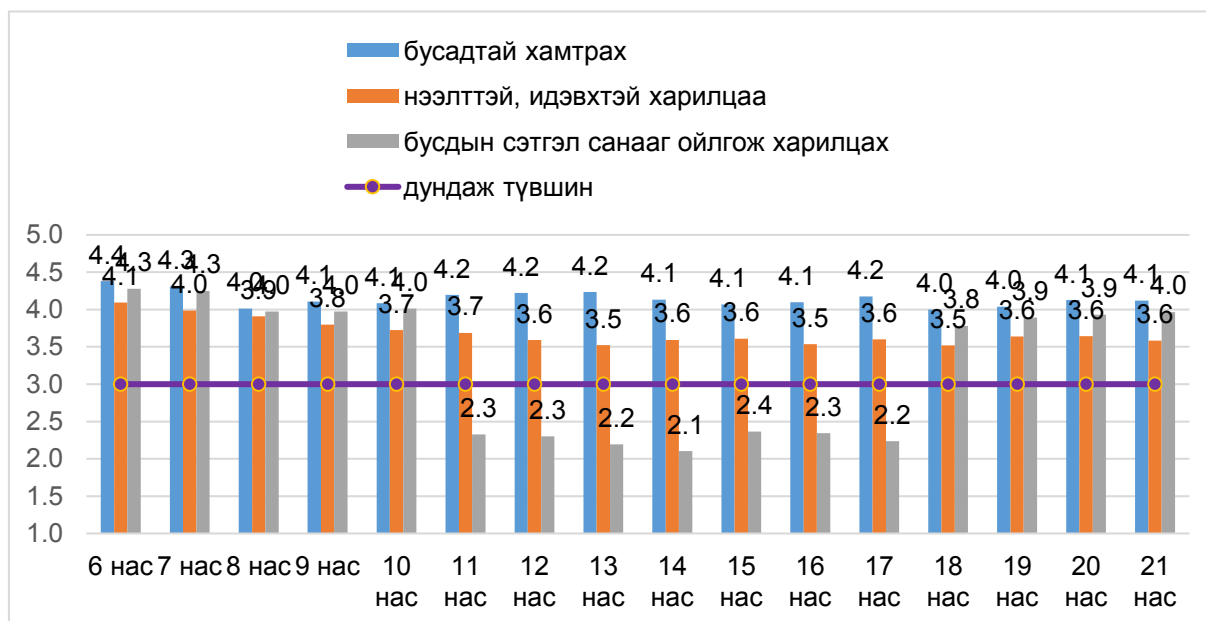
Бусадтай хамтрах, нээлттэй идэвхтэй харилцаа, бусдын сэтгэл санааг ойлгох гэсэн чадваруудаар авч үзэв.

Зураг 53. Харилцааны дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр

Бага боловсролын түвшинд бусадтай хамтрах, нээлттэй идэвхтэй харилцах, бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах нь өндөр түвшинд байна. Харин суурь болон бүрэн дунд боловсролын түвшинд нээлттэй идэвхтэй харилцаа бага зэрэг буурч, бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах чадвар сул түвшинд байгаа нь өсвөр насны онцлог байж болох юм. Дээд боловсролын түвшинд эргээд эерэг түвшин өссөн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 54. Харилцааны дундаж үзүүлэлт, насаар

6-21 насны хүүхэд, залуучуудын харилцааны хөгжил нь наснаас хамаарч ялгаатай, ялангуяа, бусдыг ойлгож харилцах чадвар 11-17 насныхны хувьд сул түвшинд байна.

Хот, хөдөөгийн хүүхэд, залуучуудын хувьд бусадтай хамтрах, нээлттэй идэвхтэй харилцах чадвар нь өндөр түвшинд байгаа ч бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах чадвар хөдөөний хүүхэд залуучуудынх дундаж ($M=3.0$) харин хотын хүүхэд, залуучуудынх дунджаас дээш түвшинд ($M=3.5$) байна.

Хүснэгт 61. Харилцааны чадварын корреляц хамаарал, 6-21 нас

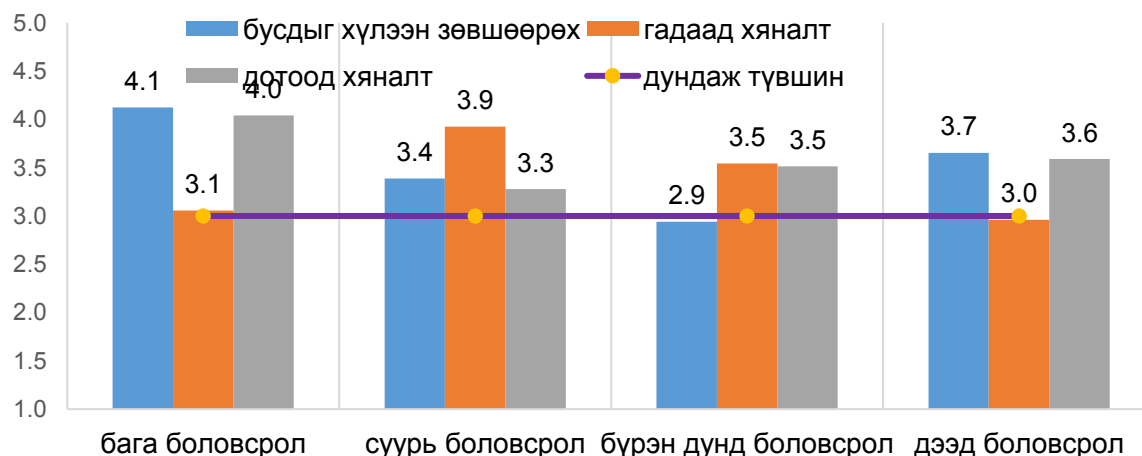
	Бусадтай хамтрах	Нээлттэй, идэвхтэй харилцаа	Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах
Бусадтай хамтрах	1	.434**	.032*
Нээлттэй, идэвхтэй харилцаа		1	.145**
Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах			1

Бусадтай хамтрах ба нээлттэй, идэвхтэй харилцах чадварын хамаарал сайн байна.

2.4.6. Дасан зохицол

Дасан зохицлыг бусдыг хүлээн зөвшөөрөх гадаад болон дотоод хяналт гэсэн чадваруудаар судлав.

Зураг 55. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр

Бага боловсролын түвшинд бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, зан төлөвийн дотоод хяналт өндөр, гадаад хяналт багатай байгаа нь эерэг үзүүлэлт юм. Суурь боловсролын түвшинд бусдын хүлээн зөвшөөрөх, зан төлөвийн дотоод хяналт нь дундаж түвшин хүртэл буурч, зан төлөвийн гадаад хяналт өндөр түвшинд хүрч өсөж байгаа нь 11-14 насны онцлог юм. Энэ насныхны хувьд өөрийн зан төлөвийг өөрөө ухамсартайгаар удирдан зохицуулахаас илүүтэйгээр гадаад хяналт

шаардлага зан төлөвийн зохицуулалтад нь чухал үүрэгтэй болдог байна. Бүрэн дунд боловсролын түвшинд бусадтай хамтрах чадвар нь аажмаар буурч байгаа нь тэд ганцаарчлан ажиллах, дотогшоо хандсан зан төлөвтэй болдогтой нь холбоотой байх боломжтой юм. Эдгээр чадварууд нь дээд боловсролын түвшинд дахин эерэгээр нэмэгддэг байна.

Хүснэгт 62. Дасан зохицох чадвар наснаас хамаарсан байдал

		<i>Sum of Squares</i>	<i>df</i>	<i>Mean Square</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>
Бусдыг зөвшөөрөх	хүлээн	736.807	15	49.120	60.643	.000
Гадаад хяналт		534.869	15	35.658	41.493	.000
Дотоод хяналт		425.240	15	28.349	36.168	.000

Нас хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байгаа буюу дасан зохицох чадвар нь наснаас хамааран ялгаатай байна. Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь 11-13 насанд багасч байна. Харин сургуульд хамрагдаж буй эсэх нь дасан зохицох чадварын онцлогт нөлөөлөхгүй байна.

Хүснэгт 63. Дасан зохицох чадвар байршлаас хамаарсан байдал

		<i>Sum of Squares</i>	<i>df</i>	<i>Mean Square</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>
Бусдыг зөвшөөрөх	хүлээн	15.901	1	15.901	16.186	.000
Гадаад хяналт		12.104	1	12.104	12.310	.000
Дотоод хяналт		13.120	1	13.120	14.890	.000

Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, гадаад хяналт, дотоод хяналт ба газарзүйн байршлын хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай буюу хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын хувьд энэ чадвар нь хотынхноос бага зэрэг илүү байна.

Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь дотоод хяналттай хамааралтай байна ($p < 0.01$).

2.4.7. Үнэт зүйл

Үнэт зүйлийн төлөвшлийг амжилт, аюулгүй-хамгаалалттай байдал, бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээх, бие даасан-хамааралгүй байх, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, зугаатай байх, хэм хэмжээг дагах, үл ялгаварласан шударга хандлага, уламжлал-ёс заншил гэсэн хүрээнд судалсан.

Хүснэгт 64. Үнэт зүйлийн чиг баримжааны дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр

	амжилт	аюулгүй- хамгаалалттай байдал	бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээх	бие даасан- хамааралгүй байх	бусдад хүндэтгэлтэй хандах	зугаатай байх	нийцтэй зөрчилгүй зан	олон талт шударга харилцаа	уламжлал-ёс заншил
бага боловсрол	4.6	4.6	4.0	4.1	4.6	4.4	4.6	4.5	4.6
суурь боловсрол	4.4	4.5	4.3	4.2	4.5	4.3	4.4	4.3	4.5
бүрэн дунд боловсрол	4.0	3.7	3.8	4.4	4.6	4.3	4.4	4.6	4.4
дээд боловсрол	4.5	4.7	4.5	4.5	4.7	4.4	4.5	4.5	4.7

Боловсролын аль ч түвшний суралцагчдын хувьд үнэт зүйлст өндөр ач холбогдол өгсөн байна.

Газарзүйн байршил ба бусдаар хүндлүүлэх, олон талт шударга харилцааны хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаатай буюу хотын хүүхэд, залуучууд бусдаар хүндлүүлэх болон олон талт, шударга харилцааг илүү чухалчилж үзсэн байна.

Сургуульд хамрагдсан байдал ба үнэт зүйлсийн хоронд статистик ач холбогдолтой ялгаа алга байна.

Хүснэгт 65. Үнэт зүйлийн чиг баримжааны корреляц хамаарал, 6-21 нас

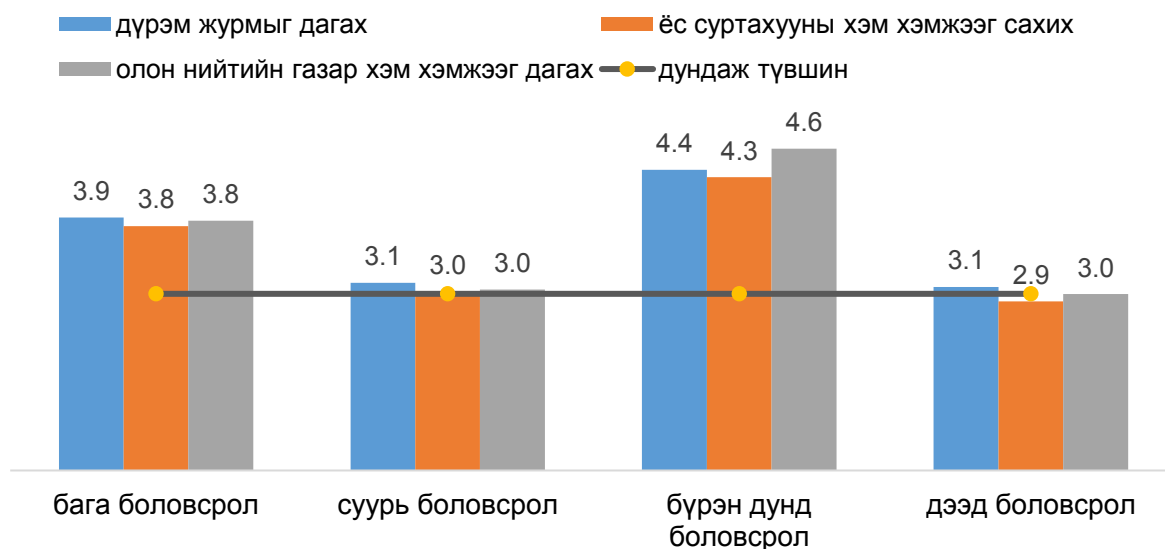
	Амжилт	Аюулгүй хамгаалалттай байдал	Бусдаар хүндлүүлэх	Бусдаас хамгааралгүй байдал	бусдад хүндэтгэлтэй хандах	Зугаа цэнгэлтэй байх	Нийцтэй зан	Шударга харилцаа	Уламжлал
Амжилт	1	.590**	.398**	.345**	.464**	.346**	.456**	.399**	.441**
Аюулгүй хамгаалалттай байдал		1	.481**	.391**	.570**	.383**	.517**	.378**	.536**
Бусдаар хүндлүүлэх			1	.405**	.424**	.296**	.342**	.320**	.351**
Бусдаас хамааралтай байдал				1	.509**	.444**	.422**	.389**	.422**
Бусдад хүндэтгэлтэй хандах					1	.506**	.617**	.472**	.597**
Зугаа цэнгэлтэй байх						1	.403**	.320**	.395**
Нийцтэй зөрчилгүй зан							1	.440**	.594**
Олон талт шударга харилцаа								1	.419**
Уламжлал									1

Үнэт зүйлийн үзүүлэлтүүд бие биенээсээ хамааралтай байна ($p > 0.05$).

2.4.8. Нийгмийн хэм хэмжээ

Нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадварыг албан ёсны дүрэм журмыг дагах, ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах, олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах гэсэн хүрээнд судалсан

Зураг 56. Нийгмийн хэм хэмжээний дундаж үзүүлэлт, боловсролын түвшнээр

Бага боловсролын түвшинд нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадвар өндөр байна. Энэ нь тэдний нас зүйн онцлог эцэг эхийн халамж асаргаанд бүрэн байдагтай холбоотой юм. Суурь боловсролын түвшинд дундаж түвшинд хүрч буурсан байна. Бүрэн дунд боловсролын түвшинд эргээд огцом өсч, дээд боловсролын түвшинд эргээд суурь боловсролын түвшинтэй адилхан хэмжээнд хүрч байна. Бүрэн дунд боловсрол нь нийгмийн хэмжээг сахих чадвар бий болох хамгийн чухал үе байна.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын нас ба дүрэм журмыг дагах, ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах чадвар хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байгаа нь албан ёсны дүрэм журмыг дагах, ёс суртахуунтай байх, олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар нь хоорондоо уялдаатай, цогц шинжтэй байдгийн илэрхийлэл юм ($p < 0.01$).

Нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадвар ба сургуульд хамрагдсан байдал, хүйс болон газарзүйн байршлын хооронд ач холбогдолтой ялгаа алга байна.

Хүснэгт 66. Хэм хэмжээг дагах чадварын корреляц хамаарал, 6-21 нас

	дүрэм журмыг дагах	ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах	олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах
дүрэм журмыг дагах	1	.860**	.878**
ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах		1	.868**
олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах			1

Нийгмийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадварууд нь хоорондоо хамааралтай байна.

2.4.9. Нийгэмшлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Хүснэгт 67. Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан байдал ба сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжлийн хамаарал

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	39.450	1	39.450	25.173	.000
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	74.187	1	74.187	44.494	.000
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах	25.495	1	25.495	15.872	.000

6-21 настай хүүхэд, залуучуудын сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан байдал нь тэдний сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварын хөгжилтэй холбоотой байна ($p < 0.01$).

Амьдардаг газар

Энэ насны хүүхэд, залуучуудын гэртээ амьдардаг эсэх нь тэдний нийгмийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадварын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна ($p < 0.01$). Таньдаг айлд, хамаатныдаа болон дотуур байранд амьдардаг хүүхэд, залуучуудын хувьд сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, удирдах чадвар харьцангуй дундаж түвшинд байна ($M=3.2$), хамаатныдаа амьдардаг нь дунджаас бага зэрэг доогуур ($M=2.8$), өвөө эмээгийнхээ эсвэл гэртээ амьдардаг хүүхэд, залуучуудын өөрийн болон бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөний ойлгох чадвар нь дунджаас дээш өндөр түвшинд байна ($M=3.7$).

Эцэг эхийн боловсрол

Эцгийн боловсрол нь бусдыг хүлээн зөвшөөрөх ($r=.267^{**}$, $p < 0.01$) чадвартай холбоотой байна. Мөн эцгийн боловсролын ялгаатай байдал нь аюулгүй хамгаалалттай байдлыг эрхэмлэн үзэх, ($r=.319^{**}$, $p < 0.01$), өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох ($r=.267^{**}$, $p < 0.01$), өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах ($r=.331^{**}$, $p < 0.01$) гэсэн чадваруудтай холбоотой байна.

Олон нийтийн ажилд оролцоо, спортоор хичээллэдэг байдал

Сургуулиас зохиосон ажил эсвэл олон нийтийн ажилд оролцдог хүүхэд, залуучуудын аюулгүй хамгаалалттай байдал ($r=.277^{**}$, $p < 0.01$), бусдаар хүндлүүлэхийг эрхэмлэн үзэх ($r=.220^{**}$, $p < 0.01$) болон өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох ($r=.267^{**}$, $p < 0.01$) чадвартай эерэг хамааралтай байна.

Спортоор хичээллэдэггүй хүүхэд, залуучуудын олон нийтийн газар биеэ авч явах хэмжээ сул байна ($r=-.239^{**}$, $p < 0.01$).

Унтдаг цаг

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын унтдаг цаг нь өөрийн үнэлэмж, өөртөө итгэх итгэл, анхааралтай зан, идэвхтэй зангийн хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна ($p \leq 0.01$). Өөрөөр хэлбэл, хүүхэд хэдийчийнээ эрт унтана өөртөө итгэх итгэл сайжирч, анхааралтай зан, идэвхтэй зантай болж байна. Мөн өөрийн зан төлөвийг удирдах бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар ба унтдаг цаг нь холбоотой байна ($r = .178^{**}$, $r = .141^{**}$, $p \leq 0.01$). Эрт унтах нь өөрийн зан төлөвийг удирдах, бусадтай нийцтэй байх чадварт эерэгээр нөлөөлж байна.

2.5. Ерөнхий дүгнэлт

- Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 50.7 хувь нь эмэгтэй, 57.3 хувь нь зургаагаас дээш ам бүлтэй өрхөд амьдардаг байна.
- Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 78.6 хувь нь гэртээ амьдардаг, 56.3 хувь нь цэвэр ус, халуун хүйтэн усанд холбогдоогүй гэр хороололд амьдардаг.
- Нийт хүүхэд, залуучуудын 12 хувь нь нийтийн тээврээр, 8 хувь нь хувийн унаагаар сургуульдаа очдог байна.
- Нийт хүүхэд, залуучуудын 46.0 хувь нь спортоор хичээллэдэгээс ихэнх нь багийн спортоор хичээллэдэг байна.
- Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхэд, залуучуудын эхийн боловсрол эзэмшсэн байдал эцгийн боловсролын түвшингээс аль ч шатанд бага зэрэг өндөр байна.
- Нийт хүүхэд, залуучуудын 82.4 хувь нь 700.0 мянга хүртэлх төгрөгийн орлоготой гэр бүлд амьдарч байна.

Бие бялдрын хөгжил

- Бага боловсролын түвшинд буюу 10-11 насанд хүүхдийн өсөлт хамгийн их байгаа ба бүрэн дунд боловсролын түвшинд буюу 14-15 насанд хүүхдүүдийн биеийн өндөр хурдтай нэмэгддэг байна.
- Биеийн жингийн өсөлт 16 наснаас 20 насанд эрчимтэй явагддаг байна.
- Баруун, зүүн гарын атгах хүч 10-11 насанд, 14-15 насанд гарын атгах хүч нэмэгддэг бол 17-18 насанд бага зэрэг буурсан тал ажиглагдаж байна.
- Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын биеийн жин, биеийн өндөр, цээжний тойрог, баруун ба зүүн гарын атгах хүчний хөгжил сайн байна.
- Хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанар 6-21 нас хүртэл сайжирсан үзүүлэлттэй байгаа ч ялангуяа 12 наснаас эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд уян хатан чанар эрчимтэй нэмэгддэггүй байна.
- Эрт буюу оройн 8 цагаас 10 цагийн хооронд унтах нь бие бялдрын бэлтгэлжилтэд сайнаар нөлөөлдөг байна.
- Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүд нь харилцан хамааралтай хөгжиж байна.
- Гэр бүлийн харилцаа сайн байх тусам хүүхэд, залуучуудын биеийн хөгжил сайн байна.
- Сургуульд хамрагдсан 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жин нь сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучуудынхаас илүү байна.

Бие бялдрын бэлтгэлжилт

- 6-12 насанд хүүхдүүд хурд сайтай байгаа ба 13 наснаас эхлэн эмэгтэй хүүхдүүдийн хурд буурдаг байна.
- Албан боловсролд хамрагдах нь хүүхэд, залуучуудын хурд, тэсвэр, авхаалж самбаатай байх чанарт нөлөөлдөг байна.
- Гэр бүлийн харилцаа сайн буюу эерэг байх нь хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны хөгжилд нөлөөтэй байна.
- Хүчний чанар нь хүүхэд, залуучуудын нас, хүйс газар зүйн байршил буюу - хаана амьдарч буйгаас шалтгаалан ялгаатай хөгждөг байна.
- Уян хатан чанар нь мөн хүүхэд залуучуудын хүйс, сургуульд хамрагдалт, амьдарч буй газар зүйн байршилаас шалтгаалан ялгаатай хөгждөг байна.
- Хөдөө орон нутагт амьдарч буй хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанар илүү сайн байна.
- Хөдөө орон нутагт амьдарч буй хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурд сайтай байна.
- Нас нь тэсвэрийн чанарт нөлөөлдөг байна. Мөн хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанар хотын хүүхэд, залуучуудынхаас илүү байна.
- Биеийн жин ба өндөр нэмэгдэх тусам хүчний чанар, уян хатан чанар нэмэгдэж, тэсвэрийнэй болж байна.
- Биеийн жин ба өндөр нэмэгдэх нь авхаалж самбааны чанарт сөргөөр нөлөөлдөг байна.
- Хүчний чанар сайтай байвал авхаалж самбаатай чанар сул байдаг байна.

Танин мэдэхүйн хөгжил:

- Бага боловсролын түвшинд анхааралтай хүртэх чадвар сул түвшинд байгаа бол суурь болон бүрэн дунд боловсролын түвшинд ажигч чанар дунд түвшинд буюу тэд богино хугацаанд юмсын ялгаатай, өвөрмөц шинжүүдээс 5-7 хүртэлхийг ажигладаг нийтлэг онцлогтой байна.
- Бага боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн анхааралын тогтворжилт, ажиллах чадвар сайтай байгаа бол суурь болон бүрэн дунд боловсролын түвшинд анхаарлын тогтворжилт, шилжилт сул буюу тодорхой хугацааны турш зорилго чиглэлтэйгээр анхаарлаа төвлөрүүлэн үйлдлийг гүйцэтгэх нь хангалтгүй байгаа нь тэдний бүтээлч чанар, сэтгэхүйн хурд сул байгааг илэрхийлж байна.
- Сонсоод мэдээллийг тогтоох нь дундаж түвшинд байна. Өөрөөр хэлбэл, богино хугацаанд үгсийг сонсоод 5-6 хүртэлхийг тогтоодог байна.
- Нийт хүүхэд, залуучуудын утгачлан тогтоох чадвар нь дундаж түвшинд байна.
- Богино хугацаанд мэдээллийг харж тогтоох чадвар доогуур түвшинд буюу богино хугацаанд 4-5 хүртэлх нэгжийг тогтоодог байна.
- Юмсын дотоод мөн чанарыг нь танин мэдэж, онцлог шинжийг нь харьцуулан нийтлэг болон ялгаатай шинжийг нь олох сэтгэхүйн харьцуулах чадвар сул байна.
- Албан ёсны сургалтын тогтолцоо нь хүүхдийн танин мэдэхүйн болон хэл ярианы хөгжилд чухлаар нөлөөлдөг байна.
- Боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам хүүхэд, залуучууд зорилготойгоор санаа бодлоо илэрхийлэхдээ тоочиж, энгийн өгүүлбэрээр санаагаа ихэвчлэн

илэрхийлж анги ахих тусам өгүүлбэрийн бүтэц өөрчлөгдөн, тоочин ярих нь буурч зургийн санааг дүгнэж ярьдаг байна.

- Сургуульд завсардсан хүүхэд, залуучууд зургийн гадаад шинж, үйл явдлыг байгаагаар нь тоочин ярьдаг бол анги ахих тусам сурагчид гол санааг дүгнэж ярьдаг байна.

Нийгэмшил

- *Өөртөө хандах хандлагын* хувьд судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүд өндөр түвшинд байгаа нь өөрийгөө байгаагаар нь хүлээн зөвшөөрдөг, өөрийнхөөрөө байж чаддаг ч цөөн тохиолдолд тайван байдлаа алддаг байна. Мөн өөрийн зан чанар, онцлогтой зөрчилдөөд байддаггүй, амьдралын баяр баясгалантай байдлаа хадгалж чаддаг ч заримдаа өөрийн хүчинд хэт эрдэх тал байна.
- *Зан төлөвийн* хувьд бага болон ахлах ангийн насны хүүхдүүд бусадтай нийцтэй харилцаатай, хийж буй ажил үйлдээ хариуцлагатай ханддаг, идэвх урам зориг сайтай. Уйтгарлан гуних нь хурдан, уйтгараасаа салах нь удаан учраас ямар нэг шүүмжлэлд эмзэг хандаж, гомдох талтай. Суурь болон дээд боловсролын насны хүүхэд, залуучуудын хувьд хэвийн тогтвортой харилцаатай, өөрийн хийх ёстой гэж үзсэн, өөрийн сонирхсон зүйлээ идэвхтэй сайн гүйцэтгэдэг. Гэвч сэтгэл санааны байдал нь тухайн нөхцөл байдлаас шалтгаалан өөрчлөгддөг. Бусадтай харилцаа холбоо тогтоохдоо санаачилгатай биш ч бэрхшээдэггүй. Хашир болгоомжтой зантай байна.
- *Энэгшилтийн* хувьд эцэг эх, ойр дотны хүмүүсийнхээ дэмжлэгэд бүрэн итгэдэг, эцэг эхийгээ үнэлдэг, тэдэнтэй хэвийн харилцаатай. 11-17 настай хүүхдүүдийн хувьд эцэг эх, хүүхдийн хөндийрөл дунджаас дээш буюу өндөр түвшинд байгаа нь заримдаа эцэг эхчүүдтэйгээ нээлттэй бус, эцэг эх, асран хамгаалагчдаасаа хол байх чадвартай байгааг харуулж байна.
- *Сэтгэлийн хөдөлгөөний* хувьд 6-10 настай хүүхдүүд болон 18-21 настай залуучуудын бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох болон өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар нь өндөр түвшинд байгаа нь хүний гадаад төрх байдлыг хараад тэдний сэтгэлийн хөдөлгөөн, учир шалтгааныг таних чадвар сайн байгааг илэрхийлж байна. Мөн эерэг сэтгэлийн хөдөлгөөнөө хадгалах, сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөнөө хянан зохицуулах нь сайн, нөхцөл байдалд зохицуулан сэтгэлийн хөдөлгөөний илрэлийг гаргаж чаддаг байх талтай Харин суурь болон бүрэн дунд боловсролын түвшний хүүхдүүдийн хувьд энэ гурван чадвар нь харьцангуй сул буюу дундаж түвшинд байна.
- 6-21 насны эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын хувьд өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар сайн байна.
- *Харилцааны хөгжлийн* хувьд бусдын сэтгэл санааг ойлгож, харилцах чадвар суурь ба бүрэн дунд боловсролын насны хүүхэд, залуучуудад сул түвшинд байна.
- Нийгмийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар нас насанд харилцан адилгүй байна.
- Дасан зохицох чадвар нь 6-21 насны хүүхэд, залуучуудын нас, тэдний оршин буй газарзүйн байршлаас хамааран ялгаатай байна.

- Эцгийн боловсролын түвшин өндөр байх тусам хүүхэд, залуучуудын зан төлөв, ээнэгшил, аюулгүй хамгаалалттай байдал болон сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил сайн байна.
- Түрээсийн байранд амьдардаг хүүхэд, залуучуудын өөрийн үнэлэмж болон өөртөө итгэх итгэл нь орон сууц, гэр хороолол болон дотуур байранд амьдардаг хүүхэд залуучуудынхаас сул байна. Орон сууцанд амьдардаг хүүхэд, залуучуудын өөртөө хандах хандлага нь өндөр түвшинд байна ($M=4$).

ГУРАВДУГААР ХЭСЭГ: МОНГОЛЫН ХҮҮХЭД, ЗАЛУУЧУУДЫН ХӨГЖЛИЙН ОНЦЛОГ

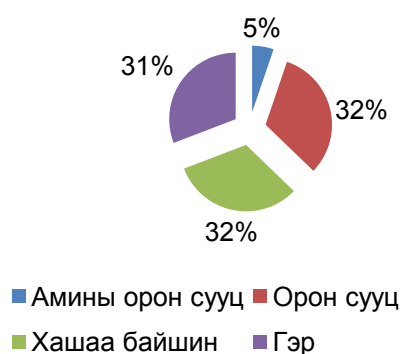
3.1. БАГА НАСНЫ ХҮҮХДИЙН ХӨГЖЛИЙН ОНЦЛОГ

3.1.1. Ерөнхий мэдээлэл

Туршилтын судалгаанд нийслэлийн Баянзүрх дүүргийн 122, Сонгинохайрхан дүүргийн 163, Налайх дүүргийн 123, Төв аймгийн Эрдэнэ сумын цэцэрлэгийн 2-5 насны цэцэрлэгт хамрагдаж буй 176 хүүхэд, Архангай аймгийн Тариат, Хөвсгөл аймгийн Цагаан-Үүр сумын цэцэрлэгийн хувилбарт сургалтад хамрагдаж буй 3-5 насны 132, нийт 308 хүүхэд хамрагдлаа. Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдийн 15.8 хувь нь 2 настай, 28.3 хувь нь 3 настай, 28.0 хувь нь 4 настай, 27.3 хувь нь 5 настай байна. Түүнчлэн нийт хүүхдийн 49.5 хувь нь эрэгтэй, 50.2 хувь нь эмэгтэй байна.

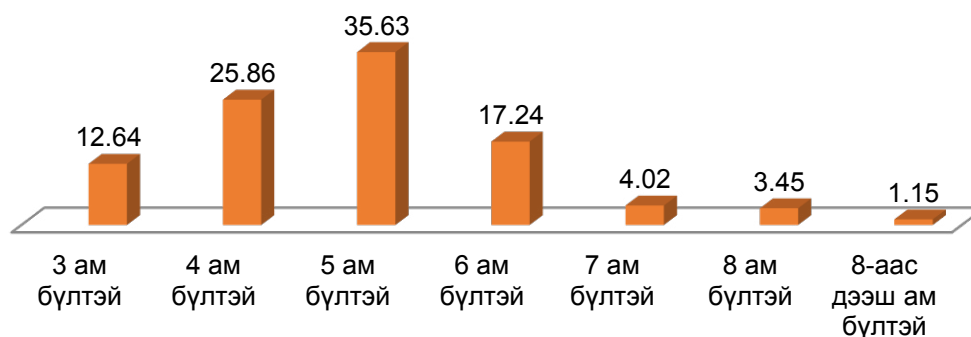
Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдээс нийслэлд амьдардаг хүүхдийн эзлэх хувь 41.5, байхад аймаг, орон нутгийнх 58.5 хувьтай байлаа.

Зураг 57. Өрхийн амьдрах орчин

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн амьдрах орчны талаарх мэдээлэл цуглуулахад нийт хүүхдийн 32 хувь нь орон сууцанд, 32 хувь нь хашаа байшинд, 31 хувь нь гэрт, 5 хувь нь амины орон сууцанд амьдарч байна.

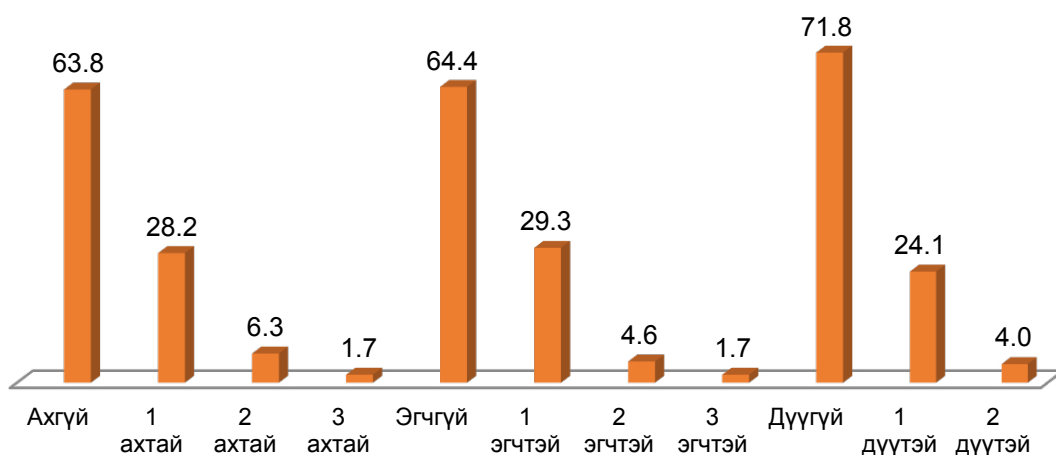
Зураг 58. Өрхийн ам бүлийн байдал

Түүнчлэн нийт хүүхдийн 74.1 нь 3-5 ам бүлтэй өрхөд амьдарч байгаа бол нийт хүүхдийн 25.9 хувь нь 6-8 ам бүлтэй гэр бүлд амьдарч байна.

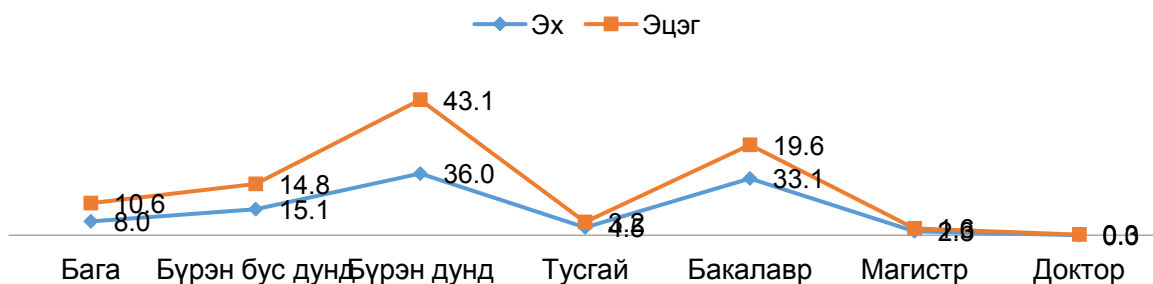
Түүнчлэн ах, эгч дүүгийн талаарх мэдээллийг зургаар харуулав.

Зураг 59. Ах, эгч, дүүгийн талаарх мэдээлэл

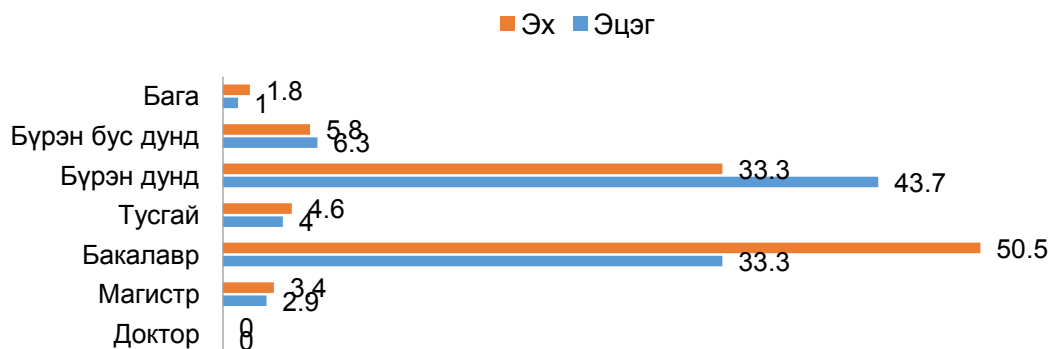
Судалгаанд хамрагдсан хүүхдийн ам бүл дэх хүүхдийн тоог авч үзэхэд 25.3 хувь нь 1 хүүхэдтэй, 67.2 хувь нь 2-3 хүүхэдтэй, 7.4 хувь нь 4-6 хүүхэдтэй өрхөд амьдарч байна.

Зураг 60. Эцэг эхийн боловсролын түвшин

Нийт хүүхдийн эцэг эхийн боловсролын түвшинг судлахад эцэг эхчүүдийн 39.6 хувь нь бүрэн дунд боловсролтой, 26.3 хувь нь бакалаврын боловсрол эзэмшсэн байна. Үүнээс цэцэрлэгт хамрагдаж буй хүүхдийн эцэг эхийн боловсролын түвшинг дараах зургаас харж болно.

Зураг 61. Цэцэрлэгт хамрагдаж буй хүүхдийн эцэг эхийн боловсролын түвшин

Цэцэрлэгийн үндсэн сургалтад хамрагдаж буй хүүхдийн 5.2 хувь нь 3 хүртэл, 12.1 хувь нь 3-6, 21,8 хувь нь 7-12, 17.8 хувь нь 13-18, 8 хувь нь 19-24, 9.8 хувь нь 25-30, 8 хувь нь 31-36, 17.2 хувь нь 37-оос дээш сар цэцэрлэгт хамрагдсан байна. Харин хувилбарт сургалтад хамрагдаж буй хүүхдийн 63.4 хувь нь 3 хүртэл сарын сургалтад хамрагдсан байна. Эцэг эхээс авсан судалгааны маягтийг бөглөсөн байдлаас харахад ээжүүд (59,2) аавууд (25.3)- аас илүү их оролцсон нь харагдаж байна. Харин хүүхдийн вакцинд хамрагдалт 97.7 хувь байгаа нь харьцангуй сайн үзүүлэлт юм.

3.1.2. Бие бялдрын хөгжлийн онцлог

Хүний хөгжлийн суурь, чухал үзүүлэлт бол бие бялдрын хөгжил бөгөөд хүний биеийн өсөлт, түүний бэлтгэлжилт, эрүүл мэндийн байдлын цогц үзүүлэлт юм. Иймээс дэлхийн улс орнууд хүн амын өсөлт хөгжлийн түвшинг тогтоох судалгааг тогтмол хийдэг байна. Учир нь хүний бие бялдрын хөгжлийг тодорхойлох нь тухайн улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, хүн амын ахуй амьдрал, эрүүл мэндийн байдлыг тогтоох ач холбогдолтой юм. Ялангуяа хүүхэд, залуусын бие бялдрын онцлогийг судалснаар тухайн улсын хүүхэд залуусын бие бялдрын өсөлт, эрүүлжилт, чийрэгжилт, өвчлөлтийн байдлыг тогтоож, цаашид авах арга хэмжээг тодотгож өгдөг.

Иймд ихэнх улс орон Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагаас зөвлөмжилсөн “Хүүхдийн өсөлт хөгжлийн стандарт”-ын дагуу хүүхдийн бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн түвшинг тогтоож, 5-10 жил тутам давтан судалдаг байна. Тодруулбал, АНУ, ОХУ, Ази, Номхон далайн бүс, Европын холбооны улсууд энэхүү стандартын дагуу 0-22 насны хүүхэд залуусын биеийн ерөнхий өсөлт болох биеийн өндөр, жин, толгойн болон цээжний тойргийг хэмжиж, үзүүлэлтийг тодорхой томьёонд оруулсан хэмжилтийн муруйгаар илэрхийлдэг. Харин бие бялдрын бэлтгэлжилтийн байдлыг биеийн хөдөлгөөний таван чанар болох хурд, хүч, уян хатан, авхаалж самбаа, тэсвэр хатуужлын чанарын түвшингээр тодорхойлдог.

Бие бялдрын хөгжлийг судлахдаа 0-22 насны хүүхэд, залуусын биеийн өндөр, жин, толгойн тойрог, цээжний тойрог зэргийг Швейцарийн GPM фирмийн антропометрийн багаж, өндөр хэмжигч, цаасан болон хулдаасан метр ашиглан хэмждэг. Харин хөдөлгөөний чанарыг дараах таван сорилын аргаар хэмждэг байна.Үүнд:

Хүч: Нуруугаар хэвтэж хөлийг дээш өргөх, толгойн араас бөмбөг шидэх, байрнаас уртад харайх, жижиг бөмбөгийг холын зайд шидэх гэх мэт аргаар хэмждэг.

Хурд: Хүүхэд, залуусын наснаас хамаарч 10, 30, 100, 500, 1000 метрийн зайд гүйлгэх, спорт алхаагаар алхуулах зэргээр хурдыг хэмждэг.

Уян хатан: Вандан сандал дээр зогсож тонгойн гараа өлмийнөөс доош унжуулах, эсвэл, шалан дээр суугаа байдлаас урагш бөхийж гараа өлмийнөөс илүү гаргах үед хэмжилт хийн уян хатан чанарыг хэмждэг.

Тэсвэр хатуужил: Хүүхдийн наснаас хамаарч 90, 120, 150, 300, 500, 1000, 1500 метрт гүйлгэдэг.

Авхаалж самбаа: 3х10 метрийн зайд хэрж гүйлгэх, саадыг сүлжиж гүйх, тодорхой өндөртэй нуман дээгүүр харайлгаж гүйлгэх аргаар авхаалж самбааг сорьдог.

Ийнхүү хүүхэд залуусын бие бялдрын хөгжлийг тогтмол судалж, хянаж дүгнэх үйл ажиллагааны үр дүн нь хүүхдийн өсөлт, эрүүл мэнд, өвчлөлийн байдлыг тогтоогоод зогсохгүй тухайн улсын биеийн тамирын хичээлийн сургалтын бодлого, хөтөлбөр, төлөвлөгөө, арга зүй, сургалтын байгууллагын материаллаг орчин, тодорхой мэргэжлийн хичээлд хамаарах тоног төхөөрөмжийн стандартыг боловсруулах улмаар хүүхдийн дүрэмт хувцас үйлдвэрлэх үндэслэл болдог байна.

Монгол улсад 1957 онд эрдэмтэн Ч. Чүлтэмдорж сургуулийн насны, 1961 онд Ч.Чүлтэмдорж 0-16 насны, 1975, 1986 онд Г.Навчсан, 1990 онд Г.Оросоо, 1994 онд Ш.Оросоо нар 0-3 насны, 1981 онд Д.Батчулуун 0-17 насны, 2005 онд Ш.Шатар, Г.Отгонтуяа нар 7-11 насны хүүхдийн, 2007 онд Л.Гүндэгмаа оюутан залуусын бие бялдрын хөгжлийн түвшинг тодорхойлох судалгааг тус тус хийсэн байна. Эдгээр судалгаа нь хэдийгээр хийгдсэн он, хамарсан нас, судлагдахуун, үр дүн зэрэг нь харьцуулах боломжгүйгээр хийгдсэн хэдий ч Монгол хүүхдийн бие бялдрын судалгааны чиглэлд өөрийн орны хүүхэд, залуучуудыг судлах тодорхой аргуудыг туршин өөрийншүүлж, тухайн оны тухайн насны хүүхдийн бие бялдрын хөгжлийн аль нэг бүрдэл хэсэг ямар байгааг гарган тавьснаараа бие бялдрын судалгааны хөгжлийн үндэс болж чадсан байгаа юм.

Монгол улсын хүүхэд залуусын хөгжлийн түвшинг тогтоох судалгааны ажлын эхлэл болсон энэхүү туршилтын судалгаанд 2-5 насны хүүхдийн бие бялдрын хөгжлийг биеийн ерөнхий өсөлт, бэлтгэлжилтийн байдал гэсэн хоёр үндсэн үзүүлэлтээр судлав. Бие бялдрын өсөлтийг хүүхдийн өндөр, жин, биеийн жингийн индекс, толгойн болон цээжний тойрог, гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурд зэргийг хэмжив. Харин түүний бэлтгэлжилтийн байдлыг хурд, хүч, уян хатан, авхаалж самбаа, тэсвэрийн чанараар тодорхойллоо. Хүүхдийн өндөр, жин, толгой, цээжний тойргийн үзүүлэлтийг Д.Батчулуун нарын 1975, Ш.Оросоо нарын 1995 онд хийсэн судалгаатай тус тус харьцууллаа.

Бие бялдрын өсөлт

Биеийн өндөр

Хүүхдийг өндрийг өндөр хэмжигч багаж ашиглан хэмжсэн бөгөөд хэмжилтийг 0,1 см хүртэл нарийвчлалтай авсан.

Хүснэгт 68. Хүүхдийн биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр (см)

	1975 он		1995 он		2014 он	
	хөвгүүд	охид	хөвгүүд	охид	хөвгүүд	охид
2 нас	81.1	80.5	83.8	82.9	90.4	89.4
3 нас	89.2	88.3	91.7	90.5	98.3	100.6
4 нас	96.7	96.4	98.8	97.7	108.3	106.7
5 нас	103.9	103.4	105.8	104.1	112.5	112.7

2-5 настай хүүхдийн өндрийг 39 жилийн өмнө хийсэн судалгааны дүнтэй харьцуулахад эрэгтэй хүүхдийн өндөр 8.5-11.5 см, эмэгтэйгийнх 8.9-12.2; харин 19 жилийн өмнөх судалгаатай харьцуулахад эрэгтэй хүүхдийнх 6.5-9.4, эмэгтэй хүүхдийнх 6.4-10 см-аар өссөн болох нь харагдаж байна.

Биеийн жин (кг)

Хүүхдийн биеийн жинг 0,01 кг хүртэл нарийвчлалтай хэмжив.

Хүснэгт 69. Хүүхдийн биеийн жингийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр

Нас	1975 он		1995 он		2014 он	
	хөвгүүд	охиод	хөвгүүд	охиод	хөвгүүд	охиод
2 нас	11.2	11	12.3	11.9	13.9	13.6
3 нас	13.8	13.7	14.3	13.8	15.9	16.2
4 нас	15.4	15.2	15.7	15.4	17.9	18.4
5 нас	16.9	16.7	17.4	17.1	19	19.2

Хүснэгтээс харахад хүүхдийн биеийн жингийн өөрчлөлт өмнөх жилүүдийн судалгаатай харьцуулахад харьцангуй бага буюу 1.5-3.2 кг-ийн зөрүүтэй байна.

Биеийн жингийн индекс

Хүүхдийн биеийн жингийн индексийг дараах томъёогоор тооцоолов.

$$\text{БЖИ} = \frac{\text{Биеийн жин(кг)}}{\text{Биеийн өндөр} \times \text{Биеийн өндөр (м}^2\text{)}}$$

Хүснэгт 70. Хүүхдийн биеийн жингийн индекс, нас, хүйсээр

	1975 он		1995 он		2014 он	
	хөвгүүд	охиод	хөвгүүд	охиод	хөвгүүд	охиод
2 нас	11.2	11.0	12.3	11.9	13.9	13.6
3 нас	13.8	13.7	14.3	13.8	15.9	16.2
4 нас	15.4	15.2	15.7	15.4	17.9	18.4
5 нас	16.9	16.7	17.4	17.1	19.0	19.2

Хүүхдийн биеийн жингийн индекс нь өмнөх жилүүдийн судалгаатай харьцуулахад 1.6-3.2-оор зөрүүтэй байна.

Цээжний тойрог (см)

Хүүхдийн цээжний тойргийг хулдаасан метр ашиглан хэмжсэн бөгөөд 1 мм хүртэл нарийвчлалтайгаар хэмжилтийг хийсэн.

Хүснэгт 71. Хүүхдийн цээжний тойргийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр

	1975 он		1995 он		2014 он	
	хөвгүүд	охиод	хөвгүүд	охиод	хөвгүүд	охиод
2 нас	49.5	49.0	51.3	50.4	52.3	51.8
3 нас	52.0	51.4	53.7	52.6	53.8	53.3
4 нас	53.7	52.7	54.1	53.0	55.3	54.6
5 нас	55.0	54.1	55.0	53.8	56.2	55.2

Хүснэгтээс харахад хүүхдийн цээжний тойргийн хэмжээ өмнөх жилүүдийн дундажтай харьцуулахад 0.9-2.7 см-ийн зөрүүтэй байна.

Толгойн тойрог (см)

Хүүхдийн толгойн тойргийг хулдаасан метр ашиглан, 0.01 см-ийн нарийвчлалтайгаар хэмжив.

Хүснэгт 72. Хүүхдийн толгойн тойргийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр

	1975 он		1995 он		2014 он	
	хөвгүүд	охиод	хөвгүүд	охиод	хөвгүүд	охиод
2 нас	48.52	47.68	49.32	48.55	50	49.2
3 нас	49.98	49.41	50.59	49.66	50.9	53.3
4 нас					51.4	51.2
5 нас					50.6	51.4

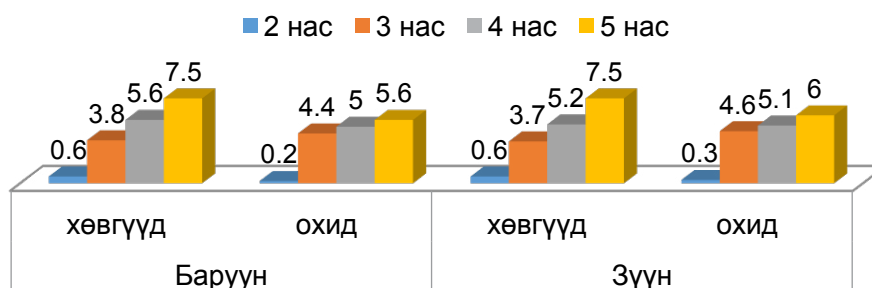
1975, 1995 онд хийгдсэн судалгааны тайланд 4-5 насны хүүхдийн толгойн тойргийн хэмжээ тусгагдаагүй байсан бөгөөд харин 2-3 насны хүүхдийн толгойн тойргийн хэмжээг дээрх онуудтай харьцуулахад 0.3-3.8 см-ийн зөрүүтэй байв.

Гарын хүч (кг)

Хүүхдийн гарын хүчийг 50 хүртэл кг заадаг динамометр багажаар хэмжив. Хэмжилт хийх үед хүүхэд гараа алдалж, баруун (зүүн) гартаа багажийг барьж, сарвуугаараа хүчтэй атгасан бөгөөд хэмжилтийг 2 кг хүртэл нарийвчлалтайгаар авав.

Зураг 62. Хүүхдийн гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт, нас хүйсээр

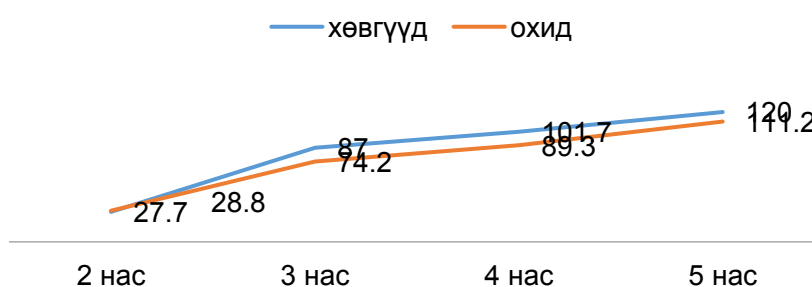
Судалгааны дүнгээс харахад 2-5 насны охид хөвгүүдийн аль альных нь хоёр гарын атгах хүч бараг адил байдаг байна. Харин хөвгүүдийн гарын атгах хүч охидынхоос бага зэрэг илүү байгаа нь харагдаж байна. Тухайлбал, 5 настай хөвгүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүч ижил хэмжээнд буюу 7.5 кг байхад охидынх 5.6-6 кг байна. Судалгаанд хамрагдсан 2 настай хүүхдийн үзүүлэлтээс харахад гарын атгах хүч 3 настай хүүхэдтэй харьцуулахад 3.1-4.3 кг-аар зөрүүтэй байлаа. Энэ нь 2 настай хүүхдийн гарын жижиг, том булчингийн хөгжил харьцангуй сул байдагтай холбоотой юм.

Уушгины амьсгал гаргах хурд (л/мин)

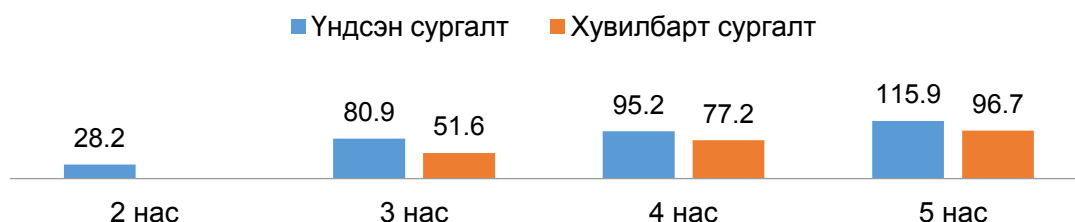
Хүүхэд уушгины амьсгал гаргах хурдыг тодорхойлох пикфлоуметр багажийг баруун (зүүн) гарын хуруугаар барьж, амьсгалаа гүнзгий авч, аман дотроо гүйцэд оруулаад агаар оруулахгүйгээр хүчтэй огцом үлээх замаар хэмжилт хийсэн бөгөөд хэмжилт нь 10 л/мин хүртэл нарийвчлалтай байв.

Зураг 63. Хүүхдийн уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр

Судалгааны дүнгээс харахад 2 настай эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдийн уушгины амьсгал гаргах хурд бараг ижил байсан бол бусад насанд 8.8-13.2 хүртэл л/мин-ээр ялгаатай байна.

Зураг 64. Уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлтийн харьцуулалт, сургалтын төрлөөр

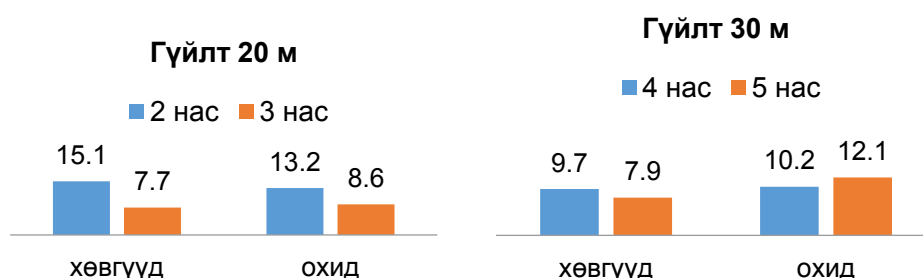
Харин цэцэрлэгт болон хувилбарт сургалтад хамрагдаж буй хүүхдийн уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлтийг харьцуулж харахад үндсэн сургалтад хамрагдаж буй хүүхдийн уушгины амьсгал гаргах хурд 18-29.3 л/мин-ээр зөрүүтэй гарав.

3.1.3. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн онцлог

Хурд (сек)

2-3 настай хүүхдийг 20, харин 4-5 настай хүүхдийг 30 метрийн зайд гүйлгэж хурдны чанарыг тодорхойлов.

Зураг 65. Хүүхдийн хурдны чанарын дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр

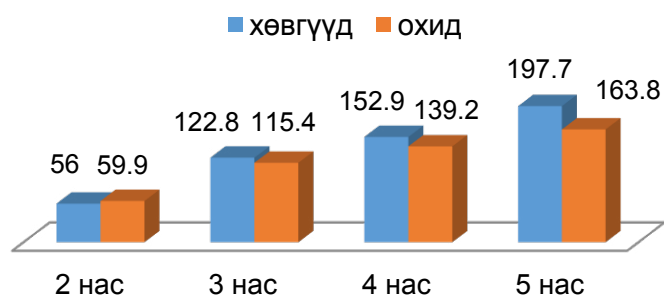
Зургаас харахад 2 настай охид хөвгүүдээс 1.9 секунд хурдан гүйсэн бол бусад насны хөвгүүд охидоосоо илүү хурдан гүйдэг байна. Хот, хөдөөгийн хүүхдийн хурдны чанарт онцын ялгаа ажиглагдаагүй.

Хүч (см)

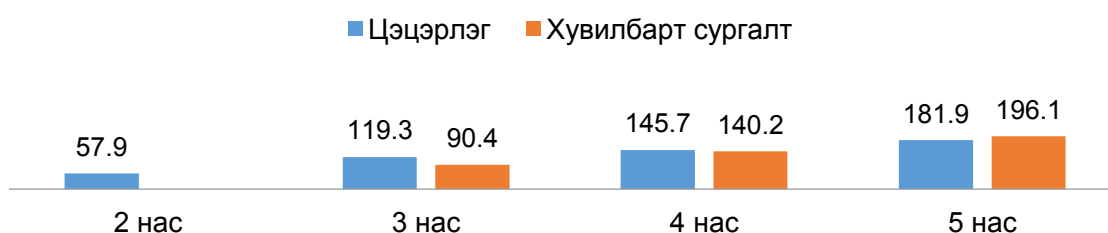
2-5 насны хүүхдийн хүчний чанарыг 1 кг жинтэй зөөлөн бөмбөг шидүүлж тодорхойлов. Хүүхэд 3 удаа бөмбөгийг шидсэн бөгөөд хамгийн өндөр үзүүлэлтийг авав.

Зураг 66. Хүчний чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

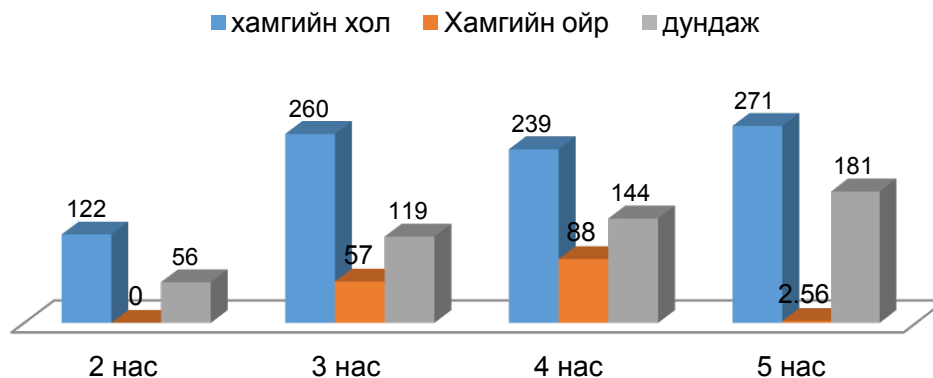
Зургаас харахад 2 настай охид хөвгүүдээс арай хол бөмбөг шидэж байсан бол бусад насны хөвгүүд охидоосоо илүү хол зайд бөмбөг шидэж байв.

Зураг 67. Хүчний чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, сургалтын төрлөөр

Харин, цэцэрлэгийн болон хувилбарт сургалтад хамрагдаж буй хүүхдүүдийн бөмбөг шидсэн байдлын дундаж үзүүлэлтийг гаргаж үзэхэд 3 настай цэцэрлэгт хамргдаж буй хүүхдүүд хувилбарт сургалтын хүүхдүүдээс 28.9, харин 5 настай хувилбарт сургалтад хамрагдаж буй хүүхдүүд цэцэрлэгт хамрагдаж буй хүүхдүүдээс 14.2 метр хол шидсэн байна.

Зураг 68. Хүчний чанар (бөмбөг шидэлт)-ын хамгийн хол, ойрын хэмжээ, насаар

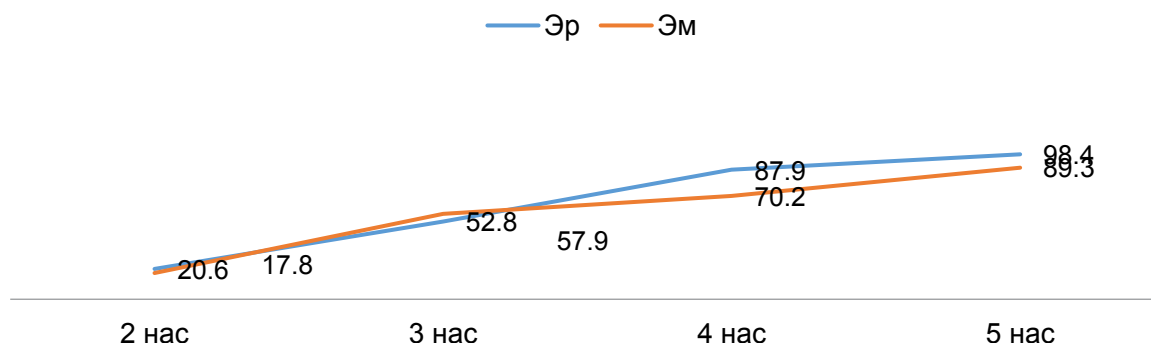
Түүнчлэн судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдээс бөмбөгийг хэр хол, ойр зайд шидсэн үзүүлэлтийг гаргаж үзэхэд 2 настай хүүхдийн хол шидсэн зай 122, 5 настай хүүхдийнх 271 метр байна.

Байрнаас уртад харайх (см)

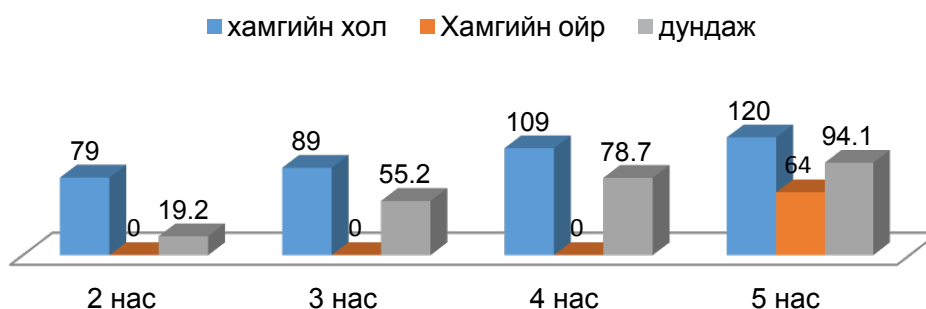
2-5 насны хүүхдийн хүчний чанарыг мөн байрнаас уртад харайлгаж тодорхойлов. Хүүхэд нийт 3 удаа харайсан бөгөөд хамгийн урт харайсан үзүүлэлтийг авсан юм.

Зураг 69. Уртын харайлтын дундаж үзүүлэлтүүд, хүйсээр

Харин, судалгаанд хамрагдсан охид хөвгүүдийн уртын харайлтын үзүүлэлтийг харьцуулж үзэхэд мэдэгдэхүйц ялгаа ажиглагдсангүй.

Зураг 70. Уртын харайлтын хамгийн их ба бага үзүүлэлт, насаар

Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдүүдийн хэр хол зайд байрнаас уртад харайсныг тодруулахад 2 настангууд дунджаар 79, 5 настангууд дунджаар 120 метр урт зайд харайж чаджээ.

Уян хатан (см)

Хүүхдийн уян хатан чанарыг суугаа байдлаас бөхийлгөж тодорхойлов.

Хүснэгт 73. Хүүхдийн уян хатан чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, сургалтын төрлөөр

Нас	Цэцэрлэг	Хувилбарт сургалт
2 нас	10.6	
3 нас	11.7	11.1
4 нас	10.0	9.8
5 нас	11.7	12.0

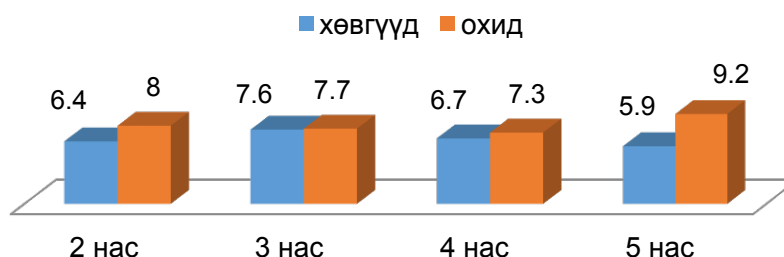

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн уян хатан байдлын үзүүлэлтийг харьцуулж үзэхэд 2-5 насны хүүхдийн уян хатан чанар 10.6 - 12 см байна.

Авхаалж самбаа (сек)

2-5 насны хүүхдийн авхаалж самбааг 3 ширхэг тоглоомыг хооронд нь 2 метрийн зайтай байрлуулж, сүлжиж гүйлгэлгэх замаар авхаалж самбан сорив. Хэмжилтийг 0.1 сек нарийвчлалтай хийв.

Зураг 71. Хүүхдийн авхаалж самбааны чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн авхаалж самбааг сориход хөвгүүд охидоос харьцангуй авхаалжтай болох нь харагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл, даалгаврын гүйцэтгэлийн дүнгээс харахад хөвгүүд илүү хурдан хугацаанд гүйсэн байна.

Хүснэгт 74. Хүүхдийн авхаалж самбааны чанарын дундаж үзүүлэлт, сургалтын төрлөөр

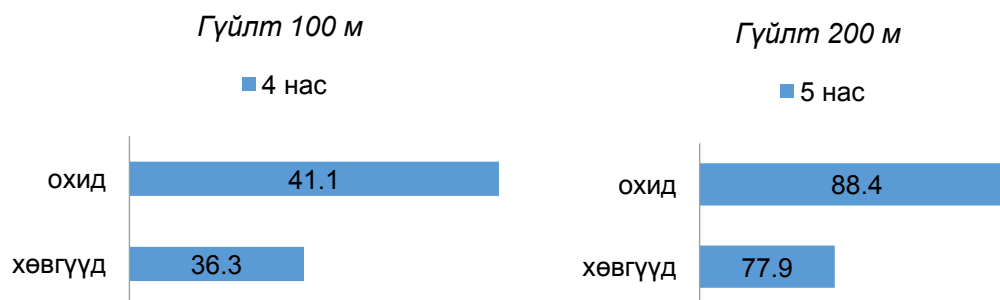
Нас	Цэцэрлэг	Хувилбарт сургалт
2 нас	7.2	
3 нас	7.7	7.3
4 нас	7.0	6.8
5 нас	7.3	8.3

Харин, цэцэрлэг болон хувилбарт сургалтад хамрагдаж буй хүүхдийн хувьд авхаалж самбааны чанар ижил түвшинд байна гэж хэлж болохоор байна. Өөрөөр хэлбэл хүүхдүүд 2 метрийн зайтай байрлуулсан 3 ширхэг тоглоомыг сүлжин гүйж, нийт 6 метр замыг 7.2-8.3 секундйн хугацаанд туулсан байна.

Тэсвэр (сек)

4 настай хүүхдийг 100 м, 5 настай хүүхдийг 200 метрийн зайд тус тус гүйлгэж тэсвэрийн чанарыг тодорхойлохдоо секундомерийн 0,1 сек нарийвчлалтай хэмжив. 2 ба 3 настай хүүхдээс тэсвэрийн сорил аваагүй.

Зураг 72. Хүүхдийн тэсвэрийн чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

Дээрх зургаас 100 метр хол зайд 4 настай охид 41.1, хөвгүүд 36.3 сек, 200 метрийн зайд 5 настай хөвгүүд 77.9, охид 88.4 секунд гүйсэн нь хөвгүүд охидоос илүү тэсвэр хатуужилтай бөгөөд хол зайг охидоос илүү хурдан гүйсэн болохыг харуулж байна.

3.1.4. Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

Хүүхдийн танин мэдэхүй, сэтгэцийн хөгжлийн онцлогийг сургалтын явцад харгалзах асуудлыг боловсролын салбарын судлаач эрдэмтэд XIX зууны эцэс, XX зууны эхэн үеэс өнөөг хүртэл тасралтгүй судалж, түүнийг хэмжих, судлах, хөгжүүлэх, сургалтад хэрхэн ашиглах талаар хэлэлцсээр байгаа юм.

XX зууны 50-иад оны үеэс эрдэмтэд танин мэдэхүйн процесс, тухайлбал анхаарал, ой тогтоолт, дүрс танин мэдэхүй, хэлний бүтэц, сэтгэхүйг сонирхон судлах болсон байна.

Танин мэдэхүйн хөгжлийг судлагч эрдэмтдийн томоохон төлөөлөгч Жорж Миллер Харвардын их сургуулийн *сэтгэхүй* судлах судалгааны төвийг судлаач Ж. Брунертэй хамтран байгуулж “Когнитив судалгааны төв” гэж нэрлэж байжээ. Улмаар тэд судлах зүйлээ “когнитив” хэмээх нэр томъёогоор тэмдэглэн хүний анхаарал, ой тогтоолт, хүртэхүй, хэл, сэтгэхүй зэргийг судалж байв.

1967 онд эрдэмтэн Найссерын бичсэн “Когнитив сэтгэл судлал” хэмээх ном хэвлэгдэж, түүнд “когнитив сэтгэл судлал нь сэрэл, хүртэхүй, төсөөлөл, ой тогтоолт, сэтгэхүй, сэтгэцийн бусад бүх төрлийг судална” хэмээн дурдсан байдаг байна.

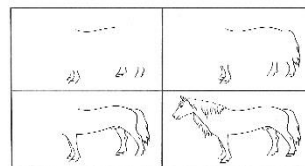
Эндээс орчин үед хүний хүртэхүй, дүрс танин мэдэхүй, анхаарал, ой тогтоолт, зохион бодохуй, хэлний бүтэц, хөгжлийн сэтгэл судлал, сэтгэхүй зэрэг танин мэдэхүйн үйл явцыг судалдаг салбарууд дэлхий дахинд олноор байгуулагдаж судалгаа хийдэг болжээ.

Монгол хүүхэд залуусын хөгжлийн түвшин, онцлогийг илрүүлэх туршилтын энэхүү судалгаанд ОХУ-ын судлаач Р.С.Немовын боловсруулсан сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн танин мэдэх үйл явцыг илрүүлэх аргачлалаар судлав.

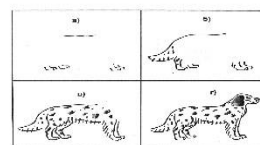
Хүртэхүй

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн хүртэхүйг судлахдаа “Энэ юу вэ?” хэмээх дөрвөн цуврал зургийг харуулан юуны зураг болохыг хүүхдээр таалгаж хэлүүлэх замаар судлав.

Судлаач хүүхдэд эхний зургийг 10 секунд харуулаад тааж хэлж чадахгүй бол дараагийн зураг буюу “б” хэсгийг үзүүлж, дахин хэлж чадахгүй дараагийн “в” зургийг харуулах замаар судалгааг авсан. Ийнхүү хүүхдийн даалгавар

гүйцэтгэсэн хугацааг дараах байдлаар тоон үнэлгээнд шилжүүлж, улмаар хүртэх чадварынх нь түвшинг тодорхойлов.

Үүнд:

10 оноо – “а” зургийг 10 секундээс бага хугацаанд харж нэрлэсэн бол,

7-9 оноо- “б” зургийг 11-20 секундийн хугацаанд харж нэрлэсэн бол,

4-6 оноо- “в” зургийг 21-30 секундийн хугацаанд харж нэрлэсэн бол,

2-3 оноо- “г” зургийг 30-40 секундийн хугацаанд харж нэрлэсэн бол,

Харин, зургийг 50 секундээс дээш хугацаанд хараад нэрлэж чадаагүй бол 0-1 оноо өгсөн.

Ийм байдлаар үнэлгээ өгч, хүүхдийн хүртэх чадварын түвшинг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

10 оноо авсан бол –маш өндөр

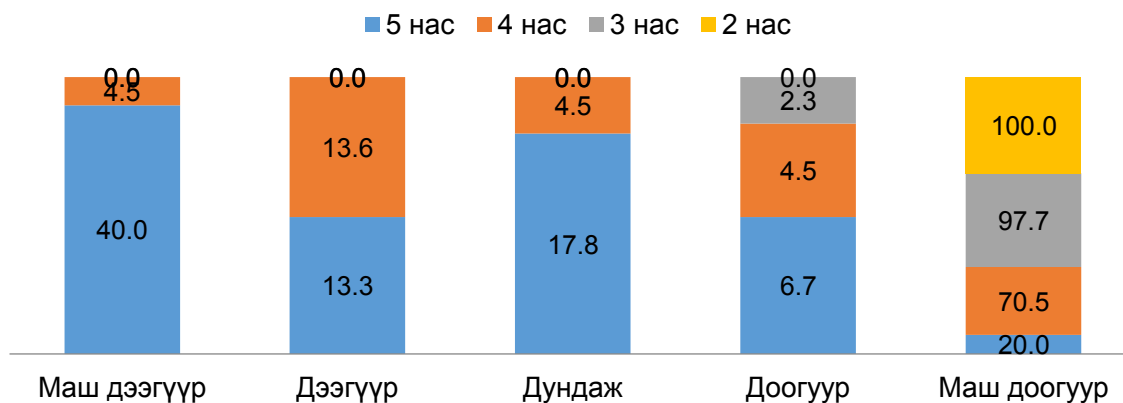
8-9 оноо авсан бол -өндөр

4-7 оноо авсан бол - дундаж

2-3 оноо авсан бол - доогуур

оноо авсан бол - маш доогуур үзүүлэлттэй байна гэж тооцон судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдийн үзүүлэлтийг дараах зургаар илэрхийлэв.

Зураг 73. Хүүхдийн хүртэхүйн үзүүлэлт, насаар

Судалгааны дүнгээс харахад судалгаанд хамрагдсан нийт 5 настай хүүхдийн 40.0 хувь нь маш дээгүүр, 20.0 хувь нь маш доогуур, 17.8 нь дундаж түвшинд; 4 настай хүүхдийн 13.6 хувь нь дээгүүр, 70.5 хувь нь маш доогуур түвшинд; 3 настай хүүхдийн 97.7 хувь нь маш доогуур түвшинд байна гэсэн үзүүлэлт гарчээ.

Анхаарлын тогтворжилт

Сургуулийн өмнөх (3-5) насны хүүхдийн анхаарлын тогтворжилтыг судлахдаа “Олоод зураарай” хэмээх зургийг ашиглан мөөг, байшин, цэцэг, таван хошуу, гацуурны зурагтай зураг өгч хөндлөн болон босоо зураас зуруулж гүйцэтгүүлсэн. Хүүхэд нэг зураг дээр 30 секунд, нийт 2,5 минутыг даалгавар гүйцэтгэхэд зарцуулсан. Даалгавар гүйцэтгэлийн байдлыг тооцохдоо дараах томъёог ашиглаж, хүүхдийн

анхаарлын тогтворжилтыг тодорхойлов.

$$S = \frac{0.5N - 2.8n}{t}$$

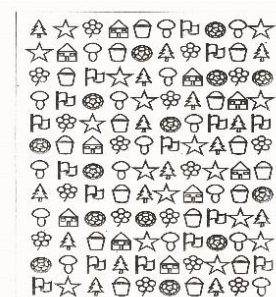
S- анхаарлын тогтворжилт

N- тодорхой хугацаанд хүүхдийн олж харж зурсан зургийн тоо

t- ажилласан хугацаа

n- ажилласан хугацаанд гаргасан алдааны тоо

Зурах ёсгүй зураг зурсан, эсвэл, зурах ёстой зургийг алгасаж зурсан тохиолдол бүрийг авч алдаанд тооцсон.

Хүснэгт 75. Хүүхдийн анхаарлын тогтворжилтийн үзүүлэлт, насаар

	Маш дээгүүр	Дээгүүр	Дундаж	Доогуур	Маш доогуур
3 нас	0.0	0.0	28.9	20.0	51.1
4 нас	0.0	2.3	36.4	34.1	27.3
5 нас	0.0	4.5	40.9	36.4	18.2

Судалгааны нэгтгэлээс харахад анхаарлын тогтворжилт харьцангуй доогуур түвшинд байгаа нь дээрх хүснэгтээс харагдаж байна. Тухайлбал, 3 настай хүүхдийн 28.9, 4 настай хүүхдийн 36.4, 5 настай хүүхдийн 40.9 хувь нь дундаж түвшинд байгаа бол 3 настай хүүхдийн 51.1, 4 настай хүүхдийн 27.3, 5 настай хүүхдийн 18.2 хувь нь анхаарлын тогтворжилтын түвшин маш доогуур байна.

Анхаарлын шилжилт

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн анхаарлын шилжилтийг судлахдаа “Тохирох тэмдгийг зур” матрицыг хүүхдэд өгч, өгөгдсөн дүрс дотор тохирох тэмдэгийг зуруулах замаар даалгаврыг гүйцэтгүүлэв. Хүүхэд даалгаврыг 2,0 минутын турш гүйцэтгэсэн бөгөөд анхаарлын шилжилтийг, дараах томъёогоор тооцоолов.

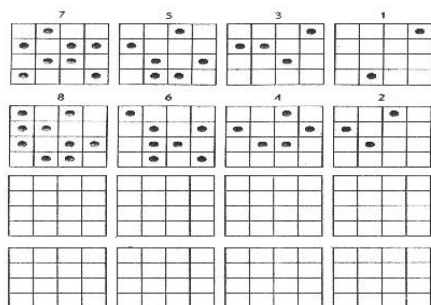
$$S = \frac{0.5N - 2.8n}{120}$$

S- анхаарлын
шилжилт ба

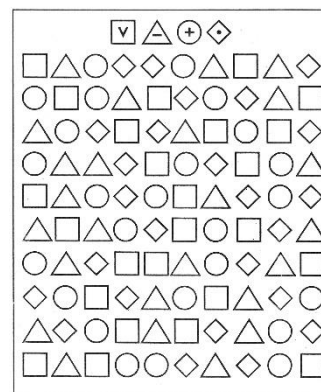
хуваарилалт

N-хоёр минутын турш
хүүхдийн олж зурсан
геометрийн дүрсийн
тоо

n-ажилласан хугацаанд

гаргасан алдааны тоо

Алдаанд тохирох дүрсэнд холбогдох тэмдэг тавиагүй, эсвэл, геометрийн дүрсийг алгасаж тэмдэг тавьсан тохиолдлыг авч оноожуулсан.

Хүүхдийн анхаарлын шилжилтийн түвшинг дараах байдлаар тодорхойлсон. Үүнд:

10 оноо авсан бол – маш өндөр

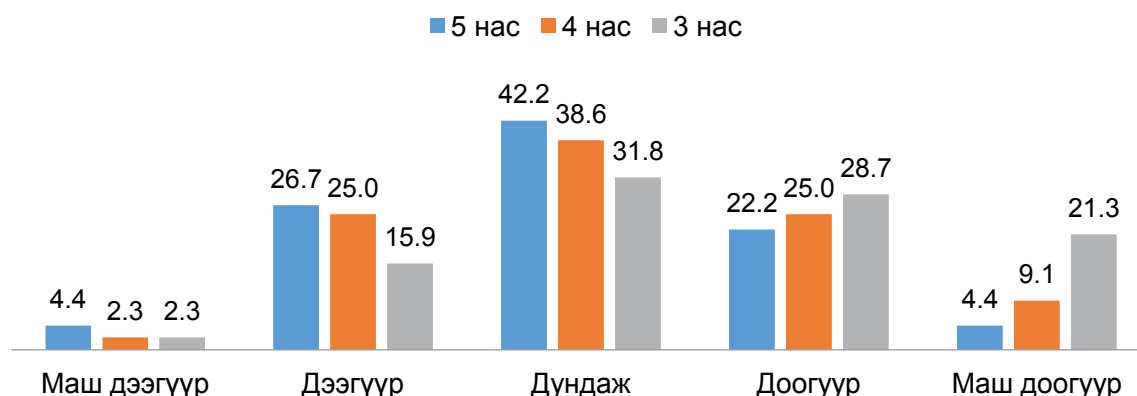
8-9 оноо авсан бол - өндөр

оноо авсан бол - дундаж

оноо авсан бол - доогуур

оноо авсан бол - маш доогуур байна гэж тооцов.

Зураг 74. Хүүхдийн анхаарлын шилжилтийн үзүүлэлт, насаар

Судалгаанд хамрагдсан 5 настай нийт хүүхдийн 42.2, 4 настай нийт хүүхдийн 38.6, 3 настай нийт хүүхдийн 31.8 хувь байхад анхаарлын шилжилтийн түвшин 5 настай хүүхдийнх 26.7, 4 настай хүүхдийнх 25.0, 3 настай хүүхдийнх 15.9 хувьтай байна.

Анхаарлын багтаамж

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн анхаарлын багтаамжийг судлахдаа “Цэгийн дуурайлгаж зураарай” хэмээн даалгаврыг өгч гүйцэтгүүлэв.

Судалгааны явцад судлаач хүүхдэд зургийг цэгийн тооны өгсөх дарааллаар нь харуулахад хүүхэд түүнийг ажиглаж хэдэн цэг хаана хаана байрласныг тогтоон тусгайлан бэлтгэсэн дөрвөлжин нүд бүхий хүснэгтэд цэгийг дуурайлган зурж даалгаврыг гүйцэтгүүлэв. Хүүхдэд зураг болгоныг 1-2 секунд харуулсан бөгөөд хүүхэд 15 секундын хугацаанд цэгүүдийг өгөгдсөн нүдэнд байрлалаар нь сэргээн санаж зурсан бөгөөд дараах байдлаар үнэлгээ хийгдсэн. Үүнд:

10 оноо -6 ба түүнээс дээш цэг зөв сэргээн санаж зурсан бол,

8-9 оноо – 4-5 цэг зөв сэргээн санаж зурсан бол,

6-7 оноо- 3-4 цэг зөв сэргээн санасан бол,

4-5 оноо 2-3 цэг зөв сэргээн санаж зурсан бол,

Хүснэгтэд 1-ээс илүүгүй цэг зөв сэргээн санаж зурсан бол 0-3 оноо өгсөн бөгөөд түвшинг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

10 оноо авсан бол – маш өндөр

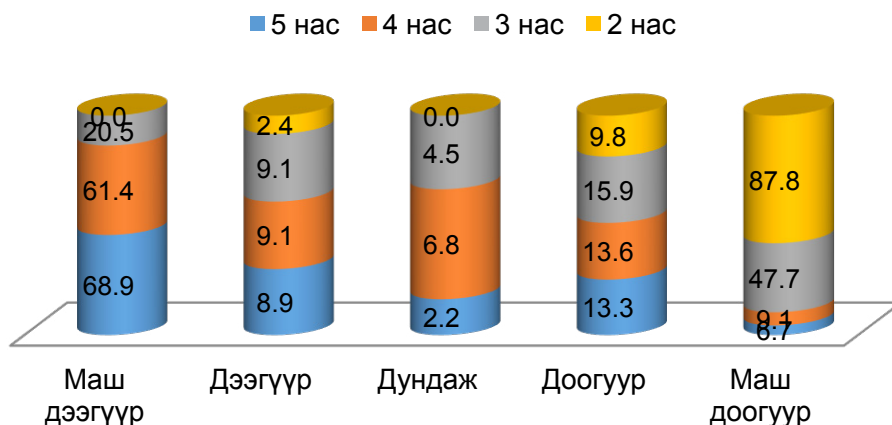
8-9 оноо авсан бол - өндөр

оноо авсан бол - дундаж

оноо авсан бол - доогуур

оноо авсан бол - маш доогуур байна гэж тооцов.

Зураг 75. Хүүхдийн анхаарлын багтаамжийн үзүүлэлт, насаар

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн анхаарлын багтаамжийн түвшин 5 настайнх 68.9, 4 настайнх 61.4, 3 настайнх 20.5 хувь нь маш дээгүүр гэсэн үзүүлэлттэй гарсан бол маш доогуур түвшингийн үзүүлэлтэд 5 настай нийт хүүхдийнх 6.7, 3 настай хүүхдийнх 47.7, 2 настай хүүхдийнх 87.8 хувьтай гарчээ.

Богино хугацааны харааны ой

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн богино хугацааны харааны ой тогтоолтыг “Дүрсийг сана” зургийн 9 дүрстэй хэсгийг хүүхдэд 30 секунд харуулж, дараа нь 15 дүрстэй хэсгийг үзүүлэн түрүүн олж харсан дүрсээ олж заагаарай гэсэн даалгавар өгч гүйцэтгүүлэн судлав. Хүүхдийн даалгавар гүйцэтгэлийн байдалд дараах оноог өгч үнэлсэн. Үүнд:

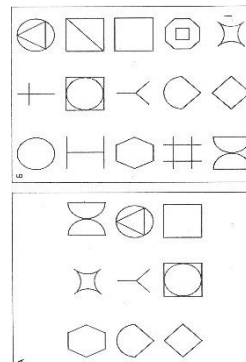
10 оноо – хоёр дахь зургаас эхний 9 дүрсийг 45 секундэд,

8-9 оноо- хоёр дахь зургаас 7-8 дүрсийг 45-55 секундэд,

6-7 оноо- хоёр дахь зургаас 5-6 зургийг 55-65 секундэд,

4-5 оноо- хоёр дахь зургаас 3-4 зургийг 65-75 секундэд,

2-3 оноо- хоёр дахь зургаас 1-2 зургийг 75-85 секундэд олсон бол.

90 секундын хугацаанд нэг ч зураг олж заагаагүй бол 0-1 оноо өгөн хүүхдийн богино хугацааны харааны ой тогтоолтын түвшинг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

10 оноо авсан бол –маш өндөр

8-9 оноо авсан бол -өндөр

4-7 оноо авсан бол - дундаж

2-3 оноо авсан бол - доогуур

оноо авсан бол маш доогуур түвшинд байна гэж тооцон судалгааны нэгтгэлийг дараах хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 76. Хүүхдийн харааны ойн үзүүлэлт, насаар

	Маш дээгүүр	Дээгүүр	Дундаж	Доогуур	Маш доогуур
5 нас	13.3	37.8	37.8	6.7	4.4
4 нас	11.4	38.6	38.6	9.1	2.3
3 нас	0.0	11.4	47.7	9.1	31.8

Судалгаанд хамрагдсан 5 настай хүүхдийн 13.3 хувь маш дээгүүр, 37.8 дээгүүр, 37.8 хувь нь дундаж түвшний үнэлгээ авсан бол 3 настай хүүхдийн 11.4 хувь нь дээгүүр, 47.7 хувь нь дундаж, 31.8 хувь нь маш доогуур гэсэн үнэлгээ авсан байна.

Сонорын ой

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн цээжлэн тогтоох процессийн динамикийг илрүүлэх зорилгоор мод, хүүхэлдэй, сэрээ, цэцэг, харилцуур утас, аяга, шувуу, дээл, чийдэн, зураг, хүн, ном зэрэг 12 үгийг судлаач хүүхдэд зургаан удаа бүх үгийг давтан хэлж өгөхөд хүүхэд үгийг тухай бүрд нь давтан хэлж, харин судлаач хэлсэн үгийг тэмдэглэж, дүн тоог үнэлгээний хүснэгтэд тэмдэглэж авсан.

Хүснэгт 77. Хүүхдийн сонорын ойн үзүүлэлт, насаар

	Маш дээгүүр	Дээгүүр	Дундаж	Доогуур	Маш доогуур
5 нас	11.1	64.4	22.2	2.2	
4 нас	4.5	56.8	13.6	25.0	
3 нас	0.0	36.4	31.8	31.8	
2 нас	0.0	0.0	2.4	97.6	

Судалгаанд хамрагдсан 5 настай хүүхдийн 11.1 хувь маш дээгүүр, 64.4 хувь нь дээгүүр түвшний үзүүлэлтэй байсан бол 2 настай хүүхдийн 2.4 хувь нь дундаж, 97.6 хувь нь доогуур гэсэн үзүүлэлттэй гарсан байна.

Логик сэтгэхүй

Сургуулийн өмнөх (4-5) насны хүүхдийн логик сэтгэхүйг

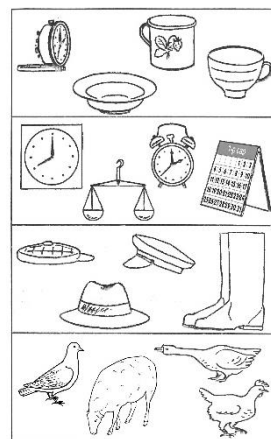
“Аль зураг бусдаасаа өөр байна вэ” зургийг үзүүлэн аль зураг нь бусад зурагнаасаа ялгаатай байгааг олж заах даалгаврыг 3 минутын хугацаанд гүйцэтгүүлж судлан дараах үнэлгээг өгөв. Үүнд:

10 оноо – хүүхэд 1 минутаас бага хугацаанд 4 цуврал зургийн бүх холбогдолгүй зургийг зөв олж заан, яагаад холбоо хамаарал байхгүй байгааг тайлбарласан бол

8-9 оноо- хүүхэд 1-1,5 минутын хугацаанд даалгаврыг зөв гүйцэтгэсэн бол

6-7 оноо- хүүхэд 1,5-2 минутын хугацаанд даалгаврыг зөв гүйцэтгэсэн бол,

4-5 оноо- хүүхэд 2-2,5 минутын хугацаанд даалгаврыг зөв гүйцэтгэсэн бол,

2-3 оноо- хүүхэд 2,5-3 минутын хугацаанд даалгаврыг зөв гүйцэтгэсэн бол,
Хүүхэд 3 минутаас дээш хугацаа зарцуулж даалгаврыг гүйцэтгэсэн бол 0-1 оноо
өгч хүүхдийн логик сэтгэхүйн түвшинг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

10 оноо авсан бол – маш өндөр

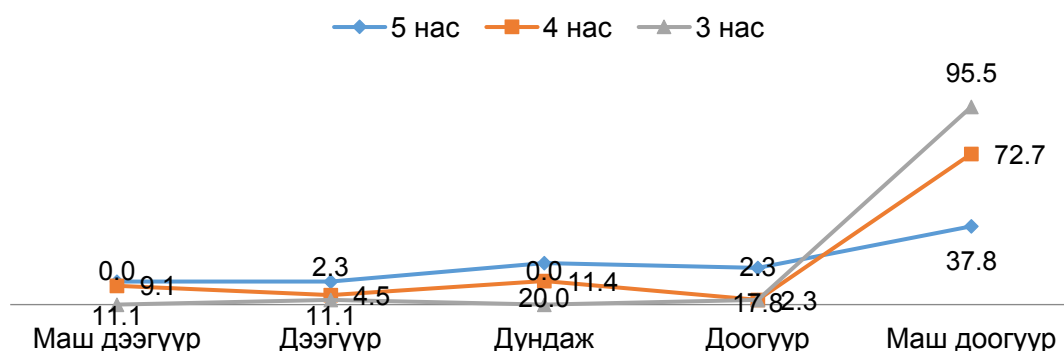
8-9 оноо авсан бол - өндөр

4-7 оноо авсан бол - дундаж

2-3 оноо авсан бол - доогуур

оноо авсан бол - маш доогуур үзүүлэлттэй байна гэж тооцлоо.

Зураг 76. Хүүхдийн логик сэтгэхүйн үзүүлэлт, насаар

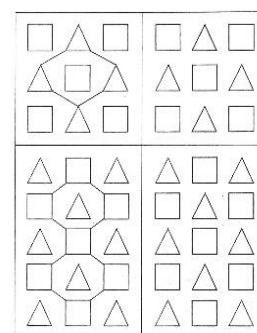

Судалгааны дүнгээс харахад уг даалгавар хүүхдэд нилээд хүнд байсан нь 5 настай хүүхдийн 37.8, 4 настай хүүхдийн 72.7, 3 настай хүүхдийн 95.5 хувь нь маш доогуур түвшинд байгаагаас харагдаж байна.

Бодит үйлдлийн сэтгэхүй

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн ажигч чанар, үйлдлийн сэтгэхүйг “Зураарай” хэмээх зургийн тусламжтайгаар судлав.

Судлаач хүүхдэд хоёр зураг өгч “Хоёр зурагны зүүн талынхыг сайн ажиглаад баруун талд нь дуурайлгаж зураарай. Зураасаа аль болох шулуун зурж, өнцгүүдийг маш цэвэрхэн холбох ёстой шүү” хэмээн тайлбарлан даалгаврыг гүйцэтгүүлсэн. Даалгаврыг хэр нямбай, оновчтой, хурдан гүйцэтгэж байгаагаар нь хүүхдийг үнэлсэн бөгөөд оноог хүүхдийн ажиллах хурд, гүйцэтгэлийн чанарыг харгалзан дараах байдлаар өгсөн. Үүнд:

10 оноо: хүүхэд 90 секундээс бага хугацаанд даалгаврыг гүйцэтгэсэн бөгөөд холбосон зураас нь шулуун, дүрсийн өнцөг бүрийг нягт нямбай холбосон бол,

8-9 оноо: хүүхэд 90-105 секундын хугацаанд даалгаврыг гүйцэтгэж, 1-2 зураасыг муруй, тахир зурсан, 2-3 өнцгийг зөв холбоогүй, 2-4 зураасыг хүрээнээс илүү гаргасан, 4-5 өнцгийг дутуу холбосон зэрэг алдааны аль нэгийг гаргасан бол,

6-7 оноо: хүүхэд 105-120 секундын хугацаанд даалгаврыг гүйцэтгэж, 3-4 зураас нь муруй, тахир зурсан, 4-6 өнцгийг бүрэн гүйцэд холбоогүй, 5-6 зураасыг хүрээнээс илүү гаргасан, 6-7 өнцгийг дутуу холбосон зэрэг алдааны аль нэгийг гаргасан бол,

4-5 оноо: хүүхэд 120-135 секундын хугацаанд даалгаврыг гүйцэтгэж, 5-6 зураас шулуун биш зурсан, 7-10 өнцгийг зөв холбоогүй, 7-8 зураасыг хүрээнээс илүү гаргасан, 8-10 өнцгийг бүрэн гүйцэд холбоогүй зэрэг алдааны аль нэгийг гаргасан бол,

2-3 оноо: хүүхэд 135-150 секундын хугацаанд даалгаврыг гүйцэтгэж, 7-10 зураасыг шулуун биш, 11-20 өнцөг зөв холбоогүй, 9-18 зураасыг хүрээнээс илүү гаргасан, 11-17 өнцгийг бүрэн гүйцэд холбоогүй зэрэг алдааны аль нэгийг гаргасан бол,

Хүүхэд 150-аас илүү секундын хугацаанд даалгаврыг гүйцэтгэсэн, 1-2 зураасаас бусад нь шулуун биш, 1-2 өнцгөөс бусад нь буруу холбогдсон байвал 0-1 оноо өгч, хүүхдийн үйлдлийн сэтгэхүйн түвшинг дараах байдлаар тодорхойлов. Үүнд:

10 оноо авсан бол –маш өндөр

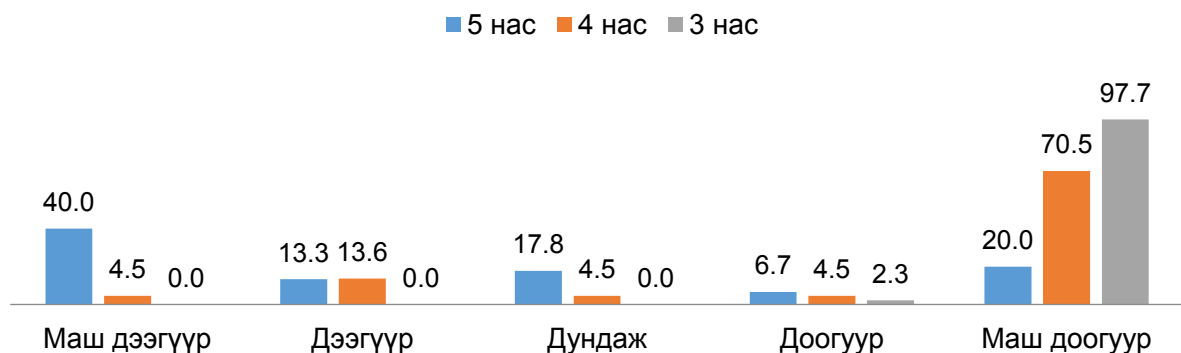
8-9 оноо авсан бол -өндөр

4-7 оноо авсан бол - дундаж

2-3 оноо авсан бол - доогуур

оноо авсан бол - маш доогуур байна гэж тооцсон.

Зураг 77. Хүүхдийн бодит үйлдлийн сэтгэхүйн үзүүлэлт, насаар

Судалгааны нэгтгэлээс харахад 5 настай хүүхдийн 40 хувь маш дээгүүр, 17.8 хувь нь дундаж, 20 хувь нь маш доогуур түвшинд байна гэж үнэлэгдсэн бол 3 настай хүүхдэд энэ даалгавар хэт хүндэдсэн болох нь тэдний 97.7 хувь нь маш доогуур гэсэн үнэлгээ авснаас харж болохоор байна.

Ажигч чанар

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн ажигч чанар, байгаль, юмс үзэгдлийн уялдаа холбоог хэрхэн хүртэж байгааг “Сонин зураг”-ийн тусламжтайгаар судлав. Хүүхэд өгөгдсөн зургийг ажиглаж, зураг дээрх зүйлс зөв байрласан эсэхийг 3 минутын хугацаанд тодорхойлон хэлсэн юм. Хүүхдийн даалгавар гүйцэтгэлийн үнэлгээг дараах байдлаар үнэлэв. Үүнд:

10 оноо: хүүхэд 3 минутын хугацаанд 7 алдаатай зургийг олж, бүгдийг зөв тайлбарласан бол,

8-9 оноо: хүүхэд алдаатай бүх зургийг олж нэрлээд, түүнээс 1-3 зүйлийг тайлбарлаж чадалгүй үлдээсэн бол,

6-7 оноо: хүүхэд алдаатай бүх зургийг олж нэрлээд, түүнээс 3-4 зүйлийг тайлбарлаж чадалгүй үлдээсэн бол,

4-5 оноо: хүүхэд алдаатай бүх зургийг олж нэрлээд, түүнээс 5-7 зүйлийг тайлбарлаж чадалгүй үлдээсэн бол,

2-3 оноо: хүүхэд 3 минутын хугацаанд алдаатай 1-4 зургийн алдааг олж нэрлэж чадаагүй бөгөөд аль ч зургийн алдааг тайлбарлаж амжаагүй бол,

Хүүхэд 3 минутын хугацаанд алдаатай зурагдсан 4-өөс бага тооны зургийг олж нэрлэсэн бол 0-1 оноо өгч хүүхдийн үйлдлийн сэтгэхүйн түвшинг дараах байдлаар тодорхойлсон. Үүнд:

10 оноо авсан бол –маш өндөр

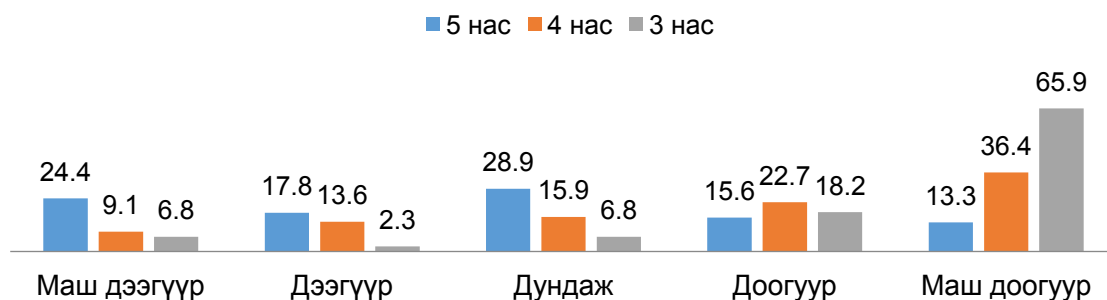
8-9 оноо авсан бол -өндөр

4-7 оноо авсан бол - дундаж

оноо авсан бол - доогуур

оноо авсан бол - маш доогуур байна гэж тооцов.

Зураг 78. Хүүхдийн ажигч чанарын үзүүлэлт, насаар

Судалгаанд хамрагдсан 5 настай хүүхдийн 24.4 хувь нь маш дээгүүр, 28.9 хувь нь дундаж, 13.3 нь маш доогуур, 3 настай хүүхдийн 6.8 хувь нь маш дээгүүр, 65.9 хувь нь маш доогуур гэсэн үнэлгээ авчээ.

3.1.5. Нийгэмшлийн онцлог

Хүний хөгжлийн түвшинг илэрхийлэх бас нэг чухал чиглэл бол нийгэмшил юм. Өнөө үед хүн өөрийгөө илэрхийлэх, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө удирдах, хянах, нийгэм хамт олны дунд биеэ авч явах, бусдыг хүндлэх, хайрлах, тэдний сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, хариу үйлдэл үзүүлэх, хамт олныг удирдах, манлайлах чадварыг хэмжих замаар хүний нийгэмшихүйн хөгжлийн түвшинг тодорхойлж байна. Нийгэмшил гэдэг нь хүн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдаж, гэр бүл, найз нөхөд, бусад хүмүүстэй зөв боловсон харилцаж, олон нийтийн дунд биеэ зөв авч явах чадвар гэсэн байна.

Нийгэмшлийн талаарх үзэл баримтлалын суурь үндэс нь Чарльз Дарвины бүтээлд хүн амьд байх, оршин тогтнох, хүрээлэн буй орчиндоо дасан зохицох чадвартай байдаг гэсэн санаагаар анх тусч байжээ. Түүнчлэн, хүн бусдын сэтгэл хөдлөлийг ойлгож, өөрийгөө болон бусад хүнийг удирдах чадварын талаар бүтээлдээ дурдаж байжээ (Трондайк, 1930). Харин хүний сэтгэл хөдлөл түүний амьдрал, амжилт бүтээлд чухал байр суурь эзэлдэг тухай, (Векслер, 1940) хүмүүс сэтгэл хөдлөлөө хэрхэн илэрхийлдэг болохыг өөрсдийн бүтээлдээ дурдаж байжээ (Маслоу, 1950).

1990 онд сэтгэл судлаач Петер Саловай, Жонн Майр нар “Сэтгэл хөдлөлийн оюун ухаан” хэмээх эрдэм шинжилгээний өгүүлэл бичиж “Танин мэдэхүй ба бие хүн” сэтгүүлд хэвлүүлсэн нь олны анхаарлыг ихэд татжээ. Энэхүү өгүүлэлд хүн өөрийн болон бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөн, мэдрэмжийг ялган таньж, энэхүү мэдээллээ бусдын санаа бодол, үйлдлийг жолоодоход ашигладаг гэжээ. Харин 1995 онд сэтгэл судлаач бөгөөд Нью-Йорк таймс сэтгүүлийн зохиолч Даниел Големаны бичсэн Сэтгэл хөдлөлийн оюун ухаан: EQ яагаад IQ-ээс чухал вэ гэсэн ном хэвлэгдэн гарснаас хойш энэ талаарх үзэл санаа илүү ихээр түгэн дэлгэрсэн байна. Ийнхүү хүний нийгэмшихүйн хөгжлийг тусгай сорил ашиглан хэмжих болжээ. Тухайлбал, нийгэмшихүйн хөгжил, сэтгэл хөдлөлийг EQ сорил (Emotional Intelligence test), ASEBA сорил (The Achenbach System of Empirically Based Assessment) зэрэг стандарт сорилоос гадна Реувэн Бар-оны EQ (Reuven Bar-On's EQ), MEIS сорил (Multifactor Emotional Intelligence Scale), SASQ сорил (Seligman Attributional Style Questionnaire), ECI сорил (Emotional Competence Inventory) ASEBA сорил (The Achenbach System of Empirically Based Assessment) зэргийг өнөөгийн байдлаар дэлхий нийтээр өргөн хэрэглэж байна.

EQ сорил: Сэтгэл хөдлөлийн коэффициент гэх энэхүү сорил нь хүний нийгэмшихүйн хөгжлийн үндсэн үзүүлэлт болох сэтгэл хөдлөлийн чадвар, нийгэмшихүйн чадвар, бусдын сэтгэл хөдлөлийг ойлгох чадвар зэргийг тогтоодог.

Реувэн Бар-оны EQ сорил: Энэхүү сорилыг хүн өөрийнхөө нийгэмшихүйн болон сэтгэл хөдлөлийн чадвар, стресс, асуудлыг шийдвэрлэх чадвар зэргийг хэмжихэд ашигладаг.

MEIS сорил: Энэ сорил нь хүний сэтгэлийн хөдөлгөөнийг мэдрэх, ухамсарлах, ойлгох, ялгаж таних, хэрэглэх чадварыг шалгадаг.

SASQ сорил: Энэ сорил нь хувь хүний өөдрөг болон гутранги үзлийг асуулгын аргаар хэмждэг сорил юм.

ASEBA сорил: Энэ нь 1.5-90 насны хүмүүсийн сэтгэл хөдлөл, зан үйл, нийгэмшлийн асуудлыг судалдаг сорил юм.

Монгол улсад хүний нийгэмшлийг судалсан судалгааны бүтээл бусад чиглэлтэй харьцуулахад ховор юм. 2001 онд судлаач Ш. Эрдэнэчимэг “Анхны сэтгэгдэл үүсэх сэтгэл зүйн зарим асуудалд” бүтээлдээ хүн хүнээ таньж мэдэх, бие хүний зан төлөвийг тодорхойлох аргыг судалсан бол 2002 онд судлаач Т. Цэндсүрэн 5-7 насны хүүхдийн оюун ухаан ба нийгэмшихүйн хөгжлийн хамаарлын судалгаа бүтээлдээ П. Саловей, Ж. Майер нарын сэтгэлийн хөдөлгөөн ба нийгэмших чадамжийн онол, Д. Голимений нийгэмших чадамж ба оюун ухааны чадамжийн харилцан хамаарлыг судалж докторын зэрэг тус тус хамгаалсан байна. Түүнчлэн судлаач С. Баярмаа бага насны хүүхдийн эзэнгшлийн асуудлыг судалсан бол судлаач З. Цэндсүрэн бага ангийн сурагчдын зан төлөв, харилцааны сэтгэл зүйн зарим асуудлыг судалжээ.

Харин, энэхүү туршилтын судалгааны сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн нийгэмшихүйн хөгжлийг Зүүн Ази-Номхон далайн бүсийн эрдэмтдийн 7 улсын “Бага насны хүүхдийн хөгжлийн стандарт” дээр суурилан боловсруулсан бага насны хүүхдийн хөгжлийн түвшинг үнэлэх аргачлалын дагуу судаллаа.

Өөрийгөө илэрхийлэх

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн өөрийн болон аав, ээж, найз нөхдийнхөө нэр, өөрийн насыг нэрлэх, өөрийн дуртай зүйлийг хэлэх, ямар үед уурладаг, ямар үед инээдэг зэргээ илэрхийлж байгаа байдлаар тэдний өөрийгөө илэрхийлэх чадварыг судлав.

Нэр мэдэх

Хүснэгт 78. Хүүхдийн өөрийгөө илэрхийлэх байдал: нэр мэдэх, насаар

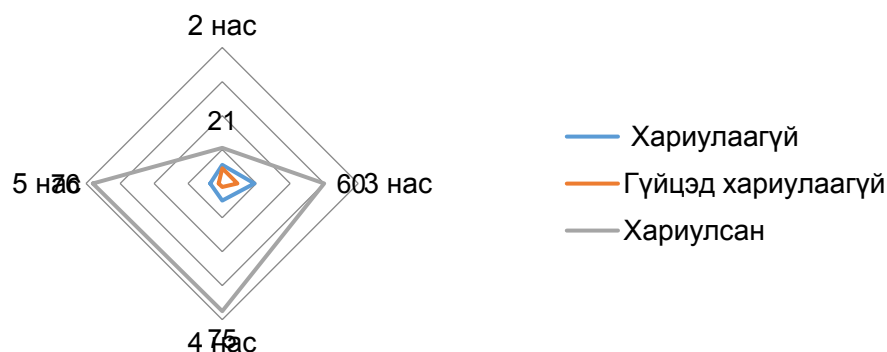
нас	Өөрийн нэр			Аавын нэр			Ээжийн нэр		
	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан
2 нас	5.0	10.0	26.0	16.0	17.0	8.0	16.0	16.0	9.0
3 нас	5.0	3.0	80.0	20.0	4.0	64.0	19.0	5.0	64.0
4 нас	1.0	0.0	86.0	2.0	6.0	78.0	3.0	3.0	81.0
5 нас	1.0	0.0	84.0	2.0	3.0	80.0	2.0	1.0	82.0

Судалгаанд хамрагдсан 3-5 насны нийт хүүхдийн 64-86 хувь нь өөрийн болон аав, ээжийн нэрийг бүтэн нэрлэж чадаж байсан бол 2 настай цэцэрлэгт хамрагдаж буй хүүхдийн 26 хувь нь өөрийн нэрийг, 8-9 хувь нь аав, ээжийнхээ бүтэн нэрийг хэлж чадсан байна.

Насаа мэдэх

Судалгаанд хамрагдсан 3 настай нийт хүүхдийн 60, 4-5 настай нийт хүүхдийн 80 орчим, 2 настай нийт хүүхдийн 20 хувь нь өөрийн насыг зөв хэлж чадав.

Зураг 79. Хүүхдийн өөрийгөө илэрхийлэх байдал: насаа мэдэх, насаар

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдээс хичнээн найзтай болохыг тодруулах зорилгоор “найзаа нэрлэнэ үү” хэмээн 3 удаа асуусан бөгөөд эхний асуултад 3 настай хүүхдийн 53, 4-5 настай хүүхдийн 77-78 хувь нь 1-3 найзынхаа нэрийг хэлж байв.

Хүснэгт 79. Хүүхдийн өөрийгөө илэрхийлэх байдал: найзаа нэрлэх, насаар

	1-3 найзын нэр хэлэх			1-2 найзын нэр нэмж хэлэх			Дахин 1-2 найзын нэр нэмж хэлэх		
	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан
2 нас	23	6	12	38	1	2	39	0	2
3 нас	34	1	53	59	1	28	70	3	15
4 нас	8	0	78	30	2	54	50	2	34
5 нас	8	0	77	27	0	58	40	3	42

Харин өөр найз байгаа юу гэсэн асуултад 3 настай хүүхдийн 28, 4 настай хүүхдийн 54, 5 настай хүүхдийн 58 хувь нь дахин нэгээс хоёр найзынхаа нэрийг нэмж хэлж чадав. Эцэст нь “ахиад өөр найзынхаа нэрийг хэл дээ” гэхэд 3 настай хүүхдийн 15, 4 настай хүүхдийн 34, 5 настай хүүхдийн 42 хувь нь нэмж найзынхаа нэрийг хэлж чадаж байлаа.

Судалгааны явцад “чи хийх дуртай гурван зүйлээ хэлнэ үү” гэхэд 3 настай хүүхдийн 29, 4 настай хүүхдийн 59, 5 настай хүүхдийн 67 хувь нь хариулт өгч чадав. Харин өөр юунд дуртай вэ гэж нэмж асуудад 4 настай хүүхдийн 25, 5 настай хүүхдийн 40 хувь нь нэмэлт хариулт өгч чадаж байлаа.

Хүснэгт 80. Хүүхдийн өөрийгөө илэрхийлэх байдал: хийх дуртай зүйлээ нэрлэх

	Дуртай зүйлээ хэлэх			1-2 дуртай зүйлээ нэмж хэлэх		
	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан
2 нас	38	2	1	41	0	0
3 нас	46	13	29	78	0	10
4 нас	11	17	59	60	2	25
5 нас	10	8	67	45	0	40

Түүнчлэн “Чи ямар үед баярладаг вэ” гэж асуухад 2 настай хүүхдийн 1, 3 настай хүүхдийн 42, 4 настай хүүхдийн 71.2, 5 настай хүүхдийн 88.2 хувь нь ямар үед баярладагаа тодорхойлон хэлж чадсан байна.

Хүснэгт 81. Өөрийгөө хянах байдал: баярлах

	Ямар үед баярладгаа хэлэх			Өөрийг нь баярлуулдаг 1 зүйл нэмж хэлэх		
	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан
2 нас	97.0	2.0	1.0	100	0	0
3 нас	55.7	5.4	42.0	83.0	1.2	15.9
4 нас	24.1	6.5	71.2	62.1	3.2	35.6
5 нас	10.6	1.3	88.2	31.8	6.3	65.9

“Өөр ямар үед чи баярладаг вэ?” гэж асуухад 2 настай нэг ч хүүхэд дуугараагүй бол, 3 настай хүүхдийн 15.9, 4 настай хүүхдийн 35.6, 5 настай хүүхдийн 65.9 хувь нь ямар үед баярладагаа дахин тодорхойлон хэлж чадсан байна.

Хүснэгт 82. Өөрийгөө хянах байдал: уурлах

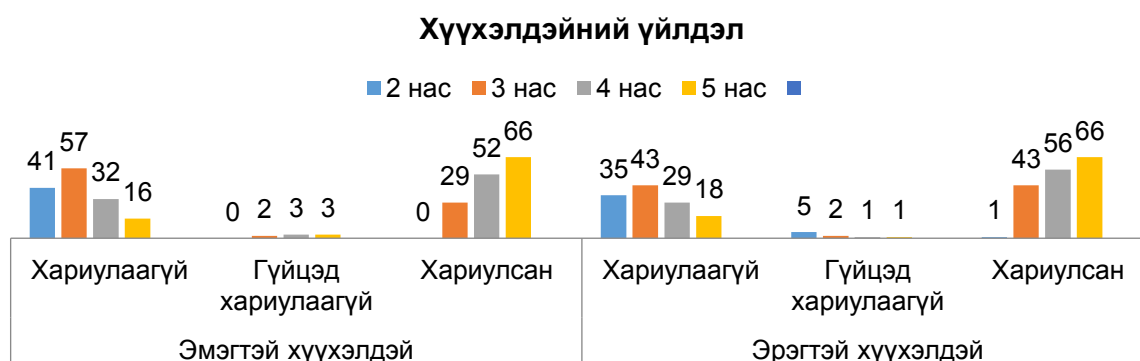
	Ямар үед уур нь хүрдгийг хэлэх			Уурыг нь хүргэдэг 1 зүйл нэмж хэлэх		
	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан
2 нас	99	1.0		100		
3 нас	71.6	2.8	26.1	92.0	0.0	8.0
4 нас	42.5	4.7	55.2	72.4	1.4	26.4
5 нас	22.4	4.5	76.5	58.8	1.7	40.0

Харин “ямар үед чиний уур хүрдэг вэ?” гэж асуухад 3 настай хүүхдийн 26.1, 4 настай хүүхдийн 55.2 хувь, 5 настай хүүхдийн 76.5 хувь нь ямар үед уурладагаа тодорхойлон хэлж чадсан байна. Мөн, өөр ямар үед чиний уур хүрдэг вэ” гэж асуухад 2 настай нэг ч хүүхэд дуугараагүй бол, 3 настай хүүхдийн дөнгөж 8.0 хувь, 4 настай хүүхдийн 26.4 хувь, 5 настай хүүхдийн 40.0 хувь нь ямар үед уурладгаа дахин тодорхойлон хэлж чадсан байна.

Хүүхдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөний хянах чадварыг судлах зорилгоор судлаач эрэгтэй, эмэгтэй хүүхэлдэйн тусламжтайгаар өөрийн хийсэн буруу үйлдлийг ойлгож, бусдаас уучлал гуйх, буруу үйлдлээ засан залруулах талаар мэдэж байгаа эсэхийг тодруулахад 3 настай хүүхдийн 29.1 хувь, 4 настай

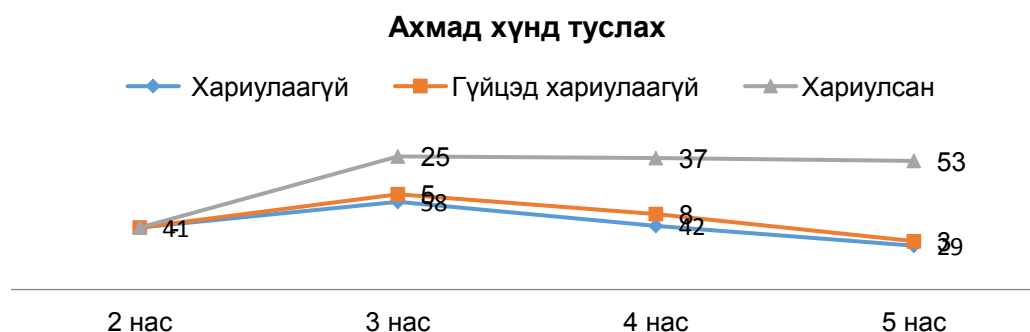
хүүхдийн 52.0 хувь, 5 настай хүүхдийн 66.5 хувь нь буруу үйлдэл хийгээд уучлал гуйх ёстой, буруу үйлдлээ засах хэрэгтэй гэдгийг мэдэж байсан байна.

Зураг 80. Өөрийгөө хянах

Бага насны хүүхдийн ахмад хүнтэй харилцах харилцаа, тэдэнд туслах талаарх мэдлэгийг илрүүлэх зорилгоор автобусанд зогсож байгаа ахмад хүний зураг үзүүлэхэд 5 настай хүүхдийн 53, 4 настай хүүхдийн 37 хувь нь ахмад хүнтэй мэндэлнэ, ахмад хүнийг суулгана гэж хариулсан байна.

Зураг 81. Бусдыг хүндлэх

Бага насны хүүхдийн бусдаас тусламж хүсч чадаж байгаа эсэхийг судлах зорилгоор, гараа зүссэн төөрсөн хүүхдийн зураг үзүүлж, хэнээс ямар тусламж авч болохыг асууж тодруулахад 2 настай хүүхдийн 26,8, харин 5 настай хүүхдийн 97,8 хувь нь хэнээс тусламж авахаа, харин ямар тусламж авах талаар асуухад 5 настай хүүхдийн 84.4 хувь, 3 настай хүүхдийн 43.2 хувь нь асуултад хариулж чадсан байна.

Хүснэгт 83. Бусдаас тусламж хүсэх

	Хэнээс тусламж			Ямар тусламж		
	Огт хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан	Огт хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан
2 нас	68.3	4.9	26.8	97.6	0.0	2.4
3 нас	13.6	0.0	86.4	47.7	9.1	43.2
4 нас	9.1	0.0	90.9	29.5	6.8	63.6
5 нас	2.2	0.0	97.8	13.3	2.2	84.4

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн бусдын үзэл бодлыг хүлээн зөвшөөрөх, өөр хүний сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, уурласан, баярласан, уйлсан, гайхсан

зэрэг хүний сэтгэлийн хөдөлгөөнийг заалгах даалгавар гүйцэтгүүлэхэд 5 настай хүүхдийн 82.0 хувь, 4 настай хүүхдийн 73.0 хувь, 3 настай хүүхдийн 64.0 хувь нь хүний баярлаж буй царайг зөв олж чадсан байна. Харин уйлж буй хүүхдийн царайг 5 настай хүүхдийн 79.0 хувь, 4 настай хүүхдийн 54.0 хувь, 3 настай хүүхдийн 36.0 хувь, 2 настай хүүхдийн зөвхөн 4.0 хувь нь олж чадсан байна.

Хүснэгт 84. Сэтгэлийн хөдөлгөөн, насаар

	Баярлах			Уйлах		
	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан
2 нас	19	4	18	37	0	4
3 нас	24	0	64	49	3	36
4 нас	12	2	73	29	4	54
5 нас	3	0	82	6	0	79

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн маргааныг шийдвэрлэх чадвартай эсэхийг судлах зорилгоор тоглоомын талбай дээр эрэгтэй эмэгтэй хүүхэд бөмбөг булаацалдаж байгааг бусад хүүхэд хараад зогсож буй зураг үзүүлэн “энэ зургийг хар даа. Тоглоомын талбай дээр байгаа хоёр хүүхэд бөмбөг булаацалдан муудалцаж байна”. Чи энэ хүүхдүүдэд яаж туслах вэ” гэж асуун хариулт авсан бөгөөд хариултын дүнг дараах хүснэгтээр харууллаа.

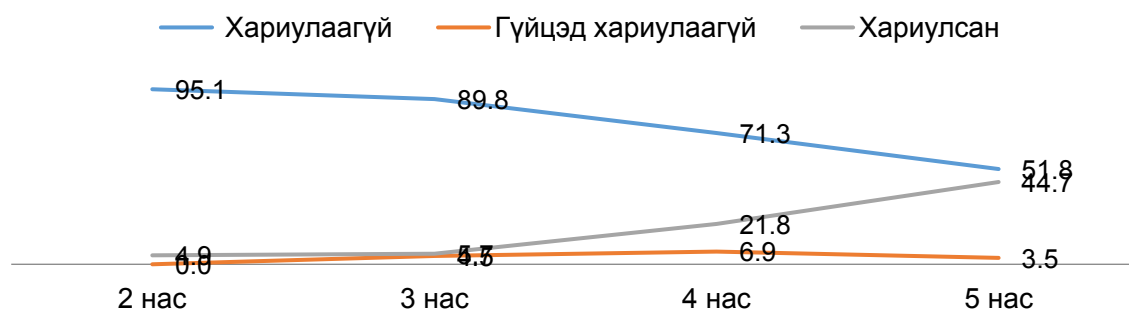
Хүснэгт 85. Асуудлыг шийдвэрлэх чадвар, насаар

	Муудалцах		
	Хариулаагүй	Гүйцэд хариулаагүй	Хариулсан
2 нас	87.8	2.4	9.8
3 нас	62.1	3.4	34.5
4 нас	36.8	6.9	56.3
5 нас	16.7	3.6	79.8

Судалгаанд хамрагдсан 2 настай хүүхдүүдийн 9.8 хувь, 4 настай хүүхдийн 56.3 хувь, 5 настай хүүхдүүдийн 79.8 хувь нь маргааныг шийдвэрлэх талаар оновчтой хариулт өгч чадсан байна.

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн дүрэм журмыг дагаж мөрдөх ёстойг мэддэг эсэхийг судлах зорилгоор дэлгүүрээс эд зүйл худалдан авч, төлбөрөө төлөхөөр дугаарлан зогсож байгаа хүүгийн зураг үзүүлж “энэ хүүхэд дугаарлан зогсох нь зөв үү, буруу юу гэж асуун хариулт авав.

Зураг 82. Дүрэм журам биелүүлэх

Хүүхдүүдийн хариулсан байдлаас харахад 5 настай хүүхдүүдийн 51.8 хувь нь л дэлгүүрт дугаарлан зогсох нь зөв гэсэн хариу өгчээ.

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн бусадтай эд зүйлсээ хуваалцах дуртай эсэхийг тандах зорилгоор найзтайгаа чихрээ хуваалцдаг талаар асуухад нийт 5 настай хүүхдийн 94.1, 3-4 настай хүүхдийн 71-78 орчим хувь нь найзтайгаа чихрээ хуваадаг гэж хариулжээ.

Хүснэгт 86. Бусадтай эд юмсаа хуваалцах

	<i>Хариулаагүй</i>	<i>Гүйцэд хариулаагүй</i>	<i>Хариулсан</i>
2 нас	53.7	7.3	39.0
3 нас	26.1	2.3	71.6
4 нас	14.9	6.9	78.2
5 нас	5.9	0.0	94.1

3.1.6. Дүгнэлт

Судалгаанд хамрагдсан 2-5 настай нийт хүүхдийн бие бялдрын үзүүлэлтийг судлахад хүүхдийн өндрийн хэмжээ харьцангуй өссөн үзүүлэлттэй гарч байна. Харин биеийн жин болон биеийн жингийн индекс, толгой цээжний тойргийн хэмжээ харьцангуй тогтвортой байдаг байна.

Хот, хөдөөгийн болон цэцэрлэгийн үндсэн сургалт болон хувилбарт сургалтад хамрагдаж буй хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт, бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүдээс харахад мэдэгдэхүйц ялгаатай зүйл ажиглагдахгүй байна.

Судалгаанд хамрагдсан 2-5 настай хүүхдийн нийгэмшихүйн хөгжлийн түвшний үзүүлэлт болох өөрийгөө илэрхийлэх, бусдыг хүндлэх, маргааныг шийдвэрлэх чадвар сайн байгаа нь судалгааны дүнгээс харагдаж байна.

Судалгааны нэгтгэлээс харахад сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн анхаарлын тогтворжилт харьцангуй доогуур, анхаарлын шилжилт дундаж, анхаарлын багтаамж харьцангуй өндөр түвшинд байна.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн харааны ойн түвшин дээгүүр, сонорын ойн түвшин дундаж үзүүлэлттэй гарч байна.

Сургуулийн өмнөх насны хүүхдийн логик болон үйлдлийн сэтгэхүйн түвшний даалгавар гүйцэтгэлийн дүнгээс харахад уг даалгавруудыг хангалтгүй түвшинд гүйцэтгэсэн нь харагдаж байна.

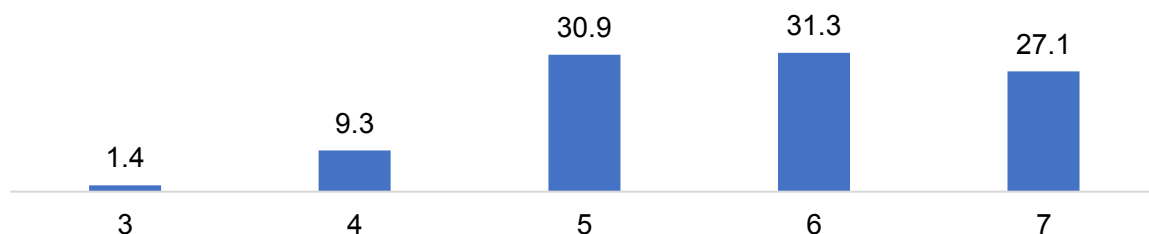
3.2. 6-10 НАСТАЙ ХҮҮХДҮҮДИЙН БИЕ БЯЛДАР, ТАНИН МЭДЭХҮЙ, НИЙГЭМШЛИЙН ОНЦЛОГ

3.2.1. Ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн, нийгэмшил болон бие бялдрын хөгжлийн онцлогт нөлөөлөх хүчин зүйлсийг торуулах зорилгоор тэдний ам бүлийн тоо, эцэг эхийн боловсрол болон ажил эрхлэлт, амьдралын нөхцөл, цэцэрлэгт хамрагдсан байдал зэрэг мэдээллийг цуглуулсан болно.

Судалгаанд Нийслэл, Хөвсгөл, Завхан, Дундговь, Дорноговь, Орхон аймгийн ерөнхий боловсролын сургуулиудын 1-5 дугаар ангийн буюу 6-10 настай 1331 сурагч хамрагдсаны 49.2 хувь нь эмэгтэй, 50.8 хувь нь эрэгтэй байна. Эдгээрээс 20.1 хувь нь зургаан настай, 19.5 хувь нь долоон настай, 19.8 хувь нь найман настай, 20.4 хувь нь есөн настай, 20.2 хувь нь арван настай байна.

Зураг 83. Өрхийн ам бүлийн тоо, эзлэх хувиар

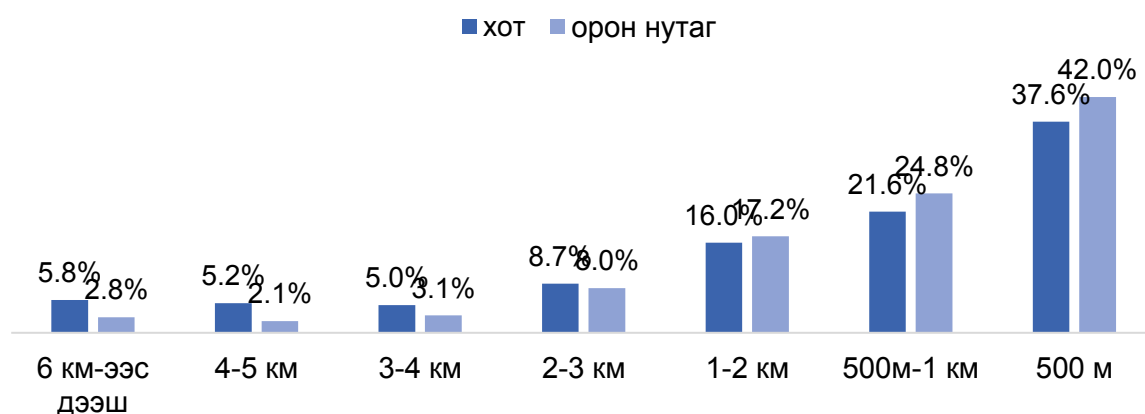

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 41.6 хувь нь 3-5 ам бүлтэй, 31.3 хувь нь 6 ам бүлтэй өрхөд амьдарч байгаа бол 27.1 хувь нь 7 ба түүнээс дээш ам бүлтэй өрхөд амьдарч байна. Амьдралын нөхцлийг авч үзвэл 71.6 хувь нь гэр хороололд амьдарч байгаагийн 12.7 хувь нь цэвэр, бохир усны хангамжид холбогдсон гэр хороололд, 22.2 хувь нь орон сууцанд, 6.3 хувь нь түрээсийн байр, нийтийн байр болон хауст амьдарч байна. 74.0 хувь нь сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагджээ.

Хүүхдүүдийн 84.0 хувь нь гэртээ, 3.6 хувь нь дотуур байранд амьдардаг бол 12.5 хувь нь эмээ өвөөгийн дөө эсвэл хамаатан садан, таньдаг айлдаа амьдардаг байна. Нийт хүүхдүүдийн 22.8 хувь нь өөрийн гэсэн өрөөтэй байгаа бол 77.2 хувь нь тусдаа өрөөгүй байна. Амьдралын гол хэрэгцээ хангагдсан эсэхээр амьдралын түвшинг тогтоодог үзүүлэлтүүд байдаг түүнээс заримыг нь авч үзвэл 67.6 хувь нь гэртээ хичээл хийх зориулалтын ширээ сандалтай, 86.9 хувь нь гэртээ зурагттай, 42.1 хувь нь компьютертэй, 80.8 угаалгын машинтай, 78.7 хувь нь хөргөгчтэй, 24.6 хувь нь интернэттэй байна.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн олонх нь 21-22 цагаас унтдаг, 22.0 хувь нь 23 цагаас хойш унтдаг гэсэн нь анхаарал татаж байна. 50.2 хувь нь өөрсдийгөө эрүүл мэндийн хувьд “эрүүл” гэж үзсэн бол 48.8 хувь нь “хааяа өвддөг” гэсэн байна.

Зураг 84. Сургууль хүрэх зай, байршлаар

Судалгаанд хамрагдсан сурагчдын гэр, сургууль хоорондын зайг авч үзэхэд 64.8 хувь нь сургуулиасаа 1 км хүртэлх зайнд амьдардаг бөгөөд хөдөө орон нутгийн хүүхдүүд хотын сурагчтай харьцуулахад сургуульдаа илүү ойр зайнд амьдардаг байна.

Нийт хүүхдүүдийн 70.5 хувь нь сургуульдаа явган ирдэг бол 12.4 хувь нь хувийн унаагаар хүргүүлж ирдэг байна. Гэрийн даалгавар хийхэд ээж болон эгч нь илүү тусалдаг бөгөөд хичээлтэй холбоотой асуух зүйл гарвал багшаасаа, ээжээсээ болон ааваасаа голчлон асуудаг гэсэн хариултыг хот, хөдөөгийн хүүхдүүд ижил хувиар өгчээ.

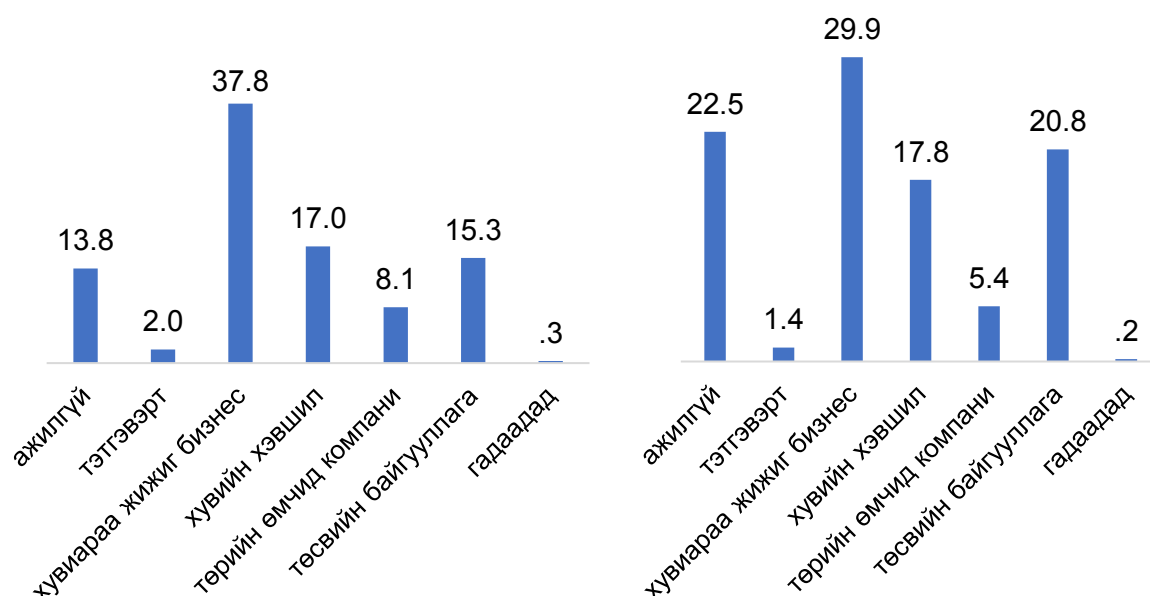
Эцгийн 36.8 хувь нь, эхийн 34.7 хувь нь бүрэн дунд боловсролтой байна. Эцгийн 24.4 хувь нь, эхийн 34.5 хувь нь дээд боловсролтой байна. Эцгийн 11.7 хувь нь эхийн 9.4 хувь нь суурь боловсрол эзэмшсэн байна.

Хүснэгт 87. Эцэг, эхийн боловсролын түвшин, хувиар

боловсролын түвшин	эцэг	эх
Боловсрол эзэмшээгүй	5.9	4.6
Бага боловсрол	6.3	5.4
Суурь боловсрол	11.7	9.4
Бүрэн дунд боловсрол	36.8	34.7
Тусгай дунд боловсрол	11.0	10.1
Дээд боловсрол	24.4	34.5

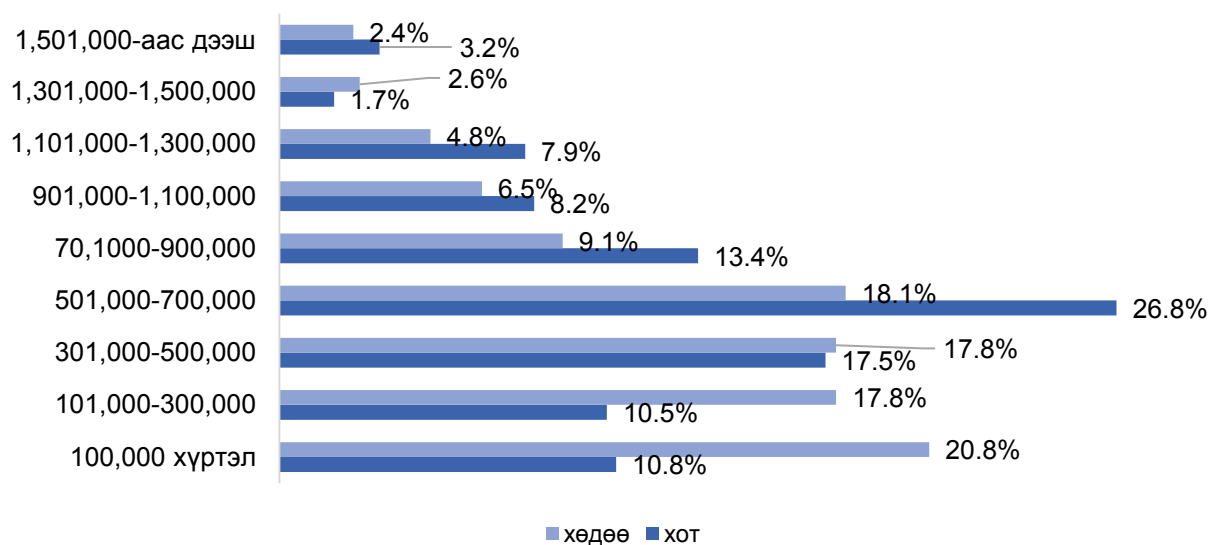
Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн эцэг эхчүүд голчлон бүрэн дунд боловсролтой байгаа бөгөөд дээд боловсрол эзэмшсэн эхчүүдийн эзлэх хувь нь энэ түвшний боловсролтой эцгүүдээс илүү байна. Боловсрол эзэмшээгүй болон бага боловсролтой эцэг, эх 10 гаруй хувийг эзэлж байна.

Зураг 85. Эцгийн болон эхийн ажил эрхлэлтийн байдал

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн эцэг эх, асран хамгаалагчдын ихэнх нь хувиараа жижиг бизнес эрхэлдэг, эсвэл хувийн хэвшлийн байгууллагад ажилладаг байна. Байршлын хувьд авч үзвэл хөдөө орон нутгийн эцэг эхийн хувьд ажил эрхлэлтийн хувь нь хотынхоос бага байгаа нь анхаарал татаж байна.

Зураг 86. Өрхийн сарын орлого, байршлаар

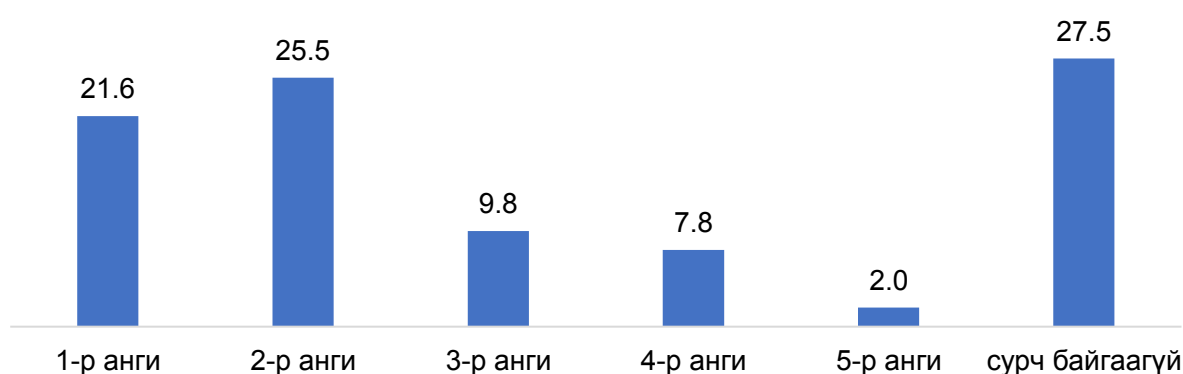
Нийслэлд амьдарч буй хүүхдүүдийн хувьд 500,000 төгрөгөөс дээш орлоготой өрхийн эзлэх хувь хөдөө орон нутгийнхаас 18 орчим хувиар илүү байна. Судалгаанд хамрагдсан 6-10 настай хүүхдүүдийн 49.8 – 54.9 хувь нь сард 500,000 хүртэлх орлоготой өрхөд амьдарч байна. Сардаа 700,000-аас дээш төгрөгийн орлоготой гэр бүлд амьдарч буй хүүхдүүдийн эзлэх хувь аль ч насанд бага байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд хамрагдсан Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн 52.9 хувь нь нийслэл хотын, 47.1 хувь нь хөдөө орон нутгийнх байна. Эдгээр хүүхдүүдийн 88.1 хувь нь 5 ба түүнээс дээш ам бүлтэй өрхөд амьдарч байгаа бөгөөд цэвэр, бохир усны нэгдсэн системд холбогдоогүй гэр хороололд амьдарч буй хүүхдүүдийн хувь өндөр буюу 86.3 хувь байна. Хүүхдүүдийн 72.5 хувь нь сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан байна.

6-10 настай хүүхдүүдийн 54.9 хувь нь “хааяа” болон “байнга өвддөг” гэж өөрсдийгөө үзсэн бөгөөд 21.6 хувь нь 23 цагаас хойш унтдаг гэсэн нь анхаарал татаж байна.

Зураг 87. Сургуульд сурсан байдал, хувиар (сургуульд хамрагдаагүй болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүд)

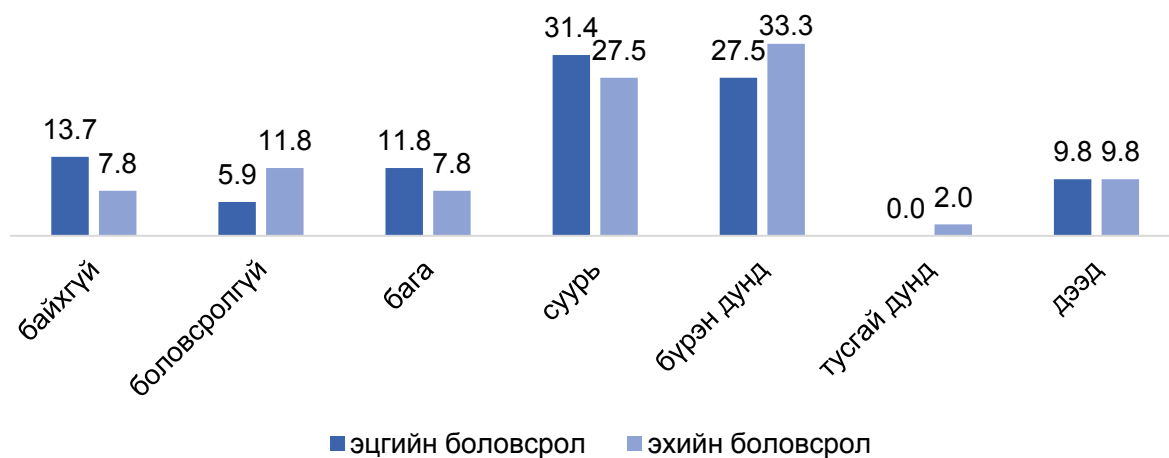
Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 47.1 хувь нь 1-2 дугаар ангид сурч байсан бол 27.5 хувийг сургуульд огт сурч байгаагүй хүүхдүүд эзэлж байна. Насны хувьд авч үзвэл зургаан настнуудын 62.5 хувь, долоон настнуудын 75.0 хувь нь сургуульд огт сурч байгаагүй бол 8-10 настнуудын 26.7- 40.0 хувь нь 2 дугаар ангиасаа сургууль завсардсан байна.

“Сургуульд сурахад ямар байсан” талаарх асуултад 51.0 хувь нь “амархан байсан” гэж хариулсан ч 25.5 хувь нь “сурахад хэцүү байсан” гэсэн нь анхаарал татаж байна.

Өвчний улмаас сургуулиас гарсан хүүхдүүдийн эзлэх хувь 27.3 хувь байгаа бол ар гэрийн гачигдлаас болж сургууль завсардсан хүүхдийн хувь 15.7, бусад шалтгааны улмаас сургуулиас гарсан хүүхдүүд 33.3 хувийг тус тус эзэлж байна. Хүүхдүүдийн 94.1 хувь нь “Цаашид сургуульд сурах хүсэлтэй” гэсэн хариултыг өгчээ.

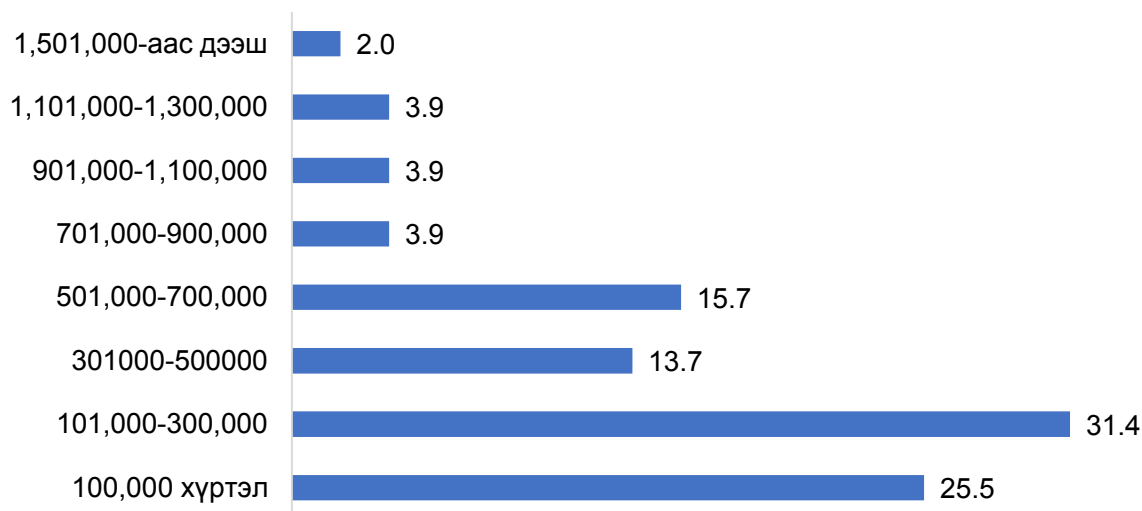
Хүүхдүүдийн 22.8 хувь нь өөрийн гэсэн өрөөтэй, 41.2 хувь нь гэртээ хичээл хийх зориулалтын ширээ сандалтай, 88.2 хувь нь гэртээ зурагттай, 21.6 хувь нь компьютертэй, 62.7 хувь нь угаалгын машинтай, 56.9 хувь нь хөргөгчтэй байна.

Зураг 88. Эцэг, эхийн боловсролын түвшин, хувиар (сургуульд хамрагдаагүй болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүд)

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан 6-10 настай хүүхдүүдийн эцгийн 58.8 хувь, эх 60.8 хувь нь суурь болон бүрэн дунд боловсролтой байгаа бол 17.7 хувийг боловсрол эзэмшээгүй эцэг, эх эзэлж байна. Ажил эрхлэлтийн байдлыг авч үзэхэд эцгийн 14.0 хувь, эхийн 27.5 хувь нь ажил хийдэггүй, 37- 42.0 хувь нь хувиараа жижиг бизнес эрхэлдэг байна.

Зураг 89. Өрхийн сарын орлого (сургуульд хамрагдаагүй болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүд)

Судалгаанд хамрагдсан 6-10 настай хүүхдүүдийн 56.9 хувь нь сард 300,000 хүртэлх төгрөгийн, 29.4 хувь нь 301,000–700,000 хүртэлх төгрөгийн орлоготой гэр бүлд амьдарч байна.

Дүгнэлт

- Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдүүдийн 48.8 хувь нь эмэгтэй, 51.2 хувь нь эрэгтэй байна.
- 73.1 нь хөдөө, 26.8 хувь нь хотын хүүхдүүд байна. Эдгээр хүүхдүүдийн 84.0 хувь нь гэртээ, 88.7 хувь нь 3-7 ам бүлтэй өрхөд амьдарч байна.
- Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхдийн 96.9 хувь нь сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагджээ.
- Эдгээр хүүхдүүдийн эцэг, эхийн 40 орчим хувь нь бүрэн дунд боловсролтой бөгөөд 35 орчим хувь нь хувиараа жижиг бизнес эрхэлдэг. Төсвийн байгууллагад ажилладаг эхийн тоо хувь илүү байна.
- Түүвэрт хамрагдсан өрхийн 52.5 хувь нь 500,000 хүртэл төгрөгийн орлоготой байгаа бөгөөд орлогын хэмжээ нэмэгдэх тусам эзлэх хувь буурч байна.

3.2.2. Бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн онцлог

Хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт, хөгжлийг судлан харьцуулж байх нь хүүхдүүдийн өсөлт, хөгжлийн хурдцыг тогтоохоос гадна тэдэнд тохирсон стандарт боловсруулах үндэслэл болдог.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн насыг “Нас тодорхойлох хүснэгт”-ийг ашиглан тогтоож, бие бялдрын өсөлтийн болон бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик тоон үзүүлэлт (дундаж үзүүлэлт, дундаж алдаа, хазайлт, үнэн магадын шалгуур)-ийн аргаар боловсруулалт хийж, үнэлгээ дүгнэлт хийв.

Бие бялдрын хөгжлийн онцлог

Бие бялдрын хөгжлийг биеийн өндөр, биеийн жин, цээжний тойрог, толгойн тойрог, гарын атгах хүч, уушгины амьсгалын хурдны үзүүлэлтүүдээр; бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хурд, хүч, уян хатан, тэсвэр, авхаалж самбааны чанараар сорил гүйцэтгүүлж, хэмжив.

Хүснэгт 88. Зургаан настай хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн дундаж үзүүлэлтүүд

Хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Уушгины амьсгал гаргах хурд (л/мин)	Толгойн тойрог (см)
эмэгтэй	Mean	22.0	116.4	57.6	6.1	5.7	146.7	51.4
	Min	17.0	106.0	44.0	1.0	1.0	60.0	47.0
	Max	44.0	141.0	80.0	13.0	13.0	260.0	57.0
эрэгтэй	Mean	22.7	116.4	58.2	6.5	6.2	145.6	51.6
	Min	16.8	101.0	42.0	1.0	1.0	80.0	46.0
	Max	37.2	136.0	72.0	13.0	20.0	250.0	56.0

Зургаан настай хүүхдүүдийн бие бялдрын ерөнхий хөгжлийг биеийн жин, биеийн өндөр, цээжний тойрог, баруун зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурд болон толгойн тойргын хэмжээг дундаж, хамгийн доод ба өндөр үзүүлэлтээр авч үзэв.

Биеийн жинг хүйсээр авч үзэхэд дунджаар эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 22.1 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 22.7 кг байна. Биеийн жингийн хамгийн бага утга эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 17.0 кг байхад, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 22.7 кг байна. Эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн их болон, хамгийн бага биеийн жингийн ялгаа 27.8 кг байгаа нь ялгаа ихтэй байгааг харуулж байна.

Биеийн өндрийн эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 116.4 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 116.4см байна. Эмэгтэй хүүхдүүдийн биеийн өндрийн хамгийн бага үзүүлэлт 106.0 см байхад, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 101.0 см байгаа бол эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн өндөр үзүүлэлт 141.0 см, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 136.0 см байгаа ба эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж ялгаа адилхан 35 см зөрөөтэй байна.

Цээжний тойргийн үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт дунджаар 58.2см, эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 57.6 см байна. Эрэгтэй хүүхдүүдийн цээжний тойргийн хамгийн бага үзүүлэлт 42.0 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 44.0 см байгаа бол эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн өндөр цээжний тойрог 80 см, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 72 см байгаа бол эмэгтэй хүүхдүүдийн цээжний тойргийн ялгаа хамгийн өндөр буюу 36 см байгаа нь ялгаа ихтэй байгааг харуулж байна.

Хүүхдүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүчийг авч үзэхэд эрэгтэй хүүхдүүд баруун гарын атгах хүч 6.47 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 6.21 кг байхад эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд баруун гарын атгах хүч 6.06 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 5.71 кг байна. Эмэгтэй, эрэгтэй хүүхдүүдийн атгах хүчний хамгийн бага үзүүлэлт нь адилхан 1.0 кг үзүүлэлттэй бол хамгийн ихдээ эмэгтэй хүүхдүүд баруун зүүн гартаа адилхан 13 кг, харин эрэгтэй хүүхдүүд баруун гартаа 13 кг, зүүн гараар 20 кг атгасан нь өндөр үзүүлэлт байна. Баруун, зүүн гараар атгах хүчний ялгаа эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 12 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийн баруун зүүн гарын атгах хүч ялгаа хамгийн их зөрөөтэй (баруун гар 12 кг, зүүн гар 19 кг) байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд нь эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 145.6-146.7 л/мин байгаа нь хүйсийн хувьд бараг ялгаа байхгүй байгааг харуулж байна. Эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн бага үзүүлэлт 60 л/мин, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 80л/мин байгаа бол хамгийн өндөр нь эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 200 л/мин, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 250 л/мин байна.

Хүүхдүүдийн толгойн тойрог эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд адилхан дундаж үзүүлэлт нь 51.4-51.6 см байхад хамгийн багадаа 46-47 см, хамгийн ихдээ 57-56 см байгаа нь хүйсийн хувьд толгойн тойрогны хэмжээ бараг адилхан байдаг байна.

Хүснэгт 89. Долоон настай хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн дундаж үзүүлэлтүүд

Хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Толгойн тойрог (см)	Уушги амьсгал гаргах хурд (л/мин)
эмэгтэй	Mean	24.3	121.0	59.7	7.0	51.6	51.6	161.2
	Min	16.4	104.0	52.0	1.0	47.0	47.0	80.0
	Max	43.7	142	79	15	57	57	300
эрэгтэй	Mean	24.3	121.3	60.0	7.4	52.0	52.0	166.0
	Min	18	107	50	2	31	47	100
	Max	39.8	135	88	19	56	56	280

Биеийн жингийн үзүүлэлтийг хүйсээр авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт дунджаар 24.3 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 24.3 кг байна. Биеийн жингийн хамгийн бага эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 16.4 кг байхад, эрэгтэй хүүхдүүдийн 18 кг байгаа бол хамгийн өндөр үзүүлэлт эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 43.7 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 39.8 кг байна.

Биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 121.3 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 120.9 см байна. Эмэгтэй хүүхдүүдийн биеийн өндрийн хамгийн бага үзүүлэлт 110.0см байхад, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 107.0 см байгаа бол эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн өндөр үзүүлэлт 142.0 см, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 135.0 см байгаа ба эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж ялгаа 32 см, эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж ялгаа 28 см байна.

Цээжний тойргийн үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт дунджаар 60.0 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 59.7 см байна. Эрэгтэй хүүхдүүдийн цээжний тойргийн хамгийн бага үзүүлэлт 50.0 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 52.0 см байна.

Эмэгтэй хүүхдүүдийн толгойн тойргийн дундаж үзүүлэлт 51.6 см, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 51.9 см байна. Ихэнх хүүхдийн толгойн тойрог 52 см байгаа ба хүйсийн хувьд ялгаа бага байна.

Хүүхдүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүчийг авч үзэхэд эрэгтэй хүүхдүүд баруун гарын атгах хүч 7.4 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 7.2 кг байхад эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд баруун гарын атгах хүч 6.9 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 6.6 кг байна. Эмэгтэй, эрэгтэй хүүхдүүдийн атгах хүчний хамгийн бага үзүүлэлт 1.0 - 2.0 кг үзүүлэлттэй бол хамгийн ихдээ эмэгтэй хүүхэд баруун гартаа адилхан 15 кг, харин эрэгтэй хүүхдүүд зүүн гараар 20 кг атгасан байна. Баруун зүүн гараар атгах хүчний ялгаа эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 1-2 кг байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд нь эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 161.2 л/мин, эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 165.9 л/мин байгаа ба амьсгал гаргах хурдны хувьд ихэнх хүүхдүүд 160.0 л/мин байна.

Хүснэгт 90. Найман настай хүүхдүүдийн биеийн өсөлт, хөгжлийн үзүүлэлтүүд хүйсээр

хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Толгойн тойрог (см)	Уушги амьсгал гаргах хурд (л/мин)
эмэгтэй	Mean	27.9	128.2	62.5	52.4	9.0	8.8	180.4
	Min	21.0	115.0	47.0	46.0	0.0	2.0	100.0
	Max	48.1	143.0	80.0	56.5	18.0	25.0	330.0
	Std.Dev	4.6	6.1	4.8	1.7	3.4	3.3	45.1
эрэгтэй	Mean	28.3	127.9	62.1	52.5	9.8	9.1	192.5
	Min	18.5	112.0	52.0	47.0	3.0	3.0	60.0
	Max	54.0	154.0	85.0	58.0	20.0	17.0	310.0
	Std.Dev	6.2	6.8	5.6	1.8	3.4	2.8	46.5

Найман настай хүүхдүүдийн жин 27.9 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийн жин 28.3 кг, цээжний тойрог эрэгтэй 62.1 см, эмэгтэй 62.5 см байгаа эмэгтэй хүүхдүүдийн баруун зүүн гарын атгах хүч хоорондоо 0.8 гр–аар ялгаатай байна.

Хүснэгт 91. Есөн настай хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт хөгжлийн үзүүлэлтүүд

хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Толгойн тойрог (см)	Баруун гар атгах хүч (кг)	Зүүн гар атгах хүч (кг)	Уушги амьсгал гаргах хурд (л/мин)
эмэгтэй	Mean	30.2	132.3	64.3	52.6	11.4	11.1	210.3
	Min	18	115	55	45	4	3	70
	Max	59	149	93	56	25	20	350
	Std. Dev	6.1	6.3	5.4	1.8	3.6	3.6	49.2
эрэгтэй	Mean	31.0	133.5	64.4	52.6	11.9	11.2	213.5
	Min	20	118	55	48	5	3	100
	Max	56	165	91	58	21	21	400
	Std. Dev	5.8	6.8	5.6	1.8	3.9	3.6	56.5

Есөн настай эмэгтэй хүүхдүүдийн биеийн жин дунджаар 30.2 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийн биеийн жин 31 кг байгаа ба хамгийн бага нь үзүүлэлт нь 18-20 кг байна. Стандарт хазайлт 6.1 байгаа нь хазайлт бага байгааг илэрхийлж байна.

Эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн биеийн өндөр дунджаар 132.5-133.8 см байгаа бол ихэнх хүүхэд дунджаар 133 см өндөр байна.

Цээжний тойргийн хэмжээ нь эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийнх адилхан 64.3 см, ихэнх хүүхдүүдийн үзүүлэлт 64 см байна.

Хүүхдүүдийн толгойн тойрог хүйсийн хувьд ялгаагүй 52 см байна. Есөн насанд хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн хувьд цээжний тойрог болон толгойн тойрог, баруун, зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурдны үзүүлэлтүүд нь хүйсийн хувьд ялгаагүй адилхан үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 92. Арван настай хүүхдүүдийн бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн үзүүлэлтүүд, хүйсээр

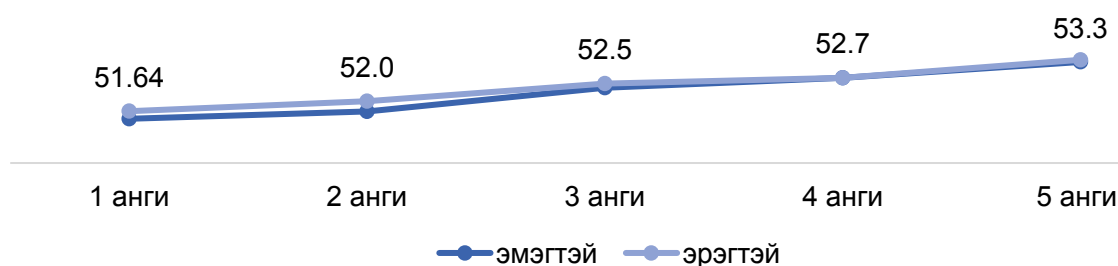
хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Толгойн тойрог (см)	Баруун гар атгах хүч (кг)	Зүүн гар атгах хүч (кг)	Уушги амьсгал гаргах хурд (л/ мин)
эмэгтэй	Mean	33.1	136.7	66.2	53.2	13.6	12.7	230.0
	Min	18	110	54	49	2	3	100
	Max	50	153	79	56	25	21	350
	Std.Dev	5.5	6.4	5.0	1.6	3.8	3.6	58.8
эрэгтэй	Mean	33.5	137.8	66.0	53.3	13.6	12.3	226.8
	Min	21	114	52	48	5	5	80
	Max	61	160	89	57	25	21	370
	Std.Dev	6.2	7.0	5.2	1.7	4.0	3.6	56.6

Арван настай хүүхдүүдийн бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн үзүүлэлт нь хүйсийн хувьд ялгаагүй адил хэмжилтийн үзүүлэлтүүдтэй байгаа ба эмэгтэй хүүхдүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурд бага зэрэг илүү үзүүлэлттэй байна.

Сүүлийн үед олон улсад сургуульд хүүхдийг элсэн орохоос өмнө “ филиппины тест” –ээр тодорхойлох болсон бөгөөд судалгаанд хамрагдсан 6 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн 38.5 хувь нь, 41.9 хувь нь бие бялдрын хөгжлийн хувьд бэлэн болсон байна. Гар хөлийн урт уртсаж ирэх нь хүүхдийн мэдрэлийн системийн хөгжилтэй нягт холбоотой бөгөөд аливаа мэдээллийг хүлээн авч, боловсруулах явцтай холбоотой гэж үздэг байна.

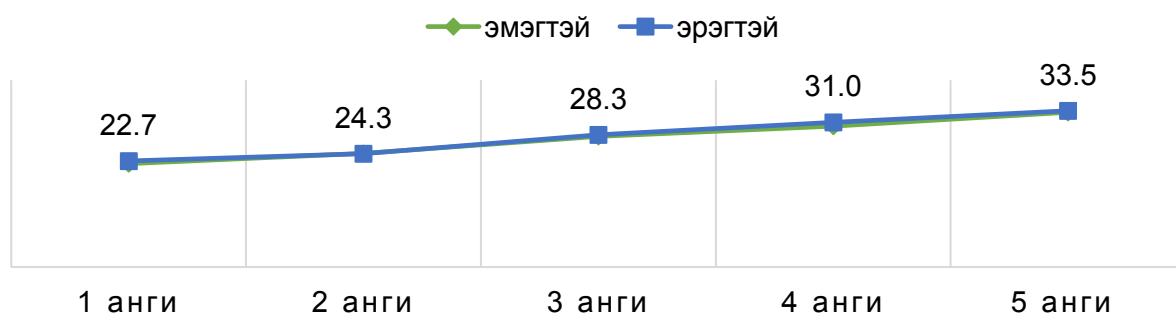
Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтийг авч үзэв.

Зураг 90. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн толгойн тойргийн дундаж үзүүлэлт (см)

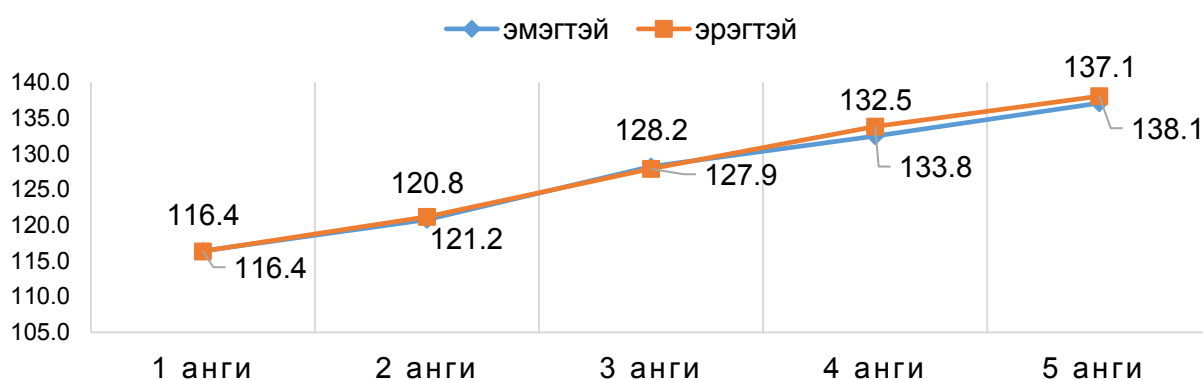
Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн толгойн тойрог нас ахих тусам бага багаар нэмэгдсэн байна.

Зураг 91. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн дундаж үзүүлэлт (кг)

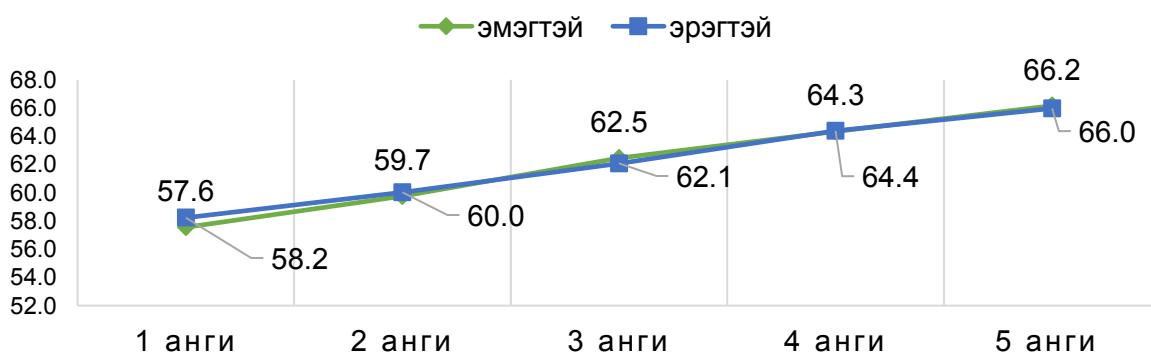
Хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлт нас нэмэгдэх тусам физиологийн онцлогийн дагуу өссөн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 92. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт (см)

Хүүхдүүдийн биеийн өндрийн үзүүлэлтийг авч үзэхэд 1 дүгээр анги буюу 6 наснаас арван нас хүртэл дунджаар 20-25 см өссөн байна. Хүйсийн хувьд 4, 5 дугаар ангид эрэгтэй хүүхдүүд эмэгтэй хүүхдүүдээс бага зэрэг намхан байна.

Зураг 93. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн цээжний тойргийн дундаж үзүүлэлт (см)

Хүүхдүүдийн цээжний тойргийн дундаж үзүүлэлт анги, нас ахих тусам 1.8 - 2.1 см-ээр нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 94. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлт (л/мин)

Нас ахих тусам хүүхдүүдийн уушгины амьсгалын багтаамж нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн онцлог

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хүч, тэсвэр, уян хатан, авхаалж самбаа, хурд болон байрнаас уртад харайх (доод мөчдийн динамик хүч) чанаруудаар авч үзэв.

Хүснэгт 93. Зургаан настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр

Хүйс		Уян хатан чанар (см)	Хүчний чанар (удаа)	Доод мөчдийн динамик хүч (см)	Хурдны чанар (сек)	Авхаалж самбаа (сек)	Тэсвэр (сек)
эмэгтэй	Mean	7.12	9.6	93.7	9.9	12.3	174.6
	Min	-4.0	0.0	41.3	4.3	7.27	11.5
	Max	23.0	27.0	162.3	21.5	20.9	735.6
	Range	27.0	27.0	121.0	17.2	13.6	724.12
эрэгтэй	Mean	6.5	10.6	94.8	9.9	12.3	169.7
	Min	-3.0	0.0	60.0	0.0	7.9	54.41
	Max	69.5	260	145.3	19.7	42.2	842.7
	Range	72.5	26.0	85.3	19.7	34.2	788.3

Хүүхдүүдийн уян хатан чанарын үзүүлэлтийг суугаа байдлаас бөхийлгөн тодорхойлов. Эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 7.12 см байхад эрэгтэй хүүхэд 6.5 см байгаа нь эмэгтэй хүүхэд илүү уян байгааг харуулж байна. Хүүхдүүд уян хатан биш хөшүүн буюу хамгийн доод үзүүлэлт эмэгтэй хүүхдүүд - 4 см, эрэгтэй хүүхдүүд - 3 см байгаа бол хамгийн уян хатан өндөр үзүүлэлт эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 23 см байхад эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт нь 69.5 см байгаа нь уян байгааг харуулж байна.

Хүчний чанарын хувьд эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 9.6 байхад эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж 10.6 байгаа нь ялгаа багатай байгааг илэрхийлж байна. Хүч буюу гар дээр суниах байдлаар хүчний чанарыг авч үзэхэд суниаж чадахгүй

хүүхэд байгаа бол мөн хамгийн олон эмэгтэй хүүхэд 27 удаа суниасан бол эрэгтэй хүүхэд 26 удаа суниасан байна.

Доод мөчдийн динамик хүчний үзүүлэлтийг 3 удаа харайлган хамгийн их үзүүлэлтээр нь авч үзлээ. Дундаж үзүүлэлтээр эмэгтэй хүүхэд 93.6 см харайсан бол эрэгтэй хүүхэд 94.8 см харайсан байна.

Хүүхдүүдийн авхаалж самбааны үзүүлэлтийг 10м х 3 гүйлгэж авч үзэв. Эрэгтэй хүүхдүүдийн авхаалж самбааны дундаж үзүүлэлт 12.18 секунд байхад эмэгтэй хүүхэд 12.25 секунд байгаа нь эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн авхаалж самбааны үзүүлэлт бараг ялгаа байхгүй байна.

Тэсвэрийн үзүүлэлтийг 300 метрт гүйлгэж авав. Эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 199.8 сек байхад эмэгтэй хүүхдүүдийнх 232.7 сек байна. Нийт хүүхдүүдийн тэсвэрийн дундаж үзүүлэлт 136.4 сек байна.

Хүснэгт 94. Долоон настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр

Хүйс		Уян хатан чанар (см)	Хүчний чанар (удаа)	Доод мөчдийн динамик хүч (см)	Хурдны чанар (сек)	Авхаалж самбаа (сек)	Тэсвэр (сек)
эмэгтэй	Mean	6.1	11.1	105.1	9.3	11.6	193.8
	Min	-4.00	0.00	70.00	5.05	3.38	95.10
	Max	31.0	24.0	176.3	17.2	21.4	343.0
	Range	35.0	24.0	106.3	12.2	18.0	247.9
	Mean	5.8	12.8	108.7	9.0	11.2	188.6
эрэгтэй	Min	-25.0	0.0	33.7	3.9	8.8	0.0
	Max	31.0	36.0	156.7	17.5	16.1	476.3
	Range	56.0	36.0	123.0	13.6	7.3	476.3

Долоон настай эмэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанарын дундаж үзүүлэлт 6.1 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 5.8 см байгаа бол эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн бага үзүүлэлт - 4 см, эрэгтэй хүүхдүүдийнх – 25 см байгаа нь хөшүүн байгааг илтгэж байна.

Хүчний чанарыг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 11.1, эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 12.8 байна. Мөн гар дээрээ суниаж чадахгүй эрэгтэй, эмэгтэй хүүхэд байгаа ба ихэнх хүүхэд дунджаар 11-12 удаа суниасан нь эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд адилхан байна.

Доод мөчдийн динамик хүчийг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 105.1 см, эрэгтэй хүүхэд дунджаар 108.7 см харайсан бол эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн бага үзүүлэлт нь 70.0 см, эрэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн бага үзүүлэлт 33.7 см байна. Эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн хол харайсан үзүүлэлт 176.3 см байгаа бол эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 156.7 см байна.

Эмэгтэй, эрэгтэй хүүхдүүдийн хурдны чанарын дундаж үзүүлэлт 9.3 сек, хамгийн олон давтагдсан дундаж хугацаа 9.0 сек байна.

Эрэгтэй хүүхдүүдийн авхаалж самбааны дундаж үзүүлэлт 11.6 сек байхад эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 11.2 сек байгаа нь эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт ялгаагүй байгааг харуулж байна. Хүүхдүүдийн ихэнх нь дунджаар 11.2 сек зарцуулсан байна.

Тэсвэрийн чанарыг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 193.8 сек, эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 188.6 сек байгаа бөгөөд хамгийн бага хугацаа нь эмэгтэй хүүхдийн хувьд 95.1 сек, хамгийн их хугацаа нь эрэгтэй хүүхдүүд 476.3 сек зарцуулсан байна.

Хүснэгт 95. Найман настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн дундаж үзүүлэлтүүд

хүйс		Уян хатан (см)	Хүч (удаа)	Доод мөчдийн динамик хүч (см)	Хурд (сек)	Авхаалж самбаа (сек)	Тэсвэр (сек)
эмэгтэй	Mean	6.3	11.2	103.6	8.5	11.3	194.1
	Min	-16.0	0.0	0.0	4.8	7.8	
	Max	19.0	30.0	149.0	19.2	19.3	401.1
	Range	35.0	30.0	149.0	14.4	11.5	401.1
	Std.Dev.	4.9	7.0	32.6	2.6	2.0	63.9
эрэгтэй	Mean	6.3	12.8	117.9	8.4	10.8	196.7
	Min	-3.0	0.0	0.0	3.1	8.1	100.5
	Max	19.0	35.0	156.7	17.0	18.3	451.0
	Range	22.0	35.0	156.7	14.0	10.2	350.5
	Std.Dev.	4.6	7.4	21.6	2.1	1.9	56.1

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлт найман настай хүүхдүүдийн хувьд дундаж үзүүлэлтүүд бараг ялгаа байхгүй байгаа ч зургаа, долоон настай хүүхдүүдийн үзүүлэлтээс ахисан байдалтай байна.

Хүснэгт 96. Есөн настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн дундаж үзүүлэлтүүд

хүйс		Уян хатан (см)	Хүч (удаа)	Доод мөчдийн динамик хүч (см)	Хурд (сек)	Авхаалж самбаа (сек)	Тэсвэр (сек)
эмэгтэй	Mean	7.3	14.1	123.1	8.4	10.6	188.9
	Min	0.0	0.0	75	5.3	7.3	122.7
	Max	25.0	31.0	166	15.2	18.5	554.5
	Range	25.0	31.0	91	9.8	11.2	331.9
	Std.Dev.	5.5	7.8	18.6	2.0	1.8	72.9
эрэгтэй	Mean	7.1	15.1	128.4	8.4	10.6	178.0
	Min	-14.0	0.0	70	5.2	7.3	90.0
	Max	30.0	32.0	170	30.3	17.0	465.9
	Range	44.0	32.0	100	25.1	9.6	375.9
	Std.Dev.	5.8	7.9	20.3	2.7	1.7	55.5

Есөн настай хүүхдүүдийн хувьд бие бялдрын бэлтгэлжилт уян хатан, хүч, доод мөчдийн динамик хүч болон хурд, авхаалж самбааны чанаруудын үзүүлэлтүүд хүйсийн хувьд бараг ижил үзүүлэлтүүдтэй ба эрэгтэй сурагч эмэгтэй хүүхдүүдийн бодвол тэсвэрийнэй байна.

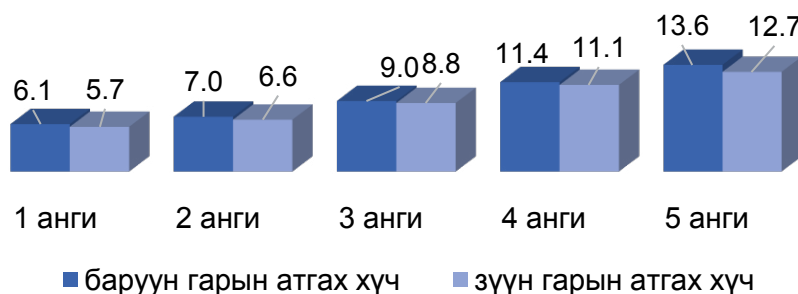
Хүснэгт 97. Арван настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

хүйс		Уян хатан (см)	Хүч (удаа)	Доод мөчдийн динамик хүч (см)	Хурд (сек)	Авхаалж самбаа (сек)	Тэсвэр (сек)
эмэгтэй	Mean	6.97	15.59	133.6	7.5	9.6	169.6
	Min	-10	0	1	5	3	89
	Max	21	33	180	19	13	404
	Range	31	33	179	14	10	316
	Std.Dev.	4.9	7.5	22.0	1.9	1.3	51.3
эрэгтэй	Mean	7.0	15.2	131.1	8.0	9.9	172.5
	Min	-6	0	1	4	6	92
	Max	21	44	174	27	15	404
	Range	27	44	173	24	8	312
	Std.Dev.	5.0	8.7	21.8	2.8	1.2	51.4

Арван настай хүүхдүүдийн хувьд бие бялдрын бэлтгэлжилт нь адилхан үзүүлэлтүүдтэй байгаа ч тэсвэрийн үзүүлэлтийн хувьд эмэгтэй хүүхэд бага зэрэг өндөр байна.

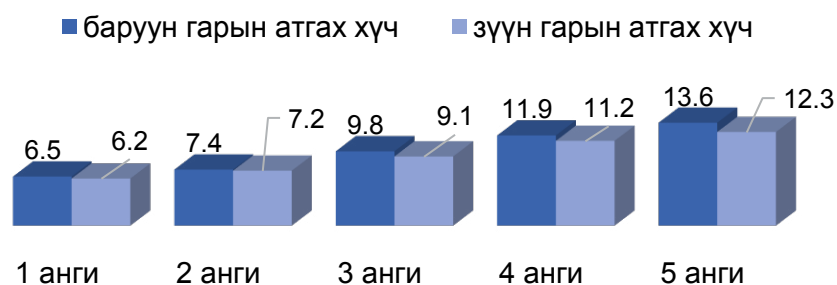
6-10 настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

Зураг 95. Эмэгтэй хүүхдүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүчний үзүүлэлт (кг)

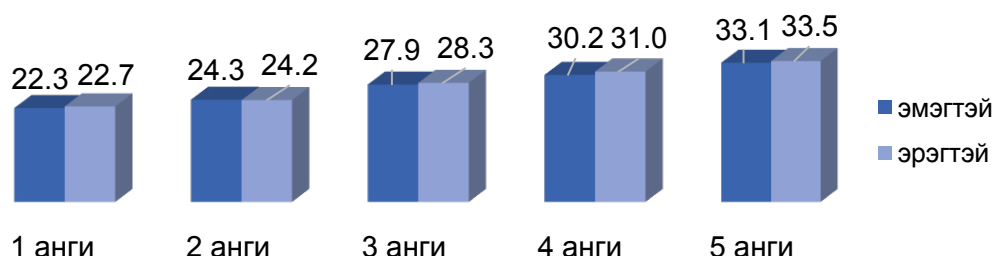
Эмэгтэй хүүхдүүдийн баруун зүүн гарын атгах хүч нас нэмэгдэх тусам 1.8- 2 кг аар нэмэгдсэн ба хүйсийн хувьд ялгаа багатай байна.

Зураг 96. Эрэгтэй хүүхдүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүчний үзүүлэлт (кг)

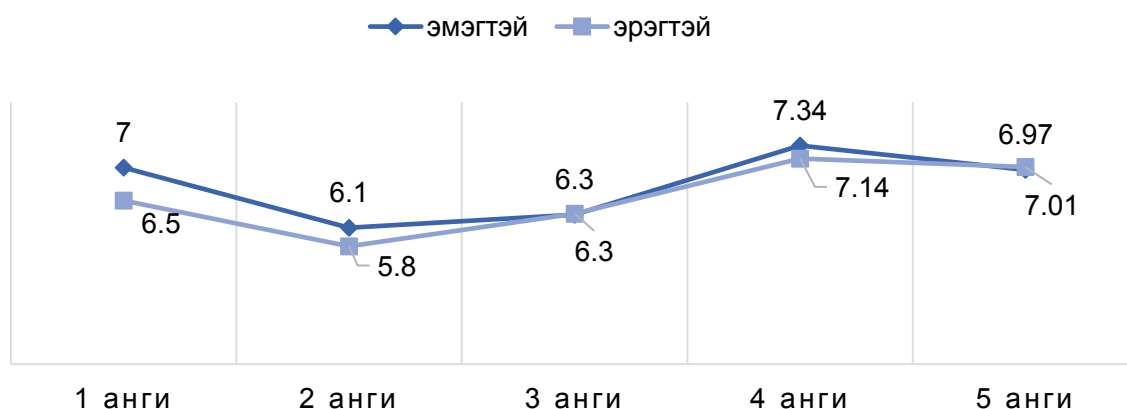
Эрэгтэй хүүхдүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт нас нэмэгдэх тусам 0.9 – 2.4 кг-аар нэмэгдсэн ба эрэгтэй эмэгтэй хүүхдүүдийн баруун гарын атгах хүч зүүн гарын атгах хүчийг бодвол бага зэрэг илүү буюу 1.3 кг илүү атгасан байна.

Зураг 97. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлт (кг)

Зургаагаас арван настай эмэгтэй хүүхдүүдийн биеийн жин анги ахих тусам кг- аас 5 дугаар анги буюу арван насанд 3.6 кг- аар нэмэгдсэн байна. Харин эрэгтэй хүүхдүүдийн биеийн жин 1-р ангийн хүүхдүүдээс 2-р ангийн хүүхдүүдийн биеийн жингийн дундаж 1.5 кг-аар нэмэгдсэн ба 3-р ангийн хүүхдүүдийн биеийн жин 4.1 кг- аар нэмэгдсэн байна.

Зураг 98. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн уян хатан чанарын үзүүлэлт (см)

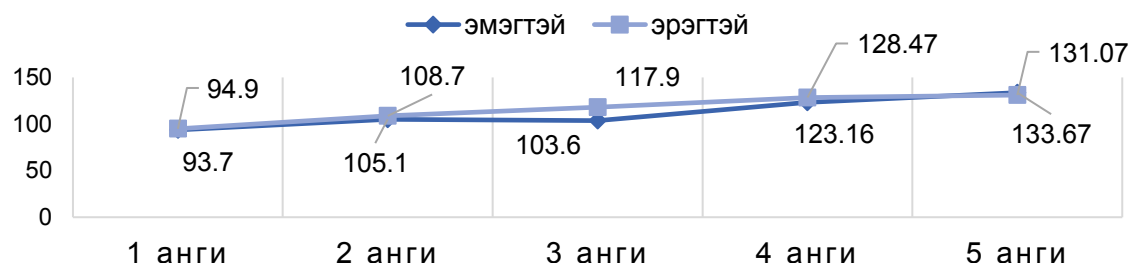
Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн уян хатан чанарыг авч үзэхэд хүүхдүүдийн үзүүлэлт 2 дугаар анги буюу 7 настайд бага зэрэг буураад бага багаар өссөн байна.

Зураг 99. Нийт 6-10 настай хүүхдүүдийн хурд болон авхаалж самбааны үзүүлэлт (сек)

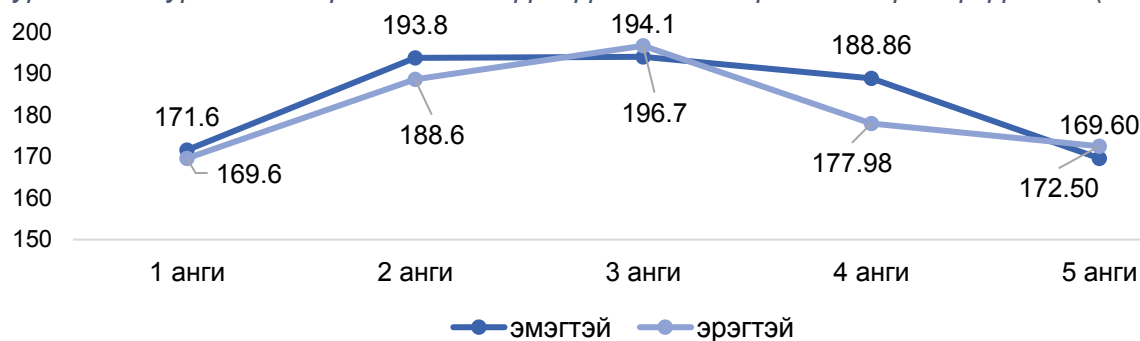
Хүүхдүүдийн авхаалж самбаа, хурдны үзүүлэлтийг авч үзэхэд хүйсийн хувьд төдийлөн ялгаагүй ч анги нэмэгдэх тусам авхаалж самбаа, хурдны үзүүлэлт хэдэн секундээр нэмэгдсэн байна.

Зураг 100. Доод мөчдийн динамик хүчний үзүүлэлт

Доод мөчдийн динамик хүчийг байрнаас уртад харайлтын дундаж үзүүлэлтүүдийг авч үзэхэд анги ахих тусам 5.2 см–ээр, хамгийн холдоо 13.8 см–ээр илүү харайсан байна.

Зураг 101. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн тэсвэрийн чанарын үзүүлэлт (сек)

Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн тэсвэрийн чанарыг 500 метрт гүйлгэж тогтоосон ба хүүхдүүдийн үзүүлэлт жигд бус, өссөн буурсан үзүүлэлттэй байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүд

Зургаагаас арван насны, Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдээс бид бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн болон бэлтгэлжилтийн сорилыг гүйцэтгэлээр нь авч үзэв. Биеийн эрүүл мэндийн байдлаас шалтгаалан сургуульд хамрагдаагүй эсвэл сургууль завсардсан зарим хүүхэд байсан тул бие бялдрын бэлтгэлжилтийн сорилыг авах боломжгүй тохиолдол байв.

Биеийн ерөнхий хөгжил тухайн насны хүүхдүүдийн хувьд физиологийн онцлог хөгжлийн дагуу явагддаг учир бүх хүүхдүүд нас тус бүрээр тухайн сорилд хамрагдсан болно.

Хүснэгт 98. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан зургаан настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр

хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Толгойн тойрог (см)	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Уушги амьсгал гаргах хурд (л/мин)
эмэгтэй	Mean	15.5	87.5	52.5	50.5	3.0	2.5	90.0
	Std.Dev	0.7	17.7	0.7	0.7	1.4	2.1	14.1
	Min	15.0	75.0	52.0	50.0	2.0	1.0	80.0
	Max	16.0	100.0	53.0	51.0	4.0	4.0	100.0
	Range	1.00	25.00	1.00	1.00	2.00	3.00	20.00
эрэгтэй	Mean	20.1	112.0	56.4	51.5	5.8	4.3	153.0
	Std.Dev.	2.3	2.4	2.7	3.0	0.8	2.4	41.5
	Min	18.0	109.0	53.0	50.0	5.0	0.0	100.0
	Max	22.8	115.0	60.0	53.0	7.0	6.0	200.0
	Range	4.8	6.0	7.0	53.0	2.0	6.0	100.0

Хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлтийг хүйсээр авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 15.5 кг, эрэгтэй хүүхдүүд 20.1 кг байна. Биеийн жингийн хамгийн бага үзүүлэлт эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 15.5 кг байхад, эрэгтэй хүүхдүүд 18.0 кг байгаа бол хамгийн өндөр үзүүлэлт эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 16.0 кг, эрэгтэй хүүхдүүд 22.8 кг байна.

Биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүд 112.0 см, эмэгтэй хүүхдүүд 87.5 см байна. Эмэгтэй хүүхдүүд биеийн өндрийн хамгийн бага үзүүлэлт 75.0 см байхад, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 109.0 см байгаа бол эмэгтэй хүүхдүүдийн хамгийн өндөр үзүүлэлт 100.0 см, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 115.0 см байгаа ба эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж ялгаа 24.5 см зөрөөтэй байна.

Цээжний тойргийн үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт дунджаар 56.4см, эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 52.5см байна.

Хүүхдүүдийн баруун гарын атгах хүч 3.0 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 2.5 кг байхад эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд баруун гарын атгах хүч 5.8 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 4.3 кг байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд нь эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 153.0 л/мин, эмэгтэй хүүхдүүдийнх 90.0 л/мин байгаа нь хүйсийн хувьд ялгаатай байна.

Толгойн тойрог хэмжээ эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 51.5 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 50.5 см байна.

Хүснэгт 99. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан долоон настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн судалгааны статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр

хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Толгойн тойрог (см)	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Уушги амьсгал гаргах хурд (л/мин)
эмэгтэй	Mean	23.3	113.33	62.67	50.3	4.6	4.0	106.6

	Std.Dev	2.8	3.5	6.4	0.5	0.5	1.0	37.8
	Min	20.0	110.0	58.0	50.0	4.0	3.0	80.0
	Max	25.0	117.0	70.0	51.0	5.0	5.0	150.0
	Range	5.0	7.0	12.0	1.0	1.0	2.0	70.0
эрэгтэй	Mean	18.0	107.0	56.0	52.0	5.0	5.0	150.0
	Min	18.0	107.0	56.0	52.0	5.0	5.0	150.0
	Max	18.0	107.0	56.0	52.0	5.0	5.0	150.0
	Range	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Сургуулийн насны сургуульд хамрагдаагүй 7 настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлтийг хүйсээр авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 23.33 кг, эрэгтэй хүүхдүүд 18.0 кг байна. Биеийн жингийн хамгийн бага үзүүлэлт эмэгтэй хүүхдүүд 15.5 кг байхад, эрэгтэй хүүхдүүд 18.0 кг байгаа бол хамгийн өндөр үзүүлэлт эмэгтэй хүүхдүүд 25.0 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 18.0 кг байна.

Биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүд 107.0 см, эмэгтэй хүүхдүүд 110.0 см байна. Эмэгтэй хүүхдүүдийн биеийн өндрийн хамгийн бага үзүүлэлт 110.0 см байхад, эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт 107.0 см байна.

Цээжний тойргийн үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт дунджаар 56.0 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 62.7 см байна.

Хүүхдүүдийн баруун гарын атгах хүч 4.7 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 4.0 кг байхад эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд зүүн, баруун гарын атгах хүч 5.0 кг байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд нь эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 150.0 л/мин, эмэгтэй хүүхдүүд 106.67 л/мин байгаа нь хүйсийн хувьд ялгаатай байна.

Толгойн тойргийн дундаж хэмжээ эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 52.0 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 50.3 см байна.

Хүснэгт 100. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан найман настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн судалгааны статистик үзүүлэлтүүд, хүйсээр

хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Толгойн тойрог (см)	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Уушги амьсгал гаргах хурд (л/мин)
эмэгтэй	Mean	22.2	115.0	58.0	49.0	4.0	4.7	145.0
	Std.Dev	0.0	16.9	0.0	0.0	0.7	1.8	35.4
	Min	22.2	103.0	58.0	49.0	3.5	3.5	120.0
	Max	22.2	127.0	58.0	49.0	4.5	6.0	170.0
	Range	0.0	24.0	0.0	0.0	1.0	2.5	50.0
эрэгтэй	Mean	22.2	121.0	58.0	49.7	5.3	5.0	143.3
	Std.Dev	1.5	5.5	4.5	2.1	2.5	1.7	66.9
	Min	20.5	116.0	54.0	48.0	3.0	4.0	100.0
	Max	23.3	127.0	63.0	52.0	8.0	7.0	220.0
	Range	2.8	11.0	9.0	4.0	5.0	3.0	120.0

Сургуулийн насны сургуульд хамрагдаагүй 8 настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлтийг хүйсээр авч үзэхэд дунджаар эмэгтэй хүүхдүүдийнх 22.2 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 22.3 кг байна.

Биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийнх 121.0 см, эмэгтэй хүүхдүүдийнх 115.0см байна.

Цээжний тойргийн үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт дунджаар 58.0 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 58.0 см байна

Хүүхдүүдийн баруун гарын атгах хүч 4.0 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 4.8 кг байхад эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд зүүн, баруун гарын атгах хүч 5.3-5.0 кг байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд нь эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 143.3 л/мин, эмэгтэй хүүхдүүдийнх 145.0 л/мин байгаа буюу хүйсийн хувьд ялгаа бага байна.

Толгойн тойрог хэмжээ эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 49.7 см, эмэгтэй хүүхдүүдийнх 49.0 см байна.

Есөн настай хүүхдүүд

Хүснэгт 101. Сургуульд хамрагдаагүй есөн настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн судалгааны статистик үзүүлэлт

хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Толгойн тойрог (см)	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Уушги амьсгал гаргах хурд (л/мин)
эмэгтэй	Mean	29.2	114.5	64.0	50.0	6.7	6.7	173.3
	Std.Dev	4.32	36.73	6.06	4.58	2.69	2.43	53.17
	Min	23.9	32.0	58.0	40.0	3.0	2.0	120.0
	Max	35.4	133.0	76.0	54.0	10.0	10.0	250.0
	Range	11.5	101.0	18.0	14.0	7.0	8.0	130.0
эрэгтэй	Mean	24.8	125.8	60.9	51.7	6.5	6.6	162.5
	Std.Dev	4.1	8.18	4.32	1.16	3.74	4.03	46.21
	Min	18.0	108.0	56.0	50.0	0.0	0.0	100.0
	Max	31.0	134.0	66.0	53.0	12.0	13.0	220.0
	Range	13.0	26.0	10.0	3.0	12.0	13.0	120.0

Сургуулийн насны сургуульд хамрагдаагүй 9 настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлтийг хүйсээр авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүдийнх дунджаар 29.2 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 24.8 кг байна.

Биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийнх 114.5 см, эмэгтэй хүүхдүүдийнх 125.8см байна.

Цээжний тойргийн үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд дунджаар 60.9 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 64.0 см байна

Хүүхдүүдийн баруун гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт 6.71 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 6.71 кг байхад эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд зүүн, баруун гарын атгах хүч 6.5 - 6.7 кг байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд нь эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 162.5 л/мин, эмэгтэй хүүхдүүд 173.3 л/мин байна.

Толгойн тойргийн хэмжээ эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 60.9 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 50.0 см байна.

Арван настай хүүхдүүд

Хүснэгт 102. Сургуульд хамрагдаагүй арван настай хүүхдүүдийн биеийн ерөнхий хөгжлийн судалгааны статистик үзүүлэлт

Хүйс		Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)	Цээжний тойрог (см)	Толгойн тойрог (см)	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Уушги амьсгал гаргах хурд (л/мин)
эмэгтэй	Mean	32.6	136.8	66.8	51.8	8.0	9.9	183.3
	Std.Dev	10.4	7.9	10.7	2.3	5.3	3.5	46.8
	Min	21.3	123.0	57.0	48.0	0.0	5.4	130.0
	Max	51.2	145.0	86.0	54.0	14.0	14.0	260.0
	Range	29.9	22.0	29.0	6.0	14.0	8.6	130.0
эрэгтэй	Mean	33.9	127.5	65.7	52.8	12.9	12.8	225.4
	Std.Dev	8.0	26.2	3.9	2.2	4.7	5.9	36.2
	Min	26.4	42.9	60.0	49.0	4.0	3.0	160.0
	Max	55.0	147.0	73.0	57.0	20.0	22.0	270.0
	Range	28.6	104.1	13.0	8.0	16.0	19.0	110.0

Сургуулийн насны сургууль завсардсан 10 настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлтийг хүйсээр авч үзэхэд дунджаар эмэгтэй хүүхдүүдийнх 32.6 кг, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 33.9 кг байна.

Биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийнх 127.5 см, эмэгтэй хүүхдүүдийнх 136.8 см байна.

Цээжний тойргийн үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийнх дунджаар 65.8 см, эмэгтэй хүүхдүүдийнх дундаж 66.8 см байна.

Хүүхдүүдийн баруун гарын атгах хүч 8.0 кг, зүүн гарын атгах хүч нь 9.5 кг байхад эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд зүүн, баруун гарын атгах хүч 12.9-12.8 кг байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд нь эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 225.4 л/мин, эмэгтэй хүүхдүүдийнх 183.3 л/мин байгаа нь хүйсийн хувьд бага зэрэг ялгаа бага байна.

Толгойн тойрог хэмжээ эрэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 52.8 см, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд 51.7 см байна.

Сургуулийн насны сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлт

Зургаан настай эмэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанарын дундаж 1 см, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 6.7 см байна.

Хүчний чанарыг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд суниаж чадаагүй бол эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 6.8 удаа суниажээ.

Доод мөчдийн динамик хүчийг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 49.5 см, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 63.3 см харайжээ.

Эрэгтэй хүүхдүүдийн хурдны чанарын дундаж үзүүлэлт 12.7 сек, авхаалж самбааны дундаж үзүүлэлт 11.0 сек байхад эмэгтэй хүүхдүүд хамрагдах боломжгүй байв.

Долоон настай эмэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанарын дундаж үзүүлэлт 7.6 см, эрэгтэй хүүхдүүдийнх 2.0 см байна.

Хүчний чанарыг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 7.6 удаа, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 2.0 удаа сундасан байна.

Доод мөчдийн динамик хүчийг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 94.0 см, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 163.3 см харайжээ.

Хурд болон авхаалж самбааны чанарын сорилд хамрагдсан эрэгтэй хүүхдүүдийн хурдны дундаж үзүүлэлт 13.2 сек, авхаалж самбааны үзүүлэлт дундаж үзүүлэлт 15.8 сек байхад эмэгтэй хүүхдүүдийнх 9.2 сек байна.

Тэвчээрийн чанарыг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 140.3 сек, эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 920.8 сек байна.

Найман настай эмэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанар 4.5 см, эрэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанар 13.7 см байна.

Хүчний чанарыг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 9.0 удаа, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 6.3 удаа сундасан байна.

Доод мөчдийн динамик хүчийг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 104.2 см, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 73.7 см харайсан байна.

Хурд болон авхаалж самбааны чанарын сорилд эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 13.1сек, авхаалж самбааны үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 13.1 сек байхад эмэгтэй хүүхдүүд 7.9 сек байна.

Тэвчээрийн чанарын үзүүлэлтийг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 140.6 сек, эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 920.3 сек байна.

Есөн настай эмэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанар 8.6 см, эрэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанар 5.1 см байна.

Хүчний чанарыг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 5.6 удаа, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 7.1 удаа сундасан байна.

Доод мөчдийн динамик хүчийг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 97.1 см, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 78.1 см харайсан байна.

Хурд болон авхаалж самбааны чанарын сорилд эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 12.93 сек, авхаалж самбааны үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 12.2 сек байхад эмэгтэй хүүхдүүд 12.6 – 12.1 сек байна.

Тэсвэрийн чанарын үзүүлэлтийг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 158.9 сек, эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 159.7 сек байна.

Арван настай эмэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанар 6.2 см, эрэгтэй хүүхдүүдийн уян хатан чанар 5.1 см байна.

Хүчний чанарыг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 5.0 удаа, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 12.6 удаа суниасан байна.

Доод мөчдийн динамик хүчийг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүд дунджаар 71.0см, эрэгтэй хүүхдүүд дунджаар 116.4 см харайсан байна.

Хурд болон авхаалж самбааны чанарын сорилд эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 13.5 сек, авхаалж самбааны үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 11.3 сек байхад эмэгтэй хүүхдүүдийн хурд 12.4 сек авхаалж самбаа 11.1 сек байна.

Тэвчээрийн чанарын үзүүлэлтийг авч үзэхэд эмэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 130.7-5 сек, эрэгтэй хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлт 174.5 сек байна.

Бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн харьцуулсан үзүүлэлтүүд

Судалгааны дундаж үзүүлэлтийг бид Л.Алтанцэцгийн 2015 оны 7-18 насны хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлттэй харьцуулан авч үзэв. Энэ судалгаа нь Л.Алтанцэцэгийн судалгаа авсан аргачлал болон түүний боловсруулсан бие бялдрын хөгжлийн судалгааны арга зүйн дагуу явагдсан учир харьцуулан үзэх боломжтой гэж үзсэн болно.

Хүснэгт 103. 6-10 настай хүүхдүүдийн биеийн жингийн дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (см)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	22.7	-
	эмэгтэй	22.1	-
7 нас	эрэгтэй	24.3	22.3
	эмэгтэй	24.3	22.3
8 нас	эрэгтэй	28.3	24.7
	эмэгтэй	27.9	25.8
9 нас	эрэгтэй	31.0	29.3
	эмэгтэй	33.5	28.0
10 нас	эрэгтэй	33.1	28.4
	эмэгтэй	33.0	28.3

Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн биеийн жин нас нэмэгдэх тусам 2.2 кг - 2.9 кг-аар нэмэгдсэн байгаа ба бидний харьцуулан авч үзэж буй тухайн насны хүүхдүүдийн жингийн дундаж үзүүлэлтээс буюу 2015 оны судалгааны үр дүнтэй харьцуулан авч үзэхэд нас тус бүрийн үзүүлэлт 2 - 2.9 кг нэмэгдсэн байна.

Хүснэгт 104. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн биеийн өндрийн дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (см)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	116.4	-
	эмэгтэй	116.4	-
7 нас	эрэгтэй	121.3	116.3
	эмэгтэй	120.9	118.0
8 нас	эрэгтэй	127.9	123.3
	эмэгтэй	128.2	121.2
9 нас	эрэгтэй	133.8	130.3
	эмэгтэй	132.5	128.9
10 нас	эрэгтэй	138.1	134.0
	эмэгтэй	137.1	133.8

Хүүхдүүдийн биеийн өндрийн үзүүлэлт нас тус бүрд 4.3- 7.3 см-ээр өссөн байгаа ба бидний харьцуулан авч үзэж буй насны үзүүлэлтээс 4.3см -4.9 см ээр нас тус бүр өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 105. 6-10 настай хүүхдүүдийн цээжний тойргийн дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (см)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	58.2	-
	эмэгтэй	57.6	-
7 нас	эрэгтэй	60.0	57.4
	эмэгтэй	59.7	56.4
8 нас	эрэгтэй	62.1	59.3
	эмэгтэй	62.5	58.3
9 нас	эрэгтэй	64.4	61.1
	эмэгтэй	64.3	60.7
10 нас	эрэгтэй	66.0	63.1
	эмэгтэй	66.2	62.0

Хүүхдүүдийн цээжний тойргийн хэмжээ нас тус бүрээр нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байгаа 2015 оны дундаж үзүүлэлтээс аль ч насанд өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 106. 6-10 настай хүүхдүүдийн баруун, зүүн гарын атгах хүчний дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Баруун гарын атгах хүч (кг)		Зүүн гарын атгах хүч (кг)	
		судалгаа	харьцуулах	судалгаа	харьцуулах
6	эрэгтэй	665	-	6.2	-
	эмэгтэй	6.1	-	5.7	-
7	эрэгтэй	7.4	10.1	7.2	8.5
	эмэгтэй	7.0	9.6	6.6	8.2
8	эрэгтэй	9.8	12.4	9.1	10.9
	эмэгтэй	9.0	11.2	8.8	9.8
9	эрэгтэй	11.9	14.0	11.2	12.3

	эмэгтэй	11.4	14.6	11.1	12.6
10	эрэгтэй	13.6	17.7	12.3	15.8
	эмэгтэй	13.6	15.9	12.7	14.6

Эрэгтэй хүүхдүүдийн баруун гарын атгах хүч нь 6-10 насанд зүүн гарын атгах хүчтэй бараг адилхан байгаа ба бидний харьцуулан авч үзэж байгаа дундаж үзүүлэлтүүдээс 0.6 – 2.2 кг -аар бага атгасан байна. Эмэгтэй хүүхдүүд баруун гарын атгах хүч нь зүүн гараас 0.4-1.4 кг-аар бага атгаж байгаа ба харьцуулан авч үзэж буй үзүүлэлтээс 2.2-2.3 кг –аар бага атгасан байна. Эмэгтэй хүүхдүүдийн баруун гарын атгах хүч нь аль ч насанд зүүн гараас бага зэрэг илүү атгадаг байна.

Хүснэгт 107. 6-10 настай хүүхдүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (л/мин)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	145.6	-
	эмэгтэй	146.7	-
7 нас	эрэгтэй	166.0	167.4
	эмэгтэй	161.2	166.7
8 нас	эрэгтэй	192.5	188.4
	эмэгтэй	178.7	178.7
9 нас	эрэгтэй	213.5	214.3
	эмэгтэй	192.2	192.2
10 нас	эрэгтэй	226.8	243.4
	эмэгтэй	216.7	216.7

Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн уушгины амсгал гаргах хурд нь 6 наснаас эхлэн нас нэмэгдэх тусам нэмэгдэж байгаа ба харьцуулан үзэж буй үзүүлэлтүүдтэй ойролцоо байна.

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлт

Биеийн тамирын дасгал хөдөлгөөн нь хүний биед байх бие бялдрын 5 чанарыг хөгжүүлдэг учир сургалтад хамрагдаж суралцаж буй хүүхдүүдээс хүч, тэсвэр, уян хатан, авхаалж самбаа, хурдны чанаруудыг авч үзэв.

Хүснэгт 108. 6-10 настай хүүхдүүдийн хүчний чанарын дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (удаа)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	10.6	-
	эмэгтэй	9.6	-
7 нас	эрэгтэй	12.8	10.0
	эмэгтэй	11.1	11.4
8 нас	эрэгтэй	12.8	11.2
	эмэгтэй	11.2	13.4
9 нас	эрэгтэй	15.1	13.4
	эмэгтэй	14.3	13.2
10 нас	эрэгтэй	15.2	16.6
	эмэгтэй	15.6	14.5

Хүүхдүүдийн хүчний чанарыг 30 секундын хугацаанд гар дээр суниалгаж авсан бөгөөд суниах чадвар нас ахих тусам нэмэгдсэн байгаа нь нэг талаас сургалтын явцад хөгжүүлж байгаатай холбоотой байж болно. Хүйсийн хувьд авч үзвэл 8 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт, 10 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт нь бидний харьцуулан авч буй үзүүлэлтээс бага байна.

Хүснэгт 109. 6-10 настай хүүхдүүдийн доод мөчдийн динамик хүчний дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (см)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	94.9	-
	эмэгтэй	93.7	-
7 нас	эрэгтэй	108.7	101.4
	эмэгтэй	105.1	94.3
8 нас	эрэгтэй	117.9	124.3
	эмэгтэй	103.6	113.2
9 нас	эрэгтэй	128.5	130.9
	эмэгтэй	123.2	127.2
10 нас	эрэгтэй	131.1	137.5
	эмэгтэй	133.7	135.8

Хүүхдүүдийн доод мөчдийн динамик хүчийг байрнаас уртад харайлтын сорилоор хэмжсэн. Хүүхдүүдийн харайх чадвар нас нэмэгдэх тусам өссөн үзүүлэлттэй байгаа ба 7 насанд харьцуулж буй үзүүлэлтээс нэмэгдсэн, 8-10 насанд харьцуулж буй үзүүлэлтээс бага зэрэг буурсан тал байна.

Хүснэгт 110. 6-10 настай хүүхдүүдийн хурдны чанарын дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (сек)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	9.9	-
	эмэгтэй	9.9	-
7 нас	эрэгтэй	9.0	8.8
	эмэгтэй	9.3	8.9
8 нас	эрэгтэй	8.4	8.4
	эмэгтэй	8.5	8.3
9 нас	эрэгтэй	8.43	8.1
	эмэгтэй	8.39	8.4
10 нас	эрэгтэй	8.0	7.6
	эмэгтэй	7.58	7.7

Хүүхдүүдийн хурд нас нэмгдэх тусам нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байгаа ч харьцуулан үзэж буй үзүүлэлтээс буурсан байгаа нь суралцагчдын жин, цээжний тойрог, өндрийн үзүүлэлтүүд нэмэгдсэнтэй холбоотой байж болох юм.

Хүснэгт 111. 6-10 настай хүүхдүүдийн тэсвэрийн дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (сек)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	232.7	-
	эмэгтэй	199.8	-
7 нас	эрэгтэй	185.3	240.0
	эмэгтэй	197.3	240.0
8 нас	эрэгтэй	191.0	180.0
	эмэгтэй	176.1	230.0
9 нас	эрэгтэй	207.3	168.0
	эмэгтэй	213.9	210.0
10 нас	эрэгтэй	184.6	168.0
	эмэгтэй	164.8	216.0

Дээрх хүснэгтээс харахад 7 настай хүүхдүүдийн тэсвэрийн чанарын дундаж үзүүлэлт нь харьцуулсан үзүүлэлтээс бага буюу тэсвэрийн чанар нэмэгдсэн байна. Насны хувьд тэсвэрийн чанар сайжирсан байдал ажиглагдахгүй байна.

Хүснэгт 112. 6-10 настай хүүхдүүдийн авхаалж самбаа дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (сек)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	12.3	-
	эмэгтэй	12.3	-
7 нас	эрэгтэй	11.2	10.3
	эмэгтэй	11.6	10.2
8 нас	эрэгтэй	10.8	9.6
	эмэгтэй	11.3	9.9
9 нас	эрэгтэй	10.6	9.6
	эмэгтэй	10.6	9.7
10 нас	эрэгтэй	9.6	9.4
	эмэгтэй	9.6	9.4

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн авхаалж самбааны чанар нь харьцуулах үзүүлэлтээс бага зэрэг сул байгаа нь аль ч насны хүүхдүүдийн энэ чанарыг хөгжүүлэх шаардлагатай нь харагдаж байна.

Хүснэгт 113. 6-10 настай хүүхдүүдийн уян хатан чанарын дундаж ба харьцуулсан үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean (см)	
		судалгаа	харьцуулах
6 нас	эрэгтэй	6.5	-
	эмэгтэй	7.0	-
7 нас	эрэгтэй	5.8	10.2
	эмэгтэй	6.1	10.8
8 нас	эрэгтэй	6.3	11.6
	эмэгтэй	6.3	12.1

9 нас	эрэгтэй	7.1	13.2
	эмэгтэй	7.3	13.7
10 нас	эрэгтэй	7.0	14.0
	эмэгтэй	7.0	15.4

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн уян хатан чанар нь харьцуулсан үзүүлэлтээс 4 - 7 см–ээр бага байна. Ялангуяа эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд уян хатан чанар хамгийн сул байна.

Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлт хоорондын хамаарал

Нийт сурагчдын нас болон биеийн өндөр, цээжний тойрог, бүсэлхийн тойрог, биеийн жингийн үзүүлэлт нь толгойн тойрог ($r=.247^{**}$ $p<0.01$), цээжний тойрог ($r=.120^{**}$ $p<0.01$), бүсэлхийн тойрог ($r=.173^{**}$ $p<0.01$), баруун, зүүн гарын атгах хүч ($r=.509^{**}$ $p<0.01$)-ний үзүүлэлтүүдтэй ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Хүснэгт 114. Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлт хоорондын корреляц хамаарал

	толгойн тойрог	цээжний тойрог	бүсэлхийн тойрог	баруун гарын атгах хүч	зүүн гарын атгах хүч
нас	.247**	.120**	.173**	.508**	.509**
толгойн тойрог	1	.127**	.161**	.265**	.278**
биеийн жин	.463**	.214**	.278**	.458**	.470**
биеийн өндөр		.127**	.152**	.409**	.413**
цээжний тойрог		1		.143**	.122**
бүсэлхийн тойрог			1	.212**	.172**
баруун гар атгах хүч				1	.883**
зүүн гар атгах хүч					1
гараа чихэнд хүргэх					.152**

Хурдны чанар нь авхаалж самбаа ($r=.348^{**}$ $p<0.01$), тэсвэрийн чанартай ($r=.115^{**}$ $p<0.01$) хамааралтай байгаа ба хурд нь биеийн жин, цээжний тойрог, бүсэлхийн тойрог бага байх тусам хурд нэмэгдэх хамааралтай байна.

Уян хатан чанар нь доод мөчдийн динамик хүч ($r=.190^{**}$ $p<0.01$), гүйлт($r=.192^{**}$ $p<0.01$), баруун, зүүн гарын атгах хүч ($r=.164^{**}$ $p<0.01$), гараа чихэнд хүргэх ($r=.190^{**}$ $p<0.01$) үзүүлэлтүүдтэй хамааралтай байна.

Авхаалж самбааны чанар нь хурд ($r=.348^{**}$ $p<0.01$), гүйлт ($r=.228^{**}$ $p<0.01$)–тай эерэг хамааралтай байгаа ба хүч, доод мөчдийн динамик хүч, толгойн тойрог, биеийн жин, биеийн өндөр, баруун, зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурдтай сөрөг хамааралтай байна.

Хүчний чанар нь доод мөчдийн динамик хүч, биеийн өндөр, биеийн жин, толгойн тойрог, баруун зүүн агрын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурдтай

хамааралтай ба хүч ихтэй байх тусам авхаалж самбаа, хурд, тэсвэрийн чанар сул байж болох талтай юм.

Доод мөчдийн динамик хүч нь уян хатан чанар болон хүчний чанар, биеийн өндөр, биеийн жин, баруун зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурдны үзүүлэлттэй хамааралтай, хурд ($r=-.309^{**}$ $p<0.01$) авхаалж самбаатай чанар ($r=-.412^{**}$ $p<0.01$)-тай сөрөг хамааралтай байна.

Хүснэгт 115. Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүдийн корреляц хамаарал

	Хүч	Доод мөчдийн динамик хүч	Биеийн жин	Биеийн өндөр	Гүйлт	Баруун гар атгах хүч	Зүүн гар атгах хүч	Уушги амьсгал гаргах хурд	Гараа чихэнд чихэл
Хурд	-.299**	-.309**	-.184**	-.238**	.415**	-.219**	-.214**	-.168**	
Уян хатан		.190**			.192**	.164**			.190**
Авхаалж самбаа	-.347**	-.412**	-.216**	-.256**	.228**	-.199**	-.222**	-.275**	
Хүч	1	.407**			-.298**	.314**	.303**	.225**	.125**
Доод мөчдийн динамик хүч		1	.330**	.417**		.442**	.450**	.434**	
Тэсвэр					.276**				
Толгойн тойрог			.463**	.326**	-.192**	.265**	.278**	.340**	
Биеийн жин			1	.617**		.458**	.470**	.503**	
Биеийн өндөр				1		.409**	.413**	.480**	
Цээжний тойрог								.137**	.195**
Бүсэлхийн тойрог						.212**	.172**	.144**	
Баруун гар атгах хүч						1	.883**	.440**	.235**
Зүүн гар атгах хүч							1	.468**	.152**

Хурд сайтай байх тусам авхаалж самбаатай ($r=-.348^{**}$ $p<0.01$) байдаг байна. Харин хурдан байх тусам байрнаас уртад харайх буюу доод мөчдийн динамик хүч бага ($r=-.309^{**}$ $p<0.01$) байна.

Авхаалж самбаатай байх тусам байрнаас уртад харайх хөдөлгөөний тэсрэлтэт чанар ($r=-.412^{**}$ $p<0.01$) буурдаг байна.

Байрнаас уртад харайх нь хүчний чанар буюу гар дээр суниах чадвар ($r=.407^{**}$, $p<0.01$) , уян хатан чанартай ($r=.190^{**}$, $p<0.01$) харилцан хамааралтай байна.

Хүснэгт 116. Бие бялдрын үзүүлэлтүүд хоорондын статистик ялгаа

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
авхаалж самбаа	76.535	1	76.535	20.11	.000
хүч	3065.446	1	3065.446	53.726	.000
толгойн тойрог	182.288	1	182.288	29.319	.000
хурд	22400.34	1	22400.34	140.989	.000
зүүн гарын атгах хүч (байршил, сургуулиас зохиосон ажил)	379.301	1	379.301	17.781	.000
уушгины амьсгал гаргах хурд (байршил, сургуулиас зохиосон ажил,)	186307.8	1	186307.8	61.614	.000
Байрнаас уртад харайх (хүйс)	16633.552	1	16633.552	15.217	.000
Биеийн жин (амьдардаг газар зай, сургуулиас зохиосон ажил)	1202.401	7	171.772	4.235	.000
Гар дээр суниалт (сургуульдаа хэрхэн ирдэг)	1736.544	4	434.136	7.499	.000
Авхаалж самбаа(сургуульдаа хэрхэн ирдэг)	72.987	4	18.247	4.893	.001
Биеийн өндөр (эрүүл мэнд, сургуулиас зохиосон ажил)	3877.193	2	1938.596	14.257	.000
Авхаалж самбаа сургуулиас зохиосон ажил	84.587	5	16.917	4.549	.000
Байрнаас урт (спортын төрлөөр хичээллэдэг)	48346.833	11	4395.167	4.227	.000
Биеийн жин	4250.133	11	386.376	10.150	.000
Биеийн өндөр	11526.231	11	1047.839	9.016	.000
Бүсэлхийн тойрог	18646.545	11	1695.140	8.790	.000
Баруун гарын атгах хүч	1070.889	11	97.354	3.858	.000
Зүүн гарын атгах хүч	804.132	11	73.103	3.482	.000
Уушгины амьсгал гаргах хурд	264538.894	11	24028.990	8.062	.000
Авхаалж самбаа	84.021	5	16.804	4.511	.000
Байрнаас уртад харайх	49266.901	5	9853.380	9.535	.000
Биеийн жин	3986.450	5	797.290	20.755	.000
Биеийн өндөр	12030.791	5	2406.158	20.849	.000
Баруун гарын атгах хүч	866.194	5	173.239	6.874	.000
Зүүн гарын атгах хүч	666.083	5	133.217	6.358	.000
Уушги амьсгал гаргах хурд	230053.370	5	46010.674	15.372	.000

Хүснэгт 117. Бие бялдрын үзүүлэлтүүд хоорондын статистик ялгаа

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
хурд	238.432	4	59.608	8.031	.000
авхаалж самбаа	342.063	4	85.516	23.683	.000
хүч	2238.569	4	559.642	9.679	.000
байрнаас урт	105906.5	4	26476.61	25.708	.000
тогойн тойрог	308.92	4	77.23	12.588	.000

биеийн жин	8021.595	4	2005.399	55.246	.000
биеийн өндөр	28450.48	4	7112.621	60.562	.000
бүсэлхийн тойрог	4064.943	4	1016.236	5.1	.000
баруун гарын атгах хүч	3170.191	4	792.548	33.835	.000
зүүн гарын атгах хүч	3123.756	4	780.939	40.473	.000
уушги амьсгал гаргах хурд	464220.6	4	116055.1	41.168	.000

Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн бие бялдрын үзүүлэлтийн хамаарлын судалгаа

Зургаан настай хүүхдүүдийн хувьд: биеийн өндөр нь хүйс болон эрүүл мэндийн байдал, баруун зүүн гарын атгах хүчтэй ач холбогдол бүхий хамааралтай байна ($p<0.01$, $p<0.05$).

Долоон настай хүүхдүүдийн хувьд хүйс болон амьдралын нөхцөл нь байрнаас уртад харайх буюу доод мөчдийн динамик хүч болон тэсвэрийн чанартай сул хамааралтай ($p<0.01$).

Найман настай хүүхдүүдийн хувьд: амьдралын нөхцөл болон хүйс нь байрнаас уртад харайх болон богино зайд гүйх хурдтай хамааралтай ба хүүхдүүдийн амьдарч байгаа газар зүйн байршил нь уян хатан чанартай ач холбогдол бүхий хамааралтай. Эрүүл байх тусам хурдтай байдаг (сөрөг хамааралтай).

Хурдны чанар сайтай байх тусам танин мэдэхүйн ажигч чанар сайтай байна.

Уян хатан чанар нь толгойн тойрог болон цээжний тойргийн хэмжээтэй ач холбогдол бүхий хамааралтай байна.

Есөн настай хүүхдүүдийн хувьд: тэсвэрийн чанар нь нийгэмшлийн үзүүлэлтүүдтэй буюу өөрийн үнэлэмж, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, амжилттай байдалтай хамааралтай ба бусдаар удирдуулах, аюулгүй хамгаалттай байдал, зугаа цэнгэлтэй байдалтай сөрөг хамааралтай байна.

Бие бялдрын хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Хүүхдүүдийн суралцаж буй боловсролын түвшин нь тэсвэрийн чанар ($r=.077^{**}$, $p<0.05$), доод мөчдийн динамик хүч ($r=.116^{**}$, $p<0.01$), хүчний чанар болон бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн толгойн тойрог, биеийн өндөр ($r=.093^{**}$, $p<0.01$), баруун зүүн гарын атгах хүчтэй ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Суралцагчдын амьдарч буй газар буюу байршил нь бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүдтэй буюу уян хатан чанар, хүчний чанар, авхаалж самбаа, уушгины амьсгал гаргах хурдтай ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан эсэх нь бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хүчний чанар, доод мөчдийн динамик хүч, хурдны чанаруудтай ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Дүгнэлт

- Зургаан настай хүүхдүүдийн 50 хүртэлх хувь нь бие бялдрын хөгжлийн хувьд сургуульд сурахад бэлэн болсон байна.
- Аль ч насанд биеийн жингийн стандарт хазайлт өндөр байна. Иймд тэдний биеийн жин харилцан адилгүй үзүүлэлттэй байна.
- Нас нэмэгдэх тусам хүүхдүүдийн өндөр нэмэгдсэн ба 9 ба 10 насанд эрэгтэй хүүхдүүд эмэгтэй хүүхдүүдээс бага зэрэг намхан байна.
- Хүүхдүүдийн цээжний тойрог нас нэмэгдэх тусам 1.8 см- 2.1 см-ээр нэмэгддэг байна.
- Баруун зүүн гарын атгах хүч нь эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд нас нэмэгдэх тусам 1.8-2 кг-аар нэмэгдэж байна.
- Уян хатан чанар нь 6-10 насанд 1 см сайжирсан үзүүлэлттэй байна.
- Нас нэмэгдэх тусам хүүхдүүдийн авхаалж самбаатай чанар ба хурдын чанар нэмэгддэг байна.
- Доод мөчдийн динамик хүч буюу тэсрэлттэй байх үзүүлэлт нас нэмэгдэх тусам 5.2 см дээш нэмэгддэг байна.
- Хүүхдүүдийн тэсвэрийн чанар өсөж буурсан, жигд бус байна.
- Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн хамгийн бага үзүүлэлт эмэгтэй хүүхдүүд 15.5 кг байхад, эрэгтэй хүүхдүүд 18.0 кг байгаа бол хамгийн өндөр үзүүлэлт эмэгтэй хүүхдүүд 16.0 кг, эрэгтэй хүүхдүүд 22.8 кг байна.
- Хүүхдүүдийн суралцаж буй боловсролын түвшин нь тэсвэрийн чанар ($r=.077^{**}$, $p<0.05$), доод мөчдийн динамик хүч ($r=.116^{**}$, $p<0.01$), хүчний чанар болон бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн тогын тойрог, биеийн өндөр ($r=.093^{**}$, $p<0.01$), баруун зүүн гарын атгах хүчтэй ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.
- Суралцагчдын амьдарч буй газар буюу байршил нь бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүдтэй буюу уян хатан чанар, хүчний чанар, авхаалж самбаа, уушгины амьсгал гаргах хурдтай ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.
- Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан эсэх нь бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хүчний чанар, доод мөчдийн динамик хүч, хурдны чанаруудтай ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

3.2.3 Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

Зургаан настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн онцлог

Танин мэдэхүйн хөгжил нь хүүхдийн сэтгэн бодох, ухааран ойлгох процесст гарч байгаа өөрчлөлт юм. Энэ нь хүүхэд мэдээллийг хүлээж авах, анализ хийх, харьцуулах, системчлэх, хийсвэрээр сэтгэх, зүй тогтолыг нь олох чадвар эзэмшихтэй холбоотой.

Хүснэгт 118. Ажигч чанар ба анхаарлын чанаруудын статистик үзүүлэлтүүд

	ажигч чанар	анхаарлын тогтворжилт	анхаарлын шилжилт	ажиллах чадвар
mean	1.88	2.28	4.01	4.02
min	1	1	1	1

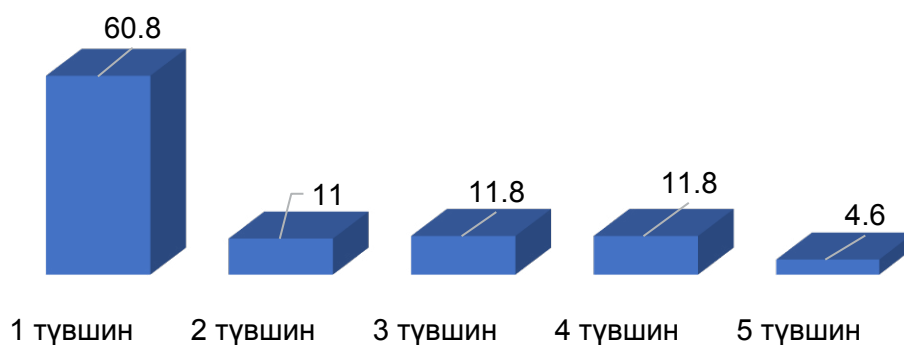
max	5	5	5	5
Range	4	4	4	4
Std.Dev.	1.265	1.157	1.557	1.348

Бүхэл бүтнээр нь хүртэх буюу ажигч чанар

Зургаагаас долоон настай хүүхдүүдийн хувьд ямар нэг зүйлийг бүхэл бүтэн байдлаар нь хүртэх буюу юмс үзэгдэл түүнийг бүрдүүлэгч хэсгүүд, шинж чанарыг богино хугацаанд хүртэх чадварыг гүйцэтгэлээр нь авч үзэв.

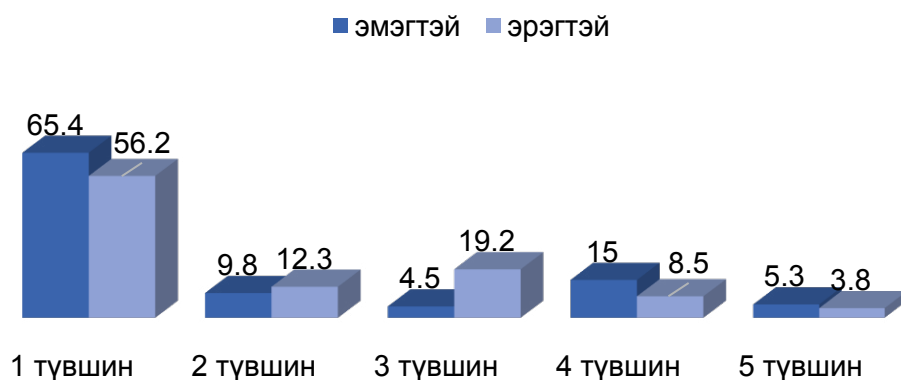
Наймаас арван настай хүүхдүүдээс танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлогийг 2 зургийн ялгааг тодорхой хугацаанд олох аргаар судалсан болно. Үүнд өгөгдсөн хугацаанд хамгийн ихдээ 16 ялгааг олох даалгавар байсан. Зургаан настай хүүхдүүдийн ажиллах чадвар ба анхаарлын шилжилт дундаж үзүүлэлт сайн түвшинд байна (M=4.01).

Зураг 102. Зургаан настай хүүхдүүдийн ажигч чанар, түвшинээр

Хүүхдүүдийн ажигч чанарыг 5 түвшинд авч үзэв. Зургаас харахад хүүхдүүдийн 60.8 хувь нь сул түвшинд байгаа ба 28.2 хувь нь дундаж, дунджаас дээш түвшинд байгаа нь хүүхдүүдийн ажигч байдал сул байгааг харуулж байна.

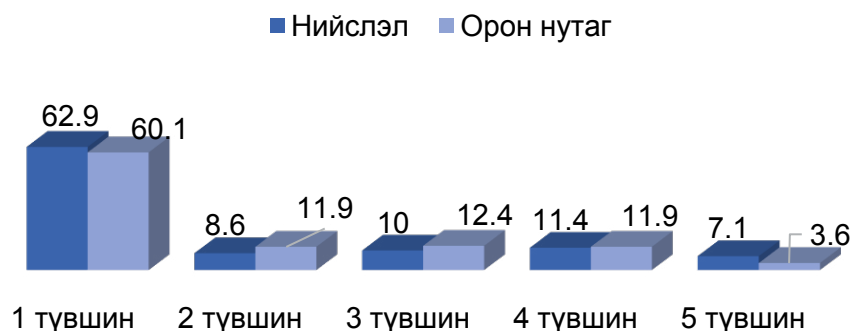
Зураг 103. Зургаан настай хүүхдүүдийн ажигч чанар, хүйсээр

Зургаан настай эмэгтэй хүүхдүүдийн 31.5 хувь нь, эрэгтэй хүүхдүүдийн 24.8 хувь нь ажигч чанар нь дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байгаа буюу эмэгтэй хүүхдүүдийн ажигч чанар бага зэрэг өндөр байна.

Ихэнх хүүхдүүд сул түвшинд байгаа учир юмс үзэгдлийг анхааралтай ажиглуулах дасгал хийлгэх, мэдээлэл өгөхдөө зураг хэлбэртэй байх юм бол аль болохоор тайлбарлаж ойлгуулах шаардлагатай.

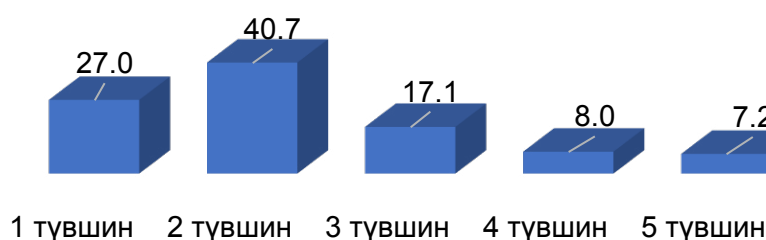
Зураг 104. Ажигч чанар, байршлаар

Нийслэлд амьдарч буй хүүхдүүдийн 28.5 хувь нь орон нутагт амьдарч буй хүүхдүүдийн 27.9 хувь нь ажигч чанарын дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байгаа нь амьдарч буй орчин хүүхдүүдийн ажигч чанарын үзүүлэлтэд төдийлөн ялгаагүй байна.

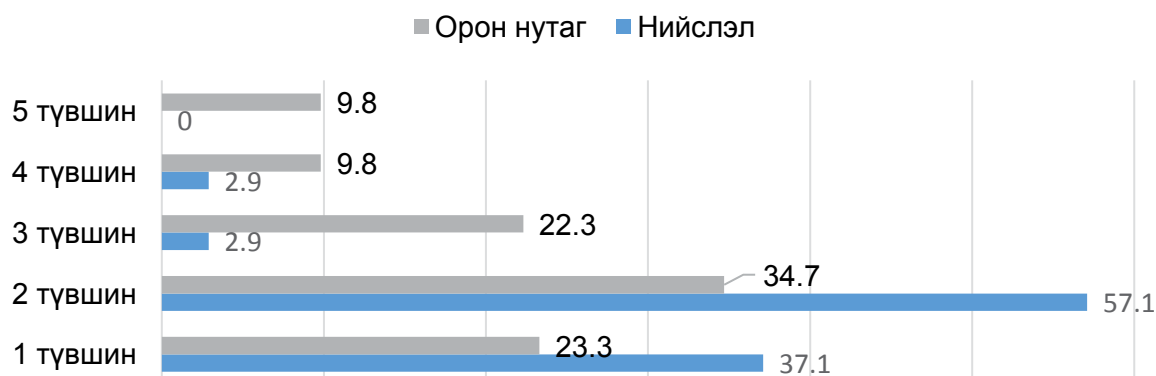
Анхаарал – анхаарлын тогтворжилт, шилжилт ажиллах чадвар

Зураг 105. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт, түвшинээр

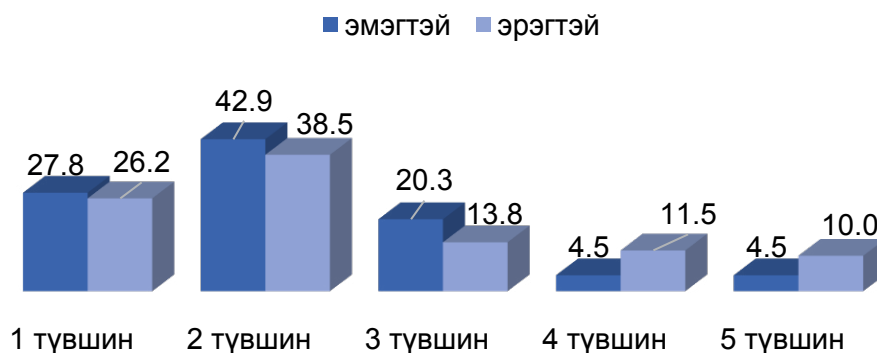
Ихэнх хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт дунджаас доогуур түвшинд, 32.3 хувь нь дунджаас дээгүүр түвшинд байна. Хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилтын дундаж үзүүлэлт ($M=2.28$) буюу сул түвшинд байна.

Зураг 106. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилтийн үзүүлэлт, байршлаар

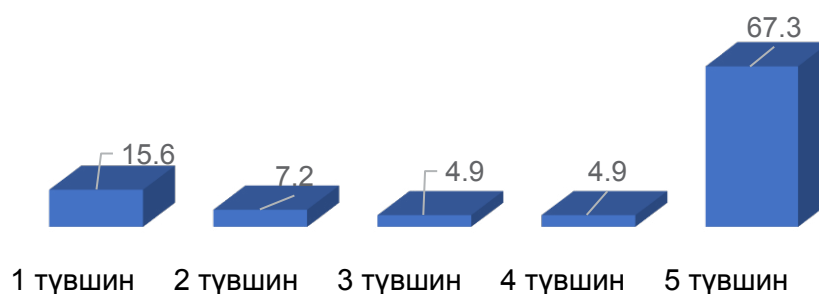
Хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилтыг 5 түвшинд авч үзэхэд орон нутагт амьдарч буй хүүхдүүдийн 41.9 хувь нь дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байгаа буюу орон нутагт амьдарч буй хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт хотын хүүхдүүдээс илүү байна.

Зураг 107. Анхаарлын тогтворжилт, хүйсээр

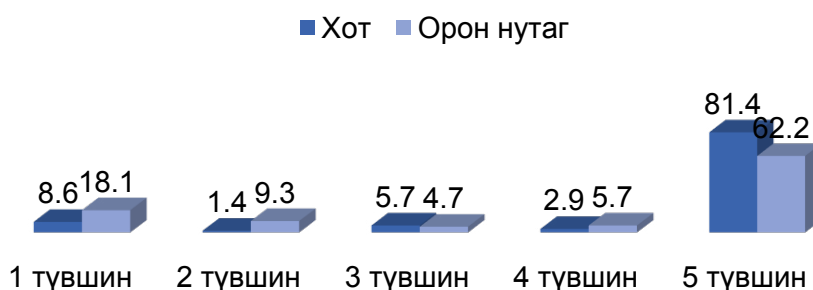
Хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилтыг хүйсээр авч үзэхэд эрэгтэй хүүхдүүдийн 35.3 хувь нь дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байгаа нь эмэгтэй хүүхдүүдээс 6 хувиар илүү байна.

Зураг 108. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт, түвшнээр

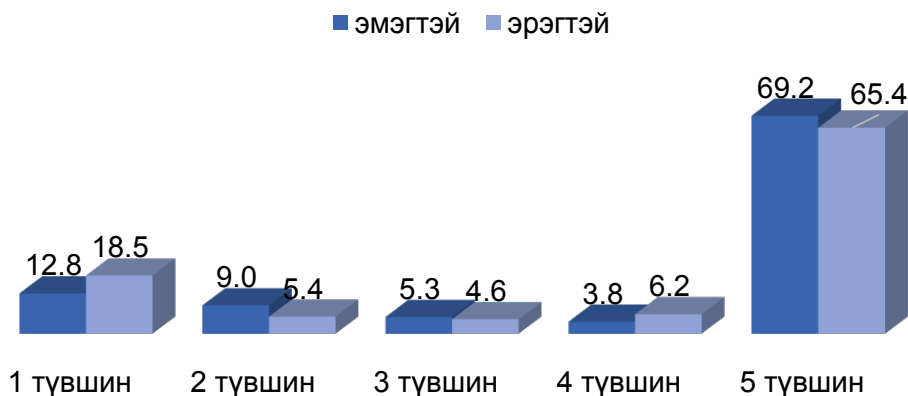
Зургаан настай нийт хүүхдүүдийн 67.3 хувь нь өндөр түвшинд байгаа нь хүүхдүүд нэг зүйлээс нөгөө зүйлд анхаарлаа шилжүүлэх чадвар сайтай байгааг илэрхийлж байгаа ч 22.8 хувьд нь анхаарлын шилжилт сул байна. Хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилтийн дундаж үзүүлэлт ($M=4.01$).

Зураг 109. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт, байршлаар

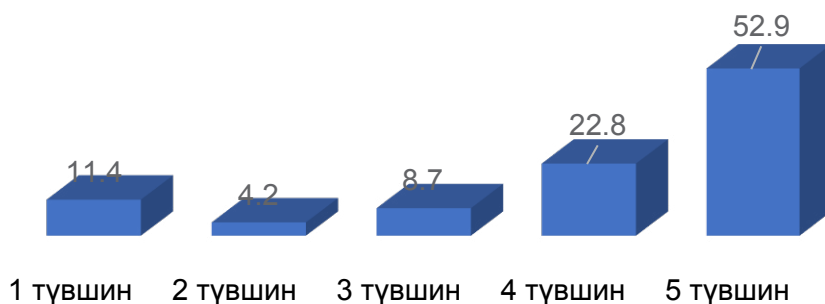
Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт өндөр түвшинд байгаа ба нийслэлийн хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт нь орон нутгийн сурагчдынхаас өндөр түвшинд байна.

Зураг 110. Зургаан настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт, хүйсээр

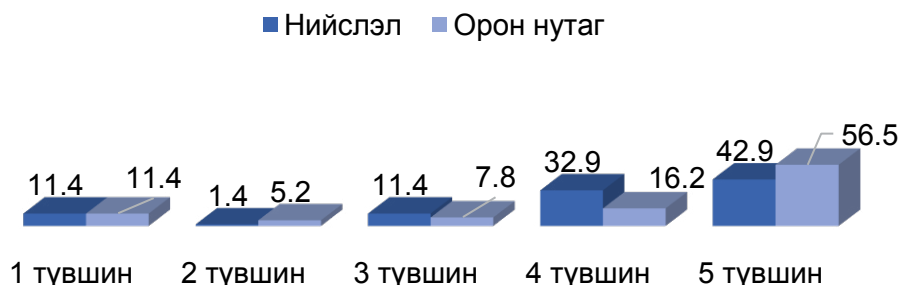
Зургаан настай эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт өндөр түвшинд байгаа нь үйл ажиллагааны нэг төрлөөс нөгөө төрөлд сэтгэцийн үйлээ шилжүүлэх чадвар сайн байгааг харуулж байна.

Зураг 111. Зургаан настай хүүхдүүдийн ажиллах чадвар

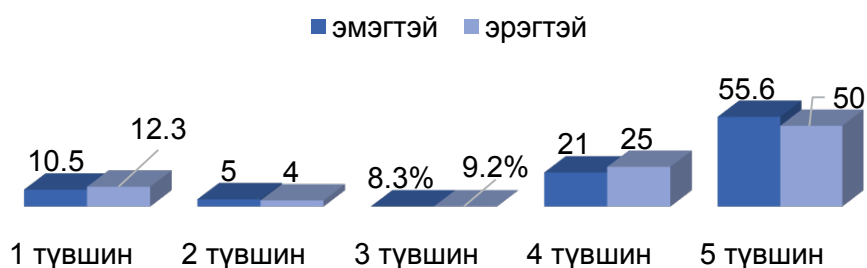
Зургаан настай хүүхдүүдийн ажиллах чадвар дунджаар ($M=4.02$) өндөр түвшинд байгаа ба 75.7 хувь нь өндөр, маш өндөр түвшинд байна.

Зураг 112. Зургаан настай хүүхдүүдийн ажиллах чадвар, байршлаар

Хүүхдүүдийн ажиллах чадварыг байршлаар авч үзэхэд нийслэлд амьдарч буй хүүхдүүдийн 87.2 хувь, орон нутагт амьдарч буй хүүхдүүдийн 80.5 хувь нь дундаж дунджаас дээш түвшинд байна.

Зураг 113. Ажиллах чадвар, хүйсээр

Хүүхдүүдийн ажиллах чадвар хүйсээс хамаарахгүй дундаж болон дунджаас дээш түвшинд адилхан (84.2-84.4) хувьтай байна.

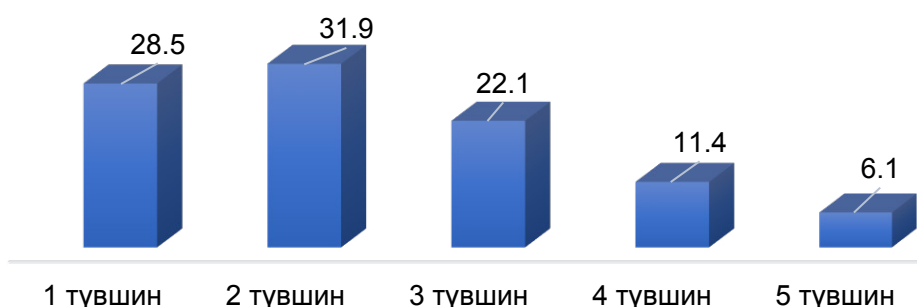
Ой тогтоолт

Хүснэгт 119. Зургаан настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын статистик үзүүлэлт

	Богино хугацааны ой тогтоолт	Сонорын ой тогтоолт	Утгын ой тогтоолт
Mean	2.35	2.17	2.99
Std.Dev.	1.181	.780	.891
Min	1	1	1
Max	5	5	5
Range	4	4	4

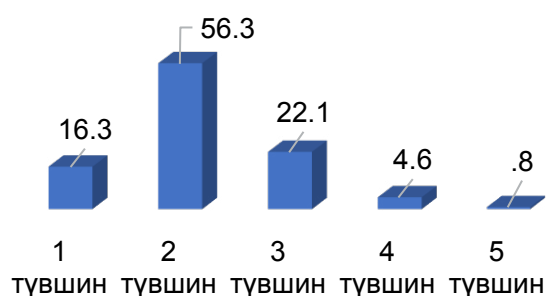
Хүүхдүүдийн богино хугацааны ой тогтоолт, сонорын ой тогтоолтын дундаж үзүүлэлт $M=2.35-2.17$ байгаа нь сул түвшинд ба утгын ой тогтоолт дундаж түвшинд байна.

Зураг 114. Хүүхдүүдийн богино хугацааны харааны ой тогтоолт, түвшинээр

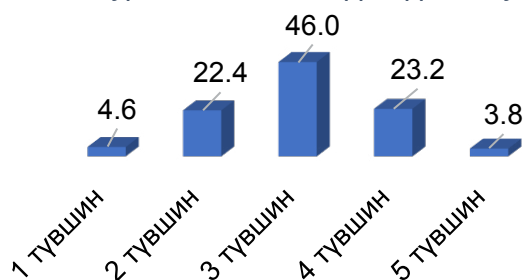
Зургаан настай хүүхдүүдийн 60.4 хувь нь богино хугацааны ой тогтоолт сул түвшинд байгаа нь мэдээллийг олон дахин давталттайгаар олгох шаардлагатайг харуулж байна.

Зураг 115. Зургаан настай хүүхдүүдийн сонорын ой тогтоолт, түвшинээр

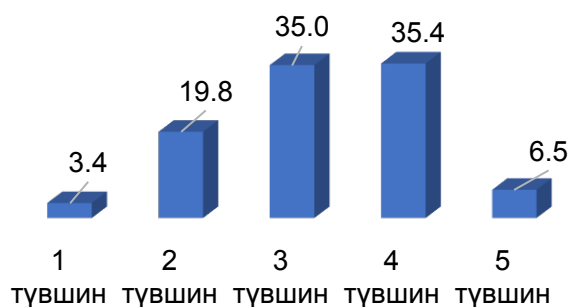
Хүүхдүүдийн 27.5 хувь нь дундаж дунджаас дээш түвшинд байгаа нь энэ насны сурагчдад сонорын ой тогтоолт сул хөгжилтэй байгааг илэрхийлж байна.

Зураг 116. Зургаан настай хүүхдүүдийн утгын ой тогтоолт, түвшинээр

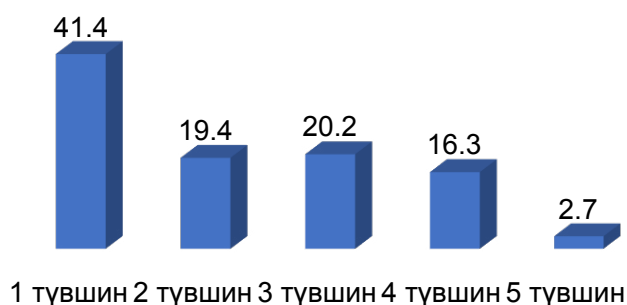
Утгын ой тогтоолтын хувьд зургаан настай хүүхдүүдийн 73 хувь нь дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байгаа нь хүүхдүүд утга санааг алдагдуулахгүйгээр гол агуулгыг нь ярих боломжтой байна.

Зураг 117. Зургаан настай хүүхдүүдийн хийсвэр сэтгэхүй, түвшинээр

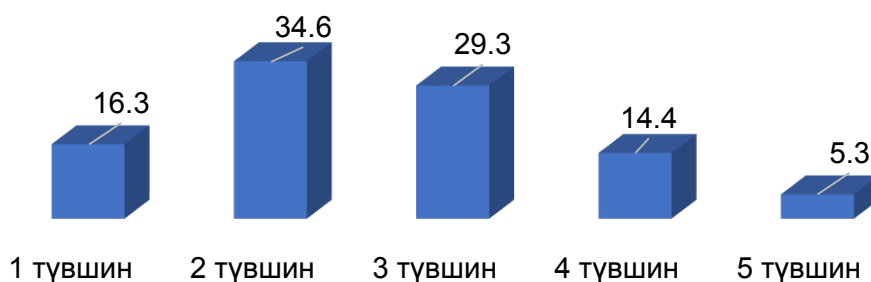
Зургаан настай хүүхдүүдийн хийсвэр сэтгэхүйг энгийн харьцуулалт хийх юмны учрыг ойлгох ерөнхий чадвараар тодорхойлсон ба хүүхдүүдийн 76.9 хувь нь дунджаас дээш түвшинд байна.

Зураг 118. Зургаан настай хүүхдүүдийн бодит дүрслэлийн сэтгэхүй, түвшинээр

Хүүхдүүдийн бодит дүрслэлийн сэтгэхүй дундаж болон дунджаас доогуур түвшинд ихэнх хүүхдүүд хамрагдсан байна.

Зураг 119. Зургаан настай хүүхдүүдийн бодит үг тайлбарлах чадвар, түвшнээр

Хүүхдүүдийн үг бүлэглэх чадварыг бодит үг, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үг бүлэглүүлэн гүйцэтгэлийг авч үзэхэд бодит үгийг бүлэглэх чадвар нь бусад үгийг бүлэглэх чадвараас өндөр байгаа ба салаа утгатай үгийг бүлэглэх чадвар бусад үгсийг бүлэглэх чадвараас сул буюу дунджаас доогуур түвшинд байна. Бодит үг бүлэглэх чадварыг авч үзэхэд 46.0 хувь нь дундаж болон дунджаас дээш түвшинд гүйцэтгэсэн байна.

Долоон настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн онцлог

Ажигч чанар ба анхаарлын онцлог

Хүснэгт 120. Долоон настай хүүхдүүдийн ажигч чанар ба анхаарлын чанаруудын статистик үзүүлэлт

	ажигч чанар	анхаарлын тогтворжилт	анхаарлын шилжилт	ажиллах чадвар
Mean	2.24	2.56	4.41	4.37
Min	1	1	1	1
Max	5	5	5	5
Std.Dev.	1.482	1.209	1.265	1.010
Range	4	4	4	4

Судалгаанд хамрагдсан долоон настай хүүхдүүдийн ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт $M=2.24$ ба стандарт хазайлт 1.48 байгаа бол анхаарлын тогтворжилтын дундаж $M=2.56$ стандарт хазайлт 1.20 байгаа нь доогуур түвшинд байгааг илэрхийлж байна. Хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилтийн дундаж үзүүлэлт $M=4.41$, ажиллах чадварын дундаж $M=4.37$ байгаа нь дунджаас дээш түвшинд байгааг илэрхийлж байна.

Ажигч чанар нь санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах, салаа утгатай үг тайлбарлах, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах, бодит үг тайлбарлах, бодит дүрслэлийн сэтгэхүй тэй хамааралтай байна ($p<0.01$).

Хүснэгт 121. Долоон настай хүүхдүүдийн ажигч чанар ба анхаарлын чанарууд, хүйсээр

Түвшин	ажигч чанар		анхаарлын тогтворжилт		анхаарлын шилжилт		ажиллах чадвар	
	эмэгтэ й	эрэгтэ й	эмэгтэ й	эрэгтэ й	эмэгтэ й	эрэгтэ й	эмэгтэ й	эрэгтэ й
1	45.8	56.4	17.5	18.8	9.2	11.3	4.2	3.0
2	16.7	4.5	38.3	40.6	.8	2.3	1.7	4.5
3	14.2	13.5	22.5	20.3	0.0	2.3	7.5	9.0

4	11.7	12.8	8.3	12.0	14.2	8.3	26.7	19.5
5	11.7	12.8	13.3	8.3	75.8	75.9	60.0	63.9

Эмэгтэй хүүхдүүдийн ажигч чанар болон анхаарлын тогтворжилт дунджаас дээш түвшинд хүйсийн хувьд ялгаагүй анхаарлын шилжилт болон ажиллах чадвар өндөр түвшинд гүйцэтгэлтэй байгаа ч хүйсийн хувьд мөн ялгаа бага байна.

Хүснэгт 122. Долоон настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын дундаж үзүүлэлт

	богино хугацааны ой тогтоолт	сонорын ой тогтоолт	утгын ой тогтоолт
Mean	2.54	2.27	3.23
Min	1	1	1
Max	5	5	5
Std.Dev.	1.153	.777	.856
Range	4	4	4

Долоон настай хүүхдүүдийн богино хугацааны ой тогтоолт $M=2.54$, сонорын ой тогтоолт нь дунджаар $M=2.27$, утгын ой тогтоолт нь $M=3.23$ буюу дундаж түвшинд байна.

Хүснэгт 123. Долоон настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын үзүүлэлт, түвшинээр

түвшин	богино хугацааны ой тогтоолт		сонорын ой тогтоолт		утгын ой тогтоолт	
	эмэгтэй	эрэгтэй	эмэгтэй	эрэгтэй	эмэгтэй	эрэгтэй
1	20.8	21.8	10.8	9.8	4.2	3.0
2	30.0	29.3	53.3	66.9	12.5	11.3
3	26.7	30.1	29.2	16.5	47.5	48.1
4	17.5	12.0	5.0	5.3	31.7	31.6
5	5.0	6.8	1.7	1.5	4.2	6.0

Хүүхдүүдийн ой тогтоолтын түвшин нь хүйсээс ялгаагүй аль аль нь адилхан түвшинд байна.

Хүснэгт 124. Долоон настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн дундаж үзүүлэлтүүд

	хийсвэр сэтгэхүй	бодит дүрслэлийн сэтгэхүй
Mean	3.6	2.6
Min	1	1
Max	5	5
Std.Dev.	.939	1.288
Range	4	4

Бодит дүрслэлийн сэтгэхүйн дундаж үзүүлэлт $M=2.64$, хийсвэр сэтгэхүйн дундаж $M=3.57$ байгаа хүйсийн хувьд түвшин дундаж үзүүлэлт ялгаа бага байна.

Хүснэгт 125. Долоон настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах сорилын статистик үзүүлэлт

	бодит үг тайлбарлах	салаа утгатай үг тайлбарлах	хийсвэр утгатай үг тайлбарлах
Mean	3.0	2.1	2.3
Min	1	1	1
Max	5	5	5

Std.Dev.	1.056	.885	1.078
Range	4	4	4

Бодит үг тайлбарлах байдал дундаж түвшинд байгаа ба салаа уутгатай үгийг болон хийсвэр утгатай үгийг хүүхдүүд тайлбарлаж чадаагүй байна. Хүйсийн хувьд ялгаа бага байна.

Хүснэгт 126. Долоон настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх сорилын дундаж үзүүлэлтүүд

	бодит үг бүлэглэх	тэмдэг нэр бүлэглэх	нэрлэсэн үг бүлэглэх	салаа утгатай үг бүлэглэх	хийсвэр утгатай үг бүлэглэх
Mean	3.7	1.8	3.1	1.4	2.1
Min	1	1	1	1	1
Max	5	5	5	5	5
Std.Dev.	1.204	1.049	1.281	.820	1.194
Range	4	4	4	4	4

Долоон настай хүүхдүүд тэмдэг нэр болон салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үгийг бүлэглэх чадвар сул буюу дунджаас доогуур түвшинд байна. Харин нэрлэсэн үгийг бүлэглэх чадвар дундаж түвшинд, бодит үгийг бүлэглэх чадвар дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байна.

Хүснэгт 127. Зургийн гол санааг илэрхийлэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд, 7 настай хүүхдүүд

	санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэр	зургийн гол үйл явдлыг тоочсон	зургийн гол санаа агуулгыг дүгнэсэн	үгийн тоо
Mean	3.3	1.6	1.1	3.5	2.4	20.2
Min	1	1	1	1	1	2
Max	5	5	3	5	5	5
Std.Dev.	1.281	.976	.262	1.341	1.457	1.627
Range	4	4	2	4	4	3

Долоон настай хүүхдүүд зураг болон аливаа зүйлийн гол үйл явдалыг тоочиж санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлдэг ба санаагаа илэрхийлж байгаа үгийн тоо дунджаар 20 орчим байна. Үг бүлэглэх чадвар хүйсийн хувьд төдийлөн ялгаагүй байна.

Найман настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн онцлог

Хүснэгт 128. Найман настай хүүхдүүдийн ажигч чанар ба анхаарлын статистик үзүүлэлтүүд

	ажигч чанар	анхаарлын тогтворжилт	анхаарлын шилжилт	ажиллах чадвар
Mean	2.2	2.1	2.7	3.5
Min	1	1	1	1
Max	5	5	5	5
Std.Dev.	.648	1.308	1.603	1.558
Range	4	4	4	4

Найман настай хүүхдүүдийн ажиллах чадвар дундаж болон дундаж түвшинд, ажигч чанар, анхаарлын тогтворжилт, анхаарлын шилжилт сул түвшинд байна.

Хүснэгт 129. Найман настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын статистик үзүүлэлт

	богино хугацааны ой тогтоолт	сонорын ой тогтоолт	утгын ой тогтоолт
Mean	1.9	2.5	2.8
Min	1	1	1
Max	5	5	5
Std.Dev.	.966	.809	.970
Range	4	4	4

Найман настай хүүхдүүдийн хувьд утгын ой тогтоолт $M=2.77$ түвшинд байгаа бол сонорын ой тогтоолт $M=2.47$, богино хугацааны ой тогтоолт $M=1.88$ сул түвшинд байна.

Хүснэгт 130. Найман настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн үйлдлүүдийн статистик үзүүлэлтүүд

	хийсвэр сэтгэхүй	энгийн адилтгал
Mean	3.0	2.2
Min	1	1
Max	5	5
Std.Dev.	.906	.875
Range	4	4

Сурагчдад энгийн адилтгалаас илүү хийсвэр сэтгэхүйн үйлдэл гүйцэтгэх чадвар дундаж түвшинд байна.

Хүснэгт 131. Найман настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадварын статистик үзүүлэлтүүд

	бодит үг тайлбарлах	салаа утгатай үг тайлбарлах	хийсвэр үг тайлбарлах
Mean	2.6	2.2	2.1
Min	1	1	1
Max	5	5	5
Std.Dev.	1.074	.952	.991
Range	4	4	4

Найман настай хүүхдүүд салаа утгатай үг болон хийсвэр утгатай үгийг тайлбарлах чадвар сул бодит үгийг утгаар нь тайлбарлах чадвар $M=2.63$.

Хүснэгт 132. Найман настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх сорилын статистик үзүүлэлтүүд

	бодит үг бүлэглэх	тэмдэг нэр бүлэглэх	нэрлэсэн үг бүлэглэх	салаа утгатай үг бүлэглэх	хийсвэр утгатай үг бүлэглэх
Mean	3.7	1.7	3.0	1.4	2.0
Min	1	1	1	1	1
Max	5	5	5	5	5
Std.Dev.	1.128	.973	1.290	.739	1.131
Range	4	4	4	4	4

Тэмдэг нэр, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үг бүлэглэхээс илүү бодит үг (M=3.7) болон нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар (M=3.0) дундаж түвшинд байна.

Хүснэгт 133. Найман настай хүүхдүүдийн зургийн үйл явдал гол санааг илэрхийлсэн байдлын статистик үзүүлэлтүүд

	санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэр	зургийн гол үйл явдал тоочсон	зургийн агуулга дүгнэсэн	үгийн тоо
Mean	3.0	1.8	1.1	3.3	2.4	17.7
Min	1	1	1	1	1	2
Max	5	5	5	5	5	55
Std.Dev.	1.292	.976	.397	1.440	1.390	10.8

Найман настай хүүхдүүд зургийн гол үйл явдал тоочиж, санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлдэг ба зургийн үйл явдалыг 17-18 үгээр ихэвчлэн тоочиж илэрхийлдэг байна. Зургийн үйл явдал өөрийн санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх болон холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар сул байдаг байна.

Есөн настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн онцлог

Хүснэгт 134. Есөн настай хүүхдүүдийн ажигч чанар болон анхаарлын чанаруудын дундаж үзүүлэлт

	ажигч чанар	анхаарлын тогтворжилт	анхаарлын шилжилт	ажиллах чадвар
Mean	2.3	2.2	2.9	3.7
Min	1	1	1	1
Max	4	5	5	5
Std.Dev.	.685	1.235	1.656	1.547
Range	4	4	4	4

Есөн настай хүүхдүүдийн ажигч чанар дундаж үзүүлэлт M=2.3 байгаа нь сул түвшинд, харин ажиллах чадвар дундаж түвшин (M=2.9)-д байгаа ба анхаарлын шилжилт дундаж түвшинд (3.7) байна.

Хүснэгт 135. Есөн настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын статистик үзүүлэлтүүд

	богино хугацааны ой тогтоолт	сонорын ой тогтоолт	утгын ой тогтоолт
Mean	1.9	2.7	2.8
Min	1	1	1
Max	4	5	5
Std.Dev.	.821	.791	.872

Утгын ой тогтоолт, сонорын ой тогтоолт нь дундаж түвшинд байгаа бол богино хугацааны ой тогтоолт сул түвшинд байна.

Хүснэгт 136. Есөн настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн үйлдлүүдийн статистик үзүүлэлтүүд

	хийсвэр сэтгэхүй	энгийн адилтгал
Mean	3.2	2.5
Min	1	1
Max	5	5
Std.Dev.	.961	.935

Хүүхдүүд энгийн адилтгалаас хийсвэр сэтгэхүйн үйлдлийг дундаж түвшинд гүйцэтгэсэн байна.

Хүснэгт 137. Есөн настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадварын статистик үзүүлэлтүүд

	бодит үг тайлбарлах	салаа утгатай үг тайлбарлах	хийсвэр үг тайлбарлах
Mean	2.8	2.2	2.4
Min	1	1	1
Max	5	5	5
Std.Dev.	1.092	.926	1.092
Range	4	4	4

Найман настай хүүхдүүд нь салаа болон хийсвэр үг тайлбарлахаас бодит үгийн утгыг тайлбарлах чадвартай байна.

Хүснэгт 138. Есөн настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд

	тэмдэг нэр бүлэглэх	нэрлэсэн үг бүлэглэх	салаа утгатай үг бүлэглэх	бодит үг бүлэглэх	хийсвэр утгатай үг бүлэглэх
Mean	2.0	3.2	1.8	4.0	2.4
Min	1	1	1	1	1
Max	5	5	5	5	5
Std.Dev.	1.047	1.274	1.010	.886	1.285
Range	4	4	4	4	4

Бодит үг болон нэрлэсэн үгийг бүлэглэх чадвар есөн настай хүүхдүүдийн хувьд дундаж болон дунджаас дээш түвшинд бүлэглэж байгаа бол тэмдэг нэр болон салаа утгатай үгийг таних чадвар сул байдаг байна.

Хүснэгт 139. Зургийн үйл явдал, гол санааг илэрхийлэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд, 9 нас

	санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэр	зургийн гол үйл явдал тоочсон	зургийн агуулга дүгнэсэн	үгийн тоо
Mean	3.0	1.8	1.1	3.0	2.5	23.4
Min	1	1	1	1	1	4
Max	5	5	5	5	5	81
Std.Dev.	1.326	.925	.462	1.469	1.374	14.039

Есөн настай хүүхдүүд мөн л зургийн гол үйл явдал дүрслэлийг тоочиж санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлдэг ба үгийн тоо нь 23-24 үгээр илэрхийлдэг байна.

Арван настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

Хүснэгт 140. Арван настай хүүхдүүдийн ажигч чанар болон анхаарлын чадваруудын статистик үзүүлэлтүүд

	ажигч чанар	анхаарлын тогтворжилт	анхаарлын шилжилт	ажиллах чадвар
Mean	2.5	2.6	2.8	3.8
Min	1	0	1	1
Max	5	5	5	5
Std.Dev.	.635	1.413	1.658	1.461

Арван настай хүүхдүүдийн ажигч чанар сул, анхаарлын шилжилт, тогтворжилт өмнөх насанаас бага зэрэг өссөн ажиллах чадвар дунджаас дээш түвшинд байна.

Хүснэгт 141. Арван настай хүүхдүүдийн ой тогтоолтын чадварын статистик үзүүлэлтүүд

	богино хугацааны ой тогтоолт	сонорын ой тогтоолт	утгын ой тогтоолт
Mean	2.0	3.0	3.2
Min	1	1	1
Max	5	5	5
Std.Dev.	.909	.866	.951

Хүүхдүүдийн сонорын ой тогтоолт 10 насанд дундаж түвшинд байгаа ба утгын ой тогтоолт мөн дундаж түвшинд байна.

Хүснэгт 142. Арван настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн үйлдлийн статистик үзүүлэлтүүд

	Хийсвэр сэтгэхүй	Энгийн адилтгал
Mean	3.2	2.8
Min	1	1
Max	5	5
Std.Dev.	1.014	1.051

Арван настай хүүхдүүд хийсвэр сэтгэхүй дундаж түвшинд байгаа ба энгийн адилтгал буюу сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл гүйцэтгэх чадвар нэмэгддэг байна.

Хүснэгт 143. Арван настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах сорилын дундаж үзүүлэлт

	бодит үг тайлбарлах	салаа утгатай үг тайлбарлах	хийсвэр үг тайлбарлах
Mean	3.2	2.6	2.8
Min	1	1	1
Max	5	5	5
Std.Dev.	1.016	1.159	1.130

Хүүхдүүд бодит үг тайлбарлах чадвар дундаж түвшинд ба хийсвэр үгийг тайлбарлах чадвар бага зэрэг нэмэгддэг байна.

Хүснэгт 144. Арван настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд

	бодит үг бүлэглэх	тэмдэг нэр бүлэглэх	нэрлэсэн үг бүлэглэх	салаа утгатай үг бүлэглэх	хийсвэр утгатай үг бүлэглэх
Mean	4.1	2.2	3.424	2.0	2.7

Min	1	1	1	1	1
Max	5	5	5	5	5
Std.Dev.	.875	1.169	1.259	1.168	1.191

Бодит үг бүлэглэх чадвар дунджаас дээш түвшинд байгаа бол нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар дундаж түвшинд тэмдэг нэр болон хийсвэр утгатай үгийг бүлэглэх чадвар өмнөх наснаас бага зэрэг нэмэгдсэн ба салаа утгатай үгийг бүлэглэх чадвар сул хэвээр байдаг байна.

Хүснэгт 145. Арван настай хүүхдүүдийн хэл ярианы чадварын статистик үзүүлэлтүүд

	санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэр	зургийн гол үйл явдал тоочсон	зургийн агуулга дүгнэсэн	үгийн тоо
Mean	2.7	2.070	1.2	2.9	2.9	19.5
Min	1	1	1	1	1	2
Max	5	5	4	5	5	53
Range	4	4	3	4	4	51
Std. Dev.	1.383	.920	.546	1.529	1.411	9.876

Санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх болон холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр ярих чадвар сул хэвээр байдаг ба зургийн гол үйл явдалыг тоочих болон зургийн гол агуулгыг дүгнэж ярих чадвар бага зэрэг нэмэгддэг байна.

Нийт хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн үзүүлэлтүүдийг насаар харьцуулсан байдал

Хүснэгт 146. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлтүүд

нас	ажигч чанар	анхаарлын тогтворжилт	анхаарлын шилжилт	ажиллах чадвар
6 нас	1.9	2.3	4.0	4.0
7 нас	2.4	2.5	4.4	4.4
8 нас	2.6	2.1	2.7	3.5
9 нас	2.3	2.1	2.8	3.6
10 нас	2.5	2.5	2.9	3.8

Ажиг чанар хүүхдүүдийн нас нэмэгдэх тусам бага зэрэг өссөн байгаа ч дунджаас доош түвшинд буюу юмс үзэгдэл түүнийг бүрдүүлэгч ихэнх хэсгүүдийг ихэнхийг зорилготойгоор богино хугацаанд хүртэж чадаагүй байна.

Анхаарлын тогтворжилт мөн дунджаас доогуур түвшинд буюу ямар нэг үйл ажиллагаанд хүүхэд зориудаар тодорхой хугацаагаар сэтгэцээ төвлөрүүлж чадаагүй байна. Анхаарлын шилжилт 6-7 насанд өндөр түвшинд үйл ажиллагаагаа нэг зүйлээс нөгөө зүйлд сэтгэцийн үйлээ шилжүүлэх чадвартай байна.

Харин 8-10 насанд анхаарлын шилжилт дундаж түвшин үйл ажиллагааны нэг төрлөөс нөгөө төрөлд сэтгэцийн үйлээ шилжүүлэх чадвар нь тогтвортой бус гадаад орчны нөлөөнд хялбар автах, аливаа бодол санаандаа хялбар хөтлөгдөж, юунд анхаарч байснаа алдах нь цөөнгүй байна.

Ажиллах чадвар нийт хүүхдүүдийн хувьд дунджаас дээш түвшинд гүйцэтгэлтэй байна.

Хүснэгт 147. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлтүүд

нас	богино хугацааны ой тогтоолт	сонорын ой тогтоолт	утгын ой тогтоолт
6 нас	2.4	2.2	3.0
7 нас	2.5	2.3	3.2
8 нас	1.9	2.5	2.8
9 нас	1.9	2.7	2.8
10 нас	1.9	3.0	3.2

Богино хугацааны ой тогтоолт сул буюу хангалтгүй түвшинд байгаа нь богино хугацаанд мэдээллийг тогтоож, хадгалж, сэргээн санах чадвар сул байна.

Сонорын ой тогтоолтын хувьд нас нэмэгдэх тусам өссөн үзүүлэлттэй байгаа ба дундаж түвшинд мэдээллийг сонсоод тогтоож, хадгалж, сэргээн санахдаа удаан ч зарим нэг мэдээллийг тогтоож, хадгалж, сэргээн санаж чадвартай байна.

Хүснэгт 148. Зургаагаас арван насны хүүхдүүдийн дундаж үзүүлэлтүүд

Нас	Бодит дүрслэлийн сэтгэхүй	Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл	Хийсвэр сэтгэхүй
6 нас	2.2	-	3.2
7 нас	2.6	-	3.5
8 нас	-	2.2	3.0
9 нас	-	2.4	3.2
10 нас	-	2.8	3.1

Нийт хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл дундаж түвшинд байгаа буюу юмсын зарим нэг шинжийг харьцуулан үзсэн ч зарим шинжийг харьцуулж чадаагүй байна. Бодит үйлдлийн сэтгэхүй сул түвшинд байгаа нь юмс үзэгдлийн дотоод зүй тогтлыг нь таньж, даган дууриах гүйцэтгэх чадвар сул байгааг илэрхийлж байна.

Хийсвэр сэтгэхүй нь мөн адил сул түвшинд байгаа нь юмс үзэгдлийг зүй тогтол, учир шалтгаанд нь харьцуулах чадвар хангалтгүй байна.

Хүснэгт 149. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах, бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

нас	бодит үг тайлбарлах	сааа утгатай үг тайлбарлах	хийсвэр утгатай үг тайлбарлах	бодит үг бүлэглэх	тэмдэг нэр үг бүлэглэх	нэрлэсэн үг бүлэглэх	сааа утгатай үг бүлэглэх	хийсвэр утгатай үг бүлэглэх
6 нас	2.6	2.0	2.1	3.6	1.6	2.7	1.3	1.7
7 нас	3.0	2.1	2.3	3.7	1.7	3.1	1.4	2.0
8 нас	2.6	2.1	2.1	3.7	1.7	2.9	1.4	2.0

9 нас	2.8	2.2	2.4	3.9	1.9	3.1	1.7	2.4
10 нас	3.1	2.5	2.8	4.1	2.2	3.4	1.9	2.6

Хүүхдүүдийн бодит үг тайлбарлах чадвар дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байгаа нь ойлголтыг ижил төстэй шинжээр нь харьцуулан, бодит утгатай үгийг бүлэглэж чадаж байгааг илэрхийлж байгаа бөгөөд ялангуяа 7 ба 9-10 настай хүүхдүүдийн энэ чадвар илүү байна. Салаа утгатай болон хийсвэр утгатай үгийг бүлэглэх чадвар нь нас нэмэгдэх тусам бага багаар сайжирсан байна.

Хүснэгт 150. Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн санаагаа илэрхийлэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

нас	санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	зургийн үйл явдал тоочсон	зургийн гол санааг дүгнэсэн	Үгийн тоо
6 нас	3.1	1.5	1.1	3.4	2.0	19.1
7 нас	3.3	1.6	1.1	3.5	2.4	20.3
8 нас	3.0	1.8	1.1	3.3	2.4	17.5
9 нас	3.0	1.8	1.2	3.0	2.5	23.5
10 нас	2.7	2.0	1.2	2.8	3.0	19.5

Хүүхдүүд зургийг хараад үйл явдлыг нь ярихдаа энгийн өгүүлбэрээр, тоочсон байдалтай санаагаа илэрхийлсэн ба нийлмэл өгүүлбэрээр яриагүй байна. Мөн нас нэмэгдэх тусам дүгнэж ярьж байгаа бөгөөд дунджаар 17-20 үг ашиглажээ.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан, 6-10 настай хүүхдүүдээр танин мэдэхүйн ажигч чанар, анхаарлын шилжилт, тогтворжилт, ажиллах чадвар, ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы сорилуудыг гүйцэтгүүлэв.

Хүснэгт 151. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн ажигч чанар болон анхаарлын чадваруудын статистик үзүүлэлтүүд, насаар

нас		ажигч чанар	анхаарлын тогтворжилт	анхаарлын шилжилт	ажиллах чадвар
6 нас	Mean	1.9	1.1	2.0	2.6
	Min	1	1	1	1
	Max	5	2	5	5
	Range	4	1	4	4
	Std. Dev.	1.6	0.35	1.85	1.77
7 нас	Mean	1.3	1.0	2.0	4.3
	Min	1	1	1	3
	Max	2	1	5	5
	Range	1	0	4	2
	Std. Dev.	.50	.00	2.00	.96
8 нас	Mean	2.2	1.0	3.0	4.0
	Min	2	1	1	1
	Max	3	1	5	5

9 нас	Range	1	0	4	4
	Std. Dev.	.45	.00	1.58	1.73
	Mean	2.1	1.3	1.7	2.1
	Min	1	1	1	1
	Max	4	3	5	5
10 нас	Range	3	2	4	4
	Std. Dev.	.70	.59	1.18	1.55
	Mean	2.2	1.3	2.6	3.0
	Min	1	1	1	1
	Max	3	5	5	5
	Range	2	4	4	4
	Std. Dev.	.69	.95	1.38	1.86

Ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт нас нэмэгдэх тусам бага зэрэг ахиж байгаа ч сул түвшинд байна. 6-10 настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт 8 нас болон 10 насанд дундаж түвшинд, бусад насанд сул түвшинд байна. Ажиллах чадвар 7, 8 насанд дунджаас дээш түвшинд байгаа ба бусад насанд дундаж болон сул түвшинд байна.

Хүснэгт 152. Ой тогтоолтын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

нас	богино хугацааны ой тогтоолт	сонорын ой тогтоолт	утгын ой тогтоолт
6 нас	2.5	1.9	2.5
7 нас	2.3	2.3	2.8
8 нас	1.0	2.0	2.0
9 нас	1.4	1.9	2.7
10 нас	1.3	2.2	2.0

Богино хугацааны болон сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолт аль ч насанд сул түвшинд байгаа ч утгын тогтоолт 7 болон 9 настай хүүхдүүдийн хувьд дундаж түвшинд дөхжээ.

Хүснэгт 153. Сэтгэхүйн үйлдлийн дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

Нас	Хийсвэр сэтгэхүй	Бодит үйлдлийн сэтгэхүй
6 нас	1.9	1.5
7 нас	2.8	1.6
8 нас	2.2	1.8
9 нас	2.7	2.0
10 нас	2.6	2.2

Хийсвэр сэтгэхүй буюу юмс үзэгдлийг дотоод мөн чанар, учир шалтгаан, зүй тогтолд нь танин мэдэх чадвар нь 9 наснаас эхлэн дундаж түвшин илэрч байхад бодит дүрслэлийн сэтгэхүй буюу мэдрэхүйн эрхтэнд нөлөөлсөн юмс, үзэгдлүүдийн шинж чанарт тулгуурлаж, тэдгээрийн дотоод зүй тогтлыг нээн илрүүлэх чадвар болон энгийн адилтгал хийх чадвар аль ч насанд сул байна.

Хүснэгт 154. Үг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

Нас	Бодит үг тайлбарлах	Салаа утгатай үг тайлбарлах	Хийсвэр үг тайлбарлах
6 нас	1.8	1.3	1.1
7 нас	2	1.5	3.0
8 нас	1.8	1.6	1.2
9 нас	2.9	2.3	2.3
10 нас	2.4	2.0	2.9

Хүүхдүүдийн бодит болон салаа утгатай үг, хийсвэр үг тайлбарлах чадвар аль ч насанд сул байгаа ба нас нэмэгдэх тусам бага зэрэг өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 155. Үг бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

нас	бодит үг бүлэглэх	тэмдэг нэр бүлэглэх	нэрлэсэн үг бүлэглэх	салаа утгатай үг бүлэглэх	хийсвэр утгатай үг бүлэглэх
6 нас	1.5	1.0	1.4	1.0	1.4
7 нас	3.3	1.0	1.8	1.0	1.0
8 нас	4.2	1.4	2.0	1.0	1.0
9 нас	3.7	1.5	2.7	1.5	1.7
10 нас	3.7	1.5	3.0	1.2	1.8

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан 6-10 настай хүүхдүүдийн бодит үг бүлэглэх чадвар 7 наснаас эхлэн дундаж түвшинд байгаа ба нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар 9 наснаас дундаж түвшинд байна.

Хүснэгт 156. Ярих чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

нас	санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэр	зургийн гол үйл явдал тоочсон	зургийн агуулга дүгнэсэн
6 нас	3.8	1.3	1.0	3.6	1.9
7 нас	3.0	1.0	1.0	2.5	2.0
8 нас	4.6	1.6	1.2	4.8	1.0
9 нас	3.1	2.3	1.7	3.3	2.1
10 нас	3.0	1.5	1.0	2.4	1.7

Нийт хүүхдүүд зургийн гол санааг тоочиж энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлдэг ба тоочиж ярих байдал 10 наснаас буурдаг байна.

Танин мэдэхүйн үзүүлэлтүүдийн хоорондын хамаарал

6-10 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн үзүүлэлтүүдийн хоорондын хамааралыг танин мэдэхүйн хөгжлийг 23 үзүүлэлт тус бүрийн ач холбогдол бүхий ялгаатай байдлыг тодорхойлов.

Хүртэхүйн ажигч чанар, анхаарлын тогтворжилт, ажиллах чадвар, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолт, хийсвэр сэтгэхүй, бодит дүрслэлийн сэтгэхүй нь бодит үг, салаа утгатай үг, бодит утгатай үг, тэмдэг нэр үг, нэрлэсэн үг, салаа болон нийлмэл утгатай, үг тайлбарлах сорилуудтай ($r=.154^{**}$, $p<0.01$), үг бүлэглэх ($r=.188^{**}$, $p<0.01$), сорилуудтай ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Хүснэгт 157. Танин мэдэхүйн үзүүлэлтүүдийн хоорондын хамаарал

	бодит үг тайлбарлах	салаа утгатай үг тайлбарлах	хийсвэр үг тайлбарлах	бодит үг бүлэглэх	тэмдэг нэр бүлэглэх	нэрлэсэн үг бүлэглэх	салаа утгатай үг бүлэглэх	хийсвэр утгатай үг бүлэглэх
ажигч чанар	.154**	.167**	.131**			.184**		.188**
анхаарлын тогтворжилт				.161**	.182**	.176**	.170**	.216**
сонсорын ой тогтоолт	.151**	.201**	.217**		.233**	.186**	.200**	.276**
утгын ой тогтоолт	.227**	.143**	.158**		.184**	.182**	.149**	.171**
хийсвэр сэтгэхүй	.357**	.336**	.236**		.139**	.217**		.187**
бодит дүрслэлийн сэтгэхүй	.296**	.271**	.219**	.190**	.222**	.304**	.236**	.299**

Танин мэдэхүйн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Танин мэдэхүйн хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээг байршил, хүйс, нас, ам бүлийн тоо, цэцэрлэгт явсан эсэх, амьдралын нөхцөл, ургуульдаа хэрхэн ирдэг, тусдаа өрөөнд амьдардаг эсэх, эцгийн боловсрол, өрхийн орлого нь танин мэдэхүйн үзүүлэлтүүдтэй ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Өрхийн орлого ба анхаарлын хөгжил 2 хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна. Өрхийн орлого нь хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт болон бодит үг бүлэглэх, нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвартай ач холбогдол бүхий ялгаатай ($r=.275^{**}$ $p<0.01$) байна.

Хүүхдүүдийн нас нь ажиллах чадвар, сонорын ой тогтоолт, хийсвэр сэтгэхүй, салаа болон хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар, салаа болон хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар, зургийн гол санааг дүгнэж илэрхийлэх чадваруудын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байгааг ($r=.319^{**}$ $p<0.01$) илэрхийлж байна.

Хүснэгт 158. Танин мэдэхүйн зарим үзүүлэлт ба хүчин зүйлийн хамаарал

	байршил	нас	амьдралын нөхцөл
ажигч чанар		.176**	
анхаарлын шилжилт		-.310**	
богино хугацааны ой		-.208**	
сонсорын ой тогтоолт		.319**	
утгын ой тогтоолт	.146**		
Хийсвэр сэтгэхүй		.134**	
бодит үг тайлбарлах		.128**	
салаа утгатай үг тайлбарлах		.181**	
хийсвэр үг тайлбарлах		.199**	
бодит үг бүлэглэх		.157**	
тэмдэг нэр бүлэглэх		.181**	.123**
нэрлэсэн үг бүлэглэх		.158**	
салаа утгатай үг бүлэглэх		.249**	.128**
хийсвэр утгатай үг бүлэглэх		.251**	.137**

санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	-.164**	.186**
зураг тоочиж санаагаа илэрхийлсэн		-.153**
зургийн гол санааг дүгнэж илэрхийлсэн	.170**	.192**

Сургуулиас зохиосон ажилд оролцох тусам анхааралын шилжилт, сонорын ой тогтоолт ($r=-.142^{**}$, $p<0.01$) сайжирдаг, сонорын ой тогтоолт болон санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар нь спортоор хичээлэлдэг($r=-.175^{**}$, $p<0.01$) эсэхтэй хамааралтай байдаг байна.

Хүүхдүүдийн нас бага байх тусам анхааралын шилжилт ($r=-.319^{**}$, $p<0.01$), богино хугацааны ой тогтоолт ($r=-.208^{**}$, $p<0.01$), зургийн үйл явдлыг тоочиж ($r=-.153^{**}$, $p<0.01$), санаагаа илэрхийлэхтэй хамааралтай байна.

Дүгнэлт

- Хүртэхүйн ажигч чанар нь зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн дундаж, дунджаас дээш түвшинд буюу богино хугацаанд юмс үзэгдлийн ялгаатай ба ижил талыг ажиглах чадвар нь нас нэмэгдэх тусам өссөн үзүүлэлттэй байна.
- Хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт, ажиллах чадварыг 6-7 насанд дунджаас дээш түвшинд 8-10 насанд сул түвшинд байгаа нь тодорхой хугацаанд тодорхой зорилготойгоор анхаарлаа төвлөрүүлэх чадвар сул байгааг илэрхийлж байна.
- Зургаа долоон настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт өндөр түвшинд байгаа ба нийслэлийн хүүхдүүд орон нутгийн сурагчдыг бодвол илүү өндөр түвшинд байна.
- Зургаас арван насны хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт өндөр түвшинд байгаа ба хүйсийн хувьд ч ялгаагүй өндөр түвшинд байна.
- Нийт хүүхдүүдийн ажиллах чадвар өндөр ба маш өндөр түвшинд байна.
- Хүүхдүүдийн богино хугацааны ой тогтоолт, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолт дундаж түвшинд байгаа нь мэдээллийг олон дахин давталттайгаар олгох, баталгаажуулан ойлгосон эсэхийг асууж байх шаардлагатайг илэрхийлж байна.
- Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн бодит дүрслэлийн сэтгэхүй дундаж болон дунджаас доогуур түвшинд ихэнх хүүхдүүд хамрагдсан нь байна.
- Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүд бодит үгийг утгаар нь бүлэглэх чадвар өндөр байна. Салаа утгатай үгийг бүлэглэх чадвар сул байгаа учир сургалтын явцад салаа утгатай үгийн утгыг тайлбарлах шаардлагатай байгаа нь харагдаж байна.
- Бодит дүрслэлийн болон сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн гүйцэтгэл хүйсийн хувьд ялгаагүй байна.
- Ажигч чанар нь санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах, салаа утгатай үг тайлбарлах, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах, бодит үг тайлбарлах, бодит дүрслэлийн сэтгэхүйтэй ($p<0.01$) хамааралтай хөгждөг байна.

- Бодит утгатай үг тайлбарлах, салаа утгатай үг тайлбарлах, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар нь сургалтын үйл ажиллагааны үр дүнд анги ахих тусам нэмэгддэг байна.
- Хүүхдүүд зураг болон аливаа зүйлийн гол үйл явдлыг 6-7 насанд тоочиж санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлдэг бол 8 наснаас эхлэн зургийн гол санаа үйл явдлыг дүгнэсэн болон санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар аажмаар нэмэгддэг байна.

Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн үзүүлэлтүүд

- Ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт нас нэмэгдэх тусам бага зэрэг нэмэгдэж байгаа ч сул түвшинд байна.
- Ажиллах чадвар долоо найман насанд дунджаас дээш түвшинд байгаа ба бусад насанд дундаж болон сул түвшинд байна.
- Богино хугацааны болон сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолт аль ч насанд сул түвшинд байна.
- Хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил 9 наснаас эхлэн дундаж түвшин илэрч байхад бодит дүрслэлийн сэтгэхүй энгийн адилтгал хийх чадвар аль ч насанд сул хэвээр байна.
- Хүүхдүүдийн бодит болон салаа утгатай үг, хийсвэр үг тайлбарлах чадвар аль ч насанд сул байгаа ба нас нэмэгдэх тусам бага зэрэг өссөн үзүүлэлттэй байна.
- Нийт хүүхдүүд зургийн гол санааг тоочиж энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлдэг ба тоочиж ярих байдал 10 наснаас буурдаг байна.

Танин мэдэхүйн үзүүлэлтүүдийн хоорондын хамаарал

- Хүртэхүйн ажигч чанар, анхаарлын тогтворжилт, ажиллах чадвар, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолт, хийсвэр сэтгэхүй, бодит дүрслэлийн сэтгэхүй нь бодит үг, салаа утгатай үг, бодит утгатай үг, тэмдэг нэр үг, нэрлэсэн үг, салаа болон нийлмэл утгатай, үг тайлбарлах сорилуудтай ($r=.154^{**}$, $p<0.01$), үг бүлэглэх ($r=.188^{**}$, $p<0.01$), сорилуудтай ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.
- Танин мэдэхүйн хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ:
- Хүүхдүүдийн амьдарч буй газар буюу байршил, хүйс, нас, ам бүлийн тоо, цэцэрлэгт явсан эсэх, амьдралын нөхцөл, ургуульдаа хэрхэн ирдэг, тусдаа өрөөнд амьдардаг эсэх, эцгийн боловсрол, өрхийн орлого нь танин мэдэхүйн үзүүлэлтүүдтэй ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.
- Өрхийн орлого ба анхаарлын хөгжил 2 хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна. Өрхийн орлого нь хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт болон бодит үг бүлэглэх, нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвартай ач холбогдол бүхий ялгаа байна.
- Хүүхдүүдийн нас нь нэмэгдэх тусам анхаарлын шилжилт, ажиллах чадвар, богино хугацааны ой тогтоолт нэмэгддэг байна.

3.2.4. Нийгэмшлийн онцлог

Нийгэмшлийн онцлогийг тодорхойлохдоо өөртөө хандах хандлага, нийгмийн чадамж, үнэт зүйл, хэм хэмжээ, бие хүний онцлог, сэтгэлийн хөдөлгөөний чадамж, ээнэгшилт гэсэн үзүүлэлтүүдээр судлав.

Өөртөө хандах хандлага

Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн өөртөө хандах хандлагыг өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөрийн үнэлэмж ба өөртөө итгэх итгэл гэсэн үзүүлэлтүүдээр авч үзлээ.

Хүснэгт 159. Өөртөө хандах хандлагын статистик үзүүлэлт, 6-10 нас

	Mean	Std. Dev.	Range	Min	Max
өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	3.83	.960	4	1	5
өөрийн үнэлэмж	3.69	.961	4	1	5
өөртөө итгэх итгэл	3.67	.898	4	1	5

Бага боловсролын түвшний хүүхдүүд болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн өөртөө хандах хандлага нь сайн бөгөөд хүйсийн ялгаатай байдал ажиглагдсангүй. Гэхдээ өөрийгөө хүлээн зөвшөөрч, өөрийгөө үнэлэх, өөртөө итгэх итгэл нас нэмэгдэх тусам бага зэрэг буурсан үзүүлэлттэй байв. Өөрөөр хэлбэл, нас нэмэгдэхийн хэрээр энгийн үед итгэлтэй байдаг ч гэнэтийн нөхцөл байдалд өөртөө итгэх итгэлээ алдах, өөртөө шүүмжлэлтэй хандаж, зарим үед өөрийгөө дорд үзэх байдал ажиглагдаж болно.

Хүснэгт 160. Өөртөө хандах хандлагын корреляц хамаарал, 6-10 нас

	Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	Өөрийн үнэлэмж	Өөртөө итгэх итгэл
Нас	-.152**	-.247**	-.267**
Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	1	.415**	.369**
Өөрийн үнэлэмж		1	.537**
Өөртөө итгэх итгэл			1

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн өөрийн үнэлэмж хэдийчинээ сайн байна тэдний өөртөө итгэх итгэл нь төдийчинээ өндөр байна. Сургуульд хамрагдсан эсэх болон байршил нь өөртөө хандах хандлагын хөгжилд нөлөөлөөгүй байна.

Зан төлөв

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн зан төлөвийг айдас, анхааралтай зан, идэвхтэй зан, нийцтэй зан, өөрийн зан төлөвийг удирдах, сэтгэл гутрал, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсартай зан гэсэн үзүүлэлтүүдээр авч үзэв.

Хүснэгт 161. Бие хүний зан төлөвийн статистик үзүүлэлт, 6-10 нас

	Mean		Std. Dev.	Range	Min	Max
	хамрагдсан	хамрагдаагүй				
айдастай зан төлөв	2.43	2.76	1.113	4	1	5
анхааралтай зан	4.01	3.57	.955	4	1	5
идэвхтэй зан	4.30	4.04	.913	4	1	5
нийцтэй зан	3.76	3.39	.966	4	1	5
өөрийн зан төлөвийг удирдах	4.04	3.55	.953	4	1	5

сэтгэл гутрал	2.57	2.63	1.081	4	1	5
сэтгэл санааны тогтвортой байдал	3.86	3.78	.920	4	1	5
ухамсартай зан төлөв	3.77	3.41	.950	4	1	5

Зан төлөвийн онцлогийг судалгаагаар авч үзэхэд хэвийн дундаж болон дунджаас дээш үзүүлэлттэй гарсан байна. Энэ нь орчны зүгээс үзүүлж байгаа янз бүрийн үйлдэл, нөлөөлөлд нөхцөл байдлаас хамааран зарим тохиолдолд амархан баярлах, уурлах хандлага үзүүлж, бодлогогүй үйлдэл хийж болно. Өөрийн хийх ёстой гэж үзсэн, өөрийн сонирхсон зүйлээ идэвхтэй сайн гүйцэтгэдэг ч заримдаа хэнэггүй зантай. Уйтгартай байдлаас баяр баясгалантай байдалд шилжихдээ амархан ч бусдыг сонсож чаддаг, түгшүүрт тэр бүр автаад байх нь ховор байдгийг илэрхийлж байна. Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн хувьд дээрх чадваруудын үзүүлэлт бага зэрэг сул, тур дундаа түгшүүрт автах байдал илүүтэй байгаа нь ажиглагдав.

Хүснэгт 162. Зан төлөвийн дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

нас	айдастай зан төлөв	анхаралтай зан төлөв	идэвхтэй зан төлөв	нийцтэй зан төлөв	өөрийн зан төлөвийг удирдах	сэтгэл гутрал	сэтгэл санааны тогтвортой байдал	ухамсартай зан төлөв
6 нас	2.60	4.29	4.47	3.75	4.23	2.62	4.10	3.84
7 нас	2.37	4.30	4.38	3.93	4.20	2.65	3.88	3.85
8 нас	2.52	3.97	4.25	3.76	3.93	2.69	3.79	3.64
9 нас	2.41	3.80	4.21	3.72	3.88	2.53	3.76	3.75
10 нас	2.26	3.69	4.17	3.64	3.95	2.38	3.79	3.76

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн идэвхтэй зан төлөв нь хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байгаа бөгөөд нас нэмэх тусам зан төлөвийн үзүүлэлтүүд бага зэрэг буурч байгаа нь харагдаж байна.

Хүснэгт 163. Зан төлөвийн корреляц хамаарал, 6-10 нас

	айдастай зан төлөв	анхаралтай зан төлөв	идэвхтэй зан төлөв	нийцтэй зан төлөв	өөрийн зан төлөвийг удирдах	сэтгэл гутрал	сэтгэл санааны тогтвортой байдал	ухамсартай зан төлөв
нас	-.083**	-.251**	-.117**	-.064*	-.128**	-.080**	-.115**	-.044
байршил	-.039	-.001	.012	.086**	.014	-.046	-.036	.065*
айдас	1	-.095**	-.082**	-.049	-.086**	.440**	-.058*	-.087**
анхааралтай зан		1	.395**	.330**	.446**	-.010	.415**	.232**
идэвхтэй зан			1	.260**	.359**	-.013	.348**	.233**
нийцтэй зан				1	.354**	.030	.333**	.209**

өөрийн зан төлөвийг удирдах	1	.016	.374**	.246**
сэтгэл гутрал		1	.024	.006
сэтгэл санааны тогтвортой байдал			1	.281**
ухамсартай зан				1

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн зан төлөвийн чадвар нь тэдний наснаас сөрөг хамааралтай байна. Тухайлбал, анхааралтай зан чанар, идэвхтэй байдал, өөрийн зан төлөвийг удирдах болон идэвхтэй байдал нь нас нэмэгдэх тусам буурах хандлагатай байгаа нь ажиглагдав ($p < 0.01$). Мөн айдастай байдал нь сэтгэл гутралтай холбоотой байна. Хүүхдүүд хэдийчинээ анхааралтай байна өөрсдийн зан төлөвөө төдийчинээ удирдаж, сэтгэл санааны хувьд тогтвортой байдаг онцлог судалгааны үр дүнгээс харагдав ($p < 0.01$).

Анхааралтай зан төлөв нь идэвхтэй, нийцтэй зан төлөв болон өөрийн зан төлөвийг удирдах чадвартай хамааралтай хөгждөг байна ($p < 0.01$).

Нийцтэй зан төлөв нь өөрийн зан төлөвийг удирдах, сэтгэл санааны хувьд тогтвортой байх, ухамсартай зан төлөвтэй байхтай хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Ухамсартай зан төлөв нь анхааралтай, нийцтэй, идэвхтэй, өөрийн зан төлөвийг удирдах, сэтгэл санааны хувьд тогтвортой байх чадвартай эерэг хамааралтай тул харилцан нөлөөлдөг байна.

Байршил болон хүүхдийн хүйс нь тэдний зан төлөвийн хөгжилд нөлөөлөөгүй байна.

Энэтгэшилт

Энэтгэшилтийг эцэг эх хүүхэд хоорондын итгэлцэл, эцэг эх хүүхэд хоорондын харилцаа болон эцэг эх хүүхэд хоорондын хөндийрөл гэсэн үзүүлэлтүүдээр судалж үзлээ.

Хүснэгт 164. Энэтгэшилтийн статистик үзүүлэлт, 6-10 нас

		Mean		Std. Dev.	Range	Min	Max
		сургуульд хамрагдсан	сургуульд хамрагдаагүй				
эцэг хүүхдийн итгэлцэл	эх,	4.58	4.55	.840	4	1	5
эцэг хүүхдийн харилцаа	эх,	4.08	3.76	.971	4	1	5
эцэг хүүхдийн хөндийрөл	эх,	2.50	2.45	1.170	4	1	5

6-10 настай хүүхдүүдийн хувь эцэг эх хүүхдийн хоорондын итгэлцэл болон харилцааны үзүүлэлт өндөр, хөндийрөл сул байгаа нь ээж аав эсвэл ойр дотны асран хамгаалагчтайгаа байх дуртай, зарим тохиолдолд эцэг эхийнхээ дэмжлэг туслалцаагүйгээр бие дааж асуудал шийдвэрлэж чадахгүй байх тохиолдол их

бөгөөд эцэг эхээсээ хол байх, тусдаа байх нь түгшүүр үүсгэх магадлалтайг илэрхийлж байна.

Эцэг эх, хүүхдийн хоорондын итгэлцэл өндөр түвшинд байгаа нь судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн хувьд эцэг эх, ойр дотны хүмүүсийнхээ дэмжлэг, халамжид эргэлздэггүй, эцэг эхдээ сайн ханддагийг харуулж байна.

Хүснэгт 165. Ээнэгшилтийн дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

нас	эцэг эх, хүүхдийн итгэлцэл	эцэг эх, хүүхдийн харилцаа	эцэг эх, хүүхдийн хөндийрөл
6 нас	4.67	4.09	2.54
7 нас	4.56	4.11	2.49
8 нас	4.49	4.04	2.75
9 нас	4.56	4.04	2.47
10 нас	4.59	4.14	2.28

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн эцэг эх, хүүхдийн итгэлцэл аль ч насанд өндөр болон маш өндөр түвшинд, эцэг эх хүүхдийн харилцаа өндөр түвшинд байна.

Хүснэгт 166. Ээнэгшилтийн корреляц хамаарал, 6-10 нас

	эцэг эх, хүүхдийн итгэлцэл	эцэг эх, хүүхдийн харилцаа	эцэг эх, хүүхдийн хөндийрөл
нас	-.024	.003	-.065*
хүйс	-.071**	-.051	-.026
байршил	.021	.029	-.098**
эцэг эх, хүүхдийн итгэлцэл	1	.476**	-.109**
эцэг эх, хүүхдийн харилцаа		1	-.091**
эцэг эх, хүүхдийн хөндийрөл			1

Ээнэгшилт нь ерөнхийдөө хүүхдийн нас, хүйсээс хамааралгүй байна. Эцэг эх, хүүхдийн харилцаа хэдийчинээ эерэг байна итгэлцэл нь төдийчинээ өндөр байна ($r=.476^{**}$, $p<0.01$). Харин эцэг эх, хүүхдийн итгэлцэл нь хүйсээс хамааралтай буюу эрэгтэй хүүхдүүдийн итгэлцэл сул байна ($r=-.071^{**}$, $p<0.01$). Хөдөө орон нутгийн хүүхдүүдийн эцэг эхтэйгээ илүү ойр дотно, хөндийрөл багатай байна.

Сэтгэлийн хөдөлгөөн

Бид хүүхдүүдийн сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварыг бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах гэсэн үзүүлэлтүүдээр авч үзлээ.

Хүснэгт 167. Сэтгэлийн хөдөлгөөний статистик үзүүлэлт, 6-10 нас

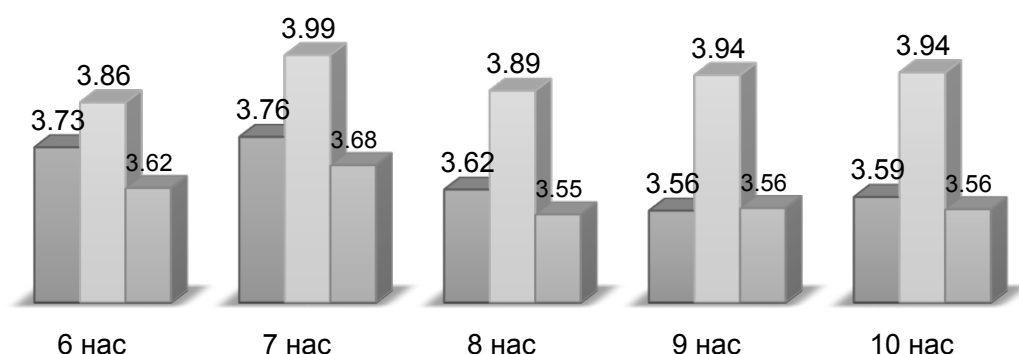
Сэтгэлийн хөдөлгөөн	Mean		Std. Dev.	Range	Min	Max
	сургуульд хамрагдсан	сургуульд хамрагдаагүй				
бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	3.65	3.37	1.014	4	1	5

өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	3.92	3.41	1.045	4	1	5
өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах	3.59	3.18	1.032	4	1	5

Судалгаанд хамрагдсан сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн сэтгэлийн хөдөлгөөн нь сургуульд хамрагдаагүй болон сургууль завсардаагүй хүүхдүүдийнхээ илүү үзүүлэлттэй байна.

Зураг 120. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварууд, 6-10 нас

■ бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох ■ өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох
■ өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах

6-10 настай хүүхдүүдийн сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварт онцгой ялгаа байхгүй, дунджаас дээш үзүүлэлттэй байгаа нь өөрийн болон бусдын эерэг болон сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөнийг мэддэг, уурлаж бухимдсан үедээ тайван байдлаа хадгалах чадвар сайн байгааг илтгэж байна. Ялангуяа өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь аль ч насанд өндөр түвшинд байна.

Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн хувьд сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвар нь хүүхдүүдтэй харьцуулахад аль ч насанд бага зэрэг сул, ялангуяа өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөний удирдах чадвар дундаж байна.

Хүснэгт 168. Сэтгэлийн хөдөлгөөний корреляц хамаарал, 6-10 нас

	Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	1	.435**	.482**
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох		1	.440**
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах			1

Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварууд нь бие биеэсээ хамааралтай байна. Сэтгэлийн хөдөлгөөн нь нас, хүйс, байршлаас хамаарахгүй байна. Сургуульд хамрагдсан

байдал нь өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай статистик ач холбгдолтой ялгаатай байна.

Харилцаа

Харилцааны чадварыг бид бусадтай хамтрах, нээлттэй идэвхтэй харилцаа, бусдын сэтгэл санааг ойлгох гэсэн чадваруудаар авч үзэв.

Хүснэгт 169. Харилцааны чадварын статистик үзүүлэлт, 6-10 нас

Харилцааны чадвар	Mean		Std. Dev.	Range	Min	Max
	сургуульд хамрагдсан	сургуульд хамрагдаагүй				
бусадтай хамтрах, харилцах	4.18	4.18	0.77	4	1	5
нээлттэй идэвхтэй харилцаа	3.90	3.80	0.85	4	1	5
харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох	4.10	4.06	0.90	4	1	5

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн харилцааны чадвар нь өндөр буюу сургуульд хамрагдсан ба сургууль завсардсан хүүхдүүдийн харилцааны чадвар ялгаагүй дунджаас дээш болон өндөр түвшинд байна.

Хүснэгт 170. Харилцааны чадварын дундаж үзүүлэлт, насаар

нас	Бусадтай хамтрах	Нээлттэй, идэвхтэй харилцаа	Бусдын сэтгэл санааг ойлгох
6 нас	4.40	4.11	4.30
7 нас	4.32	3.99	4.25
8 нас	4.01	3.91	3.97
9 нас	4.10	3.79	3.98
10 нас	4.05	3.72	3.99
ерөнхий дундаж	4.18	3.90	4.10
хамрагдаагүй	4.18	3.80	4.06

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн харилцааны чадварууд нь өндөр үзүүлэлттэй байгаа нь бусадтай мэдлэг, туршлагаа солилцохдоо дуртай, идэвхтэй, өөрийгөө илэрхийлэхдээ сайн, найрсаг харилцаатай байдгийг илтгэнэ. Бусадтай нээлттэй, идэвхтэй харилцаж, бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар нас нэмэгдэх тусам бага зэрэг буурсан үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 171. Харилцааны чадварын корреляц хамаарал, 6-10 нас

	бусадтай хамтрах	нээлттэй, идэвхтэй харилцаа	бусдын сэтгэл санааг ойлгох
нас	-.133**	-.143**	-.128**
бусадтай хамтрах	1	.408**	.411**
нээлттэй, идэвхтэй харилцаа		1	.402**
бусдын сэтгэл санааг ойлгох			1

Харилцааны чадварууд болох бусадтай хамтрах, нээлттэй идэвхтэй харилцаж, бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвартай нас нь сөрөг хамааралтай байна. 6-10

настай хүүхдүүдийн бусадтай хамтрах болон нээлттэй идэвхтэй харилцах, бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар нь харилцан хамааралтай байна ($p<0.01$).

Харилцааны эдгээр чадварын хөгжил нь хүүхдийн хүйс болон байршлаас хамаарахгүй байна.

Дасан зохицол

Дасан зохицлыг бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх, гадаад хяналт, дотоод хяналт гэсэн чадваруудаар судалж үзэв.

Хүснэгт 172. Дасан зохицох чадварын статистик үзүүлэлт, 6-10 нас

	Mean	Std. Dev.	Range	Min	Max
Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	4.12	.962	4	1	5
Бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх	3.84	.964	4	1	5
Гадаад хяналт	3.06	1.016	4	1	5
Дотоод хяналт	4.04	.945	4	1	5

Дасан зохицлын бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, дотоод хяналт нь өндөр, бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх нь дунджаас дээгүүр, гадаад хяналт нь дундаж түвшинд байна.

Хүснэгт 173. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, насаар

нас	Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	Бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх	Гадаад хяналт	Дотоод хяналт
6 нас	4.35	4.01	3.12	4.33
7 нас	4.15	3.89	3.05	4.20
8 нас	4.10	3.78	3.10	3.95
9 нас	4.02	3.75	3.06	3.87
10 нас	4.00	3.77	2.95	3.87
ерөнхий дундаж	4.12	3.84	3.06	4.04
хамрагдаагүй	4.00	3.69	3.18	3.73

Нас нэмэгдэх тусам бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх чадварын дундаж үзүүлэлт бага зэрэг буурч байна.

Хүснэгт 174. Дасан зохицох чадварын корреляц хамаарал, 6-10 нас

	Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	Бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх	Гадаад хяналт	Дотоод хяналт
Нас	-.124**	-.091**	-.047	-.185**
Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	1	.395**	.071*	.437**
Бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх		1	.099**	.378**
Гадаад хяналт			1	.039
Дотоод хяналт				1

Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх, дотоод хяналт нь нас хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($r=-.185^{**}$, $p<0.01$) буюу нас

нэмэгдэх тусам эдгээр чадвар нь сулрах хандлагатай байна. Бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь бусдыг хүлээн зөвшөөрөх ($r=.395^*$, $p<0.01$), дотоод хяналт ($r=-.437^*$, $p<0.01$)-тай хамааралтай байна.

Газарзүйн байршил, хүйс болон сургуульд хамрагдсан эсэхээс энэ чадвар хамаарахгүй байна.

Үнэт зүйлийн чиг баримжаа

Бие хүний үнэт зүйлийг бид амжилт, аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэх, бусдаас хамааралгүй байдал, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, нинжин сэтгэл, зугаа цэнгэлтэй байх, нийцтэй зөрчилгүй байдал, олон талт буюу шударга харилцаа, уламжлал гэсэн үзүүлэлтүүдээр авч үзлээ.

Хүснэгт 175. Үнэт зүйлийн чиг баримжааны статистик үзүүлэлт, 6-10 нас

	Mean	Std. Dev.	Range	Min	Max
Амжилт	4.62	.961	4	1	5
Аюулгүй-хамгаалалттай байдал	4.61	.852	4	1	5
Бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээх	4.02	1.340	4	1	5
Бие даасан-хамааралгүй байх	4.08	1.073	4	1	5
Бусдад хүндэтгэлтэй хандах	4.63	.870	4	1	5
Зугаатай байх	4.37	1.159	4	1	5
Хэм хэмжээг дагах	4.60	.968	4	1	5
Үл ялгаварласан шударга хандлага	4.48	1.101	4	1	5
Уламжлал-ёс заншил	4.57	1.020	4	1	5

Статистик үзүүлэлтээс харахад судалгаанд хамрагдсан 6-10 настай хүүхдүүдийн үнэт зүйлийн үзүүлэлт өндөр түвшинд ($M=4.4$) илэрч байгаа нь өөрийн амжилт, аюулгүй байдлаа хадгалдаг, уламжлалт зан үйлийг хүндэтгэдгийг илэрхийлнэ.

Хүснэгт 176. Үнэт зүйлийн дундаж үзүүлэлт, 6-10 нас

Нас	амжилт	аюулгүй хамгаалалттай байдал	бусдаар хүндлүүлэх	бусдаас хамааралгүй байдал	бусдад хүндэтгэлтэй хандах	зугаа цэнгэлтэй байх	нийцтэй зөрчилгүй зан	олон талт шударга харилцаа	уламжлал
6 нас	4.67	4.74	4.49	4.32	4.74	4.37	4.67	4.60	4.65
7 нас	4.63	4.64	4.00	4.00	4.64	4.20	4.67	4.51	4.64
8 нас	4.47	4.49	3.97	4.06	4.55	4.38	4.41	4.35	4.47
9 нас	4.65	4.61	3.92	4.04	4.61	4.50	4.59	4.41	4.49
10 нас	4.68	4.58	3.73	4.00	4.59	4.41	4.67	4.50	4.60
Ерөнхий дундаж	4.62	4.61	4.02	4.08	4.63	4.37	4.60	4.48	4.57
Сургуульд хамрагдаагүй	4.67	4.69	4.00	4.25	4.47	4.27	4.55	4.45	4.45

Үнэт зүйлийг үзүүлэлт бүрээр нь авч үзвэл бусдад хүндэтгэлтэй хандах, амжилттай байдлыг харьцангуй чухал хэмээн үзжээ. Харин бусдаар хүндлүүлэх, бусдаас хамааралгүй байдалд бага ач холбогдол өгсөн байна ($M=4.0$).

Судалгаанд хамрагдсан сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн үнэт зүйлийн төлөвшил сургууль хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс ялгаа багатай буюу өндөр түвшинд байгаа нь статистик үзүүлэлтээс харагдаж байна.

Хүснэгт 177. Үнэт зүйлийн корреляц хамаарал, 6-10 нас

	амжилт	аюулгүй- хамгаалалттай байдал	бусдаар хүндлүүлэх	бусдаас хамраалгүй байдал	бусдад хүндэтгэлтэй хандах	зугаа цэнгэлтэй байх	нийцтэй зөрчилгүй зан	олон талт шударга харилцаа	уламжлал
нас	.008	-.057*	-.170**	-.080**	-.056*	.047	-.010	-.038	-.033
байршил	.041	.081**	.058*	.033	.042	.079**	-.041	-.006	.049
амжилт	1	.512**	.239**	.326**	.495*	.346**	.469**	.331**	.447**
аюулгүй- хамгаалалттай байдал		1	.309**	.372**	.654*	.449**	.523**	.333**	.558**
бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээх			1	.403**	.327*	.263**	.198**	.283**	.213**
бие даасан- хамааралгүй байх				1	.340*	.363**	.287**	.300**	.257**
бусдад хүндэтгэлтэй хандах					1	.458**	.553**	.330**	.575**
зугаатай байх						1	.335**	.210**	.375**
хэм хэмжээг дагах хандлага							1	.304**	.533**
үл ялгаварласан шударга								1	.265**
уламжлал-ёс заншил									1

Хамрагдсан хүүхдүүдийн нас, хүйс болон байршил ба үнэт зүйлийн аль ч үзүүлэлтийн хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа бага байна. Гэхдээ нас нэмэгдэх тусам бусдаар хүндлүүлэх хэрэгцээ нэмэгддэг байна ($r=-.170^{**}$, $p<0.01$).

Амжилт, аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэх, бие даасан байдал, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, зугаа цэнгэлтэй байдал, зөрчилгүй зан, шударга харилцаа, уламжлал гэсэн үнэт зүйлийн чиг баримжааны үзүүлэлтүүд нь харилцан хамааралтай байна ($p<0.01$).

Нийгмийн хэм хэмжээ

Нийгмийн бүлэг, хамт олны хүрээнд баримталбал зохих дүрэм журам, ёс суртахууны хэм хэмжээ болон олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагаж мөрддөг эсэх, зохистой хариу үйлдэл үзүүлж чаддаг эсэхийг өөрийн үнэлгээнд нь тулгуурлан илрүүлэх зорилгоор судалгаа авав.

Хүснэгт 178. Нийгмийн хэм хэмжээний статистик үзүүлэлт, 6-10 нас

	Mean		Std.Dev	Range	Min	Max
	хамрагдсан	хамрагдаагүй				
дүрэм журмыг дагах	3.87	2.86	1.602	4	1	5
ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах	3.77	2.80	1.571	4	1	5
олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах	3.83	2.71	1.579	4	1	5

Судалгааны дүнгээс үзэхэд нийгмийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар 6-10 настай хүүхдүүдийн хувьд дунджаас дээш түвшинд байгаа нь бусадтай эерэг таатай харилцаж, аливаа дэг, дүрэм журмыг баримтлан, олон нийтийн газар биеэ зохистойгоор авч явдаг ч хааяа нэг зөрчдөгийг илтгэж байна.

Судалгаанд хамрагдсан сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн хувьд энэ чадвар хэвийн дунджаас доош түвшинд байгаа нь дэг журмыг хааяа зөрчиж, бусадтай таатай харилцдаг ч зарим тохиолдолд таагүй сэтгэгдэл төрүүлэх үйлдэл хийдэг гэж үзэж болохоор байна.

Хүснэгт 179. Үнэт зүйлийн дундаж үзүүлэлт, насаар

нас	дүрэм журмыг дагах	ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах	олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах
6 нас	3.84	3.77	3.84
7 нас	3.95	3.78	3.90
8 нас	3.77	3.68	3.68
9 нас	4.04	3.99	4.01
10 нас	3.73	3.60	3.70
ерөнхий дундаж	3.87	3.77	3.83
хамрагдаагүй	2.86	2.80	2.71

Нас, хүйс, байршил ба нийгмийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадварын хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаа алга байна.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн дүрэм журмыг дагаж мөрдөх, ёс суртахуунтай байх, олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар нь харилцан хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Нийгэмшлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Гэрийн даалгавар хийхэд нь багш нь тусалдаг хүүхдүүдийн бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөний ойлгох чадвар ($r = .101^{**}$, $p < 0.01$)-тай холбоотой байна.

Амьдралын нөхцөл байдал хэдийчинээ сайн байна айдастай байдал бага байна ($r = -.100^{**}$ $p < 0.01$,).

Гэр бүлийнхний харилцаа нь хүүхдийн бусадтай хамтрах чадвартай холбоотой байна. Гэрийнхэн нь “зоддог” гэж хариулсан хүүхдүүдийн бусадтай хамтрах чадвар ($M = 3.74$) “магтдаг” гэсэн хүүхдүүдийнхээс ($M = 4.24$) сул байна.

Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн айдастай зан байдал нь ($M=2.62$) цэцэрлэгт явж байсан хүүхдүүдийнхээс илүү байна ($M=2.43$). Мөн сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар нь дунджаас дээш ($M=3.6$) байгаа бол “үгүй” гэж хариулсан хүүхдүүдийн энэ чадвар нь дундаж ($M=3.3$) түвшинд байна.

Амьдралын нөхцөл нь хүүхдийн харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвартай холбоотой байна. Тухайлбал, түрээсийн байранд амьдардаг хүүхдүүдийн энэ чадвар нь дундаж ($M=3.3$) түвшинд байхад орон сууцанд амьдардаг хүүхдүүдийнх өндөр ($M=4.2$) байна. Дотуур байранд амьдардаг хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар ($M=3.3$) нь түрээсийн байранд амьдардаг ($M=4.0$) хүүхдүүдийнхээс сул байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүд

- Хүүхэд эрүүл байх тусам өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар сайн байна ($r=-.403^{**}$, $p<0.01$).
- Сургуульд огт сурч байгаагүй хүүхдүүдийн өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар сайн байна ($r=.373^{**}$, $p<0.01$).
- Ам бүлийн тоо нь сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөрийгөө үнэлэх байдалд сөргөөр нөлөөлжээ ($r=-.292^{**}$, $p<0.01$).
- Хүүхдийн орой унтдаг цаг нь өөртөө итгэх итгэлтэй эерэг хамааралтай байна ($r=-.394^{**}$, $p<0.01$). Мөн аль болох эрт унтдаг хүүхдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар ($M=3.4$) нь оройтож унтдаг хүүхдийнхээс сайн ($M=2.0$) байна.
- болон өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай
- Эрүүл мэндийн хувьд өөрийгөө “байнга өвддөг” гэж хариулсан хүүхдүүдийн нийцтэй зан төлөв нь ($M=2.7$) нь өөрийгөө “эрүүл” гэж үзсэн хүүхдүүдийнхээс ($M=3.5$) сул байгаа буюу хүүхэд хэдийчинээ эрт унтана өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар төдийчинээ сайн байна.
- Эцгийн боловсрол өндөр байх тусам эцэг эх, хүүхэд хоорондын хөндийрөл бага байна ($p<0.01$). Мөн хүүхдүүдийн эцгийн боловсролын ялгаатай байдал нь тэдний гадаад хяналттай холбоотой буюу дээд боловсролтой эцэгтэй хүүхдүүд гадаад хяналт ($M=2.7$) боловсрол эзэмшээгүй эцэгтэй хүүхдүүдийн ($M=4.7$)-хээс сул байна.

Дүгнэлт

- Тухайн насны хүүхдүүдийн нийгэмшлийн хөгжил хэвийн байна.
- Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн ихэнх нь 1-2 дугаар ангиас сургууль завсардсан байна.
- Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн нийгмийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар нь сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс сул байна.
- Анхааралтай зан нь анхаарлын шилжилттэй,
- Идэвхтэй зан нь ажигч чанартай эерэг холбоотой байна.
- 6-10 настай хүүхдүүдийн өөртөө хандах хандлага нь наснаас хамаарч байна.

- Ухамсартай зан төлөв нь анхааралтай, нийцтэй, идэвхтэй, өөрийн зан төлөвийг удирдах, сэтгэл санааны хувьд тогтвортой байх чадвартай эерэг хамааралтай тул харилцан нөлөөлдөг байна.
- Сургуульд хамрагдсан байдал нь өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай статистик ач холбогдолтой ялгаатай буюу сургуульдбайна.
- Нас ба сэтгэлийн хөдөлгөөн сөрөг хамааралтай буюу нас нэмэгдэхэд өөрийн болон бусдын хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар бага зэрэг буурч байна ($p < 0.05$).
- Өөртөө хандах хандлага нь зан төлөв, эзэнгшилт, харилцаа, дасан зохицол зэрэг бусад чадамжуудтай хамааралтай байна. Тухайлбал, өөртөө хандах хандлага сайтай байх тусам сэтгэл санааны хувьд тогтвортой ($r = .389^{**}$, $p < 0.01$), бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвартай ($r = .340^{**}$, $p < 0.01$), нээлттэй, идэвхтэй харилцаатай ($r = .379^{**}$, $p < 0.01$), бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай ($r = .340^{**}$, $p < 0.01$) байна.
- Анхааралтай зан төлөвтэй хүүхэд, залуучууд сэтгэл санааны хувьд тогтвортой ($r = .414^{**}$, $p < 0.01$), нээлттэй, идэвхтэй харилцаатай ($r = .408^{**}$, $p < 0.01$),

3.2.5. Бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хамаарлын шинжилгээ

Газар зүйн байршил

ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
анхаарлын тогтворжилт	37.139	1	37.139	22.987	.000
богино хугацааны ой тогтоолт	9.532	1	9.532	8.782	.003
утгын ой тогтоолт	25.372	1	25.372	29.668	.000
салаа утгатай үг тайлбарлах	13.966	1	13.966	14.754	.000
хийсвэр утгатай үг тайлбарлах	16.468	1	16.468	13.721	.000
бодит утгатай үг бүлэглэх	13.274	1	13.274	11.066	.001
санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	31.805	1	31.805	37.417	.000
холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	3.861	1	3.861	20.388	.000
зургийн үйл явдлыг тоочиж санаагаа илэрхийлсэн	35.220	1	35.220	16.776	.000
зургийн гол санаа агуулгыг дүгнэсэн	80.789	1	80.789	40.427	.000
нийцтэй зан	11.275	1	11.275	12.198	.000
эзэнгшилт	16.657	1	16.657	12.516	.000
авхаалж самбаа	76.535	1	76.535	20.110	.000
хүчний чанар	3065.446	1	3065.446	53.726	.000
толгойн тойрог	182.288	1	182.288	29.319	.000
хурдны чанар	22400.344	1	22400.344	140.989	.000
зүүн гарын атгах хүч	379.301	1	379.301	17.781	.000
уушгины амьсгал гаргах хурд	186307.803	1	186307.803	61.614	.000

Хүүхдүүдийн амьдарч буй газар зүйн байршил нь танин мэдэхүйн анхаарал, богино хугацааны ой тогтоолт, үг тайлбарлах бүлэглэх чадвар, зургийн үйл явдал тоочиж санаагаа илэрхийлэх, нийгэмшлийн зан төлөв болон эцэг эх хүүхдийн хоорондын эзэнгшилт болон бие бялдрын бэлтгэлжилтийн зарим үзүүлэлт болон биеийн ерөнхий хөгжилтэй холбоотой байна.

Хүйс

ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
байрнаас урт буюу хөлийн хүч	16633.552	1	16633.552	15.217	.000

Нас

ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ажигч чанар	52.490	4	13.123	13.032	.000
анхаарлын тогтворжилт	51.863	4	12.966	8.061	.000
анхаарлын шилжилт	625.566	4	156.391	63.586	.000
ажиллах чадвар	119.003	4	29.751	14.796	.000
богино хугацааны ойтогтоолт	105.696	4	26.424	25.979	.000
сонорын ой тогтоолт	102.518	4	25.629	39.505	.000
утгын ой тогтоолт	41.773	4	10.443	12.358	.000
хийсвэр сэтгэхүй	42.821	4	10.705	11.432	.000
бодит үйлдлийнг сэтгэхүй	64.744	4	16.186	13.831	.000
бодит утгатай үг тайлбарлах	61.005	4	15.251	13.150	.000
салаа утгатай үг тайлбарлах	52.777	4	13.194	14.340	.000
хийсвэр утгатай үг тайлбарлах	93.209	4	23.302	20.326	.000
бодит утгатай үг бүлэглэх	42.178	4	10.545	8.929	.000
тэмдэг нэр үг бүлэглэх	56.223	4	14.056	13.355	.000
нэрлэсэн үг бүлэглэх	72.877	4	18.219	10.936	.000
салаа утгатай үг бүлэглэх	83.769	4	20.942	25.508	.000
хийсвэр утгатай үг бүлэглэх	136.471	4	34.118	24.877	.000
санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	49.342	4	12.335	7.003	.000
санаагаа нийлмэг өгүүлбэрээр илэрхийлэх	42.342	4	10.585	12.540	.000
холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	5.124	4	1.281	6.782	.000
зургийн үйл явдлыг тоочсон	82.200	4	20.550	9.930	.000
зургийн гол санааг дүгнэсэн	114.473	4	28.618	14.468	.000
өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	51.052	4	12.763	14.459	.000
өөрийн үнэлэмж	91.517	4	22.879	24.868	.000
өөртөө итгэх итгэл	83.863	4	20.966	28.090	.000
зан төлөв	73.362	4	18.341	21.218	.000
өөрийн зан төлөвийг удирдах	24.848	4	6.212	6.862	.000
сэтгэл санааны тшогтворгүй байдал	19.116	4	4.779	5.722	.000
бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	20.275	4	5.069	5.545	.000
дотоод хяналт	46.396	4	11.599	13.271	.000
ээнэгшил	27.140	4	6.785	5.117	.000
бусадтай хамтрах	26.682	4	6.671	7.319	.000
нээлттэй, идэвхтэй харилцаа	24.163	4	6.041	6.315	.000
харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох	25.361	4	6.340	6.513	.000

бусдаар хүндлүүлэх	82.350	4	20.587	11.872	.000
хурд	478.684	4	119.671	16.539	.000
авхаалж амбаа	613.537	4	153.384	45.081	.000
хүч	4222.363	4	1055.591	18.748	.000
толгойн тойрог	530.467	4	132.617	22.226	.000
биеийн жин	20895.944	4	5223.986	197.176	.000
биеийн өндөр	75016.497	4	18754.124	283.891	.000
цээжний тойрог	16283.824	4	4070.956	7.280	.000
бүсэлхийн тойрог	8149.609	4	2037.402	10.387	.000
баруун гарын атгах хүч	8926.201	4	2231.550	117.161	.000
зүүн гарын атгах хүч	7465.197	4	1866.299	116.670	.000

Ам бүлийн тоо нөлөөлөх хүчин зүйл болдоггүй байна. Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан эсэх нь хурд, толгойн тойрог, хөлийн хүчинд нөлөөлсөн байна.

Хаана амьдардаг эсэх нь бага боловсролын түвшинд суралцаж буй хүүхдүүдийн хувьд гараа чихэнд хүргэх буюу физиологийн хөгжил нь сургуульд сурах боломжтой эсэх, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, уян хатан чанарт сул нөлөөтэй байна.

Амьдралын нөхцөл

ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
анхаарлын тогтворжилт	43.843	6	7.307	4.518	.000
сонорын ой тогтоолт	17.691	6	2.948	4.145	.000
утгын ой тогтоолт	16.437	6	2.739	3.168	.004
тэмдэг нэр үг бүлэглэх	30.238	6	5.040	4.693	.000
салаа утгатай үг бүлэглэх	27.035	6	4.506	5.210	.000
хийсвэр утгатай үг бүлэглэх	50.837	6	8.473	5.895	.000
санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	27.793	6	4.632	5.417	.000
хурдны чанар	245.087	6	40.848	5.494	.000
биеийн өндөр	3389.790	6	564.965	4.680	.000
гараа чихэнд хүргэх	777.655	5	155.531	4.017	.001

Тусдаа өрөөтэй эсэх нь биеийн өндөр, биеийн жин, сонорын ой, тэмдэг нэр бүлэглэх, зан төлөв, ёс суртахууны хэм хэмжээг дагаж мөрдөх, хурд, уушгины амьсгал гаргах хурдад нөлөөлдөг ($p < 0.01$).

Эрүүл мэндийн байдал нь өөртөө итгэх итгэл, хурд, авхаалж самбаа, гар дээр сунгалт, байрнаас уртад харайх, биеийн өндөр, баруун гарын атгах хүчинд нөлөөлдөг ($p < 0.01$).

Орой унтах цаг

Унтах цаг нь анхаарлын тогтворжилтод нөлөөтэй ба хүүхэд эрт унтах нь анхаарлаа төвлөрүүлэн бүтээлчээр ажиллах чадварт эерэгээр нөлөөлдөг байна.

Гэр бүлийн эерэг харилцаа нь авхаалж самбаа, өөрийн сэтгэл хөдлөлийг ойлгох, биеийн жин, биеийн өндөрт нь нөлөөлж байна.

Багшийн эерэг харилцаа нь ажигч чанар, анхаарлын шилжилт, бодит үйлдлийн сэтгэхүй, нэрэлсэн үг бүлэглэх, хийсвэр утгатай үг бүлэглэх, зургийн гол санааг дүгнэх, үгийн тоо, авхаалж самбаа, биеийн жин, биеийн өндөр, гарын атгах хүчинд эерэгээр нөлөөлдөг байна.

Гэрийн даалгавар

Гэрийн даалгавар хийх нь амархан гэж үзсэн хүүхдүүдийн богино хугацааны ой тогтоолт, бодит үйлдлийн сэтгэхүй, салаа утгатай үг бүлэглэх, тэмдэг нэр, салаа утгатай үг бүлэглэх, хийсвэр утгатай үг бүлэглэх, зургийн гол санааг дүгнэх чадвар нь эерэг байна.

Гэрийн даалгавар амархан эсэхэд өгч буй өөрийн үнэлгээ нь өөрийн үнэлэмж, өөртөө итгэх итгэл, бие хүний зан төлөв анхаралтай зан, авхаалж самбаа, биеийн жин, гарын атгах хүч, уушги амьсгал гаргах хурд, хүчинд эерэг нөлөөтэй байна.

Сургуулиас зохиосон ажил

Анхаарлын шилжилт, сонорын ой тогтоолт, хийсвэр сэтгэхүй, салаа утгатай үг тайлбарлах, салаа, хийсвэр утгатай үг бүлэглэх, өөртөө итгэх итгэл, дотоод хяналт, авхаалж самбаа, байрнаас урт, тэсвэр, толгойн тойрог, биеийн жин, биеийн өндөр, гарын атгах хүч, уушги амьсгал гаргах хурд ба сургуулиас зохиосон ажилд оролцох оролцоо нь хоорондоо шуд хамааралтай байна. Хүүхдүүдийн оролцоо сайн байх нь тэдний хөгжилд бүхэлд нь эерэг нөлөө үзүүлдэг байна.

Спортын төрлөөр хичээллэдэг байдал

Спортын төрлөөр хичээллэдэг байдал нь анхаарлын шилжилт, богино хугацааны ой тогтоолт, сонорын ой тогтоолт, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах, тэмдэг нэр бүлэглэх, салаа утгатай үг бүлэглэх, хийсвэр утгатай үг бүлэглэх, санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх, санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх, өөрийн үнэлэмж, идэвхтэй зан, хурд, авхаалж самбаа, байрнаас уртад харайх, толгойн тойрог, биеийн өндөр, бүсэлхийн тойрог, гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурдтай шууд харилцан хамааралтай.

Спортоор хичээллэж байгаа жил нь анхааралын шилжилт, богино хугацааны ой тогтоолт, сонорын ой тогтоолт, салаа утгатай үг тайлбарлах, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах, хийсвэр утгатай үг бүлэглэх, санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх, хэрж гүйх, авхаалж самбаа, байрнаас урт, биеийн жин, биеийн өндөр, гарын атгах хүч, амьсгал гаргах хурдад нөлөөлдөг байна.

Эцгийн боловсрол

Эцгийн боловсрол сайн байх нь бодит үг бүлэглэх, зан төлөв ёс суртахууны хэм хэмжээг дагаж мөрдөх, олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар, хурд, биеийн өндөр, бүсэлхийн тойрог, гарын атгах хүч, уушги амьсгал гаргах хурдад эерэг нөлөөтэй байна.

Эхийн боловсрол

Эхийн боловсрол сайтай хүүхдүүдийн салаа утгатай үг тайлбарлах, бодит үг бүлэглэх, салаа утгатай үг бүлэглэх, өөрийн сэтгэл хөдлөлийг удирдах чадвар,

хурд, биеийн жин, биеийн өндөр, баруун гарын атгах хүч нь илүү эерэг түвшинд байна.

Өрхийн орлого

Өрхийн орлого сайн байх нь анхаарлын тогтворжилт, анхаарлын шилжилт, бодит үг бүлэглэх, санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх, санаагаа дүгнэж ярих чадвар, хүч, хурдад эерэг нөлөө үзүүлдэг байна.

3.2.6. Ерөнхий дүгнэлт

Бие бялдрын ерөнхий хөгжил

- Нийт хүүхдүүдийн биеийн жин болон цээжний тойрог нас нэмэгдэх тусам өссөн 2015 оны үе тэнгийн хүүхдүүдийн биеийн жингээс 2-2.9 кг-аар нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.
- Нийт хүүхдүүдийн биеийн өндөр 4.3-7.3 см-ээр өссөн ба 2 жилийн өмнөх үеэс 4.3-4.9 см-ээр нэмэгдсэн байна.
- Эрэгтэй хүүхдүүдийн гарын атгах хүч зүүн, баруун гарын хувьд бараг ялгаагүй байгаа бол эмэгтэй хүүхдүүдийн хувьд баруун гарын атгах хүч бага зэрэг илүү байдаг байна.

Бие бялдрын бэлтгэлжилт

- Хүүхдүүдийн хүчний чанар нас нэмэгдэх тусам өссөн үзүүлэлттэй байгаа ба харьцуулан үзэж буй үзүүлэлтээс хурдны чанар удааширсан байгаа нь цээжний тойрог болон биеийн жингийн үзүүлэлт нэмэгдсэн байгаа нь хурдад нөлөөлсөн байж болно.
- Хүүхдүүдийн авхаалж самбаа болон уян хатан чанарын үзүүлэлт буурсан учир энэ чанаруудыг хөгжүүлэх шаардлагатай байна. Ялангуяа авхаалж самбаа болон уян хатан чанарыг энэ насанд хөгжүүлэхгүй бол бусад насанд хөгжих боломжгүй гэж эрдэмтэд үзсэн байдаг байна.

Танин мэдэхүйн хөгжил

- Зургаагаас арван настай хүүхдүүд богино хугацаанд юмс, үзэгдлийн ялгаатай ба ижил талыг ажиглах чадвар нь нас нэмэгдэх тусам өссөн үзүүлэлттэй байна.
- Хүүхдүүдийн 6-7 насанд анхаарлын тогтворжилт, ажиллах чадвар сайн 8-10 насанд тодорхой хугацаанд тодорхой зорилготойгоор анхаарлаа төвлөрүүлэх чадвар сул байна.
- Нийслэлд амьдарч байгаа 6-7 настай хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт орон нутгийн хүүхдүүдээс илүү байна.
- Зургаас арван насны хүүхдүүдийн анхаарлын шилжилт өндөр түвшинд байна.
- Нийт хүүхдүүдийн ажиллах чадвар өндөр, маш өндөр түвшинд байна.
- Хүүхдүүдийн богино хугацааны ой тогтоолт, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолт нь мэдээллийг олон дахин давталттайгаар олгох, баталгаажуулан ойлгосон эсэхийг асууж байх шаардлагатайг илэрхийлж байна.
- Зургаагаас арван настай хүүхдүүдийн бодит дүрслэлийн сэтгэхүй дундаж байна.

- Хүүхдүүдийн бодит үгийг утгаар нь бүлэглэх чадвартай харин сургалтын явцад салаа утгатай үгийн утгыг тайлбарлах шаардлагатай байгаа нь харагдаж байна.
- Ажигч чанар нь санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах, салаа утгатай үг тайлбарлах, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах, бодит үг тайлбарлах, бодит дүрслэлийн сэтгэхүйтэй ($p < 0.01$) хамааралтай хөгждөг байна.
- Бодит утгатай үг тайлбарлах, салаа утгатай үг тайлбарлах, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар нь сургалтын үйл ажиллагааны үр дүнд анги ахих тусам нэмэгддэг байна.
- Хүүхдүүд зураг болон аливаа зүйлийн гол үйл явдалыг 6-7 насанд тоочиж санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлдэг бол 8 наснаас эхлэн зургийн гол санаа үйл явдалыг дүгнэсэн болон санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар аажмаар нэмэгддэг байна.
- Хүүхдүүдийн амьдарч буй газар буюу байршил, хүйс, нас, ам бүлийн тоо, цэцэрлэгт явсан эсэх, амьдралын нөхцөл, ургуульдаа хэрхэн ирдэг, тусдаа өрөөнд амьдардаг эсэх, эцгийн боловсрол, өрхийн орлого нь танин мэдэхүйн үзүүлэлтүүдтэй холбоотой хөгждөг байна.
- Өрхийн орлого нэмэгдэх тусам хүүхдүүдийн анхаарлын болон үг бүлэглэх чадвар сайжирдаг байна.
- Хүүхдүүдийн нас нь нэмэгдэх тусам анхаарлын шилжилт, ажиллах чадвар, богино хугацааны ой тогтоолт нэмэгддэг байна.

Нийгэмшил

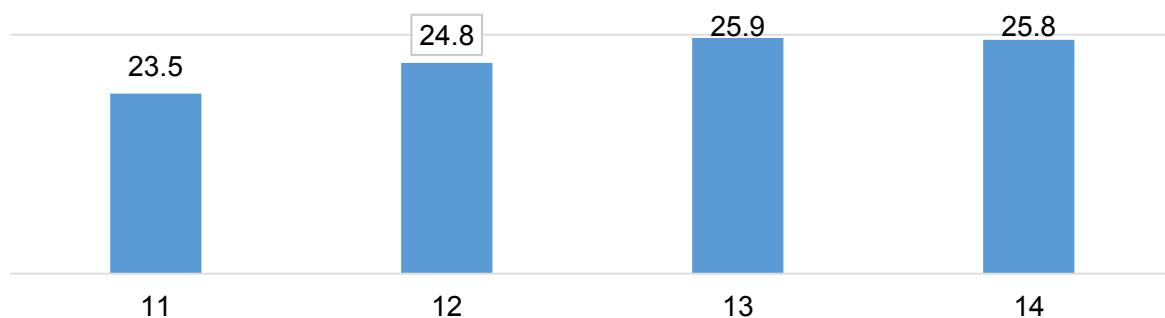
- Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварууд нь бие биеэсээ хамааралтай хөгждөг байна.
- Хүүхдийн нас нэмэгдэх тусам бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар сулрах буюу буурах хандлага ажиглагдав.
- 6-10 настай хүүхдүүдийн нийгэмшлийн хөгжил сайн байна.

3.3. 11-14 НАСТАЙ ХҮҮХДҮҮДИЙН БИЕ БЯЛДАР, ТАНИН МЭДЭХҮЙ, НИЙГЭМШЛИЙН ОНЦЛОГ

3.3.1. Ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд 11-14 насны 1241 хүүхэд хамрагдсанаас 48.9 хувь нь эмэгтэй, 51.1 хувь эрэгтэй байна. Үндэс угсааны хувьд 77.5 хувь нь халх бөгөөд буриад 6.3 хувь, 4.4 хувь дархад байна. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 87.0 хувь нь сургуульд сурч байгаа хүүхдүүд 13.0 хувь нь сургуулийн гадна байгаа хүүхдүүд байна.

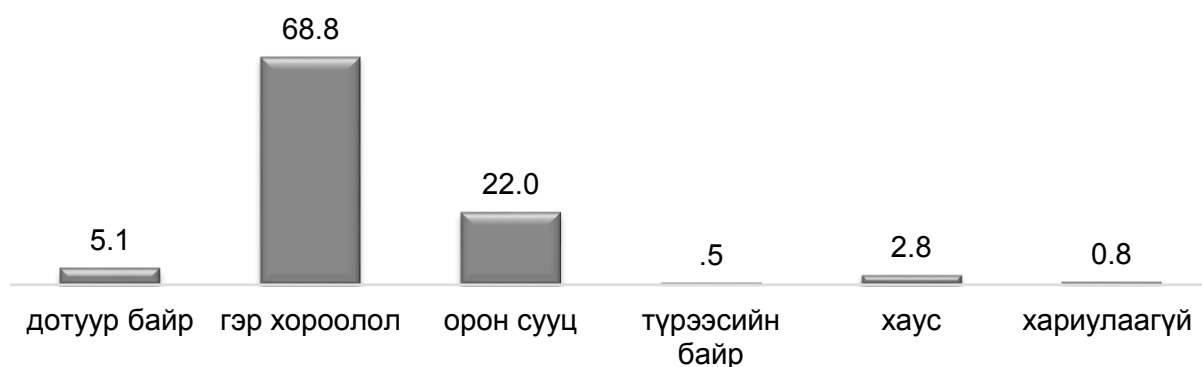
Зураг 121. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн нас, насны бүлэгт эзлэх хувиар

11-14 насны судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн олонх нь буюу 58.1 хувь нь 5-6 ам бүлтэй өрхөд, 10.2 хувь нь 4 ам бүлтэй, 17.2 хувь нь 7 ам бүлтэй өрхөд амьдарч байна. Тухайн насны судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн ихэнх нь 4-7 ам бүлтэй өрхөд амьдарч байгаа ажээ. Тэдний 84.1 хувь нь цэцэрлэгт хамрагдсан байна.

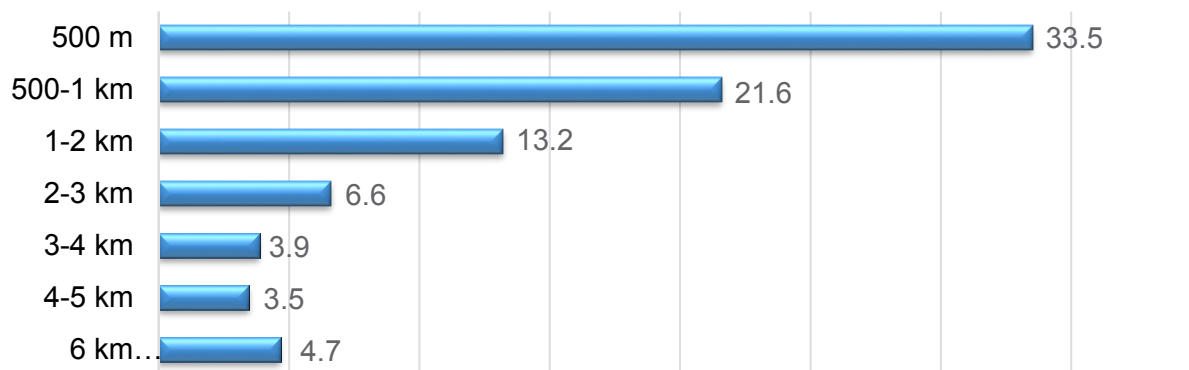
Судалгаанд хамрагдсан 11-14 насны хүүхдүүдийн 82.9 хувь гэртээ амьдардаг бөгөөд 7.7 хувь нь эмээ, өвөөгийн дөө, 5.2 хувь нь дотуур байранд амьдарч байна.

Зураг 122. Амьдралын нөхцөл

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн олонх нь гэр хороололд амьдарч байна.

Зураг 123. Амьдардаг газрын зай

Боловсролын чанарын судалгаанд сургууль гэр хоорондын зай нь хүүхдийн сурлагын амжилтад нөлөөлдөг гол хүчин зүйл болдог бөгөөд бид хүүхдийн хөгжил энэхүү үзүүлэлт ямар нөлөөтэйг авч үзэх зорилгоор сургууль гэрийн зай ямар байгаа талаар мэдээлэл авсан юм.

Ерөнхий зураглалаараа 55.1 хувь нь 500 м-ээс 1 км-ийн зайд амьдарч байна. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 66.0 хувь нь сургууль руугаа алхаж ирдэг ба 10.6 хувь нь нийтийн тээврийн хэрэгслээр ирдэг байна.

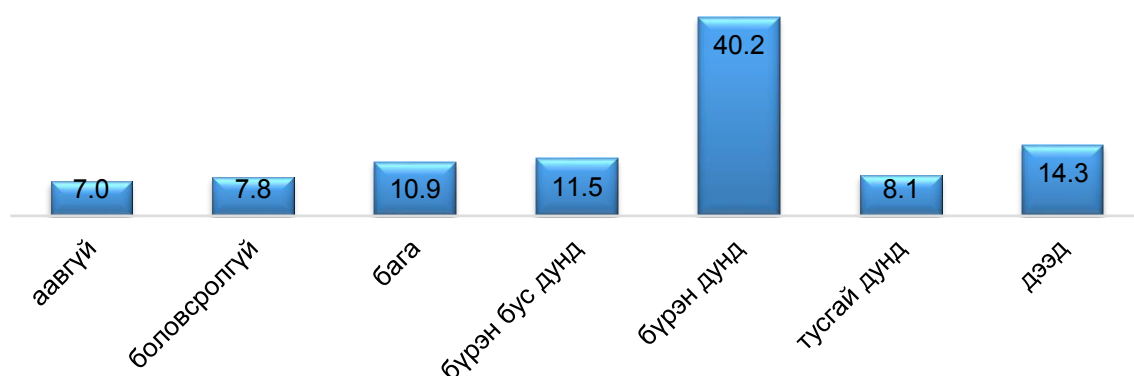
11-14 насны хүүхдүүдийн 75.7 хувь нь өөрийн гэсэн өрөөгүй ба 82.2 хувь нь 22 цагаас хойш унтдаг төдийгүй 14.3 нь 24 цагаас хойш унтдаг нь анхаарал татав. Өөрийн өрөөгүй хүүхэд өрөөтэй хүүхдээс эрт унтаж байна ($p < 0.01$).

Тэдний 32.1 хувь нь гэртээ интернэтэд холбогддог ба 72.1 хувь нь хичээл хийх өөрийн гэсэн ширээ сандал байдаг гэсэн байна. 10 хувь нь гэртээ зурагтгүй, 19.8 хувь нь хөргөгчгүй гэсэн байна. Хөргөгчгүй, зурагттай гэсэн хүүхдүүдийн хувьд зөв хадгалалттай хүнс хэрэглэх боломж, цаг үеийн мэдээлэл хүлээн авах нөхцөл сул байгааг илтгэж байгаа юм.

Судалгааны насны хүүхдүүдийн гэрийн даалгавар хийхэд багш аав, ээж, ах, эгч, өвөө, эмээтэй харьцуулахад илүү тусалдаг юм байна. Хичээлтэй холбоотой асуух зүйл гарвал багш, ээж болон найз нөхдөөсөө асуудаг ажээ.

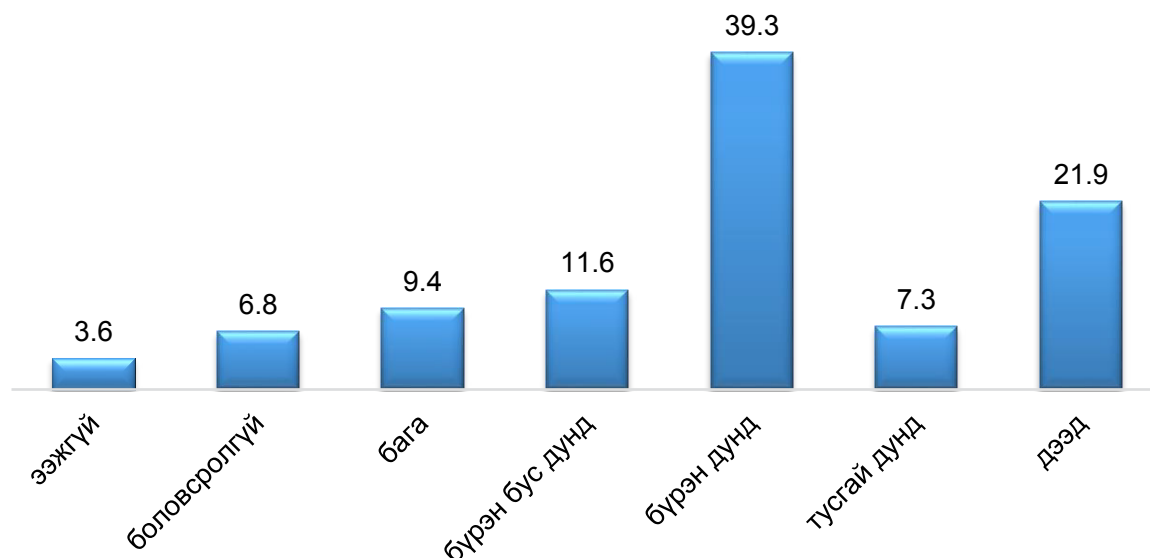
Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн эцэг эхийн боловсролын түвшин дараах байдалтай байна.

Зураг 124. Эцгийн боловсролын түвшин, хувиар

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн олонхынх нь эцэг бүрэнд дунд боловсролтой байгаа бөгөөд 14.8 хувь нь ажилгүй буюу боловсролгүй байна.

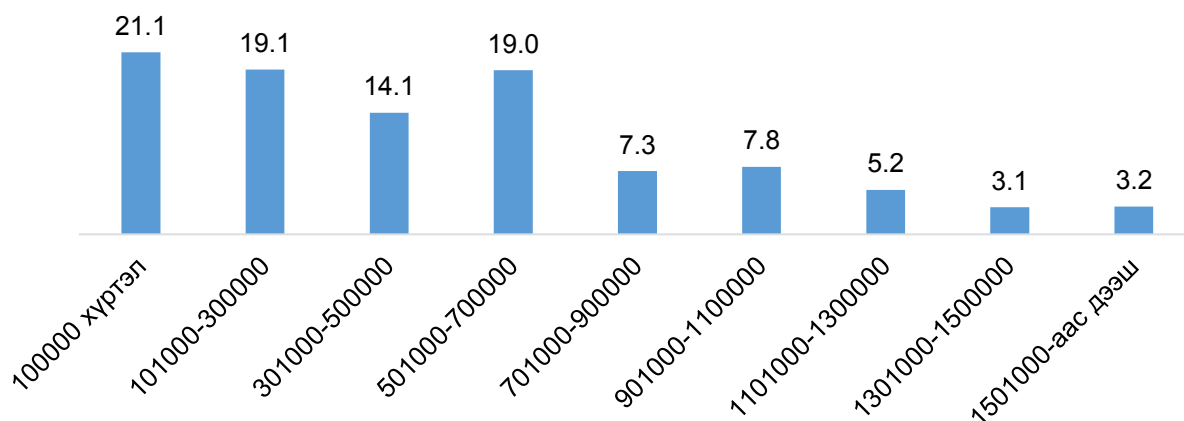
Зураг 125. Эхийн боловсролын түвшин, хувиар

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн олонхынх нь эцэг, эхчүүд бүрэн дунд боловсролтой байгаа бол 8 орчим хувь нь боловсролгүй аав, ээжтэй байна.

Эцэг, эхчүүдийн ажил эрхлэлтэй байдлыг харахад эцгүүдийн 17.7 хувь, эхчүүдийн 22.6 хувь нь ажилгүй; 30 орчим хувь нь малчин болон жиижиг бизнес эрхэлдэг, аавуудын 14.5 хувь, ээжүүдийн 18.6 хувь нь төсвийн байгууллагад ажиллаж байна.

Зураг 126. Өрхийн дундаж орлого, хувиар

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 40.2 хувь нь бага орлоготой өрхөд амьдарч байгааг бид өрхийн ам бүлийн тоотой уялдаатай авч үзэж болох юм. Эндээс орлого багатай өрхөд цөөнгүй нь амьдарч байгаа бөгөөд олонх нь 4-7 ам бүлтэй өрхөд амьдарч байна. Өрхийн орлого нь өрхийн ам бүлийн тоотой холбоотой байна ($p < 0.01$).

Дүгнэлт

- Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн 48.9 хувь нь эмэгтэй, 51.1 хувь эмэгтэй байна.
- Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 87.0 хувь нь сургуульд сурч байгаа хүүхдүүд 13.0 хувь нь сургуулийн гадна байгаа хүүхдүүд байна.
- Тухайн насны судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 75.3 хувь нь 4-7 гишүүнтэй ам бүлд амьдарч байгаа ажээ.
- 11-14 насны хүүхдүүдийн 82.9 хувь гэртээ амьдарч байна.
- 68.8 хувь нь гэр хороололд амьдарч байна.
- 11-14 настай хүүхдүүдийн 82,2 хувь нь 22 цагаас хойш унтдаг ба 75.7 хувь нь өөрийн өрөөгүй байгаагаас гадна өөрийн өрөөгүй хүүхдүүд өөрийн өрөөтэй хүүхдүүдээс эрт унтдаг байна.
- 11-14 настай хүүхдүүдийн 72.1 хувь нь гэртээ хичээл хийх өөрийн гэсэн ширээ сандалгүй байна.
- Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн эцэг (40.2 хувь), эхийн (39.3 хувь), олонх нь бүрэн дунд боловсролтой, харин боловсролгүй буюу бага боловсролтой эцэг (18.7 хувь), эх (16.2 хувь) байна. Тэдний 7.0 хувь эцэггүй, 3.6 хувь нь эхгүй байна.

3.3.2. Бие бялдрын ерөнхий хөгжлийн онцлог

Бие бялдрын хөгжлийн онцлог

Сурагчдын бие бялдрын хөгжлийн онцлогийг өндөр, жин, толгойн тойрог, гарын атгах хүч, уушгины амьсгалын багтаамж, хурд, хүч, уян хатан, тэсвэр, авхаалж самбааг хэмжилт хийх сорилоор авлаа.

Бие бялдрын хөгжлийг өндөр, жин, толгойн тойрог, гарын атгах хүч, уушгины амьсгалын багтаамжаар хэмжив.

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хурд, хүч, уян хатан, авхаалж самбаат чанарыг хэмжих аргаар тодорхойлов.

Хүснэгт 180. 11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдрын хөгжлийн корреляц хамаарал

	хүйс	нас	хамрагдалт	толгойн тойрог	биеийн жин	биеийн өндөр	цээжний тойрог	бүсэл-хийн тойрог	баруун гарын атгах хүч	зүүн гарын атгах хүч	уушгины амьсгал гарах хүч
хүйс	Pearson Correlation 1	.017 ⁻	-.056 [*]	.001	.138 ^{**}	.078 ^{**}	.196 ^{**}	.061 ⁺	.136 ⁺	.153 ⁺	.163 ⁺
	Sig. (2-tailed)	.548	.047	.966	.000	.006	.000	.032	.000	.000	.000
нас	Pearson Correlation	1	.080 ^{**}	.219 ⁺	.497 ^{**}	.541 ^{**}	.461 ^{**}	.322 ⁺	.424 ⁺	.396 ⁺	.386 ⁺

	Sig. (2-tailed)	.005	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
хамрагдалт	Pearson Correlation	1	.230*	.153**	.157**	.146**	.111*	.239*	.226*	.163*
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
толгойн тойрог	Pearson Correlation		1	.510**	.431**	.501**	.470*	.359*	.331*	.300*
	Sig. (2-tailed)			.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
биеийн жин	Pearson Correlation			1	.747**	.846**	.737*	.528*	.476*	.454*
	Sig. (2-tailed)				.000	0.000	.000	.000	.000	.000
биеийн өндөр	Pearson Correlation				1	.628**	.449*	.498*	.466*	.471*
	Sig. (2-tailed)					.000	.000	.000	.000	.000
цээжний тойрог	Pearson Correlation					1	.763*	.481*	.443*	.425*
	Sig. (2-tailed)						.000	.000	.000	.000
бүсэлхийн тойрог	Pearson Correlation						1	.361*	.329*	.343*
	Sig. (2-tailed)							.000	.000	.000
баруун гарын атгах хүч	Pearson Correlation							1	.755*	.481*
	Sig. (2-tailed)								.000	.000
зүүн гарын атгах хүч	Pearson Correlation								1	.472*
	Sig. (2-tailed)									.000
уушгины амьсгал гаргах хүч	Pearson Correlation									1
	Sig. (2-tailed)									

11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн жин, биеийн өндөр цээжний тойрог, баруун болон зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хүч хүйсээс хамаарч ялгаатай хөгждөг байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдрын хөгжил нь нас болон сургуульд хамрагдсан эсэхтэй хамааралтай хөгждөг байна. Судалгаанд хамрагдсан 11-14 насны хүүхдүүдийн гарын атгах хүч болон уушгины амьсгал гаргах хурдны гүйцэтгэл бие бялдрын хөгжлийн бусад үзүүлэлтүүдтэй хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Бие бялдрын хөгжлийн бүх үзүүлэлтүүд нь харилцан хамааралтай байна.

Хүснэгт 181. 11-14 насны хүүхдүүдийн биеийн жингийн дундаж үзүүлэлт, кг

Нас	Хүйс	Mean		min	max
		судалгаа	харьцуулах ¹⁰		
14	Эрэгтэй	48.15	48.2	29.00	68.70
	Эмэгтэй	49.64	47.2	31.00	70.00
13	Эрэгтэй	43.27	43.1	32.00	66.00
	Эмэгтэй	44.14	41.9	31.00	68.00
12	Эрэгтэй	39.59	38.3	21.20	67.50
	Эмэгтэй	42.93	39.3	25.70	65.20
11	Эрэгтэй	36.86	34.0	25.70	64.40
	Эмэгтэй	39.96	34.9	25.40	57.00

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлтийг авч үзэхэд бидний харьцуулсан үзүүлэлтээр зарим насан дээр ахисан байна.

Хүснэгт 182. 11-14 насны хүүхдүүдийн биеийн өндрийн (см) үзүүлэлт, хүйсээр

Нас	Хүйс	Mean		min	max
		судалгаа	харьцуулах ¹¹		
14	Эрэгтэй	157.8	156.8	124.7	171.7
	Эмэгтэй	156.2	155.3	127.0	168.0
13	Эрэгтэй	152.0	151.4	125.5	173.0
	Эмэгтэй	154.4	150.9	138.0	169.0
12	Эрэгтэй	146.2	144.5	128.0	170.0
	Эмэгтэй	149.5	147.2	122.0	167.2
11	Эрэгтэй	141.5	137.8	120.0	162.5
	Эмэгтэй	143.3	140.5	120.7	162.5

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн биеийн өндрийн үзүүлэлтийг харьцуулсан үзүүлэлтээр авч үзэхэд буураагүй бүх насан дээр ахисан байна.

Хүснэгт 183. 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн хөгжлийн индекс, хүйсээр

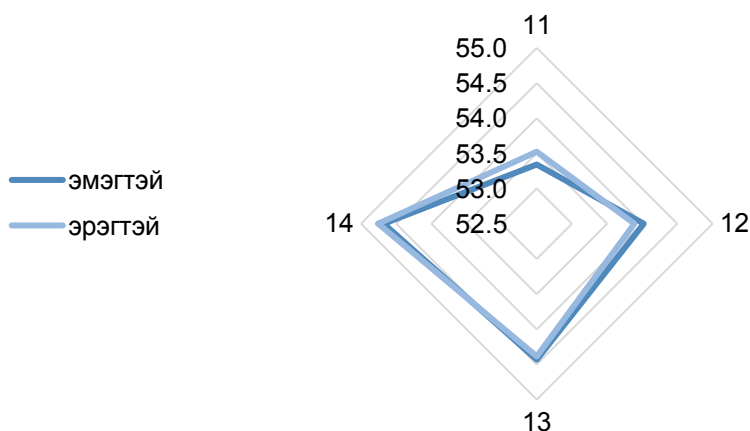
Нас	Хүйс	Индекс/судалгаа	Үзүүлэлт
14	Эрэгтэй	18.8	хэвийн
	Эмэгтэй	19.4	хэвийн
13	Эрэгтэй	19.2	хэвийн
	Эмэгтэй	19.6	хэвийн
12	Эрэгтэй	20.2	хэвийн
	Эмэгтэй	19.1	хэвийн
11	Эрэгтэй	18.8	хэвийн
	Эмэгтэй	20.4	хэвийн

¹⁰ Алтанцэцэг,Л. (2015). Педагогические основы диверсификации региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков Монголии. Российский Государственный Университет Физической Культуры, Спорта, Молодёжи и Туризма. Москва.

¹¹ Алтанцэцэг,Л. (2015). Педагогические основы диверсификации региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков Монголии. Российский Государственный Университет Физической Культуры, Спорта, Молодёжи и Туризма. Москва.

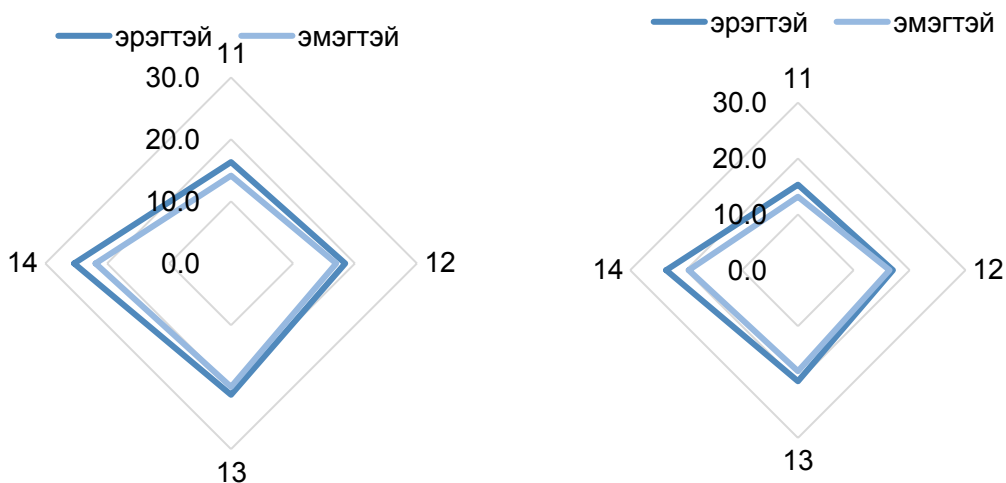
Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн биеийн хөгжлийн индексийг тооцоход бүх насны хүүхдүүдийн индекс хэвийн үзүүлэлтэй байна.

Зураг 127. 11-14 настай хүүхдүүдийн толгойн тойргийн дундаж үзүүлэлт (см), хүйсээр

Толгойн тойрог нь насны хувьд ач холбогдол бүхий ялгаатай харин хүйсийн хувьд ялгаагүй байна.

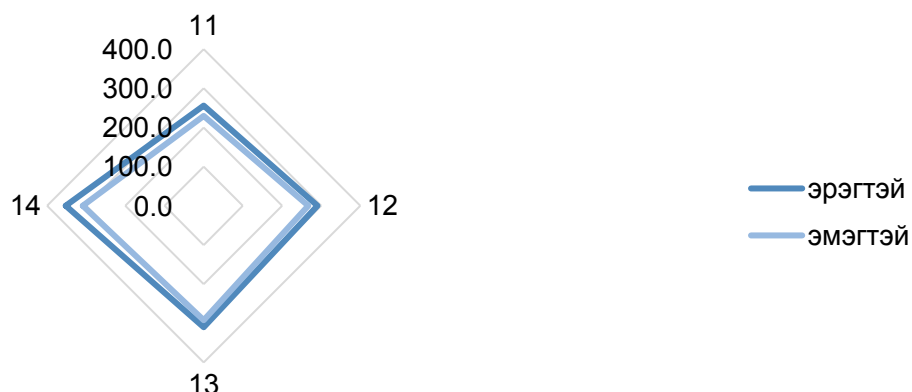
Зураг 128. 11-14 настай хүүхдүүдийн баруун ба зүүн гарын атгах хүчний дундаж (кг) үзүүлэлт, хүйсээр

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн нас нэмэгдэх тутам баруун ба зүүн гарын атгах хүч нэмэгдэх бөгөөд эрэгтэй хүүхдүүд эмэгтэй хүүхдүүдээс илүү хүчтэй байна. Баруун ба зүүн гарын атгах хүч нь биеийн жин болон биеийн өндрийн үзүүлэлттэй хамааралтай байна.

Сургуульд хамрагдсан болон сургуулийн гадна байгаа хүүхдүүдийн гарын атгах хүчний үзүүлэлтийг харьцуулахад сургуульд сурдаг хүүхдүүдийнх сургуулийн гадна байгаа хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Зураг 129. 11-14 настай хүүхдүүдийн баруун ба зүүн гарын атгах хүчний дундаж үзүүлэлт (кг), хүйсээр

Уушгины амьсгал гаргах хурд нь бие бялдрын хөгжлийн бусад үзүүлэлтэй хамааралтай бөгөөд эрэгтэй хүүхдүүд эмэгтэй хүүхдийнхээс илүү үзүүлэлтэй байна.

Хүснэгт 184. Бие бялдрын хөгжил хот, хөдөөгөөр ялгаатай байдал, 11-14 нас

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
толгойн тойрог	Between Groups	100.820	1	100.820	22.212	.000
	Within Groups	5592.085	1232	4.539		
	Total	5692.905	1233			
биеийн жин	Between Groups	379.643	1	379.643	4.443	.035
	Within Groups	105526.850	1235	85.447		
	Total	105906.493	1236			
биеийн өндөр	Between Groups	.613	1	.613	.006	.938
	Within Groups	126591.104	1235	102.503		
	Total	126591.717	1236			
цээжний тойрог	Between Groups	822.816	1	822.816	16.254	.000
	Within Groups	62368.111	1232	50.623		
	Total	63190.927	1233			
бүсэлхийн тойрог	Between Groups	233.963	1	233.963	6.090	.014
	Within Groups	47407.542	1234	38.418		
	Total	47641.505	1235			
баруун гарын атгах хүч	Between Groups	838.147	1	838.147	15.789	.000
	Within Groups	65505.787	1234	53.084		
	Total	66343.934	1235			
зүүн гарын атгах хүч	Between Groups	1399.076	1	1399.076	31.475	.000
	Within Groups	54895.657	1235	44.450		
	Total	56294.733	1236			

уушгины амьсгал гаргах хүч	Between Groups	459215.177	1	459215.177	72.280	.000
	Within Groups	7846349.598	1235	6353.320		
	Total	8305564.774	1236			

11-14 настай хүүхдүүдийн цээжний тойрог , баруун болон зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хүч тэдний хот, хөдөөд амьдарч байгаатай холбоотой ялгаатай хөгжиж байна.

Хүснэгт 185. Бие бялдрын хөгжлийн дундаж үзүүлэлт, 11-14 нас (байршлаар)

байршил		цээжний тойрог	баруун гарын атгах хүч	зүүн гарын атгах хүч
хот	Mean	72.1	18.2	16.5
	Std. Dev	6.91193	6.63973	5.74970
хөдөө	Mean	73.8	19.9	18.7
	Std. Dev	7.21418	7.58584	7.07744
Total	Mean	73.3	19.4	17.9
	Std. Dev	7.15889	7.32938	6.74877

Хөдөө амьдарч байгаа 11-14 настай хүүхдүүдийн цээжний тойрог, баруун болон зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хүч хотод амьдарч байгаа хүүхдүүдийнхээс илүү сайн байна.

11-14 насны хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн онцлог

Хүснэгт 186. 11-14 насны хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн корреляц хамаарал

		хүйс	нас	хамрагдалт	ойрын зайн гүйлт 30.50m	уян хатан байдал	авхаалж самбаа	сумилт	байрнаас уртад харах	тэвчээр
хүйс	Pearson Correlation	1	-.017	-.056*	-.164**	-.118**	-.211**	.327**	.357**	-.131**
	Sig. (2-tailed)		.548	.047	.000	.000	.000	.000	.000	.000
нас	Pearson Correlation		1	-.080**	.093**	.101**	-.084**	.036	.238**	.153**
	Sig. (2-tailed)			.005	.001	.001	.003	.212	.000	.000
хамрагдалт	Pearson Correlation			1	-.263**	.065*	-.231**	.158**	.161**	.193**
	Sig. (2-tailed)				.000	.027	.000	.000	.000	.000
ойрын зайн гүйлт 30.50m	Pearson Correlation				1	-.065*	.186**	-.239**	-.245**	.093**
	Sig. (2-tailed)					.028	.000	.000	.000	.001

уян хатан байдал	Pearson Correlation					1	-.126**	.069*	.136**	.022
	Sig. (2- tailed)						.000	.021	.000	.466
авхаалж самбаа	Pearson Correlation						1	-.266**	-.316**	.087**
	Sig. (2- tailed)							.000	.000	.003
гар дээр суниалт	Pearson Correlation							1	.285**	-.090**
	Sig. (2- tailed)								.000	.002
байрнаас уртад харайх	Pearson Correlation								1	-.023
	Sig. (2- tailed)									.418
тэвчээр	Pearson Correlation									1
	Sig. (2- tailed)									

Бие бялдын бэлтгэлжилтийн хурд, уян хатан, авхаалж самбаа, хүч, байрнаас уртад харайх, тэсвэр нь 11-14 настай хүүхдийн хүйстэй хамааралтай хөгждөг байна.

Хурд, уян хатан, авхаалж самбаа, байрнаас уртад харайх, тэвчээр нь наснаас хамааралтайгаар нэмэгдсэн байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн хурд, авхаалж самбаа, хүч, байрнаас уртад харайх болон тэвчээр нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамааралтай хөгждөг байна.

Хурдны чанар буюу ойрын зайн гүйлт нь авхаалж самбаа, хүч, байрнаас уртад харайх болон тэвчээрийн чанартай харилцан хамааралтай хөгждөг байна.

Хүснэгт 187. Бие бялдын бэлтгэлжилтийн дундаж үзүүлэлт, 11-14 нас

нас	хүйс		хурд	уян хатан	авхаалж самбаа	байрнаас уртад харайлт	тэсвэр	хүч
11	эмэгтэй	Mean	9.6	8.4	10.2	130.7	164.2	12.09
		Std. Dev	2.5	7.1	1.8	23.2	43.8	.605
	эрэгтэй	Mean	8.9	12.8	9.6	145.1	143.9	11.78
		Std. Dev	2.8	65.2	1.8	27.6	33.2	.210
12	эмэгтэй	Mean	10.7	9.1	10.3	134.2	168.7	12.45
		Std. Dev	2.8	8.5	2.2	25.2	68.9	.661
	эрэгтэй	Mean	10.2	7.4	9.5	152.3	159.9	18.08
		Std. Dev	2.7	5.9	1.6	19.9	62.9	.679
13	эмэгтэй	Mean	10.5	9.7	10.3	143.6	175.9	12.79
		Std. Dev	2.3	7.7	2.2	20.4	68.1	.594

14	эрэгтэй	Mean	9.6	7.6	9.5	160.6	169.5	18.03
		Std. Dev	1.6	6.6	1.8	29.3	103.7	.666
	эмэгтэй	Mean	10.5	10.9	10.0	139.0	187.9	12.72
		Std. Dev	1.9	7.5	1.8	29.1	82.5	.978
	эрэгтэй	Mean	9.7	9.0	8.9	173.4	183.6	19.54
		Std. Dev	2.9	7.4	1.4	31.0	112.2	.717

11-14 настай хүүхдүүдийн тэсвэр буюу холын зайд гүйх чадвар ихээхэн ялгаатай, харин хүч буюу суниах чадварын гүйцэтгэл харьцангуй ялгаа багатай байна.

Хүснэгт 188. 11 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлтүүд	Mean		min	max
	судалгаа	харьцуулалт		
уян хатан	7.5	12.0	-10	29
хүч	18.3	18.1	2	51
байрнаас уртад харайх	145.1	146.9	1.5	199.7
хурд (30м)	8.9	7.9	2.3	26.4
авхаалж самбаа	9.6	9.3	4.5	19.0
тэсвэр 500м	144.4	127.0	309.0	83.2

Энэхүү судалгаанд хамрагдсан 11 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн хурд болон тэсвэрийн үзүүлэлт нь харьцуулсан үзүүлэлтийн дунджаас илүү байна.

Хүснэгт 189. 11 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлтүүд	Mean		min	max
	судалгаа	харьцуулалт		
уян хатан	8.40	17.1	-16.0	36
хүч	12.1	13.9	1	30
байрнаас уртад харайх	130.7	140.8	1.5	187.3
хурд (30м)	9.56	7.5	4.2	16.7
авхаалж самбаа	10.18	9.6	6.6	17.5
тэсвэр 500м	164.20	183.0	314.0	89.0

Судалгаанд хамрагдсан 11 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн хурд, авхаалж самбааны үзүүлэлт нь харьцуулсан үзүүлэлтийн дунджаас илүү байна.

Хүснэгт 190. 12 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлтүүд	Mean		min	max
	судалгаа	харьцуулалт		
уян хатан	7.4	13.5	-17.0	26
хүч	18.0	8.1	1.0	36.0
байрнаас уртад харайх	152.3	164.3	90.	201.0
хурд (30м)	10.2	8.3	6.1	29.7
авхаалж самбаа	9.5	9.1	5.3	15.9
тэсвэр 500м	159.9	-	90.0	620.0

Судалгаанд хамрагдсан 12 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн хурд болон хүчний үзүүлэлт нь харьцуулсан үзүүлэлтийн дунджаас илүү байна.

Хүснэгт 191. 12 настай эмэгтэй хүүхдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлтүүд	Mean		min	max
	судалгаа	харьцуулалт		
уян хатан	9.1	17.0	-14	60.1
хүч	12.5	14.0	1.0	40.0
байрнаас уртад харайх	134.2	150.1	1.6	178.3
хурд (30м)	10.7	9.5	6.4	29.9
авхаалж самбаа	10.3	9.7	7.6	19.9
тэсвэр 500м	166.6	-	82.0	380.1

Энэхүү судалгаанд харьцуулсан үзүүлэлтийн дундажтай харьцуулахад судалгаанд хамрагдсан 12 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт хурд, авхаалж самбааны үзүүлэлт илүү байна.

Хүснэгт 192. 13 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлтүүд	Mean		min	max
	судалгаа	харьцуулалт		
уян хатан	7.6	13.1	-13	32
хүч	18.0	8.2	2	42
байрнаас уртад харайх	160.6	167.3	1.7	234.3
хурд (30м)	9.6	7.8	6.6	15.6
авхаалж самбаа	9.5	9.0	1.5	17.6
тэсвэр 500м		-		

Энэхүү судалгаанд харьцуулсан үзүүлэлтийн дундажтай харьцуулахад судалгаанд хамрагдсан 13 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт хурд, хүчний үзүүлэлт илүү байна.

Хүснэгт 193. 13 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлтүүд	Mean		min	max
	судалгаа	харьцуулалт		
уян хатан	9.7	17.0	-20	35
хүч	12.8	14.8	1	32
байрнаас уртад харайх	143.6	157.9	98	183
хурд (30м)	10.5	8.8	7.2	27.7
авхаалж самбаа	10.3	9.9	7.4	22.0
тэсвэр 500м	175.9	-	94.67	530.0

Энэхүү судалгаанд харьцуулсан үзүүлэлтийн дундажтай харьцуулахад судалгаанд хамрагдсан 13 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн хурд, авхаалж самбааны чанарын үзүүлэлт илүү байна.

Хүснэгт 194. 14 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлтүүд	Mean		min	max
	судалгаа	харьцуулалт		
уян хатан	8.9	13.1	2.2	14.2
хүч	19.5	8.1	1	50
байрнаас уртад харайх	173.4	172.3	2.3	238.0
хурд (30м)	9.5	7.5	6.6	15.6
авхаалж самбаа	8.9	8.7	2.2	14.2
тэсвэр 500м	172.4	-	90.1	594.1

Энэхүү судалгаанд хамрагдсан 14 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн уян хатнаас бусад бүх үзүүлэлт нь харьцуулсан үзүүлэлтийн дунджаас илүү байна.

Хүснэгт 195. 14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлтүүд	Mean		min	max
	судалгаа	харьцуулалт		
10.9		16.8	-14	46
хүч	12.7	14.8	1	48
байрнаас уртад харайх	138.9	158.9	1.3	187.0
хурд (30м)	10.5	8.7	1.5	20.4
авхаалж самбаа	9.9	9.9	7.5	22.3
тэсвэр 500м	189.1	-	85.1	537.2

Энэхүү судалгаанд харьцуулсан үзүүлэлтийн дундажтай харьцуулахад судалгаанд хамрагдсан 14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт хурдны үзүүлэлт илүү байна.

Хүснэгт 196. Бие бялдрын бэлтгэлжилт, хөгжил хот, хөдөөгөөр ялгаатай байдал, 11-14 нас

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Хурд (50м)	Between Groups	113.775	1	113.775	20.355	.000
	Within Groups	6740.828	1206	5.589		
	Total	6854.603	1207			
уян хатан	Between Groups	1642.930	1	1642.930	32.398	.000
	Within Groups	59535.432	1174	50.712		
	Total	61178.361	1175			
Авхаалж самбаа	Between Groups	160.934	1	160.934	47.013	.000
	Within Groups	4087.310	1194	3.423		
	Total	4248.244	1195			
Хүч	Between Groups	5861.377	1	5861.377	75.084	.000
	Within Groups	92506.059	1185	78.064		
	Total	98367.436	1186			
Байрнаас уртад харайх	Between Groups	9903.239	1	9903.239	11.641	.001
	Within Groups	1035298.937	1217	850.698		

	Total	1045202.176	1218			
Тэсвэр 500/100м	Between Groups	20252.935	1	20252.935	5.141	.024
	Within Groups	4731221.665	1201	3939.402		
	Total	4751474.601	1202			

11-14 настай хүүхдүүдийн хурд, уян хатан чанар, авхаалж самбаа, хүч, байрнаас уртад харайх чадварууд нь тэдний хот, хөдөө амьдарч байгаатай холбоотой ялгаатай байна.

Хүснэгт 197. 11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдын хөгжлийн дундаж үзүүлэлт, байршлаар

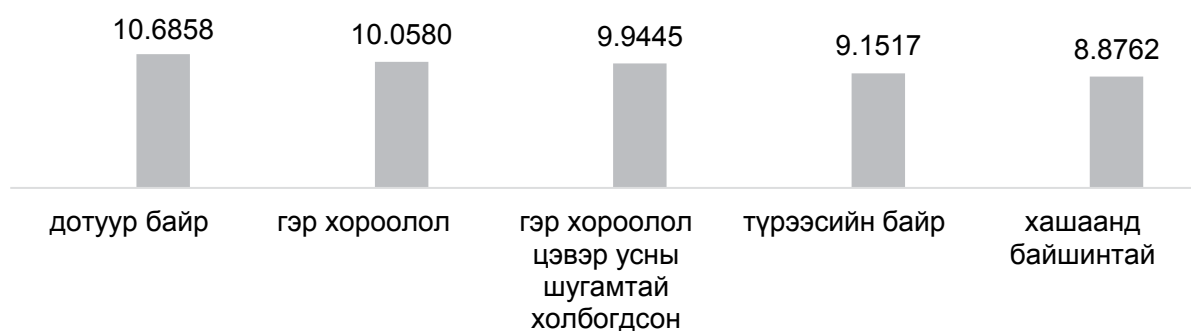
байршил		хурд (50м)	уян хатан	авхаалж самбаа	хүч	байрнаас уртад харайх
хот	Mean	10.4	7.0	10.3	12.4	143.7
	Std. Dev	3.16146	7.18457	2.01054	7.20904	25.49753
хөдөө	Mean	9.7	9.5	9.5	17.1	149.8
	Std. Dev	1.87077	7.09080	1.76942	9.49943	30.78054
Total	Mean	9.9	8.7	9.8	15.6	147.8
	Std. Dev	2.38307	7.21573	1.88548	9.10717	29.29385

11-14 настай хөдөө амьдарч байгаа хүүхдүүдийн бие бялдын бэлтгэлжилтийн хөгжил хотод амьдардаг хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн байна.

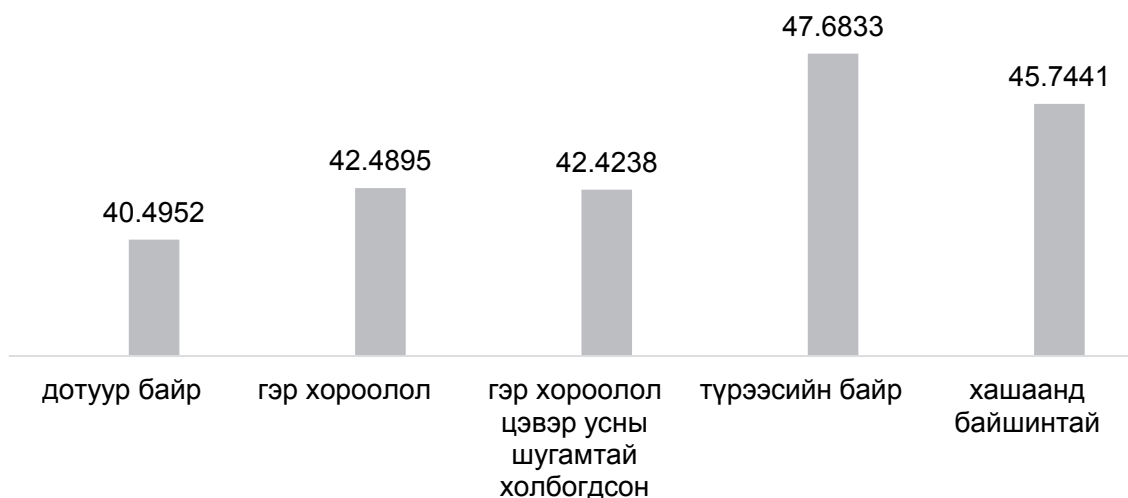
11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдын хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Амьдралын нөхцлийн ялгаатай байдал нь хүүхдүүдийн хурд ($r=.127$, $p<0.01$)-тай холбоотой байна. Мөн хүүхдийн биеийн жин ($r=.128$, $p<0.01$), биеийн өндөр ($r=.146$, $p<0.01$), баруун ба зүүн гарын атгах хүч ($r=.135$, $p<0.01$)-тэй холбоотой байна.

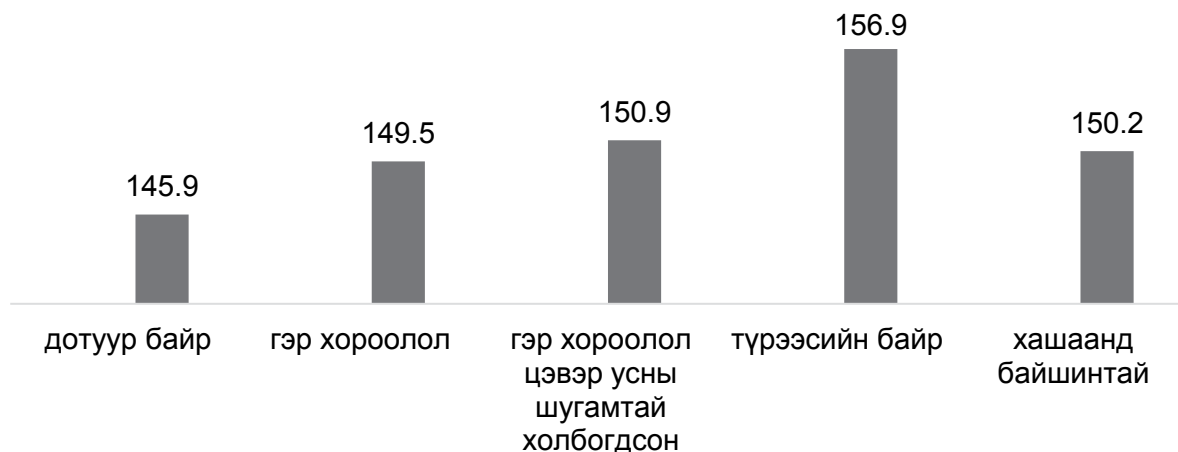
Зураг 130. Хурдны үзүүлэлт м/сек амьдралын нөхцлөөр, 11-14 нас

Зураг 131. 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн жин (кг), амьдралын нөхцлөөр

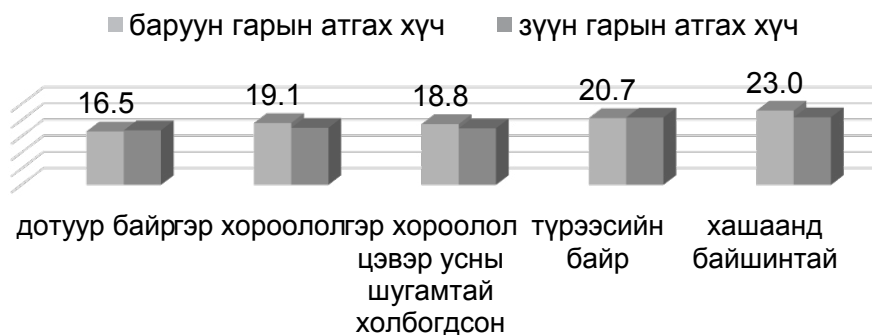

Зураг 132. 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн өндөр (см), амьдралын нөхцлөөр

Дотуур байр болон, гэр хороололд амьдардаг хүүхдүүдийн биеийн жин, биеийн өндөр цэвэр усны шугамтай холбогдсон болон холбогдоогүй байранд хашаанд амьдардаг хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна.

Зураг 133. 11-14 настай хүүхдүүдийн баруун болон зүүн гарын атгах хүч (кг), амьдралын нөхцлөөр

Баруун болон зүүн гарын атгах хүчний үзүүлэлтийг харахад түрээсийн байр болон хашаанд байшинд амьдардаг хүүхдүүдийнх дотуур байр болон гэр хороололд амьдардаг хүүхдүүдийнхээс илүү байх юм.

Хүүхэд тусдаа өрөөтэй эсэх нь 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн өндөр ($r=.166$, $p<0.01$), цээжний тойрог ($r=.118$, $p<0.01$)-той холбоотой байна.

Хүснэгт 198. Тусдаа өрөөтэй эсэх биеийн жин, цээжний тойрогтой холбоотой байдлын үзүүлэлт, 11-14 нас

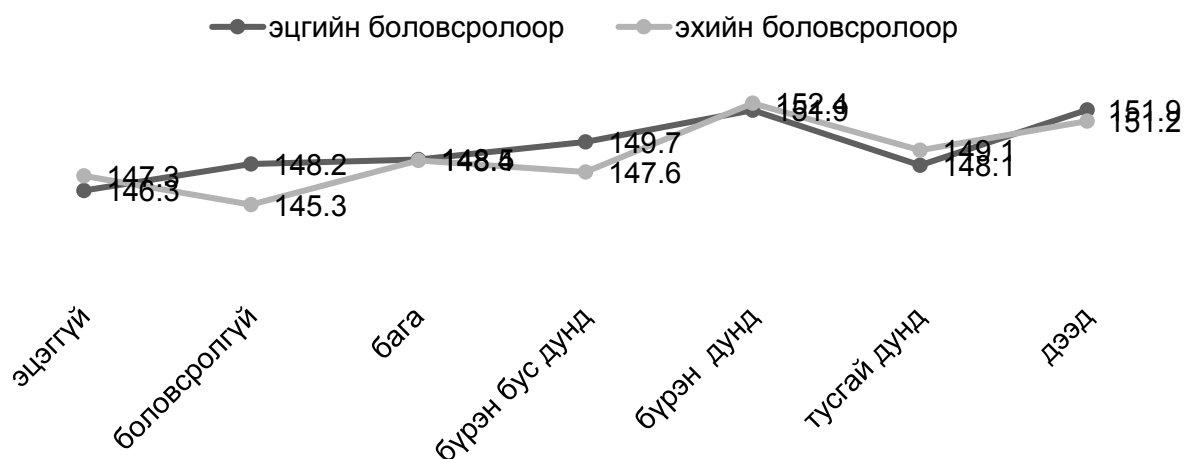
		цээжний тойрог	биеийн жин
тусдаа өрөөгүй	Mean	72.8	149.3
	Std. Dev	7.0	9.9
тусдаа өрөөтэй	Mean	74.7	153.3
	Std. Dev	7.5	10.2

Тусдаа өрөөтэй хүүхдүүдийн цээжний тойрог болон биеийн жин тусдаа өрөөгүй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Спортоор хичээллэдэг байдал нь энэ насны хүүхдүүдийн биеийн өндөр ($r=.112$, $p<0.01$), баруун ба зүүн гарын атгах хүч ($r=.123$, $p<0.01$) болон уушгины амьсгал гаргах хурд ($r=.113$, $p<0.01$)-тай холбоотой байна.

Эцгийн болон эхийн боловсролын ялгаатай байдал нь энэ насны хүүхдүүдийн биеийн өндөртэй ($r=.140$, $p<0.01$) холбоотой байна.

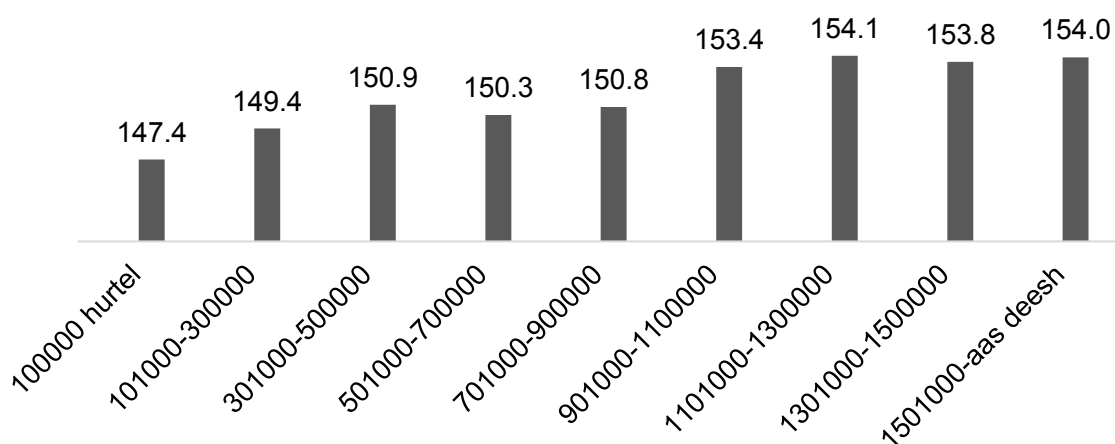
Зураг 134. 11-14 настай хүүхдүүдийн эцэг, эхийн боловсрол ба хүүхдийн биеийн өндөр (см)

Эцэг, эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэхэд хүүхдүүд өндөр болох төлөв ажиглагдаж байна. Эцэг эх нь дээд болон бүрэн дунд боловсролтой хүүхдүүдийн биеийн өндөр хамгийн их үзүүлэлттэй харин эцэг, эхгүй буюу эцэг эх нь боловсролгүй хүүхдүүдийн биеийн өндөр хамгийн доогуур үзүүлэлттэй байна.

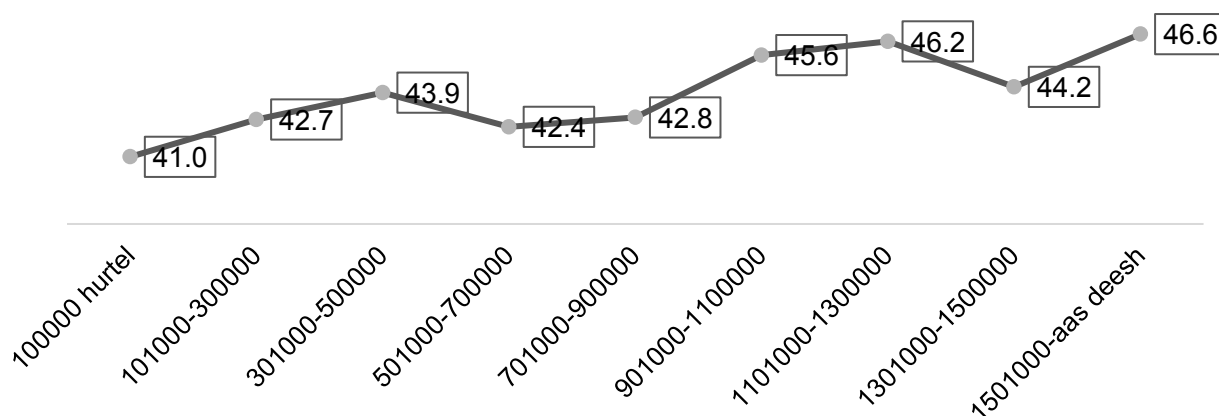
Өрхийн орлогын ялгаатай байдал нь 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн жин ($r=.143$, $p<0.01$), биеийн өндөр ($r=.194$, $p<0.01$), цээжний тойрог ($r=.121$, $p<0.01$), баруун ($r=.133$, $p<0.01$) болон зүүн гарын атгах хүч ($r=.135$, $p<0.01$)-тэй холбоотой байна.

Зураг 135. Өрхийн орлого ба хүүхдийн биеийн өндөр (см), 11-14 нас

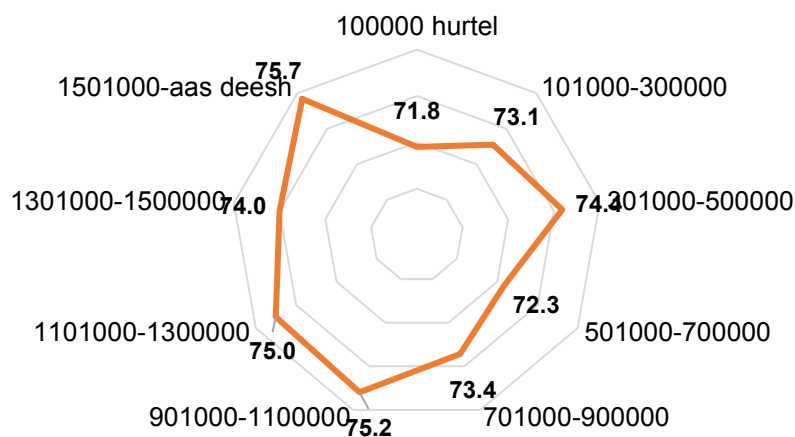
Хамгийн бага орлоготой айлын хүүхдүүдийн өндөр хамгийн доогуур үзүүлэлттэй бол 1101000-1300000 сарын орлоготой айлын хүүхдүүд хамгийн өндөр байна.

Зураг 136. Өрхийн орлого ба 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн жин (кг)

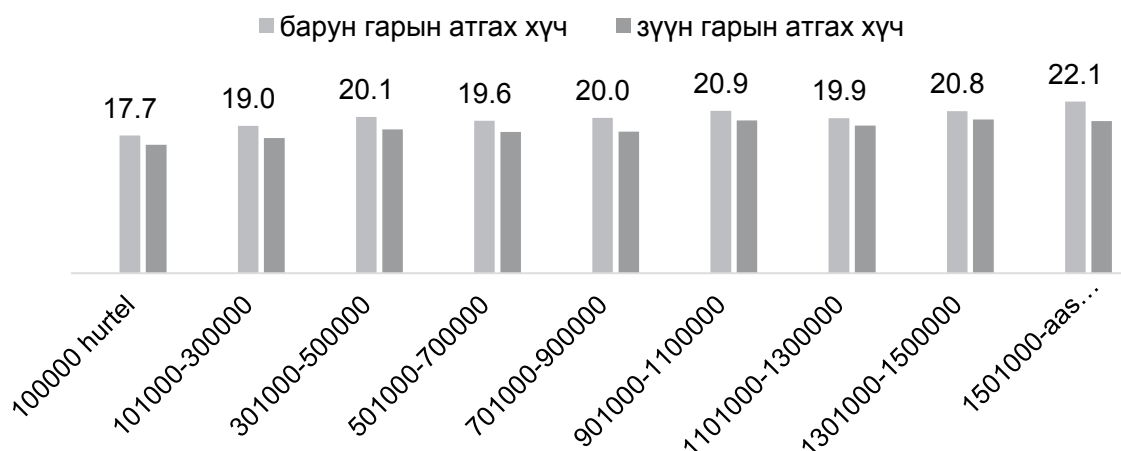
Хамгийн өндөр орлоготой айлын хүүхдүүдийн жин их, хамгийн бага орлоготой айлын хүүхдүүдийн жин бага байна.

Зураг 137. Өрхийн орлого ба цээжний тойрог (см), 11-14 нас

Өрхийн орлого бага хүүхдүүдийн цээжний тойргийн үзүүлэлт өрхийн орлого өндөр хүүхдүүдийн цээжний тойргоос доогуур байна.

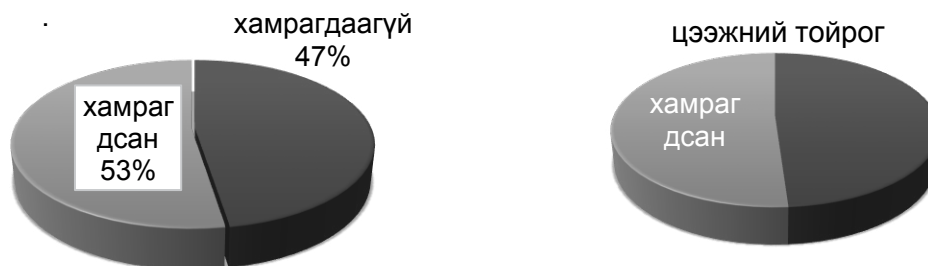
Зураг 138. Өрхийн орлого ба баруун, зүүн гарын атгах хүч (кг), 11-14 нас

Өрхийн орлого хамгийн бага гэрт амьдардаг хүүхдүүдийн атгах хүчний үзүүлэлт, өрхийн орлого хамгийн өндөр гэрт амьдардаг хүүхдүүдийн атгах хүчний үзүүлэлтийн хооронд 4.4 кг-ийн зөрүүтэй орлого нэмэгдэхэд атгах хүч нэмэгдэж байна.

Сургуулийн гадна байгаа 11-14 настай хүүхдүүдийн хувьд цаашид суралцах хүсэлтэй эсэх нь тэдний биеийн жин ($r=.113$, $p<0.01$), цээжний тойрог ($r=.168$, $p<0.01$), бүсэлхийн тойрогтой ($r=.155$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Зураг 139. Сургуульд хамрагдсан эсэх ба хөгжлийн үзүүлэлт (см), 11-14 нас

Сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн биеийн жин сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс илүү байгаагаас гадна цээжний тойргын хувьд мөн хамрагдсан хүүхдүүдийнх илүү байна.

Дүгнэлт

Дотуур байр болон, гэр хороололд амьдардаг хүүхдүүдийн биеийн жин, биеийн өндөр цэвэр усны шугамтай холбогдсон болон холбогдоогүй байранд хашаанд амьдардаг хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна.

Баруун болон зүүн гарын атгах хүчний үзүүлэлтийг харахад түрээсийн байр болон хашаанд байшинд амьдардаг хүүхдүүдийнх дотуур байр болон гэр хороололд амьдардаг хүүхдүүдийнхээс илүү байх юм.

Эцэг, эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэхэд хүүхдүүд өндөр болох төлөв ажиглагдаж байна. Эцэг эх нь дээд болон бүрэн дунд боловсролтой хүүхдүүд хамгийн өндөр үзүүлэлттэй харин эцэг, эхгүй буюу эцэг эх нь боловсролгүй хүүхдүүдийн биеийн өндөр хамгийн доогуур үзүүлэлттэй байна.

Хамгийн өндөр орлоготой айлын хүүхдүүдийн жин их, хамгийн бага орлоготой айлын хүүхдүүдийн жин бага байна.

Өрхийн орлого бага хүүхдүүдийн цээжний тойргийн үзүүлэлт өрхийн орлого өндөр хүүхдүүдийн цээжний тойргоос доогуур байна.

Өрхийн орлого хамгийн бага гэрт амьдардаг хүүхдүүдийн атгах хүчний үзүүлэлт, өрхийн орлого хамгийн өндөр гэрт амьдардаг хүүхдүүдийн атгах хүчний үзүүлэлтийн хооронд 4.4 кг-ийн зөрүүтэй орлого нэмэгдэхэд атгах хүч нэмэгдэж байна.

Сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн биеийн жин сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс илүү байгаагаас гадна цээжний тойргын хувьд мөн хамрагдсан хүүхдүүдийнх илүү байна.

Бие бялдрын хөгжлийн онцлог

1. 11-14 настай хүүхдүүдийн биеийн жин, биеийн өндөр цээжний тойрог, баруун болон зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хүч хүйсээс хамаарч ялгаатай хөгждөг байна.
2. 11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдрын хөгжил нь нас болон сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамаарч байна.
3. Судалгаанд хамрагдсан 11-14 насны хүүхдүүдийн гарын атгах хүч болон уушгины амьсгал гаргах хурдны гүйцэтгэл бие бялдрын хөгжлийн бусад үзүүлэлтүүдтэй хамааралтай байна.
4. Бие бялдрын хөгжлийн бүх үзүүлэлтүүд нь харилцан хамааралтай байна.
5. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн биеийн жингийн үзүүлэлтийг авч үзэхэд бидний харьцуулсан үзүүлэлтээр зарим насан дээр ахисан байна.
6. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн биеийн өндрийн үзүүлэлтийг харьцуулсан үзүүлэлтээр авч үзэхэд буураагүй бүх насан дээр ахисан байна.
7. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн биеийн хөгжлийн индексийг тооцоход бүх насны хүүхдүүдийн индекс хэвийн үзүүлэлтэй байна.
8. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн нас нэмэгдэх тутам баруун ба зүүн гарын атгах хүч нэмэгдэх бөгөөд эрэгтэй хүүхдүүдийнх эмэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү хүчтэй байна.
9. Уушгины амьсгал гаргах хурд нь бие бялдрын хөгжлийн бусад үзүүлэлтэй хамааралтай бөгөөд эрэгтэй хүүхдүүдийнх эмэгтэй хүүхдийнхээс илүү үзүүлэлтэй байна.

10. Хөдөө амьдарч байгаа 11-14 настай хүүхдүүдийн цээжний тойрог, баруун болон зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хүч хотод амьдарч байгаа хүүхдүүдийнхээс илүү сайн хөгжсөн байна.

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн онцлог

1. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хурд, уян хатан, авхаалж самбаа, хүч, байрнаас уртад харайх болон тэвчээрийн чанар нь 11-14 настай хүүхдийн хүйстэй хамааралтай байна.
2. Ойрын зайн гүйлт, уян хатан, авхаалж самбаа, байрнаас уртад харайх, тэвчээр нь наснаас хамааралтай байна.
3. 11-14 настай хүүхдүүдийн хурд, авхаалж самбаа, хүч, байрнаас уртад харайх болон тэвчээрийн чанар нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамааралтай байна.
4. Хурдны чанар буюу ойрын зайн гүйлт нь авхаалж самбаа, хүч, байрнаас уртад харайх болон тэвчээрийн чанартай харилцан хамааралтай хөгждөг байна.
5. Судалгаанд харьцуулсан үзүүлэлтийн дундажтай харьцуулахад судалгаанд хамрагдсан 11 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт хурд, тэсвэрийн үзүүлэлт илүү байна. Судалгаанд харьцуулсан үзүүлэлтийн дундажтай харьцуулахад судалгаанд хамрагдсан 11 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт хурд, авхаалжийн үзүүлэлт илүү байна.
6. Судалгаанд хамрагдсан 12 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн хурд, хүчний дундаж үзүүлэлт; 12 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн хурд болон авхаалж самбааны дундаж нь харьцуулсан үзүүлэлтийн дунджаас илүү байна.
7. Судалгаанд харьцуулсан үзүүлэлтийн дундажтай харьцуулахад судалгаанд хамрагдсан 13 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт хурд, хүч болон авхаалж самбааны дундаж үзүүлэлт илүү байна.
8. Судалгаанд харьцуулсан үзүүлэлтийн дундажтай харьцуулахад судалгаанд хамрагдсан 14 настай эрэгтэй хүүхдүүдийн бэлтгэлжилтийн бүх үзүүлэлт уян хатнаас бусад нь илүү байна. Судалгаанд харьцуулсан үзүүлэлтийн дундажтай харьцуулахад судалгаанд хамрагдсан 14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт хурдны үзүүлэлт илүү байна.
9. 11-14 настай хөдөө амьдарч байгаа хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хөгжил нь хотод амьдардаг хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

3.3.3 ТАНИН МЭДЭХҮЙН ХӨГЖЛИЙН ОНЦЛОГ

11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн чадварын статистик үзүүлэлтийг авч үзэв.

Хүснэгт 199. 11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн чадварын корреляц хамаарал

		Ажигч чанар	Анхаарлын төвлөрөлт	Анхаарлын шилжилт	Богино хугацааны ой	Сонорын ой	Утгын ой	Хийсвэр сэтгэхүй	Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл	хүйс	нас
Ажигч чанар	Pearson Correlation	1	.167**	.164**	.114**	.239**	.252**	.071*	.244**	-.012	.076**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000	.000	.000	.013	.000	.673	.007
Анхаарлын төвлөрөлт	Pearson Correlation		1	-.053	-.008	.092**	.282**	.029	.075**	-.066*	.099**
	Sig. (2-tailed)			.063	.786	.001	.000	.310	.009	.021	.000
Анхаарлын шилжилт	Pearson Correlation			1	.046	.079**	.016	.052	.040	-.042	-.020
	Sig. (2-tailed)				.107	.005	.583	.070	.165	.139	.488
Богино хугацааны ой	Pearson Correlation				1	.239**	.125**	.017	.111**	-.068*	.088**
	Sig. (2-tailed)					.000	.000	.551	.000	.018	.002
Сонорын ой	Pearson Correlation					1	.274**	.062*	.236**	.126**	.023
	Sig. (2-tailed)						.000	.031	.000	.000	.425
Утгын ой	Pearson Correlation						1	.072*	.299**	-.069*	.094**
	Sig. (2-tailed)							.012	.000	.016	.001
Хийсвэр сэтгэхүй	Pearson Correlation							1	.086**	.057*	.032
	Sig. (2-tailed)								.002	.045	.265
Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл	Pearson Correlation								1	-.063*	.044
	Sig. (2-tailed)									.028	.123
хүйс	Pearson Correlation									1	-.017
	Sig. (2-tailed)										.548
нас	Pearson Correlation										1
	Sig. (2-tailed)										

Судалгаанд хамрагдсан 11-14 насны хүүхдүүдийн аливааг ажиглах чадвар нь анхаарал болон ой тогтоолттой холбоотой байна ($p < 0.01$).

Анхаарлын тогтворжилт нь утгын ой тогтоолттой хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Богино хугацааны харааны ойтогтоолт нь сонорын ой тогтоолттой холбоотой хөгждөг байна ($p < 0.01$).

Мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар нь ажиглах чадвар болон анхаарлын төвлөрөлттэй холбоотой байна ($p < 0.01$).

Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл нь утгын ой тогтоолт болон ажиглах чадвартай хамааралтай байна.

Анхаарлын тогтворжилт болон богино хугацааны харааны ой тогтоолт нь судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн наснаас хамааралтайгаар ялгаатай хөгждөг байна.

Хүснэгт 200. Танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгаврын гүйцэтгэл настай холбоотой ялгаатай байдлын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ажигч чанар	Between Groups	6.064	3	2.021	3.773	.010
	Within Groups	657.355	1227	.536		
анхаарлын тогтворжилт	Between Groups	21.867	3	7.289	4.466	.004
	Within Groups	2018.702	1237	1.632		
анхаарлын шилжилт	Between Groups	8.288	3	2.763	1.526	.206
	Within Groups	2215.480	1224	1.810		
богино хугацааны харааны ой тогтоолт	Between Groups	13.966	3	4.655	4.216	.006
	Within Groups	1354.870	1227	1.104		
сонорын ой тогтоолт	Between Groups	1.917	3	.639	.746	.525
	Within Groups	1058.986	1237	.856		
утгын ой тогтоолт	Between Groups	14.069	3	4.690	4.644	.003
	Within Groups	1236.896	1225	1.010		
хийсвэр сэтгэхүй	Between Groups	.714	3	.238	.533	.660
	Within Groups	548.102	1227	.447		
сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл	Between Groups	4.994	3	1.665	1.269	.283
	Within Groups	1608.993	1227	1.311		

11-14 насны хүүхдүүдийн наснаас хамаарч аливааг анхаарлын тогтворжилт, богино хугацааны харааны ой тогтоолт, мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар ялгаатай байна.

Хүснэгт 201. 11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн гүйцэтгэлийн дундаж

нас	хүйс	Ажигч чанар	Анхаарлын тогтворжилт	Богино хугацааны харааны ой тогтоолт	Сонсож тогтоох чадвар	Утгачлан тогтоох чадвар
11	эмэгтэй	2.57	2.17	2.02	3.04	2.52

	эрэгтэй	2.49	2.13	1.92	2.84	2.38
12	эмэгтэй	2.73	2.31	2.34	3.09	2.65
	эрэгтэй	2.69	1.98	2.03	2.89	2.47
13	эмэгтэй	2.74	2.39	2.25	3.25	2.83
	эрэгтэй	2.67	2.23	2.08	2.88	2.64
14	эмэгтэй	2.65	2.53	2.24	3.07	2.71
	эрэгтэй	2.76	2.41	2.26	2.89	2.66

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн сургуульд сурч байгаа эсэхээс хамаарч ажигч чанар, анхаарлын тогтворжилт, харааны ой тогтоолт, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолт, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл ялгаатай хөгждөг байна. Тэр дундаа анхаарлын тогтворжилт, мэдээллийг утгаар нь тогтоох чадвар болон сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл сургуульд хамрагдсан болон хамрагдаагүй хүүхдүүдийн хувьд ихээхэн ялгаатай хөгжиж байна. Өөрөөр хэлбэл, сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн гүйцэтгэл сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Хүснэгт 202. Танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгаврын гүйцэтгэл сургуульд хамрагдсан эсэхтэй холбоотой ялгаатай байдлын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ажигч чанар	Between Groups	18.595	1	18.595	35.442	.000
	Within Groups	644.823	1229	.525		
анхаарлын тогтворжилт	Between Groups	136.829	1	136.829	89.051	.000
	Within Groups	1903.740	1239	1.537		
анхаарлын шилжилт	Between Groups	8.844	1	8.844	4.895	.027
	Within Groups	2214.924	1226	1.807		
богино хугацааны харааны ой тогтоолт	Between Groups	13.797	1	13.797	12.513	.000
	Within Groups	1355.040	1229	1.103		
сонорын ой тогтоолт	Between Groups	73.634	1	73.634	92.409	.000
	Within Groups	987.269	1239	.797		
утгын ой тогтоолт	Between Groups	96.108	1	96.108	102.112	.000
	Within Groups	1154.857	1227	.941		
хийсвэр сэтгэхүй	Between Groups	1250.965	1228			
	Within Groups	3.491	1	3.491	7.868	.005
сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл	Between Groups	545.324	1229	.444		
	Within Groups	100.271	1	100.271	81.411	.000

Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдсан эсэхтэй холбоотой мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар, мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар, анхаарлын тогтвортой барих чадвар, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл ялгаатай байна.

Хүснэгт 203. Танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгаврын гүйцэтгэл хүйстэй холбоотой ялгаатай байдлын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ажигч чанар	Between Groups	.096	1	.096	.178	.673
	Within Groups	663.322	1229	.540		
анхаарлын тогтворжилт	Between Groups	8.768	1	8.768	5.347	.021
	Within Groups	2031.801	1239	1.640		
анхаарлын шилжилт	Between Groups	3.965	1	3.965	2.190	.139
	Within Groups	2219.802	1226	1.811		
богино хугацааны харааны ой тогтоолт	Between Groups	6.274	1	6.274	5.659	.018
	Within Groups	1362.563	1229	1.109		
сонорын ой тогтоолт	Between Groups	16.894	1	16.894	20.049	.000
	Within Groups	1044.008	1239	.843		
утгын ой тогтоолт	Between Groups	5.939	1	5.939	5.853	.016
	Within Groups	1245.026	1227	1.015		
хийсвэр сэтгэхүй	Between Groups	1.797	1	1.797	4.037	.045
	Within Groups	547.019	1229	.445		
сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл	Between Groups	6.306	1	6.306	4.821	.028

11-14 насны хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож тогтоох чадварын гүйцэтгэл хүйсээс хамаарч ялгаатай буюу эмэгтэй хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар нь эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс бага зэрэг илүү байх талтай байна.

Хүснэгт 204. 11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим даалгаврын гүйцэтгэлийн дундаж, сургуульд хамрагдсан эсэхээр

Сургуульд хамрагдсан эсэх		Сонорын ой тогтоолт	Утгын ой тогтоолт	Хийсвэр сэтгэхүй	Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл
Хамрагдаагүй	Mean	2.36	1.88	2.60	2.26
	Std. Dev.	.870	.862	.658	.959
Хамрагдсан	Mean	3.09	2.72	2.76	3.11
	Std. Dev.	.896	.985	.667	1.130
11-14 нас бүгд	Mean	2.99	2.61	2.74	3.00
	Std. Dev.	.925	1.009	.668	1.146

Хүснэгт 205. 11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн даалгаврын гүйцэтгэл, байршилтай холбоотой ялгаатай байдлын статистик үзүүлэлт

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ажигч чанар	Between Groups	.602	1	.602	1.116	.291
	Within Groups	662.816	1229	.539		
	Total	663.418	1230			
	Between Groups	458.466	1	458.466	359.041	.000

анхаарлын тогтворжилт	Within Groups	1582.103	1239	1.277		
	Total	2040.569	1240			
анхаарлын шилжилт	Between Groups	35.216	1	35.216	19.727	.000
	Within Groups	2188.552	1226	1.785		
	Total	2223.768	1227			
Богино хугацааны ой тогтоолт	Between Groups	1.771	1	1.771	1.592	.207
	Within Groups	1367.066	1229	1.112		
	Total	1368.837	1230			
Сонорын ой тогтоолт	Between Groups	6.827	1	6.827	8.025	.005
	Within Groups	1054.075	1239	.851		
	Total	1060.902	1240			
Утгын ой тогтоолт	Between Groups	42.720	1	42.720	43.383	.000
	Within Groups	1208.245	1227	.985		
	Total	1250.965	1228			
Хийсвэр сэтгэхүй	Between Groups	.001	1	.001	.002	.967
	Within Groups	548.815	1229	.447		
	Total	548.816	1230			
Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл	Between Groups	1.670	1	1.670	1.273	.259
	Within Groups	1612.317	1229	1.312		
	Total	1613.987	1230			

11-14 настай хүүхдүүдийн хот, хөдөөд амьдарч байгаатай холбоотой тэдний анхаарлын тогтворжилт ба шилжилт, мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар ялгаатай байна.

Хүснэгт 206. 11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим даалгаврын гүйцэтгэлийн дундаж үзүүлэлт, байршлаар

байршил	анхаарлын тогтворжилт	анхаарлын шилжилт	Утгын ой тогтоолт
хот	Mean	1.41	2.69
	Std. Dev.	.754	1.424
хөдөө	Mean	2.70	2.33
	Std. Dev.	1.276	1.291
11-14 нас бүгд	Mean	2.27	2.45
	Std. Dev.	1.283	1.346

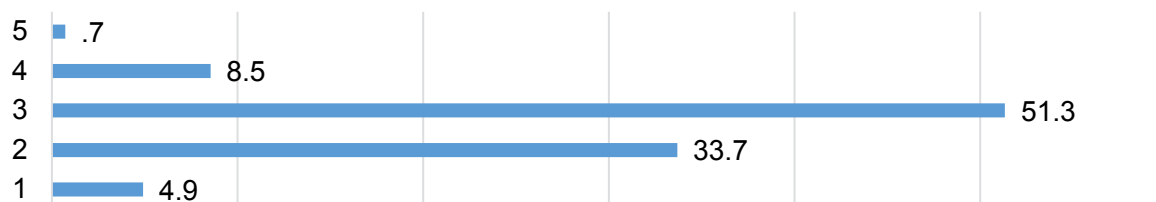
Хөдөө амьдарч байгаа 11-14 настай хүүхдүүдийн анхаарлаа тогтворжуулах болон мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар хотод амьдарч байгаа хүүхдүүдийнхээс илүү байгаа бол харин анхаарлаа шилжүүлэх чадвар нь хотод амьдардаг хүүхдүүдийнх илүү байна.

Ажигч чанар, ой, тогтоолт, анхаарал, сэтгэхүйн хөгжлийн онцлог

Ажигч чанар

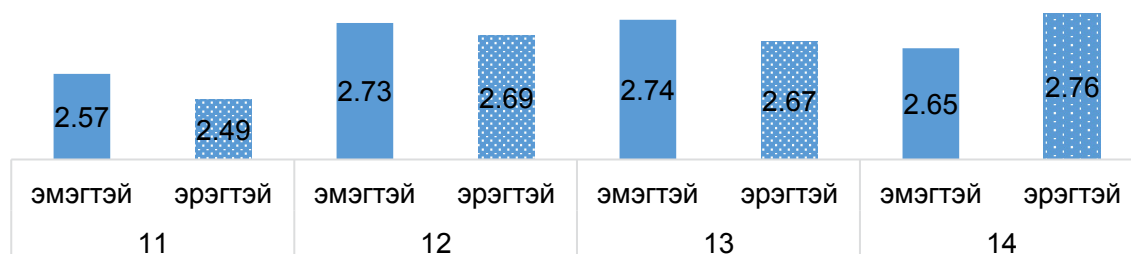
Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт 1.74 буюу сул үзүүлэлттэй байна. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдсан эсэхээс ажигч чанарын үзүүлэлт үл хамаарч байна.

Зураг 140. 11-14 настай хүүхдүүдийн ажигч чанар, түвшнээр

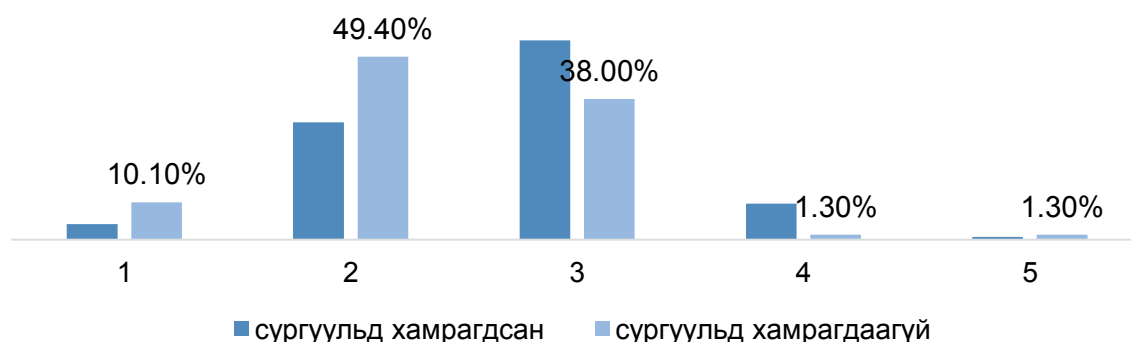
Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн ажиглах чадвар дундаж буюу дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй байна.

Зураг 141. 11-14 настай хүүхдүүдийн ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

11-14 настай хүүхдүүдийн аливааг ажиглах чадвар 11-13 насанд эмэгтэй хүүхдүүд эрэгтэй хүүхдүүдээс илүү байсан бол 14 насанд эрэгтэй хүүхдүүд эмэгтэй хүүхдүүдээс илүү үзүүлэлттэй байна.

Зураг 142. 11-14 настай хүүхдүүдийн ажигч чанарын үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр

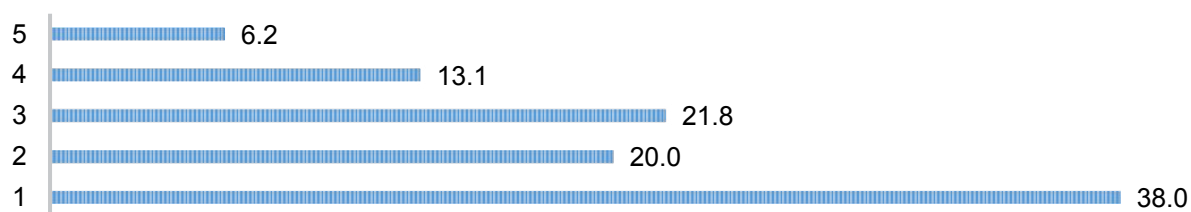

Сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн ажигч чанарын үзүүлэлт сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс илүү байна ($p < 0.01$).

Анхаарлын тогтворжилт

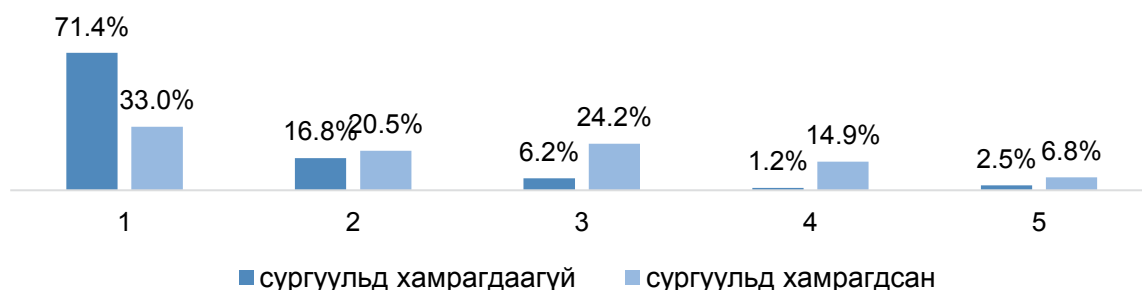
Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилтын дундаж үзүүлэлт 2.27 харин анхаарлын шилжилтийн дундаж үзүүлэлт 2.45 байна.

Зураг 143. 11-14 настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт, түвшинээр

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн олонхынх нь анхаарлын тогтворжилт сул гарсан байна. Нэгдүгээр түвшинд цөөнгүй хувь нь хамаарсан нь анхаарал татаж байна. Анхаарлын шилжилт мөн ялгаагүй 34.5 хувь нь нэгдүгээр; 19.2 хувь нь хоёрдугаар түвшинд байна. Үүнээс харахад анхаарлын шилжилт мөн энэ насанд сул үзүүлэлттэй байна.

Зураг 144. 11-14 настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилтын үзүүлэлт, сургуульд хамрагдалтаар

Анхаарлын тогтворжилт нь сургуульд хамрагдсан эсэхээр хамаарч ялгаатай үзүүлэлттэй байгаа бөгөөд сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн анхаарлаа төвлөрүүлэх чадвар хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс сул байна.

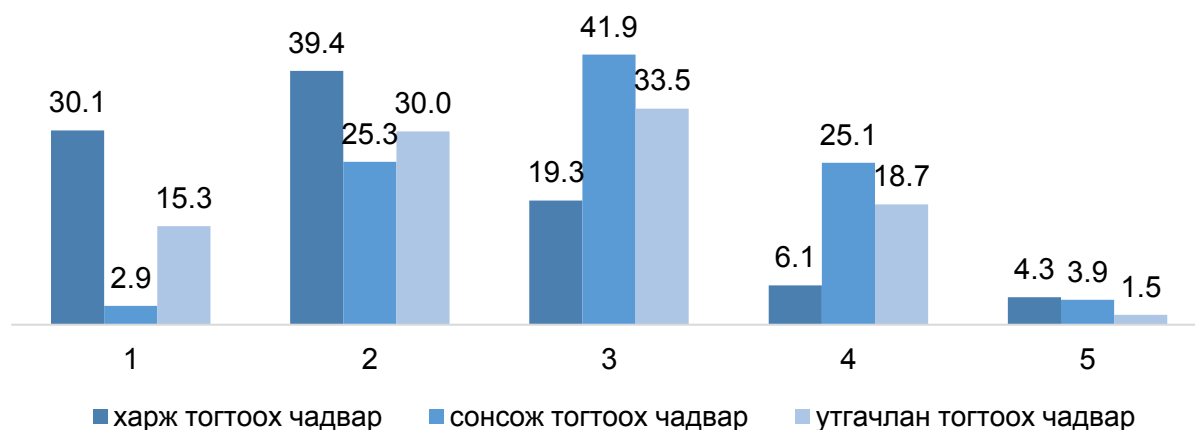
Ой тогтоолт

Хүснэгт 207. Ой тогтоолтын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас

Чадвар	min	max	mean	Std.Dev
Богино хугацааны харааны ой тогтоол	1	5	2.14	1.055
Сонорын ой тогтоолт	1	5	2.99	.925
Утгын ой тогтоолт	1	5	2.74	.668

Дундаж үзүүлэлтээс харахад, 11-14 настай хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар нь дунджид ойр, харин богино хугацааны харааны ой тогтоолтын дундаж сонорын болон утгын ой тогтоолттой харьцуулахад доогуураас гадна дунджаас доогуур байна.

Зураг 145. 11-14 настай хүүхдүүдийн ой тогтоолт, түвшинээр

Мэдээллийг харж тогтоох чадвар 11-14 насны хүүхдүүдийн хувьд 1 ба 2 дугаар түвшинд сонсож болон утгачлан тогтоох чадвартай харьцуулахад илүү хамаарч байна. Сонсож тогтоох чадвар нь 1 дүгээр түвшинд хамгийн цөөн хүүхэд хамаарч, харин дундаж түвшинд хамгийн өндөр хувьтай байна.

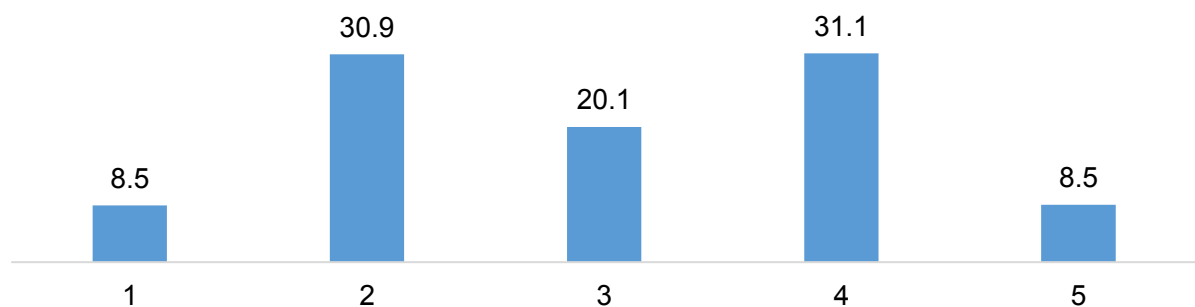
Хүснэгт 208. Богино хугацааны харааны ой тогтоолт, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолтын корреляц хамаарал, 11-14 нас

		Богино хугацааны харааны ой тогтоолт	Сонорын ой тогтоолт	Утгын ой тогтоолт
Богино хугацааны харааны ой тогтоолт	Pearson Correlation	1	.239**	.125**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000
Сонорын тогтоолт	Pearson Correlation		1	.274**
	Sig. (2-tailed)			.000
Утгын тогтоолт	Pearson Correlation			1
	Sig. (2-tailed)			

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн сонорын ой тогтоолт богино хугацааны харааны ой тогтоолтоос илүү хөгжсөн байна ($p < 0.01$).

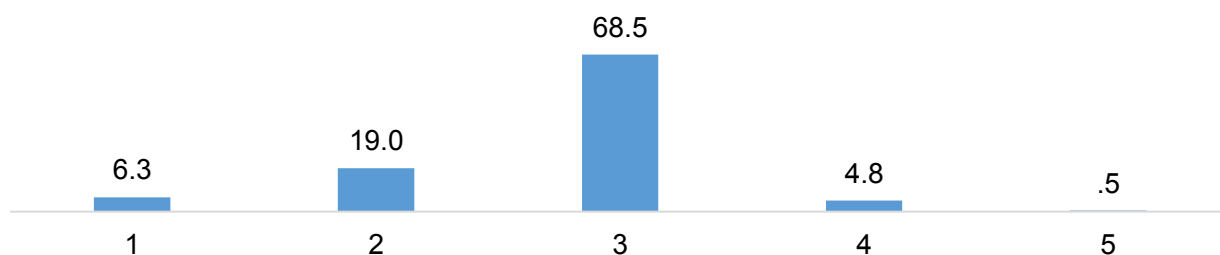
Сэтгэхүй

Зураг 146. 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, түвшинээр

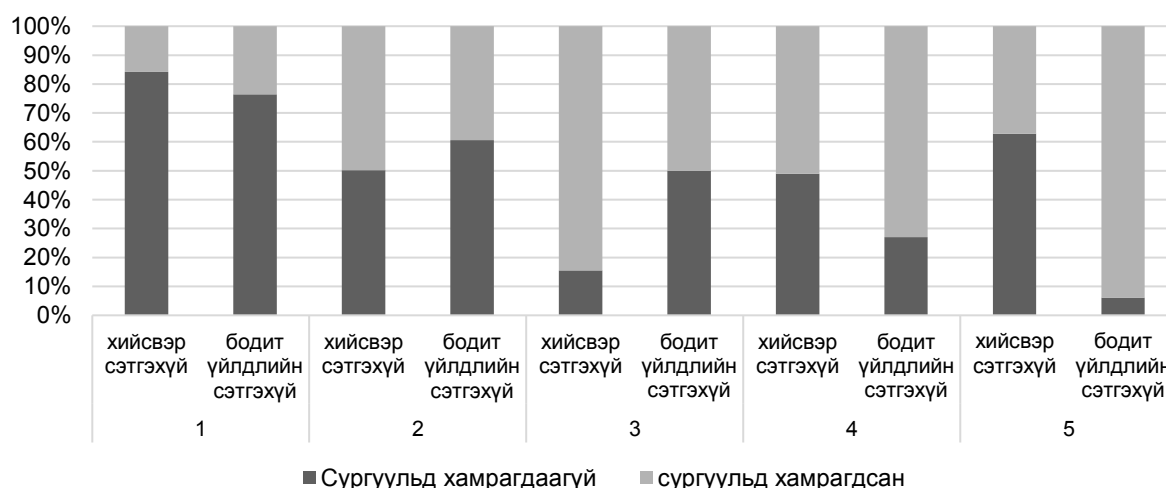
11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн хөгжлийг түвшнээр авч үзэхэд хэвийн бус тархалттай байна.

Зураг 147. 11-14 настай хүүхдүүдийн хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил, түвшнээр

11-14 настай хүүхдүүдийн хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил дундаж түвшинд байна. Сэтгэхүйн хөгжлийн үзүүлэлтийг харахад тухайн насны хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл хийсвэр сэтгэхүйтэй харьцуулахад сул байна.

Зураг 148. Хийсвэр сэтгэхүй үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан байдлаар 11-14 нас

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн сэтгэхүйн хөгжил сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс сул байна.

судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн нас нэмэгдэх тутам хийсвэр сэтгэхүйн гүйцэтгэлийн дундаж болон дунджаас дээгүүр шатанд хамаарах хүүхдийн хувь өссөн байна. Харин тэдний нас нэмэгдэх тутам хийсвэр бодит үйлдлийн сэтгэхүйн гүйцэтгэлийн дундаж болон дунджаас дээгүүр шатанд хамаарах хүүхдийн хувь өссөн байна.

Хэл ярианы хөгжил

Хүснэгт 209. Хэл ярианы чадварын статистик үзүүлэлт, 11-14 нас

	санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар	санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар	холбоос ашиглах ярих чадвар	тоочиж ярих чадвар	дүгнэж ярих чадвар	үгийн тоо
Mean	2.50	2.00	1.19	2.31	3.11	23.56
Std. Dev	1.209	.867	.474	1.412	1.411	12.368
Range	4	4	4	4	4	73
Min	1	1	1	1	1	2
Max	5	5	5	5	5	75

Санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадварын гүйцэтгэлийн дундаж 2.5 байгаа бол нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадварын дундаж үзүүлэлт 2 буюу дунджаас доогуур байна. Холбоос үг ашиглаж ярих чадвар сул буюу дундаж 1.19 байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар дунджаас дээгүүр байна. 11-14 настай хүүхдүүд дунджаас 23.56 үг ашиглан ярьж байна. Хамгийн багадаа 2 үг хэлсэн бол өгөгдсөн 3 минутад хамгийн ихдээ 75 үг ашиглан санаагаа илэрхийлсэн байна.

Хүснэгт 210. 11-14 настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадварын корреляц хамаарал

		Сургуульд хамрагдалт	хүйс	нас	Бодит үгийн утга тайлбарла х чадвар	Салаа утгатай үгийн утга тайлбарла х чадвар	Хийсвэр утгатай үгийн утга тайлбарла х чадвар
Сургуульд хамрагдалт	Pearson Correlation	1	.056*	.080**	.264**	.295**	.242**
	Sig. (2- tailed)		.047	.005	.000	.000	.000
хүйс	Pearson Correlation		1	-.017	-.100**	-.116**	-.142**
	Sig. (2- tailed)			.548	.000	.000	.000
нас	Pearson Correlation			1	.079**	.139**	.062*
	Sig. (2- tailed)				.006	.000	.029
Бодит үгийн утга тайлбарла х чадвар	Pearson Correlation				1	.538**	.644**
	Sig. (2- tailed)					.000	.000
Салаа утгатай үгийн утга тайлбарла х чадвар	Pearson Correlation					1	.545**
	Sig. (2- tailed)						.000

Хийсвэр утгатай үгийн утга тайлбарла х чадвар	Pearson Correlatio n						1
	Sig. (2- tailed)						

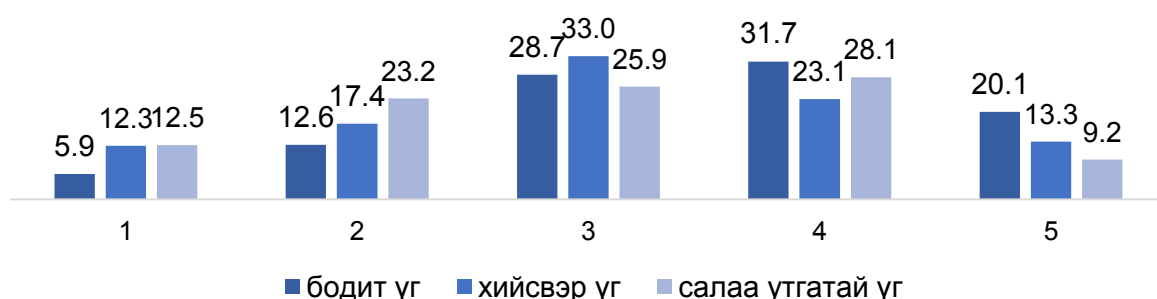
11-14 настай хүүхдүүдийн хэл ярианы хөгжил нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэх болон хүйстэй хамааралтай байна. Сургуульд хамрагдаагүй болон сургуулиас гадуур байгаа хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадвар нь хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна. Мөн эмэгтэй хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадвар нь эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар нь нас нэмэгдэх тутам сайжирч байгаа онцлогтой байна.

Бодит үгийн утга тайлбарлах чадвар нь салаа утгатай болон хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвартай харилцан хамааралтай хөгждөг байна.

Үгийн утгыг таньж, тайлбарлах чадвар

Зураг 149. Үг тайлбарлах чадварын түвшин, насаар

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадварыг авч үзэхэд бодит үгийг утгыг хийсвэр болон салаа үгийн утгаас илүү мэдэж байна.

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн гүйцэтгэлийн дундаж үзүүлэлтэд дүн шинжилгээ хийхэд бодит үгийн утгыг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлд салаа утгатай болон хийсвэр үгийн утга тайлбарлах чадвартай харьцуулахад өндөр буюу дунджаас дээгүүр байна.

Хүснэгт 211. Салаа утгатай үгийн утга тайлбарлах чадвар, насаар

Нас	Гүйцэтгэлийн түвшин				
	1	2	3	4	5
11	15.1%	30.6%	28.2%	20.3%	5.8%
12	10.5%	28.6%	26.3%	27.6%	6.9%
13	9.4%	17.9%	30.1%	33.9%	8.8%
14	15.6%	17.5%	20.4%	31.2%	15.3%

Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн нас нь нэмэгдэх тутам үгийн утга таних чадвар нэмэгдэж байгаа бөгөөд тэд бодит үгийн утгыг хийсвэр болон салаа утгатай үгээс илүү мэддэг юм байна. Салаа утгатай үгийн утгыг энэ насны хүүхдүүд бодит болон хийсвэр утгатай үгийн утгаас сул таньж байгаа нь харагдав.

Үг бүлэглэх чадвар

Үг бүлэглэх чадварын гүйцэтгэлийг авч үзэхэд бодит үгийг бүлэглэх чадвар нь бусад үгийг бүлэглэх чадвартай харьцуулахад өндөр байгаагаас гадна салаа утгатай үгийг бүлэглэх чадвар бусад үгсийг бүлэглэх чадвараас сул буюу дунджаас доогуур түвшинд байна.

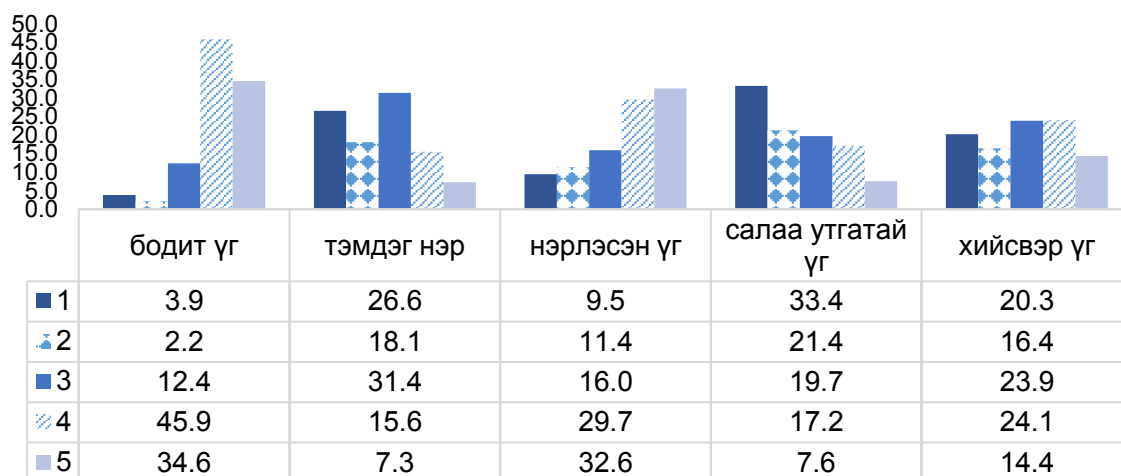
Хүснэгт 212. Үг бүлэглэх чадварын корреляц хамаарал, 11-14 нас

		Сургууль хамраг- далт	хүйс	нас	Бодит үг бүлэг- лэх чадвар	Тэмдэг нэр бүлэг- лэх чадвар	Нэрлэсэн үг бүлэг- лэх чадвар	Салаа утгатай үг бүлэг- лэх чадвар	Хийсвэр үг бүлэг- лэх чадвар
Сургуульд хамраг- далт	Pearson Correlati on	1	-.056*	.080**	.140**	.332**	.309**	.309**	.310**
	Sig. (2- tailed)		.047	.005	.000	.000	.000	.000	.000
хүйс	Pearson Correlati on		1	-.017	-.071*	-.077**	-.087**	-.087**	-.064*
	Sig. (2- tailed)			.548	.012	.007	.002	.002	.025
нас	Pearson Correlati on			1	.003	.084**	.140**	.140**	.069*
	Sig. (2- tailed)				.913	.003	.000	.000	.015
Бодит үг бүлэглэх чадвар	Pearson Correlati on				1	.398**	.410**	.410**	.453**
	Sig. (2- tailed)					.000	.000	.000	.000
Хийсвэр үг бүлэглэх чадвар	Pearson Correlati on					1	.715**	.715**	.636**
	Sig. (2- tailed)						.000	.000	.000
Нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар	Pearson Correlati on						1	.551**	.639**
	Sig. (2- tailed)							.000	.000
Салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар	Pearson Correlati on							1	.582**
	Sig. (2- tailed)								.000
Хийсвэр үг бүлэглэх чадвар	Pearson Correlati on								1
	Sig. (2- tailed)								

Үг бүлэглэх чадвар нь 11-14 настай хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдсан эсэхтэй хамааралтай байна. Нэрлэсэн болон салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар нь мөн насны хүүхдүүдийн настай хамааралтай байна.

Харин үг бүлэглэх чадварын хөгжил нь хүүхдүүдийн хүйсээс хамаарахгүй эрэгтэй эмэгтэй хүүхдүүдэд ижил байна.

Зураг 150. Үг бүлэглэх чадвар, 11-14 нас

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн бодит үг болон нэрлэсэн үгийг бүлэглэх чадвар нь тэмдэг нэр, хийсвэр үг, салаа утгатай үгийг бүлэглэх чадвараас илүү хөгжсөн байна.

Хүснэгт 213. Салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар, насаар

Нас	Гүйцэтгэлийн түвшин				
	1	2	3	4	5
11	40.5%	24.4%	15.8%	14.4%	4.8%
12	34.2%	23.0%	20.1%	15.5%	7.2%
13	34.8%	19.7%	20.4%	16.9%	8.2%
14	25.6%	19.2%	23.0%	22.1%	10.1%

Салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар нь 11-14 настай хүүхдүүдийн наснаас хамаарч ялгаатай байна. Хүүхдүүдийн салаа утгатай үгийг бүлэглэх чадвар нь нас нэмэгдэх тутам сайжирсан байна.

Тэмдэг нэр болон салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар нь хот, хөдөөгийн хүүхдүүдэд ялгаатай буюу хөдөөний хүүхдүүдийн энэ чадвар нь хотын хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Ярих чадвар

Хүснэгт 214. Ярих чадварын корреляц хамаарал, 11-14 нас

		Сургуульд хамрагдалт	хүйс	нас	Санаагаа энгийн өгүүлбэрээр ил-х чадвар	Санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр ил-х чадвар	Холбоос хэрэглэн нийлмэл өгүүлбэрээр ярих чадвар	Санаагаа тоочиж ил-х чадвар	Санаагаа дүгнэж ил-х чадвар	Үгийн тоо
Сургуульд хамрагдалт	Pearson Correlation	1	.056*	.080**	-.154**	.165**	.082**	.193**	.226**	.076
	Sig. (2-tailed)		.047	.005	.000	.000	.004	.000	.000	.150

хүйс	Pearson Correlation	.056 [*]	1	-.017	.048	-.023	-.048	.073 [*]	-.027	.126 [*]
	Sig. (2-tailed)	.047		.548	.091	.428	.090	.010	.343	.017
нас	Pearson Correlation	.080 ^{**}	-.017	1	-.045	.007	.063 [*]	.086 ^{**}	.014	.033
	Sig. (2-tailed)	.005	.548		.116	.795	.027	.003	.625	.532
Санаагаа нийлмэл өгүүлбэр ашиглан ярьж илэрхийлэх чадвар	Pearson Correlation	.154 ^{**}	.048	-.045	1	-.246 ^{**}	-.016	.426 ^{**}	.008	.496 [*]
	Sig. (2-tailed)	.000	.091	.116		.000	.574	.000	.771	.000
Санаагаа тоочиж илэрхийлэх чадвар	Pearson Correlation	.165 ^{**}	-.023	.007	-.246 ^{**}	1	.227 ^{**}	.117 ^{**}	.204 ^{**}	.345 [*]
	Sig. (2-tailed)	.000	.428	.795	.000		.000	.000	.000	.000
Санаагаа дүгнэж илэрхийлэх чадвар	Pearson Correlation	.082 ^{**}	-.048	.063 [*]	-.016	.227 ^{**}	1	.148 ^{**}	.088 ^{**}	.268 [*]
	Sig. (2-tailed)	.004	.090	.027	.574	.000		.000	.002	.000
Санаагаа нийлмэл өгүүлбэр ашиглан ярьж илэрхийлэх чадвар	Pearson Correlation	.193 ^{**}	.073 [*]	.086 ^{**}	.426 ^{**}	.117 ^{**}	.148 ^{**}	1	.074 ^{**}	.470 [*]
	Sig. (2-tailed)	.000	.010	.003	.000	.000	.000		.010	.000
Санаагаа тоочиж илэрхийлэх чадвар	Pearson Correlation	.226 ^{**}	-.027	.014	.008	.204 ^{**}	.088 ^{**}	.074 ^{**}	1	.333 [*]
	Sig. (2-tailed)	.000	.343	.625	.771	.000	.002	.010		.000
Санаагаа дүгнэж илэрхийлэх чадвар	Pearson Correlation	.076	.126 [*]	.033	.496 ^{**}	.345 ^{**}	.268 ^{**}	.470 ^{**}	.333 ^{**}	1
	Sig. (2-tailed)	.150	.017	.532	.000	.000	.000	.000	.000	

11-14 настай хүүхдүүдийн ярих чадвар нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамаарч ялгаатай байна. Өөрөөр хэлбэл, сургуульд сурч байгаа хүүхдүүд сургуулийн гадна байгаа хүүхдүүдээс илүү гүйцэтгэлтэй, олон үг ашиглан ярих чадвартай нь харагдав.

Хүснэгт 215. 11-14 настай хүүхдүүдийн ярих чадварын статистик үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр

	Min	Max	Mean	Median	Range	Std. Dev.
сургуульд хамрагдсан	4	75	23.63	21.0	71	9.000
сургуульд хамрагдаагүй	2	20	11.0	11.0	18	0.654

Санаагаа ярьж илэрхийлэх чадварын гүйцэтгэл нь бидэнд дараах дүр зургийг харуулж байна. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүд санаагаа дүгнэж илэрхийлэн дундаж үзүүлэлт хамгийн өндөр буюу дунджаас дээгүүр байна. Мөн тэд нийлмэл өгүүлбэр ашиглан ярьж санаагаа илэрхийлэх чадвар сул хөгжжээ.

Зураг 151. 11-14 настай хүүхдүүдийн ярих чадвар, сургуульд хамрагдсан эсэхээр

Сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс илүү буюу дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй байгаа бол харин хамрагдаагүй хүүхдүүдийн тоочиж ярих чадвар нь хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Хүснэгт 216. Ярих чадвар, насаар

Чадвар	Нас	Гүйцэтгэлийн түвшин				
		1	2	3	4	5
Холбоо үг ашиглан санаагаа илэрхийлэх чадвар	11	84.2%	12.7%	2.7%	.3%	0.0%
	12	88.8%	9.2%	1.7%	.3%	0.0%
	13	85.6%	12.9%	1.3%	0.0%	.3%
	14	77.2%	19.0%	3.5%	.3%	0.0%
Тоочиж ярих чадвар	11	32.3%	20.6%	13.1%	13.7%	20.3%
	12	49.5%	19.5%	12.2%	10.9%	7.9%
	13	44.2%	20.4%	13.8%	9.7%	11.9%
	14	41.0%	18.6%	22.4%	9.5%	8.5%

11-14 настай хүүхдүүдийн холбоо үг ашиглан санаагаа илэрхийлэх болон тоочиж ярих чадвар нь наснаас хамаарч ялгаатай байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар нь тэдний хот, хөдөөд амьдарч байгаатай холбоотой ялгаатай байгаа бөгөөд хөдөө амьдарч байгаа хүүхдүүд хотод амьдарч байгаа хүүхдүүдээс илүү дүгнэж ярих чадвартай байна.

Үгийн нөөц

Хүснэгт 217. Үгийн нөөцийн корреляц хамаарал, 11-14 нас

		сургуульд хамрагдалт	хүйс	нас	үгийн тоо
сургуульд хамрагдалт	Pearson Correlation	1	-.056*	-.080**	.076
	Sig. (2-tailed)		.047	.005	.150
хүйс	Pearson Correlation	-.056*	1	-.017	.126*
	Sig. (2-tailed)	.047		.548	.017
нас	Pearson Correlation			1	.033
	Sig. (2-tailed)				.532

11-14 настай хүүхдүүдийн санаагаа илэрхийлж буй үгийн тоонд тэдний нас, сургуульд хамрагдсан байдал, хүйс нөлөөлөөгүй байна.

11-14 настай хүүхдүүд санаагаа илэрхийлэхдээ дунджаар 23 үг ашигласан байна. Бид, хүүхдүүдэд ярих 3 минутын хугацаа өгсөн ба олонх нь 2 минут орчимд санаагаа илэрхийлээд, яриагаа зогсоож байв.

Дүгнэлт

Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

- 11-14 настай хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож тогтоох чадварын дундаж оноо 2.99 байна. Харин утгачлан тогтоох чадварын дундаж 2.61; мэдээллийг богино хугацаанд харж тогтоох чадварын дундаж 2.14 байна.
- Хийсвэр сэтгэхүйн дундаж үзүүлэлт 2.74, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэлн дундаж оноо 3.0 байна.
- Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хөгжил сонорын болон утгын ой тогтоолт харилцан хамааралтай хөгждөг байна.
- Судалгаанд хамрагдсан 11-14 насны хүүхдүүдийн аливааг ажиглах чадвар нь анхаарал болон ой тогтоолттой хөгжилтэй холбоотой байна.
- Анхаарлын тогтворжилт, мэдээллийг утгаар нь тогтоох чадвар болон сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл сургуульд хамрагдсан болон хамрагдаагүй хүүхдүүдийн хувьд ихээхэн ялгаатай хөгжиж байна.
- Эрэгтэй эмэгтэй хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар ялгаатай байдаг юм байна. Эмэгтэй хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар нь эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс бага зэрэг илүү байх талтай байна.
- Сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн ажигч чанарын үзүүлэлт сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.
- 11-14 настай хүүхдүүдийн аливааг ажиглах чадвар 11-13 насанд эмэгтэй хүүхдүүд эрэгтэй хүүхдүүдээс илүү байсан бол 14 насанд эрэгтэй хүүхдүүдийн эмэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна
- Анхаарлын тогтворжилт нь сургуульд хамрагдсан эсэхээр хамаарч ялгаатай үзүүлэлттэй байгаа бөгөөд сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн анхаарлаа төвлөрүүлэх чадвар хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс сул байна.
- Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн сэтгэхүйн хөгжил сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс сул хөгжсөн байна.

Хэл ярианы хөгжлийн онцлог

- Санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадварын гүйцэтгэлийн дундаж 2.5 байгаа бол нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадварын дундаж оноо 2 буюу дунджаас доогуур байна.
- Холбоос үг ашиглаж ярих чадвар сул буюу дундаж 1.19 байна.
- 11-14 настай хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар дунджаас дээгүүр байна.
- 11-14 настай хүүхдүүд дунджаас 23.56 үг ашиглан ярьж байна. Хамгийн цөөн нь 2 үг хэлсэн бол өгөгдсөн 5 минутад хамгийн их 75 үг ашиглан санаагаа илэрхийлсэн байна.
- 11-14 настай хүүхдүүдийн хэл ярианы хөгжил нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэх болон хүйстэй хамааралтай байна.

- Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадвар нь хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна.
- Мөн эмэгтэй хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадвар нь эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн байна.
- Салаа утгатай үг тайлбарлах болон бүлэглэх чадвар нь нас нэмэгдэх тутам сайн хөгжсөн онцлогтой байна.
- Сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс илүү буюу дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй байгаа бол харин тоочиж ярих чадвар нь хамрагдаагүй хүүхдүүдийн хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс илүү байна.
- Тэмдэг нэр болон салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар нь байршлаас хамааран ялгаатай байгаа ба хөдөөний хүүхдүүд хотын хүүхдүүдээс илүү байна.
- 11-14 настай хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар тэдний хот, хөдөөд амьдарч байгаатай холбоотой ялгаатай хөгждөг бөгөөд хөдөө амьдарч байгаа хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар нь хотод амьдарч байгаа хүүхдүүдээс илүү байна.

3.3.4. НИЙГЭМШЛИЙН ОНЦЛОГ

Сэтгэлийн хөдөлгөөн

Сэтгэлийн хөдөлгөөний онцлогийг өөрийн болон бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвараар, тестийн аргаар судаллаа.

Хүүхдийн хөгжилд сэтгэлийн хөдөлгөөнийг тодорхойлох, ялган таних чадвар маш чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд энэхүү чадвар нь ирээдүйн асуудал үүссэн үеийн сэтгэлийн хөдөлгөөний загварыг бий болгодог.

Хүснэгт 218. 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэлийн хөдөлгөөний дундаж үзүүлэлт нас

	Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар
Mean	3.36	3.86	3.29
Std. Dev.	.924	1.014	.993

11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэлийн хөдөлгөөний дундаж үзүүлэлт дунджаас дээгүүр түвшинд байна. Энэ насны хүүхдүүд бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг сайн ойлгодог, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг сайн ойлгодог бөгөөд өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар сайтай байна.

Хүснэгт 219. 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэлийн хөдөлгөөний корреляц хамаарал

	хүйс	нас	сургуульд хамрагдалт	өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	өөрийн үнэлэмж	өөртөө итгэх итгэл
хүйс	1	-.017	-.056*	-.075**	-.085**	-.061*
нас		1	-.080**	-.013	.015	.026
сургуульд хамрагдалт			1	.055	.043	-.007

өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	1	.465**	.487**
өөрийн үнэлэмж		1	.503**
өөртөө итгэх итгэл			1

Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь өөрийн үнэлэмж болон өөртөө итгэх итгэлээс харилцах хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Хүснэгт 220. Сэтгэлийн хөдөлгөөн хүйсээс хамаарсан ялгаатай байдал, 11-14 нас

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөний ойлгох чадвар	.025	1	.025	.029	.865
	1056.942	1238	.854		
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөний ойлгох чадвар	16.285	1	16.285	16.037	.000
	1258.184	1239	1.015		
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар	.482	1	.482	.489	.484
	1221.001	1238	.986		

Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг хянах чадвар болон бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь хүйсээс хамаарч ялгаатай байна. 11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн ($M=3.97$) өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс ($M=3.74$) илүү байна.

Хүснэгт 221. Сэтгэлийн хөдөлгөөн хүүхдүүдийн сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамаарсан байдал, 11-14 нас

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөний ойлгох чадвар	5.704	1	5.704	6.717	.010
	1051.263	1238	.849		
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөний ойлгох чадвар	40.047	1	40.047	40.196	.000
	1234.422	1239	.996		
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар	1.130	1	1.130	1.146	.285

11-14 настай хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь тэдний насны бүлэгт ялгаатай байна. Энэ насны сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн ($M=3.93$) өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс ($M=3.39$) илүү байна.

Өөртөө хандах хандлага

Өөртөө хандах хандлагыг өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар, өөрийн үнэлэмж, өөртөө итгэх итгэлээр авч үзсэн болно. 11-14 настай хүүхдүүдийн өөртөө хандах хандлага нь сайн буюу дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 222. Өөртөө хандах хандлага хүйсээс хамаарсан ялгаатай байдал, 11-14 нас

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	5.127	1	5.127	7.070	.008

өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар	Within Groups	896.996	1237	.725		
өөрийн үнэлэмж	Between Groups	6.704	1	6.704	9.020	.003
	Within Groups	920.851	1239	.743		
өөртөө итгэх итгэл	Between Groups	3.167	1	3.167	4.561	.033
	Within Groups	858.911	1237	.694		

11-14 настай хүүхдүүдийн өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар болон өөрийн үнэлэмж нь хүйсээс хамаарч ялгаатай байна.

Хүснэгт 223. 11-14 настай хүүхдүүдийн өөртөө хандах хандлагын дундаж үзүүлэлт, хүйсээр

хүйс		өөрийн үнэлэмж	өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар
эмэгтэй	Mean	3.86	3.83
	Std. Dev	.845	.859
эрэгтэй	Mean	3.71	3.70
	Std. Dev	.878	.844

Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн өөрийн үнэлэмж болон өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Дасан зохицол

Дасан зохицлыг бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, гадаад орчны нөлөөлөлд автах байдал буюу гадаад хяналт, өөрийн хяналт буюу дотоод хяналтаар авч үзэв.

Хүснэгт 224. Дасан зохицлын корреляц хамаарал, 11-14 нас

	бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	гадаад хяналт	дотоод хяналт
бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	1	.395**	.385**
гадаад хяналт		1	.246**
дотоод хяналт			1

Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь гадаад болон дотоод хяналтын чадвартай нь хамааралтай байна ($p < 0.01$). Мөн гадаад хяналт болон дотоод хяналт нь харилцан хамааралтай ($p > 0.05$) байна.

Хүснэгт 225. Дасан зохицлын сургуульд хамрагдсан байдалтай холбоотой ялгаатай байдал, 11-14 нас

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	Between Groups	5.671	1	5.671	6.676	.010
	Within Groups	1050.890	1237	.850		
гадаад хяналт	Between Groups	36.721	1	36.721	37.146	.000
	Within Groups	1222.844	1237	.989		

дотоод хяналт	Between Groups	1.170	1	1.170	1.189	.276
	Within Groups	1217.388	1237	.984		

11-14 настай хүүхдүүдийн гадаад хяналт нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамаарч ялгаатай байгаагаас гадна мөн тэдний хүйсээс хамааран ялгаатай байна.

Хүснэгт 226. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт нас, хүйсээр 11-14 нас

Нас	Хүйс	Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	Гадаад хяналт	Дотоод хяналт
11	Эмэгтэй	3.3	4.0	3.4
	Эрэгтэй	3.2	3.7	3.2
12	Эмэгтэй	3.3	3.9	3.2
	Эрэгтэй	3.4	3.8	3.4
13	Эмэгтэй	3.3	3.9	3.3
	Эрэгтэй	3.3	3.7	3.3
14	Эмэгтэй	3.5	4.0	3.3
	Эрэгтэй	3.5	3.8	3.3

11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн гадаад хяналтын дундаж үзүүлэлт эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Хүснэгт 227. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдалт

		Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	Гадаад хяналт	Дотоод хяналт
Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан	Mean	3.19	3.41	3.37
	Std. Dev.	.992	1.054	.969
Сургуульд хамрагдсан	Mean	3.39	3.93	3.28
	Std. Dev.	.911	.985	.995
Ерөнхий үзүүлэлт	Mean	3.36	3.86	3.29
	Std. Dev.	.924	1.009	.992

Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх болон гадаад хяналт нь сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийнх сургуулийн гадна байгаа хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн бол харин дотоод хяналт болон бусдаар удирдуулах нь сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнх сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна.

Энэнгшилт

Энэнгшилт нь хүмүүсийн хооронд үүссэн цаг хугацаа, орон зайнаас үл хамаарах сэтгэлийн хөдөлгөөний бат бөх, тогтвортой холбоо юм (Ainsworth, 1973; Bowlby, 1969).

Бага насны хүүхдийн энэнгшилтийн загвар нь хүүхдийн үе тэнгийнхэнтэйгээ харилцах харилцааны загварыг тогтоодог ба энэ нь насанд хүрсэн үеийн харилцааны загвар, өөрийн үнэлэмж болон нийгэмд үзүүлэх зан үйлийн суурь болдог. Хүүхдийн энэнгшилтийн загварыг тодорхойлох хүчин зүйл нь эцэг эхийн

хүмүүжлийн арга барил ба гэр бүлийн орчин дахь эрсдэл эсвэл боломжоос шалтгаалдаг ба энэ нь бат бөх бус холбоогоор холбогдсон хүүхдийн нийгмийн чадамж, зан үйлийн асуудлыг тодорхойлох томоохон хүчин зүйл болдог.

Энэнгшилтийг:

Эцэг эх, хүүхэд хоорондын итгэлцэл

Эцэг эх, хүүхэд хоорондын харилцаа

Эцэг эх, хүүхэд хоорондын хөндийрөл гэсэн 25 асуулга судалгааг ашигласан.

Хүснэгт 228. 11-14 настай хүүхдүүдийн ээнэгшилтийн дундаж үзүүлэлт

	эцэг эх хүүхдийн итгэлцэл	эцэг эх хүүхдийн харилцаа	эцэг эх хүүхдийн хөндийрөл
Mean	3.57	2.94	3.47
Std. Dev.	.911	.879	.926

Эцэг эх хүүхдийн илтгэлцэл дунджаас дээгүүр, харин эцэг эх хүүхдийн харилцаа дундаж, эцэг эх хүүхдийн хөндийрөл дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй байна. Энэ нь 11-14 настай хүүхдүүд эцэг эхдээ итгэдэг атлаа эцэг эхтэйгээ харилцах харилцаа нь итгэлцэлтэй харьцуулахад арай сул байна.

Хүснэгт 229. 11-14 настай хүүхдүүдийн ээнэгшилтийн корреляц хамаарал

	эцэг эх хүүхдийн итгэлцэл	эцэг эх хүүхдийн харилцаа	эцэг эх хүүхдийн хөндийрөл
эцэг эх хүүхдийн итгэлцэл	1	.173**	.477**
эцэг эх хүүхдийн харилцаа		1	.188**
эцэг эх хүүхдийн хөндийрөл			1

Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн итгэлцэл нь эцэг эх хүүхдийн харилцаа болон хөндийрөлд нөлөөлсөн байна ($p < 0.01$).

Бие хүний онцлог

Бие хүний онцлог гэдэг нь цаг хугацаа, нөхцөл байдлаас үл хамааран тогтвортой байх хувь хүний сэтгэлийн хөдөлгөөн, хандлага болон зан үйл зэрэг хариу үйлдлийн онцлог загварын нэгдэл.

Ротбартын зан араншингийн 3-н талт онолын үндсэн ойлголт нь танин мэдэхүйн болон нийгмийн хүчин зүйлийн нөлөөллөөс өмнө хүүхдэд бий болох төрөлхийн араншин юм. Сүүлийн 25 жилд энэ аргачлал нь араншинг тодорхойлох хамгийн өргөн хүрээтэй аргачлалуудын нэг болсон. Бие хүний онцлогийг:

- Идэвхтэй/гадагшаа (ээрэг хүлээлт, өдөөлттэй, өндөр идэвхтэй, сэрэл мэдрэмж эрэмтгий)
- Сөрөг нөлөөтэй (айдас, уйтгар таагүй байдал, уур цөхрөл)
- Хичээмтгий хяналт (анхаарлаа төвлөрүүлэх, шилжүүлэх, саатуулах/хүлээж авахгүй байх хяналт, хүртэхүйн мэдрэмж, таашаал бага хүлээн авалт) гэсэн асуулгаар судлав.

Хүснэгт 230. 11-14 насны хүүхдүүдийн бие хүний онцлогийн корреляц хамаарал

		айда с	анхааралта й зан чанар	идэвхтэ й байдал	нийцтэ й байдал	өөрийгөө удирдах	сэтгэл гутрал	сэтгэл санааны тогтворто й байдал	ухамсарта й байдал
айдас	Pearson Correlation	1	.013	.015	.041	.003	.392**	.010	.083**
	Sig. (2-tailed)		.660	.594	.152	.903	.000	.729	.004
анхааралта й зан чанар	Pearson Correlation	.013	1	.357**	.317**	.332**	.010	.367**	.302**
	Sig. (2-tailed)	.660		.000	.000	.000	.735	.000	.000
идэвхтэй байдал	Pearson Correlation	.015		1	.294**	.282**	-.005	.286**	.251**
	Sig. (2-tailed)	.594			.000	.000	.869	.000	.000
нийцтэй байдал	Pearson Correlation	.041			1	.361**	-.037	.305**	.327**
	Sig. (2-tailed)	.152				.000	.199	.000	.000
өөрийгөө удирдах	Pearson Correlation	.003				1	-.038	.402**	.319**
	Sig. (2-tailed)	.903					.176	.000	.000
сэтгэл гутрал	Pearson Correlation	.392*					1	.022	.016
	Sig. (2-tailed)	.000						.438	.573
сэтгэл санааны тогтвор-той байдал	Pearson Correlation	.010						1	.299**
	Sig. (2-tailed)	.729							.000
ухамсартай байдал	Pearson Correlation	.083*							1
	Sig. (2-tailed)	.004							

Мөн судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн айдастай байдал нь сэтгэл гутралтай хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Анхааралтай зан чанар нь идэвхтэй байдал, бусадтай нийцтэй зан, өөрийгөө удирдах чадвар, сэтгэл санааны тогтвортой байдал болон ухамсартай зантай хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Идэвхтэй зан байдал нь анхааралтай зан, бусадтай нийцтэй зан байдал, өөрийгөө удирдах, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсартай байдалтай хамааралтай байна ($p < 0.01$).

11-14 настай хүүхдийн идэвхтэй зан, өөрийн зан төлөвийг удирдах чадвар, сэтгэл санааны тогтвортой зан нь хүйсийн хувьд ялгаатай буюу эмэгтэй хүүхдүүд илүү идэвхтэй зантай, өөрийгөө удирддаг, сэтгэл санаагаа илүү тогтвортой барьдаг юм байна.

Хүснэгт 231. 11-14 настай хүүхдүүдийн бие хүний онцлогийн дундаж үзүүлэлт, нас, хүйсээр

нас	хүйс	идэвхтэй байдал	өөрийгөө удирдах	сэтгэл санааны тогтвортой байдал
11	эмэгтэй	3.99	3.86	3.56
	эрэгтэй	3.75	3.53	3.28
12	эмэгтэй	3.94	3.58	3.43
	эрэгтэй	3.89	3.49	3.19
13	эмэгтэй	3.82	3.57	3.20
	эрэгтэй	3.81	3.38	3.20
14	эмэгтэй	4.09	3.51	3.37
	эрэгтэй	3.80	3.38	3.20

Харилцаа

Сурагчдын харилцааны онцлогийг бусадтай харилцах, бусдаас дэмжлэг авах, бусадтай дотно харьцах, харилцааны үед өөрийн зан төлөвийн хянах чадварын хүрээнд тестийн аргаар судалсан.

Хүснэгт 232. 11-14 настай хүүхдүүдийн харилцааны корреляц хамаарал

	бусадтай хамтрах	нээлттэй идэвхтэй харилцах	бусдын сэтгэл санааг ойлгох
бусадтай хамтрах	Pearson Correlation	1	.452**
	Sig. (2-tailed)		.000
нээлттэй идэвхтэй харилцах	Pearson Correlation	1	-.117**
	Sig. (2-tailed)		.000
бусдын сэтгэл санааг ойлгох	Pearson Correlation		1
	Sig. (2-tailed)		

Бусадтай хамтрах болон нээлттэй идэвхтэй харилцах чадвар нь харилцан хамааралтай хөгждөг байна ($p < 0.01$).

Хүснэгт 233. Харилцааны хүйсээр ялгаатай байдлын үзүүлэлт, 11-14 нас

ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
бусадтай хамтрах	Between Groups	11.487	1	11.487	14.136	.000
	Within Groups	1005.245	1237	.813		
	Total	1016.733	1238			
нээлттэй, идэвхтэй харилцах	Between Groups	.155	1	.155	.167	.683
	Within Groups	1153.875	1237	.933		
	Total	1154.031	1238			
бусдын сэтгэл санааг ойлгох	Between Groups	21.668	1	21.668	15.886	.000
	Within Groups	1687.234	1237	1.364		
	Total	1708.902	1238			

11-14 настай хүүхдүүдийн бусадтай хамтрах болон бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар нь тэдний хүйсээс хамаарч ялгаатай байна.

Хүснэгт 234. Харилцааны дундаж үзүүлэлтүүд, нас, хүйсээр

нас	хүйс	бусадтай хамтрах	нээлттэй идэвхтэй харилцах	бусдын сэтгэл санааг ойлгох
11	эмэгтэй	4.32	3.73	2.13
	эрэгтэй	4.06	3.65	2.50
12	эмэгтэй	4.34	3.57	2.25
	эрэгтэй	4.14	3.62	2.37
13	эмэгтэй	4.31	3.47	2.05
	эрэгтэй	4.16	3.58	2.33
14	эмэгтэй	4.22	3.60	1.97
	эрэгтэй	4.04	3.58	2.23

11-14 настай хүүхдүүдийн харилцааны нь дунджаас дээгүүр үзүүлэлтэй буюу сайн бөгөөд бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар нь бусадтай нээлттэй хамтрах болон нээлттэй идэвхтэй харилцаатай харьцуулахад сул буюу дунджаас доогуур үзүүлэлттэй байна.

Хүйсээр нь авч үзэхэд, бусадтай хамтрах болон нээлттэй идэвхтэй харилцах чадвар нь эмэгтэй хүүхдүүдийнх эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү байгаа бол бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадварын хувьд эрэгтэй хүүхдүүдийн эмэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Үнэт зүйлийн чиг баримжаа

Үнэт зүйлсийн төрлүүдэд ёс зүй, ёс суртахуун, үзэл суртал, оршихуй, оюун санаа, нийгмийн, гоо сайхан гэх мэт үнэт зүйлс багтдаг. Социологчид үзэхдээ хувь хүний үнэт зүйлс нь тухайн нийгмийн бүлгээр тодорхойлогдож байдаг ба эдгээр үнэт зүйлс нь тодорхой нөхцөл байдлын дор хэрхэн өөрчлөгддөг болох, ялгаатай бүлгийн хүмүүс нь нийгмийн зан үйлд нөлөөлж байгаа үнэт зүйлсийн төрлүүдийг эрэмбэлж эсвэл өөрсдөдөө бий болгодог талаар судалдаг. Харин сэтгэл судлаачид үзэхдээ тодорхой үнэт зүйлс дэх итгэл үнэмшил түүнийгээ батлах, ямар нэг үйлдэл хийх эсвэл тэр үйлдэл нь бүтэлгүйтэх зэрэг хүний хөгжлийн явц дахь төрх байдалд анхаарлаа хандуулан судалдаг. Хувь хүний үнэт зүйлс гэдэг нь тухайн хүний хэрхэн амьдрах талаараа тодорхойлон, сонгосон үзэл санаа баримтлал юм. Зарим үнэт зүйл нь физиологийн талаар тодорхойлогддог бөгөөд ерөнхийдөө бие махбодийн хувьд өвдөхөөс зайлсхийх, аз жаргалтай, сэтгэл хангалуун байхыг эрэлхийлэх зэрэг объектив байдлыг анхааран үздэг бол бусад үнэт зүйл нь соёлын болон итгэл үнэмшлийн гэх мэт субъектив байдлаар тодорхойлогддог байна. үнэт зүйлсийн төрлүүдэд ёс зүй, ёс суртахуун, үзэл суртал, оришхуй, оюун санаа, нийгмийн, гоо сайхан гэх мэт үнэт зүйлс багтдаг.

Израйлын сэтгэл судлаач. проф. Шварц Шаломын 2012 онд гаргасан дараах үнэлгээгээр сурагчдыг үнэлсэн болно. Энэхүү судалгаа нь Европын судалгааны хүрээлэнтэй хамтран гаргасан үнэлгээний ангилал нь 5 дахь ангилал юм.

Сурагчдын үнэт зүйлийн баримжааг хамтач-шудрага зан, хувийн амжилт, аюулгүй байдал, урам зоригтой байдал, нийцтэй-хүлээн зөвшөөрсөн зан, уламжлал, бие даасан байдал, хүчирхэг шинж, өрөвч нинжин сэтгэл, зугаатай хөгжилтэй байдал гэсэн бүтцээр тестийн аргаар судалсан болно.

Хүснэгт 235. 11-14 настай хүүхдүүдийн үнэт зүйлийн чиг баримжааны корреляц хамаарал

	амжилт	аюулгүй байдал	бусдаар хүндлүүлэх	бие даасан байдал	нинжин сэтгэл	зугаа цэнгэлтэй байдал	нийцтэй зөрчилгүй зан	олон талт харилцаа	уламжлал
амжилт	1	.666**	.527**	.528**	.606**	.453**	.560**	.543**	.571**
аюулгүй байдал		1	.650**	.653**	.775**	.486**	.674**	.596**	.718**
бусдаар хүндлүүлэх			1	.553**	.634**	.401**	.530**	.433**	.542**
бие даасан байдал				1	.645**	.528**	.550**	.421**	.621**
нинжин сэтгэл					1	.540**	.668**	.523**	.728**
зугаа цэнгэлтэй байдал						1	.414**	.335**	.429**
нийцтэй зөрчилгүй зан							1	.498**	.712**
олон талт харилцаа								1	.508**
уламжлал									1

Амжилт, аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэх, бие даасан байдал, нинжин сэтгэл, зугаа цэнгэлтэй байдал, зөрчилгүй зан, олон талт харилцаа, уламжлалтын үнэт зүйлийн чиг баримжаа нь харилцан хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Хүснэгт 236. 11-14 настай хүүхдүүдийн үнэт зүйлсийн чиг баримжаа хүйсээр ялгаатай байдлын үзүүлэлт

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
амжилт	Between Groups	1.241	1	1.241	.910	.340
	Within Groups	1687.698	1238	1.363		
	Total	1688.939	1239			
аюулгүй байдал	Between Groups	10.256	1	10.256	9.752	.002
	Within Groups	1303.142	1239	1.052		
	Total	1313.399	1240			
бусдаар хүндлүүлэх	Between Groups	15.002	1	15.002	11.574	.001
	Within Groups	1604.643	1238	1.296		
	Total	1619.644	1239			
бие даасан байдал	Between Groups	5.945	1	5.945	5.133	.024
	Within Groups	1434.021	1238	1.158		
	Total	1439.967	1239			
нинжин сэтгэл	Between Groups	8.013	1	8.013	7.334	.007
	Within Groups	1352.684	1238	1.093		
	Total	1360.697	1239			
зугаа цэнгэлтэй байдал	Between Groups	1.816	1	1.816	1.130	.288
	Within Groups	1989.177	1238	1.607		
	Total	1990.993	1239			
нийцтэй зөрчилгүй зан	Between Groups	6.557	1	6.557	5.202	.023
	Within Groups	1560.527	1238	1.261		
	Total	1567.084	1239			
олон талт харилцаа	Between Groups	.046	1	.046	.032	.858

уламжлал	Within Groups	1776.921	1238	1.435		
	Total	1776.967	1239			
	Between Groups	6.241	1	6.241	4.986	.026
	Within Groups	1549.743	1238	1.252		
	Total	1555.984	1239			

11-14 настай эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүд бусдаар хүндлүүлэх, аюулгүй хамгаалалттай байдлыг ялгаатай үнэлсэн байна.

Хүснэгт 237. Үнэт зүйлсийн чиг баримжааны дундаж үзүүлэлт хүйсээр, 11-14 нас

хүйс	аюулгүй байдал	бусдаар хүндлүүлэх
эмэгтэй	Mean	4.57
	Std. Dev.	.981
эрэгтэй	Mean	4.38
	Std. Dev.	1.067
Ерөнхий дундаж	Mean	4.47
	Std. Dev.	1.029

11-14 настай хүүхдүүдийн үнэт зүйлийг чиг баримжаа өндөр үзүүлэлттэй гарсан ба аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэхийг эмэгтэй хүүхдүүд эрэгтэй хүүхдүүдээс илүү чухалчилсан байна.

Хүснэгт 238. Үнэт зүйлсийн чиг баримжаа хот, хөдөөгөөр ялгаатай байдлын үзүүлэлт, 11-14 нас

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
амжилт	Between Groups	18.675	1	18.675	13.842	.000
	Within Groups	1670.264	1238	1.349		
	Total	1688.939	1239			
аюулгүй байдал	Between Groups	10.907	1	10.907	10.376	.001
	Within Groups	1302.492	1239	1.051		
	Total	1313.399	1240			
бусдаар хүндлүүлэх	Between Groups	31.926	1	31.926	24.893	.000
	Within Groups	1587.719	1238	1.282		
	Total	1619.644	1239			
бие даасан байдал	Between Groups	.046	1	.046	.040	.842
	Within Groups	1439.921	1238	1.163		
	Total	1439.967	1239			
нинжин сэтгэл	Between Groups	1.274	1	1.274	1.161	.282
	Within Groups	1359.422	1238	1.098		
	Total	1360.697	1239			
зугаа цэнгэлтэй байдал	Between Groups	.503	1	.503	.313	.576
	Within Groups	1990.490	1238	1.608		
	Total	1990.993	1239			
нийцтэй зөрчилгүй зан	Between Groups	7.895	1	7.895	6.269	.012
	Within Groups	1559.188	1238	1.259		
	Total	1567.084	1239			
олон талт харилцаа	Between Groups	19.137	1	19.137	13.478	.000
	Within Groups	1757.829	1238	1.420		
	Total	1776.967	1239			

уламжлал	Between Groups	.094	1	.094	.075	.785
	Within Groups	1555.890	1238	1.257		
	Total	1555.984	1239			

Хот, хөдөөд амьдарч байгаа 11-14 настай хүүхдүүдийн амжилт, аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэх, нийцтэй зөрчилтэй байдлыг эрхэмлэх нь ялгаатай байна.

Хүснэгт 239. Үнэт зүйлсийн чиг баримжааны дундаж үзүүлэлт хот, хөдөөгөөр, 11-14 нас

	байршил	амжилт	аюулгүй байдал	бусдаар хүндлүүлэх	олон талт харилцаа
хот	Mean	4.59	4.61	4.51	4.54
	Std. Dev	.977	.852	.966	1.050
хөдөө	Mean	4.33	4.41	4.17	4.28
	Std. Dev	1.243	1.101	1.206	1.256
Total	Mean	4.41	4.47	4.28	4.36
	Std. Dev	1.168	1.029	1.143	1.198

11-14 настай хүүхдүүдийн амжилт, аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэх, олон талт харилцааг хотод амьдардаг хүүхдүүд хөдөө амьдардаг хүүхдүүдээс илүү чухалчилсан байна.

Хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар

Хүснэгт 240. 11-14 настай хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадварын корреляц хамаарал

	дүрэм журмыг дагаж мөрдөх	ёс суртахуунтай байх	олон нийтийн газар биеэ авч явах
дүрэм журмыг дагаж мөрдөх	1	.903**	.904**
ёс суртахуунтай байх		1	.895**
олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар			1

11-14 настай хүүхдүүдийн дүрэм журмыг дагаж мөрдөх, ёс суртахуунтай байх, олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар нь харилцан хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Хүснэгт 241. Хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар хот, хөдөөгөөр ялгаатай байдлын үзүүлэлт, 11-14 нас

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
дүрэм журмыг дагаж мөрдөх	Between Groups	110.042	1	110.042	35.572	.000
	Within Groups	3826.633	1237	3.093		
	Total	3936.675	1238			
ёс суртахуунтай байх	Between Groups	83.979	1	83.979	29.288	.000
	Within Groups	3552.666	1239	2.867		
	Total	3636.645	1240			
олон нийтийн газар биеэ авч явах	Between Groups	96.675	1	96.675	32.757	.000
	Within Groups	3650.664	1237	2.951		
	Total	3747.338	1238			

Суурь боловсролд хамаарах насны хүүхдүүдийн дүрэм хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар нь хот, хөдөөд амьдарч байгаатай холбоотой ялгаатай байна.

Хүснэгт 242. Хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадварын дундаж үзүүлэлт, байршлаар

<i>байршил</i>		<i>дүрэм журмыг дагаж мөрдөх</i>	<i>ёс суртахуунтай байх</i>	<i>олон нийтийн газар биеэ авч явах</i>
хот	Mean	3.56	3.39	3.46
	Std. Dev.	1.732	1.633	1.665
хөдөө	Mean	2.93	2.83	2.86
	Std. Dev.	1.772	1.723	1.743
Total	Mean	3.14	3.02	3.06
	Std. Dev.	1.783	1.713	1.740

11-14 настай хотод амьдардаг хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар нь хөдөөний хүүхдүүдийнхээс илүү байна. Тухайлбал, аливаа дүрэм журмыг дагаж мөрдөх чадвар хотод амьдардаг хүүхдүүдийн дундаж 3.56 байхад хөдөө амьдардаг хүүхдүүдийнх 2.93 байна.

Дүгнэлт

- 11-14 настай буюу суурь боловсролд хамаарах насны хүүхдүүдийн нийгэмшлийн хөгжлийг авч үзсэн чадварууд нь дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй байна.
- Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь өөрийн үнэлэмж болон өөртөө итгэх итгэлээс хамааралтай байна. Энэ насны хүүхдүүдийн бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь хүйсээс хамаарч ялгаатай байгаа ба эмэгтэй хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь (M= 3.97) эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс (M=3.74) илүү байна. Мөн 11-14 настай хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь наснаас хамааран ялгаатай байна. Энэ насны сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар (M=3.93) нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийнхээс (M=3.39) илүү байна.
- Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүдийн өөрийн үнэлэмж болон өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.
- 11-14 настай хүүхдүүдийн гадаад хяналт нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэх, мөн сургуульд сурдаг эсэхтэй холбоотой ялгаатай байгаагаас гадна нас бүрийн хувьд харилцан адилгүй байна.
- Сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийнхээс илүү сайн байгаа бол дотоод хяналт нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийнх илүү үзүүлэлттэй байна.
- 11-14 настай хүүхдүүд эцэг эхдээ итгэдэг атлаа эцэг эхтэйгээ харилцах харилцаа нь арай сул байна.

- Бие хүний онцлогийн тухайд идэвхтэй зан байдал нь анхааралтай зан, бусадтай нийцтэй зан байдал, өөрийгөө удирдах, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсартай байдалтай хамааралтай байна. 11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүд эрэгтэй хүүхдүүдээс илүү идэвхтэй зантай, өөрийгөө удирддаг, сэтгэл санаагаа илүү тогтвортой барьдаг ажээ.
- 11-14 настай хүүхдүүдийн харилцах чадвар дунджаас дээгүүр үзүүлэлтэй буюу сайн үзүүлэлттэй байгаа бөгөөд бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар нь бусадтай нээлттэй хамтрах болон нээлттэй идэвхтэй харилцаатай харьцуулахад сул буюу дунджаас доогуур үзүүлэлттэй байв. Хүйсээр нь авч үзэхэд, бусадтай хамтрах болон нээлттэй идэвхтэй харилцах чадвар нь эмэгтэй хүүхдүүдийнх эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү байгаа бол бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадварын хувьд эрэгтэй хүүхдүүдийн үзүүлэлт илүү байна.
- 11-14 настай хүүхдүүдийн үнэт зүйлийг чиг баримжаа өндөр үзүүлэлттэй гарсан ба аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэхийг эмэгтэй хүүхдүүд эрэгтэй хүүхдүүдээс илүү чухалчилжээ. Хотод амьдардаг 11-14 настай хүүхдүүд амжилт, аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэх, олон талт харилцааг хөдөө амьдардаг хүүхдүүдээс илүү чухалчилсан байна.
- Хотод амьдардаг 11-14 настай хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар нь хөдөөний хүүхдүүдийнхээс илүү байна. Тухайлбал, аливаа дүрэм журмыг дагаж мөрдөх чадвар хотод амьдардаг хүүхдүүдийн дундаж 3.56 байхад хөдөө амьдардаг хүүхдүүдийнх 2.93 байна.

3.3.5. БИЕ БЯЛДАР, ТАНИН МЭДЭХҮЙ, НИЙГЭМШЛИЙН ХАМААРЛЫН ШИНЖИЛГЭЭ

11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн холбоо хамааралд шинжилгээ хийв.

Хүснэгт 243. Ажиглах чадварын ялгаатай байдал ба нийгэмшлийн зарим чадварын холбоо, 11-14 нас

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар	Between Groups	18.091	4	4.523	6.349	.000
	Within Groups	871.888	1224	.712		
Өөрийн үнэлэмж	Between Groups	14.055	4	3.514	4.755	.001
	Within Groups	905.898	1226	.739		
Идэвхтэй зан чанар	Between Groups	21.323	4	5.331	7.476	.000
	Within Groups	872.729	1224	.713		
Гадаад орчин дасан зохицох чадвар	Between Groups	40.256	4	10.064	10.208	.000
	Within Groups	1206.779	1224	.986		
Бусдаар удирдуулах байдал	Between Groups	24.035	4	6.009	6.230	.000
	Within Groups	1180.554	1224	.965		
Бусадтай хамтрах чадвар	Between Groups	22.710	4	5.677	7.098	.000

	Within Groups	979.032	1224	.800		
Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох	Between Groups	41.230	4	10.307	7.622	.000
	Within Groups	1655.143	1224	1.352		
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар	Between Groups	39.602	4	9.900	9.930	.000
	Within Groups	1222.366	1226	.997		

11-14 настай хүүхдүүдийн аливааг ажиглах чадварын ялгаатай байдал нь өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар, өөрийн үнэлэмж, идэвхтэй зан чанар, гадаад орчинд дасан зохицох чадвар, бусдаар удирдуулах байдал, бусадтай хамтрах, харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай холбоотой байна.

Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хөгжлийн ялгаатай байдал нь тэдний идэвхтэй зан, гадаа хяналт буюу бусдын нөлөөлөлд автах байдал, бусдаар удирдуулах болон эцэг эх хүүхдийн харилцаа, харилцааны явцад бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадварт нөлөөлж байна. Үүнээс гадна тэдний амжилт, аюулгүй байдал, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, уламжлалыг үнэт зүйл гэж үзэхэд нь сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хөгжлийн ялгаатай байдал нөлөөтэй байна.

Хүснэгт 244. Мэдээллийг утгачлан тогтоох чадварын ялгаатай байдал ба нийгэмшлийн хөгжлийн зарим чадварын холбоо, 11-14 нас

ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар	Between Groups	13.506	4	3.376	4.711	.001
	Within Groups	875.831	1222	.717		
Идэвхтэй зан	Between Groups	13.158	4	3.290	4.563	.001
	Within Groups	880.868	1222	.721		
Гадаад орчин дасан зохицох чадвар	Between Groups	37.636	4	9.409	9.507	.000
	Within Groups	1209.362	1222	.990		
Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох	Between Groups	36.271	4	9.068	6.683	.000
	Within Groups	1657.995	1222	1.357		
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	Between Groups	40.140	4	10.035	10.053	.000
	Within Groups	1221.789	1224	.998		

Мэдээллийг утгачлан тогтоох чадварын ялгаатай байдал нь тухайн насны хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар болон гадаад орчинд дасан зохицох чадварт нөлөөлдөг байна. Үүнээс гадна өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар, идэвхтэй зан байдал, харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар нь мөн хүүхдүүдийн мэдээллийг утгачлан ойлгох чадвартай холбоотой хөгждөг байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн хурдны гүйцэтгэлийн ялгаатай байдал нь тэдний бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хурдын үзүүлэлтэй холбоотой байна.

Хүснэгт 245. Авхаалж самбааны гүйцэтгэлийн ялгаатай байдал ба танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим үзүүлэлтийн холбоо, 11-14 нас

ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Анхаарлын тогтворжилт	Between Groups	922.778	467	1.976	1.370	.000
	Within Groups	1049.991	728	1.442		
Утгын ой тогтоолт	Between Groups	556.152	462	1.204	1.344	.000
	Within Groups	647.377	723	.895		
Тоочиж ярих чадвар	Between Groups	1050.078	462	2.273	1.257	.003
	Within Groups	1310.550	725	1.808		
Үгийн тоо	Between Groups	39184.601	215	182.254	1.683	.001
	Within Groups	14941.617	138	108.273		

11-14 настай хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн авхаалж самбаатай байдлын ялгаатай байдал нь тэдний анхаарлын тогтворжилт, мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар, санаагаа илэрхийлэхдээ ашиглаж буй үгийн тоотой холбоотой байна. Үүнээс гадна энэ насны хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хүчний үзүүлэлтийн ялгаатай байдал нь мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар, санаагаа илэрхийлэхдээ ашиглаж буй үгийн тоотой холбоотой байна.

Хүснэгт 246. Тэвчээрийн ялгаатай байдал ба танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим үзүүлэлтийн холбоо, 11-14 нас

ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Анхаарлын тогтворжилт	Between Groups	1851.263	1064	1.740	1.844	.000
	Within Groups	130.200	138	.943		
Үг бүлэглэх-тэмдэг нэр	Between Groups	1690.297	1056	1.601	1.491	.002
	Within Groups	147.117	137	1.074		

11-14 настай хүүхдүүдийн тэвчээрийн чанар нь тэдний анхаарлын тогтворжилт болон тэмдэг нэр бүлэглэх чадвартай холбоотой байна.

Хүснэгт 247. Толгойн тойрог ялгаатай байдал ба танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим үзүүлэлтийн холбоо, 11-14 нас

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Анхаарлын тогтворжилт	Between Groups	174.591	47	3.715	2.380	.000
	Within Groups	1850.829	1186	1.561		
	Within Groups	1965.179	1178	1.668		
Санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадвар	Between Groups	80.629	47	1.716	2.405	.000
	Within Groups	840.350	1178	.713		
Санаагаа дүгнэж илэрхийлэх чадвар	Between Groups	155.563	47	3.310	1.709	.002
	Within Groups	2281.439	1178	1.937		

Дүгнэлт

1. 11-14 настай хүүхдүүдийн аливааг ажиглах чадвар нь өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар, өөрийн үнэлэмж, идэвхтэй зан чанар, гадаад орчинд дасан зохицох чадвар, бусадтай хамтрах, харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай холбоотой байна.
2. Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хөгжлийн ялгаатай байдал нь тэдний идэвхтэй зан, гадаа хяналт буюу бусдын нөлөөлөлд автах байдал болон эцэг эх хүүхдийн харилцаа, харилцааны явцад бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадварт нөлөөлж байна.
3. Мэдээллийг утгачлан тогтоох чадварын ялгаатай байдал нь тухайн насны хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар болон гадаад орчинд дасан зохицох чадварт нөлөөлдөг байна.
4. Хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хүчний үзүүлэлтийн ялгаатай байдал нь мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар, санаагаа илэрхийлэхдээ ашиглаж буй үгийн тоотой холбоотой байна.
5. 11-14 настай хүүхдүүдийн тэвчээрийн ялгаатай байдал нь тэдний анхаарлын тогтворжилт болон тэмдэг нэр бүлэглэх чадварын хөгжилтэй холбоотой байна.

Бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн нөлөөллийн шинжилгээнд бид дараах зүйлсийг үл хамаарах хувьсагчаар авсан болно. Үүнд; байршил, ам бүлийн тоо, эцэг эхийн боловсрол, эцэг эхийн ажил эрхлэлт, өрхийн орлого, амьдралын нөхцөл, гэр бүлийн харилцааны байдал, багштай харилцах байдал, гэр сургуулийн хоорондын зай, олон нийтийн ажлын оролцоо, спортоор хичээллэдэг байдал зэрэг болно.

Энэхүү судалгаанд хамаарах хувьсагчаар танин мэдэхүй, нийгэмшил, бие бялдрын хөгжлийг илэрхийлэх 32 хувьсагчийг ашиглав.

Үл хамаарах хувьсагчдын хувьд хамаарлын шинжилгээг хийхэд дараах дүр зураг харагдав. Үүнд:

1. Эцэг, эхийн боловсрол нэмэгдэх тутам гэртээ интернэтийн сүлжээнд холбогддог байна. Үүнээс гадна тусдаа өрөөтэй эсэх, амьдралын нөхцөл нь гэртээ интернэтийн сүлжээнд холбоотой эсэхтэй хамааралтай байна. ($p < 0.01$)
2. Гэрийн даалгавар хийхэд аав тусалдаг байдал нь асуух зүйл гарвал ээж, аав, эмээгээс асуудал байдалтай харилцан хамааралтай байна. ($p < 0.01$)
3. Асуух зүйл гарвал эгчээсээ асуудаг хүүхдүүд гэрийн даалгавраа өөрөө хийдэг байна. ($p < 0.01$)
4. Эцэг, эхийн боловсролын түвшинд нь гэртээ компьютер, интернэттэй эсэх, амьдралын нөхцөл, тусдаа өрөөтэй эсэх, мөн өрхийн орлого, ажил эрхлэлттэй харилцан хамааралтай байна. ($p < 0.01$)

11-14 настай хүүхдүүдийн нийгэмшлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

11-14 настай хүүхдүүдийн цэцэрлэгт явсан эсэх нь тэдний өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнөө ойлгох чадвартай ($r=.130^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна. Цэцэрлэгт явдаг хүүхдүүдийнх ($M=3.91$) цэцэрлэгт явдаггүй хүүхдүүдийнхээс ($M=3.55$) илүү байна.

Энэ насны хүүхдүүдийн гэртээ амьдардаг эсэх нь тэдний дүрэм журам дагаж мөрдөх чадвартай ($r=.103^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

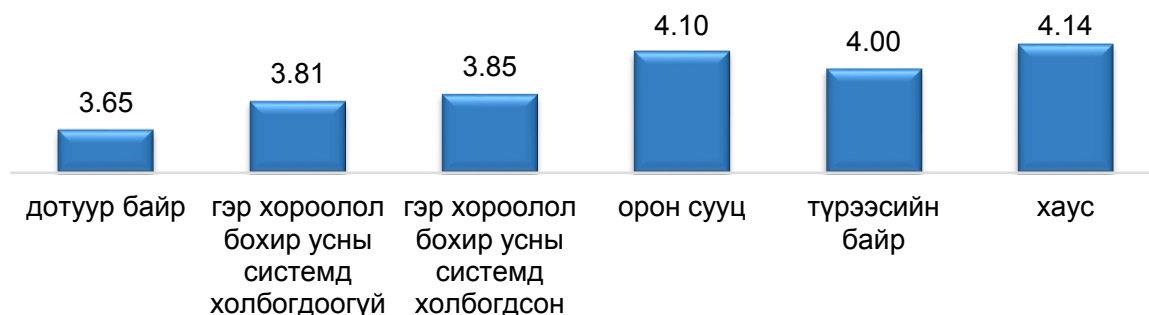
Зураг 152. Амьдардаг газар ба дүрэм журам дагаж мөрдөх чадвар, 11-14 нас

Дотуур байр, хамаатан садангийндаа амьдардаг хүүхдүүдийн дүрэм журам дагаж мөрдөх чадвар нь гэртээ байдаг хүүхдүүдийнхээс сул байна.

Амьдралын нөхцөлийн ялгаатай байдал нь энэ насны хүүхдүүдийн идэвхтэй зантай ($r=.149$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Зураг 153. Амьдралын нөхцөл ба идэвхтэй зан, 11-14 нас

Хаусд амьдардаг хүүхдүүд хамгийн идэвхтэй зан ($M=4.14$)-тай бол дотуур байранд байдаг хүүхдүүд гэр хороолол, түрээсийн байр, орон сууцанд амьдардаг хүүхдүүдийнхээс доогуур ($M=3.65$) үзүүлэлттэй байна.

Сургууль гэр хоорондын зайны ялгаатай байдал нь 11-14 настай хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвартай (дүрэм дагах чадвар ($r=.121^{**}$, $p<0.01$), ёс суртахуунтай байх ($r=.122^{**}$, $p<0.01$), олон нийтийн газар биеэ зөв авч явах ($r=.108^{**}$, $p<0.01$)) холбоотой байна. Мөн сургуульд хэрхэн ирдэг нь 11-14 настай хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвартай (дүрэм дагах чадвар ($r=.153^{**}$, $p<0.01$), ёс суртахуунтай байх ($r=.174^{**}$, $p<0.01$), олон нийтийн газар биеэ зөв авч явах ($r=.176^{**}$, $p<0.01$)) холбоотой байна.

Зураг 154. Сургууль гэр хоорондын зай ба хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар, 11-14 нас

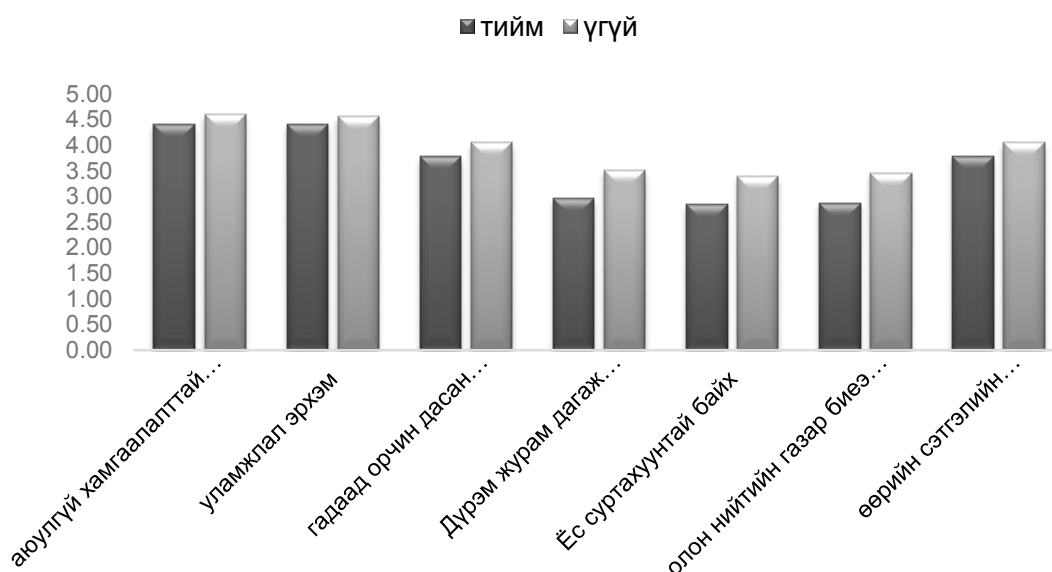
Сургууль гэрийн зай холдох тутам 11-14 настай хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар сайжирсан байна. Тухайлбал, 6 км-ээс хол зайд байдаг хүүхдийн олон нийтийн газар биеэ авч явах чадварын дундаж ($M=3.66$) 500 м-ээс ойр зайнд явж ирдэг хүүхдүүдийнхээс ($M=2.88$) илүү байна.

11-14 настай хүүхдүүд тусдаа өрөөтэй эсэх нь тэдний идэвхтэй зан ($r=117^{**}$, $p<0.01$), бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай ($r=102^{**}$, $p<0.01$) холбоотой.

Тусдаа өрөөтэй хүүхдүүд бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар болон идэвхтэй зан нь тусдаа өрөөгүй хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн гэртээ интернеттэй эсэх нь тэдний анхааралтай зан ($r=.106^{**}$, $p<0.01$), идэвхтэй зан ($r=.159^{**}$, $p<0.01$), гадаад орчинд дасан зохицох чадвар ($r=.128^{**}$, $p<0.01$), хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвартай (дүрэм дагах чадвар ($r=.144^{**}$, $p<0.01$), ёс суртахуунтай байх ($r=.150^{**}$, $p<0.01$), олон нийтийн газар биеэ зөв авч явах ($r=.157^{**}$, $p<0.01$)), өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай ($r=.130^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

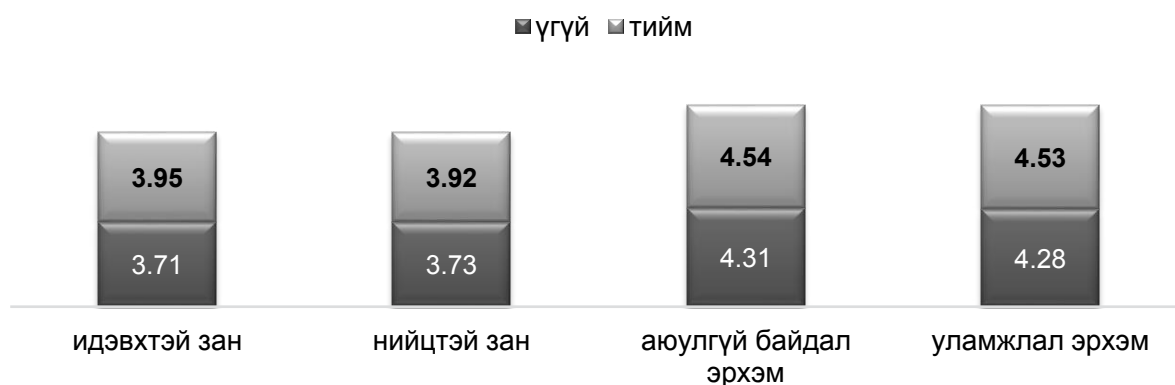
Зураг 155. Гэртээ интернеттэй эсэх ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас

Гэртээ интернэттэй хүүхдүүдийн нийгэмшлийн зарим чадварууд гэртээ интернэтгүй хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна. Интернэтийн сүлжээнээс мэдээлэл авдаг байдал нь хүүхдүүдийн нийгэмшлийн хөгжилд эерэг нөлөө үзүүлж байна.

Хичээл хийхэд зориулсан ширээ сандалтай эсэх нь 11-14 настай хүүхдүүдийн нээлттэй идэвхтэй зан ($r=.106^{**}$, $p<0.01$) болон үнэт зүйлийг чиг баримжааны аюулгүй хамгаалалттай байдал ($r=.101^{**}$, $p<0.01$), нинжин сэтгэл ($r=.100^{**}$, $p<0.01$), уламжлалыг эрхэмлэх байдалтай ($r=.102^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Зураг 156. Хичээлд хийхэд зориулсан ширээ, сандалтай эсэх ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас

Гэртээ хичээл хийхэд зориулсан ширээ, сандалтай хүүхдүүд ширээ сандалгүй хүүхдүүдээс илүү идэвхтэй, бусадтай нийцтэй, аюулгүй байдал ба уламжлалыг эрхэмлэдэг байна.

Гэрийн даалгавар хийхэд эцэг нь тусалдаг эсэх нь энэ насны хүүхдүүдийн харилцах чадвартай (нээлттэй идэхтэй харилцаа ($r=.114^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна. Эцгээсээ асуудаг хүүхдүүд ($M=3.80$) асуудаггүй хүүхдүүдээс ($M=3.56$) илүү нээлттэй харилцаатай ажээ.

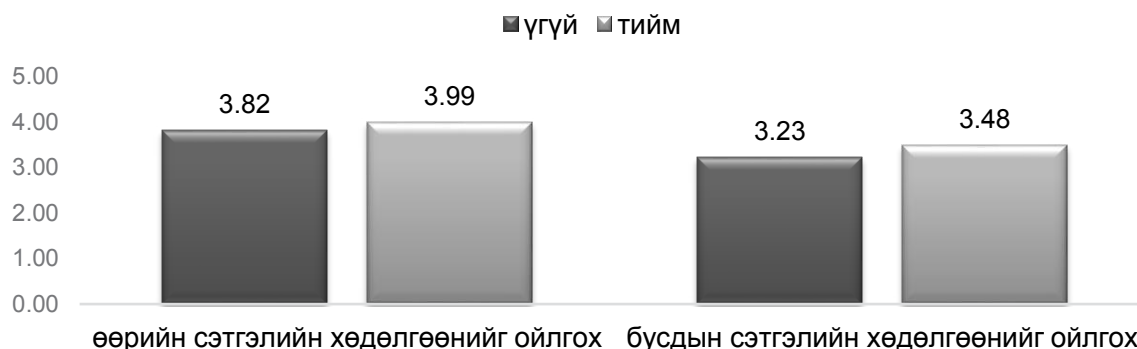
Асуух зүйл гарвал эцгээсээ асуудаг эсэх нь энэ насны хүүхдүүдийн нээлттэй идэвхтэй харилцаатай ($r=.120^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна. Эцгээсээ асуудаг хүүхдүүд ($M=3.78$) асуудаггүй хүүхдүүдээс ($M=3.52$) илүү нээлттэй харилцах чадвартай байна.

Харин асуух зүйл гарвал багшаасаа асуудаг эсэх нь 11-14 настай хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай ($r=.112^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна. Багшаасаа асуудаг хүүхдүүд асуудаггүй хүүхдүүдээс илүү өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгоно.

Хүүхдүүдийн сургуулиас зохиосон олон нийтийн ажилд оролцдог эсэх нь тэдний анхааралтай зан ($r=.125^{**}$, $p<0.01$), эцэг эх хүүхдийн хөндийрэлтэй ($r=.133^{**}$, $p<0.01$) уялдаатай байгаа юм.

Спортоор хичээллэдэг эсэх нь 11-14 настай хүүхдүүдийн бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар ($r=.132^{**}$, $p<0.01$), бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвартай ($r=.132^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байгаа юм.

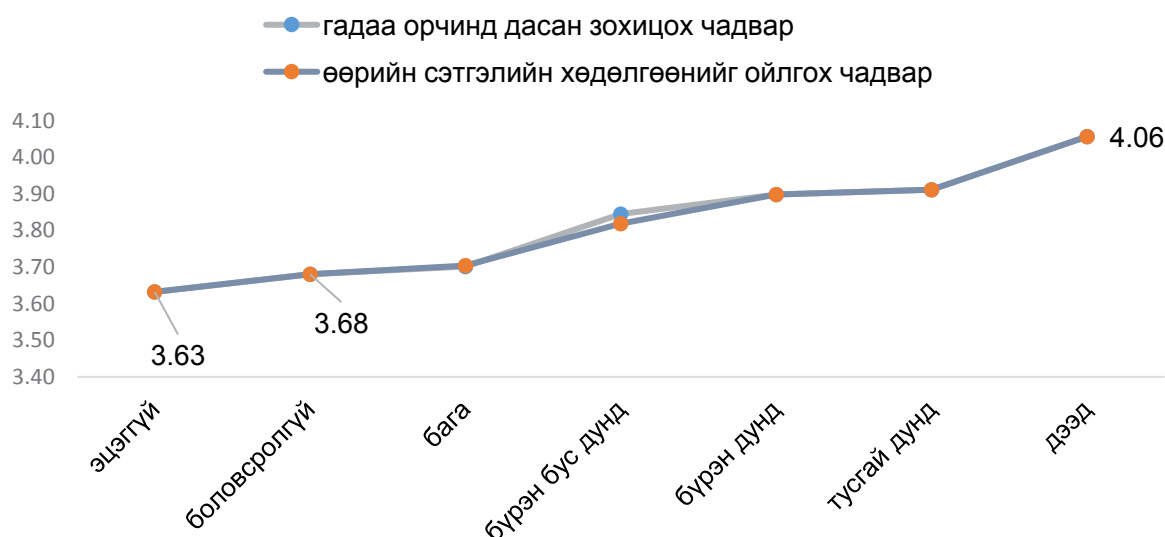
Зураг 157. Спортоор хичээллэдэг эсэх ба сэтгэлийн хөдөлгөөн, 11-14 нас

Спортоор хичээллэдэг хүүхдүүд ($M=3.99$) хичээллэдэггүй хүүхдүүдээс ($M=3.82$) илүү өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай байхаас гадна хичээллэдэг хүүхдүүд ($M=3.48$), хичээллэдэггүй хүүхдүүдээс ($M=3.23$) илүү бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай байна.

Хүүхдүүдийн аавын боловсролын ялгаатай байдал нь тэдний гадаад орчинд дасан зохицох чадвар ($r=.120^{**}$, $p<0.01$), өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай ($r=.120^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна. Харин эхийн боловсролын ялгаатай байдал нь тэдний идэвхтэй зан ($r=.111^{**}$, $p<0.01$), сэтгэл гутрал ($r=.105^{**}$, $p<0.01$), гадаад орчинд дасан зохицох чадвар ($r=.116^{**}$, $p<0.01$), бусдаар уирдуулах байдал ($r=.149^{**}$, $p<0.01$), эцэг эх хүүхдийн харилцаа ($r=.146^{**}$, $p<0.01$), өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай ($r=.117^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Зураг 158. Эцгийн боловсролын ялгаатай байдал ба гадаад орчин дасан зохицох чадвар, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнөө ойлгох чадвар, 11-14 нас

Хүснэгт 248. Эхийн боловсролын түвшин ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас

	идэвхтэй зан	гадаад орчин дасан зохицох чадвар	бусдаар удирдуулах чадвар	эцэг эх хүүхдийн харилцаа	өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох
эхгүй	3.78	3.91	3.09	3.40	3.91
боловсролгүй	3.83	3.68	2.86	3.31	3.68
бага	3.65	3.51	2.57	2.95	3.51
бүрэн бус дунд	3.77	3.76	2.55	2.97	3.73
бүрэн дунд	3.91	3.90	2.47	2.89	3.90
тусгай дунд	3.81	3.86	2.66	2.95	3.86
дээд	4.06	4.05	2.33	2.80	4.05

Эцгийн боловсролын түвшин ахих тутам 11-14 настай хүүхдүүдийн гадаад орчин дасан зохицох чадвар, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар сайжирч байна. Тухайлбал, эцэг нь боловсролгүй хүүхдүүдийн гадаад орчин дасан зохицох чадвар ($M=3.68$) дээд боловсролтой эцэгтэй хүүхдүүдийнхээс ($M=4.06$) доогуур байна. Харин эх нь боловсролгүй болон бага боловсролтой хүүхдүүдийн идэвхтэй зан, гадаад орчинд дасан зохицох чадвар, бусдаар удирдуулах чадвар, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь эхгүй болон бүрэн дундаас дээш түвшний боловсролтой хүүхдүүдийнхтэй харьцуулахад доогуур байна.

Эцгийн ажил эрхлэлтийн ялгаатай байдал нь судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвартай (ёс суртахуунтай байх чадвар ($r=111$, $p<0.01$), олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвартай ($r=107$, $p<0.01$)) холбоотой байна.

Хүснэгт 249. Эцгийн ажил эрхлэлт ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас

	гадаад орчин дасан зохицох чадвар	харилцааны явцад бусдыг ойлгох	дүрэм журам дагаж мөрдөх	ёс суртахуунтай байх	олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар
эцэггүй	3.73	2.28	2.89	2.60	2.74
ажилгүй	3.87	2.34	2.94	2.80	2.81
тэтгэвэрт	3.79	2.09	2.53	2.38	2.47
хувиараа жигжиг бизнес эрхэлдэг	3.85	2.22	3.17	3.07	3.08
хувийн хэвшилд	3.74	2.21	3.38	3.27	3.32
төрийн өмчид компанид	4.08	2.23	3.42	3.35	3.41
төсвийн байгууллагад	3.94	2.14	3.12	3.06	3.13
гадаадад	4.00	1.60	4.00	4.00	4.00

Өрхийн орлогын ялгаатай байдал нь хүүхдүүдийн идэвхтэй зан ($r=.104^{**}$, $p<0.01$), гадаад орчинд дасан зохицох чадвар ($r=.115^{**}$, $p<0.01$), харилцааны явцад бусдыг ойлгох чадвар ($r=.157^{**}$, $p<0.01$), хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвартай (дүрэм журам дагах чадвар ($r=.129^{**}$, $p<0.01$), ёс суртахуунтай байх чадвартай ($r=.140^{**}$, $p<0.01$), олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар ($r=.149^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Хүснэгт 250. Өрхийн орлого ба нийгэмшлийн зарим чадварууд, 11-14 нас

Өрхийн сарын орлогын хэмжээ	идэвхтэй зан	гадаад орчин дасан зохицох чадвар	харилцааны явцад бусдыг ойлгох	дүрэм журам дагаж мөрдөх чадвар	ёс суртахуунтай байх	олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар
100,000 хүртэл	3.81	3.68	2.59	2.98	2.86	2.86
101,000-300,000	3.89	3.76	2.17	2.87	2.76	2.81
301,000-500,000	3.76	3.79	2.18	2.95	2.76	2.84
501,000-700,000	3.82	4.02	2.22	3.28	3.18	3.19
701,000-900,000	4.00	3.92	2.29	3.42	3.23	3.23
901,000-1,100,000	4.11	4.10	2.01	3.19	3.14	3.28
1,101,000-1,300,000	3.86	4.00	1.83	3.47	3.34	3.42
1,301,000-1,500,000	4.05	3.79	1.87	3.79	3.77	3.85
1,501,000-с дээш	4.30	4.08	1.85	3.83	3.68	3.75

Өрхийн орлого 100,000 хүртэлээс 1,301,000-1,500,000 хүртэлх түвшинд хамаарах хүүхдүүдийн харилцааны явцад бусдыг ойлгох чадвар, ёс суртахуунтай байх чадвар, олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар орлогын хэмжээ өсөх тутам сайжирсан байгаа атлаа харин 1,501,000-аас дээш сард орлоготой өрхөд амьдардаг хүүхдүүдийн үзүүлэлт 1,301,000-1,500,000 түвшнээс буурчээ.

Дүгнэлт

Хаусд амьдардаг хүүхдүүд хамгийн идэвхтэй ($M=4.14$) зантай бол дотуур байранд байдаг хүүхдүүд гэр хороолол, түрээсийн байр, орон сууцанд амьдардаг хүүхдүүдийнхээс доогуур ($M=3.65$) үзүүлэлттэй байна.

Сургууль гэрийн зай холдох тутам 11-14 настай хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар сайжирсан байна. Тухайлбал, 6 км-ээс хол зайд байдаг хүүхдийн олон нийтийн газар биеэ авч явах чадварын дундаж ($M=3.66$) 500 м-ээс ойр зайд явж ирдэг хүүхдүүдийнхээс ($M=2.88$) илүү байна.

Гэртээ хичээл хийхэд зориулсан ширээ, сандалтай хүүхдүүд ширээ сандалгүй хүүхдүүдээс илүү идэвхтэй, бусадтай нийцтэй, аюулгүй байдал ба уламжлалыг эрхэмлэдэг байна.

Асуух зүйл гарвал эцгээсээ асуудаг эсэх нь энэ насны хүүхүүдийн нээлттэй идэвхтэй харилцаатай ($r=120$, $p<0.01$) холбоотой байна. Эцгээсээ асуудаг хүүхдүүд ($M=3.78$) асуудаггүй хүүхдүүдээс ($M=3.52$) илүү нээлттэй харилцах чадвартай байна.

Спортоор хичээллэдэг хүүхдүүд ($M=3.99$) хичээллэдэггүй хүүхдүүдээс ($M=3.82$) илүү өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай байхаас гадна хичээллэдэг хүүхдүүд ($M=3.48$), хичээллэдэггүй хүүхдүүд ($M=3.23$) илүү бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай байна.

Эцгийн боловсролын түвшин ахих тутам 11-14 настай хүүхдүүдийн гадаад орчин дасан зохицох чадвар, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар сайжирч байна. Тухайлбал, эцэг нь боловсролгүй хүүхдүүдийн гадаад орчин дасан зохицох чадвар ($M=3.68$) дээд боловсролтой эцэгтэй хүүхдүүдийнхээс ($M=4.06$) доогуур байна. Харин эх нь боловсролгүй болон бага боловсролтой хүүхдүүдийн идэвхтэй зан, гадаад орчинд дасан зохицох чадвар, бусдаар удирдуулах чадвар, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь эхгүй болон бүрэн дундаас дээш түвшний боловсролтой хүүхдүүдийнхтэй харьцуулахад доогуур байна.

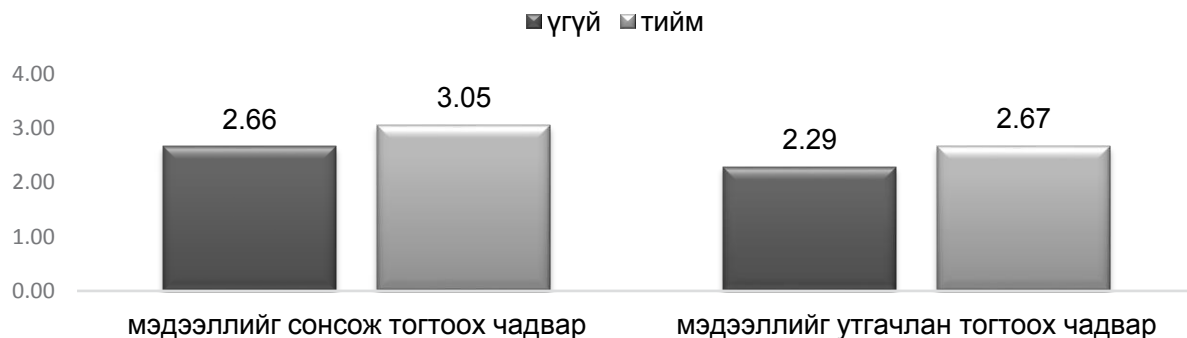
Өрхийн орлого 100,000 хүртэлээс 1,301,000-1,500,000 хүртэлх түвшинд хамаарах хүүхдүүдийн харилцааны явцад бусдыг ойлгох чадвар, ёс суртахуунтай байх чадвар, олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар орлогын хэмжээ өсөх тутам сайжирсан байгаа атлаа харин 1,501,000-аас дээш сард орлоготой өрхөд амьдардаг хүүхдүүдийн үзүүлэлт 1,301,000-1,500,000 түвшингээс буурсан байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

11-14 настай хүүхдүүдийн цэцэрлэгт явсан эсэх нь тэдний анхаарлын тогтворжилт ($r=.143^{**}$, $p<0.01$), мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар ($r=.154^{**}$, $p<0.01$), мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар ($r=.138^{**}$, $p<0.01$), бодит утгатай ($r=.139^{**}$, $p<0.01$), салаа утгатай ($r=.102^{**}$, $p<0.01$), хийсвэр утгатай ($r=.117^{**}$, $p<0.01$) үг тайлбарлах чадвар, мөн тэмдэг нэр бүлэглэх чадвар ($r=.135^{**}$, $p<0.01$), санаагаа дүгнэж илэрхийлэх чадвартай ($r=.161^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

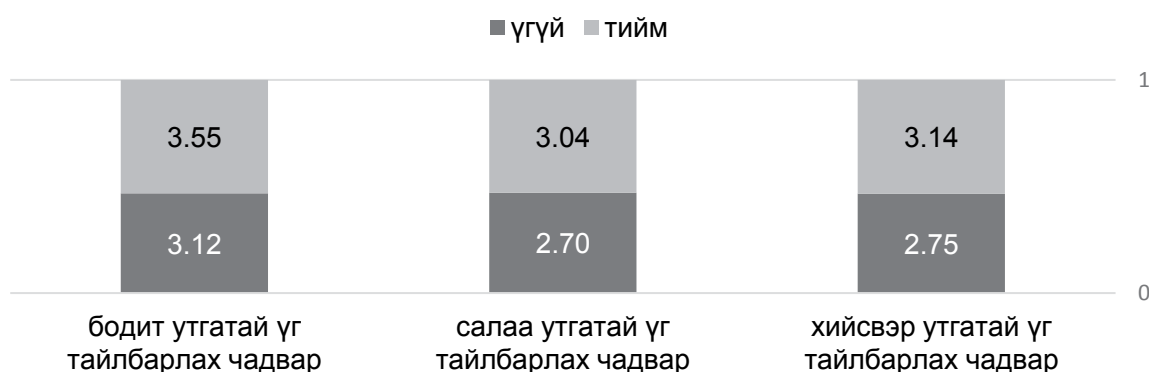
Цэцэрлэгт явсан хүүхдүүдийн ($M=2.35$) анхаарлын тогтворжилт цэцэрлэгт яваагүй хүүхдүүдийнхээс ($M=1.85$) илүү хөгжсөн байна.

Зураг 159. Цэцэрлэгт явсан эсэх ба ой тогтоолт, 11-14 нас

Цэцэрлэгт явсан хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож болон утгачлан тогтоох чадвар нь цэцэрлэгт явдаггүй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Зураг 160. Цэцэрлэгт явсан эсэх ба үгийн утга тайлбарлах чадвар, 11-14 нас

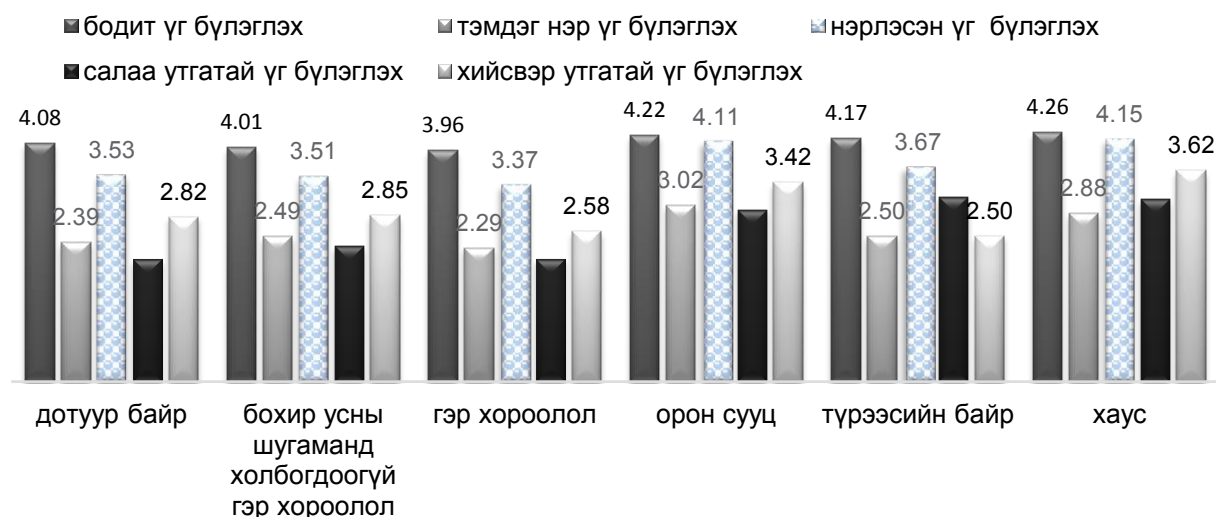

Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадвар нь цэцэрлэгт явсан хүүхдүүдийнх цэцэрлэгт яваагүй хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжжээ.

Мөн санаагаа дүгнэж илэрхийлэх чадвар цэцэрлэгт явсан хүүхдүүдийн ($M=3.21$) яваагүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.59$) илүү хөгжсөн байна.

Хүүхдүүдийн амьдралын нөхцөлийн ялгаатай байдал нь тэдний үг бүлэглэх чадвартай (тэмдэг нэр бүлэглэх ($r=.151^{**}$, $p<0.01$), нэрлэсэн үг бүлэглэх ($r=.169^{**}$, $p<0.01$), салаа утгатай үг бүлэглэх ($r=.202^{**}$, $p<0.01$), хийсвэр үг бүлэглэх ($r=.162^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Зураг 161. Амьдардаг нөхцөл ба үг бүлэглэх чадвар, 11-14 нас

Бохир усны шугаманд холбогдоогүй гэр хороололд амьдардаг хүүхдүүдийн бодит үг бүлэглэх чадвар хамгийн сул ($M=3.96$) байгаа бол хаусд амьдардаг хүүхдүүдийн хамгийн өндөр ($M=4.26$) байна. Харин хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар нь түрээсийн байранд амьдардаг хүүхдүүдийн хамгийн сул ($M=2.50$), хаусд амьдардаг хүүхдүүдийнх хамгийн өндөр буюу ($M=3.62$) байна.

Сургууль гэр хоорондын зайны ялгаатай байдал нь 11-14 настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилттой ($r=.111^*$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Хүснэгт 251. Сургууль гэрийн зай ба анхаарлын тогтворжилт, 11-14 нас

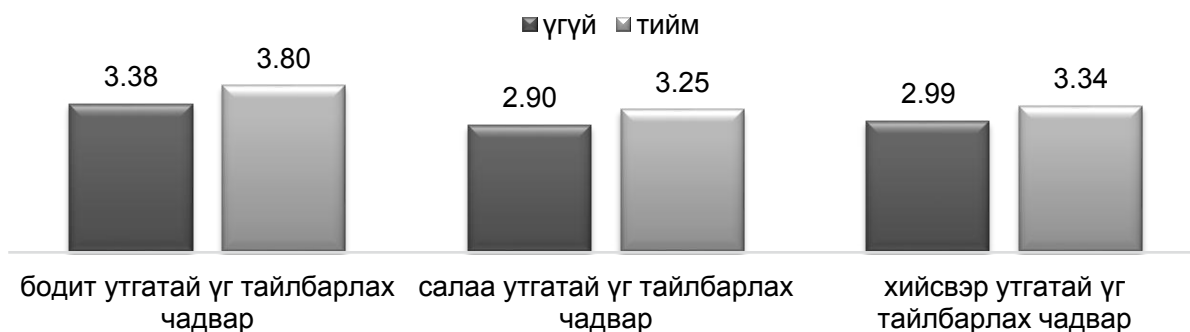
Амьдардаг газар сургуулийн зай	Mean	Std. Dev.
6 км-ээс дээш	2.21	1.210
4 - 5 км	1.81	.932
3 - 4 км	2.25	1.120
2 - 3 км	2.65	1.452
1 - 2 км	2.08	1.177
500м - 1 км	2.40	1.290
500 м	2.58	1.304

Тусдаа өрөөтэй эсэх нь энэ насны хүүхдүүдийн ажигч чанар ($r=.102^{**}$, $p<0.01$), бодит үйлдлийн сэтгэхүй ($r=.117^{**}$, $p<0.01$), бодит үг тайлбарлах чадвар ($r=.159^{**}$, $p<0.01$), салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар ($r=.130^{**}$, $p<0.01$), хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвартай ($r=.126^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Тусдаа өрөөтэй хүүхдүүдийн ажигч чанар нь ($M=2.79$) өрөөгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.62$) сул байна.

Бодит үйлдлийн сэтгэхүй нь тусдаа өрөөтэй хүүхдүүдийнхээс ($M=3.24$) тусдаа өрөөтэй хүүхдүүдийнх ($M=2.93$) илүү хөгжсөн байна.

Зураг 162. Тусдаа өрөөтэй эсэх үг тайлбарлах чадвар, 11-14 нас

Тусдаа өрөөтэй хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадвар нь тусдаа өрөөгүй хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн байна.

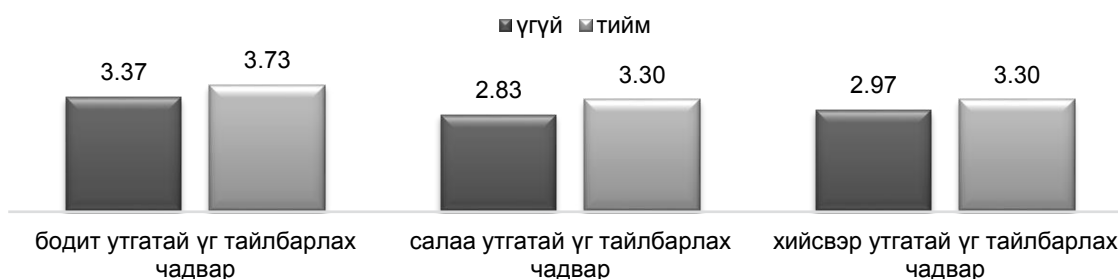
Гэртээ зурагттай эсэх нь 11-14 настай хүүхдүүдийн бодит үйлдлийн сэтгэхүй ($r=132$, $p<0.01$), бодит үг тайлбарлах чадвар ($r=.154^{**}$, $p<0.01$), салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар ($r=.147^{**}$, $p<0.01$), хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвартай ($r=.119^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна. Үүнээс гадна тэмдэг нэр бүлэглэх чадвар ($r=.119^{**}$, $p<0.01$), нэрлэсэн үг бүлэглэх ($r=.163^{**}$, $p<0.01$), салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар ($r=162$, $p<0.01$), хийсвэр үг бүлэглэх чадвартай ($r=.131^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Гэртээ зурагттай хүүхдүүдийн бодит үйлдлийн сэтгэхүй нь ($M=3.05$) зурагтгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.53$) илүү хөгжсөн ба үг тайлбарлах болон бүлэглэх чадвар нь мөн зурагттай хүүхдүүдийнх сайн байгаа юм.

Гэртээ интернэтэд холбогддог эсэх нь энэ насны хүүхдүүдийн ажигч чанар ($r=.115^{**}$, $p<0.01$), бодит үйлдлийн сэтгэхүй ($r=.124^{**}$, $p<0.01$), бодит үгийн утга тайлбарлах чадвар ($r=.149$, $p<0.01$), салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар ($r=.183^{**}$, $p<0.01$), хийсвэр үг тайлбарлах чадвартай ($r=.126^{**}$, $p<0.01$) мөн тэмдэг нэр бүлэглэх чадвар ($r=.181^{**}$, $p<0.01$), нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар ($r=.176^{**}$, $p<0.01$), салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар ($r=.190$, $p<0.01$), хийсвэр үг бүлэглэх чадвартай ($r=.165^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

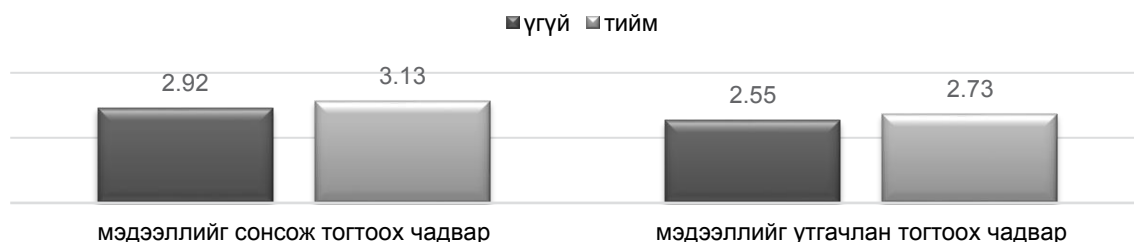
Гэртээ интернэттэй хүүхдүүдийн бодит үйлдлийн сэтгэхүй нь ($M=3.21$) интернэтгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=3.21$) илүү хөгжсөн байна.

Зураг 163. Гэртээ интернэттэй эсэх үг тайлбарлах чадвар, 11-14 нас

Гэртээ интернэттэй хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадвар нь интернэтгүй хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн байна.

Зураг 164. Гэртээ интернэттэй эсэх ой тогтоолт, 11-14 нас

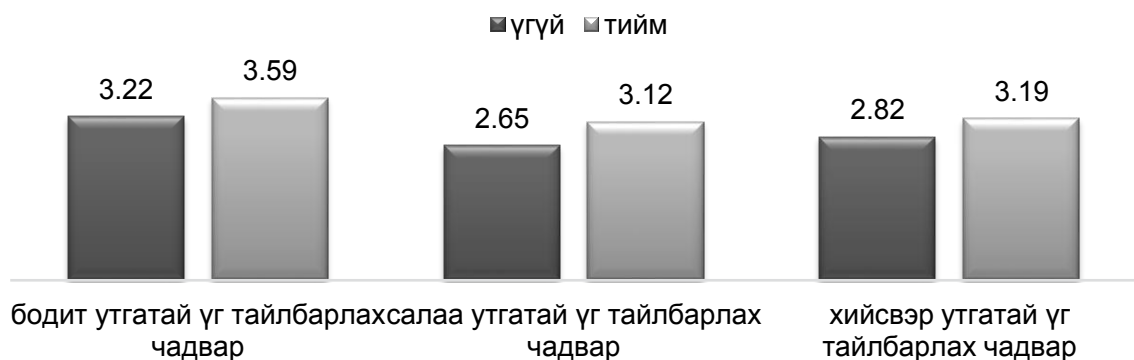

Гэртээ интернэттэй хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар нь ($M=3.13$) интернэтгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.92$) илүү хөгжсөн байна. Гэртээ интернэттэй хүүхдүүдийн мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар нь ($M=2.73$) интернэтгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.55$) илүү хөгжсөн байна.

Хичээл хийхэд зориулсан өөрийн гэсэн ширээ, сандалтай эсэх нь энэ насны хүүхдүүдийн ажигч чанар ($r=.140$, $p<0.01$), мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар ($r=.122$, $p<0.01$), мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар ($r=.137$, $p<0.01$), бодит үг тайлбарлах чадвар ($r=.149$, $p<0.01$), салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар ($r=.179$, $p<0.01$), хийсвэр үг тайлбарлах чадвар ($r=.141$, $p<0.01$) болон тэмдэг нэр бүлэглэх чадвар ($r=.138$, $p<0.01$), нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар ($r=.164$, $p<0.01$), салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар ($r=.137$, $p<0.01$), хийсвэр үг бүлэглэх чадвартай ($r=.139$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Хичээл хийх ширээ сандалтай хүүхдүүдийн ажиглах чадвар ($M=2.73$) ширээ сандалгүй хүүхдүүдийнхээс сайн байна ($M=2.50$).

Зураг 165. Гэртээ хичээл хийхэд зориулсан ширээ, сандалтай эсэх ба үг тайлбарлах чадвар, 11-14 нас

Гэртээ хичээл хийх ширээ, сандалтай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадвар нь ширээ сандалгүй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Зураг 166. Гэртээ хичээл хийхэд зориулсан ширээ, сандалтай эсэх ба ой тогтоолт, 11-14 нас

Гэртээ хийх ширээ, сандалтай хүүхдүүд ой тогтоолт ширээ сандалгүй хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн байна.

Гэрийн даалгавар хийхэд нь эцэг нь тусалдаг эсэх нь 11-14 настай хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвартай нь ($r=.130$, $p<0.01$) холбоотой байгаа юм.

Асуух зүйл гарахад багшаас асуудаг эсэх нь энэ насны хүүхдүүдийн хичнээн үгээр санаагаа илэрхийлэхтэй ($r=.199$, $p<0.01$) холбоотой байна. Асуух зүйл гарвал багшаасаа асуудаг хүүхдүүдийн санаагаа илэрхийлэх үгийн тоо ($M=26.11$), асуудаггүй хүүхдүүдийнхээс ($M=21.18$) илүү байна.

Асуух зүйл гарахад найзаасаа асуудаг эсэх нь энэ насны хүүхдүүдийн ажигч чанар ($r=.119$, $p<0.01$), анхаарлын тогтворжилт ($r=.161$, $p<0.01$), мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар ($r=.149$, $p<0.01$), мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар ($r=.149$, $p<0.01$), бодит үйлдлийн сэтгэхүйтэй ($r=.174$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Эцгийн боловсролын ялгаатай байдал нь энэ насны хүүхдүүдийн бодит үйлдлийн сэтгэхүй ($r=.179$, $p<0.01$), бодит үгийн утга тайлбарлах чадвар ($r=.134$, $p<0.01$), салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар ($r=.150$, $p<0.01$), хийсвэр үг тайлбарлах чадвартай ($r=.160$, $p<0.01$) мөн тэмдэг нэр бүлэглэх чадвар ($r=.147$, $p<0.01$), нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар ($r=.166$, $p<0.01$), салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар ($r=.169$, $p<0.01$), хийсвэр үг бүлэглэх чадвартай ($r=.136$, $p<0.01$) холбоотой байна.

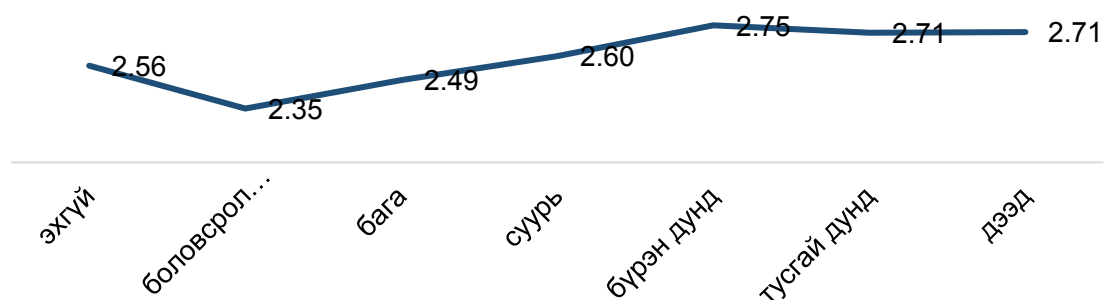
Хүснэгт 252. Эцгийн боловсролын ялгаатай байдал ба танин мэдэхүйн хөгжлийн зарим үзүүлэлт, 11-14 нас

	ажигч чанар	богино хугацааны харааны ой тогтоолт	мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар	бодит үйлдлийн сэтгэхүй
эцэггүй	2.61	2.00	2.87	2.57
боловсролгүй	2.39	1.98	2.72	2.49
бага	2.55	2.02	2.80	2.83
бүрэн бус дунд	2.66	2.13	3.06	3.13
бүрэн дунд	2.74	2.21	3.09	3.10
тусгай дунд	2.69	2.19	2.80	2.91
дээд	2.69	2.18	3.11	3.31

Эхийн боловсролын ялгаатай байдал нь энэ насны хүүхдүүдийн ажигч чанар ($r=.121^{**}$, $p<0.01$), богино хугацааны харааны ой тогтоолт ($r=.106^{**}$,

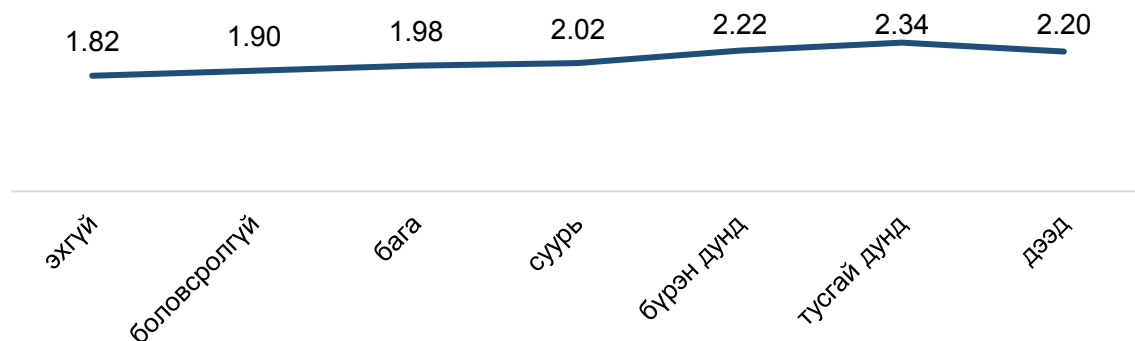
$p < 0.01$), мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар ($r = .149^{**}$, $p < 0.01$), сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл ($r = .215$, $p < 0.01$), бодит үгийн утга тайлбарлах чадвар ($r = .178^{**}$, $p < 0.01$), салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар ($r = .194^{**}$, $p < 0.01$), хийсвэр үг тайлбарлах чадвартай ($r = .182^{**}$, $p < 0.01$) мөн тэмдэг нэр бүлэглэх чадвар ($r = .151^{**}$, $p < 0.01$), нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар ($r = .151^{**}$, $p < 0.01$), салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар ($r = .192^{**}$, $p < 0.01$), хийсвэр үг бүлэглэх чадвартай ($r = .132^{**}$, $p < 0.01$) холбоотой байна.

Зураг 167. Эхийн боловсрол ба ажигч чанар, 11-14 нас

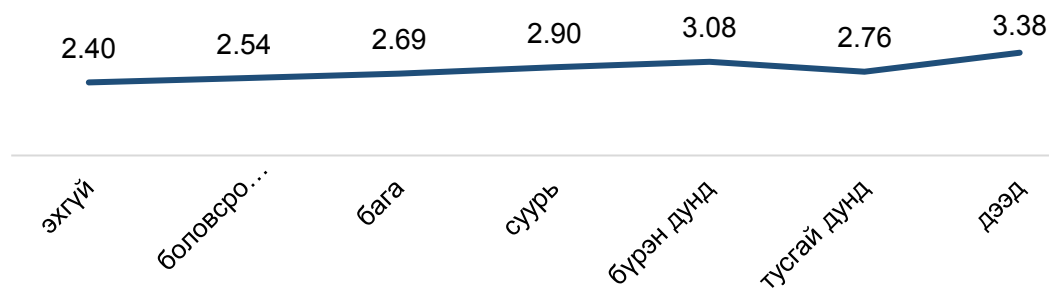
11-14 настай хүүхдүүдийн эхийн боловсролын түвшин ахихад хүүхдүүдийн ажиглах чадвар сайжирч байна.

Зураг 168. Эхийн боловсрол ба богино хугацааны харааны ой тогтоолт, 11-14 нас

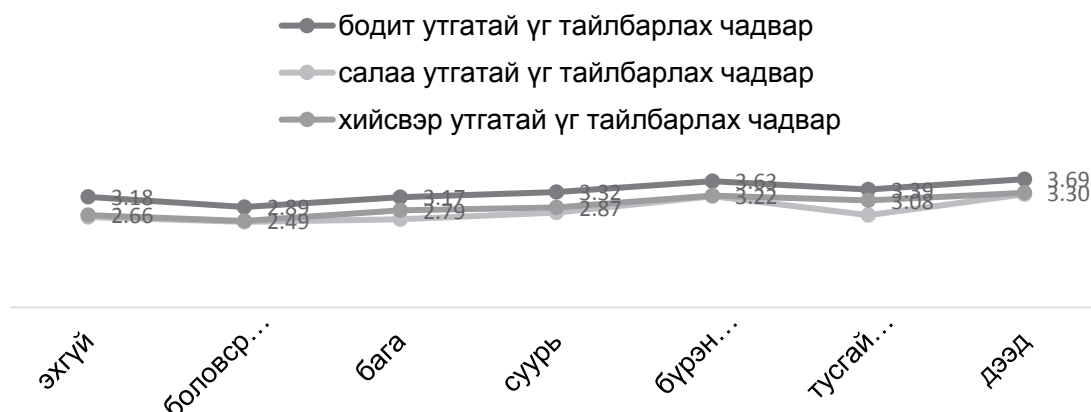
11-14 настай хүүхдүүдийн богино хугацааны харааны ой тогтоолт эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэхэд ахисан байна.

Зураг 169. Эхийн боловсрол ба сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, 11-14 нас

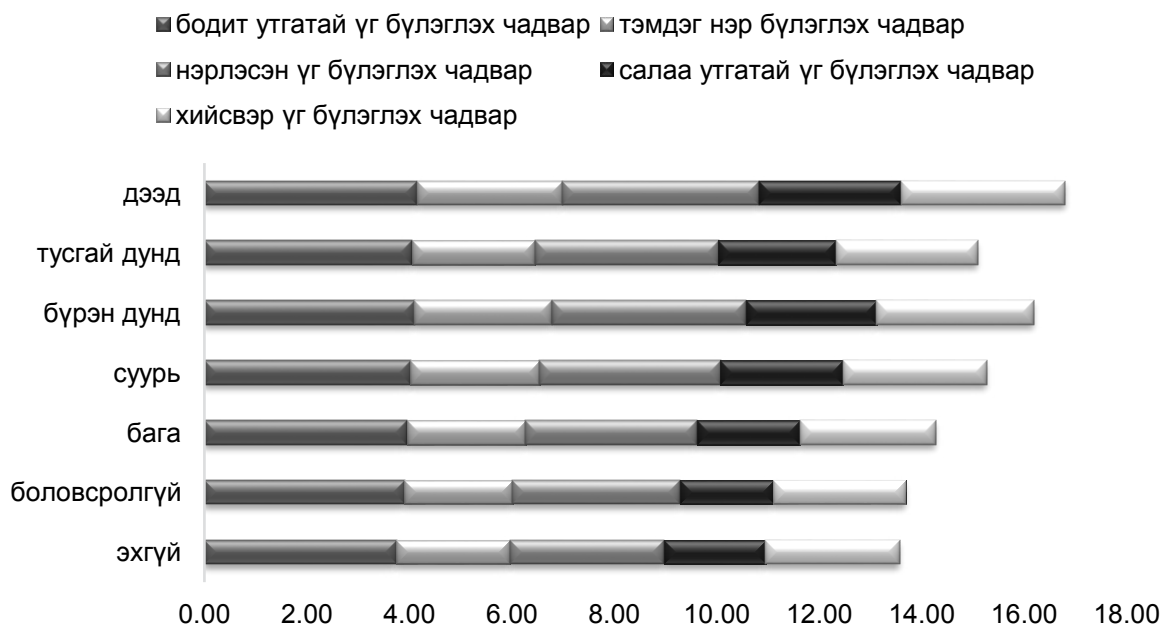
11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл эхийн боловсролтой холбоотой ялгаатай байгаа бөгөөд эхийн боловсролын түвшин ахихад тэдний сэтгэхүйн харьцуулах чадвар сайжирсан байна. Гэхдээ тусгай дунд боловсролтой эхтэй хүүхдүүдийнх бүрэн дунд болон дээд боловсролтой ээжтэй хүүхдүүдийнхээс бага зэрэг сул үзүүлэлттэй байна.

Зураг 170. Эхийн боловсрол ба үг бүлэглэх чадвар, 11-14 нас

Бодит болон хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар нь эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэх тутас ахисан ба харин салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар тусгай дунд боловсролтой эхтэй хүүхдүүдийн хувьд бүрэн дунд болон дээд боловсролтой эхтэй хүүхдүүдийнхээс доогуур үзүүлэлттэй байна.

Зураг 171. Эхийн боловсрол ба үгийн утга тайлбарлах чадвар, 11-14 нас

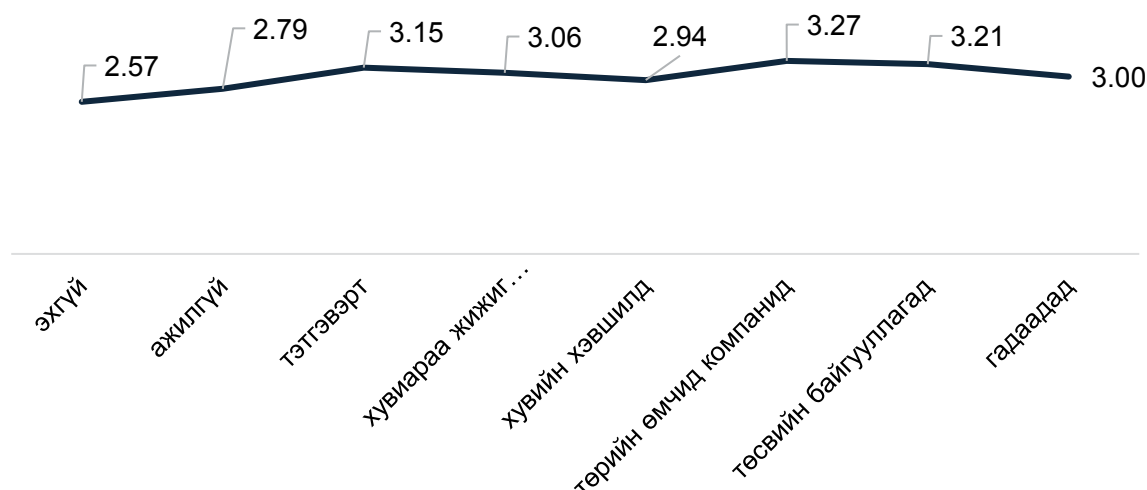

11-14 настай хүүхдүүдийн бодит болон салаа, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар нь тэдний эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэхэд сайжирсан байна. Харин тэмдэг нэрийн утга тайлбарлах чадвар нь эх нь тусгай дунд боловсролтой

хүүхдүүдийн хувьд эх нь бүрэн дунд болон дээд боловсролтой хүүхдүүдийн гүйцэтгэлээс сул байна.

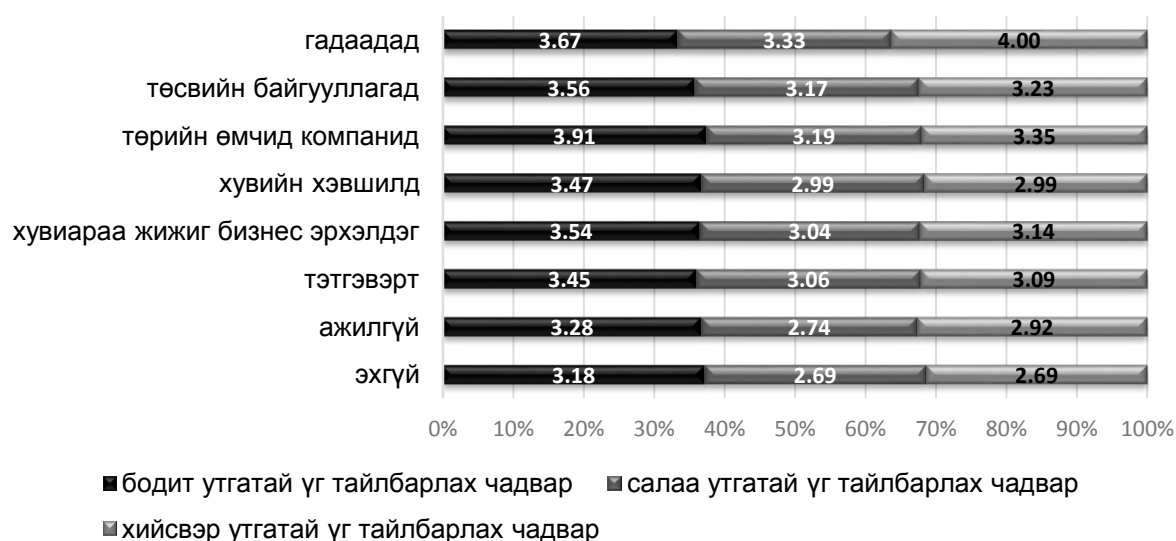
Эхийн ажил эрхлэлтийн ялгаатай байдал нь 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуудах үйлдэл ($r=.144^{**}$, $p<0.01$), бодит үгийн утга тайлбарлах чадвар ($r=.120^{**}$, $p<0.01$), салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар ($r=.133^{**}$, $p<0.01$), хийсвэр үг тайлбарлах чадвартай ($r=.115^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Зураг 172. Эхийн ажил эрхлэлт ба сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, 11-14 нас

Эх нь төрийн өмчид компанид ажилладаг хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл хамгийн өндөр үзүүлэлттэй харин эхгүй буюу эх нь ажилгүй хүүхдүүдийн үзүүлэлт сул байна.

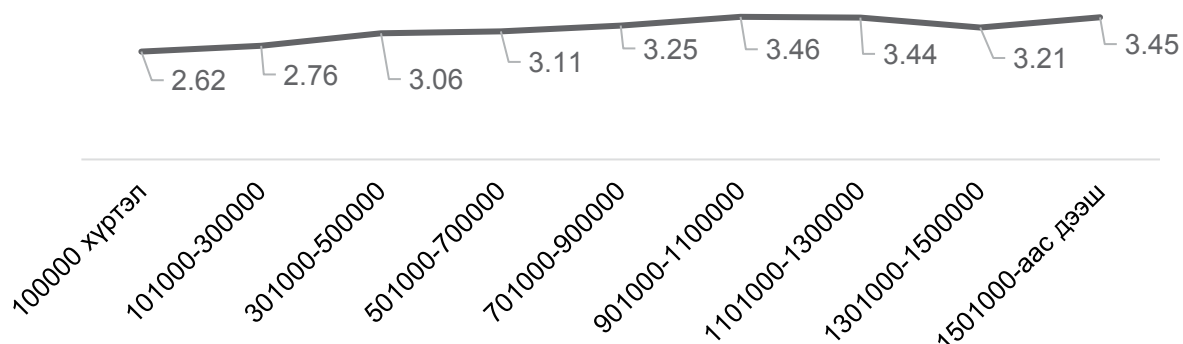
Зураг 173. Эхийн ажил эрхлэлт ба үгийн утга тайлбарлах чадвар, 11-14 нас

Эх нь гадаадад ажилладаг 11-14 настай хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадвар хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байгаа бөгөөд эхгүй хүүхдүүдийн үзүүлэлт хамгийн сул байна.

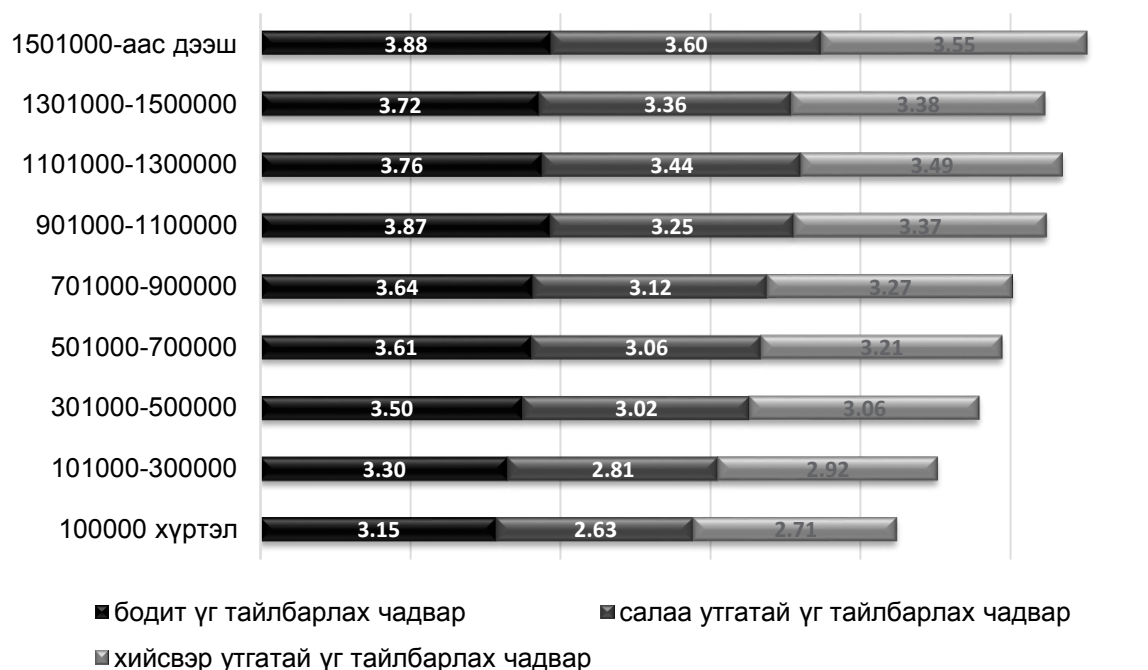
Өрхийн орлого нь энэ насны хүүхдүүдийг ажигч чанар ($r=.160^{**}$, $p<0.01$), сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл ($r=.234^{**}$, $p<0.01$), бодит үгийн утга тайлбарлах чадвар ($r=.198^{**}$, $p<0.01$), салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар ($r=.216^{**}$, $p<0.01$), хийсвэр үг тайлбарлах чадвартай ($r=.205^{**}$, $p<0.01$) мөн тэмдэг нэр бүлэглэх чадвар ($r=.209^{**}$, $p<0.01$), нэрлэсэн үг бүлэглэх чадвар ($r=.219^{**}$, $p<0.01$), салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар ($r=.226^{**}$, $p<0.01$), хийсвэр үг бүлэглэх чадвартай ($r=.199^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Зураг 174. Өрхийн орлого ба сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, 11-14 нас

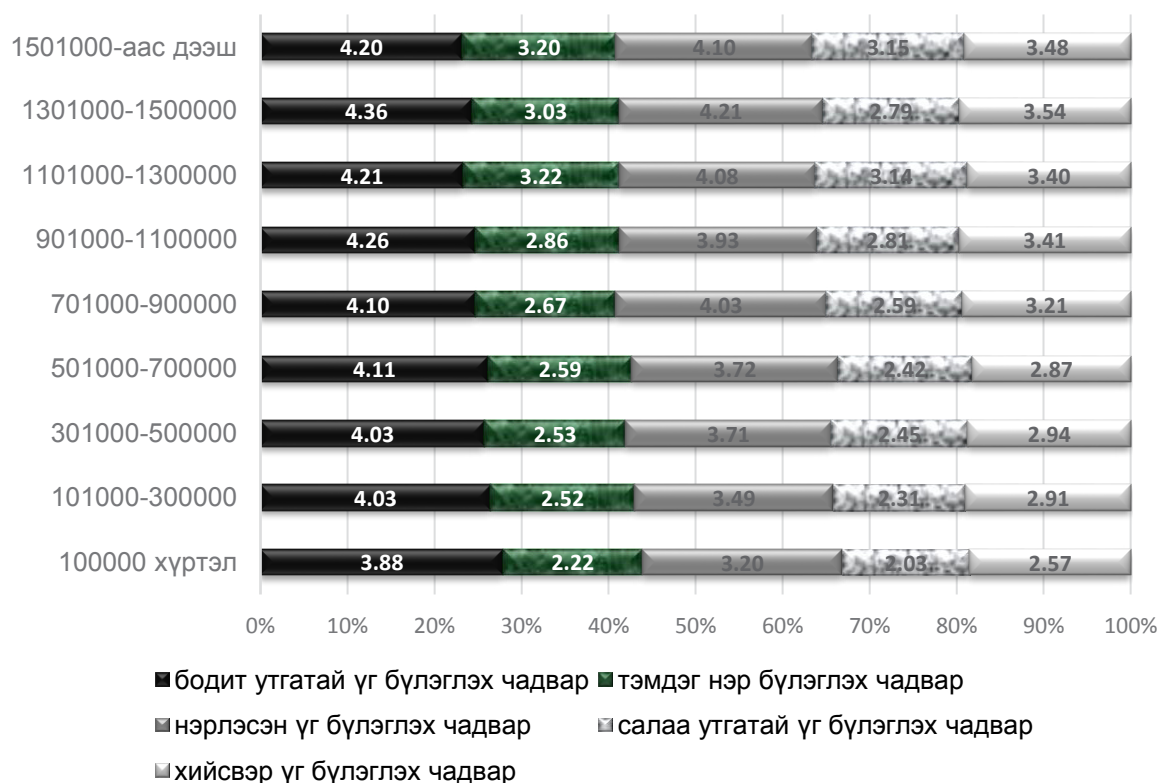
901,000-1,100,000 хүртэл төгрөгийн орлоготой өрхөд амьдардаг хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл хамгийн өндөр байгаа бол 100,000 хүртэл төгрөгийн орлоготой өрхөд амьдардаг хүүхдүүдийнх хамгийн сул байна.

Зураг 175. 11-14 настай хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлт ба өрхийн орлого

Өрхийн орлого нэмэгдэх тутам үг тайлбарлах чадвар сайжирсан байна.

Зураг 176. 11-14 настай хүүхдүүдийн үг бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлт ба өрхийн орлого

Өрхийн орлого нэмэгдэхэд хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадвар сайжирсан байна.

Дүгнэлт

Цэцэрлэгт явсан хүүхдүүдийн ($M=2.35$) анхаарлын тогтворжилт цэцэрлэгт яваагүй хүүхдүүдийнхээс ($M=1.85$) илүү сайн байна.

Цэцэрлэгт явсан хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож болон утгачлан тогтоох чадвар нь цэцэрлэгт явдаггүй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадвар нь цэцэрлэгт явсан хүүхдүүдийнх цэцэрлэгт яваагүй хүүхдүүдийнхээс сайн байна. Мөн сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан хүүхдүүдийн санаагаа дүгнэж илэрхийлэх чадвар ($M=3.21$) цэцэрлэгт яваагүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.59$) сайн байна.

Бохир усны шугаманд холбогдоогүй гэр хороололд амьдардаг хүүхдүүдийн бодит үг бүлэглэх чадвар хамгийн сул ($M=3.96$) байгаа бол хаусд амьдардаг хүүхдүүдийн хамгийн өндөр ($M=4.26$) байна. Харин хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар нь түрээсийн байранд амьдардаг хүүхдүүдийн хамгийн сул ($M=2.50$), хаусд амьдардаг хүүхдүүдийнх хамгийн өндөр буюу ($M=3.62$) байна.

Сургууль гэр хоорондын зайны ялгаатай байдал нь 11-14 настай хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилттой ($r=.111^{**}$, $p<0.01$) холбоотой байна.

Тусдаа өрөөтэй хүүхдүүдийн ажигч чанар нь ($M=2.79$) өрөөгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.62$) сул байна.

Бодит үйлдлийн сэтгэхүй нь тусдаа өрөөтэй хүүхдүүдийнхээс ($M=3.24$) тусдаа өрөөтэй хүүхдүүдийнх ($M=2.93$) сайн байна.

Гэртээ зурагттай хүүхдүүдийн бодит үйлдлийн сэтгэхүй нь ($M=3.05$) зурагтгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.53$) илүү хөгжсөн ба үг тайлбарлах болон бүлэглэх чадвар нь мөн зурагттай хүүхдүүдийнх сайн байгаа юм.

Гэртээ интернэттэй хүүхдүүдийн бодит үйлдлийн сэтгэхүй нь ($M=3.21$) интернэтгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=3.21$) илүү байна.

Гэртээ интернэттэй хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадвар нь интернэтгүй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

Гэртээ интернэттэй хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар нь ($M=3.13$) интернэтгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.92$) илүү хөгжсөн байна. Гэртээ интернэттэй хүүхдүүдийн мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар нь ($M=2.73$) интернэтгүй хүүхдүүдийнхээс ($M=2.55$) илүү байна.

Асуух зүйл гарахад багшаас асуудаг эсэх нь энэ насны хүүхдүүдийн хичнээн үгээр санаагаа илэрхийлэхтэй ($r=199$, $p<0.01$) холбоотой байна. Асуух зүйл гарвал багшаасаа асуудаг хүүхдүүдийн санаагаа илэрхийлэх үгийн тоо ($M=26.11$), асуудаггүй хүүхдүүдийнхээс ($M=21.18$) илүү байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн эхийн боловсролын түвшин ахихад хүүхдүүдийн ажиглах чадвар сайжирсан байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн богино хугацааны харааны ой тогтоолт эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэхэд ахисан байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл эхийн боловсролтой холбоотой ялгаатай байгаа бөгөөд эхийн боловсролын түвшин ахихад тэдний сэтгэхүйн харьцуулах чадвар сайжирсан байна. Гэхдээ тусгай дунд боловсролтой эхтэй хүүхдүүдийнх бүрэн дунд болон дээд боловсролтой ээжтэй хүүхдүүдийнхээс бага зэрэг сул үзүүлэлттэй байна.

Бодит болон хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар нь эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэх тутас ахисан ба харин салаа утгатай үг тайлбарлах чадвар тусгай дунд боловсролтой эхтэй хүүхдүүдийн хувьд бүрэн дунд болон дээд боловсролтой эхтэй хүүхдүүдийнхээс доогуур үзүүлэлттэй байна.

11-14 настай хүүхдүүдийн бодит болон салаа, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар нь тэдний эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэхэд сайжирсан байна. Харин тэмдэг нэрийн утга тайлбарлах чадвар нь эх нь тусгай дунд боловсролтой хүүхдүүдийн хувьд эх нь бүрэн дунд болон дээд боловсролтой хүүхдүүдийн гүйцэтгэлээс сул байна.

Эх нь төрийн өмчид компанид ажилладаг хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл хамгийн өндөр үзүүлэлттэй харин эхгүй буюу эх нь ажилгүй хүүхдүүдийн үзүүлэлт сул байна.

Эх нь гадаадад ажилладаг 11-14 настай хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадвар хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байгаа бөгөөд эхгүй хүүхдүүдийн үзүүлэлт хамгийн сул байна.

Өрхийн орлого нэмэгдэхэд хүүхдүүдийн үг тайлбарлах чадвар сайжирсан байна.

3.3.6 Ерөнхий дүгнэлт

1. Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн 48.9 хувь нь эмэгтэй, 51.1 хувь эрэгтэй байна. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн 87.0 хувь нь сургуульд сурч байгаа хүүхдүүд 13.0 хувь нь сургуулийн гадна байгаа хүүхдүүд байна.
2. 11-14 настай хүүхдүүдийн амьдралын нөхцөлийн хувд 68.8 хувь нь гэр хороололд амьдарч ба 72.1 хувь нь гэртээ хичээл хийх өөрийн гэсэн ширээ сандалгүй байгаас гадна олонх нь 700,000-аас доош төгрөгийн сарын орлоготой өрхөд амьдарч байна.
3. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн эцэг (40.2 хувь), эхийн (39.3 хувь) олонх нь бүрэн дунд боловсролтой, харин боловсролгүй буюу бага боловсролтой эцэг 18.7 хувь, эх 16.2 хувийг эзэлж байна. Тэдний 7.0 хувь эцэггүй, 3.6 хувь нь эхгүй байна.
4. 11-14 настай хүүхдүүдийн аливааг ажиглах чадварын ялгаатай байдал нь өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар, өөрийн үнэлэмж, идэвхтэй зан чанар, гадаад орчинд дасан зохицох чадвар, бусдаар удирдуулах байдал, бусадтай хамтрах, харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай холбоотой хөгждөг байна.
5. Судалгаанд хамрагдсан 11-14 настай хүүхдүүдийн сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хөгжлийн ялгаатай байдал нь тэдний идэвхтэй зан, гадаа хяналт буюу бусдын нөлөөлөлд автах байдал, бусдаар удирдуулах болон эцэг эх хүүхдийн харилцаа, харилцааны явцад бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадварт нөлөөлж байна.
6. Мэдээллийг утгачлан тогтоох чадварын ялгаатай байдал нь тухайн насны хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар болон гадаад орчин дасан зохицох чадварт нөлөөлдөг байна.
7. хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хүчний үзүүлэлтийн ялгаатай байдал нь мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар, санаагаа илэрхийлэхдээ ашиглаж буй үгийн тоотой холбоотой байна.
8. 11-14 настай хүүхдүүдийн тэвчээрийн ялгаатай байдал нь тэдний анхаарлын тогтворжилт болон тэмдэг нэр бүлэглэх чадварын хөгжилтэй холбоотой байна.

Бие бялдрын хөгжлийн онцлог

1. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн биеийн хөгжлийн индексийг тооцоход бүх насны хүүхдүүдийн индекс хэвийн үзүүлэлттэй байна.
2. Бие бялдрын хөгжлийн бүх үзүүлэлтүүд нь харилцан хамааралтай хөгжиж байна.

3. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн нас нэмэгдэх тутам баруун ба зүүн гарын атгах хүч нэмэгдэх бөгөөд эрэгтэй хүүхдүүдийнх эмэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү хүчтэй байна.
4. Хөдөө амьдарч байгаа 11-14 настай хүүхдүүдийн цээжний тойрог , баруун болон зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хүч хотод амьдарч байгаа хүүхдүүдийнхээс илүү сайн хөгжсөн байна.
5. 11-14 настай хүүхдүүдийн ойрын зайн гүйлт, авхаалж самбаа, сунналт, байрнаас уртад харайх, тэвчээр нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамааралтай хөгждөг байна.
6. 11-14 настай хөдөө амьдарч байгаа хүүхдүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хөгжил хотод амьдардаг хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн байна.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

9. 11-14 настай хүүхдүүдийн мэдээллийг сонсож тогтоох чадварын дундаж оноо 2.99 байна. Харин утгачлан тогтоох чадварын дундаж 2.61; мэдээллийг богино хугацаанд харж тогтоох чадварын дундаж 2.14 байна. Хийсвэр сэтгэхүйн дундаж үзүүлэлт 2.74, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн дундаж оноо 3.0 байна.
10. Хүүхдүүдийн танин мэдэхүйн хөгжил хүйстэй холбоотой ялгаа байгаа бөгөөд мэдээллийг сонсож тогтоох чадвар нь эмэгтэй хүүхдүүдийнх эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс бага зэрэг илүү хөгжжээ. Мөн 11-13 настай хүүхдүүдийн аливааг ажиглах чадвар эмэгтэй хүүхдүүд эрэгтэй хүүхдүүдээс илүү байсан бол 14 насанд эрэгтэй хүүхдүүдийн эмэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна
11. Сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн ажигч чанарын үзүүлэлт сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс илүү байна. Мөн сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн анхаарлаа төвлөрүүлэх чадвар хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс сул байна. Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн сэтгэхүйн хөгжил сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс сул хөгжсөн байна.
12. Үгийн утга тайлбарлах, үг бүлэглэх чадварын хувьд бодит үгийн утгыг тайлбарлах болон бүлэглэх чадвар нь сайн хөгжсөн ба салаа утгатай үгийн утгыг тайлбарлах , бүлэглэх чадвар сул хөгжсөн байна. Тэмдэг нэр болон нэрлэсэн үгийг бүлэглэх чадвар бодит үгийг бүлэглэх чадвартай харьцуулахад сул байна. Тэмдэг нэр болон салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар нь хот, хөдөөгийн хүүхдүүдэд ялгаатай хөгжсөн ба хөдөөний хүүхдүүд хотын хүүхдүүдээс илүү байна.
13. Санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадварын гүйцэтгэлийн дундаж 2.5 байгаа бол нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх чадварын дундаж оноо 2 буюу дунджаас доогуур байна. Холбоос үг ашиглаж ярих чадвар сул буюу дундаж 1.19 байна.
14. 11-14 настай хүүхдүүд дунджаас 23.56 үг ашиглан ярьж байна. Хамгийн цөөн нь 2 үг хэлсэн бол өгөгдсөн 5 минутад хамгийн их 75 үг ашиглан санаагаа илэрхийлсэн байна.

15. 11-14 настай хүүхдүүдийн хэл ярианы хөгжил нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэх болон хүйстэй хамааралтай байна. Сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадвар нь хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна. Мөн эмэгтэй хүүхдүүдийн үгийн утга тайлбарлах чадвар нь эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн байна.
16. 11-14 настай хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар дунджаас дээгүүр түвшинд байна. Сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийнхээс илүү буюу дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй байгаа бол харин Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн тоочиж ярих чадвар нь сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс илүү байна. 11-14 настай хүүхдүүдийн дүгнэж ярих чадвар тэдний хот, хөдөөд амьдарч байгаатай холбоотой ялгаатай байгаа буюу хөдөө амьдарч байгаа хүүхдүүд хотод амьдарч байгаа хүүхдүүдээс илүү дүгнэж ярих чадвартай байна.

Нийгэмшлийн онцлог

1. 11-14 настай буюу суурт боловсролд хамаарах насны монгол хүүхдүүдийн нийгэмшлийн онцлогийг авч үзсэн чадварууд нь дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй байна.
2. Судалгаанд хамрагдсан хүүхдүүдийн өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь өөрийн үнэлэмж болон өөртөө итгэх итгэлтэй хамааралтай байна. Энэ насны хүүхдүүдийн бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь хүйсээс хамаарч ялгаатай байгаа ба эмэгтэй хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар ($M=3.97$) нь эрэгтэй хүүхдүүдийнх ($M=3.74$)- ээс илүү байна. Мөн 11-14 настай хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар нь тэдний насаас хамаарч ялгаатай. Энэ насны сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар ($M=3.93$) нь сургуульд хамрагдаагүй хүүхдүүдийнхээс ($M=3.39$) илүү байна.
3. 11-14 настай хүүхдүүдийн гадаад хяналт нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэх мөн хүйсээс хамааран ялгаатай байна.
4. Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх болон гадаад хяналт нь сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийнх сургуулийн гадна байгаа хүүхдүүдийнхээс илүү байгаа бол харин Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхдүүдийн дотоод хяналт нь сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна.
5. 11-14 настай хүүхдүүд эцэг эхдээ итгэдэг атлаа тэдэнтэйгээ харилцах харилцаа нь арай сул байна.
6. Бие хүний онцлогийн тухайд идэвхтэй зан байдал нь анхааралтай зан, бусадтай нийцтэй зан байдал, өөрийгөө удирдах, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсартай байдалтай хамааралтай байна. 11-14 настай эмэгтэй хүүхдүүд эрэгтэй хүүхдүүдээс илүү идэвхтэй зантай, өөрийгөө удирддаг төдийгүй сэтгэл санаагаа тогтвортой барих чадвар нь илүү байдаг ажээ.
7. 11-14 настай хүүхдүүдийн харилцах чадвар дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй сайн буюу сайн байгаа бөгөөд бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар нь бусадтай нээлттэй хамтрах болон нээлттэй идэвхтэй харилцаатай харьцуулахад сул буюу дунджаас доогуур үзүүлэлттэй байв. Хүйсээр нь авч үзэхэд бусадтай

хамтрах болон нээлттэй идэвхтэй харилцах чадвар нь эмэгтэй хүүхдүүдийнх эрэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү байгаа бол эрэгтэй хүүхдүүдийн бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадвар нь эмэгтэй хүүхдүүдийнхээс илүү байна.

8. 11-14 настай хүүхдүүдийн үнэт зүйлийг чиг баримжаа нэлээд өндөр үзүүлэлттэй гарсан ба аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэхийн эмэгтэй хүүхдүүд эрэгтэй хүүхдүүдээс илүү чухалчилжээ. 11-14 настай хүүхдүүдийн амжилт, аюулгүй байдал, бусдаар хүндлүүлэх, олон талт харилцааг хотод амьдардаг хүүхдүүд хөдөө амьдардаг хүүхдүүдээс илүү чухалчилсан байна.
9. 11-14 настай хотод амьдардаг хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар нь хөдөөний хүүхдүүдийнхээс илүү байна. Тухайлбал, аливаа дүрэм журмыг дагаж мөрдөх чадвар хотод амьдардаг хүүхдүүдийн дундаж 3.56 байхад хөдөө амьдардаг хүүхдүүдийнх 2.93 байна.

Хүүхдийн хөгжилд нөлөөлөх хүчин зүйл

1. Танин мэдэхүйн хөгжилд 11-14 настай хүүхдүүдийн цэцэрлэгт явсан эсэх, амьдралын нөхцөл, амьдардаг газар, эцэг эхийн боловсрол, эцэг эхийн ажил эрхлэлт, өрхийн орлого нөлөөлсөн байна.
2. Цэцэрлэгт явсан хүүхдүүдийн анхаарлын тогтворжилт, ой тогтоолт, үгийн утга тайлбарлах, санаагаа дүгнэж илэрхийлэх чадвар цэцэрлэгт яваагүй хүүхдүүдийнхээс илүү хөгжсөн байна.
3. Амьдралын нөхцөл сайн, өрхийн орлого сайн, гэртээ хичээл хийх ширээ сандалтай, мөн интернэтэд холбогддог, өөрийн гэсэн өрөөтэй байх зэрэг нь хүүхдийн ажигч чанар, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хөгжилд эерэгээр нөлөөлсөн ба эдгээр нь 11-14 настай хүүхдүүдийн ярих чадварт нь эерэг нөлөө үзүүлсэн байна.
4. Дотуур байр болон, гэр хороололд амьдардаг хүүхдүүдийн биеийн жин, биеийн өндөр цэвэр усны шугамтай холбогдсон болон холбогдоогүй байранд хашаанд амьдардаг хүүхдүүдийнхээс илүү үзүүлэлттэй байна.
5. Эцэг, эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэхэд хүүхдүүд өндөр болох төлөв ажиглагдаж байна. Эцэг эх нь дээд болон бүрэн дунд боловсролтой хүүхдүүд хамгийн өндөр үзүүлэлттэй харин эцэг, эхгүй буюу эцэг эх нь боловсролгүй хүүхдүүдийн биеийн өндөр хамгийн доогуур үзүүлэлттэй байна. Хамгийн өндөр орлоготой айлын хүүхдүүдийн жин их, хамгийн бага орлоготой айлын хүүхдүүдийн жин бага байна. Өрхийн орлого хамгийн бага гэрт амьдардаг хүүхдүүдийн атгах хүчний үзүүлэлт, өрхийн орлого хамгийн өндөр гэрт амьдардаг хүүхдүүдийн атгах хүчний үзүүлэлтийн хооронд 4.4 кг-ийн зөрүүтэй орлого нэмэгдэхэд атгах хүч нэмэгдэж байна.
6. Хүүхдүүдийн амьдралын нөхцөл, сургууль гэр хоорондын зай, спротоор хичээллэдэг эсэх, гэртээ интернэтэд холбогддог эсэх, гэртээ зурагттай эсэх нь 11-14 настай хүүхдүүдийн нийгэмшлийн хөгжилд нөлөөлсөн байна. Сургууль гэрийн зай холдох тутам 11-14 настай хүүхдүүдийн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх чадвар сайжирсан байна. Тухайлбал, 6 км-ээс хол зайд байдаг хүүхдийн олон нийтийн газар биеэ авч явах чадварын дундаж ($M=3.66$) 500 м-ээс ойр зайнд явж ирдэг хүүхдүүдийнхээс ($M=2.88$) илүү байна.

7. Гэртээ хичээл хийхэд зориулсан ширээ, сандалтай хүүхдүүд ширээ сандалгүй хүүхдүүдээс илүү идэвхтэй, бусадтай нийцтэй, аюулгүй байдал ба уламжлалыг эрхэмлэдэг байна. Спортоор хичээллэдэг хүүхдүүд ($M=3.99$) хичээллэдэггүй хүүхдүүдээс ($M=3.82$) илүү өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай байхаас гадна хичээллэдэг хүүхдүүд ($M=3.48$), хичээллэдэггүй хүүхдүүд ($M=3.23$) илүү бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвартай байна.
8. Эцгийн боловсролын түвшин ахих тутам 11-14 настай хүүхдүүдийн гадаад орчин дасан зохицох чадвар, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар сайжирч байна. Өрхийн орлого 100000 хүртэлээс 1301000-1500000 хүртэлх энэ 2 түвшинд хамаарах хүүхдүүдийн харилцааны явцад бусдыг ойлгох чадвар, ёс суртахуунтай байх чадвар, олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвар орлогын хэмжээ өсөх тутам сайжирсан байгаа атлаа харин 1501000-аас дээш сард орлоготой өрхөд амьдардаг хүүхдүүдийн үзүүлэлт 1301000-1500000 түвшингээс буурсан байна.

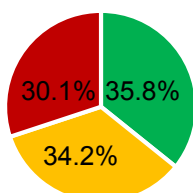
3.4.15-17 НАСТАЙ ХҮҮХЭД, ЗАЛУУЧУУДЫН БИЕ БЯЛДАР, ТАНИН МЭДЭХҮЙ, НИЙГЭМШЛИЙН ОНЦЛОГ

3.4.1. Ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд 15-17 насны нийт 904 хүүхэд, залуучууд оролцсоноос 447 буюу 51 хувь нь эмэгтэй, 457 буюу 49 хувь нь эрэгтэй; 774 нь сургуульд хамрагдсан, 130 нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд байв.

Зураг 177. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын эзлэх хувь

- 15 нас
- 16 нас
- 17 нас

Түүвэрт хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 68.6 хувь нь хөдөө орон нутгийн, 31.4 хувь нь Улаанбаатар хотынх байна.

Хүснэгт 253. Судалгаанд оролцогсдын өрхийн ам бүлийн тоо, СӨБ-д хамрагдсан байдал, 15-17 нас (хувиар)

Ам бүлийн тоо	Тоо (эзлэх хувиар)	СӨБ-д хамрагдсан эсэх	Тоо (%-иар)
3-5	44.1%	Тийм	81.3%
6-8	52.5%		
9-11	3.1%		
12-14	0.2%	Үгүй	18.7%

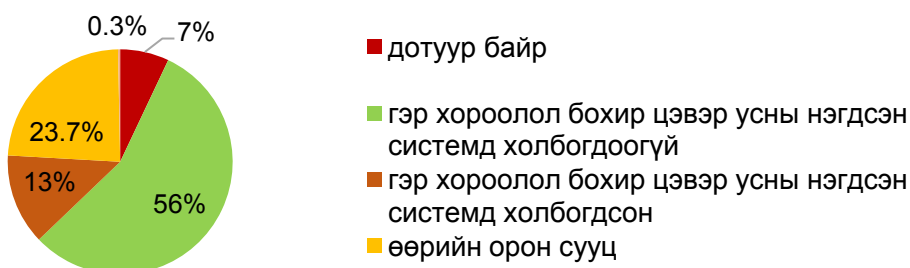
Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын 52.5 хувь нь 6-8 ам бүлтэй өрхөд, 44.1 хувь нь 3-5 ам бүлтэй өрхөд амьдарч байгаа бөгөөд ихэнх нь сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагджээ.

Хүснэгт 254. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын амьдардаг газар, хувиар

Амьдардаг гэр орон	Тоо (%-иар)
Дотуур байр	7%
Таньдаг айл	0.7%
Хамаатан	5.4%
Өвөө/эмээ	6%
Гэртээ	80.8%

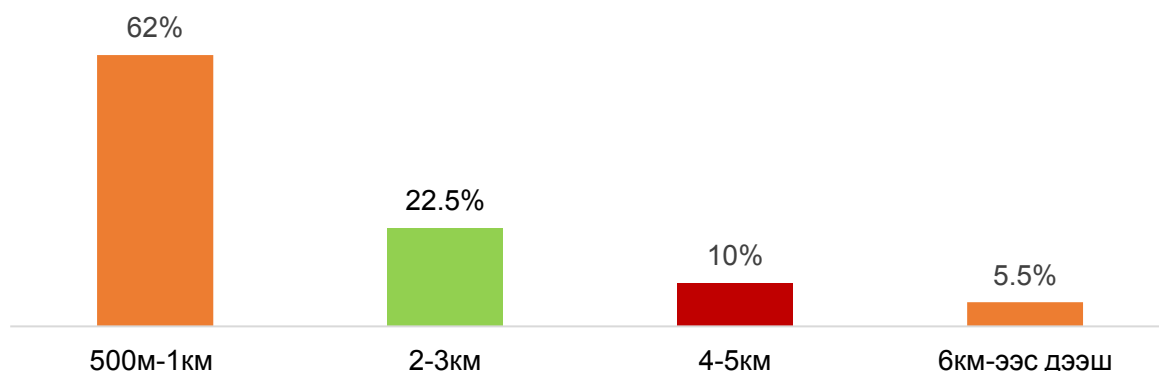
Судалгаанд хамрагдагсдын 80.8 хувь нь гэртээ амьдарч байгаа бол дотуур байр, хамаатан садан болон өвөө эмээгийнхээ амьдардаг хүүхэд, залуучууд 13.1 хувьтай байна.

Зураг 178. Судалгаанд оролцогсдын амьдралын нөхцөл, 15-17 нас (хувиар)

Цэвэр, бохир усны нэгдсэн системд холбогдоогүй гэр хороололд амьдарч байгаа хүүхэд, залуучуудын эзлэх хувь 56.0, орон сууцанд амьдарч байгаа нь 23.7 хувьтай байна.

Зураг 179. Сургууль гэр хоорондын зай, 15-17 нас (хувиар)

Сурагчдын 75.7 хувь нь сургуульдаа явган очдог, 14.4 хувь нь нийтийн тээврээр очдог байна.

Хүснэгт 255. Судалгаанд оролцогсдын эцэг, эхийн боловсролын түвшин, 15-17 нас (хувиар)

Боловсролын түвшин	Эцгийн боловсрол	Эхийн боловсрол
Боловсрол эзэмшээгүй	4.2%	3.2%
Бага боловсролтой	5.5%	5.7%
Суурь боловсролтой	9.3%	8.9%
Бүрэн дунд боловсролтой	56%	52.3%
Тусгай дунд боловсролтой	4.6%	4.2%
Дээд боловсролтой	11%	22.8%

Тайлбар: 9% нь эцэггүй, 3% нь эхгүй

Эцгийн 56 хувь нь бүрэн дунд, 11 хувь нь дээд, 9.3 хувь нь суурь боловсролтой байна. Эхийн 52.3 хувь нь бүрэн дунд, 22.8 хувь нь дээд, 8.9 хувь нь суурь боловсрол эзэмшсэн байна.

Хүснэгт 256. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын эцэг, эхийн ажил эрхлэлтийн байдал, хувиар

Ажил эрхлэлтийн төрөл	Эцгийн ажил эрхлэлт	Эхийн ажил эрхлэлт
Ажилгүй	21.1%	21%
Тэтгэвэрт	2.8%	5.6%
Хувиараа жижиг бизнес эрхэлдэг	32.6%	30.1%
Хувийн хэвшлийн байгууллагад ажилладаг	13.9%	14.2%
Төрийн өмчит компанид ажилладаг	7.9%	8.4%
Төсвийн байгууллагад ажилладаг	11.9%	16.3%
Гадаадад амьдарч ажилладаг	0.4%	0.3%

Эцгийн 11.9 хувь нь төсвийн байгууллагад ажилладаг, 32.6 хувь нь хувиараа жижиг бизнес эрхэлдэг байна. Эхийн 16.3 хувь нь төсвийн байгууллагад, 30.1 хувь нь хувиараа жижиг бизнес эрхэлдэг байхад 21.0 хувь нь ажилгүй байна.

Хүснэгт 257. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын өрхийн орлого, төгрөгөөр

Өрхийн орлого	хувиар (%)
100,000 хүртэл	15.8%
101,000 – 300,000	21.1%
301,000 – 500,000	17.6%
501,000 – 700,000	17.3%
701,000 – 900,000	11.7%
901,000 – 1,100,000	8.4%
1,101,000 – 1,300,000	4.4%
1,301,00 – 1,500,00	1.9%
1,500,000 дээш	1.8%

Өрхийн сарын орлогыг авч үзвэл, 54.5 хувь нь сард 500,000 хүртэлх төгрөгийн, 37.4 хувь нь 900,000 хүртэлх төгрөгийн орлоготой байна.

Хүснэгт 258. Судалгаанд оролцогсдын гэр ахуйн хэрэгслийн мэдээлэл, 15-17 нас (хувиар)

Ахуйн хэрэгсэл	Байдаг	Байдаггүй
телевизор	93.1%	6.9%
компьютер	58.1%	41.9%
интернэт	39.1%	60.9%
радио	14.6%	85.4%
хөгжим	52.5%	47.5%
хичээл хийдэг ширээ, сандал	75.6%	24.4%
угаалгын машин	93.5%	6.5%
хөргөгч	81.4%	18.6%

Гэр ахуйн хэрэгслийг авч үзэхэд 93.1 хувь нь телевизортэй, 41.9 хувь нь компьютергүй, 60.9 хувь нь интернэтгүй, 24.4 хувь нь хичээл хийх өөрийн гэсэн ширээ, сандалгүй байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын 25.6 хувь нь 1 дүгээр анги, 47.3 хувь нь 3-5 дугаар анги хүртэл сурсан бөгөөд “Сурахад ямар байсан бэ” гэсэн асуултад 30 хувь нь хэцүү, 6.0 хувь нь амархан гэж хариулжээ.

Хүснэгт 259. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын сургуулиас гарсан шалтгаан (15-17 нас)

Сургуулиас гарсан шалтгаан	хувиар (%)
Хүүхэдтэй маргалдсан	3.9%
Өвчний улмаас	22.5%
Гэрийнхэн дургүйцсэн	3.1%
Ар гэрийн гачигдал	31.8%
Сурах дургүй	7.8%
Сурч байгаагүй	3.9%
Бусад	27%

“Ар гэрийн гачигдлын улмаас” сургуулиас гарсан шалтгаан хамгийн өндөр буюу 31.8 хувийг эзэлж байгаа бол “өвчний улмаас” сургууль завсардсан нь 22.5 хувийг эзэлж байна. Цаашид суралцах хүсэлтэй эсэхэд 91.5 хувь нь тийм, 8.5 хувь нь үгүй гэж хариулжээ.

Дүгнэлт

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын ихэнх нь 6-8 хүртэлх ам бүлтэй. 40 гаруй хувь нь 3-5 хүртэлх ам бүлтэй байна. Тэдний 80-аад хувь нь сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан, 80 хувь нь гэртээ амьдардаг, 69 хувь нь гэр хороололд амьдарч байна.

Ахлах ангийн сурагчдын 60 гаруй хувь нь сургуулийнхаа ойролцоо гэр нь байдаг. 20 гаруй хувь нь 2-3 км-ийн зайд амьдардаг байна. Эцэг эхийн 50-иас илүү хувь нь бүрэн дунд боловсролтой, дээд боловсролтой эцэг харьцангуй цөөн байгаа нь судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудад эцгийн зүгээс дэмжлэг үзүүлэх боловсролын нөлөөлөл сул байгаа юм. Харин эхчүүдийнх нь 20 хувь нь дээд боловсролтой байгаа нь хангалтгүй юм. Эцэг эхчүүдийн 30 гаруй хувь нь

хувиараа бизнес буюу жижиг худалдаа наймаа, хувийн аж ахуй эрхэлж, 20-иод хувь нь ажилгүй байгаа тул тогтвортой ажил хөдөлмөр, өрхийн орлогогүй байгаа нь нийгмийн зүгээс хүүхэд, залуучуудын хөгжил төлөвшилд үзүүлэх эерэг нөлөөлөл сул байгааг харуулж байна.

Өрхийн орлогыг авч үзэхэд, 70 гаруй хувийнх нь өрхийн сарын орлого нь 700.000 хүртэлх төгрөг байна. Эндээс бараг 4 хувь нь 300.000 хүртэлх сарын орлоготой байна.

Хүүхдүүд 3-5 дугаар анги, 1 дүгээр ангиас сургуулиас гарах нь түгээмэл байдаг байна. Мөн ар гэрийн гачигдал, эрүүл мэндийн байдлаас болоод сургуулиас завсардах магадлал өндөр байна. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд цаашид суралцах хүсэл эрмэлзэлтэй байна.

3.4.2 Бие бялдын хөгжлийн онцлог

Бие бялдын хөгжлийн үзүүлэлт

Хүснэгт 260. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жингийн статистик үзүүлэлтүүд, кг

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
15	эмэгтэй	51.6	6.4	32	70	38
	эрэгтэй	54.0	12.2	36	89	53
16	эмэгтэй	54.2	7.8	33	85	52
	эрэгтэй	57.0	8.2	33	89	56
17	эмэгтэй	53.5	7.3	40	79	39
	эрэгтэй	59.8	9.4	40	100	68

Эмэгтэйн биеийн жин дунджаар 15 насанд 51 кг, 16, 17 насанд 54 кг байна. Эрэгтэйн биеийн жин дунджаар 15 насанд 54 кг, 16 насанд 57 кг, 17 насанд 60 кг байна.

Биеийн жингийн стандарт хазайлт өндөр байгаа тул биеийн жин харилцан адилгүй үзүүлэлттэй байна. Эмэгтэйн биеийн өндрийн үзүүлэлт 15 насанд 157 см, 16 насанд 158 см, 17 насанд 157 см байна. Эрэгтэйн биеийн өндөр 15 насанд 164 см, 16 насанд 167 см, 17 насанд 169 см байна. Эрэгтэйн биеийн өндөр 15-17 насанд аажмаар нэмэгдэж байна.

Хүснэгт 261. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн өндрийн статистик үзүүлэлтүүд, см

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
15	эмэгтэй	156.57	5.976	131	176	45
	эрэгтэй	164.28	7.699	143	183	40
16	эмэгтэй	157.93	10.737	139	256	117
	эрэгтэй	166.89	6.931	144	186	42
17	эмэгтэй	157.4	5.952	140	173	33
	эрэгтэй	168.7	6.921	151	185	34

Ахлах ангийн эмэгтэй сурагчдын биеийн өндөр 15 насанд 157 см, 16 насанд 159 см, 17 насанд 158 см байна. Ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын биеийн өндөр 165 см, 16 насанд 168 см, 17 насанд 169 см байна.

Хүснэгт 262. Биеийн жингийн индекс 15-17 нас

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.
15	эмэгтэй	21.10	2.526
	эрэгтэй	19.86	2.751
16	эмэгтэй	21.87	3.146
	эрэгтэй	20.45	2.415
17	эмэгтэй	25.62	2.807
	эрэгтэй	20.98	2.815

17 настай эмэгтэй хүүхэд, залуучууд таргалалттай, бусад насанд биеийн жингийн индекс хэвийн, жингийн алдагдалгүй, таргалалт байхгүй байна.¹²

Хүснэгт 263. Сургуульд хамрагдалт ба биеийн өндөр, жингийн хоорондын ач холбогдолтой ялгаа 15-17 нас

ANOVA						
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Биеийн өндөр	Between Groups	1713.959	1	1713.959	21.867	.000
	Within Groups	69210.837	883	78.381		
	Total	70924.795	884			
Биеийн жин	Between Groups	1005.226	1	1005.226	14.006	.000
	Within Groups	63374.009	883	71.771		
	Total	64379.235	884			

Сургуульд хамрагдалт ба биеийн жин, өндрийн хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($p < 0.01$).

Хүснэгт 264. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн жин ба биеийн өндрийн дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан эсэхээр, (кг, см)

Нас		Хүйс	Mean		Std.Dev.		Min		Max		Range	
			Жин	өндөр	Жин	өндөр	Жин	өндөр	Жин	өндөр	Жин	өндөр
15	Сурагч	эмэгтэй	51.9	156.9	6.5	5.5	32	143	70	176	38	33
		эрэгтэй	54.4	165.1	9.2	7.6	36	143	89	183	53	40
	Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан	эмэгтэй	49.89	154.1	6.3	8.3	36	131	60	172	24	41
		эрэгтэй	49.35	159.5	6.1	5.5	38	145	63	168	25	23
16	Сурагч	эмэгтэй	54.8	158.8	7.7	10.8	38	139	85	256	47	117
		эрэгтэй	57.76	168.1	7.4	6.12	36	150	89	186	53	36
	Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан	эмэгтэй	48.51	149.8	6.98	5.43	33	142	62	161	29	19
		эрэгтэй	53.18	161.1	10.3	7.76	33	144	83	175	50	31
17	Сурагч	эмэгтэй	53.44	157.5	7.45	5.95	40	140	79	173	39	33

¹² Биеийн жингийн үнэлгээ: <18.5 туранхай; 18.5-24.9 хэвийн жин; 25.0-29.9 илүүдэл жинтэй; 30.0-34.9 Таргалалт I зэрэг; 35.0-39.9 Таргалалт II зэрэг; >40.0 Таргалалт III зэрэг гэж үзнэ

	эрэгтэй	60.30	169.4	9.46	6.74	40	153	100	185	60	32
Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан	эмэгтэй	54.48	156.0	6.85	6.08	44	147	72	168	28	21
	эрэгтэй	57.70	165.1	9.15	6.73	43	151	84	176	41	25

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын биеийн жин эмэгтэйчүүдийнх 15 насанд 50 кг, биеийн өндөр 154 см, 16 насанд биеийн жин 49 кг, биеийн өндөр нь 150 см, 17 насанд 54 кг, 156 см байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын биеийн жин эрэгтэй 15 насанд 50 кг, биеийн өндөр нь 160 см, 16 насанд 53 кг, өндөр нь 161 см, 17 насанд 57 кг, өндөр нь 165 см байна.

Ахлах ангийн эмэгтэй сурагчдын биеийн жингийн үзүүлэлт 15-16 насанд Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад өндөр байна.

Ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын биеийн жингийн үзүүлэлт 15-17 насанд Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас харьцангуй өндөр байна.

Ахлах ангийн эмэгтэй сурагчдын өндрийн үзүүлэлт Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас өндөр байна.

Ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын биеийн өндрийн үзүүлэлт Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад харьцангуй илүү байна.

Хүснэгт 265. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр, биеийн жингийн дундаж үзүүлэлтүүд, судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт

		Mean			
Нас	Хүйс	Судалгаа		Харьцуулалт ¹³	
		Жин (кг)	Өндөр (см)	Жин (кг)	Өндөр (см)
15 нас	эмэгтэй	51.9	156.9	50.1	157.7
	эрэгтэй	54.4	165.1	51.0	161.0
16 нас	эмэгтэй	54.8	158.8	52.0	165.4
	эрэгтэй	57.8	168.1	53.6	159.3
17 нас	эмэгтэй	53.4	157.5	52.9	166.8
	эрэгтэй	60.3	169.4	57.8	157.9

Дээрх харьцуулсан үр дүнгээс харахад, 15 настай эрэгтэй сурагчдын биеийн жин 3 кг-аар нэмэгдэж, биеийн өндөр нь 4 см-ээр өссөн байна. 16 настай эмэгтэйн биеийн жин 2.8 кг-аар нэмэгдэж, биеийн өндөр нь 6 см-ээр өссөн байна. 16 настай эрэгтэйн биеийн жин 4 кг-аар нэмэгдэж, биеийн өндөр нь 9 см-ээр нэмэгдсэн байна. 17 настай эмэгтэйн биеийн өндөр нь 9 см-ээр буурчээ. Эрэгтэй 17 насанд биеийн жин 3 кг-аар нэмэгдэж, биеийн өндөр нь 11 см-ээр өссөн байна.

¹³ Л. Алтанцэцэг. Педагогические основы диверсификаций региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков монголий Москва, 2015

Эмэгтэй 16-17 насанд биеийн жин бага зэрэг нэмэгдсэн бол эрэгтэй 15-17 насанд биеийн жин, өндөр харьцангуй нэмэгдсэн байна.

Толгойн тойрог

Хүснэгт 266. Толгойн тойргийн статистик үзүүлэлтүүд, см

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
15	эмэгтэй	55.10	2.004	50	61	11
	эрэгтэй	55.42	1.916	51	62	11
16	эмэгтэй	55.10	1.960	49	60	11
	эрэгтэй	55.84	2.115	48	61	13
17	эмэгтэй	55.38	1.951	49	61	12
	эрэгтэй	56.32	1.641	51	61	11

15-17 насанд эмэгтэйчүүдийн толгойн тойргийн хэмжээ 55 см байна. 15 насанд эрэгтэйчүүдийнх 55 см, 16-17 насанд 56 см байна.

Цээжний тойрог

Хүснэгт 267. Цээжний тойргийн статистик үзүүлэлт 15-17 нас (см)

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
15	эмэгтэй	79.61	6.113	53	91	38
	эрэгтэй	79.19	8.018	31	101	70
16	эмэгтэй	81.86	6.130	65	101	36
	эрэгтэй	82.60	6.266	66	101	35
17	эмэгтэй	81.65	5.717	65	101	36
	эрэгтэй	84.70	6.776	72	110	38

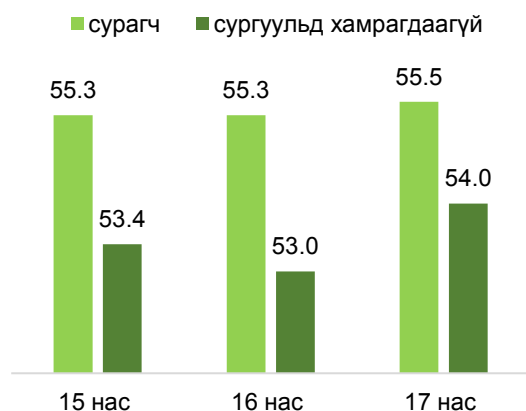
15 насанд эмэгтэйчүүдийн цээжний тойргийн хэмжээ 80 см, 16-17 насанд 82 см байна. 15 насанд эрэгтэйчүүдийн цээжний тойрог 79 см, 16 насанд 82 см, 17 насанд 84 см байна.

Хүснэгт 268. Цээж, бүсэлхий, толгойн тойргийн корреляц хамаарал, 15-17 нас

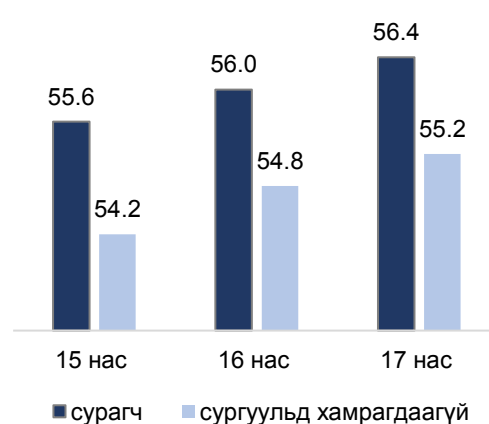
		Сургуульд хамрагдалт	Байршил	Хүйс	Нас	Цээжний тойрог	Толгойн тойрог
Сургуульд хамрагдалт	Pearson Correlation	1	-.212**	-.064	.018	.134**	.252**
Байршил	Pearson Correlation		1	.018	.013	-.092**	-.190**
Хүйс	Pearson Correlation			1	.037	.075*	.165**
Нас	Pearson Correlation				1	.230**	.119**

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын толгойн тойргийн хэмжээ нь тэдний сургуульд хамрагдсан эсэхээс хамааралтай байна, өөрөөр хэлбэл, сургуульд хамрагдсан эрэгтэй, эмэгтэй хүүхдүүдийн толгойн тойргийн хэмжээ нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудынхаас илүү байна.

Зураг 180. Сургуульд хамрагдалт ба толгойн тойргийн хэмжээ, эмэгтэй (см)

Зураг 181. Сургуульд хамрагдалт ба толгойн тойргийн хэмжээ, эрэгтэй (см)

Хүснэгт 269. Цээжний тойргийн үзүүлэлт, 15-17 нас (судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт)

Нас	Хүйс	Mean	
		Судалгаа	Харьцуулалт ¹⁴
15	Эмэгтэй	79.6	77.7
	эрэгтэй	79.7	76.9
16	Эмэгтэй	82.2	79.4
	эрэгтэй	83.3	79.8
17	эмэгтэй	81.9	79.5
	эрэгтэй	85.0	83.6

Дээрх хүснэгтээс харахад, ахлах ангийн сурагчдын цээжний тойргийн хэмжээ нь 15 насанд эмэгтэй 2 см-ээр, эрэгтэй 1 см-ээр, 16 насанд эмэгтэй 2.8 см-ээр, эрэгтэй 3.5 см-ээр, 17 насанд эмэгтэй 2 см-ээр, эрэгтэй 1.4 см-ээр нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд

Хүснэгт 270. Уушгины амьсгал гаргах хурдын статистик үзүүлэлт, 15-17 нас

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max
15	эмэгтэй	311.05	73.991	150	560
	эрэгтэй	392.17	94.329	130	600
16	эмэгтэй	316.94	81.195	130	590
	эрэгтэй	423.86	87.955	200	620
17	эмэгтэй	311.82	79.396	130	600
	эрэгтэй	439.68	102.744	152	660

¹⁴ Л. Алтанцэцэг. Педагогические основы диверсификаций региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков монголий Москва, 2015

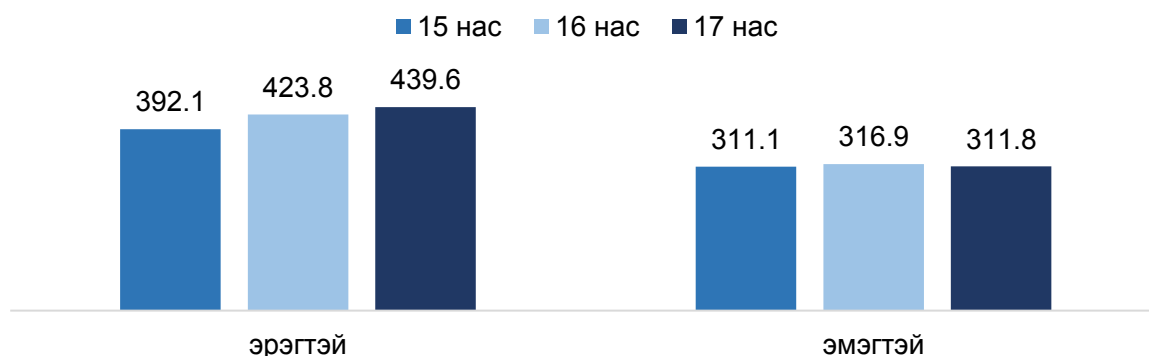
15-17 насны хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурд дунджаар 365.4 л/мин. Эмэгтэй, 15 насанд 311.05 л/м, 16 насанд 316.9 л/м, 311.8 л/м бол эрэгтэй 15 насанд 392.1 л/мин, 16 насанд 423.8 л/мин, 17 насанд 439.6 л/мин байна.

Хүснэгт 271 Уушгины амьсгал гаргах хурд ба нөлөөлөл, 15-17 нас

		Газар зүйн байршил	Хүйс	Нас	Уушгины амьсгал гаргах хурд
Байршил	Pearson Correlation	1	.018	.013	-.233**
	Sig. (2-tailed)		.589	.701	.000
Хүйс	Pearson Correlation		1	.037	.508**
	Sig. (2-tailed)			.274	.000
Нас	Pearson Correlation			1	.119**
	Sig. (2-tailed)				.000
Уушгины амьсгал гаргах хурд	Pearson Correlation				1
	Sig. (2-tailed)				

Эрэгтэйчүүдийн амьсгал гаргах хурд нас нэмэгдэхэд аажмаар нэмэгдсэн байна.

Зураг 182. Уушгины амьсгал гаргах хурдны үзүүлэлт-хүйсээр, 15-17 нас (л/мин)

Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурд илүү өндөр байна. Сургуульд хамрагдалт ба уушгины амьсгал гаргах хурд хооронд статистик ялгаа байсангүй.

Хүснэгт 272. Уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлт, 15-17 нас (ижил судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт)

Нас	Хүйс	Mean	
		Судалгаа	Харьцуулалт ¹⁵
15	Эмэгтэй	319.4	334.8
	эрэгтэй	401.5	377.1
16	Эмэгтэй	319.5	323.3

¹⁵ Л. Алтанцэцэг. Педагогические основы диверсификаций региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков монголий Москва, 2015

17	эрэгтэй	427.0	395.3
	эмэгтэй	314.9	339.1
	эрэгтэй	443.0	447.3

Дээрх харьцуулсан хүснэгтээс харахад эмэгтэйчүүдийн уушгины амьсгал гаргах хурд нь 15 насанд 15.4 л/мин-аар, 16 насанд 3.8 л/мин-аар, 17 насанд 24.2 л/мин-аар тус тус буурсан байна. Эрэгтэйчүүдийн амьсгал гаргах хурд 15 насанд 24.4 л/мин-аар, 16 насанд 88 л/мин-аар өссөн бол 17 насанд 4л/мин-аар буурчээ.

Гарын атгах хүч, байрнаас уртад харайх

Гарын атгах хүч

Хүснэгт 273. Баруун гарын атгах хүчний статистик үзүүлэлт, 15-17 нас

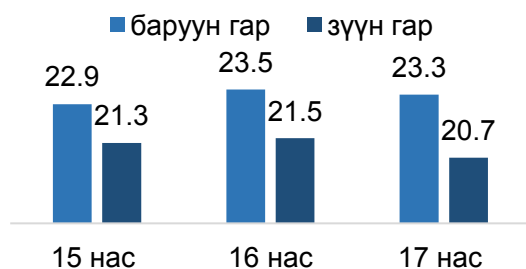
Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max
15	эмэгтэй	22.95	6.015	5	43
	эрэгтэй	30.83	8.047	15	58
16	эмэгтэй	23.59	6.159	6	38
	эрэгтэй	34.57	8.108	10	58
17	эмэгтэй	23.33	6.003	5	44
	эрэгтэй	36.28	9.345	17	90

15 насанд эмэгтэйчүүдийн баруун гарын атгах хүч 22.9 кг, 16 насанд 23.5 кг, 17 насанд 23.3 кг байна. 15 насанд эрэгтэйчүүдийн баруун гарын атгах хүч 30.8 кг, 16 насанд 34.5 кг, 17 насанд 36.2 кг байна. 15 насанд эмэгтэйчүүдийн зүүн гарын атгах хүч 21.3 кг, 16 насанд 21.5 кг, 17 насанд 20.7 кг байна. 15 насанд эрэгтэйчүүдийн зүүн гарын атгах хүч 28.9 кг, 16 насанд 31.0 кг, 17 насанд 33.2 кг байна.

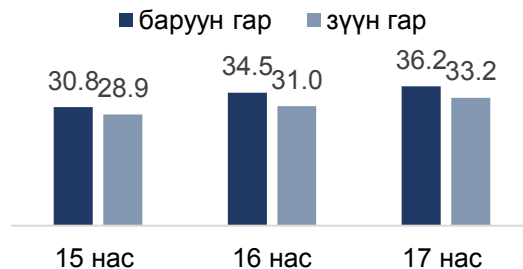
Хүснэгт 274. Зүүн гарын атгах хүчний үзүүлэлт, 15-17 нас

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max
15	эмэгтэй	21.30	5.865	5	40
	эрэгтэй	28.97	6.905	10	48
16	эмэгтэй	21.51	5.682	5	38
	эрэгтэй	31.04	7.566	10	50
17	эмэгтэй	20.73	5.891	5	40
	эрэгтэй	33.23	7.843	16	76

Зураг 183. Гарын атгах хүч, эмэгтэй, 15-17 нас (кг)

Зураг 184. Гарын атгах хүч, эрэгтэй, 15-17 нас (кг)

Хүснэгт 275. Гарын атгах хүч ба нөлөөлөл, 15-17 нас

	Газар зүйн байршил	Хүйс	Нас
Баруун гарын атгах хүч	Pearson Correlation	-.082*	.569**
	Sig. (2-tailed)	.015	.000
Зүүн гарын атгах хүч	Pearson Correlation	-.124**	.584**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000

Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын зүүн гарын атгах хүч Улаанбаатар хотынхтой харьцуулахад илүү байна.

Зураг 185. Гарын атгах хүч ба хот, хөдөөгийн ялгаа 15-17 нас (кг)

Нас нэмэгдэхэд гарын атгах хүч нэмэгдэж байна.

Хүснэгт 276. Гарын атгах хүч, 15-17 нас (ижил судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт)

Нас	Хүйс	Судалгаа		Харьцуулалт ¹⁶	
		Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)
15	эмэгтэй	23.9	22.1	24.5	22.7
	эрэгтэй	31.8	26.7	34.4	31.7
16	эмэгтэй	24.5	22.4	24.8	22.3
	эрэгтэй	35.8	32.3	33.9	30.7
17	эмэгтэй	23.9	21.2	24.8	22.7
	эрэгтэй	37.1	34.0	37.7	32.1

Дээрх харьцуулсан судалгааны үр дүнтэй харьцуулахад, ахлах ангийн эмэгтэй сурагчдын гарын атгах хүч өөрчлөлтгүй байгаа бол эрэгтэйчүүдийн хувьд, баруун гарын атгах хүч 15 насанд 2.6 кг-аар буурсан, 16 насанд 1.9 кг-аар өссөн, 17 насанд өөрчлөлтгүй байна. Эрэгтэй, зүүн гарын атгах хүч 5кг-аар буурсан, 16-17 насанд 2 кг-аар нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Байрнаас уртад харайх

Хүснэгт 277. Байрнаас уртад харайлтын статистик үзүүлэлт, 15-17 нас

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max
15	эмэгтэй	146.23	24.999	78	220
	эрэгтэй	187.27	28.827	110	243
16	эмэгтэй	143.41	25.301	51	210
	эрэгтэй	197.94	37.202	50	253
17	эмэгтэй	146.18	25.151	71	226
	эрэгтэй	202.79	30.577	98	273

Эмэгтэй, байрнаас уртад харайх нь 15 насанд 142.2 см, 16 насанд 143.4 см, 17 насанд 146.1 см байна. Эрэгтэй, байрнаас уртад харайх нь 15 насанд 187.2 см,

¹⁶ Л. Алтанцэцэг. Педагогические основы диверсификаций региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков монголий Москва, 2015

16 насанд 197.9см, 17 насанд 202.8 см байна. Эрэгтэй хүүхэд, залуучууд дунджаар 195.3 см харайсан бол эмэгтэйчүүд 145.2 см харайжээ.

Хүснэгт 278. Байрнаас уртад харайх ба нөлөөлөл, 15-17 нас

Байрнаас уртад харайх		
Сургуульд хамрагдалт	Pearson Correlation	.232**
	Sig. (2-tailed)	.000
Газар зүйн байршил	Pearson Correlation	-.169**
	Sig. (2-tailed)	.000
Хүйс	Pearson Correlation	.651**
	Sig. (2-tailed)	.000
Нас	Pearson Correlation	.111**
	Sig. (2-tailed)	.001

Байрнаас уртад харайх ба хүйс ($r=.651^{**}$, $p<0.01$), сургуульд хамрагдалт ($r=.232^{**}$, $p<0.01$), амьдарч буй газар зүйн байршил ($p<0.01$), хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Зураг 186. Уртын харайлтын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр, эмэгтэй,

Зураг 187. Уртын харайлтын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр, эрэгтэй

Ахлах ангийн сурагчдын байрнаас уртад харайх чадвар нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас харьцангуй илүү байна.

Хөдөө орон нутгийн сурагчдын байрнаас уртад харайх чадвар нь илүү буюу хотын сурагчдаас 14.1 см-ээр илүү харайжээ.

Хүснэгт 279. Байрнаас уртад харайлт, 15-17 нас (ижил судалгааны үр дүнгийн харьцуулалт)

Нас	Хүйс	Mean	
		Судалгаа	Харьцуулалт ¹⁷
15	эмэгтэй	149.5	161.5
	эрэгтэй	192.3	180.6
16	эмэгтэй	145.5	159.6
	эрэгтэй	207.1	197.0
17	эмэгтэй	148.1	159.2
	эрэгтэй	207	192.0

Дээрх харьцуулсан судалгааны үр дүнтэй харьцуулахад, эмэгтэйчүүдийн байрнаас уртад харайлт нь буурсан бол эрэгтэйчүүдийн байрнаас уртад харайлт нэмэгдсэн байна.

Бие бялдын бэлтгэлжилт

Хурд, авхаалж самбаа

Хурдыг 30 метрт гүйх аргаар, авхаалж самбааг 10 метрийн зайд 3 удаа хэрж гүйх аргаар хэмжсэн ба хэмжилтийн нэгж нь м/с байлаа.

15-17 насны хүүхэд, залуучууд 50 метрийн зайд дунджаар 9.4 м/с гүйсэн байна. Эмэгтэйчүүдийн хурд 15 насанд 10.3 м/с, 16 насанд 9.8 м/с, 17 насанд 10.5м/с байна.

Эрэгтэйчүүдийнх 15 насанд 8.9м/с, 16 насанд 8.6м/с, 17 насанд 8.5м/с байна.

17 настай эмэгтэйчүүдийн хурд стандарт хазайлт өндөр байгаа тул хурдны үзүүлэлт жигд бус байгааг илтгэж байна. Харин бусад насанд стандарт хазайлт бага, хурдны үзүүлэлт нь жигд байна.

Хүүхэд, залуучуудын хурд ба хүйс ($r = -.309^{**}$, $p < 0.01$), сургуульд хамрагдалтын ($r = -.218^{**}$, $p < 0.01$) хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна.

Хүснэгт 280. Хурдны статистик үзүүлэлтүүд, 15-17 нас (см)

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max
15	эмэгтэй	10.32	1.647	7	16
	эрэгтэй	8.92	1.623	6	17
16	эмэгтэй	9.83	1.930	6	19
	эрэгтэй	8.63	1.885	5	18
17	эмэгтэй	10.58	4.434	7	54
	эрэгтэй	8.57	1.587	5	15

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарыг сургуульд хамрагдсан эсэхээр харьцуулж үзэхэд сургуульд хамрагдсан хүүхдүүдийн энэ чанар Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудынхаас сайн байна. Энэ чанарыг хүйсээр авч үзье.

¹⁷ Л. Алтанцэцэг. Педагогические основы диверсификаций региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков монголий Москва, 2015

Зураг 188. Эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан байдлаар

Сургуульд хамрагдалт ба хурдны хоорондын ялгааг харьцуулж үзэхэд 15-17 насны ахлах ангийн сурагчид 50 м-т Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү хурдан буюу бага хугацаа зарцуулсан байна. (Эмэгтэй)

Зураг 189. Эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарын дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан байдлаар

15-17 насанд ахлах ангийн эрэгтэй сурагчид Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад 50 м-т харьцангуй богино хугацаанд, илүү хурдан гүйсэн буюу хурд сайтай байна.

Авхаалж самбаа

15-17 насны хүүхэд, залуучууд 10 м-т 3 удаа хэрж гүйх нь эмэгтэйчүүдийнх 15 насанд 9.7м/с, 16 насанд 9.7м/с, 17 насанд 10.2м/с байна. Эрэгтэйчүүдийнх 15 насанд 8.9 м/с, 16 насанд 8.8 м/с, 17 насанд 8.8 м/с байна.

Хүснэгт 281. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны статистик үзүүлэлтүүд, м/с

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
15	эмэгтэй	9.73	1.432	8	20	12
	эрэгтэй	8.90	1.711	4	18	14
16	эмэгтэй	9.78	1.552	4	18	13
	эрэгтэй	8.84	1.701	6	15	9
17	эмэгтэй	10.26	1.880	7	20	13
	эрэгтэй	8.87	1.709	7	16	9

Эмэгтэй сурагчид 10 м –т 3 удаа хэрж гүйх нь 15 насанд 9.5 м/с, 16 насанд 9.6 м/с, Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудынх 15 насанд 11 м/с, 16 насанд 11.6 м/с, 17 насанд 13.3 м/с байна.

Хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны үзүүлэлт нь сургуульд хамрагдалт ($r = -.167^{**}$, $p < 0.01$), хүйсийн ($r = -.122^{**}$, $p < 0.01$) хувьд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын авхаалж самбаа илүү байна.

Эрэгтэй сурагчдынх 15 насанд 8.7 м/с, 16 насанд 8,5 м/с, 17 насанд 8.7 м/с байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан эрэгтэй хүүхэд, залуучуудынх 15 насанд 10.5 м/с, 16 насанд 10.6 м/с, 17 насанд 9.8 м/с байна.

Хүснэгт 282. Хурд, авхаалж самбааны дундаж үзүүлэлтүүд (судалгааны харьцуулалт)

Нас	Хүйс	Mean			
		Судалгаа		Харьцуулалт ¹⁸	
		Хурд (м/с)	Авхаалж самбаа (м/с)	Хурд (м/с)	Авхаалж самбаа (м/с)
15	эмэгтэй	10.1	9.5	8.6	9.7
	эрэгтэй	8.8	8.7	6.9	8.2
16	эмэгтэй	9.6	9.6	8.6	9.3
	эрэгтэй	8.2	8.5	6.6	7.7
17	эмэгтэй	8.2	10	8.6	9.3
	эрэгтэй	8.2	8.7	6.5	7.6

Дээрх харьцуулсан судалгааны үр дүнгээс ялгаа багатай байна.

Тэсвэр, хүч

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанарыг 1500 м-т эрэгтэйчүүдийг, 1000 м-т эмэгтэйчүүдийг гүйлгэж, м/с-ээр хэмжив. Хүчний чанарыг 30 секундэд гар дээр суниах аргаар авч давтамжаар хэмжлээ.

Тэсвэр

15 настай эмэгтэйчүүдийн тэсвэрийн чанар нь 313.0 м/с, 16 насанд 326.2 м/с, 17 насанд 337.5 м/с байна. Эрэгтэйчүүдийн хувьд, 15 насанд 255.8 м/с, 16 насанд 257.1 м/с, 17 насанд 272.7 м/с байна.

Хүснэгт 283. Тэсвэрийн чанарын статистик үзүүлэлт, 15-17 нас

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
15	эмэгтэй	313.05	104.151	83	810	727
	эрэгтэй	255.87	94.869	83	800	717

¹⁸ Л. Алтанцэцэг. Педагогические основы диверсификаций региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков монголий Москва, 2015

16	эмэгтэй	326.21	95.715	118	800	682
	эрэгтэй	257.11	68.123	30	459	428
17	эмэгтэй	337.54	89.808	129	720	591
	эрэгтэй	272.77	72.224	69	540	471

Тэсвэрийн чанар ба сургуульд хамрагдалт, насны ($p < 0.01$) хооронд ач холбогдолтой ялгаатай байна

Зураг 191. 15-17 настай эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанар, сургуульд хам

Зураг 190. 15-17 настай эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанар, сургуульд хамрагдсан эсэхээр, (м/с)

Хүйсийн хувьд авч үзвэл Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанар сурагчидтай харьцуулахад илүү байна. Ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын тэсвэрийн чанар Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү байна. Нас нэмэгдэх тусам тэсвэрийн чанарын үзүүлэлт буурч байна.

Хүч

Эмэгтэй хүүхэд, залуучууд дунджаар 15 насанд 13 удаа, 16 насанд 12 удаа, 17 насанд 14 удаа, эрэгтэй, 15 насанд 19 удаа, 16 насанд 24 удаа, 17 насанд 25 удаа сүниасан байна.

Хүснэгт 284. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын хүчний чанарын статистик үзүүлэлтүүд, (удаа)

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
15	эмэгтэй	12.76	7.891	1	50	49
	эрэгтэй	19.41	9.824	1	47	46
16	эмэгтэй	11.71	7.188	1	42	41
	эрэгтэй	24.33	9.473	1	50	49
17	эмэгтэй	13.68	8.904	1	50	49
	эрэгтэй	24.65	10.767	3	60	57

Хүчний чанар ба хүйс ($r = .474^{**}$, $p < 0.01$), нас ($r = .110^{**}$, $p < 0.01$), газар зүйн байршил ($r = -.174^{**}$, $p < 0.01$) хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна. Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучууд илүү олон сүниасан байна.

Хүснэгт 285. Тэсвэрийн чанар, хүчний чанарын дундаж үзүүлэлтүүд (судалгааны харьцуулалт)

Нас	Хүйс	Mean			
		Судалгаа		Харьцуулалт ¹⁹	
		Тэсвэрийн чанар (м/с)	Хүч (удаа)	Тэсвэрийн чанар (м/с)	Хүч (удаа)
15	эмэгтэй	313.05	12.8	270	15.7
	эрэгтэй	255.87	19.4	258	8.6
16	эмэгтэй	326.21	11.71	270	15.9
	эрэгтэй	257.11	24.33	294	9.0
17	эмэгтэй	337.54	13.68	282	14.2
	эрэгтэй	272.77	24.65	312	9.0

Судалгааны харьцуулсан үр дүнгээс харахад, эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын тэсвэрийн чанар 15, 16, 17 насанд буурсан; эрэгтэйчүүдийнх 16 насанд буурсан, 17 насанд нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Харин гар дээр суниах чадвар буюу хүчний чанар эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын хувьд 15, 16 насанд буурч, 17 насанд адил байна. Эрэгтэйчүүдийн энэ чанар 15, 16, 17 насанд харьцангуй нэмэгджээ.

Уян хатан чанар

Хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанарыг суугаа байдлаас бөхийх аргаар авч, см – ээр хэмжив.

Хүснэгт 286. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанарын статистик үзүүлэлтүүд, (см)

Нас	Хүйс	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
15	эмэгтэй	12.22	8.032	-24	38	62
	эрэгтэй	9.48	7.924	-22	35	57
16	эмэгтэй	11.88	8.404	-13	45	58
	эрэгтэй	10.02	7.064	-17	25	42
17	эмэгтэй	12.30	7.322	-2	45	47
	эрэгтэй	9.13	7.771	-22	25	47

Эмэгтэйчүүдийнх 15-17 насанд 12 см, эрэгтэйчүүдийнх 15 насанд 9 см, 16 насанд 10 см, 17 насанд 9 см байна.

Уян хатан чанар ба хүйс ($r = -.164^{**}$, $p < 0.01$), сургуульд хамрагдалт ($r = .195^{**}$, $p < 0.01$), амьдарч буй газар зүйн байршил ($r = -.156^{**}$, $p < 0.01$) хоорондоо хамааралтай байна.

Эмэгтэйчүүдийн уян хатан чанар нь эрэгтэйчүүдээс харьцангуй илүү байна. Ахлах ангийн сурагчдын уян хатан чанар Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү өндөр байна.

¹⁹ Л. Алтанцэцэг. Педагогические основы диверсификаций региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков монголий Москва, 2015

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанар 15 насанд 10.1 см, 16 насанд 8.7 см, 17 насанд 5.8 см байна.

Ахлах ангийн эмэгтэй сурагчдын уян хатан чанар нь 15 насанд 12.5 см, 16 насанд 12.2 см, 17 насанд 13.1 см байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанар нь 15 насанд 5.3 см, 16 насанд 6.3 см, 17 насанд 6.2 см байна.

Ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын уян хатан чанар нь 15 насанд 10.1 см, 16 насанд 10.9 см, 17 насанд 9.6 см байна.

Хөдөө орон нутагт амьдарч буй хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанар нь дунджаар 11.6 см бол хотынх 9 см байна. Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанар илүү сайн байна.

Хүснэгт 287. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын байрнаас уртад харайлтын дундаж үзүүлэлт, (судалгааны харьцуулалт)

Нас	Хүйс	Mean	
		Судалгаа	Харьцуулалт ²⁰
15	Эмэгтэй	12.22	16.8
	эрэгтэй	9.48	14.5
16	Эмэгтэй	11.88	18.8
	эрэгтэй	10.02	12.6
17	эмэгтэй	12.30	17.8
	эрэгтэй	9.13	11.9

Бие бялдын хөгжлийн үзүүлэлт хоорондын хамаарал

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын хурдны чанар нь авхаалж самбаа ($r=.469^{**}$ $p<0.01$), байрнаас уртад харайлттай ($r=-.498^{**}$ $p<0.01$) харилцан хамааралтай байна.

Хурд сайтай байх тусам авхаалж самбаатай байдаг байна. Харин хурдан байх тусам байрнаас уртад харайх буюу хөлийн тэсрэлтэт хүч бага байна.

Авхаалж самбаа нь байрнаас уртад харайлттай ($r=-.475^{**}$, $p<0.01$) харилцан хамааралтай байна.

Авхаалж самбаатай байх тусам байрнаас уртад харайх хөдөлгөөний тэсрэлтэт чанар буурдаг байна. Хүчний чанар нь гарын атгах хүч ($r=.499^{**}$ $p<0.01$), уушгины амьсгал гаргах хурдтай ($r=.440^{**}$, $p<0.01$) харилцан хамааралтай байна.

Хүч буюу гар дээр суниах чадвар сайтай байх тусам баруун, зүүн гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурд сайн байдаг байна.

²⁰ Л. Алтанцэцэг. Педагогические основы диверсификаций региональных программ по физическому воспитанию на основе сравнительного анализа результатов морфофункционального развития и физической подготовленности школьников различных аймаков монголий Москва, 2015

Байрнаас уртад харайх нь хүчний чанар буюу гар дээр суниах чадвар ($r = .539^{**}$, $p < 0.01$), баруун, зүүн гарын атгах хүч ($r = .637^{**}$, $p < 0.01$), уушгины амьсгал гаргах хурдтай ($r = .544^{**}$, $p < 0.01$) харилцан хамааралтай байна.

Байрнаас уртад харайх чадвар сайтай байх тусам гар дээр суниах чадвар сайн, гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурд сайн байдаг байна.

Толгойн тойрог нь биеийн жин ($r = .478^{**}$, $p < 0.01$), цээжний тойрог ($r = .462^{**}$, $p < 0.01$), бүсэлхийн тойрогтой ($r = .413^{**}$, $p < 0.01$) харилцан хамааралтай байна.

Толгойн тойрог том байх нь биеийн жин, цээжний тойрог, бүсэлхийн тойрогтой холбоотой байна (Хавсралт).

Бие бялдрын хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр ба ам бүлийн тоо ($r = -.122^{**}$, $p < 0.01$) хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байгаа буюу ам бүлийн тоо нэмэгдэхэд биеийн өндөр бага зэрэг буурсан байна.

Хүүхэд, залуучуудын амьдралын нөхцөл ба биеийн өндөр ($p < 0.01$), авхаалж самбааны чадварын ($p < 0.01$) хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна. Орон сууцанд амьдардаг хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр 164 см, гэр хороололд амьдардаг хүүхэд, залуучуудынх 161 см, дотуур байранд амьдардаг хүүхэд, залуучуудынх 160 см байна. Мөн орон сууцанд амьдардаг хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны дундаж үзүүлэлт ($M = 8.9$ м/с) нь гэр хороололд амьдардаг хүүхэд, залуучуудынх ($M = 9.7$ м/с)-аас сайн байна.

Авхаалж самбаа ба сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан байдлын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байгаа буюу сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны үзүүлэлт илүү эерэг үзүүлэлттэй байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд ба сургуульдаа ирдэг байдал хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаа байна ($p < 0.01$).

Зураг 192. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлтүүд ба сургуульдаа ирдэг байдал, (м/сек)

Сургуульдаа явган ирдэг сурагчдын уушгины амьсгал гаргах хурд 376 л/сек, сургуулийн унаагаар ирдэг 372 л/с, таксигаар ирдэг 364 л/с, хувийн унаагаар ирдэг 355 л/сек, нийтийн тээврээр ирдэг сурагчдынх 339 л/с байна. Сургуульдаа явган ирдэг сурагчдын уушгины амьсгал гаргах хурд өндөр үзүүлэлттэй, харин нийтийн тээврээр ирдэг сурагчдынх бага үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 288. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр, биеийн жингийн дундаж үзүүлэлтүүд ба спортоор хичээллэсэн жил

Спортоор хичээллэсэн жил	Биеийн жин (кг)	Биеийн өндөр (см)
Хичээллэдэггүй	54.2	160.8
1-2 жил	54.6	162
3-5 жил	56.3	164.5
6-8 жил	59.6	166.1

Спортоор хичээллэсэн жил ба биеийн өндөр, биеийн жин хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна. ($p < 0.01$) Спортоор хичээллэсэн жил нэмэгдэх тусам биеийн жин, өндөр аажмаар нэмэгддэг байна.

Хүснэгт 289. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын гарын атгах хүч, уушгины амьсгал гаргах хурдны дундаж үзүүлэлтүүд ба спортоор хичээллэсэн

Спортоор хичээллэсэн жил	Баруун гарын атгах хүч (кг)	Зүүн гарын атгах хүч (кг)	Уушгины амьсгал гаргах хурд (л/с)
Хичээллэдэггүй	27.4	25.1	350.4
1-2 жил	28.8	28.8	365.7
3-5 жил	31.6	28.9	387.6
6-8 жил	34.1	31.7	438.1

Мөн спортоор хичээллэж байгаа жил нь гарын атгах хүч ($r = .206^{**}$, $p < 0.01$), уушгины амьсгал гаргах хурдад ($r = .168^{**}$, $p < 0.01$), нөлөөлдөг тал байна. Спортоор хичээллэх жил нэмэгдэх тусам үзүүлэлт аажмаар нэмэгдэж байна.

Хүснэгт 290. Эцгийн ажил эрхлэлт ба биеийн өндөр, 15-17 нас (см)

Эцгийн ажил эрхлэлт	Mean	Std. Deviation
Эцэг байхгүй	160.34	9.180
Ажилгүй	160.11	7.802
Тэтгэвэрт	162.48	9.717
Хувиараа жижиг бизнес эрхэлдэг	162.34	9.734
Хувийн хэвшлийн байгууллагад ажилладаг	163.37	8.497
Төрийн өмчит компанид ажилладаг	163.44	8.667
Төсвийн байгууллагад ажилладаг	161.97	8.074
Гадаадад байдаг	169.75	10.079
Total	161.92	8.969

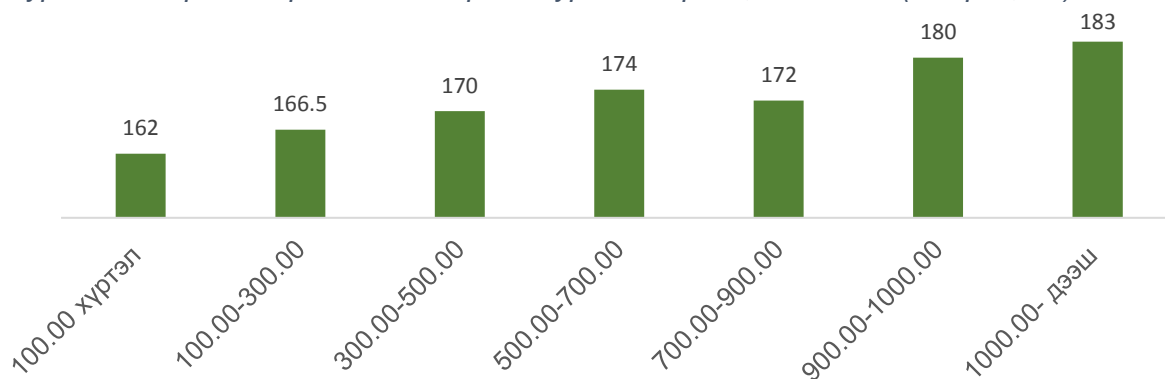
Биеийн өндөр ба эцгийн ажил эрхлэлт, өрхийн орлого хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна. ($p < 0.01$) Эцэг нь төрийн өмчит компани, төсвийн байгууллагад ажилладаг хүүхэд, залуучуудын биеийн өндрийн үзүүлэлт өндөр байна. Эцэг байхгүй, эцэг нь ажилгүй хүүхэд, залуучуудынх бага үзүүлэлттэй байна.

Өрхийн орлого нэмэгдэх тусам хүүхэд, залуучуудын өндөр, жин бага зэрэг нэмэгдэж байна.

Хүснэгт 291. Өрхийн орлого ба байрнаас уртад харайх, гарын атгах хүч хоорондын статистик ялгаа (15-17нас)

ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Байрнаас уртад харайх	Between Groups	27205.290	8	3400.661	2.310	.019
	Within Groups	1241186.487	843	1472.345		
Баруун гарын атгах хүч	Between Groups	2485.986	8	310.748	3.785	.000
	Within Groups	71017.750	865	82.101		
Зүүн гарын атгах хүч	Between Groups	1548.279	8	193.535	2.823	.004
	Within Groups	59235.491	864	68.560		

Зураг 193. Өрхийн орлого ба байрнаас уртад харайх, 15-17 нас (төгрөг, см)

Дээрх зургаас харахад өрхийн сарын орлого нэмэгдэх тусам байрнаас уртад харайх чадвар сайжирч байна.

Дүгнэлт

Биеийн жингийн стандарт хазайлт өндөр байна. Иймд тэдний биеийн жин харилцан адилгүй үзүүлэлттэй байна. Ахлах ангийн эмэгтэй сурагчдын биеийн жин 15 насанд 52 кг, биеийн өндөр 157 см, 16 насанд биеийн жин 55 кг, биеийн өндөр 159 см, 17 насанд биеийн жин 53 кг, биеийн өндөр нь 158 см байна.

Ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын биеийн жин 15 насанд 54 кг, биеийн өндөр 165 см, 16 насанд 58 кг, өндөр 168 см, 17 насанд 60 кг, өндөр 169 см байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын биеийн жин эмэгтэй 15 насанд 50 кг, биеийн өндөр 154 см, 16 насанд биеийн жин 49 кг, биеийн өндөр нь 150 см, 17 насанд 54 кг, 156 см байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан эрэгтэй биеийн жин 15 насанд 50 кг, биеийн өндөр нь 160 см, 16 насанд 53 кг, 161 см, 17 насанд 57 кг, 165 см байна.

Эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын биеийн жин нас нэмэгдэхэд аажмаар өсөж байна.Эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын биеийн жин 16 насанд илүү нэмэгдсэн байна.

Биеийн өндөр эрэгтэй, 15-17 насанд аажмаар нэмэгдэж байна.

17 настай эмэгтэй хүүхэд, залуучууд таргалалттай, бусад насанд биеийн жингийн индекс хэвийн байна. Жингийн алдагдал ба таргалалт байхгүй байна.

Ахлах ангийн эмэгтэй сурагчдын биеийн жин 15-16 насанд Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү байна.

Эрэгтэй сурагчдын биеийн жин 15-17 насанд Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас харьцангуй илүү байна.

Ахлах ангийн эмэгтэй, эрэгтэй сурагчдын биеийн өндрийн үзүүлэлт Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас өндөр байна.

Хүйсийн хувьд авч үзэхэд, эрэгтэй нь эмэгтэйгээсээ илүү өндөр ($r = .514^{**}$); ($p < 0.01$) жин ихтэй ($r = .210^{**}$); ($p < 0.01$) байна.

Цээжний тойргийн хэмжээ эмэгтэйчүүдийнх 15 насанд 80 см, 16-17 насанд 82 см, эрэгтэйчүүдийнх 15 насанд 79 см, 16 насанд 82 см, 17 насанд 84 см байна.

Эмэгтэйчүүдийн цээжний тойргийн хэмжээ 16 насанд нэмэгдэж байна. Эрэгтэйчүүдийнх 15-17 насанд аажмаар нэмэгддэг байна.

Эмэгтэй, бүсэлхийн тойргийн хэмжээ 16 насанд нэмэгдсэн байна. Эрэгтэйчүүдийнх 15-17 насанд аажмаар нэмэгдэж байна. Мөн толгой, цээж, бүсэлхийн тойргийн хэмжээ ба насны хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна ($p < 0.01$). Нас нэмэгдэхэд тойргийн хэмжээ аажмаар нэмэгддэг байна.

Нас ба уушгины амьсгал гаргах хурд ($r = .119^{**}$; $p < 0.01$), хүйс ($r = .508^{**}$; $p < 0.01$), амьдарч буй газар зүйн байршлын ($r = -.233^{**}$; $p < 0.01$) хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Эрэгтэй, амьсгал гаргах хурд нь эмэгтэйгээс илүү өндөр байна. Эрэгтэйд амьсгал гаргах хурд нас нэмэгдэхэд аажмаар нэмэгдсэн байна. Орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурд илүү өндөр байна.

Эрэгтэйн гарын атгах хүч эмэгтэйтэй харьцуулахад илүү байна. Нас нэмэгдэхэд гарын атгах хүч нэмэгдэж байна.

Доод мөчдийн динамик хүч буюу байрнаас уртад харайх ба нас ($r = .111^{**}$, $p < 0.01$), хүйс ($r = .651^{**}$, $p < 0.01$), сургуульд хамрагдалт ($r = .232^{**}$, $p < 0.01$), амьдарч буй газар зүйн байршил ($r = -.169^{**}$, $p < 0.01$) хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна. Нас нэмэгдэхэд байрнаас уртад харайх чадвар нь аажмаар нэмэгдэж байна. Эрэгтэйн байрнаас уртад харайх чадвар нь эмэгтэйтэй харьцуулахад харьцангуй илүү байна. Ахлах ангийн сурагчдын байрнаас уртад харайх нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас харьцангуй илүү байна. Хөдөө орон нутгийн сурагчдын байрнаас уртад харайх чадвар нь илүү байна. 17 настай эмэгтэйн хурд стандарт хазайлт өндөр байгаа тул хурдны үзүүлэлт жигд

бус байгааг илтгэж байна. Харин бусад насанд стандарт хазайлт бага, жигд байна.

Хүүхэд, залуучуудын хурд ба хүйс ($r = -.309^{**}$, $p < 0.01$), сургуульд хамрагдалтын ($r = -.218^{**}$, $p < 0.01$) хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна.

Ахлах ангийн сурагчид нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү хурдны чанар сайтай байна. Иймд албан ёсны сургалтын тогтолцоо нь хурдны чанарын хөгжилд нөлөөлдөг байна.

Хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны үзүүлэлт ба сургуульд хамрагдалт ($r = .167^{**}$, $p < 0.01$) хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан эрэгтэй хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын авхаалж самбаа илүү байна.

Тэсвэрийн чанар ба сургуульд хамрагдалт ($p < 0.01$), хүйс ($p < 0.01$), насны ($p < 0.01$) хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан эмэгтэйн тэсвэрийн чанар сурагчидтай харьцуулахад бага зэрэг илүү байна.

Ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын тэсвэрийн чанар Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү байна.

Нас нэмэгдэхэд тэсвэрийн чанарын үзүүлэлт буурч байна.

Хүчний чанар ба хүйс ($r = .474^{**}$, $p < 0.01$), газар зүйн байршил ($r = -.174^{**}$, $p < 0.01$), хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна.

Эрэгтэйн хүчний чанар илүү байна. Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучууд илүү олон сүниасан байна.

Уян хатан чанар ба хүйс ($r = -.164^{**}$, $p < 0.01$), сургуульд хамрагдалт ($r = .195^{**}$, $p < 0.01$), амьдарч буй газар зүйн байршил ($r = -.156^{**}$, $p < 0.01$) хоорондоо хамааралтай байна.

Ахлах ангийн сурагчдын уян хатан чанар Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү өндөр байна. Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудын уян хатан чанар илүү сайн байна.

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр ба ам бүлийн тоо ($p < 0.01$), амьдралын нөхцлийн ($p < 0.01$), хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна.

Ам бүлийн тоо нэмэгдэхэд биеийн өндөр бага зэрэг буурсан.

Авхаалж самбаа ба СӨБ-д хамрагдсан байдал амьдралын нөхцлийн хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна. СӨБ-д хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын авхаалж самбааны үзүүлэлт илүү эерэг байна.

Уушгины амьсгал гаргах хурд ба сургуульдаа ирдэг байдал хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна ($p < 0.01$). Сургуульдаа явган ирдэг сурагчдын уушгины амьсгал гаргах хурд харьцангуй сайн байна. Харин нийтийн тээврээр ирдэг сурагчдынх харьцангуй бага байна.

Спортоор хичээллэсэн жил ба биеийн өндөр ($p < 0.01$), биеийн жин ($p < 0.01$) хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна. Спортоор хичээллэсэн жил нэмэгдэх тусам биеийн жин, өндөр аажмаар нэмэгддэг байна. Мөн спортоор хичээллэж байгаа жил нь гарын атгах хүч ($r = .206^{**}$, $p < 0.01$), уушгины амьсгал гаргах хурдад ($r = .168^{**}$, $p < 0.01$), нөлөөлдөг тал байна. Спортоор хичээллэх жил нэмэгдэх тусам үзүүлэлт аажмаар нэмэгдэж байна.

Биеийн өндөр ба эцгийн ажил эрхлэлт, өрхийн орлого хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна ($p < 0.01$). Эцэг нь ажилтай байх нь биеийн өндөрт нөлөөлдөг байна. Эцэг нь байхгүй, ажилгүй хүүхэд, залуучууд бага зэргийн намхан байна.

Өрхийн орлого нь нэмэгдэх тусам хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр, жин нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна. Амьжиргааны түвшин нь хүүхдийн өндөр, жингийн хөгжилд нөлөөлдөг байна.

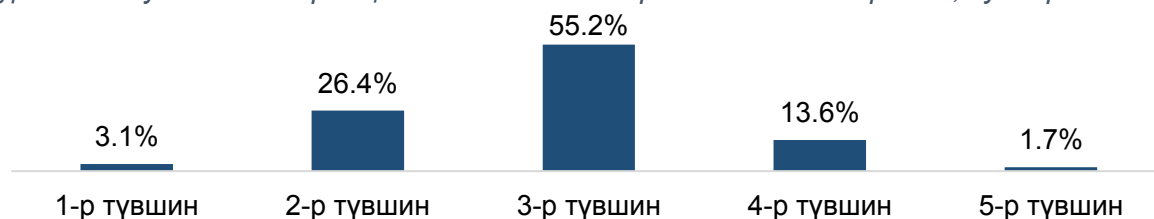
3.4.3 Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

Ажигч чанар, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүйн хөгжлийн судалгааны дүн

Ажигч чанар

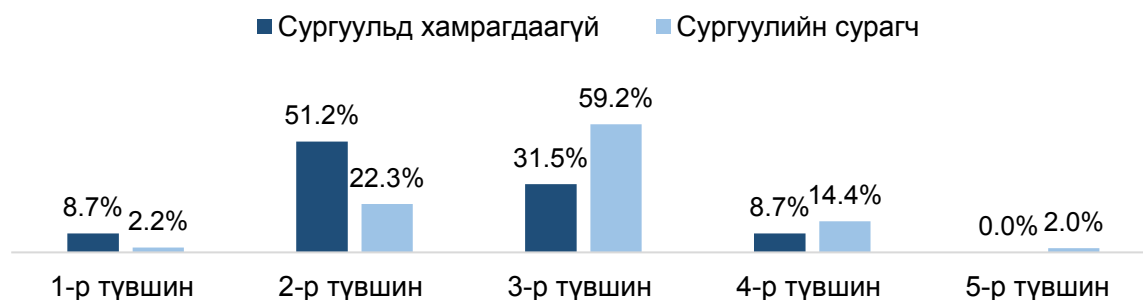
Анхааралтай хүртэх чадвар буюу ажигч чанар нийт судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын хувьд дундаж түвшинд байна ($M = 2.84$).

Зураг 194. Судалгаанд оролцогсдын ажигч чанарын хөгжлийн түвшин, хувиар

Сургуульд хамрагдаж байгаа болон хамрагдаагүй хүүхдүүдийн ажигч чанарын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа ажиглагдаж байна ($p < 0.01$).

Зураг 195. Сургуульд хамрагдаагүй, сурагчийн ажигч чанарын түвшин (хувиар)

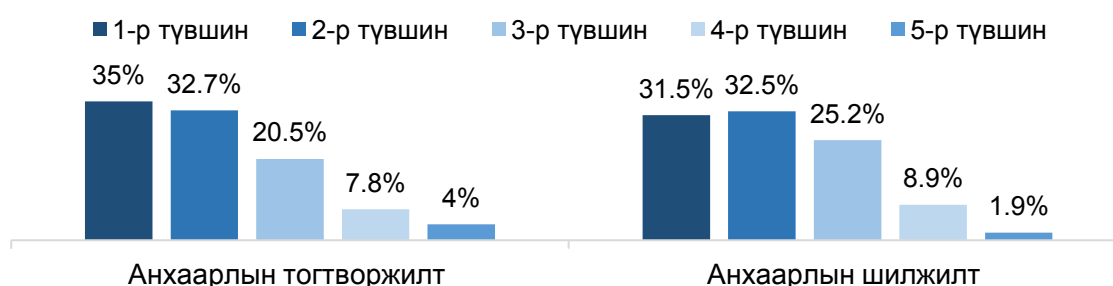
Зургаас харахад сургуульд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын ажигч чанар Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудынхаас илүү буюу ихэнх нь дундаж болон дунджаас дээш түвшинд байна.

Анхаарал

Анхаарлын хөгжлийг анхаарлын тогтворжилт, анхаарлын шилжилт гэсэн чанаруудаар судаллаа.

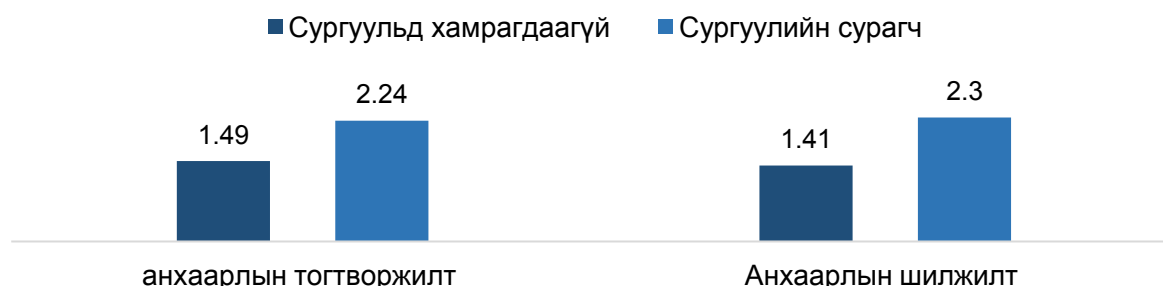
15-17 насны судалгаанд оролцсон хүүхэд, залуучуудын анхаарлын тогтворжилт сул үзүүлэлттэй ($M=1.49$), анхаарлын шилжилт сул байна ($M=2.1$).

Зураг 196. Анхаарлын хөгжлийн түвшин, хувиар

Сургуульд хамрагдаж байгаа болон хамрагдаагүй хүүхэд, залуучуудын анхаарлын хөгжлийн хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа ажиглагдаж байна ($p<0.01$).

Зураг 197. Анхаарлын хөгжил- дундаж үзүүлэлт (Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд, сурагч)

Ой тогтоолт

Ой тогтоолтыг богино хугацааны харааны ой, сонорын ой, утгын ой тогтоолтоор судаллаа.

Хүүхэд, залуучуудын богино хугацааны харааны ой дунджаас доогуур ($M=2.5$), сонорын ой тогтоолт дундаж түвшинд ($M=3.1$), утгын ой тогтоолт дундаж түвшинд байна ($M=2.8$).

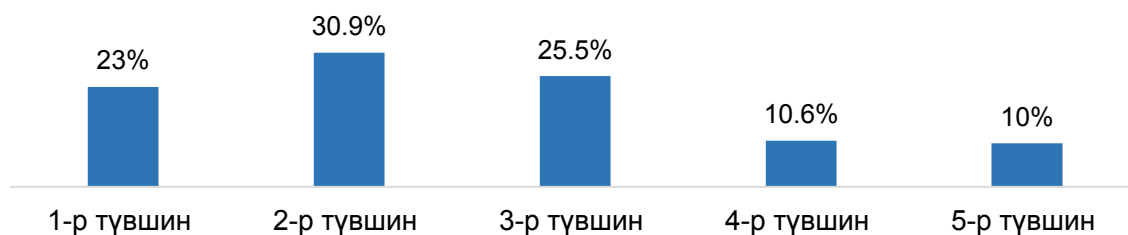
Хүснэгт 292. Ой тогтоолт ба нас хоорондын статистик ялгаа

		ANOVA				
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Богино хугацааны ой	Between Groups	13.536	2	6.768	4.487	.012
	Within Groups	1342.457	890	1.508		

Сонорын ой	Between Groups	7.820	2	3.910	4.999	.007
	Within Groups	693.825	887	.782		
Утгын ой	Between Groups	21.250	2	10.625	9.740	.000
	Within Groups	967.614	887	1.091		

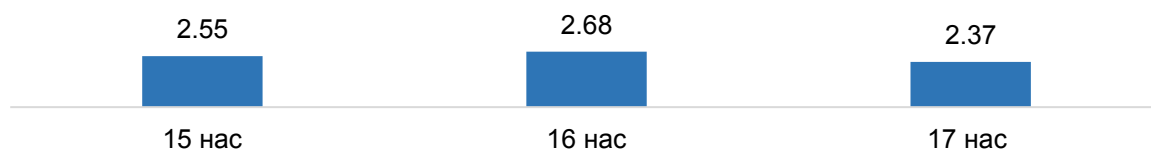
Нас ба ой тогтоолтын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байна. ($p < 0.05$; $p < 0.01$;))

Зураг 198. Богино хугацааны харааны ой тогтоолтын хөгжил, хувиар

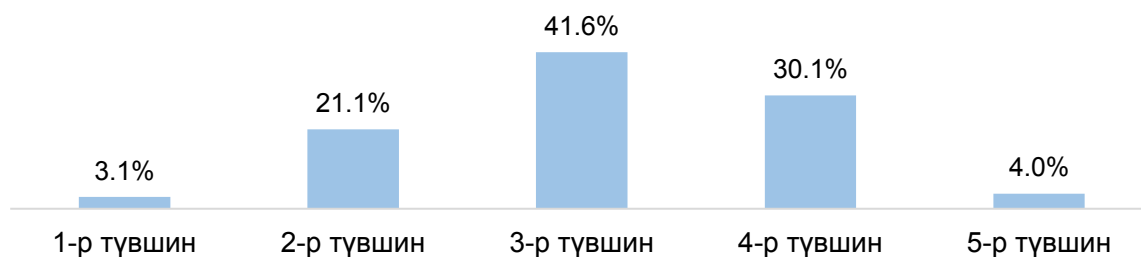
Хүүхэд, залуучуудын 54.0 хувь нь богино хугацаанд мэдээллийг хараад, сэргээн санах чадвар сул түвшинд байгаа нь хангалтгүй үзүүлэлт юм.

Зураг 199. Богино хугацааны харааны ой тогтоолтын хөгжлийн дундаж үзүүлэлт насаар

16, 17 насанд дунджаас доогуур үзүүлэлттэй байсан бол 17 насанд сул түвшний үзүүлэлттэй болж буурчээ.

Зураг 200. Сонорын ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин, хувиар

Мэдээллийг сонсоод богино хугацаанд сэргээн санах чадвар 75.7 хувьд нь дундаж ба түүнээс дээш түвшинд байгаа нь хэвийн дундаж түвшинд байгааг харуулж байна.

Зураг 201. Утгын ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин, хувиар

удалгаанд оролцсон хүүхэд, залуучуудын 62.0 хувь нь утгын ой тогтоолт дундаж ба түүнээс дээш түвшинд байгаа нь тэд мэдээллийг утгын холбоо хамаарал учир шалтгаанд нь тулгуурлан тогтоох, сэргээн санах чадвар хэвийн дундаж түвшинд байгааг илэрхийлж байна.

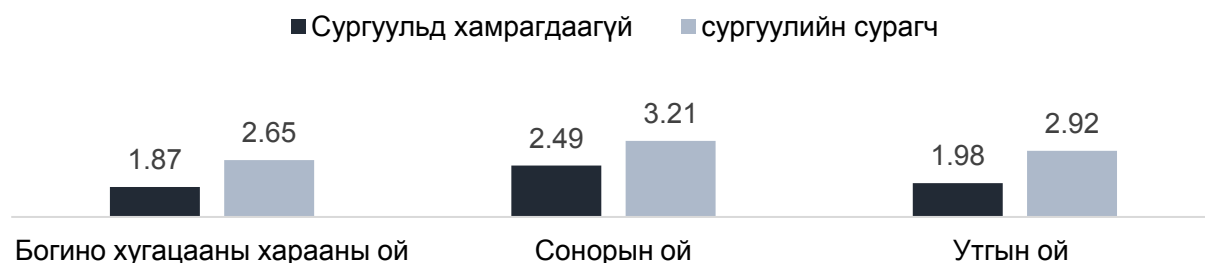
Зураг 202. Утгын ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин, насаар

17 насанд утгын ой тогтоолт дундаас доогуур түвшинд болж буурчээ.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд ба сурагчийн ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин хоорондоо статистик ач холбогдолтой ялгаатай байна ($p < 0.01$).

Зураг 203. Ой тогтоолтын дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан эсэхээр

Сурагчдын хараа, сонор, утгын ой тогтоолт дундаж түвшинд байгаа бол Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудынх сул түвшний үзүүлэлттэй байгаа нь зорилго чиглэлтэй сургалтын үйл ажиллагаа нь ой, тогтоолтын хөгжилд нөлөөлдгийн илэрхийлэл юм. Сурагчдын богино хугацааны харааны ой тогтоолт нь стандарт хазайлттай байгаа тул тэдний хөгжил жигд бус хийгээд сул түвшний сурагчид цөөн бус байгааг харуулж байгаа тул албан ёсны сургалтын технологийн процесст хүүхдүүдийн харааны ой тогтоолтын хөгжлийг дэмжсэн арга зүй шаардлагатай юм.

Сэтгэхүй

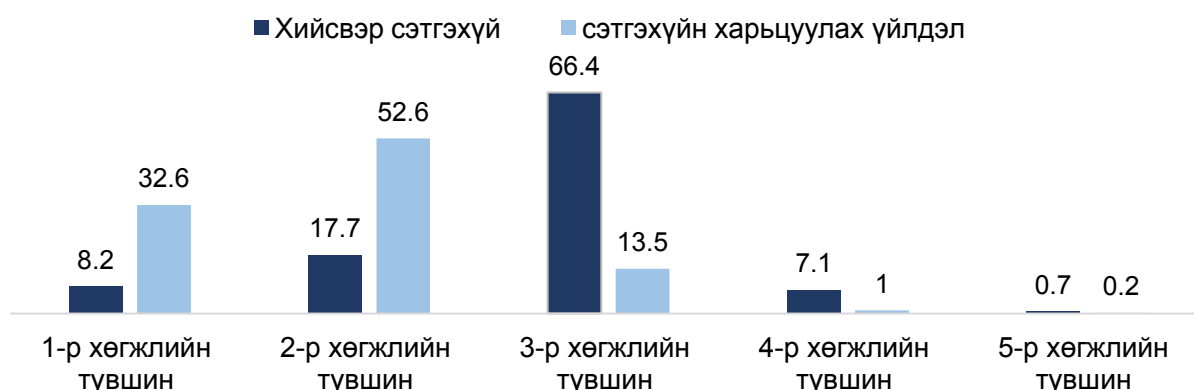
15-17 насны хүүхэд, залуучуудын сэтгэхүйн хөгжлийн түвшинг хийсвэр сэтгэхүй, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлээр судлав. Хийсвэр сэтгэхүйн хөгжлийг тэмдгийн системээр төлөөлөн тооны харьцааг хийсвэрлэн олох чадвараар судалсан.

Юмсын дотоод мөн чанарыг нь танин мэдэж, нийтлэг болон ялгаатай шинжээр нь харьцуулах даалгавраар сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хөгжлийг судалсан.

Судалгаагаар хүүхэд, залуучуудын хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил дундаас доогуур ($M=2.74$), сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хөгжил сул ($M=1.7$) үзүүлэлттэй байна. Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл нь стандарт хазайлттай байгаа тул маш сул түвшний эзлэх хувь багагүй байгааг харуулж байна ($SD=1.7$).

Нас ба хийсвэр сэтгэхүй, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хооронд статистик ялгаа байхгүй, тул нас нэмэгдэхэд өсөж, буурсан үзүүлэлт байхгүй байна.

Зураг 204. Сэтгэхүйн хөгжлийн түвшин (хувиар)

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд, сургуулийн сурагчдын сэтгэхүйн хөгжлийн хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаа байна ($p<0.05$, ($p<0.01$).

Хүснэгт 293. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд, сургуулийн сурагчийн ой тогтоолтын хөгжлийн статистик ялгааны үзүүлэлт

Сэтгэхүйн хөгжил	Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан		Сургуулийн сурагч		F	Sig.
	Mean	Std.Dev.	Mean	Std.Dev.		
Хийсвэр сэтгэхүй	2.61	0.87	2.76	0.70	0.26	.031
Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл	1.44	0.63	1.9	0.70	2.39	.000

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын маш сул түвшинд эзлэх хувь нь харьцангуй илүү, дундаж ба өндөр түвшинд эзлэх хувь нь бага байна. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын 65 хувь нь, сурагчдын 75 хувь нь дунд ба түүнээс дээш түвшинд байгаа тул албан ёсны сургалтын үйл ажиллагаа нь хүүхдүүдийн юмсыг тэмдгийн системээр төлөөлөн харьцаа холбоог нь танин мэдэх буюу математик тооцоолол хийх хийсвэр сэтгэхүйн хөгжилд эерэгээр нөлөөлдөг байна.

Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хувьд, Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын 94 хувь, сурагчдын 84 хувь нь сул түвшинд байна. Үүнд даалгаврын гүйцэтгэл огт байхгүй нийт хүүхэд, залуучуудын 63 хувь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд байгаа бол 27.5

хувь нь сурагчид байна. Эндээс сургуулийн албан ёсны тасралтгүй сургалтын үйл ажиллагаа нь хүүхдийн хийсвэр сэтгэхүйн хөгжилд нөлөөлдөг байна.

Хэл ярианы хөгжлийн судалгааны дүн

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын хэл ярианы хөгжлийг үг тайлбарлах, үг бүлэглэх, зургийг хараад ярих чадвараар судаллаа.

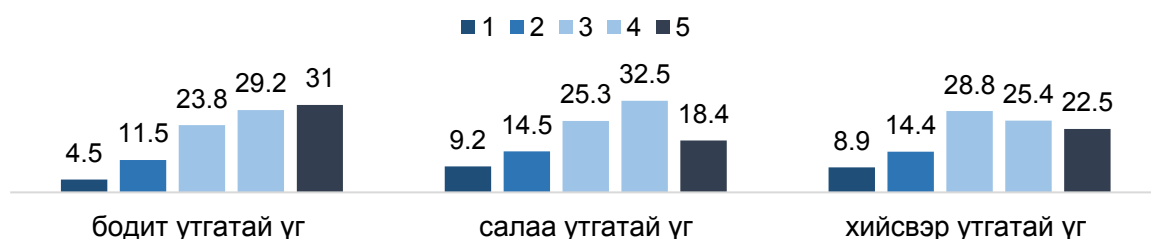
Үг тайлбарлах

Хүүхэд, залуучуудын бодит утгатай үгийн утгыг тайлбарлах чадвар нь дунднаас дээгүүр ($M=3.71$), салаа болон хийсвэр утгатай үгийн утгыг тайлбарлах чадвар нь дундаж түвшинд байна ($M=3.36$; $M=3.38$).

Салаа болон хийсвэр утгатай үгийг тайлбарлах чадварын үзүүлэлт нь стандарт хазайлттай байгаа тул дунджаас дээгүүр түвшний үзүүлэлт нэлээдгүй хувийг эзэлж байгаа эерэг үзүүлэлт юм.

Хүүхэд, залуучуудын үгийн утгыг ойлгон, гол шинж дээр нь тулгуурлан тайлбарлах чадвар хангалттай сайн түвшинд байна.

Зураг 205. Үг тайлбарлах чадварын түвшин (хувиар)

15-17 насны хүүхэд, залуучууд бодит үгсийн утга санааг гол шинж дээр нь тулгуурлан тайлбарлах чадвар сайн байна.

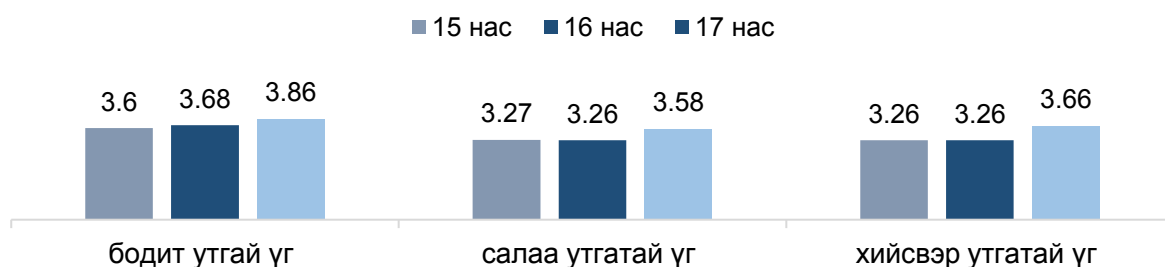
Салаа утгатай үг болон хийсвэр утгатай үгийн гол шинж болсон утгыг тайлбарлах чадвар дунд түвшинд буюу өөрөөр хэлбэл, салаа болон хийсвэр утгатай үгийг тайлбарлахдаа гадаад шинж чанар, үзүүлэх нөлөөлөл дээр тулгуурлан тайлбарлах нь нийтлэг харагдаж байна. Үүнийг сургалтын үйл ажиллагаагаар дэмжин цаашид хөгжүүлэх шаардлагатай юм. Бодит утгатай үгийг хүүхэд, залуучуудын 60 хувь нь, салаа утгатай үгийг 51 хувь нь, хийсвэр утгатай үгийг 48 хувь нь сайн, маш сайн түвшинд тайлбарлажээ.

Хүснэгт 294. Үг тайлбарлах чадвар, сургуульд хамрагдалт хоорондын корреляц хамаарал

	Нас	Сургуульд хамрагдаж буй байдал	Бодит утгатай үг	Салаа утгатай үг	Хийсвэр утгатай үг
Нас	-		.090**	.102**	.129**
Сургуульд хамрагдаж буй байдал		-	.254**	.306**	.219**
Бодит утгатай үг			-	.566**	.618**
Салаа утгатай үг				-	.547**

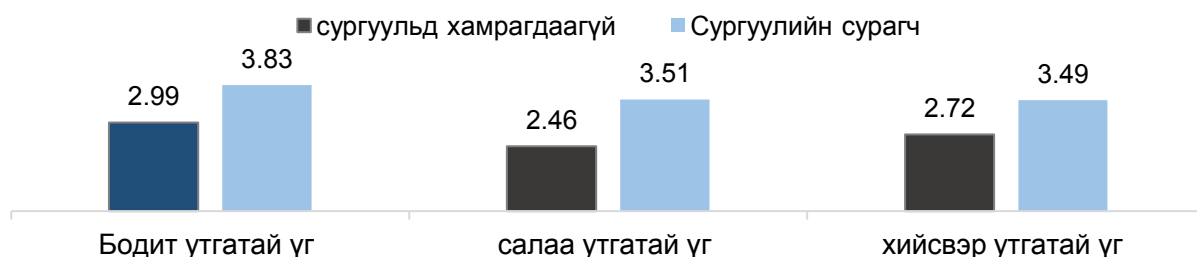
Үг тайлбарлах чадвар ба нас, сургуульд хамрагдаж буй байдлуудын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаатай байна ($p < 0.01$).

Зураг 206. Үг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

Бодит утгатай үгийг тайлбарлах чадвар нь нас нэмэгдэхэд аажмаар сайжирсан үзүүлэлттэй байна. Салаа утгатай, хийсвэр утгатай үгийг тайлбарлах нь 17 насанд нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Зураг 207. Үг тайлбарлах чадварын дундаж үзүүлэлтүүд, сургуульд хамрагдсан байдлаар

Сургуульд сурдаг хүүхдүүд Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулбал үг тайлбарлах чадвар нь илүү эерэг түвшинд байна.

Сурагчид бодит утгатай үгийг утгын гол шинж дээр нь тулгуурлан тайлбарлах нь илүү байсан бол Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд утгын гадаад шинж, үзүүлэх нөлөөгөөр тайлбарлах нь илүү байна.

Салаа болон хийсвэр утгатай үгийг сурагчид сайн тайлбарласан бол Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд хангалтгүй байна.

Хүүхэд, залуучуудын бодит, салаа, хийсвэр утгатай үгсийг тайлбарлах чадвар хоорондоо харилцан хамааралтай байгаа нь ухагдахуун буюу үгийн төрөл зүйлийн эзэмшилт нь хоорондоо холбоотой цогц шинжтэй болохыг харуулж байна.

Үг бүлэглэх

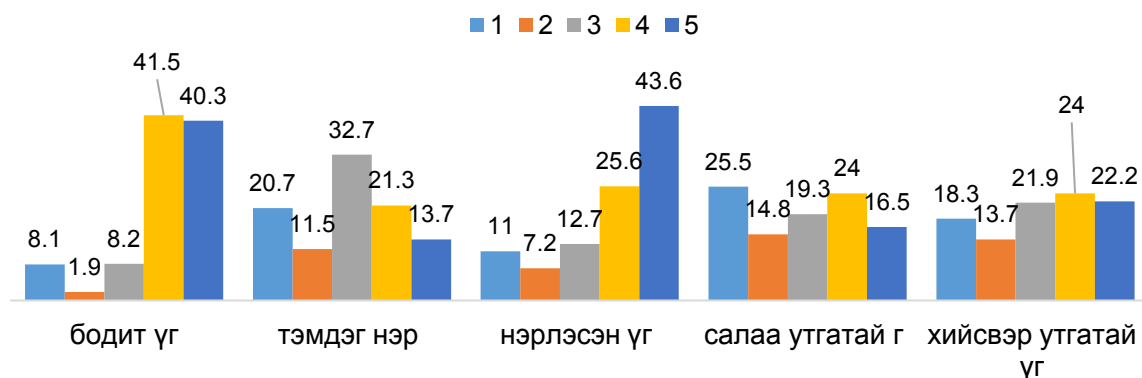
Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын үг бүлэглэх чадварыг бодит утгатай үг, тэмдэг нэр, нэрлэсэн үг, салаа утгатай үг болон хийсвэр утгатай үгийг тайлбарлуулах сорил гүйцэтгүүлэх аргаар судлав.

Хүснэгт 295. Үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлт, 15-17 нас

Үг бүлэглэх чадвар	Статистик үзүүлэлт				
	Mean	Std.Dev.	Range	Min	Max
Бодит утгатай үг	4.04	1.1	4	1	5
Тэмдэг нэр	2.96	1.3	4	1	5
Нэрлэсэн үг	3.84	1.3	4	1	5
Салаа утгатай үг	2.91	1.2	4	1	5
Хийсвэр утгатай үг	3.18	1.4	4	1	5

15-17 насны хүүхэд, залуучууд үгийн утгын нийтлэг, ялгаатай шинжийг харьцуулан бүлэглэхдээ бодит утгатай үгс, бодит юмсыг заан нэрлэсэн үгсийг өндөр, хийсвэр, тэмдэг нэр, салаа утгатай үгсийг дундаж түвшинд бүлэглэсэн байна.

Зураг 208. Үг бүлэглэх чадварын түвшин, хувиар

Хүүхэд, залуучуудын 90 хувь нь бодит үгсийг, нэрлэсэн үгсийг 82 хувь нь, хийсвэр утгатай үгийг 68 хувь нь, салаа утгатай үгийг 59 хувь нь, тэмдэг нэрийг 56 хувь нь дундаж ба дунджаас дээш түвшинд бүлэглэсэн байна.

Үг бүлэглэх чадвар болон судалгаанд оролцогсдын насны хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа алга байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд, сурагчдын бодит утгатай үгээс бусад тохиолдол буюу тэмдэг нэр, нэрлэсэн үг, салаа утгатай үг, хийсвэр үгсийг нийтлэг шинжээр нь бүлэглэх нь статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($p < 0.01$).

Хүснэгт 296. Сургуульд хамрагдалт ба үг бүлэглэх чадвар хоорондын статистик ялгаа (15-17нас)

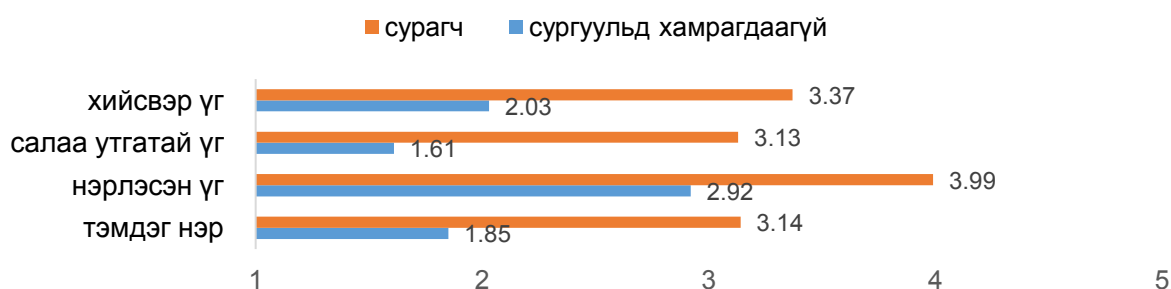
ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Бодит үг бүлэглэх	Between Groups	4.150	1	4.150	3.234	.072
	Within Groups	1143.317	891	1.283		
	Total	1147.467	892			
Тэмдэг нэр бүлэглэх	Between Groups	181.103	1	181.103	120.448	.000

	Within Groups	1338.191	890	1.504		
	Total	1519.295	891			
Нэрлэсэн үг бүлэглэх	Between Groups	124.023	1	124.023	74.059	.000
	Within Groups	1492.107	891	1.675		
	Total	1616.130	892			
Салаа утгатай үг бүлэглэх	Between Groups	248.770	1	248.770	139.400	.000
	Within Groups	1590.063	891	1.785		
	Total	1838.833	892			
Хийсвэр утгайтай үг бүлэглэх	Between Groups	195.881	1	195.881	112.134	.000
	Within Groups	1554.698	890	1.747		
	Total	1750.578	891			

Судалгаанд хамрагдсан нийт хүүхэд, залуучуудын бодит утгатай үгийг бүлэглэх чадвар нь ялгаа гараагүй бол тэмдэг нэр, нэрлэсэн үг, салаа утгатай үг, хийсвэр үгсийг бүлэглэх чадвар нь сургуулийн сурагчдад илүү эерэг үзүүлэлттэй байна.

Сургууль завсардсан болон сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд, залуучуудын хийсвэр, салаа утгатай үг, тэмдэг нэрийг бүлэглэх чадвар сул, нэрлэсэн үгийг бүлэглэх чадвар дундаж түвшинд байхад сурагчдын хийсвэр үг, салаа утгатай үг, тэмдэг нэр бүлэглэх нь дундаж хэвийн, нэрлэсэн үг бүлэглэх нь өндөр түвшинтэй байгаа нь сургуулийн албан ёсны сургалтын үйл ажиллагаа нь хүүхдүүдийн ойлголтын төлөвшилд эерэг дэмжлэг үзүүлдэгтэй холбоотой юм.

Зураг 209. Үг бүлэглэх чадварын дундаж үзүүлэлт ба сургуульд хамрагдсан байдал, 15-17 нас

Хүснэгт 297. Сургуульд хамрагдалт ба үг бүлэглэх чадвар хоорондын корреляц хамаарал

Үзүүлэлт	Сургуульд хамрагдаж байгаа байдал	Бодит утгатай үг бүлэглэх	Тэмдэг нэр бүлэглэх	Нэрлэсэн үг бүлэглэх	Салаа утгатай үг бүлэглэх	Хийсвэр үг бүлэглэх
Нас	.018	-.067*	-.049	-.040	-.022	-.055
Сургуульд хамрагдаж буй байдал	-	.060	.345**	.277**	.368**	.335**

Бодит утгатай үг бүлэглэх	-	.543**	.660**	.527**	.560**
Тэмдэг нэр бүлэглэх	-		.692**	.772**	.741**
Нэрлэсэн үг бүлэглэх			-	.639**	.700**
Салаа утгатай үг бүлэглэх				-	.667**

** p<.05

Үг бүлэглэх чадвар нь үгсийн төрөл зүйлийн хувьд хүчтэй харилцан хамааралтай байна.

Ярих чадвар

Ярих чадварыг зураг харуулж ярих даалгавраар судаллаа. Санаагаа энгийн өгүүлбэрээр ярих, нийлмэл өгүүлбэрээр ярих, учир шалтгаан тоочин холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр ярих, зургийн санааг илэрхийлж байгааг гадаад шинж байдлыг тоочсон ба дүгнэснийг шалгуур болгон судалсан.

Энгийн өгүүлбэр буюу нэг өгүүлбэрээр нэг санааг илэрхийлэх нь дунджаас нэлээд доогуур (M=2.45), нэг өгүүлбэрээр хэд хэдэн санааг илэрхийлэх буюу нийлмэл өгүүлбэр хэрэглэх нь сул (M=1.9), учир шалтгаан тоочсон холбоос, “ба”, “бөгөөд”, “гэвч” гэх мэт холбоос бүхий нийлмэл өгүүлбэрийг хэрэглээгүй (M=1), зургийн гадаад шинж үйл явдлыг тоочих нь сул (M=2.18), зургийн санааг дүгнэж ярих нь дундаж түвшинд байна (M=3.37).

Хүүхэд, залуучуудын бараг 60 хувь нь 2-4 хүртэлх нийлмэл өгүүлбэрийг хэрэглэсэн, 69 хувь нь 6 хүртэлх энгийн өгүүлбэр хэрэглэсэн, санаагаа илэрхийлэхдээ гол санааг дүгнэсэн өгүүлбэрийг 80 хувь нь 4 ба түүнээс дээш өгүүлбэрээр илэрхийлсэн байна.

Эндээс харахад, 15-17 насны хүүхэд, залуучууд зорилготойгоор санаа бодлоо илэрхийлэхдээ нэг өгүүлбэрээр нэг л санааг ихэвчлэн илэрхийлдэг, цөөн тохиолдолд нэг өгүүлбэрээр хэд хэдэн санааг илэрхийлдэг. Зургийн санааг илэрхийлэхдээ үйл явдал шинж байдлыг нь тоочин ярих нь харьцангуй бага, харин зургийн санааг дүгнэж ярих нь илүү байна. 4 ба түүнээс дээш өгүүлбэрийг голдуу хэрэглэж байна.

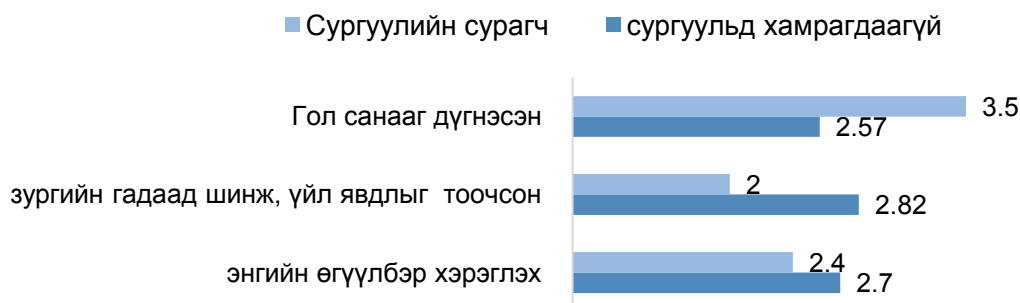
Насны хувьд ярих чадварын түвшин хооронд ач холбогдолтой ялгаа алга байна.

Хүснэгт 298. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд ба сурагч хоорондын ярих чадварын статистик ялгаа, 15-17 нас

Ярих чадвар	Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан		Сурагч	
	Mean	Std.Dev.	Mean	Std.Dev.
Энгийн өгүүлбэр хэрэглэх	2.7	1.3	2.41	1.1
Зургийн гадаад шинж, үйл явдлыг тоочсон	2.82	1.5	2	1.2
Гол санааг дүгнэсэн	2.57	0.1	3.5	1.3

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд ба сурагчдын хооронд энгийн өгүүлбэрээр ярих, гадаад шинж, үйл явдлыг тоочин ярих, санааг дүгнэн ярих чадварын хувьд статистик ач холбогдолтой ялгаатай байна. ($p < 0.01$)

Зураг 210. Ярих чадварын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан байдлаар

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд энгийн өгүүлбэрээр буюу нэг санааг нэг өгүүлбэрээр илэрхийлэх, зургийн гадаад шинж, үйл явдлыг тоочин ярих нь илүү бол сургуулийн сурагч гол санааг илүү дүгнэж ярьдаг байна.

Судалгаанд хамрагдсан 15-17 насны хүүхэд, залуучууд санааг илэрхийлэхдээ дунджаар 30 үг хэрэглэсэн байна. Сургуульд хамрагдсан эсэхээр нь үзвэл, Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын хэрэглэж буй үгийн тоо 17, сургуулийн сурагчийнх 30 байна. Гэхдээ стандарт хазайлт өндөр байгаа тул сурагчдын хэрэглэсэн үгийн тоо жигд биш ялгаа ихтэй байлаат $\Rightarrow$ лд хамрагдаагүй болон сургууль завсардсан хүүхэд, залуучуудын өгүүлбэрт хэрэглэсэн үгийн тоо хамгийн их нь 42, хамгийн цөөн нь 6 үг, сургуулийн сурагчийн хэрэглэсэн үгийн хамгийн дээд тоо нь 88, хамгийн цөөн нь 6 байна.

Танин мэдэхүйн чадвар хоорондын хамаарал

Ажигч чанар сайтай хүүхэд, залуучуудын мэдээллийг утгачлан тогтоох, сонсоод мэдээллийг тогтоох чадвар нь сайн байна. Тухайлбал, ажигч чанар нь 5 дугаар түвшинд байгаа хүүхэд, залуучуудын сонорын ой нь дунджаас дээш буюу өндөр түвшинд ($M=3.7$), утгын ой дундаж түвшинд ($M=2.9$) байна.

Мөн ажигч чанар сайтай хүүхэд, залуучуудын үг бүлэглэх чадвар сайн байна. Ажигч чанар дунджаас дээш түвшинд байгаа хүүхдүүдийн тэмдэг нэр бүлэглэх ($M=3.1 - 3.4$), салаа утгатай үг бүлэглэх чадвар ($M=3.0-3.6$), мөн хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадварууд нь дунджаас дээш түвшин ($M=3.3-3.8$)-д буюу сайн байна.

Хүснэгт 299. Анхаарлын тогтворжилт ба анхаарлын шилжилт, утгын ой, үг бүлэглэх чадвар хоорондын хамаарал

Түвшин	Анхаарлын шилжилт	Утгын ой	Хийсвэр үг тайлбарлах	Үг бүлэглэх		
				Тэмдэг үг бүлэглэх	Салаа үг бүлэглэх	Хийсвэр үг бүлэглэх
1	1.5	2.4	2.9	2.5	2.3	2.7
2	2.2	2.8	3.5	3.0	2.9	3.2
3	2.8	3.2	3.8	3.5	3.6	3.7
4	3.1	3.2	3.9	3.4	3.6	3.7
5	3.7	3.1	4.1	3.3	3.5	3.6

Анхаарлын тогтворжилт ба анхаарлын шилжилт, утгын ой тогтоолт, хийсвэр үг тайлбарлах, тэмдэг нэр, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байна.

Анхаарлын тогтворжилт сайн хүүхэд, залуучуудын анхаарлын шилжилт, утгын ой, хийсвэр үг тайлбарлах, тэмдэг нэр, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үгийг бүлэглэх чадвар сайтай байна.

Хүснэгт 300. Анхаарлын шилжилт ба утгын ой, үг тайлбарлах, үг бүлэглэх чадваруудын дундаж үзүүлэлтүүд, түвшинээр

Түвшин	Утгын ой	Үг бүлэглэх			
		Хийсвэр үг бүлэглэх	Тэмдэг нэр бүлэглэх	Салаа үг бүлэглэх	Хийсвэр үг тайлбарлах
1	2.32	2.53	2.32	2.16	2.88
2	2.85	3.30	3.09	3.02	3.49
3	3.08	3.66	3.41	3.37	3.69
4	3.27	3.68	3.42	3.67	3.94
5	3.47	3.82	3.59	4.12	3.94

Анхаарлын шилжилт сайн хүүхэд, залуучууд хийсвэр үг, тэмдэг нэр, салаа үг бүлэглэх, хийсвэр үг тайлбарлах нь чадвар сайн байна.

Сонорын ой тогтоолт ба утгын ой, үг тайлбарлах, үг бүлэглэх чадварын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Хүснэгт 301. Сонорын ой ба утгын ой, үг тайлбарлах, үг бүлэглэх чадварын хоорондын хамаарал

Түвшин	Утгын ой	Үг бүлэглэх			
		Хийсвэр үг бүлэглэх	Тэмдэг нэр бүлэглэх	Салаа үг бүлэглэх	Хийсвэр үг тайлбарлах
1	1.64	1.68	1.71	1.68	2.54
2	2.40	2.62	2.50	2.43	3.02
3	2.80	3.24	2.92	2.87	3.32
4	3.06	3.64	3.41	3.37	3.74
5	3.56	3.56	3.53	3.44	3.92

Сонорын ой тогтоолт сайн хүүхэд, залуучуудын утгаар нь мэдээллийг тогтоох, хийсвэр, тэмдэг нэр, салаа үгсийг утгаар нь бүлэглэх чадвар сайн байна.

Утгын ой тогтоолт ба үг тайлбарлах, хийсвэр үг, тэмдэг нэр, салаа үг бүлэглэх чадвар хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байна.

Хүснэгт 302. Утгын ой тогтоолт ба үг тайлбарлах, үг бүлэглэх чадвар хоорондын хамаарал

Түвшин	Утгын ой	Үг бүлэглэх		
		Хийсвэр үг бүлэглэх	Тэмдэг нэр бүлэглэх	Салаа үг бүлэглэх
1	2.77	2.14	2.09	1.91
2	3.34	2.92	2.70	2.59
3	3.64	3.25	3.02	2.98
4	3.75	3.84	3.51	3.57

		Анхаарлын тогтворжилт	Анхаарлын шилжилт	Богино хугацааны ой	Сонорын ой	Утгын ой	Бодит үг тайлбарлах	Салаа утгатай үг тайлбарлах	Хийсвэр үг тайлбарлах	Үг тайлбарлах	Тэмдэг үг бүлэглэх	Нэрлэсэн үг бүлэглэх	Салаа утгатай үг бүлэглэх	Үг бүлэглэх	Хийсвэр утгатай үг бүлэглэх
Ажигч чанар	Pearson Correlation	.187**	.214**	.147**	.326**	.321**	.234**	.238**	.230**	.275**	.274**	.222**	.282**	.274**	.276**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
Анхаарлын тогтворжилт	Pearson Correlation	1	.599**	.129**	.173**	.265**	.260**	.257**	.282**	.317**	.260**	.192**	.327**	.279**	.265**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
Анхаарлын шилжилт	Pearson Correlation	.599**	1	.171**	.233**	.318**	.297**	.366**	.288**	.376**	.323**	.225**	.377**	.325**	.312**
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
Сонорын ой	Pearson Correlation	.173**	.233**	.241**	1	.317**	.268**	.263**	.259**	.306**	.307**	.222**	.284**	.295**	.306**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000		.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
Утгын ой	Pearson Correlation	.265**	.318**	.247**	.317**	1	.226**	.263**	.265**	.289**	.361**	.275**	.386**	.371**	.382**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000		.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл	Pearson Correlation	.182**	.254**	.089**	.174**	.241**	.141**	.186**	.196**	.199**	.229**	.173**	.271**	.237**	.245**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.008	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
5	3.83				4.12				3.97				4.06		

Утгын ой сайтай хүүхэд, залуучууд үг тайлбарлах, хийсвэр, тэмдэг нэр, салаа утгатай үгийг утгаар нь бүлэглэх чадвар сайн байна.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан байдал

15-17 насны хүүхэд, залуучууд цэцэрлэгт явсан эсэх нь хүртэхүйн чадвар ($r=.104^{**}$; $p<0.01$), анхаарлын хөгжил ($r=.131^{**}$; $p<0.01$), үг бүлэглэх чадварт ($r=.112^{**}$; $p<0.01$) нөлөөлж байна.

Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан эсэх	Ажигч чанар /хүртэхүй	Анхаарал	Үг бүлэглэх
Тийм	2.88	2.2	3.0
Үгүй	2.66	1.92	2.64

Цэцэрлэг нь хүүхдийн ажигч чанар, анхаарлаа төвлөрүүлэх чадвар үгийн эзэмшилтэд эерэг нөлөө үзүүлдэг байна.

Амьдардаг газар, амьдралын нөхцөл

Ажигч чанарын хөгжилд амьдардаг газар нөлөөлж байна ($r=.110^{**}$; $p<0.01$). Амьдралын нөхцөл нь үг тайлбарлах ($r=.110^{**}$; $p<0.01$) болон бүлэглэх чадварын түвшин ($r=.110^{**}$; $p<0.01$), шинж чанар, үйл явдлыг тоочин ярих байдалтай ($r=.110^{**}$; $p<0.01$) хамааралтай тал ажиглагдаж байна.

Хүүхдүүд гэртээ болон ойр дотны асран хамгаалагчидтайгаа хамтдаа амьдрах нь тэдний ажигч чанарын хөгжилд тодорхой хэмжээгээр нөлөөлсөн байна.

Хүснэгт 303. Үгийн эзэмшилтийн дундаж үзүүлэлтүүд ба амьдралын нөхцөл

Амьдралын нөхцөл	Үг тайлбарлах чадвар	Үг бүлэглэх чадвар	Шинж чанар, үйл явдлыг тоочин ярих
Гэр хороолол	3.3	3.1	2.3
Орон сууц	3.7	3.7	1.8
Хувийн орон сууц/хаус	3.8	3.7	1.8
Дотуур байр	3.2	3.5	2.0
Түрээсийн байр	3.2	4.1	1.3

Хүүхдүүдийн амьдралын тав тухтай нөхцөл байдал нь тэдний үгийн эзэмшилтэд эерэгээр нөлөөлжээ. Нөгөөтэйгүүр, гэр хороолол, дотуур байранд амьдардаг хүүхдүүд орон сууцны нөхцөлд амьдарч буй хүүхдүүдтэй харьцуулахад шинж чанар, үйл явдлыг тоочин ярих нь бага зэрэг илүү байна. Эсрэгээр орон сууцны нөхцөлд амьдарч буй хүүхэд, залуучууд утга санааг дүгнэж ярих хандлага илүү ажиглагдаж байна.

Эрүүл мэнд

Өөрийгөө эрүүл гэж үзэж байгаа хүүхэд, залуучуудын ажигч чанарын түвшин өвддөг гэж үзсэн хүүхэд, залуучуудаас илүү эерэг үзүүлэлттэй байсан ($r=.110^{**}$; $p<0.01$).

Эрүүл мэнд	Ажигч чанар
Эрүүл	2.9
Хааяа өвддөг	2.7
Байнга өвддөг	2.5

Хүүхэд, залуучуудын эрүүл мэндийн байдал нь тэдний танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлдөг хүчин зүйл байж болох юм.

Гэрийн даалгавраа бие даан хийх

Гэрийн даалгавраа бие даан хийдэг нь хүүхдүүдийн анхаарал ($r=.126^{**}$; $p<0.01$), үг тайлбарлах ($r=.146^{**}$; $p<0.01$), бүлэглэх чадвартай ($r=.112^{**}$; $p<0.01$) хамааралтай байна.

Багш, найз нөхдөөсөө мэдэхгүй зүйлээ асуудаг

Хүүхдүүд багш, найз нөхдөөсөө мэдэхгүй зүйлээ асуудаг байх нь тэдний танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлдөг тал ажиглагдлаа.

Мэдэхгүй зүйлээ багшаасаа асуудаг хүүхдүүдийн анхаарал ($r=.149^{***}$; $p<0.01$), ой тогтоолт ($r=.157^{**}$; $p<0.01$), үг тайлбарлах ($r=.162^{**}$; $p<0.01$) болон бүлэглэх чадвар ($r=.120^{**}$; $p<0.01$), дүгнэж ярих нь ($r=.124^{**}$; $p<0.01$) асуудаггүй хүүхдүүдээс илүү сайн байна.

Найз нөхдөөсөө мэдэхгүй зүйлээ асуудаг гэсэн хүүхдүүдийн ажигч чанар ($r=.114^{**}$; $p<0.01$), анхаарал ($r=.117^{**}$; $p<0.01$), ой тогтоолт ($r=.156^{**}$; $p<0.01$), сэтгэхүйн харьцуулах чадвар ($r=.101^{**}$; $p<0.01$), үг тайлбарлах ($r=.147^{**}$; $p<0.01$), бүлэглэх чадвар ($r=.151^{**}$; $p<0.01$) нь асуудаггүй хүүхдүүдээс сайн байна.

<i>Нөлөөлөх хүчин зүйл</i>	<i>Ажигч чанар</i>	<i>Анхаарал</i>	<i>Ой тогтоол</i>	<i>Сэтгэхүй</i>	<i>Үг тайлбар</i>	<i>Үг бүлэглэх</i>	<i>Дүгнэж ярих</i>
Гэрийн даалгавраа бие даан хийдэг	Тийм	2.3			3.6	3.6	
	Үгүй	2.0			3.3	3.2	
Мэдэхгүй зүйлээ багшаасаа асуудаг	Тийм	2.3	3.0		3.6	3.5	3.5
	Үгүй	1.9	2.6		3.2	3.2	3.1
Мэдэхгүй зүйлээ найзаасаа асуудаг	Тийм	2.9	2.3	3.0	2.0	3.6	3.5
	Үгүй	2.7	1.9	2.5	1.7	3.2	3.1

Хүүхэд гэрийн даалгавраа бие даан хийдэг байх нь тэдний анхаарлын төвлөрөл, үгийн эзэмшилтэд эерэг нөлөө үзүүлдэг байна.

Багштайгаа нээлттэй идэвхтэй харилцаатай хүүхдүүд анхаарлын төвлөрөл, ой тогтоолт, үгийн эзэмшилт, утга санааг дүгнэж ярих нь илүү эерэг түвшинд байна.

Найз нөхөдтэйгээ идэвхтэй харилцаатай хүүхдүүд ажигч чанар, анхаарлын хөгжил, ой тогтоолт, сэтгэхүйн хөгжил, үгийн эзэмшилт нь илүү эерэг түвшинтэй байгаа тул энэ насны хүүхдүүд найз нөхөдтэйгээ идэвхтэй харилцаанд байх нь тэдний танин мэдэхүйн хөгжилд эерэг нөлөөтэй байна.

Эцэг, эхийн боловсрол, ажил эрхлэлт

Эцэг, эхийн боловсрол, ажил эрхлэлт нь хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүйн хөгжилд нөлөөлж байгаа нь харагдлаа.

Эхийн боловсролын түвшин ажигч чанар ($r=.128^{**}$; $p<0.01$), анхаарлын шилжилт ($r=.151^{**}$; $p<0.01$), сонор ($r=.106^{**}$; $p < 0.01$), утгын ой тогтоолт ($r= .128^{**}$; $p<0.01$), үг тайлбарлах ($r=.115^{**}$; $p<0.01$), бүлэглэх чадварт ($r=.121^{**}$; $p<0.01$), гадаад шинж, үйл явдлыг тоочин ярих чадварт ($r=-.123^{**}$; $p<0.01$), тодорхой хэмжээгээр нөлөөлсөн байна.

Эцгийн боловсролын түвшин нь гол санааг дүгнэж ярих ($r=.115^{**}$; $p<0.01$) чадварт тодорхой хэмжээгээр нөлөөлжээ.

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүйн хөгжилд эхийн боловсролын түвшин илүү эерэг байдлаар нөлөөлдөг байна.

Эхийн ажил эрхлэлт нь үг тайлбарлах ($r=.130^{**}$; $p<0.01$), болон бүлэглэх чадварт ($r=.118^{**}$; $p<0.01$), нөлөөлсөн бол эцгийн ажил эрхлэлт нь үг бүлэглэх ($r=.121^{**}$; $p<0.01$) чадварт нөлөөлсөн нь статистик утгаас харагдлаа.

Өрхийн орлого

Өрхийн сарын орлого нь ажигч чанар($r=.217^{**}$; $p<0.01$), анхаарал ($r=.146^{**}$; $p<0.01$), сонорын ой тогтоолт ($r=.162^{**}$; $p < 0.01$), сэтгэхүйн харьцуулах чадвар ($r=.111^{**}$; $p<0.01$), үг тайлбарлах ($r=.170^{**}$; $p<0.01$), үг бүлэглэх ($r=.178^{**}$; $p<0.01$), гадаад шинж, үйл явдлыг тоочсон байдалд ($r=-.131^{**}$; $p<0.01$) нөлөөлсөн статистик утга харагдаж байна. Эцэг эхийн ажил эрхлэлт, өрхийн орлого нь тэдний танин мэдэхүйн хөгжилд тодорхой хэмжээгээр нөлөөлсөн байна.

Дүгнэлт

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлогийг ажигч чанар, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы чадваруудын хүрээнд судалсан.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

- Анхааралтай хүртэх чадвар буюу ажигч чанар дунд түвшинд буюу тэд богино хугацаанд юмсын ялгаатай, өвөрмөц онцогийг ажиглахдаа 10 гаруй онцлог ялгаанаас 5-7 хүртэлхийг ажигладаг нийтлэг онцлогтой байна.
- Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд ба сурагчдын ажигч чанар ялгаатай байна ($p<0.01$). Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын ажигч чанар сул түвшинд байна.
- Хүүхэд, залуучуудын анхаарлын тогтворжилт, шилжилт сул байна. Тэд тодорхой хугацааны турш зорилго чиглэлтэйгээр анхаарлаа төвлөрүүлэн үйлдлийг гүйцэтгэх нь хангалтгүй байгаа нь тэдний бүтээлч чанар, сэтгэхүйн хурд сул байгаагийн илрэл юм.
- Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын анхаарлын тогтворжилт ахлах ангийн сурагчтай харьцуулахад хангалтгүй байна. Энэ нь тэдний энгийн тоон үйлдлийг гүйцэтгэх чадваргүй байдалтай холбоотой байж болно.
- Ой тогтоолтын хувьд сонсоод мэдээллийг тогтоох нь хэвийн дунд түвшинд байна. Тэд богино хугацаанд 10 үгээс 5-6 хүртэлхийг тогтоодог байна.
- Мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар нь хэвийн дунд түвшинд байна.

- Богино хугацаанд мэдээллийг харж тогтоох нь дундаас доогуур түвшинд байна. Тэд богино хугацаанд хараад 12 хүртэлх юмсаас 4-5 хүртэлх нэгжийг тогтоодог байна.
- Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд ба сурагчийн ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин хоорондоо ялгаатай байна. ($p < 0.01$) Ахлах ангийн сурагчдын ой тогтоолт хэвийн дундаж түвшинд бол Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудынх сул түвшинд байна. Ой тогтоолтын хөгжилд зорилго, чиглэлтэй албан ёсны сургалтын үйл ажиллагаа чухлаар нөлөөлж байна.
- Хүүхэд, залуучуудын юмсыг тэмдгийн системээр төлөөлөн, дотоод зүй тогтол холбоо хамаарлыг танин мэдэх чадвар хэвийн дундаж түвшинд байна.
- Юмсын дотоод мөн чанарыг нь танин мэдэж, онцлог шинжийг нь харьцуулан нийтлэг болон ялгаатай шинжийг нь олох сэтгэхүйн харьцуулах чадвар сул байна.
- Хүүхэд, залуучуудын үгийн утгыг ойлгон, утгыг нь бүрдүүлж буй гол шинжийг нь тайлбарлах нь хангалттай байна. Үүн дотроо бодитоор оршин буй юмсыг заан нэрлэсэн “бодит үгс”-ийг тайлбарлахдаа түүний гол шинжийг бүрдүүлсэн утгад тулгуурлан тайлбарлах нь сайн байна. Харин хийсвэр утгатай, салаа утгатай үгийг тайлбарлах нь бодит утгатай үгсийг тайлбарлахтай харьцуулахад бага зэрэг доогуур. Өөрөөр хэлбэл, хийсвэр, салаа утгатай үгсийг түүний гадаад шинж, үзүүлж буй нөлөөллөөр нь тайлбарлах нь илүү байна. Тэдэнд хэл ярианы бодит утгатай ухагдахуун илүү төлөвшжээ.
- Бодит утгатай үгийг тайлбарлах чадвар нь нас нэмэгдэхэд аажмаар нэмэгдсэн үзүүлэлттэй. Салаа утгатай, хийсвэр утгатай үгийг тайлбарлах нь 17 насанд нэмэгдсэн. Иймд 17 насанд ухагдахууны төлөвшил сайн байдаг байна.
- Ахлах ангийн сурагчдын үг тайлбарлах чадвар нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад илүү эерэг байна.
- Хүүхэд, залуучуудын үгийн утгыг ойлгон, утгын гол шинж дээр нь тулгуурлан харьцуулан, бүлэгт хамааруулах чадвар хэвийн дундаж түвшинд байна. Гэхдээ бодит утгатай үгсийг утгаар нь бүлэгт хамааруулах нь өндөр түвшинд байгаа бол тэмдэг нэр, салаа утгатай үгс, хийсвэр үгсийг бүлэглэх нь дундаж түвшинд байна.
- Нийт судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын бодит утгатай үгийг бүлэглэх чадвар нь сургуульд хамрагдалтын хувьд ялгаа алга бол тэмдэг нэр, нэрлэсэн үг, салаа утгатай үг, хийсвэр үгсийг бүлэглэх чадвар нь сургуулийн сурагчдад илүү сайн байна. ($r = .345^{**}$, $r = .368^{**}$, $r = .335^{**}$, $p < 0.01$)
- Хүүхэд, залуучуудын үг тайлбарлах, бүлэглэх чадвар нь үгийн төрөл зүйлийн хувьд харилцан хамааралтай байгаа тул ухагдахуун төлөвшил хэвийн байна.
- Хүүхэд, залуучуудын үгийн нөөцийг сайжруулах нь чухал байна.
- 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүйд ажигч чанар, анхаарлын тогтворжилт, шилжилт, сонорын ой, утгын ой тогтоолт чухал ач холбогдолтой байна.
- Юмсын ялгаатай ба өвөрмөц талыг богино хугацаанд хүртэх, бүтээлч чанар, сэтгэхүйн хурд, сонсоод мэдээллийг тогтоох, мэдээллийг утгачлан тогтоох нь ухагдахуун төлөвшилд чухлаар нөлөөлдөг байна. Ялангуяа, хийсвэр үг,

тэмдэг нэр, салаа утгатай ухагдахууны төлөвшилд эерэгээр нөлөөлж байна. Ийм онцлог бүхий хүүхэд, залуучууд ухагдахууны гол шинжийг нь тусган тайлбарлах, ангилах сэтгэхүйн чадвар сайн байна.

- Зорилго чиглэлтэй албан ёсны сургалтын тогтолцоо нь хүүхдийн хэл ярианы хөгжилд чухлаар нөлөөлдөг байна.
- 15-17 насны хүүхэд, залуучууд зорилготойгоор санаа бодлоо илэрхийлэхдээ нэг өгүүлбэрээр нэг л санааг ихэвчлэн илэрхийлдэг, цөөн тохиолдолд нэг өгүүлбэрээр хэд хэдэн санааг илэрхийлдэг. Зургийн санааг илэрхийлэхдээ үйл явдал шинж байдлыг нь тоочин ярих нь харьцангуй бага, харин зургийн санааг дүгнэж ярих нь илүү байна. 4 ба түүнээс дээш өгүүлбэрийг голдуу хэрэглэж байна.
- Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд ба сурагчдын энгийн өгүүлбэрээр ярих, гадаад шинж, үйл явдлыг тоочин ярих, санааг дүгнэн ярих чадварын хувьд статистик ач холбогдолтой ялгаатай байна. ($p < 0.05$)
- Нэг санааг нэг өгүүлбэрээр илэрхийлэн энгийн хураангуй өгүүлбэрийг хэрэглэх нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудад илүү байна.
- Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд зургийн гадаад шинж, үйл явдлыг байгаагаар нь тоочин ярих нь илүү байгаа бол ахлах сурагчид гол санааг дүгнэж ярьдаг байна.
- Хүүхэд, залуучуудын амьдралын нөхцөл байдал, өөрийн гэсэн орон гэртээ амьдардаг эсэх, амьжиргааны нөхцөл, эцэг эхийн боловсролын түвшин ялангуяа эхийн боловсролын түвшин, эрүүл мэнд, сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан эсэх нь танин мэдэхүйн хөгжлийн эерэг хүчин зүйл байна.

3.4.4 Нийгэмшлийн онцлог

Өөрийн ухамсар

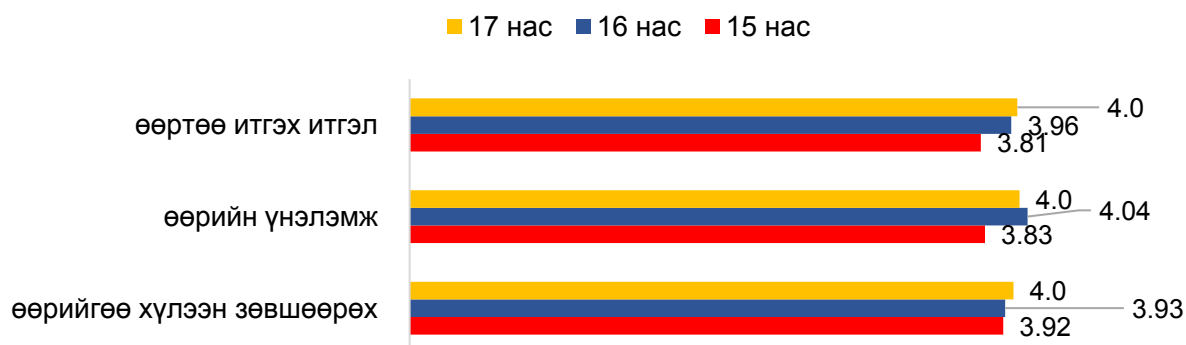
Өөрийн ухамсрыг өөрийн үнэлэмж, өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөртөө итгэх итгэлийн хүрээнд судаллаа.

Хүснэгт 304. 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын өөрийн ухамсрын статистик үзүүлэлтүүд

Өөрийн ухамсар	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
Өөрийн үнэлэмж	3.95	.759	1	5	4
Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	3.94	.651	1	5	4
Өөртөө итгэх итгэл	3.92	.675	1	5	4

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын өөрийн ухамсар өндөр түвшин ($M=4.0$)-д буюу сайн байна.

Зураг 211. 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын өөрийн ухамсрын дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

Сургуульд хамрагдсан эсэх нь тэдний өөрийн ухамсарт нөлөөлөөгүй байна.

Зан төлөв

Хүүхэд, залуучуудын идэвхтэй, нийцтэй зан төлөв өндөр, анхааралтай, хариуцлагатай, бусдыг хүлээн зөвшөөрсөн, зан төлөвт нь хөндлөнгийн хяналт шаардсан зан төлөв, өөрийн зан үйлийг хянах чадвар, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, өөрийн зан төлөвийг удирдах чадвар дунджаас дээгүүр түвшинд байна. Харин зан төлөвт нь айдас, сэтгэл гутранги байдлын илрэл дундаж байна. Нас хоорондын ялгаатай үзүүлэлтгүй байна.

Хүснэгт 305. 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын зан төлөвийн статистик үзүүлэлтүүд

Зан төлөв	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
Айдас	2.83	.873	1	5	4
Анхааралтай зан	3.61	.688	1	5	4
Идэвхтэй зан	3.99	.702	1	5	4
Нийцтэй зан	3.98	.753	1	5	4
Өөрийн зан төлөвийг удирдах	3.42	.655	1	5	4
Сэтгэл гутрал	2.82	.824	1	5	4
Сэтгэл санааны тогтвортой байдал	3.67	.646	1	5	4
Хариуцлагатай зан	3.63	.682	1	5	4

Сургуулийн сурагчдын идэвхтэй зан төлөв Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад эерэг үзүүлэлт өндөр байна.

Хүснэгт 306. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын зан төлөвийн шинжүүдийн корреляц хамаарал

		Айдас	Анхааралтай зан	Идэвхтэй зан	Нийцтэй зан	Өөрийн зан төлөвийг удирдах	Сэтгэл гутрал	Сэтгэл санааны тогтвортой	Ухамсартай зан төлөв
Анхааралтай зан	Pearson Correlation	.002	1	.322**	.331**	.278**	.021	.299**	.285**
	Sig. (2-tailed)			.000	.000	.000	.522	.000	.000
Идэвхтэй зан	Pearson Correlation			1	.338**	.155**	-.132**	.292**	.340**

	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000
Нийцтэй зан	Pearson Correlation	1	.255**	-.030	.373**	.290**
	Sig. (2-tailed)		.000	.372	.000	.000
Өөрийн зан төлөвийг удирдах	Pearson Correlation		1	-.033	.270**	.144**
	Sig. (2-tailed)			.327	.000	.000
Сэтгэл гутрал	Pearson Correlation			1	-.034	.025
	Sig. (2-tailed)				.313	.464
Сэтгэл санааны тогтвортой байдал	Pearson Correlation				1	.332**
	Sig. (2-tailed)					.000
Ухамсартай зан	Pearson Correlation					1
	Sig. (2-tailed)					

Айдастай хүүхэд, залуучуудын зарим нь сэтгэл гутралтай байна. Анхааралтай хандах зан төлөв, идэвхтэй зан, нийцтэй зан, өөрийн зан төлөвийг удирдах чадвар, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсартай зан төлөвүүд нь харилцан эерэг хамааралтай байгаа тул харилцан нөлөөлдөг тал байна.

Энэнгшилт

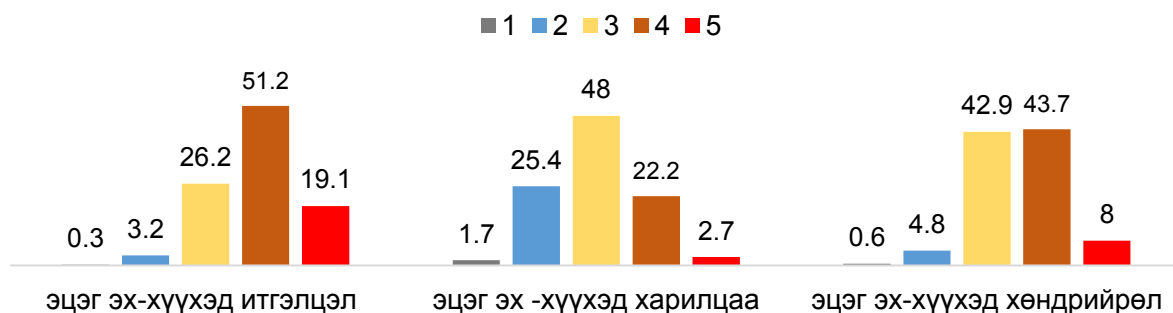
Энэнгшилтийн эцэг эх, хүүхэд хоорондын итгэлцэл, эцэг эх, хүүхдийн хөндийрөл, эцэг эх, хүүхдийн харилцаа гэсэн чадваруудаар судлав.

Хүснэгт 307. Энэнгшилтийн статистик үзүүлэлтүүд, 15-17 нас

Энэнгшилт	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
Эцэг эх-хүүхдийн итгэлцэл	3.85	.769	1	5	4
Эцэг эх-хүүхдийн харилцаа	2.99	.807	1	5	4
Эцэг эх –хүүхдийн хөндийрөл	3.54	.734	1	5	4

Эцэг эх ба хүүхдийн итгэлцэл нь өндөр, эцэг эх ба хүүхдийн хөндийрөл дунджаас дээгүүр, эцэг эх ба хүүхэд хоорондын харилцаа дундаж түвшинд байна.

Зураг 212. Энэнгшилтийн онцлогийн түвшин (хувиар)

Үүнийг нийт түвшин дотор эзэлж байгаа хувиар үзэхэд, эцэг эх- хүүхэд хоорондын итгэлцэл нь нийт 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын 51.2 хувь нь өндөр, эцэг эх ба хүүхэд хоорондын харилцаанд 4 хувь нь дунд, 22 хувь нь өндөр, эцэг эх ба хүүхэд

хоорондын хөндийрөл 4 хувь нь дунд, 43.7 хувьд нь өндөр, 25.4 хувь нь сул үзүүлэлттэй байна.

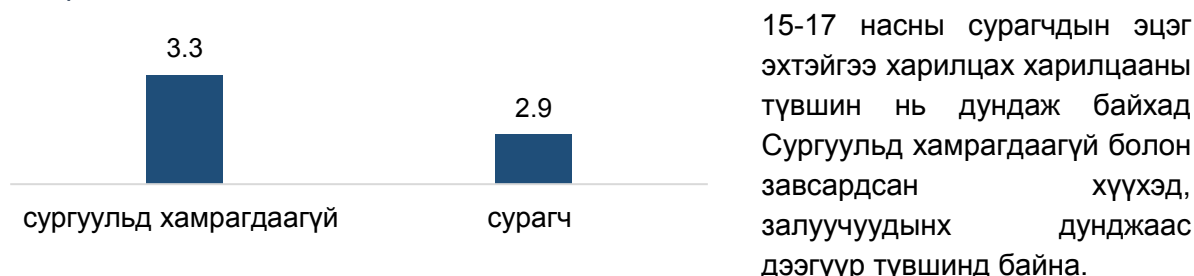
Хүснэгт 308. Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд, сурагч хоорондын эзнэгшилтийн ялгаатай үзүүлэлт 15-17 нас

Зан төлөв	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Эцэг эх ба хүүхэд хоорондын харилцаа	11.424	1	11.424	17.858	.000

Эзнэгшилтийн онцлогт нас хоорондын статистик ач холбогдолтой ялгаа алга, харин сургуульд хамрагдсан эсэх нь эцэг эх ба хүүхэд хоорондын харилцаанд бага зэргийн ялгаа ажиглагдаж байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд сурагчидтай харьцуулахад эцэг, эхтэйгээ харилцах харилцаа нь бага зэрэг илүү сайн байна.

Зураг 213. Эцэг эх, хүүхдийн харилцааны дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдсан эсэхээр

Сэтгэлийн хөдөлгөөн

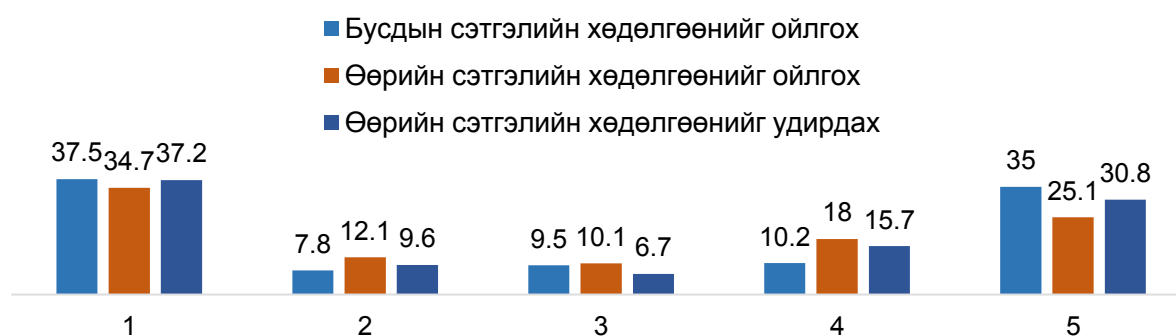
Сэтгэлийн хөдөлгөөнийг өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох гэсэн чадваруудаар судаллаа.

Хүснэгт 309. Сэтгэлийн хөдөлгөөний онцлогийн статистик үзүүлэлт (15-17нас)

Сэтгэлийн хөдөлгөөн	Mean	Std.Dev	Min	Max	Range
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	2.97	1.7	1	5	4
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	2.86	1.6	1	5	4
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах	2.93	1.7	1	5	4

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар дундаж түвшинд байна ($M=3$). Гэхдээ стандарт хазайлттай байгаа тул түвшин харилцан адилгүй байна.

Зураг 214. Сэтгэлийн хөдөлгөөний онцлог, түвшинээр

Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар судалгаанд оролцсон 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын 38.0 хувьд нь маш сул, 35 хувьд нь маш өндөр, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох чадвар 35 хувьд нь маш сул байхад 25 хувьд нь маш өндөр, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар нь 37 хувьд нь маш сул, 31 хувьд нь маш өндөр түвшинд байна. Иймд сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил харилцан адилгүй, жигд бус байна.

Хүснэгт 310. Сэтгэлийн хөдөлгөөний дундаж үзүүлэлтүүд, насаар

Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох										Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох			Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах		
нас	15	16	17				15	16	17				15	16	17
Mean	2.88	2.94	3.11				2.80	2.87	2.93				2.83	2.87	3.12
Std. Dev.	1.7	1.7	1.7				1.6	1.6	1.6				1.7	1.7	1.7

Судалгаанд хамрагдсан 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварууд нь нас нэмэгдэх тусам сайжирч байна.

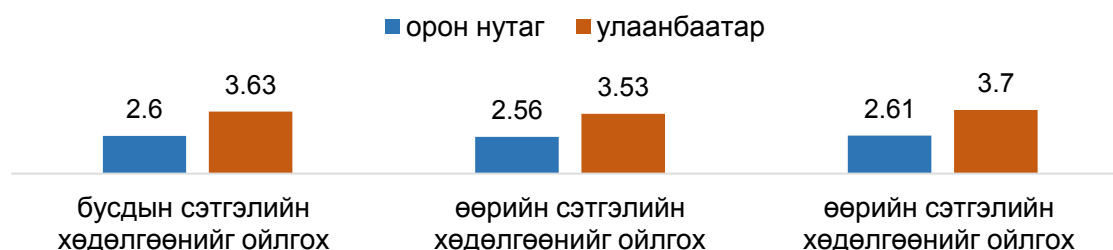
Хүснэгт 311. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадваруудын корреляц хамаарал

Сэтгэлийн хөдөлгөөн	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	.877**	.900**

Сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжлийн чадвар хоорондоо хүчтэй хамааралтай байгаа тул харилцан хамааралтай хөгждөг байна.

Хүүхэд, залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөн ба байршил хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаатай байна ($p < 0.05$). Сургуульд хамрагдалт нөлөөлсөн нь харагдсангүй.

Зураг 215. Сэтгэлийн хөдөлгөөний чадваруудын дундаж үзүүлэлтүүд, байршлаар

Харилцаа

Судалгаанд хамрагдсан 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын харилцааны чадамжийг бусадтай хамтрах, нээлттэй идэвхтэй харилцаа болон харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох чадваруудаар судлав.

Хүснэгт 312. Харилцааны статистик үзүүлэлтүүд

Харилцааны чадвар	Mean	SD	Range	Min	Max
Бусадтай хамтрах, харилцах	4.1	0.77	4	1	5
Нээлттэй идэвхтэй харилцаа	3.6	0.85	4	1	5
Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох	2.3	0.90	4	1	5

Бусадтай хамтрах, харилцах чадвар өндөр, нээлттэй идэвхтэй харилцаа дундаас дээгүүр, харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах нь сул түвшинд байна. 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын харилцааны чадваруудын хувьд насны хувьд ялгаа байхгүй байна.

Зураг 216. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын харилцаа, түвшнээр

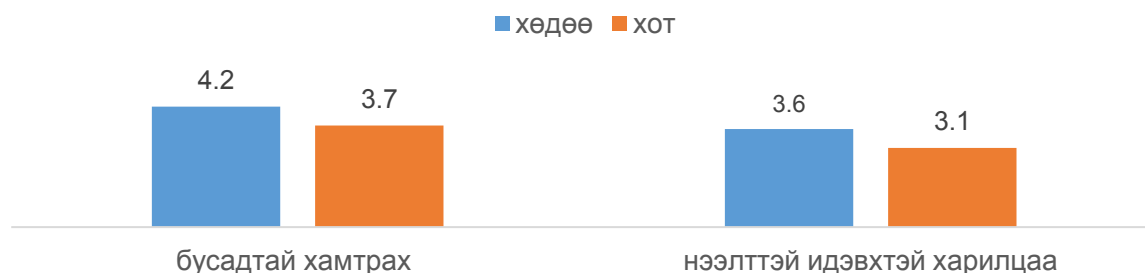

Зураг 217. Харилцааны дундаж үзүүлэлтүүд, 15-17 нас

Хүүхэд, залуучуудын бусадтай хамтрах ба нээлттэй идэвхтэй харилцах чадвар нь хот, хөдөө орон нутгийн хувьд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($p < 0.01$).

Зураг 218. 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын харилцааны дундаж үзүүлэлт, байршлаар

Хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучууд бусадтай хамтрах, нээлттэй идэвхтэй харилцах нь хотынхтой харьцуулахад илүү эерэг байна.

Ахлах ангийн сурагчдын бусадтай хамтрах, нээлттэй идэвхтэй харилцааны чадвар ($M=4.2, 3.6$) нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад илүү эерэг байна ($M=3.8, 3.1$).

Хүснэгт 313. Харилцааны корреляц хамаарал

Харилцааны чадвар	Бусадтай хамтрах	Нээлттэй идэвхтэй харилцах	байршил
Бусадтай хамтрах	1	.532**	.160**
Нээлттэй идэвхтэй харилцах		1	.115**
Сургуульд хамрагдсан эсэх	.154**	.191**	

Бусадтай хамтрах чадвар ба нээлттэй идэвхтэй харилцах чадвар нь харилцан хамаарал сайн байгаа тул бусадтай хамтрах чадвар сайтай хүүхэд, залуучуудын дунд нээлттэй идэвхтэй харилцаатай нь нэлээд байна.

Дасан зохицол

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд, залуучуудын дасан зохицлыг бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх, гадаад хяналт ба дотоод хяналт гэсэн чадваруудаар судлав.

Хүснэгт 314. Дасан зохицох чадварын статистик үзүүлэлт

Чадварууд	Mean	SD	Range	Min	Max
Бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх	3.73	0.85	4	1	5
Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	3.03	0.88	4	1	
Гадаад хяналт	3.50	0.74	4	1	5
Дотоод хяналт	3.51	0.74	4	1	5

Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь нь дундаж, бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх нь өндөр, гадаад болон дотоод хяналттай зан төлөв нь дунджаас дээгүүр түвшинд байна.

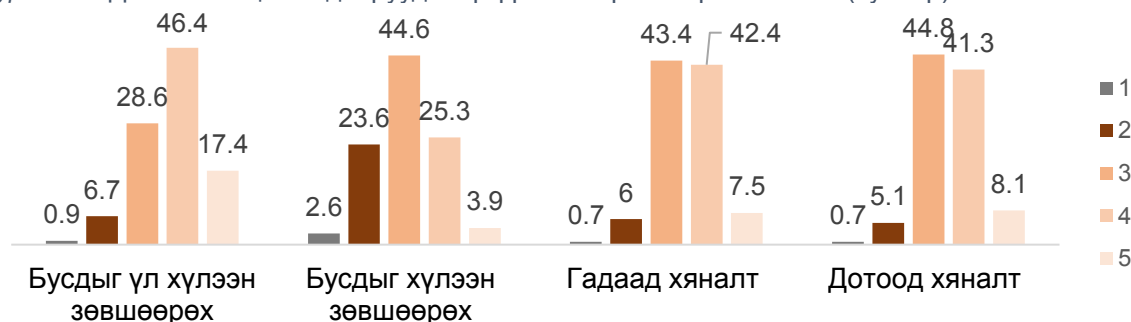
Нас хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байхгүй байна. Харин сургуульд хамрагдаж буй эсэх нь дасан зохицох чадварын онцлогт нөлөөлж байна. ($p<0.01$)

Газар зүйн байршил ба дасан зохицох чадварын хооронд статистик ач холбогдол бүхий ялгаатай байна. ($p < 0.01$)

Сурагчдын бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх нь өндөр, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь дундаж, Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх нь дундаж, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх нь өндөр байна.

Гадаад хяналт нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудынх дунджаас нэлээд дээгүүр байхад сурагчдынх дундаж байна.

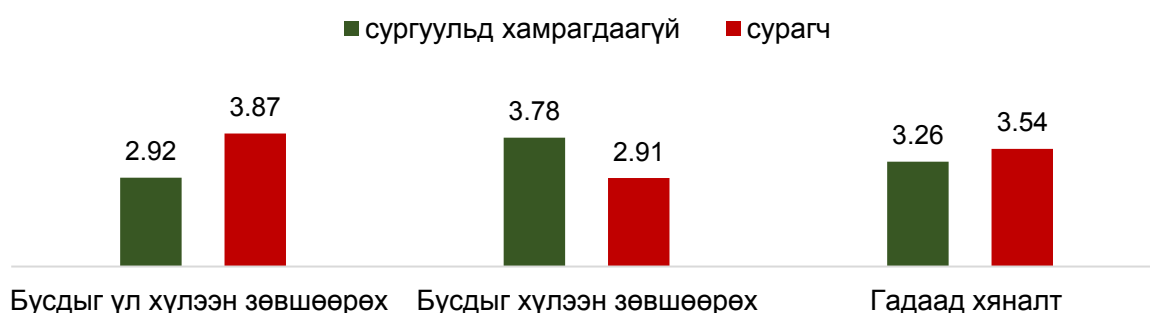
Зураг 219. Дасан зохицох чадваруудын үзүүлэлт -түвшнээр 15-17 нас (хувиар)

Хүснэгт 315. Дасан зохицол ба сургуульд хамрагдаж буй эсэх корреляц хамаарал

	Бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх	Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	Гадаад хяналт
Сургуульд хамрагдаж буй эсэх Sig. (2-tailed)	.390** .000	-.343** .000	.132** .000

Зураг 220. Дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, сургуульд хамрагдалтаар

Хөдөөний хүүхэд, залуучууд хотынхтой харьцуулахад бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх болон гадаад хяналтын түвшин илүү өндөр байна.

Зураг 221. Хөдөө, хотын хүүхэд, залуучуудын дасан зохицох чадварын ялгаатай байдал 15-17 нас

	Бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх	Гадаад хяналт
Байршил Sig. (2-tailed)	-.151** .000	-.151** .000

Зураг 222. Хөдөө, хотын 15-17 настай хүүхэд, залуучуудын дасан зохицлын дундаж үзүүлэлт, байршлаар

Үнэт зүйл, нийгмийн хэм хэмжээ

Үнэт зүйлийн баримжааллыг амжилт, аюулгүй-хамгаалалттай байдал, бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээх, бие даасан-хамааралгүй байх, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, зугаатай байх, хэм хэмжээг дагах, үл ялгаварласан шударга хандлага, уламжлал-ёс заншил гэсэн хүрээнд судалсан.

Хүснэгт 316. Үнэт зүйлийн статистик үзүүлэлт -15-17 нас

Үнэт зүйл	Mean	Std.Dev.	Min	Range	Max
Амжилт	3.9	0.73	1	4	5
Аюулгүй-хамгаалалттай байдал	3.6	0.73	1	4	5
Бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээх	3.7	0.72	1	4	5
Бие даасан-хамгааралгүй байх	4.4	1.0	1	4	5
Бусдад хүндэтгэлтэй хандах	4.6	0.8	1	4	5
Зугаатай байх	4.4	1.0	1	4	5
Хэм хэмжээг дагах	4.4	0.9	1	4	5
Үл ялгаварласан шударга хандлага	4.6	0.7	1	4	5
Уламжлал-ёс заншил	4.4	1.0	1	4	5

Бусдад хүндэтгэлтэй хандах, бусдыг үл ялгаварласан шударга харилцааг маш чухал гэж үзсэн байна. Харин бусад үнэт зүйлсийг чухал гэж үзжээ.

Аюулгүй-хамгаалалттай байдлыг эрхэмлэх, бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээхийг бусад үнэт зүйлтэй харьцуулахад бага ач холбогдол өгчээ. ($p < 0.01$)

Газар зүйн байршил ба амжилт, бусдаар хүндлүүлэх, зугаа цэнгэлтэй байдлуудын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаатай байна. ($p < 0.01$)

Харин нас, хүйс, сургуульд хамрагдсан байдал ба үнэт зүйлсийн хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа алга байна.

Хүснэгт 317. Газар зүйн байршилтай холбоотой үнэт зүйлийн онцлогийн ялгаа 15-17 нас

	Амжилт	Бусдаар хүндлүүлэх	Зугаа цэнгэлтэй байх
Байршил	-.130**	-.117**	.152**
Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000

Хөдөө, орон нутгийн хүүхэд, залуучууд амжилт, бусдаар хүндлүүлэхийг Улаанбаатар хотын хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад илүү чухал гэж үзжээ. Улаанбаатар хотынхон зугаа цэнгэлтэй байхыг илүү чухал гэж үзсэн байна.

Үнэт зүйлс хоорондын харилцан хамаарлыг авч үзэхэд амжилт, аюулгүй байдал, бусдад хүндлэгдэхийг чухалчлан үзэх нь хоорондоо харилцан холбоотой байна.

Гэтэл бусад үнэт зүйл болох бие даасан байх, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, зугаатай цэнгэлтэй байх, бусдыг хүндэтгэх, бусдыг ялгарварлан гадуурхахгүй тэгш харилцах, зөрчилгүй нийцтэй байх (хэм хэмжээг дагах), уламжлал ёс заншлыг чухалчлан үзэх нь хоорондоо харилцан холбоотой байна.

Хүснэгт 318. Үнэт зүйлс хоорондын корреляц хамаарал

Үнэт зүйлийн төрөл		Амжилт	Аюулгүй - хамгаалалттай байдал	Бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээх	Бие даасан – хамааралгүй байх	Бусдад хүндэтгэлтэй хандах	Зугаа цэнгэлтэй байх	Нийцтэй-зөрчилгүй зан	Олон талт шударга харилцаа	Уламжлал
Амжилт	Pearson Correlation Sig. (2- tailed)	1	.429** .000	.439** .000						
Аюулгүй - хамгаалалттай байдал	Pearson Correlation Sig. (2- tailed)	.429** .000	1	.367** .000						
Бие даасан – хамааралгүй байх	Pearson Correlation Sig. (2- tailed)				1	.493** .000	.420** .000	.390** .000	.476** .000	.302** .000
Бусдад хүндэтгэлтэй хандах	Pearson Correlation Sig. (2- tailed)				.493** .000	1	.529** .000	.605** .000	.632** .000	.358** .000
Зугаа цэнгэлтэй байх	Pearson Correlation Sig. (2- tailed)				.420** .000	.529** .000	1	.496** .000	.540** .000	.342** .000
Нийцтэй зөрчилгүй зан	Pearson Correlation Sig. (2- tailed)				.390** .000	.605** .000	.496** .000	1	.562** .000	.418** .000

Нийгмийн хэм хэмжээ

Нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадварыг албан ёсны дүрэм журмыг дагах, ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах, олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах дагах хүрээнд судалсан.

Хүснэгт 319. Нийгмийн хэм хэмжээний чадварын статистик үзүүлэлт -15-17 нас

Нийгмийн хэм хэмжээний чадвар	Mean	Std.Dev.	Min	Max	Range
Дүрэм журмыг дагах	4.42	1.0	1	5	4
Ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах	4.36	1.1	1	5	4
Олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах	4.64	0.86	1	5	4

Нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадвар нь өндөр байна. Гэхдээ олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах нь бага зэрэг илүү байна. Хэм хэмжээг дагах чадвар ба нас хоёрын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа алга байна.

Газар зүйн байршил ба ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах чадвар хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байна ($p < 0.01$).

Хүйс ба дүрэм журмыг сахин биелүүлэх чадварын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байна ($p < 0.01$).

Улаанбаатар хотын хүүхэд, залуучууд ёс суртахууны хэм хэмжээг даган биелүүлэх чадвар нь илүү эерэг (хот $M=4.6$, хөдөө $M=4.3$), эмэгтэйчүүд дүрэм журмыг сахин биелүүлэх нь илүү эерэг (эмэгтэй $M=4.5$, эрэгтэй $M=4.2$) үзүүлэлттэй байна.

Хэм хэмжээг дагах чадвар сургуульд хамрагдсан байдал хооронд ач холбогдолтой ялгаа алга байна.

Хүснэгт 320. Нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадварууд хоорондын харилцан хамаарал 15-17 нас

		Ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах	Олон нийтийн газар хэм хэмжээг баримтлах
Дүрэм журмыг дагах	Pearson	.439**	.501**
	Correlation		
	Sig. (2-tailed)	.000	.000

Нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадварууд хоорондоо харилцан хамааралтай байна.

Нийгэмшлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Амьдардаг газар

Хүүхэд, залуучуудын амьдардаг газар нь тэдний сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвартай хамааралтай байна ($p < 0.01$).

Таньдаг айлд, дотуур байранд амьдардаг хүүхэд, залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, удирдах чадвар харьцангуй доогуур буюу хангалтгүй байна. ($M=2$), Хамаатныдаа амьдардаг нь дунджаас бага зэрэг доогуур ($M=2.8$), өвөө эмээ, гэртээ амьдардаг хүүхэд, залуучуудынх дундаж түвшинд байна ($M=3.0$).

Гэр бүлийн хүүхдэдээ хандах хандлага

Гэр бүлийн хүүхдэдээ хандах хандлага нь өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадварт нөлөөлдөг байна ($p < 0.01$).

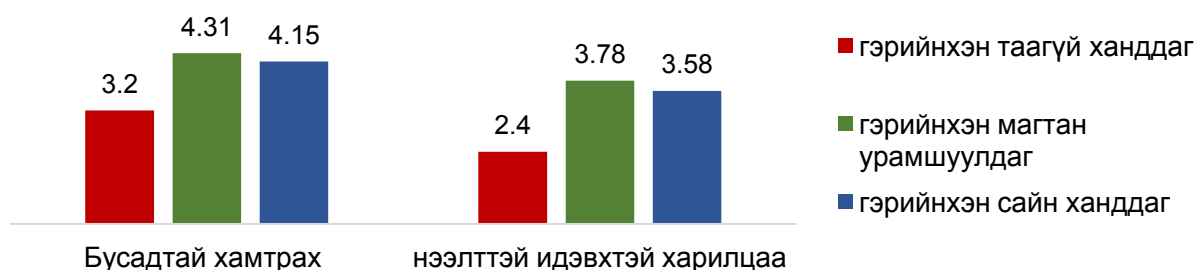
Хүснэгт 321. Гэр бүлийн харьцаа хандлага ба харилцааны чадвар хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17 нас

ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Бусадтай хамтрах чадвар	Between Groups	15.015	4	3.754	6.725	.000
	Within Groups	424.208	760	.558		
	Total	439.224	764			
Нээлттэй идэвхтэй харилцаа	Between Groups	27.903	4	6.976	10.165	.000
	Within Groups	521.567	760	.686		
	Total	549.469	764			

Гэрийнхэн нь таагүй ханддаг хүүхэд, залуучуудын өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь дундаж ($M=3.2$), харин сайн ханддаг хүүхэд, залуучуудынх өндөр ($M=4.0$) түвшинд байна.

Мөн гэр бүлийн хүүхдэдээ хандах хандлага нь харилцааны чадвар болох бусадтай хамтрах, бусадтай нээлттэй идэвхтэй харилцаанд нөлөөлдөг байна. ($p < 0.01$)

Зураг 223. Гэр бүлийн харьцаа хандлага ба харилцааны чадварын хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17 нас (дундаж түвшнээр)

Гэрийнхэн “таагүй ханддаг” гэж үзсэн хүүхэд, залуучуудын бусадтай харилцах, хамтарч ажиллах чадвар дундаж ($M=3$), “магтан урамшуулдаг”, “сайн ханддаг” гэж үзсэн хүүхэд, залуучуудынх өндөр ($M=4$) байна.

Гэрийнхэн “таагүй ханддаг” гэж үзсэн хүүхэд, залуучуудын бусадтай нээлттэй идэвхтэй харилцаа нь сул ($M=2$), гэрийнхэн “магтан урамшуулдаг” гэж үзсэн хүүхэд, залуучуудынх өндөр ($M=3.8$), “сайн ханддаг” гэж үзсэн хүүхэд, залуучуудынх дундажаас дээгүүр түвшинд ($M=3.6$) байна.

Багшийн сурагчдадаа хандах хандлага

Багшийн сурагчтай харилцах харьцаа хандлага нь тэдний ёс суртахууны хэм хэмжээ, албан ёсны дүрэм журмыг дагахад нөлөөлдөг байна ($p < 0.01$).

Хүснэгт 322. Багшийн харьцаа хандлага ба хэм хэмжээг дагах чадвар хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17 нас

ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Дүрэм журам	Between Groups	11.815	3	3.938	3.889	.009
	Within Groups	772.698	763	1.013		
	Total	784.514	766			
Зан төлөв, ёс суртахууны хэм хэмжээ	Between Groups	28.961	3	9.654	7.772	.000
	Within Groups	947.779	763	1.242		
	Total	976.741	766			

Хүүхэд, залуучуудын дүрэм журам, ёс суртахууны хэм хэмжээг даган биелүүлэх нь ерөнхийдөө сайн байгаа боловч багшийн харилцаанд өгч байгаа тэдний үнэлгээнээс бага зэрэг хамаарч байна. Багшийгаа өөрт нь сайн ханддаг, зөвлөн тусалдаг гэж үзсэн сурагчдын дүрэм журам, ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах нь өндөр түвшинд байна.

Хүснэгт 323. Багшийн харьцаа хандлага ба хэм хэмжээг дагах чадвар, 15-17 нас

Багшийн харилцаа	Дүрэм журмыг даган биелүүлэх	Ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах
Багш загнадаг	3.75	3.25
Багш тоодоггүй	3.97	3.58
Багш зөвлөн тусалдаг	4.40	4.35
Багш сайн ханддаг	4.50	4.50

Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо

Сурагчийн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо ба өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөрийн үнэлэмж, өөртөө итгэх итгэл хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна ($p \leq 0.01$).

Хүснэгт 324. Сургуулийн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо ба өөртөө хандлага хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17 нас

ANOVA		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	Between Groups	8.424	5	1.685	4.335	.001
	Within Groups	294.975	759	.389		
	Total	303.399	764			
Өөрийн үнэлэмж	Between Groups	10.785	5	2.157	3.702	.003

Өөртөө итгэх итгэл	Within Groups	444.586	763	.583		
	Total	455.371	768			
	Between Groups	6.629	5	1.326	2.999	.011
	Within Groups	335.507	759	.442		
	Total	342.136	764			

Сурагчдын өөрийн ухамсрын чадварууд хэвийн, өндөр түвшинд байгаа боловч үйл ажиллагааны оролцооны байдлаар хоорондоо ялгаатай байна.

Оролцдоггүй гэж хариулсан сурагчдын өөрийн ухамсрын чадвар бусадтай нь харьцуулахад доогуур байна ($M=3.5$). Урлагийн үзлэг, спортын уралдаан тэмцээнд оролцдог сурагчдынх өндөр байна ($M=4$).

Сургуулийн үйл ажиллагааны оролцооны байдал ба эцэг эх ба хүүхэд хоорондын итгэлцэл хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байна ($p<0.01$).

Хүснэгт 325. Сургуулийн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо ба эцэг эх хүүхэд хоорондын итгэлцэл хоорондын ач холбогдол бүхий ялгаа, 15-17 нас

ANOVA					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	12.139	5	2.428	4.217	.001
Within Groups	436.993	759	.576		
Total	449.132	764			

Хүснэгт 326. Сургуулийн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо ба эцэг эх хүүхэд хоорондын итгэлцэл, нээлттэй идэвхтэй харилцааны дундаж үзүүлэлтүүд

Оролцдог үйл ажиллагааны төрөл	Эцэг эх – хүүхэд хоорондын итгэлцэл	Нээлттэй, идэвхтэй харилцаа
оролцдоггүй	3.39	3.26
Үзвэр үзэх	3.85	3.53
Урлагийн үзлэг	3.91	3.62
Спортын уралдаан тэмцээн	3.92	3.48
Анги, сургуулийн цэвэрлэгээ	3.86	3.81

Сургуулийн хичээлээс гадуурх ямар нэгэн үйл ажиллагаанд “оролцдоггүй” гэж хариулсан сурагчдын эцэг эх ба хүүхэд хоорондын итгэлцэл дунджаас бага зэрэг дээгүүр ($M=3.39$) байхад ямар нэгэн үйл ажиллагаанд оролцдог гэж хариулсан сурагчдынх харьцангуй өндөр ($M=3.91$) байна. “Оролцдоггүй” гэж хариулсан сурагчдын нээлттэй, идэвхтэй харилцаа дундаж түвшинд байхад “оролцдог” гэж хариулсан сурагчдынх дунджаас нэлээд дээгүүр байна. Ялангуяа спортын уралдаан тэмцээнд оролцдог сурагчдынх өндөр байна.

Өрхийн орлого

Өрхийн орлого ба сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварууд, өөртөө итгэх итгэлийн хооронд ач холбогдолтой ялгаа харагдлаа ($p<0.05$). Өөрөөр хэлбэл, өрхийн

орлого өндөр байх тусам хүүхдүүдийн өөртөө хандах хандлага сайн байна ($p < 0.01$).

Өрхийн орлого нь нэмэгдэх тусам сэтгэлийн хөдөлгөөний чадвар сайжирдаг байна.

Дүгнэлт

- 15-17 насны хүүхэд, залуучууд өөрийн хүчинд итгэх, өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөрийн үнэлгээ нь сайн байна. Иймд тэд өөрийн үйлдэл бүрт эерэг байдлаар хандаж, бэрхшээлийг тайвнаар хүлээж авах чадвартай, өөрийн зан чанар, онцлогтой зөрчилдөөд байддаггүй, амьдралын баяр баясгалантай байдлаа хадгалж чаддаг.
- Урлагийн үзлэг, спортын уралдаан тэмцээнд оролцдог сурагчдынх өндөр байна.
- Өрхийн орлого ба өөртөө итгэх хооронд ач холбогдолтой ялгаа харагдлаа. ($p < 0.05$)
- Бие хүний онцогийн хувьд, хэм хэмжээг баримтлах, бусадтай хэвийн нийцтэй харилцаатай, хийж буй ажил үйлдээ хариуцлагатай ханддаг, идэвх урам зориг сайтай. Найз нөхөд, гэр бүлийнхэндээ анхаарал халамж тавьж чаддаг, харилцааны үед бусдыг сонсдог, бусдын бодол санаа, үйл ажиллагаанд эерэгээр ханддаг, нөхөрсөг зан төлөвтэй, сэтгэл санааны тогтвортой зан төлөв хэвийн сайн байна.
- Ахлах ангийн сурагчдын идэвхтэй зан төлөв нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад бага зэрэг дээгүүр байна. Өөрөөр хэлбэл, ахлах ангийн сурагчид зорилготой, санал санаачилга гаргах нь сайн, идэвх урам зориг сайтай байна.
- Хүүхэд, залуучуудын эцэг эхтэйгээ харилцах харилцаа хэвийн сайн. Эцэг эхдээ итгэх итгэл өндөр, эцэг-эхийн хөндийрөл дунджаас дээгүүр байна.
- Тэд эцэг эх ойр дотны хүмүүсийнхээ дэмжлэг халамжинд итгэдэг, эцэг эхдээ хандах хандлага нь эерэг. Эцэг эхтэйгээ ойр дотно харилцдаг хэдий ч заримдаа нээлтэй бус, хөндий харилцах нь ажиглагддаг. Эцэг эх, асран халамжлагчаасаа тусдаа байх чадвартай.
- Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд сурагчидтай харьцуулахад эцэг эхтэйгээ харилцах харилцаа нь илүү эерэг байна.
- Сурагчдын хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо нь эцэг эх –хүүхэд хоорондын итгэлцэлтэй холбоотой байна. Хичээлээс гадуурх алив үйл ажиллагаанд оролцдог гэж хариулсан сурагчдын эцэг эхдээ итгэх итгэл илүү эерэг үзүүлэлттэй байна.
- Сэтгэлийн хөдөлгөөний хувьд, өөрийн болон бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнөө удирдах чадвар хэвийн дундаж түвшинд байна. Гэхдээ сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил нь харилцан адилгүй жигд бус байна.
- Сэтгэлийн хөдөлгөөний ерөнхий онцлог нь өөрийн эерэг сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөн, түүний учир шалтгааныг танин мэдэх нь хэвийн сайн, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө илэрхийлэх нь дундаж түвшинд байна. Хүний гадаад төрх байдлыг хараад тэдний сэтгэлийн хөдөлгөөн, учир шалтгааныг таних чадвар

- дундаж, заримдаа хүмүүсийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг анзаарахгүй байх нь бий. Эерэг сэтгэлийн хөдөлгөөнөө хадгалах, сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөнөө хянан зохицуулах нь дундаж түвшинд, нөхцөл байдалд зохицуулан сэтгэлийн хөдөлгөөний илрэлийг гаргаж чаддаг, хэт зөрчилтнй нөхцөл байдалд сэтгэлийн хөдөлгөөндөө автагдан өөрийн үйлдэл үгээ хянахгүй байх талтай.
- Хүүхэд, залуучуудын амьдардаг газар нь сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжилд нөлөөлдөг байна. Таньдаг айлд, дотуур байранд амьдардаг хүүхэд, залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, удирдах чадвар хангалтгүй, мөн хамаатныдаа амьдардаг хүүхдүүд өвөө, эмээ, гэртээ амьдардаг хүүхдүүдтэй харьцуулахад доогуур байна.
 - Өрхийн орлого сайн байх нь сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжилд эерэг нөлөө үзүүлдэг байна.
 - Харилцааны хөгжлийн хувьд, бусадтай хамтрах, харилцах чадвар, нээлттэй идэвхтэй харилцаа сайн түвшинд байна. Харин харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах нь сул түвшинд байна.
 - Бусадтай хамтарч ажиллах, бусдад дэмжлэг үзүүлэх, бусадтай мэдлэг, туршлагаа солилцох нь сайн. Харилцаанд хариуцлагатай ханддаг. Бусдаас мэдээлэл, дэмжлэг хүсэх, өөрийгөө илэрхийлэхдээ сайн, нийгмийн идэвхтэй, олон нийтийн үйл ажиллагаа, өөрийгөө хөгжүүлэхэд цаг гаргаж чаддаг, бусдын таагүй харилцааны эсрэг байр суриа илэрхийлж хариу үйлдэл үзүүлэх чадвартай. Энэ чадвар нь хөдөө орон нутгийн хүүхэд, залуучуудад хотын хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад илүү эерэг түвшинд байна. Мөн Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад сурагчдад илүү эерэг түвшинд байна.
 - Харин харилцааны үед хүмүүсийн сэтгэл санааны байдал, жаргал зовлонг нь хуваалцаж харилцах нь хангалттай бус. Сайн мэдэхгүй эсвэл ойр дотны бус хүмүүстэй хөндий харилцах талтай.
 - Мөн гэр бүлийн хүүхдэдээ хандах хандлага нь харилцааны чадвар болох бусадтай хамтрах, бусадтай нээлттэй идэвхтэй харилцаанд нөлөөлдөг байна. ($p < 0.01$)
 - Гэрийнхэн нь магтан урамшуулж харилцдаг гэж үзсэн хүүхэд, залуучуудын бусадтай хамтарч ажиллах харилцах чадвар нь таагүй ханддаг гэж үзсэн хүүхэд, залуучуудаас илүү сайн байна.
 - Сургуулийн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаанд оролцдог сурагчдын бусадтай нээлттэй, идэвхтэй харилцах харилцаа сайн байна. Ялангуяа спортын уралдаан тэмцээнд оролцдог сурагчдынх өндөр байна.
 - Дасан зохицох чадварын хувьд, 15-17 насны хүүхэд, залуучууд бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь дундаж, бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх нь өндөр, гадаад болон дотоод хяналттай зан төлөв нь дунджаас дээгүүр түвшинд байна.
 - Сургуульд хамрагдаж буй эсэх нь дасан зохицох чадварын онцлогт нөлөөлж байна. Газар зүйн байршил ба дасан зохицох чадварын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаатай байна.
 - Сурагчдын бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх нь өндөр, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь дундаж, Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд,

залуучуудынх эсрэгээр бусдыг үл хүлээн зөвшөөрөх нь дундаж, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх нь өндөр байна.

- Гадаад хяналт нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудынх дунджаас дээгүүр байхад сурагчдынх дундаж түвшинд байна. Иймд, сурагчид бусдын бодол санаа, үйл ажиллагааг шүүмжлэн хүлээж авах нь элбэг, санал зөрж байгаагаа найрсаг бус өнгө аясаар илэрхийлэх талтай. Тэвчээргүй зан гаргах нь нэлээд ажиглагддаг байна. Зан төлөв, үйл ажиллагаанд нь өөрийн ухамсарт зохицуулалт байхаас гадна зарим тохиолдолд хөндлөнгийн шаардлага, хяналт хэрэгтэй байдаг.
- Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын хувьд, бусдын бодол санаа үйл ажиллагаанд эерэг байдлаар ханддаг, хүлээцтэй зан төлөвтэй, бусадтай зөрчилтэй, шүүмжлэлтэй зан төлөв харьцангуй бага, бусдыг аялдан дагалдах хандлагатай.
- Гэр бүлийнхний хүүхдэдээ хандах хандлага нь тэдний өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадварт нь нөлөөлж байна. Гэр бүлийнхэн нь сайн ханддаг гэж үзсэн хүүхдүүдийн өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадвар нь өндөр байна.
- Үнэт зүйлийн төлөвшил нь эерэг сайн байна. Тэд бусдад хүндэтгэлтэй хандах, үл ялгаварласан шударга харилцааг маш чухал гэж үзсэн байна. Харин бусад үнэт зүйлийг чухал гэж үзжээ.
- Хүнийг харилцаандаа ялгаварлан шударга бус харилцах нь буруу гэсэн бат итгэл үнэмшилтэй. Бусадтай тэгш шударга, хүндэтгэлтэй харилцах чадвартай. Асуудлыг бие даан шийдвэрлэх, гүйцэтгэхийг чухалд үзнэ. Гэхдээ бусдын санаа бодлыг дагах хандлагатай. Зугаатэй цэнгэлтэй байх нь тэдний хувьд чухал. Бусадтай нийцтэй байх хэм хэмжээг дагах, уламжлал ёс заншлыг хүндэтгэн үзэх нь үнэт зүйл болж чадсан.
- Амжилтанд тэмүүлэн хүчин чармайлт тавихыг чухалд тооцдог. Энэ нь тэдний зан үйлийн баримжаалал болох нь бий. Бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээх, бусдаар хүндлүүлэхийн аль аль нь чухал гэж үздэг.
- Аюулгүй тайван орчинд амьдрах нь чухал гэж үздэг.
- Эерэг үнэт зүйлийн төлөвшил сайн байгаа боловч ач холбогдлын хувьд үнэт зүйлийн төлөвшлийн хооронд ач холбогдолтой ялгаа ажиглагдаж байна. Эдгээрийг харьцуулан авч үзвэл:
- Аюулгүй хамгаалалттай байдлыг эрхэмлэх, бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээхийг бусад үнэт зүйлтэй харьцуулахад бага ач холбогдол өгчээ. ($p < 0.01$)
- Газар зүйн байршил ба амжилт, бусдаар хүндлүүлэх, зугаа цэнгэлтэй байдлуудын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаатай байна. ($p < 0.01$)
- Харин нас, хүйс, сургуульд хамрагдсан байдал ба үнэт зүйлсийн хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа алга байна.
- Хөдөөний хүүхэд, залуучууд амжилт, бусдаар хүндлүүлэхийг хотын хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад илүү чухал гэж үзжээ. Хотынхон зугаа цэнгэлтэй байхыг илүү чухал гэж үзсэн байна.
- Нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадвар нь өндөр байна. Олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах нь илүү эерэг байна.
- Газар зүйн байршил ба ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах чадвар хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байна. ($p < 0.01$)

- Хүйс ба дүрэм журмыг сахин биелүүлэх чадварын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа байна. ($p < 0.01$)
- Хотын хүүхэд, залуучууд ёс суртахууны хэм хэмжээг даган биелүүлэх чадвар илүү эерэг үзүүлэлттэй байна.
- Хүүхэд, залуучуудын дүрэм журам, ёс суртахууны хэм хэмжээг даган биелүүлэх нь ерөнхийдөө сайн байгаа боловч багшийн харилцаанд өгч байгаа тэдний үнэлгээнээс бага зэрэг хамаарч байна. Багшийгаа өөрт нь сайн ханддаг, зөвлөн тусалдаг гэж үзсэн сурагчдын дүрэм журам, ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах нь өндөр түвшинд байна.

3.4.5 Бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хамаарлын шинжилгээ

3.4.6 Ерөнхий дүгнэлт

Бие бялдарын хөгжлийн онцлог

Эрэгтэй хүүхэд, залуучуудын биеийн жин нас нэмэгдэхэд аажмаар өсөж байна. Эмэгтэйн биеийн жин 16 насанд илүү нэмэгдсэн байна. Эрэгтэйн биеийн өндөр 15-17 насанд аажмаар нэмэгдэж байна.

17 настай эмэгтэй хүүхэд, залуучууд таргалалттай, бусад насанд биеийн жингийн индекс хэвийн байна. Жингийн алдагдал ба таргалалт байхгүй.

Ахлах ангийн эмэгтэй сурагчдын биеийн жин 15-16 насанд Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан болон сургууль завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү байна.

Эрэгтэй сурагчдын биеийн жин 15-17 насанд Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас харьцангуй илүү байна.

Ахлах ангийн эмэгтэй сурагчдын өндрийн үзүүлэлт Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас өндөр байна.

Ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын биеийн өндрийн үзүүлэлт Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад харьцангуй илүү байна.

Спортоор хичээллэх нь хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр, биеийн жинд эерэгээр нөлөөлжээ. Мөн энэ нь гарын атгах хүч буюу гарын булчингийн хөгжил, уушгины амьсгал гаргах хурдад нөлөөлдөг нь ажиглагдлаа.

Эцгийн ажил эрхлэлт, өрхийн орлого нь хүүхэд, залуучуудын биеийн өндөр, жинд эерэгээр нөлөөлдөг байна. Тухайлбал, эцэг нь байхгүй, ажилгүй хүүхэд, залуучуудын биеийн өндрийн үзүүлэлт бага байна.

Эмэгтэйчүүдийн цээж, бүсэлхийн тойргийн хэмжээ 16 насанд нэмэгдэж байна. Эрэгтэйчүүдийнх 15-17 насанд аажмаар нэмэгддэг байна.

Нас нэмэгдэхэд толгой, цээж, бүсэлхийн тойргийн хэмжээ, байрнаас уртад харайх чадвар аажмаар нэмэгддэг байна.

Эрэгтэйн амьсгал гаргах хурд нь нас нэмэгдэхэд аажмаар нэмэгдэж байна. Хөдөөний хүүхэд, залуучуудын уушгины амьсгал гаргах хурд илүү өндөр байна.

Хөдөөний ахлах ангийн сурагчдын уртад харайх чадвар нь хотын хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад илүү өндөр байна.

17 настай эмэгтэйн хурдны чанарын үзүүлэлт харилцан адилгүй жигд биш байна. Иймд 17 насанд эмэгтэй хүүхэд, залуучуудын хурдны чанарыг хөгжүүлэхэд анхаарах нь зүйтэй юм.

Ахлах ангийн сурагчид нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү хурдны чанар сайтай байна. Иймд албан ёсны сургалтын тогтолцоо нь хурдны чанарын хөгжилд нөлөөлдөг байна.

Эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс илүү хурдан байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан эрэгтэй хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад ахлах ангийн эрэгтэй сурагчдын авхаалж самбаа илүү байна.

Нас нэмэгдэхэд тэсвэрийн чанарын үзүүлэлт буурч байгаа тул тухайн насанд эдгээрийг хөгжүүлэхэд зайлшгүй анхаарах нь чухал юм.

Эрэгтэйн хүчний чанар илүү байна. Хөдөөнийхөн илүү олон суниасан байна. Хөдөөний хүүхэд, залуучууд хотын хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад хүчний чанар илүү байна.

Эмэгтэйн уян хатан чанар эрэгтэйгээс харьцангуй илүү байна.

Ахлах ангийн сурагчдын уян хатан чанар Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудаас илүү өндөр байна.

Бие бялдрын хөгжилд албан ёсны сургалтын тогтолцоонд хамрагдах нь чухлаар нөлөөлдөг байна.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

Ахлах ангийн сурагчид зорилго чиглэлтэйгээр юмсын ялгаатай ба өвөрмөц онцлог шинжийг богино хугацаанд хүртэх чадвар, богино хугацаанд мэдээллийг хараад, сонсоод тогтоох, утгачлан тогтоож сэргээн санах чадвартай.

Тэмдгийн систем болох тоо, бүдүүвч гэх мэт зүйлсээр дамжуулан юмс үзэгдлийн дотоод мөн чанар, зүй тогтол, харьцаа холбоог танин мэдэх чадвартай.

Иймд ахлах ангийн сурагчдад танин мэдэхүйн зорилго чиглэлт үйл ажиллагаа төлөвшсөн байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын хувьд зорилго чиглэлтэйгээр богино хугацаанд юмс үзэгдлийн хоорондын ялгаа, өвөрмөц онцлогийг хүртэх, зорилготойгоор мэдээллийг тогтоох хараа, сонор, утгын ой тогтоолт харьцангуй сул байна.

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын тодорхой хугацааны турш анхаарлаа төвлөрүүлэн зорилго чиглэлтэйгээр үйлдлийг гүйцэтгэх нь харьцангуй сул буюу сэтгэхүйн хурд, бүтээлч байдлыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Мөн хүүхэд,

залуучуудын юмс үзэгдэл, мэдээллийн дотоод мөн чанарыг нь танин мэдэж, харьцуулан нийтлэг, ялгаатай шинжийг нь таних чадвар хангалтгүй байна.

Хэл ярианы хөгжлийн хувьд бодит утгатай ухагдахууны *утгыг бүрдүүлж буй гол шинжийг* нь танин мэдэж тайлбарлах, ангилах чадвартай бол хийсвэр, салаа утгатай ухагдахууныг тайлбарлах, бүлэглэхдээ үгийн утгын гадаад шинж, үзүүлэх нөлөөн дээр тулгуурлах нь түлхүү байна. Иймд бодит утгатай ухагдахууны төлөвшил тэдэнд илүү сайн байна. 17 насанд ухагдахууны төлөвшил илүү сайжирдаг байна.

Юмсын ялгаатай ба өвөрмөц талыг богино хугацаанд хүртэх, бүтээлч чанар, сэтгэхүйн хурд, сонсоод мэдээллийг тогтоох, мэдээллийг утгачлан тогтоох нь ухагдахуун төлөвшилд чухлаар нөлөөлдөг байна. Ялангуяа, хийсвэр үг, тэмдэг нэр, салаа утгатай ухагдахууны төлөвшилд эерэгээр нөлөөлж байна. Ийм онцлог бүхий хүүхэд, залуучууд ухагдахууны гол шинжийг нь тусган тайлбарлах, ангилах сэтгэхүйн чадвар сайн байна.

Ахлах ангийн сурагчдын ухагдахууны төлөвшил, Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад илүү өндөр байгаа тул албан ёсны сургалтын тогтолцоо нь хүүхдийн ухагдахууны төлөвшлийн хөгжилд чухлаар нөлөөлдөг тал ажиглагдлаа.

15-17 насны хүүхэд, залуучууд зорилготойгоор санаа бодлоо илэрхийлэхдээ 4-өөс дээш өгүүлбэрийг хэрэглэж байна. Ингэхдээ нэг санааг нэг өгүүлбэрээр илэрхийлэх буюу *энгийн өгүүлбэр* -ийг хэрэглэдэг байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучууд зургийн гадаад шинж, үйл явдлыг байгаагаар нь тоочин ярих нь илүү байгаа бол ахлах ангийн сурагчид гол санааг дүгнэж ярьдаг байна.

Хүүхэд, залуучуудын амьдралын нөхцөл байдал, өөрийн гэсэн орон гэртээ амьдардаг эсэх, амьжиргааны нөхцөл, эцэг эхийн боловсролын түвшин ялангуяа эхийн боловсролын түвшин, эрүүл мэнд, сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдсан эсэх нь танин мэдэхүйн хөгжлийн эерэг хүчин зүйл болдог байна.

Нийгэмшлийн онцлог

15-17 насны хүүхэд, залуучууд өөрийн үйлдэл бүрт эерэг байдлаар хандаж, бэрхшээлийг тайвнаар хүлээж авах чадвартай, өөрийн зан чанар, онцлогтой зөрчилдөөд байддаггүй, амьдралын баяр баясгалантай байдлаа хадгалж чаддаг.

Тэд эцэг эх ойр дотны хүмүүсийнхээ дэмжлэг халамжинд итгэдэг, эцэг эхдээ хандах хандлага нь эерэг. Эцэг эхтэйгээ ойр дотно харилцдаг хэдий ч заримдаа нээлтэй бус, хөндий харилцах нь ажиглагддаг. Эцэг эх, асран халамжлагчаасаа тусдаа байх чадвартай.

Сэтгэлийн хөдөлгөөний ерөнхий онцлог нь өөрийн эерэг сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөн, түүний учир шалтгааныг танин мэдэх нь хэвийн сайн, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө илэрхийлэх нь чадвар хэвийн. Хүний гадаад төрх байдлыг хараад тэдний сэтгэлийн хөдөлгөөн, учир шалтгааныг таних чадвартай ч заримдаа хүмүүсийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг анзаарахгүй байх нь бий. Эерэг сэтгэлийн

хөдөлгөөнөө хадгалах, сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөнөө хянан зохицуулах нь хэвийн, нөхцөл байдалд зохицуулан сэтгэлийн хөдөлгөөний илрэлийг гаргаж чаддаг, хэт зөрчилтэй нөхцөл байдалд сэтгэлийн хөдөлгөөндөө автагдан өөрийн үйлдэл үгээ хянахгүй байх талтай.

Бусадтай хамтарч ажиллах, бусдад дэмжлэг үзүүлэх, бусадтай мэдлэг, туршлагаа солилцох нь сайн. Харилцаанд хариуцлагатай ханддаг. Бусдаас мэдээлэл, дэмжлэг хүсэх, өөрийгөө илэрхийлэхдээ сайн, нийгмийн идэвхтэй, олон нийтийн үйл ажиллагаа, өөрийгөө хөгжүүлэхэд цаг гаргаж чаддаг, бусдын таагүй харилцааны эсрэг байр сууриа илэрхийлж хариу үйлдэл үзүүлэх чадвартай. Энэ чадвар нь орон нутгийн хүүхэд, залуучуудад Улаанбаатар хотын хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад бага зэрэг илүү байна. Мөн Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад ахлах ангийн сурагчдад илүү сайн түвшинд байна.

Харин харилцааны үед хүмүүсийн сэтгэл санааны байдал, жаргал зовлонг нь хуваалцаж харилцах нь хангалттай бус. Сайн мэдэхгүй эсвэл ойр дотны бус хүмүүстэй хөндий харилцах талтай.

Ахлах ангийн сурагчид бусдын бодол санаа, үйл ажиллагааг шүүмжлэн хүлээж авах нь элбэг, санал зөрж байгаагаа найрсаг бус өнгө аясаар илэрхийлэх талтай. Тэвчээргүй зан гаргах нь нэлээд ажиглагддаг байна. Зан төлөв, үйл ажиллагаанд нь өөрийн ухамсарт зохицуулалт байхаас гадна зарим тохиолдолд хөндлөнгийн шаардлага, хяналт хэрэгтэй байдаг.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудын хувьд, бусдын бодол санаа үйл ажиллагаанд эерэг байдлаар ханддаг, хүлээцтэй зан төлөвтэй, бусадтай зөрчилтэй, шүүмжлэлтэй зан төлөв харьцангуй бага, бусдыг аялдан дагалдах хандлагатай.

Үнэт зүйлийн төлөвшил нь эерэг сайн байна.

Үнэт зүйлс нь: Бусадтай шударга тэгш, хүндэтгэлтэй хандах, бие даасан байдал, бусадтай нийцтэй, хэм хэмжээг зөрчихгүй байх, амжилтанд тэмүүлэн хүчин чармайлт тавих, зугаатай цэнгэлтэй байх, уламжлал ёс заншлыг хүндэтгэх, бусдын зүгээс хүндлэл хүлээх, аюулгүй тайван орчинд амьдрах зэрэг юм.

Хүүхэд, залуучуудын дүрэм журам, ёс суртахууны хэмжээг даган биелүүлэх нь сайн байна. Олон нийтийн газар биеэ авч явах чадвартай.

Багшийн өөрт нь хандах хандлагад өгч буй ахлах ангийн сурагчдын үнэлгээ нь тэдний дүрэм журам, ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах чадварт нөлөөлдөг тал ажиглагдлаа. Багшийгаа өөрт нь сайн ханддаг, зөвлөн тусалдаг гэж үзсэн сурагчдын хэм хэмжээг дагах чадвар нь илүү өндөр байна.

15-17 насны хүүхэд, залуучуудын нийгэмшлийн хөгжилд ахлах ангийн сурагчдын хувьд хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо чухлаар нөлөөлдөг байна. Энэ нь сурагчдын өөртөө хандах хандлага, харилцааны чадварт нөлөөлдөг байна. Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаанд оролцдог ахлах ангийн сурагчдын эцэг эхдээ итгэх итгэл нь илүү өндөр байна.

Өвөө, эмээ, гэртээ амьдардаг ахлах ангийн сурагчдын сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил нь дотуур байранд, хамаатныдаа амьдардаг сурагчидтай харьцуулахад илүү сайн байна.

Гэр бүлийнхний хүүхэддээ хандах хандлагын талаарх хүүхэд, залуучуудын үнэлгээ нь бусадтай харилцах, хамтрах, нээлттэй идэвхтэй харилцах харилцаа, өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх чадварт нь нөлөөлж байна.

Гэр бүлийнхэн нь сайн ханддаг гэж үзсэн хүүхэд, залуучуудын харилцааны чадвар, өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх нь илүү сайн байна.

Өрхийн орлого сайн байх нь өөртөө итгэх итгэл, сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжилд эерэг нөлөө үзүүлж байна.

Сургуульд хамрагдалтын байдал нь 15-17 насны хүүхэд, залуучуудын хөгжилд нөлөөлдөг тал ажиглагдлаа. Энэ нь тэдний идэвхтэй зан төлөв, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар, зан төлөвийн дотоод хяналт, эцэг эх- хүүхэд хоорондын харилцаанд нөлөөлжээ.

Ахлах ангийн сурагчдын идэвхтэй зан төлөв нь Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад дээгүүр байна. Өөрөөр хэлбэл, ахлах ангийн сурагчид зорилготой, санал санаачилга гаргах нь сайн, идэвх урам зориг сайтай байна.

Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан завсардсан хүүхэд, залуучууд ахлах ангийн сурагчидтай харьцуулахад эцэг эхтэйгээ харилцах харилцаа нь илүү сайн байна.

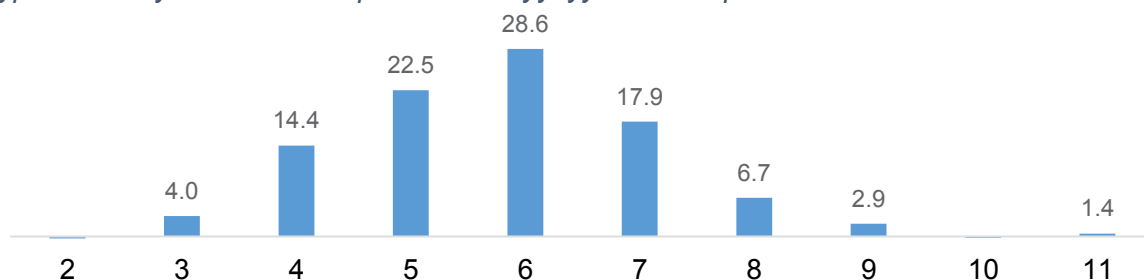
Хүүхэд, залуучуудын амьдарч буй газар зүйн байршил нь харилцааны чадвар, үнэт зүйлийн төлөвшилд бага зэргийн нөлөө үзүүлсэн байна. Орон нутгийн хүүхэд, залуучууд бусадтай хамтрах, харилцах чадвар Улаанбаатар хотынхтой харьцуулахад бага зэрэг илүү байна. Орон нутгийн хүүхэд, залуучууд амжилт, бусдаар хүндлүүлэхийг Улаанбаатар хотын хүүхэд, залуучуудтай харьцуулахад илүү чухал гэж үзжээ. Улаанбаатар хотынхон зугаа цэнгэлтэй байхыг илүү чухал гэж үзсэн байна.

3.5. 18-21 НАСТАЙ ЗАЛУУЧУУДЫН БИЕ БЯЛДАР, ТАНИН МЭДЭХҮЙ, НИЙГЭМШЛИЙН ОНЦЛОГ

3.5.1. Ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд 18-21 насны 626 залуучууд хамрагдсаны 51.1 хувь нь эмэгтэй, 48,9 хувь нь эрэгтэй байгаагаас 27.2 хувь нь 18 настай, 24.8 хувь нь 19 настай, 23.6 хувь нь 20 настай, 24.4 хувь нь 21 настай ба 87.9 хувь нь сургуульд хамрагдсан, 12.1 хувь нь сургуульд хамрагдаагүй байна.

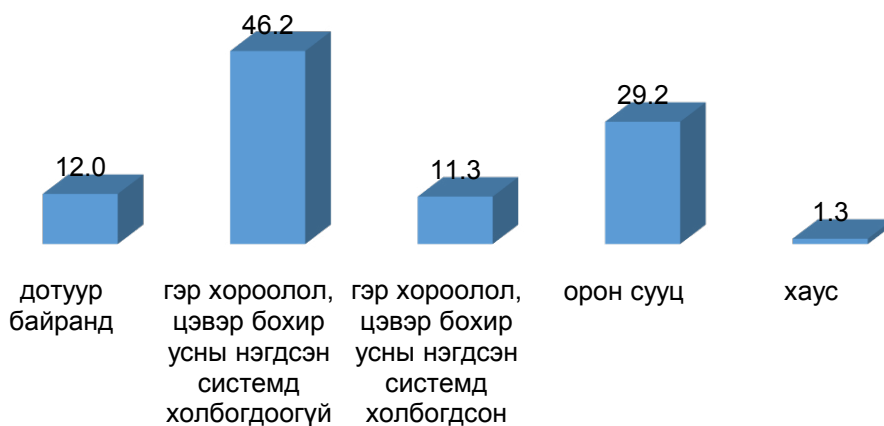
Зураг 224. Судалгаанд хамрагдсан залуучуудын ам бүлийн тоо

18-21 насныхны 56.7 хувь нь хотынх, 43.3 хувь нь хөдөө орон нутгийнх бөгөөд ихэнх нь 5-7 гишүүнтэй өрхөд амьдардаг. Судалгаанд хамрагдсан 18-21 насны залуучуудын 94.4 хувь нь гэрлээгүй, 2.1 хувь нь гэрлэсэн, 3.5 хувь нь хамтран амьдардаг байна.

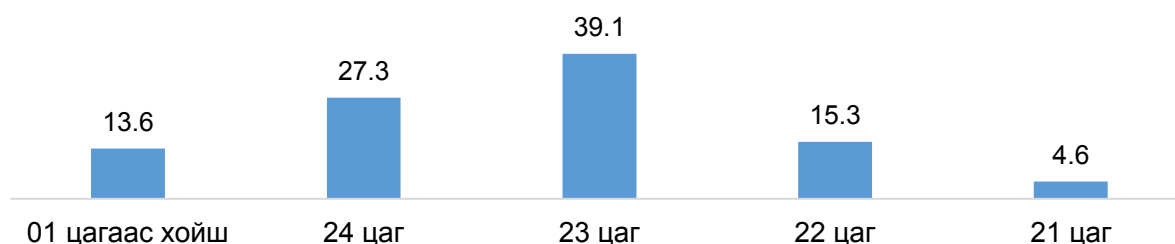
18-21 насны залуучуудын 55.3 хувь нь гэртээ, 11.0 хувь нь дотуур байранд, 13.4 хувь нь түрээсийн байранд, 13.1 хувь нь хамаатаныдаа амьдардаг байна.

Зураг 225. Амьдралын нөхцөл

Судалгаанд оролцогсдын 46.2 хувь нь цэвэр, бохир усны нэгдсэн системд холбогдоогүй гэр хороололд амьдарч байна.

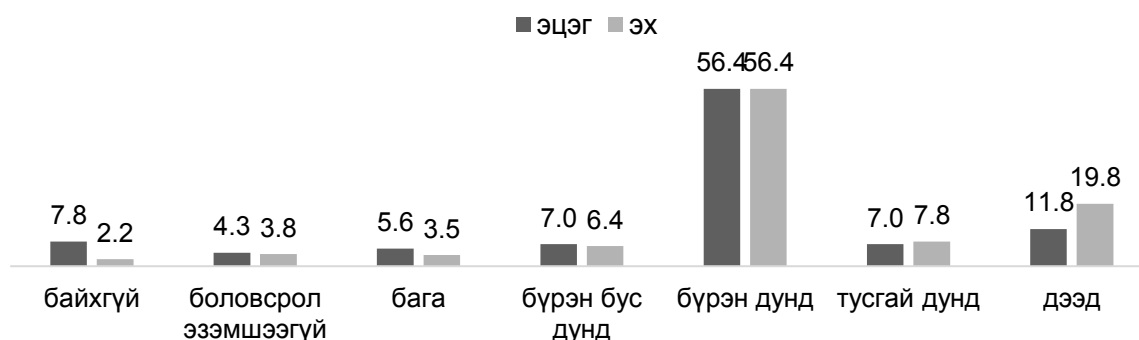
Зураг 226. Унтах цаг

Судалгаанд хамрагдсан 18-21 насны хүүхэд, залуучуудын 80.0 хувь нь 23 цагаас хойш унтдаг гэсэн хариултыг өгсөн нь анхаарал татаж байна.

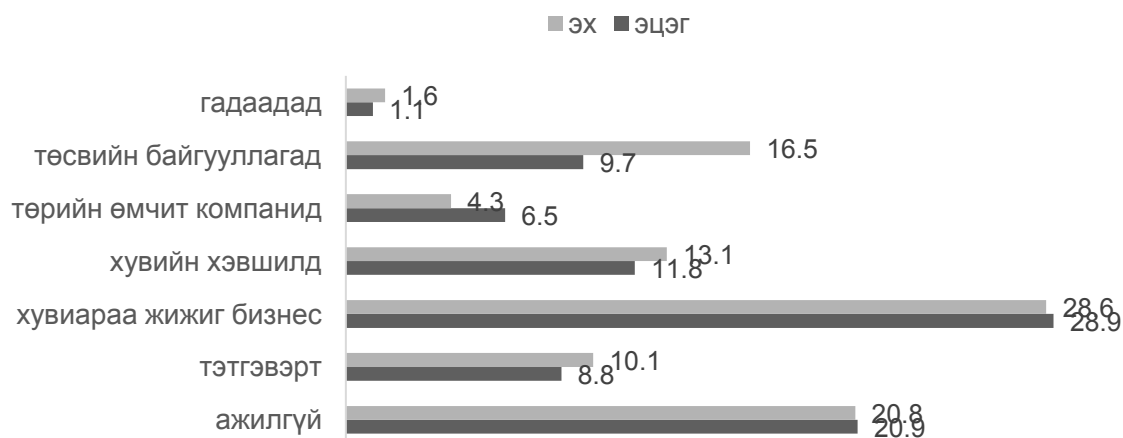
Судалгаанд хамрагдсан залуучуудын 21.5 хувь нь улирлын болон цагийн ажил болон тогтмол ажил эрхэлдэг байна. Харин 69.5 хувь нь ямар нэг ажил хийдэггүй байгаа нь сурах үйлийг хийхэд л анхаардаг байна гэж үзэж болох юм.

Зураг 227. Эцэг, эхийн боловсролын түвшин

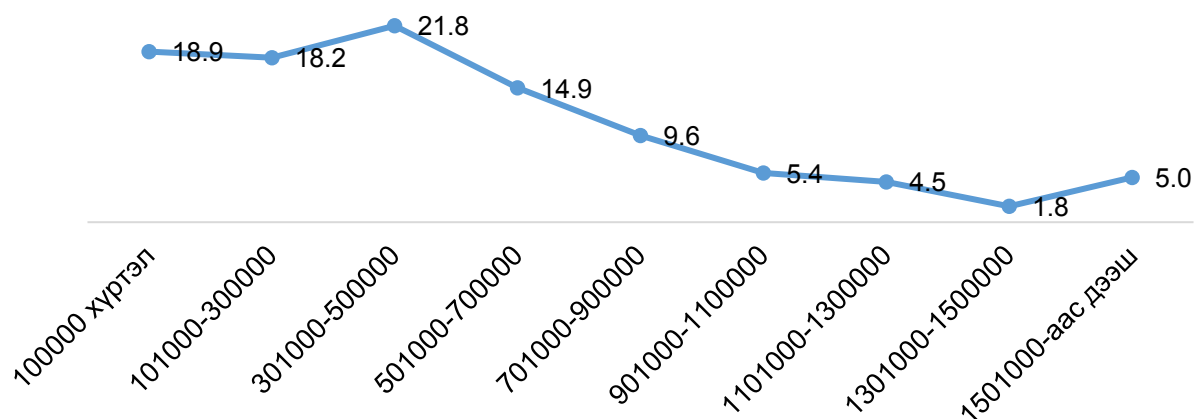
18-21 насны залуучуудын эцэг, эхийн боловсролын түвшинг харьцуулан үзэхэд бүрэн дунд боловсролтой эцэг, эхчүүд ижил түвшинд зонхилж байгаа бөгөөд тусгай дунд, дээд боловсролын түвшинд эхийн эзлэх хувь өндөр байна. Мөн боловсрол эзэмшээгүй болон бага боловсролтой эцэг 19.9 хувь эзэлж байхад эхчүүдийн 7.3 хувь нь ямар нэг боловсрол эзэмшээгүй байна. Түүвэрт хамрагдсан залуучуудын 7.8 хувь нь эцэггүй, 2.2 хувь нь эхгүй байна.

Зураг 228. Эцэг, эхийн ажил эрхлэлт

Эцэг, эхийн ажил эрхлэлтээс харахад, хувиараа жижиг бизнес эрхэлдэг эцэг, эхчүүдийн 28.7 хувийг эзэлж байхад ажил эрхэлдэггүй эцэг, эхчүүд 20.8 хувь байна. Төсвийн байгууллагад эхийн 16.5 хувь нь ажиллаж байгаа ба эцэг, эхийн гадаадад ажиллаж байгаа хувь бараг адилхан байна.

Зураг 229. Өрхийн орлого

Залуучуудын амьдарч буй өрхийн сарын орлогыг авч үзвэл, 58.9 хувь нь 500,000 хүртэлх төгрөгийн, 24.5 хувь нь 501,000 – 1.100,000 төгрөгийн, 11.7 хувь нь 901,000 – 1.500,000 төгрөгийн, 5.0 хувь нь 1.500,000-аас дээш төгрөгийн сарын орлоготой гэр бүлд амьдарч байна.

Дүгнэлт

- Судалгаанд хамрагдсан нийт залуучуудын 87.9 хувь нь оюутан, 12.1 хувь нь сургуульд хамрагдаагүй байна.
- Хүйсийн хувьд 51.1 хувь нь эмэгтэй, 48,9 хувь нь эрэгтэй залуучууд байгаа ба сургуульд хамрагдаж буй залуучуудыг хүйсийн хувьд тэнцвэртэй байдлаар сонгосон боловч сургуулиас гадуур байгаа залуучуудын хүйсийн хувьд тэнцвэртэй байдал алдагдсан тал байна.
- Судалгаанд хамрагдсан 18-21 насны залуучуудын 94.4 хувь нь гэрлээгүй, 2.1 хувь нь гэрлэсэн, 3.5 хувь нь хамтран амьдардаг байна.
- 18-21 насны залуучуудын 55.3 хувь нь гэртээ, 11.0 хувь нь дотуур байранд, 13.4 хувь нь түрээсийн байранд, 13.1 хувь нь хамаатаныхаа амьдардаг байна.
- Нийт залуучуудын 80 хувь нь 23 цагаас хойш унтдаг байна.
- Судалгаанд хамрагдсан залуучуудын эхийн боловсролын түвшин эцгийн боловсролын түвшинг бодвол боловсрол эзэмшилтын түвшин өндөр байна.

3.5.2. Бие бялдрын хөгжлийн онцлог

Бие бялдрын хөгжлийн сорилд өндөр, жин, толгойн тойрог, гарын атгах хүч, уушгины амьсгалын хурдны үзүүлэлтүүдээр; бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хурд, хүч, уян хатан, тэсвэр, авхаалж самбааны үзүүлэлтүүдээр сорил гүйцэтгүүлж хэмжив.

Хүснэгт 327. 18 настай залуучуудын бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд

хүйс		толгойн тойрог	биеийн жин	биеийн өндөр	цээжний тойрог	бүсэлхийн тойрог	атгах хүч баруун	атгах хүч зүүн	уушгины амьсгал гаргах хурд
эмэгтэй	Mean	55.7	55.0	156.8	83.6	72.5	23.9	21.8	321.2
	Std. Dev	1.7	8.0	6.6	5.8	8.5	6.1	5.5	79.2
	Min	51.0	40.0	108.0	65.0	55.0	9.0	7.0	130.0
	Max	60.0	85.0	175.2	102.0	108.0	50.0	41.0	600.0
	Range	9.0	45.0	67.2	37.0	53.0	41.0	34.0	470.0
эрэгтэй	Mean	56.7	63.2	169.6	87.2	74.4	41.2	37.5	476.5
	Std. Dev	1.8	9.3	6.4	7.0	7.3	8.8	7.8	103.3
	Min	52.0	44.2	145.0	57.2	50.0	12.0	15.0	170.0
	Max	62.0	98.0	188.0	115.0	103.0	70.0	59.0	800.0
	Range	10.0	53.8	43.0	57.8	53.0	58.0	44.0	630.0
Total	Mean	56.2	58.9	162.8	85.3	73.4	32.1	29.2	394.5
	Std. Dev	1.8	9.6	9.1	6.7	8.0	11.5	10.3	119.8
	Min	51.0	40.0	108.0	57.2	50.0	9.0	7.0	130.0
	Max	62.0	98.0	188.0	115.0	108.0	70.0	59.0	800.0
	Range	11.0	58.0	80.0	57.8	58.0	61.0	52.0	670.0

Нийт залуучуудын толгойн тойрог дунджаар 56.2 см, биеийн жин дунджаар эмэгтэйчүүд 55.0кг, эрэгтэйчүүд 63.2кг, биеийн өндөр эмэгтэйчүүд 156.8см, эрэгтэйчүүд 169.6см байгаа ба баруун, зүүн гарын атгах хүч хүйсийн хувьд 17.3 кг-аар ялгаатай байна.

Хүснэгт 328. 19 настай залуучуудын бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд

хүйс		толгойн тойрог	биеийн жин	биеийн өндөр	цээжний тойрог	бүсэлхийн тойрог	атгах хүч баруун	атгах хүч зүүн	уушгины амьсгал гаргах хурд
эмэгтэй	Mean	55.7	54.4	156.6	83.6	72.3	23.4	21.7	321.7
	Std. Dev	1.9	8.4	5.8	6.1	8.8	5.9	5.4	71.1
	Min	51.0	40.0	141.0	73.0	58.0	11.0	9.0	150.0
	Max	60.0	78.7	175.2	101.0	108.0	40.0	36.0	500.0
	Range	9.0	38.7	34.2	28.0	50.0	29.0	27.0	350.0
эрэгтэй	Mean	56.2	62.5	169.2	86.5	73.6	41.3	37.3	462.1
	Std. Dev	1.9	8.2	6.7	5.9	6.0	8.9	7.6	109.3
	Min	52.0	45.0	150.0	68.0	64.0	22.0	20.0	260.0
	Max	61.0	84.4	183.0	100.0	93.0	67.0	53.0	800.0
	Range	9.0	39.4	33.0	32.0	29.0	45.0	33.0	540.0
Total	Mean	56.0	58.1	162.3	84.9	72.9	31.4	28.8	385.3
	Std. Dev	1.9	9.2	8.8	6.2	7.7	11.6	10.2	114.1
	Min	51.0	40.0	141.0	68.0	58.0	11.0	9.0	150.0
	Max	61.0	84.4	183.0	101.0	108.0	67.0	53.0	800.0
	Range	10.00	44.40	42.00	33.00	50.00	56.00	44.0	650.00

19 настай эмэгтэйчүүдийн биеийн жин дунджаар 54.4 кг, биеийн өндөр 156.6 см, цээжний тойрог 83.6 см, байгаа бол эрэгтэйчүүдийн биеийн жин дунджаар 62.5 кг, биеийн өндөр 169.2 см, цээжний тойрог 86.5 см, бүсэлхийн тойрог 73.6 см байна. Баруун зүүн гарын атгах хүч нь хүйсийн хувьд ялгаатай эрэгтэйчүүд 17.9 кг-аар илүү атгаж байна.

Хүснэгт 329. 20 настай залуучуудын бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд

хүйс		толгойн тойрог		биеийн жин	биеийн өндөр	цээжний тойрог	бүсэлхийн тойрог	атгах хүч баруун	атгах хүч зүүн	уушгины амьсгал гаргах хурд
эмэгтэй	Mean	55.5		53.7	156.2	82.9	72.5	24.1	21.5	319.2
	Std. Dev	1.7		7.6	6.4	5.9	8.5	5.1	4.6	71.7
	Min	52.0		40.7	141.5	65.0	57.0	13.0	9.0	140.0
	Max	59.3		75.0	173.5	98.0	96.0	35.0	31.0	500.0
	Range	7.3		34.3	32.0	33.0	39.0	22.0	22.0	360.0
эрэгтэй	Mean	57.0		63.0	169.0	87.8	75.0	42.6	39.1	487.4
	Std. Dev	1.8		9.4	5.1	8.3	7.5	8.0	7.3	108.7
	Min	53.0		47.0	145.0	57.2	50.0	22.0	23.0	170.0
	Max	62.0		98.0	178.0	115.0	103.0	60.0	55.5	800.0
	Range	9.0		51.0	33.0	57.8	53.0	38.0	32.5	630.0
Total	Mean	9.4	56.2	58.4	162.6	85.4	73.8	33.3	30.3	403.3
	Std. Dev	2.1	1.9	9.7	8.6	7.6	8.1	11.4	10.7	124.7
	Min	5.8	52.0	40.7	141.5	57.2	50.0	13.0	9.0	140.0
	Max	18.3	62.0	98.0	178.0	115.0	103.0	60.0	55.5	800.0
	Range	12.5	10.0	57.3	36.5	57.8	53.0	47.0	46.5	660.0

20 настай эмэгтэйчүүдийн биеийн жин дунджаар 53.7 кг, биеийн өндөр 156.2 см, цээжний тойрог 82.9 см, байгаа бол эрэгтэйчүүдийн биеийн жин дунджаар 63.0 кг, биеийн өндөр 169.0 см, цээжний тойрог 87.8см, бүсэлхийн тойрог 75.0 см байна. Баруун, зүүн гарын атгах хүч нь хүйсийн хувьд ялгаатай эрэгтэйчүүд 18.5 кг-аар илүү атгаж байна.

Хүснэгт 330. 21 настай залуучуудын бие бялдрын өсөлт, хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд

хүйс		Толгойн тойрог	биеийн жин	биеийн өндөр	цээжний тойрог	бүсэлхийн тойрог	атгах хүч баруун	атгах хүч зүүн	уушгины амьсгал гарах хурд
эмэгтэй	Mean	55.5	56.2	157.4	84.8	73.8	24.6	22.0	318.5
	Std. Dev.	1.7	8.1	5.7	5.9	9.1	6.7	6.2	81.0
	Min	52.0	41.0	144.0	74.0	58.0	10.0	10.0	130.0

	Max	59.8	85.0	171.0	102.0	96.0	50.0	41.0	480.0
	Range	7.8	44.0	27.0	28.0	38.0	40.0	31.0	350.0
эрэгтэй	Mean	57.1	65.7	171.7	88.3	75.6	42.8	38.2	495.6
	Std. Dev.	1.6	10.6	6.6	7.4	8.9	9.0	8.2	107.0
	Min	53.2	44.2	157.5	68.1	50.0	16.0	15.0	280.0
	Max	61.0	93.3	188.0	109.0	98.0	70.0	59.0	730.0
	Range	7.8	49.1	30.5	40.9	48.0	54.0	44.0	450.0
Total	Mean	56.3	60.6	164.0	86.5	74.6	33.0	29.5	400.6
	Std. Dev.	1.8	10.5	9.4	6.8	9.0	12.0	10.8	128.9
	Min	52.0	41.0	144.0	68.1	50.0	10.0	10.0	130.0
	Max	61.0	93.3	188.0	109.0	98.0	70.0	59.0	730.0
	Range	9.0	52.3	44.0	40.9	48.0	60.0	49.0	600.0

21 настай эмэгтэйчүүдийн биеийн жин дунджаар 56.2 кг, биеийн өндөр 157.4 см, цээжний тойрог 84.8 см, байгаа бол эрэгтэйчүүдийн биеийн жин дундажаар 65.7 кг, биеийн өндөр 171.7 см, цээжний тойрог 88.3см, бүсэлхийн тойрог 75.6 см байна. Баруун зүүн гарын атгах хүч нь хүйсийн хувьд ялгаатай эрэгтэйчүүд 18.2 кг-аар илүү атгаж байна.

Хүснэгт 331. 18 настай залуучуудын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд

	хүйс	хурд	уян хатан	авхаалж самбаа	хүч	байрнаас уртад харайх	тэсвэр
эмэгтэй	Mean	10.9	14.0	9.8	12.1	140.3	411.1
	Std. Dev.	1.8	6.6	1.3	6.9	24.5	125.3
	Min	7.5	-20.0	7.0	1.0	43.3	154.3
	Max	18.8	31.0	18.9	34.0	208.0	788.9
	Range	11.3	51.0	11.9	33.0	164.7	634.6
эрэгтэй	Mean	8.5	12.7	8.0	28.6	210.8	403.3
	Std. Dev.	1.6	7.3	1.0	11.6	25.6	126.0
	Min	5.8	-17.0	6.0	1.0	117.0	181.8
	Max	16.5	44.0	12.3	58.0	268.3	945.2
	Range	10.7	61.0	6.3	57.0	151.3	763.4
Total	Mean	9.7	13.4	8.9	20.2	175.0	407.3
	Std. Dev.	2.1	7.0	1.5	12.6	43.3	125.6
	Min	5.8	-20.0	6.0	1.0	43.3	154.3
	Max	18.8	44.0	18.9	58.0	268.3	945.2
	Range	12.9	64.0	13.0	57.0	225.0	790.9

18 настай эмэгтэйчүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийг авч үзэхэд хурд дунджаар 10.9 сек, авхаалж самбаа 9.8 сек, тэсвэр 411.1 сек байгаа бол уян хатан нь 14см, 21 удаа гар дээр дунджаар суниасан байна. Эрэгтэйчүүдийн хувьд хурд дунджаар 8.5 сек, авхаалж самбаа 8.0 сек, тэсвэр 403.3 сек байгаа бол уян хатан

нь 12.7см, 28.6 удаа гар дээрээ суниасан байна. Доод мөчдийн динамик хүч буюу байрнаас уртад эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс 70.5 см хол харайсан байна.

Хүснэгт 332. 19 настай залуучуудын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд

	хүйс	хурд	уян хатан	авхаалж самбаа	хүч	байрнаас уртад харайх	тэсвэр
эмэгтэй	Mean	10.6	14.9	9.9	13.8	140.4	450.2
	Std. Dev.	1.6	6.2	1.3	7.5	21.8	148.7
	Min	8.0	1.0	7.0	1.0	96.0	154.3
	Max	15.2	31.0	14.1	34.0	208.0	788.9
	Range	7.2	30.0	7.1	33.0	112.0	634.6
эрэгтэй	Mean	8.7	13.4	8.0	27.8	211.0	411.1
	Std. Dev.	1.9	6.9	1.0	9.7	26.8	120.7
	Min	6.5	1.0	6.5	3.0	124.0	182.6
	Max	16.5	30.0	10.9	48.0	259.0	945.2
	Range	10.1	29.0	4.4	45.0	135.0	762.6
Total	Mean	9.7	14.2	9.0	20.3	174.1	431.5
	Std. Dev.	2.0	6.5	1.5	11.0	42.9	136.9
	Min	6.5	1.0	6.5	1.0	96.0	154.3
	Max	16.5	31.0	14.1	48.0	259.0	945.2
	Range	10.05	30.00	7.59	47.00	163.00	790.91

19 настай эмэгтэйчүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийг авч үзэхэд хурд дунджаар 10.6 сек, авхаалж самбаа 9.9 сек, тэсвэр 450.2 сек байгаа бол уян хатан нь 14.9см, 13 удаа гар дээр дундажаар суниасан байна. Эрэгтэйчүүдийн хувьд хурд дунджаар 8.7 сек, авхаалж самбаа 8.0 сек, тэсвэр 411.1сек байгаа бол уян хатан нь 13.4см, 27.8 удаа гар дээрээ суниасан байна. Доод мөчдийн динамик хүч буюу байрнаас уртад эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс 70.6 см хол харайсан байна.

Хүснэгт 333. 20 настай залуучуудын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд

	хүйс	хурд	уян хатан	авхаалж самбаа	хүч	байрнаас уртад харайх	тэсвэр
эмэгтэй	Mean	10.9	12.9	9.8	11.4	135.0	406.0
	Std. Dev.	1.9	7.7	1.2	6.5	29.5	129.4
	Min	7.5	-20.0	7.9	2.0	43.3	174.3
	Max	18.3	27.0	14.7	30.0	192.0	684.5
	Range	10.8	47.0	6.7	28.0	148.7	510.2
эрэгтэй	Mean	8.1	14.6	7.9	31.8	213.3	434.3

	Std. Dev.	1.1	7.9	0.7	12.0	22.6	121.2
	Min	5.8	1.0	6.0	3.0	127.0	250.1
	Max	12.0	44.0	10.2	58.0	263.3	724.6
	Range	6.2	43.0	4.3	55.0	136.3	474.6
Total	Mean	9.4	13.8	8.8	21.9	176.0	420.8
	Std. Dev.	2.1	7.8	1.4	14.1	47.1	125.5
	Min	5.8	-20.0	6.0	2.0	43.3	174.3
	Max	18.3	44.0	14.7	58.0	263.3	724.6
	Range	12.5	64.0	8.7	56.0	220.0	550.4

20 настай эмэгтэйчүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийг авч үзэхэд хурд дунджаар 10.9 сек, авхаалж самбаа 9.8 сек, тэсвэр 406.0 сек байгаа бол уян хатан нь 12.9см, 11.4 удаа гар дээр дунджаар суниасан байна. Эрэгтэйчүүдийн хувьд хурд дундажаар 8.1 сек, авхаалж самбаа 7.9 сек, тэсвэр 434.3сек байгаа бол уян хатан нь 14.6см, 31.8 удаа гар дээрээ суниасан байна. Доод мөчдийн динамик хүч буюу байрнаас уртад эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс 78.3 см хол харайсан байна.

Хүснэгт 334. 21 настай залуучуудын бие бялдрын бэлтгэлжилтийн статистик үзүүлэлтүүд

	хүйс	хурд	уян хатан	авхаалж самбаа	хүч	байрнаас уртад харайх	тэсвэр
эмэгтэй	Mean	10.8	13.2	9.8	11.3	140.7	413.2
	Std. Dev.	1.7	6.4	1.1	6.7	23.0	101.9
	Min	7.9	1.0	7.9	2.0	83.0	256.8
	Max	17.5	29.0	14.0	32.0	196.0	633.6
	Range	9.7	28.0	6.1	30.0	113.0	376.9
эрэгтэй	Mean	8.5	11.6	8.2	27.0	213.2	443.4
	Std. Dev.	1.8	7.3	1.1	12.3	28.7	120.0
	Min	6.2	-17.0	6.6	1.0	128.0	289.8
	Max	16.5	29.0	12.3	50.0	268.3	729.5
	Range	10.3	46.0	5.7	49.0	140.3	439.7
Total	Mean	9.7	12.4	9.1	18.9	175.0	427.7
	Std. Dev.	2.1	6.9	1.4	12.6	44.6	111.5
	Min	6.2	-17.0	6.6	1.0	83.0	256.8
	Max	17.5	29.0	14.0	50.0	268.3	729.5
	Range	11.4	46.0	7.4	49.0	185.3	472.7

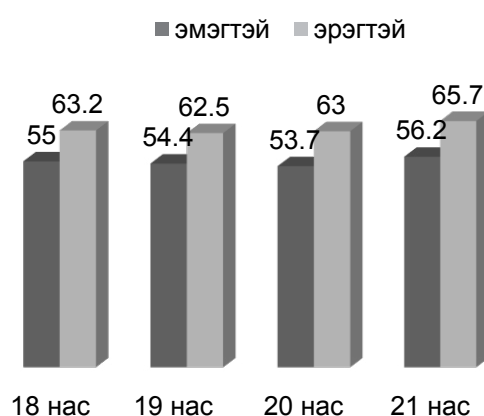
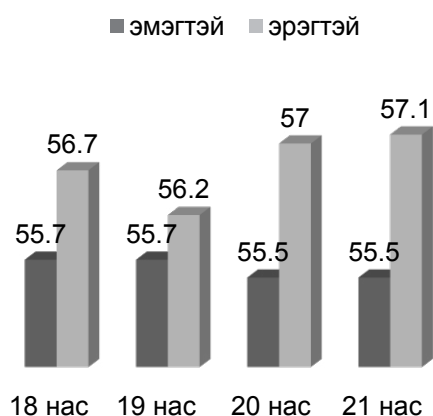
21 настай эмэгтэйчүүдийн бие бялдрын бэлтгэлжилтийг авч үзэхэд, хурд дунджаар 10.8 сек, авхаалж самбаа 9.8 сек, тэсвэр 413.2 сек байгаа бол уян хатан нь 13.2см, 11.3 удаа гар дээр дундажаар суниасан байна. Эрэгтэйчүүдийн хувьд

хурд дунджаар 8.5 сек, авхаалж самбаа 8.2 сек, тэсвэр 443.4 сек байгаа бол уян хатан нь 11.6 см, 27.0 удаа гар дээрээ суниасан байна. Доод мөчдийн динамик хүч буюу байрнаас уртад эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс 90.5 см-ээр хол харайсан байна.

Залуучуудын үзүүлэлт болон бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлт хоорондын хамаарал

Зураг 230. Толгойн тойрог, (см)

Зураг 231. Биеийн жин (кг)

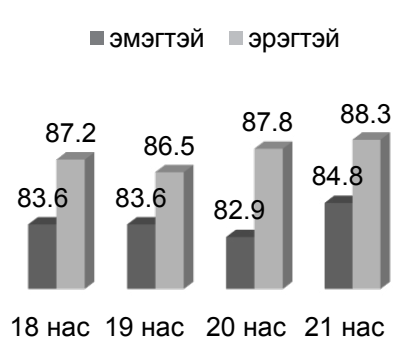
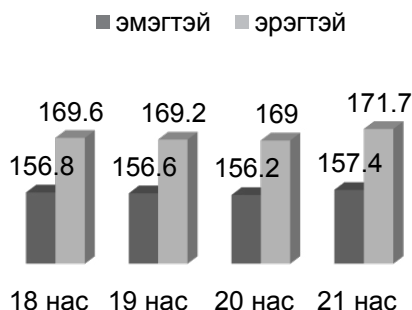
Залуучуудын биеийн ерөнхий хөгжлийн үзүүлэлт болох толгойн тойрог болон биеийн жин нь нас ахих тусам бага хэмжээгээр нэмэгдсэн. Толгойн тойргийн хэмжээ 18-21 насанд бараг өөрчлөгддөггүй байна.

Залуучуудын толгойн тойрог ба дараах үзүүлэлтүүдийг ач холбогдол бүхий ялгаагаар нь авч үзвэл, биеийн өндөр ($r=.299^{**}$, $p<0.05$), цээжний тойрог ($r=.479^{**}$, $p<0.01$), бүсэлхийн тойрог ($r=.516^{**}$, $p<0.01$), баруун гарын атгах хүч биеийн жин хүйстэй ($r=.347^{**}$, $p<0.01$) ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Өндөр, цээж том, гарын сарвууны хүч ихтэй хүүхэд, залуучуудын толгойн тойрог том байх нь илүү байна. Эрэгтэйчүүдийн толгойн тойрог эмэгтэйчүүдтэй харьцуулахад том байна.

Зураг 232. Биеийн өндөр (см)

Зураг 233. Цээжний тойрог (см)

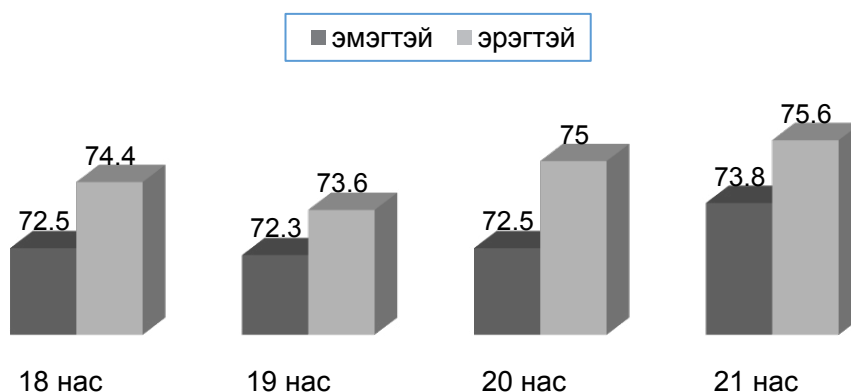
Залуучуудын биеийн өндөр эмэгтэйчүүд болон эрэгтэйчүүдийн хувьд 18-20 насанд бараг өөрчлөгдөөгүй 21 настай эрэгтэйчүүдийн өндөр 171.7 см болж

өссөн байхад, цээжний тойрог 18-20 насанд бараг адилхан хэмжээтэй 21 насанд нэмэгдсэн байна.

Залуучуудын биеийн өндөр бие бялдрын бусад үзүүлэлтүүдтэй ач холбогдол бүхий ялгаатай байдаар авч үзвэл: толгойн тойрог ($r=.299^{**}$, $p<0.05$), биеийн жин ($r=.499^{**}$, $p<0.01$), цээжний тойрог ($r=.320^{**}$, $p<0.01$), баруун гарын атгах хүч ($r=.598^{**}$, $p<0.01$), зүүн гарын атгах хүч ($r=.587^{**}$, $p<0.01$), уушгиний амьсгал гаргах хурд ($r=.407^{**}$, $p<0.01$) –тай ач холбогдол бүхий ялгаатай байгаа бол бие бялдрын бэлтгэлжилтийн үзүүлэлтүүдээс хурдны чанартай ($r=-.503^{**}$, $p<0.01$), авхаалж самбаа ($r=-.420^{**}$, $p<0.01$), байрнаас уртад харайх буюу доод мөчдийн динамик хүчтэй ($r=.604^{**}$, $p<0.01$), ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Өндөр байх тусам жин ихтэй, цээж томтой, гарын сарвууны хүч сайтай, уушгины амьсгал гаргах хурд сайтай, хурдтай, авхаалж самбаа сайтай, хөлийн хүч сайн байдаг байна.

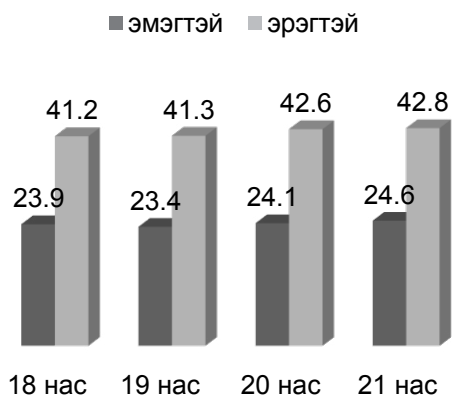
Зураг 234. Бүсэлхийн тойрог (см)

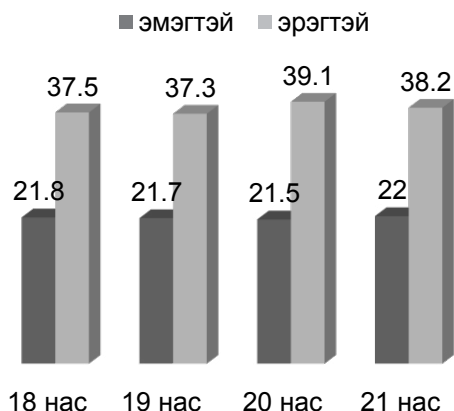
18-21 насны залуучуудын бүсэлхийн тойргийн хэмжээ эмэгтэйчүүдийн хувьд 18-21 насанд бараг адилхан хэмжээтэй байхад эрэгтэйчүүдийн бүсэлхийн тойрог 19 насанд бага зэрэг буураад бусад насанд бага зэрэг нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Залуучуудын бүсэлхийн тойрог нь толгойн тойрог ($r=.516^{**}$, $p<0.01$), биеийн жин ($r=.730^{**}$, $p<0.01$), цээжний тойргийн ($r=.666^{**}$, $p<0.01$) хэмжээтэй ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Зураг 235. Атгах хүч, баруун (кг)

Зураг 236. Атгах хүч, зүүн (кг)

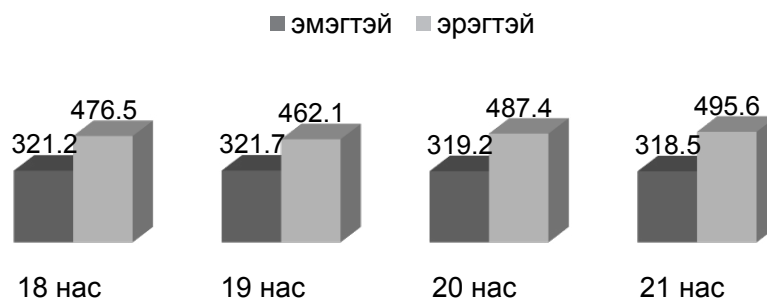

18-21 насны эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс 17.3 – 18.2 кг –аар илүү атгасан бол зүүн гараар эрэгтэйчүүд 15.7 – 17.6 кг –аар илүү атгасан байна.

Зүүн гарын атгах хүч нь толгойн тойрог ($r=.247^{**}$, $p<0.04$), биеийн жин ($r=.422^{**}$, $p<0.01$), биеийн өндөр ($r=.587^{**}$, $p<0.01$), цээжний тойрог ($r=.516^{**}$, $p<0.01$), баруун гарын атгах хүчтэйгээ ($r=.859^{**}$, $p<0.01$), уушгины амьсгал гаргах хурд ($r=.536^{**}$, $p<0.01$) –тай ач холбогдол бүхий ялгаатай байна. Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хувьд баруун зүүн гарын атгах хүч нь хурдны чанартай ($r=-.455^{**}$, $p<0.01$), ($r=-.443^{**}$, $p<0.05$), авхаалж самбаа ($r=.424^{**}$, $p<0.01$), хүчний чанартай ($r=.597^{**}$, $p<0.01$), байрнаас уртад харайх буюу доод мөчдийн динамик хүч ($r=.646^{**}$, $p<0.01$), тэсвэрийн чанар ($r=.366^{**}$, $p<0.01$)-тай ач холбогдолтой ялгаатай байна.

Гарын сарвууны хүч сайтай хүүхэд, залуучууд өндөр, жин ихтэй, цээж том, уушгины амьсгалын хурд сайтай, хурдтай, авхаалж самбаатай, уртад харайх нь илүү сайн байна.

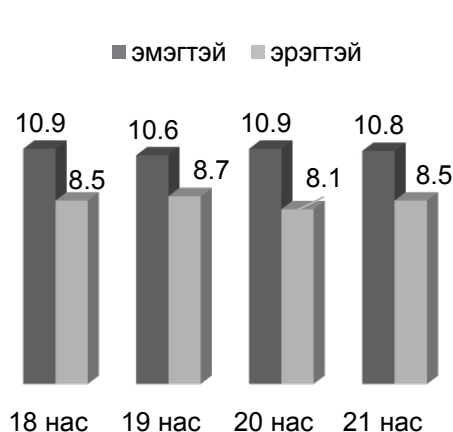
Зураг 237. Уушгины амьсгал гаргах хурд (л/мин)

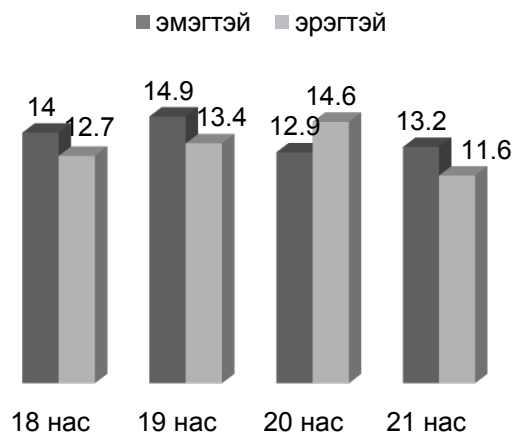
Залуучуудын амьсгал гаргах хурд нь биеийн өндөр ($r=.407^{**}$, $p<0.01$), баруун гарын атгах хүч нь ($r=.692^{**}$, $p<0.011$), зүүн гарын атгах хүч нь ($r=.536^{**}$, $p<0.01$), хурд ($r=.251^{**}$, $p<0.01$), уян хатан ($r=.306^{**}$, $p<0.01$), авхаалж самбаа ($r=.389^{**}$, $p<0.01$), хүч ($r=.365^{**}$, $p<0.01$), байрнаас уртад харайх буюу доод мөчдийн динамик хүч ($r=.545^{**}$, $p<0.01$) –тэй ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хөгжил насаар

Зураг 238. Хурд (м/с)

Зураг 239. Уян хатан (см)

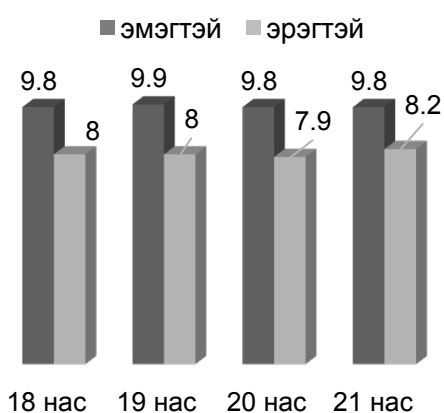

18-21 насны залуучуудын бие бялдрын хурдны чанарыг нас тус бүрээр авч үзэхэд эрэгтэйчүүд 8.7сек –ээс 8.1 сек –ийн хурдтай эмэгтэйчүүдээсээ 2.4 сек хурдан гүйсэн байна.

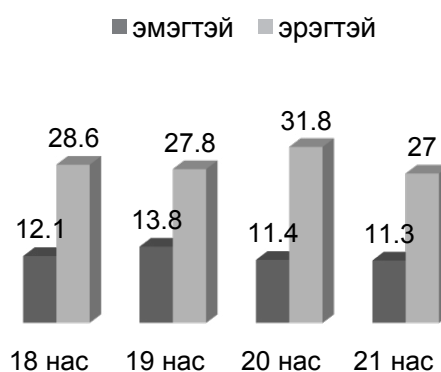
Хурдны чанар ба авхаалж самбаа ($r=.505^{**}$, $p<0.01$), хүч ($r=-.391^{**}$, $p<0.01$), байрнаас уртад харайх ($r=-.486^{**}$, $p<0.01$), биеийн өндөр ($r=-.503^{**}$, $p<0.01$), цээжний тойрог ($r=-.305^{**}$, $p<0.01$), гарын атгах хүч ($r=-.455^{**}$, $p<0.01$), уушгины амьсгал гаргах хурд ($r=-.251^{**}$, $p<0.01$)-ны үзүүлэлтүүд хоорондоо ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Хурдтай байх тусам авхаалж самбаатай, байрнаас уртад харайх чадвартай, өндөр, цээж том, гарын сарвууны хүч сайтай, уушгины амьсгалын хурд сайтай байна. Биеийн уян хатан чанар сайн бол уушгины амьсгал хурд сайн байна.

Зураг 240. Авхаалж самбаа (м/с)

Зураг 241. Гар дээр сунилт (удаа)

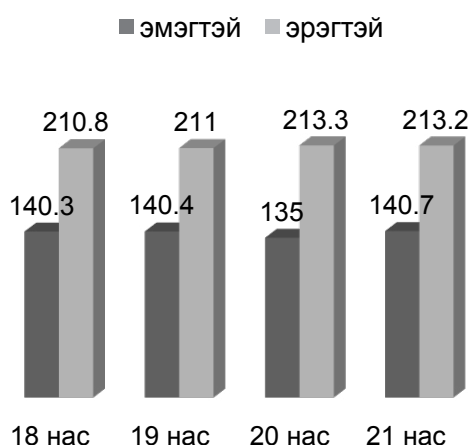
18-21 насны эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдээс илүү авхаалж самбаатай байхад эмэгтэйчүүдийн авхаалж самбааны үзүүлэлт 18-21 насанд бараг адилхан үзүүлэлттэй байна. Гар дээр сунилт буюу хүчний хувьд эрэгтэйчүүд нас тутам 14 - 20.4 удаа эмэгтэйчүүдээс илүү сунисан байна.

Авхаалж самбаа ба хүч ($r=-.493^{**}$, $p<0.01$), байрнаас уртад харайх ($r=-.497^{**}$, $p<0.01$), тэсвэрт чанарын ($r=-.493^{**}$, $p<0.01$) үзүүлэлтүүд хоорондоо ач холбогдолтой ялгаатай байна.

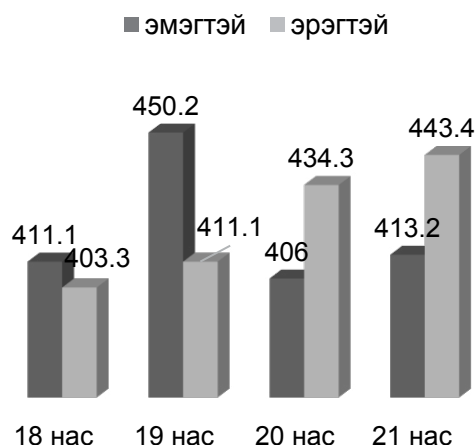
Авхаалж самбаа сайтай байснаар гарын сарвууны хүч, уушгиний амьсгал гаргах хурд сайтай, тэсвэртэй буюу холын зайд гүйх чадвартай, хурдтай, байрнаас уртад харайх чадвартай, хүчтэй буюу гар дээр олон суниах чадвар сайтай байна.

Хүчний чанар сайтай буюу гар дээр олон удаа суниах чадвартай байх тусам байрнаас уртад харайх уушгины амьсгал гаргах хурд, сарвууны хүч сайтай, өндөр байна.

Зураг 242. Байрнаас уртад харайх (см)

Зураг 243. Тэсвэр (сек)

Байрнаас уртад харайх буюу доод мөчдийн динамик хүч нь эрэгтэйчүүдийн хувьд дунджаар 210.8 см -213.2 см хол харайсан ба эмэгтэйчүүдээс 70.1 –ээс 72.5см-ээр хол харайсан байна. Тэсвэрийн чанарын хувьд 18 нас, 20 нас 21 насанд эмэгтэйчүүдийн тэсвэрийн үзүүлэлт жигд бараг адилхан хурдтай байхад 19 насанд илүү удаан гүйцэтгэсэн байна. Эрэгтэйчүүдийн хувьд нас ахих тусам нас ахих тусам хурд бууран удааширсан буюу тэсвэрийн чанар буурсан үзүүлэлттэй байна.

Байрнаас уртад харайх нь биеийн өндөр ($r=.604^{**}$, $p<0.01$), баруун, зүүн гарын атгах хүч ($r=.692^{**}$, $p<0.01$), уушгины амьсгал гаргах хурдтай, бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хувьд хурд ($r=.486^{*}$, $p<0.01$), авхаалж самбаа ($r=.497^{*}$, $p<0.01$), хүч ($r=.618^{**}$, $p<0.01$), тэсвэрийн үзүүлэлтүүдтэй ялгаатай байгаа бол харин тэсвэрийн чанар нь бие бялдрын бэлтгэлжилтийн хурд ($r=.198^{**}$, $p<0.01$), авхаалж самбаа ($r=.327^{**}$, $p<0.01$), хүч ($r=-.366^{**}$, $p<0.01$), биеийн өндөр, цээжний тойрог ($r=.275^{**}$, $p<0.05$), баруун зүүн гарын атгах хүч ($r=.366^{**}$, $p<0.01$)–ний үзүүлэлтүүдтэй ач холбогдол бүхий ялгаатай байна.

Байрнаас уртад харайх чадвар сайтай байх тусам өндөр, гарын сарвууны хүч, уушгины амьсгал гаргах хурд сайтай, хурдтай, авхаалж самбаатай, холын зайнд гүйх буюу тэсвэрт чанар, хүч буюу гар дээр суниах чадвар сайтай байна (Хавсралт).

Бие бялдрын хөгжлийн хүчин зүйлийн шинжилгээ

Залуучуудын бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүдийн хүчин зүйлийн шинжилгээг хийхдээ байршил, ам бүлийн тоо, амьдардаг газар, эрүүл мэндийн байдал, ажил хийдэг эсэх болон эцэг эхийн боловсролын түвшин, эцэг эхийн ажил эрхлэлт, өрхийн орлого гэх мэт хүчин зүйлүүдээр авч үзэв.

Хүснэгт 335. Бие бялдрын хөгжил ба хүчин зүйлийн корреляц хамаарал

	Байршил	Хүйс	Ам бүлийн тоо	Гэртээ амьдардаг	Эрүүл мэнд: байнга өвддөг	Ажил хийдэг эсэх	Өрхийн орлого
Хурд	-.286** .001	-.591** .000	.263** .003	-.214* .017			
Уян хатан		-.273** .002					
Авхаалж самбаа	-.276** .002	-.553** .000					
Хүч		.638** .000					
Байрнаас урт	.181* .005	.789** .000				.204* .021	
Биеийн жин	.182* .005	.347** .000					
Биеийн өндөр		.669** .000					.187* .031
Цээжний тойрог		.267** .002				.206* .017	
Баруун гар атгах хүч		.692** .000			.201* .021	.224** .009	
Зүүн гар атгах хүч		.715** .000	-.195* .024		.178* .042		
Уушги амьсгал гаргах хурд		.607** .000					

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

a. Cannot be computed because at least one of the variables is constant.

18-21 насны залуучуудын амьдарч буй газар буюу байршил нь залуучуудын хурд ($r=-.286^{**}$, $p<0.01$), авхаалж самбаа ($r=.276^{**}$, $p<0.01$)-тай ач холбогдол бүхий ялгаатай байна. Энэ нь хөдөө амьдардаг залуучууд хотын залуучуудтай харьцуулахад, илүү хурдан, авхаалж самбаатай байгааг харуулж байна.

ANOVA							
		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
Хурд	Between Groups	154.409	2	77.205	17.041	.000	
	Within Groups	2573.364	568	4.531			
	Total	2727.773	570				
Гар дээр суниалт	Between Groups	2241.869	2	1120.934	7.660	.001	
	Within Groups	84433.474	577	146.332			
	Total	86675.343	579				
		Between Groups	31363.403	2	15681.702	8.462	.000

Байрнаас уртад харайх	Within Groups	1067479.220	576	1853.263		
	Total	1098842.624	578			
Биеийн өндөр	Between Groups	1668.243	2	834.122	10.100	.000
	Within Groups	50624.002	613	82.584		
	Total	52292.245	615			

Залуучуудын эрүүл мэндийн талаарх өөрийн үнэлгээ нь хурд, хүч буюу гар дээр суниалт, байрнаас уртад харайх, биеийн өндрийн үзүүлэлтүүдийн хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна. Өөрсдийгөө эрүүл гэж үзсэн залуучууд байнга өвддөг гэж үзсэн залуучуудаас 3 дахин олон удаа сундасан байна.

Эрүүл гэж үзсэн залуучууд 178 см урт харайсан бол хааяа өвддөг гэж үзсэн нь 163 см, байнга өвддөг гэж үзсэн нь 155 см харайсан байна. Өөрсдийгөө эрүүл гэж үзсэн залуучуудын өндрийн хэмжээ илүү байна.

Дүгнэлт

- 18-21 насны залуучуудын биеийн өндөр эрэгтэй дунджаар 169см, эмэгтэй 156 см байна. 21 насанд эрэгтэйн биеийн өндөр нэмэгддэг байна.
- Биеийн жин нь эрэгтэй 63кг, эмэгтэй 54 кг биеийн жингийн индекс хэвийн, таргалалт, тураалгүй байна.
- 21 насанд эрэгтэйн цээжний тойрог нэмэгддэг байна.
- Эмэгтэйн уян хатан чанар эрэгтэйгээсээ илүү байна.
- Эрэгтэй хурд, авхаалж самбаа, хүч эмэгтэйгээс илүү сайн байна.
- Эрэгтэйн нас нэмэгдэхэд тэсвэрт чанар аажимдаа буурч байна.
- Эрэгтэйн биеийн өндөр, биеийн жин, гарын атгах хүч, байрнаас уртад харайх чадвар, уушгины амьсгал гаргах хурдны үзүүлэлт эмэгтэйнхээс илүү өндөр байна.
- Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүд нь хоорондоо харилцан хамааралтай цогц шинжтэй байна.
- Хөдөө амьдардаг залуучууд хотын залуучуудтай харьцуулахад хурдтай, авхаалж самбаатай байна. Энэ нь амьдралын хэв маягтай холбоотой байж болно.
- Өөрсдийгөө эрүүл гэж үзсэн залуучуудын биеийн өндрийн үзүүлэлт, гар дээр суниалт, байрнаас уртад харайх нь илүү өндөр байна.

3.5.3. Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог

Ажигч чанар, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүйн хөгжлийн онцлог

18-21 насны залуучуудын танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлогийг ажигч чанар, анхаарал, анхаарлын тотворжилт, ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы хөгжлийн онцлогоор авч үзэв. Залуучуудын танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлогийг тус бүрд нь таван түвшнээр авч үзэв.

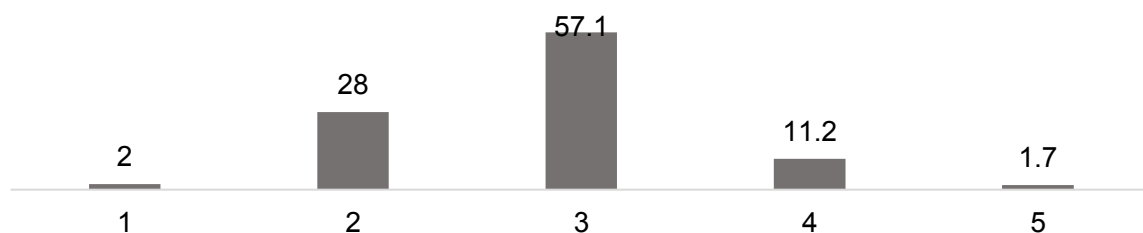
Хүснэгт 336. Танин мэдэхүйн хөгжлийн статистик үзүүлэлтүүд

Статистик үзүүлэлт	Ажигч чанар	Анхаарлын тогтворжилт	Анхаарлын шилжилт	Богино хугацааны халааны ой	Богино хугацааны сонголын ой	Утгын ой	Хүйсвэр сэтгэхүй	Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл
Mean	2.82	2.1	2.1	2.81	3.20	2.41	2.74	1.82
Std. Dev	.715	1.101	1.102	1.352	1.005	.920	.711	.681
Min	1	0	0	1	0	1	1	1
Max	5	5	5	5	5	5	5	4
Range	4	5	5	4	5	4	4	3

Ажигч чанар

18-21 насны хүүхэд залуучуудын ажигч чанарын үзүүлэлт дунд түвшинд байна (M=2.8)

Зураг 244. Ажигч чанар, түвшнээр

Залуучуудын ажигч чанарыг түвшнээр нь авч үзэхэд 68.0 хувь нь хэвийн хангалттай буюу дунд ба дунджаас дээш түвшинд байна. Тэд богино хугацаанд 16-20 хүртэлх өвөрмөц онцлог шинжүүдээс 6-9 хүртэлхийг нь ажиглан хүртдэг байна.

Ажигч чанар ба сургуульд хамрагдалтын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаатай байна ($r=.257^{**}$, $p<0.01$). Судалгаанд хамрагдсан оюутнуудын ажигч чанарын дундаж үзүүлэлт нь дундаж түвшин (M=3.0)-д байгаа бол Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан залуучуудынх сул (M=2.2) түвшинд байна.

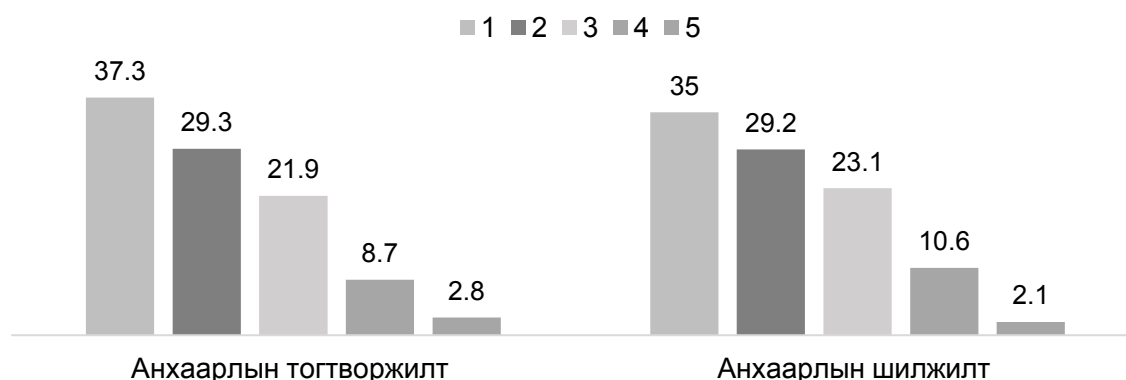
Их дээд сургуулийн оюутнуудын ажигч чанар дунд түвшинд бол сургуульд хамрагдаагүй залуучуудынх сул түвшинд байна. Сургуульд хамрагдаагүй залуучууд богино хугацаанд 16-20 хүртэлх өвөрмөц онцлог шинж, ялгаатай зүйлсээс 2-5 хүртэлхийг ажиглан хүртжээ.

Залуучуудын ажигч чанар нас, хүйсийн хувьд ач холбогдол бүхий ялгаа алга байхгүй байна.

Анхаарал

18-21 насны хүүхэд залуучуудын анхаарлын хөгжлийг анхаарлын тогтворжилт, анхаарлын шилжилтээр судалж үзэхэд анхаарлын тогтворжилт, шилжилт нь сул түвшинд байна (M=2.1).

Зураг 245. Анхаарлын тогтворжилт ба анхаарлын шилжилт, түвшинээр

Залуучуудын 67 хувь нь анхаарлын тогтворжилт, 64 хувь нь анхаарлын шилжилт сул байгаа нь тодорхой үйлдэл бүхий даалгаврыг анхаарлаа төвлөрүүлэн богино хугацаанд гүйцэтгэх бүтээлч чадвар хангалтгүй, сэтгэхүйн хурд сул байна.

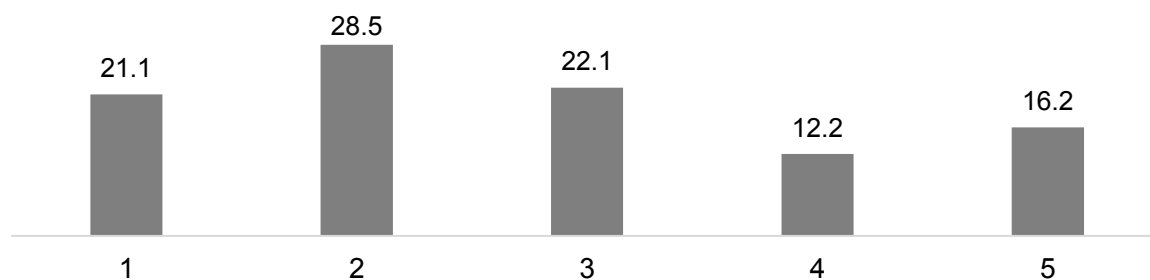
Нас, хүйс, хамрагдаж буй боловсролын хувьд статистик ач холбогдол бүхий ялгаа алга байна.

Ой тогтоолт

Ой тогтоолтыг богино хугацааны харааны ой, богино хугацааны сонорын ой, утгын ой тогтоолтоор судаллаа.

Залуучуудын богино хугацааны харааны ой дунд түвшинд байна. ($M=2.8$)

Зураг 246. Богино хугацааны харааны ой, түвшинээр

Судалгаанд оролцогсдын 50.0 хувь нь хангалттай түвшинд байна.

Залуучуудын даалгаврын гүйцэтгэлийн түвшин нас, хүйсийн хувьд ач холбогдол бүхий ялгаа байхгүй байна. Харин сургуульд хамрагдалтын хувьд ач холбогдол бүхий ялгаа ажиглагдлаа ($p<0.01$).

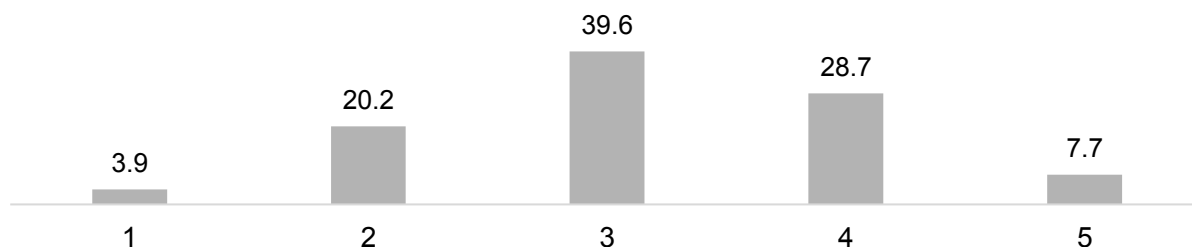
Оюутны богино хугацааны харааны ой дунд түвшинд ($M=2.9$), сургуульд хамрагдаагүй залуучуудынх сул түвшинд байна ($M=2.2$).

Оюутнууд богино хугацаанд 12 хүртэлх мэдээллийг хараад 5-6 хүртэлх тогтоон сэргээн санадаг байна. Сургуульд хамрагдаагүй залуучууд 4 хүртэлхийг сэргээн санасан байна.

Сонорын ой тогтоолт

Залуучуудын богино хугацааны сонорын ой тогтоолт дунд түвшинд байна. (M=3.2)

Зураг 247. Сонорын ой тогтоолт, түвшнээр

Залуучуудын 76 хувь нь мэдээллийн сонсоод богино хугацаанд сэргээн хангалттай сайн түвшинд байна.

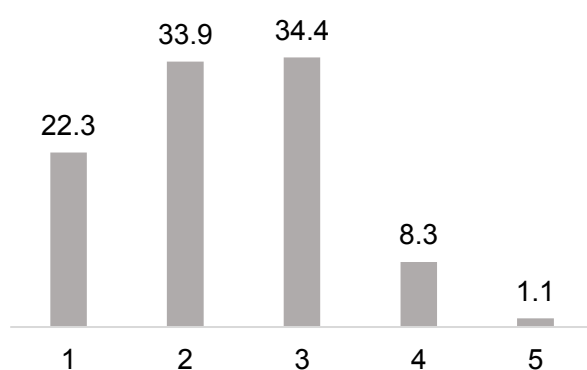
Даалгаврын гүйцэтгэлийн түвшинд нас, хүйсийн ач холбогдол бүхий ялгаа алга байна. Харин сургууль хамрагдалтын хувьд ач холбогдол бүхий ялгаа ажиглагдсан буюу оюутнуудын сонорын ой тогтоолт (M=3.3) нь сургуульд хамрагдаагүй болон сургууль завсарсан залуучуудын (M=2.4)-хаас сайн байна.

Оюутнууд 10 хүртэлх хоорондоо утгын холбоогүй үгийг сонсоод богино хугацаанд 6-7 хүртэлхийг зөв сэргээн санаж байсан бол сургуульд хамрагдаагүй залуучууд 3-5 хүртэлхийг зөв сэргээн санажээ.

Утгын ой тогтоолт

Залуучуудын утгын ой тогтоолт сул түвшинд байна. (M=2.4)

Зураг 248. Утгын ой тогтоолт, түвшнээр

Залуучуудын 44 хувь нь мэдээллийг утгачлан тогтоох нь хангалттай сайн түвшинд байна. Харин 56 хувь нь сул түвшинд байна.

Даалгаврын гүйцэтгэлийн түвшин ба нас, хүйсийн хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа алга байна. Харин сургуульд хамрагдалтын байдал ба утгын ой тогтоолтын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа ($r=.252^{**}$,

$p<0.01$) байгаа буюу оюутан залуучуудын мэдээллийг утгачлан тогтоох чадвар сул (M=2.4) түвшинд, Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан залуучуудын энэ чадвар маш сул (M=1.6) түвшинд байна.

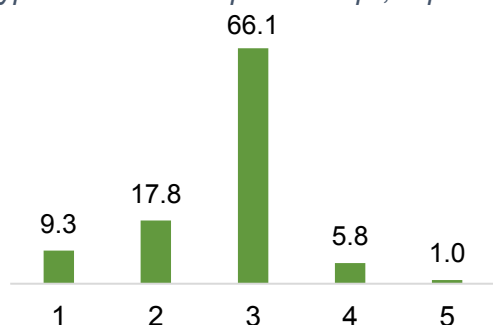
Сэтгэхүй

Залуучуудын сэтгэхүйн хөгжлийн онцлогийг хийсвэр сэтгэхүй, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлээр судаллаа.

Хийсвэр сэтгэхүй

Залуучуудын хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил нь дунд түвшинд байна ($M=2.7$).

Зураг 249. Хийсвэр сэтгэхүй, түвшнээр

Залуучуудын 73 хувь нь тэмдгийн системээр төлөөлөн юмсын дотоод харьцаа холбоог олох математик логик чадвар хангалттай сайн түвшинд байна.

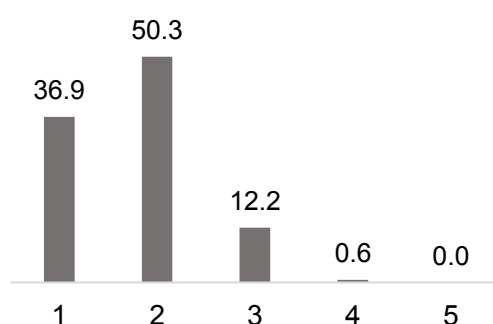
Нас, хүйс, сургуульд хамрагдалтын хувьд ач холбогдол бүхий ялгаа ажиглагдсангүй.

Сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл

Залуучуудын сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл

сул түвшинд байна ($M=1.8$).

Зураг 250. Харьцуулах үйлдэл, түвшнээр

Судалгаанд оролцогчид юмсыг дотоод харьцаа холбоо, шинж чанараар нь харьцуулах чадвар хангалтгүй байна.

Нас, хүйсийн хувьд ач холбогдол бүхий ялгаа алга байна.

Сургуульд хамрагдалт ба сэтгэхүйн харьцуулах үйлдлийн хувьд ач холбогдолтой ялгаа алга байгаа ($r=.250^{**}$,

$p<0.01$) буюу оюутнуудын сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл сул ($M=1.8$), сургуульд хамрагдаагүй залуучуудынх маш сул түвшинд байна ($M=1.3$).

Хэл ярианы хөгжлийн онцлог

Залуучуудын хэл ярианы хөгжлийн онцлогийг үг тайлбарлах, үг бүлэглэх, зураг хараад ярих чадвараар судаллаа.

Үг тайлбарлах чадвар

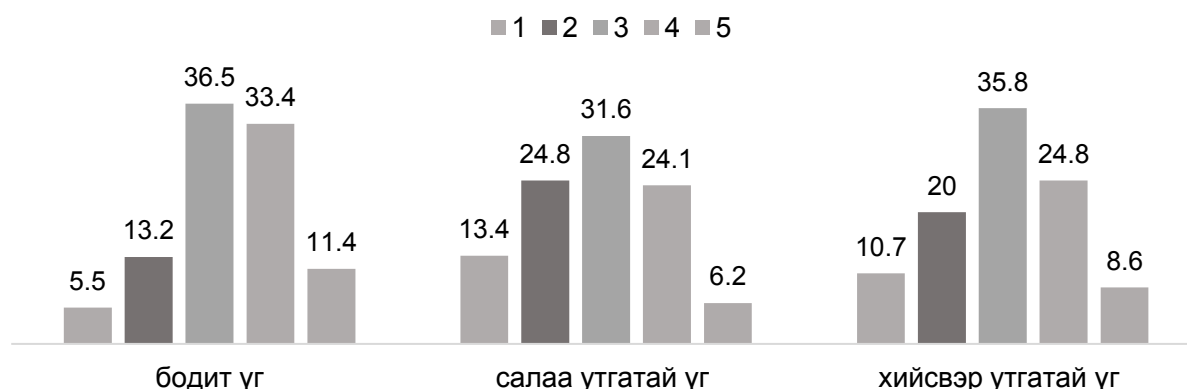
Үг тайлбарлах чадварыг бодит утгатай үг, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадварын хүрээнд судалсан.

Хүснэгт 337. 18-21 настай залуучуудын үг тайлбарлах чадварын статистик үзүүлэлтүүд

	Бодит үг	Салаа утгатай үг	Хийсвэр утгатай үг
Mean	3.26	2.85	3.0
Std. Dev.	1.1	1.1	1.1
Min	0	1	0
Max	5	5	5
Range	5	4	5

Залуучуудын бодит утгатай, салаа утгатай, хийсвэр утгатай үг тайлбарлах чадвар дунд түвшинд байна ($M=3.26$; 2.85 ; 3.0).

Зураг 251. Үг тайлбарлах чадварууд, түвшнээр

Залуучуудын 81 хувь нь бодит үгийг, 62 хувь нь салаа утгатай үгийг, 69 хувь нь хийсвэр утгатай үгийг хангалттай сайн түвшинд тайлбарласан байна.

Үг тайлбарлах чадвар нь нас, хүйсийн хувьд ач холбогдол бүхий ялгаа байхгүй байна. Сургуульд хамрагдалтын байдал ба салаа утгатай үг тайлбарлах чадварын хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаатай байна ($p < 0.01$). Оюутнуудын салаа утгатай үгийг тайлбарлах чадвар дунд түвшинд ($M=3.0$), сургуульд хамрагдаагүй залуучуудынх сул түвшинд байна ($M=2.3$).

Залуучууд үгийн утгыг гол шинжид нь тулгуурлан тайлбарлах чадвар хангалттай, ялангуяа, бодит үгийг тайлбарлах чадвар нь илүү байна.

Үг бүлэглэх

Үг бүлэглэх чадварыг бодит үг, тэмдэг нэр, салаа утгай үг, хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвараар судаллаа.

Хүснэгт 338. 18-21 настай залуучуудын үг бүлэглэх чадварын статистик үзүүлэлтүүд

	Бодит үг	Тэмдэг нэр	Нэрлэсэн үг	Салаа утгатай үг	Хийсвэр утгатай үг
Mean	4.0	2.7	3.6	2.7	3.0
Std. Dev.	1.1	1.2	1.4	1.3	1.3
Min	1	1	1	1	1
Max	5	5	5	5	5
Range	4	4	4	4	4

Бодит үг бүлэглэх нь өндөр ($M=4$), нэрлэсэн үг бүлэглэх нь дундаас дээгүүр ($M=3.6$), тэмдэг нэр, салаа утгатай үг бүлэглэх нь дундаас бага зэрэг доогуур ($M=2.7$), хийсвэр утгатай үг бүлэглэх нь дунд түвшинд байна ($M=3.0$).

Хүснэгт 339. Үг бүлэглэх чадвар, түвшнээр

	Бодит үг	Тэмдэг нэр	Нэрлэсэн үг	Салаа утгатай үг	Хийсвэр утгатай үг
Түвшин 1	8.0	24.0	12.8	28.2	18.8
Түвшин 2	1.3	18.9	9.8	16.5	17.5

Түвшин 3	10.6	33.1	16.3	24.0	25.8
Түвшин 4	46.6	14.9	28.3	22.8	23.9
Түвшин 5	33.6	9.1	32.8	8.5	14.1

Залуучуудын 91 хувь бодит үгийг, 57 хувь нь тэмдэг нэрийг, 77 хувь нь нэрлэсэн үгийг, 32 хувь нь салаа утгатай үгийг, 64 хувь нь хийсвэр утгатай үгийг хангалттай сайн түвшинд бүлэглэжээ.

Судалгаанд оролцсон залуучууд бодит юмсыг тэмдэглэсэн, нэрлэсэн үгсийн утгын нийтлэг шинжийг хүртэн тэдгээрийг ангилан бүлэглэх чадвар сайтай байна.

Харин тэмдэг нэр, салаа утгатай үгсийн нийтлэг шинжийг нь хүртэн, ангилан бүлэглэх чадвар дутагдалтай байна.

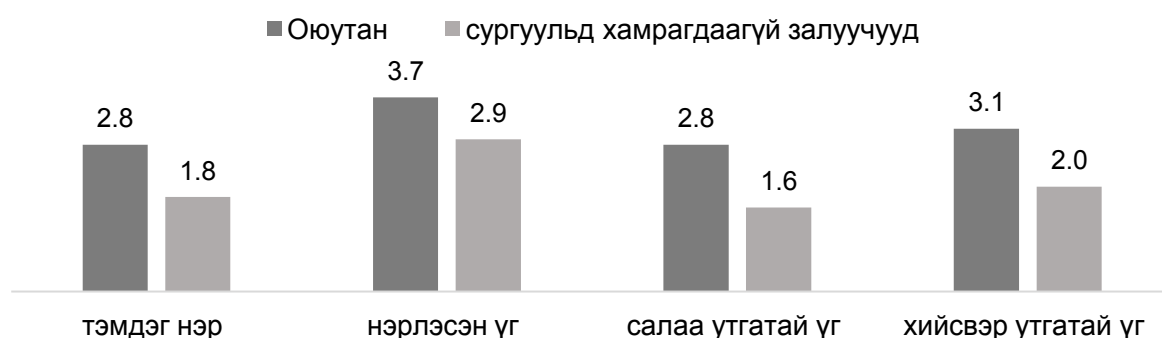
Үг бүлэглэх чадвар ба нас, хүйсийн хооронд ач холбогдолтой ялгаа алга байна.

Сургуульд хамрагдалт ба тэмдэг нэр, нэрлэсэн үг, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үгийг бүлэглэх чадварын хооронд ач холбогдолтой ялгаатай байна. ($p < 0.01$)

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
тэмдэг нэр	Between Groups	65.929	1	65.929	45.545	.000
	Within Groups	901.837	623	1.448		
	Total	967.766	624			
нэрлэсэн үг	Between Groups	44.502	1	44.502	24.772	.000
	Within Groups	1119.169	623	1.796		
	Total	1163.670	624			
салаа утгатай үг	Between Groups	93.007	1	93.007	57.889	.000
	Within Groups	999.325	622	1.607		
	Total	1092.332	623			
хийсвэр утгатай үг	Between Groups	78.206	1	78.206	48.680	.000
	Within Groups	999.274	622	1.607		
	Total	1077.481	623			

Зураг 252. Үг бүлэглэх чадвар, сургуульд хамрагдалтаар

Их, дээд сургуулийн оюутнуудын тэмдэг нэр, нэрлэсэн үг, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үгсийн гол нийтлэг шинжийг нь хүртэн ангилах чадвар сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд залуучуудаас өндөр байна.

Ярих чадвар

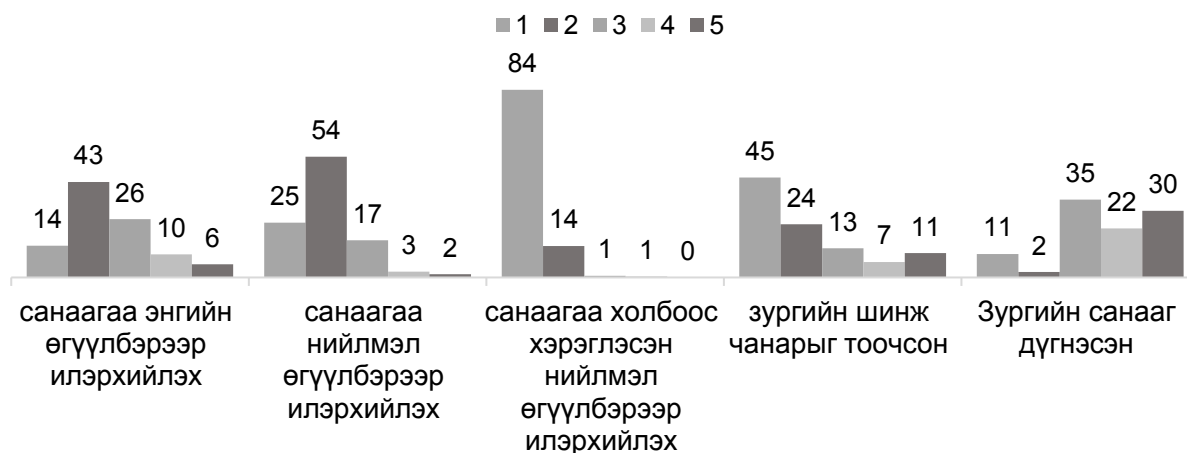
Залуучуудын ярих чадварыг зураг хараад ярих аргаар судлан санаагаа энгийн, нийлмэл, холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэр хэрэглэн илэрхийлэх, зурагт буй үйл явдал, гадаад шинжийг нь тоочиж илэрхийлэх, зургийн гол санааг дүгнэж илэрхийлэх чадваруудыг үзүүлэлт болгосон.

Хүснэгт 340. Ярих чадварын статистик үзүүлэлтүүд

	Санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх	Санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	Холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх	Зургийн гадаад шинжийг тоочсон	Зургийн гол санааг дүгнэсэн
Mean	2.5	2.0	1.2	2.1	3.6
Std. Dev.	1.0	0.8	0.4	1.3	1.2
Min	1	1	1	1	1
Max	5	5	5	5	5
Range	4	5	5	4	4

Санаагаа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх нь дундаас доогуур ($M=2.5$), санаагаа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх нь сул ($M=2.0$), санаагаа холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх нь сул ($M=1.2$), зураг дахь гадаад шинж, үйл явдлыг тоочих нь сул ($M=2.1$), зургийн гол санааг дүгнэж ярих нь дундаас дээгүүр түвшинд байна ($M=3.6$).

Зураг 253. 18-21 настай залуучуудын ярих чадвар, түвшнээр

Зорилготойгоор санаагаа илэрхийлэхдээ залуучуудын 43 хувь нь 1-2 энгийн өгүүлбэр, 26 хувь нь 3-4 хүртэлх энгийн өгүүлбэр хэрэглэсэн буюу нэг санааг нэг өгүүлбэрээр илэрхийлсэн, 54 хувь нь 1-2 хүртэлх нийлмэл өгүүлбэр, 17 хувь нь 3-4 хүртэлх нийлмэл хэрэглэсэн буюу нэг өгүүлбэрээр хэд хэдэн санааг илэрхийлсэн, 84 хувь нь огт учир шалтгааныг илэрхийлсэн холбоос бүхий нийлмэл өгүүлбэр хэрэглээгүй байна.

Залуучуудын 35.0 хувь нь зургийн гол санааг дүгнэсэн 1 өгүүлбэр, 52.0 хувь нь 2-4 хүртэлх өгүүлбэр хэрэглэсэн байна. Иймд тэд 4 хүртэлх өгүүлбэрээр дүгнэж санаагаа илэрхийлдэг байна.

Зургийн гол санааг дүгнэх чадвар ба сургуульд хамрагдалтын хооронд ач холбогдол бүхий ялгаагүй ч ($p < 0.01$) оюутан залуучуудын хувьд энэ чадвар нь дунджаас дээш түвшин ($M=3.7$)-д, харин Сургуульд хамрагдаагүй болон завсардсан залуучуудын хувьд дундаж түвшин ($M=3.0$)–д байна.

Залуучуудын орой унтдаг цаг ба анхаарлын хөгжил, утгын ой, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, үгийн төлөвшлийн хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа байна ($p < 0.011$).

21 цагаас хойш унтах тусам даалгаврын гүйцэтгэл бага зэрэг нэмэгдсэн үзүүлэлт ажиглагдаж байна.

Эхийн боловсролын түвшин ба ажигч чанар, сонорын ой, утгын ой тогтоолтын хооронд ач холбогдолтой ялгаа байна. Эхийн боловсролын түвшин нэмэгдэх тусам залуучуудын даалгаврын гүйцэтгэл сайжирсан дүр зураг харагдаж байна.

Дүгнэлт

- 18-21 насны залуучуудын танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлогийг ажигч чанар, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы чадваруудыг судалсан.
- Анхааралтай хүртэх чадвар буюу ажигч чанар дунд түвшинд буюу тэд богино хугацаанд юмсын ялгаатай, өвөрмөц онцогийг ажиглахдаа 10 гаруй онцлог ялгаанаас 5-7 хүртэлхийг ажигладаг нийтлэг онцлогтой байна.
- Оюутан ба сургуульд хамрагдаагүй залуучуудын ажигч чанар ялгаатай байна. Сургуульд хамрагдаагүй залуучуудын ажигч чанар сул түвшинд байна.
- Залуучуудын анхаарлын тогтворжилт, шилжилт сул байна. Тэд тодорхой хугацааны турш зорилго чиглэлтэйгээр анхаарлаа төвлөрүүлэн үйлдлийг гүйцэтгэх нь хангалтгүй байгаа нь тэдний бүтээлч чанар, сэтгэхүйн хурд сул байгаагийн илрэл юм. ($p < 0.01$)
- Залуучуудын богино хугацааны харааны ой дунд түвшинд байна. Тэд богино хугацаанд хараад 12 хүртэлх юмсаас 5-6 хүртэлх нэгжийг тогтоодог байна. Сургуульд хамрагдаагүй ба дээд сургуулийн оюутны ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин хоорондоо ялгаатай байна. ($p < 0.01$) Сургуульд хамрагдаагүй залуучуудынх сул түвшинд байна.
- Сонсоод мэдээллийг тогтоох нь дунд түвшинд байна. Тэд богино хугацаанд 10 үгээс 5-6 хүртэлхийг тогтоодог байна.
- Мэдээллийг утгачлан тогтоох нь сул түвшинд байна. Тэд мэдээллийг утгын логик холбоо хамаарал, учир шалтгаанд тогтоон сэргээн санах нь ерөнхийдөө хангалтгүй түвшинд байна. Сургуульд хамрагдаагүй хүүхэд залуучуудын маш сул түвшинд байна.
- Сургуульд хамрагдаагүй ба сургуулийн сурагчийн ой тогтоолтын хөгжлийн түвшин хоорондоо ялгаатай байна. ($p < 0.01$) Ой тогтоолтын хөгжилд зорилго, чиглэлтэй албан ёсны сургалтын үйл ажиллагаа чухлаар нөлөөлж байна.

- Залуучуудын юмсын дотоод харьцаа холбоог тэмдгийн системээр төлөөлөн сэтгэх хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил хэвийн дунд түвшинд байна. Хийсвэр сэтгэхүйн хөгжил нь нас, хүйс, сургуульд хамрагдалтын байдлаас шалтгаалахгүй байна.
- Залуучууд юмсыг дотоод харьцаа холбоо, шинж чанараар нь харьцуулан ялгаатай ба төсөөтэй шинжийг нь олох чадвар сул байна. Сургуульд хамрагдсан байдал нөлөөлж байна. ($p < 0.01$) Сургуульд хамрагдаагүй залуучуудынх маш сул байна.
- Залуучууд үгийн гол утгыг ойлгон тайлбарлах чадвар хэвийн дунд түвшинд байна. Албан ёсны сургалтын үйл ажиллагаа нь салаа утгатай үгийн эзэмшилтэд нөлөөлдөг байна. ($p < 0.01$) Оюутнуудын салаа утгатай үгийг тайлбарлах чадвар нь дунд, сургуульд хамрагдаагүй залуучуудын сул түвшинд байна.
- Залуучууд үгсийн нийтлэг шинж дээр тулгуурлан бүлэгт ангилах чадвар хэвийн дунд түвшинд байна. Сургуульд хамрагдаагүй залуучуудын тэмдэг нэр, салаа утгатай үг, хийсвэр утгатай үг бүлэглэх чадвар сул байна.
- Залуучууд зорилго чиглэлтэйгээр санаагаа илэрхийлэхдээ 4 хүртэлх өгүүлбэрээр гол санааг дүгнэж ярьдаг байна.
- Учир шалтгаан тоочсон холбоос, ба, бөгөөд, гэвч гэх мэт холбоос хэрэглэсэн нийлмэл өгүүлбэрийг бараг яриандаа хэрэглэдэггүй байна.

3.5.4. Нийгэмшлийн онцлог

Өөрийн ухамсар

Өөрийн ухамсрыг өөрийн үнэлэмж, өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөртөө итгэх итгэлийн хүрээнд судаллаа.

Хүснэгт 341. 18-21 настай залуучуудын өөрийн ухамсрын статистик үзүүлэлтүүд

	Mean	Std. Dev	Range	Min	Max
өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх	3.96	.605	3	2	5
өөрийн үнэлэмж	4.05	.668	4	1	5
өөртөө итгэх итгэл	4.03	.677	4	1	5

Судалгаанд хамрагдсан хүүхэд залуучуудын өөрийн ухамсрын хөгжил нь хангалттай түвшинд байна ($M=4.0$).

Залуучуудын өөрийн ухамсрын онцлог нь нас, хүйс, сургуульд хамрагдаж байгаа байдлаас хамаарахгүй байна.

Зан төлөв

Хүснэгт 342. 18-21 настай залуучуудын зан төлөвийн статистик үзүүлэлтүүд

	Mean	Std. Dev	Range	Min	Max
айдас	2.70	.864	4	1	5
анхааралтай зан	3.61	.664	4	1	5
идэвхтэй зан	4.06	.687	4	1	5
нийцтэй зан	4.07	.777	4	1	5

өөрийн зан төлөвийг удирдах	3.43	.673	3	2	5
сэтгэл гутрал	2.66	.817	4	1	5
сэтгэл санааны тогтвортой байдал	3.71	.605	4	1	5
ухамсартай зан	3.59	.634	3	2	5

Залуучуудын нийцтэй, идэвхтэй зан, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсартай зан төлөв өндөр байна. Өөрийн зан төлөвийг удирдах нь дундаас дээгүүр түвшинд байна. Харин айдас, сэтгэл гутрал дундаас доогуур түвшинд байна.

Харин зан төлөвт нь айдас, сэтгэл гутранги байдлын илрэл дунд зэрэг байна.

Зан төлөвийн онцлог нь нас, хүйс, сургуульд хамрагдаж байгаа байдлаас хамаарахгүй байна.

Хүснэгт 343. 18-21 настай хүүхэд, залуучуудын өөрийн ухамсрын корреляц хамаарал

		идэвхтэй зан	нийцтэй зан	өөрийн зан төлөвийг удирдах	сэтгэл гутрал	сэтгэл санааны тогтвортой байдал	ухамсартай зан
айдас	Pearson Correlation	1	.058	.008	.464**	-.048	-.069
	Sig. (2-tailed)	.154**	.000	.848	.000	.232	.086
анхааралтай зан	Pearson Correlation	.267**	.325**	.366**	-.011	.333**	.248**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.781	.000	.000
идэвхтэй зан	Pearson Correlation	1	.218**	.129**	.159**	.280**	.203**
	Sig. (2-tailed)		.000	.001	.000	.000	.000
нийцтэй зан	Pearson Correlation	.218**	1	.308**	.023	.362**	.249**
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.573	.000	.000
өөрийн зан төлөвийг удирдах	Pearson Correlation	.129**	.308**	1	.023	.223**	.174**
	Sig. (2-tailed)	.001	.000		.569	.000	.000
сэтгэл гутрал	Pearson Correlation	.159**	.023	.023	1	-.032	-.002
	Sig. (2-tailed)	.000	.573	.569		.425	.952
сэтгэл санааны тогтвортой байдал	Pearson Correlation	.280**	.362**	.223**	-.032	1	.299**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.425		.000

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Айдастай зан төлөв ба сэтгэл гутрал нь харилцан бие биедээ нөлөөлдөг байна. ($r = .464^{**}$) Анхааралтай зан ба идэвхтэй, нийцтэй, өөрийн зан төлөвийг удирдах, сэтгэл санааны тогтвортой байдал, ухамсартай хариуцлагатай зан төлөвүүд хоорондоо харилцан хамааралтай байна.

Энэгшилт

Энэгшилтийг эцэг эх ба хүүхдийн итгэлцэл, эцэг эх, хүүхдийн харилцаа, эцэг эх ба хүүхдийн хөндийрөл гэдгээр судлав.

Хүснэгт 344. 18-21 настай залуучуудын эзэнгшилтийн статистик үзүүлэлтүүд

	Mean	Std. Dev	Min	Max	Range
эцэг эх хүүхэд хоорондын итгэлцэл	4.17	.727	1	5	4
эцэг эх хүүхэд хоорондын харилцаа	3.63	.889	1	5	4
эцэг эх хүүхэд хоорондын хөндийрөл	2.28	1.042	1	5	4

Эцэг эх ба хүүхэд хоорондын итгэлцэл болон харилцаа өндөр байна (M=4.17; 3.63).

Нас, хүйс, сургуульд хамрагдалтын байдал нөлөөлөөгүй байна.

Сэтгэлийн хөдөлгөөн

Залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжлийг бусдын болон өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвараар судаллаа.

Хүснэгт 345. 18-21 настай залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөний статистик үзүүлэлтүүд

	Mean	Std. Dev	Min	Max	Range
бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	3.70	.750	2	5	3
өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	3.71	.735	2	5	3
өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах	3.49	.784	1	5	4

Бусдын болон өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар өндөр, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах чадвар дунджаас дээгүүр байна.

Хүснэгт 346. 18-21 настай залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөний чадваруудын корреляц хамаарал

	Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг удирдах
Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	Pearson Correlation .317** Sig. (2-tailed) .000	.322** .000
Өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох	Pearson Correlation .173** Sig. (2-tailed) .000	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Судалгаанд хамрагдсан залуучуудын сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварууд нь харилцан хамааралтай байна.

Харилцаа

Харилцааны хөгжил нь бусадтай хамтрах, харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах чадвар өндөр, нээлттэй идэвхтэй харилцаа дунджаас дээгүүр түвшинд байна.

Хүснэгт 347. 18-21 настай залуучуудын харилцааны статистик үзүүлэлтүүд

	Mean	Std. Dev	Min	Max	Range
бусадтай хамтрах	4.1	.705	1	5	4
нээлттэй идэвхтэй харилцаа	3.5	.704	1	5	4
харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох	3.9	.689	1	5	4

Нас, хүйс, сургууль хамрагдалтын хувьд ач холбогдол бүхий ялгаа алга байна.

Хүснэгт 348. 18-21 настай залуучуудын харилцааны чадваруудын корреляц хамаарал

		Бусадтай хамтрах	Нээлттэй идэвхтэй харилцаа	Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох
Бусадтай хамтрах	Pearson Correlation	1	.350**	.403**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000
Нээлттэй, идэвхтэй харилцаа	Pearson Correlation	.350**	1	.347**
	Sig. (2-tailed)	.000		.000
Харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгох	Pearson Correlation	.403**	.347**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Харилцааны чадвар нь хоорондоо харилцан хамааралтай байна.

Дасан зохицол

Залуучуудын дасан зохицлыг бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, гадаад хяналттай зан төлөв, дотоод хяналттай зан төлөвийн хүрээнд судаллаа.

Хүснэгт 349. 18-21 настай залуучуудын дасан зохицлын статистик үзүүлэлтүүд

	Mean	Std. Dev	Min	Max	Range
Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх	4.1	.705	1	5	4
Гадаад хяналт	3.5	.704	1	5	4
Дотоод хяналт	3.9	.689	1	5	4

Бусдыг хүлээн зөвшөөрөх зан төлөв ба дотоод хяналттай зан төлөв нь өндөр, гадаад хяналттай зан төлөв нь дунд түвшинд байна.

Дасан зохицох чадвар нь нас, хүйс, сургуульд хамрагдалтын байдлаас хамаарахгүй байна.

Үнэт зүйл

Үнэт зүйлийн төлөвшлийг амжилт, аюулгүй-хамгаалалттай байдал, бусдын зүгээс хүндэтгэл хүлээх, бие даасан-хамааралгүй байх, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, зугаатай байх, хэм хэмжээг дагах, үл ялгаварласан шударга хандлага, уламжлал-ёс заншил гэсэн хүрээнд судалсан.

	Mean	Std. Dev	Min	Max	Range
амжилт	4.45	1.028	1	5	4
аюулгүй хамгаалалттай байдал	4.68	.809	1	5	4
бусдаар хүндүүлэх	4.49	.901	1	5	4
бусдаас хамааралгүй байх	4.53	.820	1	5	4
бусдад хүндэтгэлтэй хандах	4.65	.818	1	5	4
зугаатай байх	4.40	1.068	1	5	4
нийцтэй зөрчилгүй зан	4.51	.923	1	5	4
үл ялгаварласан шударга хандлага	4.45	1.003	1	5	4
уламжлал-ёс заншил	4.68	.878	1	5	4

Аюулгүй хамгаалалттай байдал, уламжлал ёс заншил, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, бусдаас хамааралгүй байх, нийцтэй зөрчилгүй занг маш чухалд үзсэн байна.

Амжилт, зугаатай байх, үл ялгаварласан шударга харилцааг чухалд тооцжээ.

Харин нас, хүйс, сургуульд хамрагдсан байдал ба үнэт зүйлсийн хооронд статистик ач холбогдолтой ялгаа алга байна.

Үнэт зүйлс хоорондын харилцан хамаарлыг авч үзье.

Аюулгүй хамгаалалттай байдал ба бусдад хүндэтгэлтэй хандах ($r=.729^{**}$), уламжлал ($r=.709^{**}$) гэсэн үнэт зүйлсийн хоорондын хамаарлын хүч дундаас дээгүүр байна.

Бусдад хүндэтгэлтэй хандах ба уламжлал хоорондоо дундаас дээгүүр хүчтэй хамааралтай ($r=.695^{**}$), нийцтэй зөрчилгүй зан ба уламжлал хоорондоо дундаас дээгүүр хүчтэй хамааралтай байна ($r=.697^{**}$).

Амжилт ба аюулгүй хамгаалалттай байдал нь хоорондоо дунд зэргийн хүчтэй хамааралтай ($r=.515^{**}$), аюулгүй хамгаалалтгүй байдал нь бусдаар хүндлүүлэх ($r=.558$), бусдаас хамааралгүй бие даасан байх ($r=.637^{**}$), нийцтэй зөрчилгүй зан ($r=.673^{**}$), бусдыг үл ялгаварласан шударга харилцааны ($r=.556^{**}$) үнэт зүйлстэй дунд зэргийн хүчтэй хамааралтай байна .

Бусдаар хүндлүүлэх үнэт зүйл нь бусдаас хамааралгүй бие даасан байх ($r=.509^{**}$), бусдад хүндэтгэлтэй хандах ($r=.660^{**}$), нийцтэй-зөрчилгүй зан ($r=.551^{**}$), уламжлал ($r=.587$) гэсэн үнэт зүйлстэй дунд зэргийн хүчтэй хамааралтай байна. Үнэт зүйлсийн хөгжил нь харилцан хамааралтай байна (Хавсралт).

Нийгмийн хэм хэмжээ

Нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадварыг албан ёсны дүрэм журмыг дагах, ёс суртахууны хэм хэмжээг дагах, олон нийтийн газар хэм хэмжээг дагах хүрээнд судалсан.

Хүснэгт 351. 18-21 настай залуучуудын нийгмийн хэм хэмжээний статистик үзүүлэлтүүд

	Mean	Std. Dev	Min	Max	Range
дүрэм, журам	3.08	1.737	1	5	4
зан төлөв, ёс суртахууны хэм хэмжээ	2.91	1.668	1	5	4
олон нийтийн газар хэм хэмжээг баримтлах	3.00	1.776	1	5	4

Залуучуудын нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадвар стандарт хазайлт өндөр байгаа жигд бус байна.

Залуучуудын 30 гаруй хувь нь хэм хэмжээг баримтлах нь маш сул бол мөн 30 гаруй хувь нь маш сайн байна. Хэм хэмжээг баримтлах чадвар нь нас, хүйс, сургууль хамрагдалтаас хамаарахгүй байна.

Нийгэмшлийн хамаарлын шинжилгээ

Спортын төрлөөр хичээллэдэг залуучуудын анхааралтай зан нь хичээллэдэггүй залуучуудынхаас сайн ($r=0.120^{**}$, $p<0.01$) байна.

Эхийн эзэмшсэн боловсрол, өрхийн орлого өндөр байх тусам залуучуудын сэтгэл гутрал багасч байна ($r=-0.109^{**}$, $r=-0.119^{**}$, $p<0.01$).

Мөн өрхийн орлого нь гадаад хяналт ($r=-0.127^{**}$, $p<0.01$), нээлттэй идэвхтэй харилцаа ($r=0.130^{**}$, $p<0.01$)-тай холбоотой байна

Өрхийн орлого нэмэгдэхэд эцэг эх, хүүхдийн хөндийрөл нэмэгдэж буй дүр зураг байна ($r=0.144^{**}$, $p<0.01$).

Эрүүл мэндийн байдал сайн байх нь залуучуудын өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх байдал ($r=0.137^{**}$, $p<0.05$), өөртөө итгэлтэй зан ($r=0.143$, $p<0.05$), анхааралтай зан ($r=0.136^{**}$, $p<0.01$) болон бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар ($r=0.134^{**}$, $p<0.01$)-т эерэгээр нөлөөлжээ. Мөн эрүүл мэндийн байдал нь айдастай сөрөг хамааралтай ($r=-0.136^{**}$, $p<0.01$) байна.

Дүгнэлт

- 18-21 насны залуучуудын өөрийн хүчинд итгэх, өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, өөрийн үнэлгээ нь сайн байна. Иймд тэд өөрийн үйлдэл бүрт эерэг байдлаар хандаж, бэрхшээлийг тайвнаар хүлээж авах чадвартай, өөрийн зан чанар, онцлогтой зөрчилдөөд байддаггүй, амьдралын баяр баясгалантай байдлаа хадгалж чаддаг.
- Бие хүний онцогийн хувьд, хэм хэмжээг баримтлах, бусадтай хэвийн нийцтэй харилцаатай, хийж буй ажил үйлдээ хариуцлагатай ханддаг, идэвх урам зориг сайтай. Найз нөхөд, гэр бүлийнхэндээ анхаарал халамж тавьж чаддаг, харилцааны үед бусдыг сонсдог, бусдын бодол санаа, үйл ажиллагаанд эерэгээр ханддаг, нөхөрсөг зан төлөвтэй, сэтгэл санааны тогтвортой зан төлөв хэвийн сайн байна.

- Хүүхэд, залуучуудын эцэг эхтэйгээ харилцах харилцаа хэвийн сайн. Эцэг эхдээ итгэх итгэл өндөр.
- Сэтгэлийн хөдөлгөөний хувьд, өөрийн болон бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнөө удирдах сайн түвшинд байна.
- Сэтгэлийн хөдөлгөөний ерөнхий онцлог нь өөрийн эерэг сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөн, түүний учир шалтгааныг танин мэдэх, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө илэрхийлэх нь сайн. Хүний гадаад төрх байдлыг хараад тэдний сэтгэлийн хөдөлгөөн, учир шалтгааныг таних чадвар сайн, Эерэг сэтгэлийн хөдөлгөөнөө хадгалах, сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөнөө хянан зохицуулах чадвартай, нөхцөл байдалд зохицуулан сэтгэлийн хөдөлгөөний илрэлийг гаргаж чаддаг.
- Харилцааны хөгжлийн хувьд, бусадтай хамтрах, харилцааны үед бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах нь сайн түвшинд байна. Бусадтай нээлттэй идэвхтэй харилцах нь дундаас дээгүүр түвшинд байна.
- Бусадтай хамтарч ажиллах, бусдад дэмжлэг үзүүлэх, бусадтай мэдлэг, туршлагаа солилцох нь сайн. Харилцаанд хариуцлагатай ханддаг. Бусдаас мэдээлэл, дэмжлэг хүсэх, өөрийгөө илэрхийлэхдээ сайн, нийгмийн идэвхтэй, олон нийтийн үйл ажиллагаа, өөрийгөө хөгжүүлэхэд цаг гаргаж чаддаг, бусдын таагүй харилцааны эсрэг байр сууриа илэрхийлж хариу үйлдэл үзүүлэх чадвартай. Харин харилцааны үед хүмүүсийн сэтгэл санааны байдал, жаргал зовлонг нь хуваалцаж харилцдаг.
- Дасан зохицох чадварын хувьд, 18-21 настай залуучууд бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар сайтай, дотоод хяналттай зан төлөв сайн байна.
- Залуучууд бусдын бодол санаа, үйл ажиллагаанд эерэгээр хандан хүлээн зөвшөөрдөг. Зан төлөв, үйл ажиллагаанд нь өөрийн ухамсарт зохицуулалт байхаас гадна зарим тохиолдолд хөндлөнгийн шаардлага, хяналт хэрэгтэй байдаг.
- Үнэт зүйлийн төлөвшил нь эерэг сайн байна. Тэд аюулгүй хамгаалалттай байдал, уламжлал ёс заншил, бусдад хүндэтгэлтэй хандах, бусдаас хамааралгүй байх, нийцтэй зөрчилгүй занг маш чухалд үзсэн байна. Амжилт, зугаатай байх, үл ялгаварласан шударга харилцааг чухалд тооцжээ.
- Аюулгүй хамгаалалттай орчинд амьдрах, уламжлалт ёс заншлаа дээдлэх, бусдыг хүндэтгэн харилцах, асуудлыг бие даан шийдвэрлэх, гүйцэтгэх, бусадтай нийцтэй байх нь зан төлөв, үйл ажиллагааных нь баримжаалал болдог байна.
- Хүнийг харилцаандаа ялгаварлан шударга бус харилцах нь буруу гэсэн итгэл үнэмшилтэй. Бусадтай тэгш шударга, хүндэтгэлтэй харилцах чадвартай. Зугаатай цэнгэлтэй байх нь тэдний хувьд чухал.
- Амжилтанд тэмүүлэн хүчин чармайлт тавих, бусдаар хүндлүүлэхийг чухалд тооцдог.
- Залуучуудын нийгмийн хэм хэмжээг дагах чадвар нь дунд түвшинд, жигд бус байна. Иймд тэдний энэ чадварыг нэлээд анхаарах нь чухал юм.

3.5.5. Бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хамаарлтын шинжилгээ

Спортоор хичээллэдэг байдал

Спортын төрлөөр хичээллэдэг залуучуудын анхааралтай зан нь хичээллэдэггүй залуучуудынхаас сайн ($r=0.120^{**}$, $p<0.01$) байна. Спортын төрлөөр хичээллэх нь тэдний харилцааны үед бусдад анхаарал, халамжтай хандах чадварт эерэгээр нөлөөлдөг талтай байна.

Эцэг эхийн боловсролын түвшин

Эхийн эзэмшсэн боловсрол, өрхийн орлого өндөр байх тусам залуучуудын сэтгэл гутрал багасч байна ($r=-0.109^{**}$, $r=-0.119^{**}$, $p<0.01$). Эх нь боловсролтой, амьжиргааны түвшин сайн байх нь залуучуудын сэтгэлийн түгшүүрийг даван туулах чадвар, амьдралын баяр баясгалантай байдлаа хадгалах чадварт эерэгээр нөлөөлдөг байна.

Өрхийн орлого

- Өрхийн орлого нь гадаад хяналт ($r=-0.127^{**}$, $p<0.01$), нээлттэй идэвхтэй харилцаа ($r=0.130^{**}$, $p<0.01$)-тай холбоотой байна. Залуучуудын амьжиргааны түвшин сайн байх нь тэд бие даасан, хариуцлагатай байх, бусадтай нээлттэй идэвхтэй харилцах чадварт эерэгээр нөлөөлдөг байна.
- Мөн нөгөө талаас өрхийн орлого нэмэгдэхэд эцэг эх, хүүхдийн хөндийрөл нэмэгдэж буй дүр зураг байна ($r=0.144^{**}$, $p<0.01$).

Эрүүл мэнд

- Эрүүл мэндийн байдал сайн байх нь залуучуудын өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх байдал ($r=0.137^{**}$, $p<0.05$), өөртөө итгэлтэй зан ($r=0.143$, $p<0.05$), анхааралтай зан ($r=0.136^{**}$, $p<0.01$) болон бусдыг хүлээн зөвшөөрөх чадвар ($r=0.134^{**}$, $p<0.01$)-т эерэгээр нөлөөлжээ. Мөн эрүүл мэндийн байдал нь айдастай сөрөг хамааралтай ($r=-0.136^{**}$, $p<0.01$) байна.
- Залуучуудын эрүүл мэндийн талаарх өөрийн үнэлгээ эерэг байх тусам өөрийгөө байгаагаар нь хүлээн зөвшөөрдөг, өөртөө итгэлтэй, бусдад анхааралтай хандах, бусдыг байгаагаар нь хүлээн зөвшөөрч харилцах чадвар нь эерэг байдаг байна.

3.5.6. Ерөнхий дүгнэлт

Бие бялдарын хөгжлийн онцлог:

- 18-21 насны залуучуудын биеийн өндөр, жингийн үзүүлэлт эрэгтэй нь илүү, 21 насанд эрэгтэйн биеийн өндөр, цээжний тойрог нэмэгддэг байна.
- Эмэгтэйн уян хатан чанар эрэгтэйгээсээ илүү байна.
- Эрэгтэйн биеийн өндөр, биеийн жин, хурд, авхаалж самбаа, хүч, байрнаас уртад харайх, уушгины амьсгал гаргах хурдын үзүүлэлт эмэгтэйгээс өндөр байна.

- Эрэгтэйн нас нэмэгдэхэд тэсвэрт чанар аажимдаа буурч байна.
- Бие бялдрын хөгжлийн үзүүлэлтүүд нь хоорондоо харилцан хамааралтай цогц шинжтэй байна.
- Хөдөө амьдардаг залуучууд хотын залуучуудтай харьцуулахад хурдтай, авхаалж самбаатай байна. Энэ нь амьдралын хэв маягтай холбоотой байж болно.
- Өөрсдийгөө эрүүл гэж үзсэн залуучуудын биеийн өндрийн үзүүлэлт, гар дээр сунналт, байрнаас уртад харайх нь илүү өндөр байна.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлог:

- 18-21 насны залуучуудын танин мэдэхүйн хөгжлийн онцлогийг ажигч чанар, анхаарал, ой тогтоолт, сэтгэхүй, хэл ярианы чадваруудыг судалсан.
- Анхааралтай хүртэх чадвар буюу ажигч чанар хэвийн түвшинд байна. 10 гаруй онцлог ялгаанаас 5-7 хүртэлхийг ажигладаг нийтлэг онцлогтой байна.
- Залуучуудын анхаарлын тогтворжилт, шилжилт сул байна. Тэд богино хугацаанд зорилго чиглэлтэйгээр анхаарлаа төвлөрүүлэн бүтээлчээр ажиллах чадвар хангалтгүй, богино хугацаанд нэг зүйлээс нөгөө зүйлд анхаарлаа хандуулан ялгаатай үйлдлийг гүйцэтгэх сэтгэхүйн хурд хангалтгүй байна.
- Залуучууд богино хугацаанд хараад болон сонсоод мэдээллийг тогтоох нь хэвийн байна. Тэд богино хугацаанд хараад 10-12 хүртэлх мэдээллээс 5-6 хүртэлх нэгжийг тогтоодог байна.
- Мэдээллийг утгын логик холбоо хамаарал, учир шалтгаанд тогтоон сэргээн санах нь ерөнхийдөө хангалтгүй түвшинд байна.
- Залуучуудын юмсын дотоод харьцаа холбоог тэмдгийн системээр төлөөлөн сэтгэх математик сэтгэхүйн хөгжил хэвийн байна.
- Залуучууд юмсыг дотоод харьцаа холбоо, шинж чанараар нь харьцуулан ялгаатай ба төсөөтэй шинжийг нь олох сэтгэхүйн харьцуулах чадвар сул байна.
- Залуучуудын ухагдахууны төлөвшил хэвийн байна. Зорилготойгоор санаа бодлоо илэрхийлэхдээ 1-3 хүртэлх өгүүлбэрээр гол утга санааг дүгнэж илэрхийлэх хандлагатай байна. Учир шалтгааныг тоочсон үгс болон “ба”, “бөгөөд”, “гэвч” гэх мэт холбоосуудыг хэрэглэхгүй байна.
- Залуучуудын танин мэдэхүйн хөгжилд тэдний өмнө нь ерөнхий боловсролын сургуульд хамрагдаж байсан эсэх нь нэлээд нөлөөлж байна. Тэдний ажигч чанар, ой тогтоолт, сэтгэхүйн харьцуулах үйлдэл, ухагдахууны төлөвшилд нөлөөлсөн байна.

Нийгэмшлийн онцлог:

- Залуучуудын нийгэмшил эерэг байна.
- Залуучуудын өөртөө хандах хандлага нь эерэг, өөртөө итгэлтэй зан төлөвтэй.
- Бусадтай нийцтэй, хариуцлагатай, идэвхтэй, нөхөрсөг, хэм хэмжээг баримтлах чадвар сайн, сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил сайн, эцэг эхтэйгээ ойр дотно харилцах, бусадтай хамтарч ажиллах чадвартай, зан төлөвөө хянан зохицуулах чадвартай.
- Үнэт зүйлийн төлөвшил нь эерэг байна.

- Албан ёсны дүрэм журам, олон нийтийн дундах хэм хэмжээ, ёс суртахууны хэмжээг баримтлах нь харилцан адилгүй. Зарим нь маш сайн баримталдаг байхад, зарим нь баримтлахыг огт чухалд үздэггүй тал ажиглагдаж байна.
- 18-21 настай залуучууд спортоор хичээллэхийг амьдралын хэв маяг болгох нь тэд бусадтай нөхөрсөг, нээлттэй, анхааралтай харилцах чадварт дэмжих хүчин зүйл болох боломжтой.
- 18-21 насны залуучууд эцэг, эхтэйгээ дотно хүндэтгэлтэй харилцаатай байх нь нийгэмшлийн хөгжилд чухал дэмжих хүчин зүйл болдог байна. Ялангуяа, ээжтэйгээ ойр дотно, нээлттэй харилцаатай байснаар сэтгэлийн түшгүүр, стресст автагдах нь бага байдаг.

ДӨРӨВДҮГЭЭР ХЭСЭГ. САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

4.1. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын бие бялдрын хөгжлийг дэмжих

6-10 настай хүүхдүүд

Биеийн тамирын хичээлийн сургалтын хөтөлбөр нь хүүхдийн хөдөлгөөний эвслийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн энгийн дасгал, хөдөлгөөн байхаас гадна хүүхдийн зөв хурдан гүйх чадварыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн гүйх тоглоом жишээ нь, 60 м хүртэл зайд уралдаж болон хөөцөлдөж гүйх тоглоом, гүйх дасгалыг агуулах, дасгал нь аль болох олон төрлийн байх нь хүүхдийн хүчний хөгжилд нөлөөлөх ач холбогдолтой.

Хүүхдүүд нарийн төвөгтэй хөдөлгөөнийг амархан сурч эзэмшхэд дөхөмтэй арга нь тоглоомын арга учраас бага ангийн сургалтын ном, хэрэглэгдэхүүнд тусгах.

Хүүхдийн өдөр тутмын амьдралын хэв маяг нь хүүхдийн бие бялдрын өсөлт хөгжилтөд чухлаар нөлөөлдөг тул тэдний бие бялдрын хөгжилд эцэг эхчүүдийн гүйцэтгэх үүрэг их юм.

Энэ насны хүүхдүүдийн биеийн өсөлт хөгжилтөд хоол тэжээлийн чанар чухлаар нөлөөлдөг тул хүүхдийг чанартай, зохих хэмжээний амин дэм, илчлэг чанарыг хангасан хоол өгөх, ялангуяа, хүүхэд өглөөний цай тогтмол ууж хэвшүүлэх.

Хүүхдийг сургуулиас зохион байгуулж буй спортын тэмцээн уралдаан, өдөрлөгт тогтмол оролцохыг нь хөхиүлэн дэмжих. Энэ нь тэдний биеийн өсөлт хөгжилтөд эерэгээр нөлөөлөхөөс гадна хүүхэд өөрийн үйлдэл хөдөлгөөнөө зохицуулах чадвар, нөхөрсөг, хамтач, тэвчээртэй, сахилга баттай зан гэх мэт эерэг нийгэмшлийг бий болгоход түлхэц болно.

Хүүхдийн биеийн тамирын хичээлд оролцох оролцоог нь хангах, түүнд ач холбогдол өгөх, биеийн тамирын дасгал хөдөлгөөнийг гэрт нь бэхжүүлэхэд анхаарах

Сургуулийн бага насанд хүүхэд том булчингийн хөгжил, авхаалж самбаа, хөдөлгөөний эвсэлд эерэг нөлөө үзүүлэхүйц спортын төрөл болох бассейн, цана, тэшүүр гэх мэт спортоор хичээллүүлэх.

11-14 настай хүүхдүүд

Хичээлийн хөтөлбөр, ном хэрэглэгдэхүүн нь спортын төрөл болох цана, тэшүүр, сагсан бөмбөг, гар бөмбөг, усан спортын төрөл, түүний арга зүйг агуулах.

Хүүхдийг сонирхлын дагуу спортын секц дугуйланд тогтмол явуулах, энэ нь тэдний биеийн өсөлт хөгжилтөд эерэгээр нөлөөлөхөөс гадна хүүхэд өөрийн үйлдэл хөдөлгөөнөө зохицуулах чадвар, нөхөрсөг, хамтач, тэвчээртэй, сахилга баттай зан гэх мэт эерэг нийгэмшлийг бий болгоход түлхэц болно.

Хүүхдийн уян хатан чанарыг хөгжүүлэх сунгалтын дасгал хийлгэх, бүжгийн дугуйлан явуулах, энэ нь уян хатан чанарыг хөгжүүлэхээс гадна өөрийн биеийг мэдэрч сурахад ач холбогдолтой.

Энэ насны хүүхдүүдийн биеийн өсөлт хөгжилтөд хоол тэжээлийн чанар чухлаар нөлөөлдөг тул хүүхдийг чанартай, зохих хэмжээний амин дэм, илчлэг чанарыг хангасан хоол өгөх, ялангуяа, хүүхэд өглөөний цай тогтмол ууж хэвшүүлэх.

Хүүхдийн биеийн тамирын хичээлд оролцох оролцоог нь хангах, түүнд ач холбогдол өгөх, биеийн тамирын дасгал хөдөлгөөнийг гэрт нь бэхжүүлэхэд анхаарах.

Хүүхдийн гар, нурууны хүчийг тусгайлан хөгжүүлэх шаардлагагүй боловч хүүхдийн биеийн жингийн 15 хувиас хэтрэхгүй ачааг хүүхдээр өргүүлж байх нь тэдний булчингийн хөгжилд эерэгээр нөлөөлнө.

Хүүхдийг тогтсон цагт унтуулж сургах, аль болох 20-21 цагийн хооронд унтуулж хэвшүүлэх нь зүйтэй юм.

Бөмбөг, дээсээс гадна, хүүхдийн бие бялдрын хөгжлийн эв дүй, уян хатан чанарыг хөгжүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай дэвсгэр, гудас, хөгжим гэх мэт техник хэрэгслээр хангах, тэдгээрийг хичээлд бүрэн ашиглахад хяналт тавьж ажиллах

Хүүхдийн эвсэл дүйг хөгжүүлэхэд гэнэт хөдөлгөөний нөхцөл өөрчлөгддөг дасгал хийлгэх шаардлагатай. Дунд ангийн сурагчдад хамгийн тохиромжтой хэрэглүүр бол хөдөлгөөнт тоглоом болон янз бүрийн буухиа уралдуунууд юм. Учир нь тоглоомын арга нь хүүхдүүд нарийн төвөгтэй хөдөлгөөнийг амархан сурч эзэмшэхэд дөхөмтэй юм. Хөдөлгөөнт тоглоом нь эвсэл дүйг хөгжүүлэх дасгал хөдөлгөөнийг янз бүрээр төрөлжүүлж хийхэд тустай. Хөдөлгөөнт тоглоомын явцад хүүхдүүд ямар нөхцөлтэй тулахыг мэдэхгүйгээр тасралтгүйгээр нэг хөдөлгөөнөөс нөгөөд шилжих, тоглож буй үе тэнгийн найзуудынхаа үйлдэлтэй уялдан сэтгэх, хөдөлгөөний хүнд нарийн асуудлыг цаг алдалгүй шийдвэрлэх боломжтой байдаг.

Дунд ангийн хүүхдийн хөдөлгөөний эв дүй, авхаалж самбааг хөгжүүлэх зорилготой хөдөлгөөний нөхцөл байдал гэнэт өөрчлөгддөг дасгал хөдөлгөөн, насанд нь тохирсон буухиа уралдаан бүхий тоглоом дасгал, аэробикийн дасгал, ерөнхий тэсвэрийг хөгжүүлэх 500м-800м-ийн гүйлт зэргийг тусгах нь зүйтэй.

15-17 настай хүүхдүүд

Хүүхэд, залуучуудын спортоор хичээллэх боломжийг илүү нээж өгөх нь тэдний бие бялдрын хөгжлийг нэмэгдүүлэх чухал хүчин зүйл байна.

Хүүхэд, залуучуудыг албан ёсны боловсролын тогтолцооны гадна байхаас урьдчилан сэргийлэх нь тэдний бие бялдрын хөгжилд эерэгээр нөлөөлдөг байна.

Гэр бүлийн өрхийн орлого буюу амьжиргааны түвшинг сайжруулах нь хүүхэд, залуучуудын бие бялдрын хөгжилд нөлөөлөх боломжтой юм. Ялангуяа эцэг ажилтай байх нь чухал юм.

Хүүхэд, залуучуудын хурд, тэсвэрийн чанарыг хөгжүүлэхэд зорилготой хандах нь зүйтэй.

Бүрэн дунд боловсролын сургалтын хөтөлбөрт хүүхдүүдийн хүч, тэсвэрт чанарыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн хичээлийн хөтөлбөр болох холын зайн гүйлт, фитнесс, дугуйн спорт, цана, тэшүүр болон усан спортыг тусгах.

Бие бялдрын хөгжил төлөвшилд нь эцэг эхчүүд үлгэр дуурайлтай байх.

Биеийн тамирын хичээлээр хүүхдэд зөв бөгөөд хурдан гүйх чадварт анхаарч, гүйх тоглоом, 100 м хүртэл зайд уралдаж гүйх дасгалыг өргөн ашиглах.

15 - 16 насны хүүхдүүдэд (эстэфет) буухиа уралдааны хэлбэрээр биеийн тамирын хичээл дээр хийлгэвэл хүүхдийн хурдны хөгжилд тустай.

Биеийн тамирын хичээл дээр хийх биеийн ерөнхий хөгжлийн дасгалууд хүүхдийн сурагчдын хөгжилд нөлөөлөх учраас аль болох олон төрлийн дасгалыг сонгож ашиглах.

18-21 настай залуучууд

Залуучуудад амьдралын зөв хэв маягийг төлөвшүүлэх олон талт үйл ажиллагааг явуулах.

18-21 настай залуучууд фитнесс, аэробек, усан спортоор хичээллдэг байх, биеийн тамирын хичээлд тогтмол идэвхтэй оролцох

Биеийн тамирын олон төрлийн дасгал хөдөлгөөн, бүжгийн хэмнэлд хөдөлгөөн хийх чадвартай болох, ялангуяа бүжгийн спортоор хичээллэх.

Сургууль дээр олон төрлийн спортын уралдаан тэмцээнийг тогтмол зохион байгуулах.

Залуучуудад амьдралын зөв хэв маягийг төлөвшүүлэх олон талт үйл ажиллагааг зорилго төлөвлөгөөтэйгээр явуулдаг байх

4.2. 6-21 настай хүүхэд, залуучуудын танин мэдэхүй-хэл ярианы хөгжлийг дэмжих

6-10 настай хүүхдүүд

Сурах бичиг нь салангид зүйлсийг эвлүүлэх, дутуу хэсэг, илүү дүрсийг олох, зургийн ялгааг олох гэх мэт аргууд бүхий дасгал, практик ажлуудыг тусгаж өгсөн байх нь тэдний хүртэхүйн чадварыг хөгжүүлэх тустай.

Сурах бичиг, хэрэглэгдэхүүн нь олон өнгийг агуулсан байх нь мэдээллийг хүртэх чадварыг бууруулах талтай тул зайлсхийх

Сурах бичгийн дасгал нь хүүхдүүдийн хурдан оновчтой гүйцэтгэх анхаарлын чадварыг дэмжсэн тоглоомын арга зүйтэй байх нь анхаарлын тогтворжилт, бүтээлч чадварыг хөгжүүлэх ач холбогдолтой.

Энгийн зүйлс, үг хэллэг зэргийг адил төстэй шинжээр нь бүлэглэх дасгалыг сурах бичиг, хэрэглэгдэхүүн нь агуулах нь сэтгэхүйн хөгжилд тустай.

Сурах бичиг, сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг бодит утга бүхий танил үгийн хүрээнд энгийн өгүүлбэрээр бичих, хийсвэр, тэмдэг нэр, салаа утга болон ижил нэрийн утгыг хүүхэд ойлгоход чиглэсэн дасгал, тайлбарыг агуулах.

Сурах бичгийн дасгал нь үгсийг утгаар нь бүлэглэх, санаагаа зориудаар илэрхийлэхдээ учир шалтгаан холбоонд нь тайлбарлах чадварыг дэмжихэд чиглэх нь хүүхдийн хэл ярианы хөгжлийн чухал дэмжлэг болно.

Эцэг эхчүүд хүүхэдтэй хамтарч дүрс, зураг эвлүүлэх, ялгаатай өвөрмөц онцлогийг олох, тоон үйлдэл гүйцэтгэх гэх мэт тоглоом тоглох,

насанд нь тохирсон үлгэр, өгүүллэг уншиж өгөх, утгыг нь ярилцах/хүүхдээрээ яриулах, бүддэг ном будах, шугман дүрс зуруулах гэх мэт үйлийг хийх,

Эцэг эх, ялангуяа аав нь хүүхэдтэйгээ нээлттэй идэвхтэй харилцах, хамтарч тоглох, асуудлыг хамтран шийдвэрлэх.

Хүүхэд хичээлээс гадуурх секц дугуйланд явах, олон нийтийн ажилд идэвхтэй оролцох оролцоог дэмжих нь тэдний танин мэдэхүй-хэл ярианы хөгжлийг дэмжих чухал хүчин зүйл болно.

Хичээл сургалтын үйл ажиллагаанд хүүхдүүдээр салангид зүйлсийг эвлүүлэх, дутуу хэсэг, илүү дүрсийг олох, зургийн ялгааг олох гэх мэт аргуудыг хэрэглэх нь тэдний хүртэхүйн чадварын хөгжлийг дэмжихэд түлхэц болно.

Хүүхдүүд хичээлийн үед янз бүрийн хэлбэр, дүрсүүдэд хурдан хугацаанд тэмдэглээ хийх, энгийн янз бүрийн цифрүүдийг тодорхой дараалалтайгаар бичих, 8 наснаас эхлэн тоог нэмэх, хасах дадал бий болдогтой холбоотойгоор энгийн нэмэх хасах үйлдлийг хурдан хугацаанд гүйцэтгүүлэх, эсвэл үгсийн сангийн мэдлэгийг ашиглан үгсийн төрөл зүйлийг хурдан хугацаанд олох аргыг хичээлийн агуулгатай уялдуулах нь анхаарлын хөгжил болон бүтээлч чадварт эерэг нөлөөтэй.

Хүүхдийн хараа, сонор, утгын ой тогтоолт дээр тулгуурласан хичээлийн элементийг төлөвлөлтөндөө хэрэглэх, хүүхдээр тодорхой дүрс, зураас зэргийг шугмын дагуу цэвэр зурах, будах, зураасаар холбох гэх мэт үйлийг дадал болгох,

Гэрийн даалгавар хийхэд хүүхэд дур сонирхолтой бэрхшээхгүй байх талыг багшийн зүгээс анхаарах,

Хүүхэд багшаасаа дэмжлэг, мэдээллийг чөлөөтэй авах, нээлттэй харилцаатай байх

Сургалтын явцад хийсвэр утгатай үг, тэмдэг нэр, ижил болон салаа утгатай үгсийн утгыг нь тайлбарлах, эхэд ямар утгаар орсныг зөв олж тодорхойлох, хэлэлцэх зэрэг тухайн хүүхдийн үгийн санг нэмэгдүүлэх зорилго чиглэлтэй үйлийг хийх

Үгсийн утгаар нь бүлэглэх, санаагаа зориудаар илэрхийлэхдээ учир шалтгаан холбоонд нь тайлбарлах чадварыг дэмжих нь хүүхдийн хэл ярианы хөгжлийн чухал дэмжлэг болно.

11-14 настай хүүхдүүд

Сургалтын хөтөлбөр, сурах бичиг нь хүүхдийн анхаарлыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн дасгалыг агуулах тухайлбал, үгийн төрөл зүйлийг олж тодорхой тэмдэглээгээр тэмдэглэх, ялгаатай тоон үйлдлийг гүйцэтгэх, хараа, сонор, утгын ой тогтоолт дээр тулгуурлан мэдээллийг авах нь ой тогтоолтын хөгжилд эерэг нөлөөтэй.

Сурах бичгийн дасгал нь юмсыг ялгаатай ба төсөөтэй шинжээр нь бүлэглэх гэх мэт дасгалыг агуулах сэтгэхүйн хөгжлийг дэмжинэ.

Сурах бичиг хэрэглэгдэхүүн нь бодит болон хийсвэр утгатай үг бүхий энгийн богино өгүүлбэрээр бичигдсэн байх

Эцэг, эхийн зүгээс 11-14 настай хүүхдийн танин мэдэхүй-хэл ярианы хөгжлийг дэмжих нь

Хүүхдэд тулгараад буй асуудал болон гэр бүлийн хүрээний асуудлыг шийдвэрлэхэд хүүхэдтэйгээ хамтарч асуудлыг хэлэлцэх, санаа бодлыг нь сонсох

Хүүхдийнхээ хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоог нь дэмжих

Хүүхэдтэйгээ нээлттэй идэвхтэй харилцаатай байх

Хүүхэд спортын секц дугуйлан суралцахыг дэмжих

Хүүхэд санаагаа бүтэн өгүүлбэрээр гүйцэд илэрхийлж сурахад анхаарах

Хүүхдээ хөхүүлэн урамшуулдаг байх

Хүүхэд ангийнхан болон үе тэнгийнхэнтэйгээ үерхэж нөхөрлөх, тэдэнтэй нээлттэй идэвхтэй эерэг харилцаатай байхыг хөхүүлэн дэмжих нь танин мэдэхүй-хэл ярианы хөгжилд нь сайнаар нөлөөлнө.

Тодорхой орон зайд байгаа хэлбэр дүрс, түүний харьцаа, хэмжээ, тэдгээрийн ялгаа зэргийг хүртэн таних арга хэлбэрийг хичээлийн онцлог, агуулгатай нийцүүлэн хэрэглэх нь хүртэхүйн хөгжлийг дэмжих ач холбогдолтой.

Анхаарал шаардсан нарийн үйлдэл тухайлбал, үгийн төрөл зүйлийг олж тодорхой тэмдэглээгээр тэмдэглэх, ялгаатай тоон үйлдлийг гүйцэтгэх, хараа, сонор, утгын ой тогтоолт дээр тулгуурлан мэдээллийг авах нь ой тогтоолтын хөгжилд эерэг нөлөөтэй.

Богино хугацаанд цээжээр бодлого бодох, юмсыг ялгаатай ба төсөөтэй шинжээр нь бүлэглэх гэх мэт аргыг хэрэглэх нь сэтгэхүйн хөгжлийг дэмжинэ.

Хүүхэд багштайгаа нээлттэй, харилцан мэдэхгүй зүйлээ асуух, дэмжлэг хүсдэг байхаас гадна найз нөхдийн эерэг харилцаа чухал нөлөөтэй байна.

Сургалтын явцад хичээлийн агуулгатай холбоотой хийсвэр үг, нэр томьёог тайлбарлах, эх (аман зохиол, яруу найраг, үргэлжилсэн үгийн зохиол гэх мэт) дэх хийсвэр, салаа утгатай үг, тэмдэг нэрийг бие даан тайлбарлах, үгсийн аймаг болон утгаар нь бүлэглэх чадварыг хөгжүүлэх дасгал хийх;

Санаагаа илэрхийлэхдээ энгийн өгүүлбэрээс гадна нийлмэл өгүүлбэрийг хэрэглэх, юмсыг учир шалтгааны уялдаа холбоонд нь тайлбарлах, миний

бодлоор, учраас, тэгсний дараа, гэвч гэх мэт холбоос хэрэглэн ярьж бичих, санаагаа тодорхой дэс дараалалтайгаар гүйцэд илэрхийлнэ.

15-17 настай хүүхдүүд

Сургалтын арга хэрэгсэл нь тэдний оюуны үйлээ тодорхой үйлдэл дээр төвлөрүүлэн ажиллах сэтгэхүйн бүтээлч чанарыг тодорхойлдог анхаарлын тогтворжилт, нэг зүйлээс нөгөө зүйлд анхаарлаа шилжүүлэн ажиллах чадвараар илэрдэг сэтгэхүйн хурд, юмсын дотоод шинж чанар, харилцаа холбоог таньж, харьцуулах сэтгэхүйн чадварыг хөгжүүлэхэд чиглэх

Хүүхэд, залуучуудын үгийн нөөцийн хөгжил, ялангуяа хийсвэр, салаа утгатай үг, юмсын шинж чанарыг заасан тэмдэг нэрийн утгын төлөвшил, хэрэглээг нь хөгжүүлэх хэрэгцээтэй байна.

Хүүхэд, залуучуудын ажигч чанар, анхаарлын тогтворжилт, шилжилт, сонорын ой тогтоолт, утгын ой тогтоолтыг хөгжүүлэх нь тэдний танин тэдэхүйн ерөнхий хөгжилд чухлаар нөлөөлнө.

Хүүхэд, залуучуудыг албан ёсны сургалтын тогтолцооноос гадуур байхаас нийгмийн институт шат шатандаа анхаарах нь хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжлийг хангахад чухал ач холбогдолтой юм.

Хүүхэд, залуучууд санаагаа цөөн тооны үг, 1-2 өгүүлбэрээр товчхон илэрхийлдэг онцлогтой байна. Иймд санаагаа дэлгэрэнгүй, тодорхой, учир шалтгаан холбоо хамааралд нь илэрхийлэх чадварыг сайжруулах шаардлагатай байна.

Хүүхэд гэр бүлийн тав тухтай орчинд амьдрах амьжиргааны түвшин сайн байх, сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдах, багг, найз нөхөдтэйгээ эерэг идэвхтэй харилцаатай байх, эцэг, эхийн боловсролын түвшний дэмжлэгийг сайжруулах арга замыг эрэлхийлэх зэрэг нь тухайн насныхны танин мэдэхүйн хөгжлийг дэмжих гол үйл болж байна.

Сургалтын агуулга нь ерөнхийгөөс нэгж рүү чиглэсэн байх, дасгал даалгавар нь системтэйгээр уншиж ойлгох дэс дараалал бүхий үйлдлийг агуулсан байх нь зүйтэй. Жишээ нь, эхлээд агуулгыг гүйлгэж унших, дараа нь нарийвчлан уншиж ойлгох гэх мэт.

Дасгал, даалгаврууд нь хүүхдүүд богино хугацаанд хурдтайгаар ажиллах чадварыг дэмжсэн байх.

Дасгал, даалгаврууд нь хийсвэр сэтгэхүйг хөгжүүлэхийн тулд математик чадварыг хөгжүүлэх, юмсыг ижил төсөөтэй ба ялгаатай шинжээр нь харьцуулан бүлэглэх, илэрхийлэх гэх мэт үйлдлийг хийлгэхүйц байх.

Санааг асуултаар сэдэлжүүлэн дэлгэрүүлсэн дасгалыг сурах бичиг, хэрэглэгдэхүүн агуулах;

Эсээ бичих, илтгэл тавих ур чадварыг хөгжүүлсэн дасгалыг агуулах нь хэл ярианы хөгжилд чухал дэмжлэг болно.

Эцэг, эхийн зүгээс 15-17 настай хүүхдийн танин мэдэхүй-хэл ярианы хөгжлийг дэмжих нь

Хүүхэдтэйгээ харилцан ярилцаж, хүндэтгэлтэй хандах, аавууд үлгэр, дуурайл нөлөөлөлтэй байх, хүүхэдтэйгээ идэвхтэй харилцдаг байх, найз нөхөдтэй байх, спортоор хичээллэх, эрүүл мэнддээ өгөх эерэг хандлага, гэрийн даалгавраа бие даан хийх зэргийг дэмжих нь тэдний танин мэдэхүй-хэл ярианы хөгжилд эерэг нөлөөтэй байна.

Мэдээллийг уншихдаа эхлээд ерөнхийд нь гүйлгэж уншин утгыг нь ойлгох, дараа нь нарийвчлан уншиж, утга бүрийг ойлгож тогтоохыг эрмэлзэх.

Хичээлтэй холбоотой уншсан болон сонссон мэдээллийг утгаар нь бичиж тэмдэглэх хоорондоо ярилцах нь ойлголт тогтоолтыг сайжруулна.

Анхаарал шаардсан үйлдэл болох тоо бодох, бичих, орчуулах, үг хэллэг цээжлэх гэх мэт үйлийг аль болох богино хугацаанд анхаарлаа төвлөрүүлэн гүйцэтгэх нь анхаарлын хөгжилд чухал ач холбогдолтой.

Хичээлийн агуулгатай холбоотой мэдээллийг уншаад тэмдэглэхдээ утгаар нь тэмдэглэхээс гадна, төстэй болон ялгаатай шинжүүдийг нь гаргаж ирэх, ангилан тэмдэглэх нь сэтгэхүйг хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой.

Санаагаа илэрхийлэхдээ үйл явдлын дэс дараалал, учир шалтгааныг нь дурдан ярих нь хэл яриа, сэтгэхүйн хөгжлийг дэмжихэд чухал нөлөөтэй.

Багшаасаа болон найз нөхөдтэйгээ нээлттэй идэхтэй харилцах, мэдэхгүй зүйлээ асуух, ярилцдаг байх зэрэг нь танин мэдэхүйн хөгжилд чухлаа нөлөөлнө.

Багш ахлах ангийн сурагчтай нээлттэй идэвхтэй харилцан тусалж дэмждэг байх, үе тэнгийнхэнтэйгээ идэвхтэй харилцах нь танин мэдэхүйн хөгжлийн нэг чухал дэмжлэг болно.

18-21 настай залуучууд

Оюутан залуучууд мэдээлэлтэй ажиллахдаа мэдээллийг гүйлгэн унших, харах байдлаар ерөнхий дүр төсөөлөлтэй болох дараа нь нарийвчлан уншин ойлгох нь хүртэхүйн хөгжлийг дэмжих хүчин зүйл юм.

Аль болох мэдээллийг богино хугацаанд харж, сонсож тогтоох тогтоосныхоо дараа тэмдэглэх үйлийг хийх, нэгэн зэрэг хэд хэдэн үйлдлийг зэрэг хийх, сонсохын хажуугаар бичих, харах гэх мэт хэд хэдэн мэдрэхүйн эрхтнээр зэрэг мэдээллийг хүлээж авах, мэдээллийг аль болох бүрэн гүйцэд утгачлан тогтооход анхаарах, ялангуяа гадаад хэл дээрх мэдээллийг харж, сонсож, утгачлан тогтоох арга барилыг хөгжүүлэх нь чухал юм.

Нарийн мэдээллийг утга агуулга, зүй тогтол, учир шалтгаан зэрэг дээр нь тулгуурлан харьцуулах, бүлэглэх үйлдлийг хийх нь сэтгэхүйн хөгжилд илүү үр дүнтэй.

Сургалтын явцад гол ойлголт, нэр томъёог сайтар ойлгоход анхаарна.

Үгийн утгыг тайлбарлах, тодорхойлох чадварыг сайжруулахын тулд тухайн ойлголт, нэр томьёо нь ямар бүлэг ойлголтод хамаарах, тухайн бүлэг ойлголтод хамаарах өөр бусад ойлголтуудаас ялгарах хамгийн чухал шинж нь юу болохыг ойлгох, нэр томьёо, ойлголтыг бие даан тайлбарлах дасгал хийх, багийн хэлэлцүүлэг хийх;

Зорилго чиглэлтэйгээр санаагаа илэрхийлэхдээ угсарсан нийлмэл өгүүлбэр, ба, бөгөөд, гэвч, учраас гэх мэт холбоосыг хэрэглэх, учир шалтгааны уялдаа холбоонд нь оновчтой, дэлгэрэнгүй илэрхийлэх чадвараа сайжруулахыг эрмэлзэх нь хэл ярианы хөгжилд чухал дэмжлэг болно.

Хичээлийг агуулгыг аль болох товч, гол утга санааг багтаан тэмдэглэхийг эрмэлзэнэ.

4.3. 6-21 настай хүүхэд залуучуудын нийгэмшлийг дэмжих

6-10 настай хүүхдүүд

6-10 настай хүүхэд бусдаас ялгаатай хүн болохоо мэдэрч, өөрийн хүч чадалдаа итгэдэг. Бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгох, бусдын байр суурин дээр өөрийгөө тавьж ойлгох чадвар хөгждөг үе.

Найз нөхөд үе тэнгийнхэн, эцэг эхтэйгээ нээлттэй идэвхтэй харилцаатай, багш, эцэг эхийнхээ үг, заавар, зөвлөгөөг даган биелүүлнэ. Дүрэм журмыг ойлгож биелүүлэх нь сайн.

Тэдний нийгэмшлийн хөгжилд эцэг эхийн хүүхдэдээ хандах эерэг хандлага, хүүхэдтэйгээ харилцах харилцаа, ялангуяа эцгийн харилцаа нь зан төлөвийн хөгжилд эерэгээр нөлөөлнө.

Хүүхдийнхээ алдаанаас илүү амжилтад нь анхаарлаа хандуулан хөхүүлэн урамшуулдаг байх нь тэдний өөртөө итгэлтэй, сөрөг айдасгүй зан төлөвт эерэгээр нөлөөлнө.

Аав нь хүүхдүүдтэйгээ чөлөөт цагаа хамтран өнгөрөөх, хүүхдэдээ ном уншиж өгөх, харилцан ярилцах, хүүхдэдээ туслах зэрэг нь хүүхдийн харилцааны идэвх, хөгжилтэй, нийтэч нөхөрсөг зан төлөв, амжилтад тэмүүлэх, амжилт гаргах зэрэгт эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Хүүхдэд тулгамдаж буй асуудлыг хамтран ярилцдаг, эцэг эх нь байнга туслан дэмждэг байх нь тэдний нийгмийн хэм хэмжээг даган биелүүлэх чадварт эерэг нөлөөтэй. Ялангуяа хүүхдийнхээ гэрийн даалгавраа хийхэд нь тусалдаг байх нь чухал юм.

Хүүхэд гэрийн даалгавраа тогтмол хийдэг дадалд сургахад эцэг эхийн зүгээс анхаарах нь тэд өөрт тулгарч буй асуудлаа нээлттэй илэрхийлэх, шийдвэр гаргах, хэлж ярихаасаа өмнө сайтар бодох, өөртөө итгэлтэй зан төлөвт эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Эцэг эхчүүдэд хүүхэдтэй харилцах харилцааны талаар зөвлөгөө өгч ажиллах
Хүүхэд гэрийн даалгавраа тогтмол хийдэг дадал хэвшүүлэх

Гэрийн даалгавар нь 6-10 настай хүүхдүүдийн нас, бие сэтгэцийн онцлогт нь нийцсэн байх, тухайлбал, даалгаврын хэмжээнд анхаарах, хүүхэд бие даан, эсвэл эцэг эхийн дэмжлэг чиглүүлэгтэйгээр өөрөө хийх боломжтой байхад анхаарах нь тэдний өөртөө итгэх итгэл, санаа бодлоо илэрхийлэх чадвар, хариуцлагатай, хийж, хэлэхээсээ өмнө боддог зан төлөвт эерэгээр нөлөөлнө.

11-14 настай хүүхдүүд

11-14 настай хүүхдүүдийн нийгэмшлийн гол онцлог нь бие даасан даасан байдлаа харуулах, үе тэнгийнхэн нь харилцаанд илүү чухал байр суурьтай болно. Найз нөхөд, үе тэнгийнхнээ даган дуурайх хандлагатай. Эцэг эхтэйгээ харилцааны зөрчилд орох нь ажиглагдана.

Тэдний нийгэмшлийн хөгжилд амьдралын нөхцөл, амьжиргааны түвшин, эцэг эхийн харилцаа, ялангуяа хүүхэд аавтайгаа идэвхтэй харилцах, спортоор хичээллэх, эцгийн боловсролын түвшин, өрхийн орлого нөлөөлдөг.

Хүүхдээ аль болох гэр бүлийн орчинд өсгөж хүмүүжүүлэх нь чухал байна.

Хүүхэдтэйгээ нээлттэй нөхөрсөг харилцахыг чухалчлах, аав нь хүүхэдтэйгээ идэвхтэй харилцаатай байх нь тэдний нээлттэй идэвхтэй, нөхөрсөг харилцааны төлөвшилд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Эцэг нь хүүхэдтэйгээ чөлөөт цагийг хамтран өнгөрөөх, зөвлөн туслах, ойр дотно харилцаатай байх нь тэдний сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил буюу юунд баярлаж гомддог, юунд дуртай дургүй, юуг сонирхдог, таашаадаггүй зэргээ танин мэдэх, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг таних, ойлгох, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө зохицуулах чадвар, өөртөө итгэх итгэл, бусдыг хүлээн зөвшөөрөх, бусадтай зохицох, нийгмийн шинэ орчин нөхцөлд дасан зохицох чадварт эерэг нөлөөтэй.

Ээж нь хүүхдээ хүндэтгэн харилцах, халамжлах, цагийг хамтдаа өнгөрөөх, нээлттэй нөхөрсөг харилцах зэрэг нь тэдний идэвхтэй зан, бие даасан байдал, өөртөө итгэх итгэл, нийгмийн орчинд дасан зохицох чадварт нөлөөлдөг.

Хүүхдийнхээ санхүүгийн хэрэгцээг хангах, мөнгөтэй зохистой харилцах чадварт сургах нь харилцааны чадвар, ёс суртахууны төлөвшил, хэм хэмжээг дагах чадварт эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Хүүхдийг спортын секц дугуйланд сурах үйлийн дэмжих нь хүүхэд өөрийгөө ойлгох, өөрийн хүчинд итгэх, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгож харилцах чадварт чухал ач холбогдолтой.

Хүүхдүүдийн олон нийтийн газар болон сургууль дотор хэм хэмжээг даган биелүүлэх чадварыг дэмжсэн олон талт үйл ажиллагааг зохион байгуулах

Эцэг эхчүүдэд өсвар насны хүүхэдтэй харилцах, тэднийг хөгжүүлэн төлөвшүүлэх талаар сурган - сэтгэл зүй ,арга зүйн зөвлөн туслах үйл ажиллагааг зорилго, төлөвлөгөөтэйгээр зохион байгуулах

Хүүхдүүд сургууль болон сургуулиас шадуур спортын секц дунуйланд хамрагдах боломжийг бүрдүүлэх, энэ талаар эцэг эхчүүдэд зөвлөх

Багшийн зүгээс хүүхдүүд эцэг эхтэйгээ харилцан ойлголцох, эерэг харилцаатай байхад анхааран зөвлөн тусалж ажиллах, олон талт үйл ажиллагааг зохион байгуулах.

15-17 настай хүүхдүүд

Хүүхэд, залуучуудын өөрсдийн сэтгэлийн хөдөлгөөнөө илэрхийлэх, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгож харилцах, харилцааны үед бусдад анхааралтай хандах чадварыг дэмжин хөгжүүлэх.

Бусадтай дотно, сэтгэл санааг нь ойлгож харилцах чадварыг дэмжин хөгжүүлэх.

Өөрийн үзэл санаа, бодол санааг бусдад зөв илэрхийлэх чадварыг дэмжих.

Багшийн сурагчдаа хандах хандлага нь ахлах ангийн сурагчдын ёс суртахууны, төлөвшил, хэм хэмжээг дагах чадварт нөлөөлдөг тул багшийн сөрөг харьцаа хандлагаас зайлсхийх нь чухал.

Ахлах ангийн сурагчдын өөртөө хандах хандлага, харилцааны чадвар, эцэг эхтэйгээ харилцах чадварыг дэмжих нэг арга зам нь тэдний хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоог нэмэгдүүлэх юм.

Хүүхэд, залуучууд аль болох гэр бүлийн орчинд хүмүүжихэд анхаарах нь тэдний сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжилд эерэг нөлөө үзүүлдэг байна. Хүүхдэд гэр бүл, ойр дотны хүмүүсийнх нь халамж харилцаа чухал ажээ.

Хүүхдийн гэр бүлийн харилцааг сайжруулах, гэр бүл доторх сөрөг харилцаанаас зайлсхийх нь тэд өөрийгөө байгаагаар нь хүлээн зөвшөөрөхөд эерэг нөлөө үзүүлэх гол хүчин зүйл юм. Энэ нь хүүхэд, залуучуудын өөртөө итгэх итгэлийг бий болгоно.

Сургуулиас завсардах байдлаас урьдчилан сэргийлэх нь харилцааны чадвар, бие даасан байдал, идэвх, бусадтай нийцтэй байх, өөрийн зан төлөвийнг ухамсартайгаар удирдах чадвар, эцэг эхтэйгээ эерэгээр харилцах харилцааны хөгжилд нөлөөлдөг байна.

Хүүхэд, залуучуудын гэр бүлийн амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэхэд анхаарах нь тэдний өөртөө итгэх итгэл, эерэг сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжлийг бий болгодог байна.

15-17 настай хүүхдийн нийгэмшлийн гол онцлог нь өөртөө итгэх итгэл, санаа бодлоо илэрхийлэх чадвар, бие даах чадвар нь нэмэгдэнэ. Нийгмийн хэм хэмжээг даган биелүүлэх, бусдад хүндэтгэлтэй хандах чадварыг эзэмшдэг. Өөрийн байр сууринаас асуудалд хандах нь илэрхий сайжирна.

Тэдний нийгэмшилд нөлөөлдөг гол хүчин зүйл нь эцэг, эх, багшийн харилцаа, өрхийн орлого, хот, хөдөө амьдарч байгаа эсэх, хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоо байна.

15-17 насны хүүхдүүд сэтгэлийн хөдөлгөөнөө илэрхийлэх боломжийг эцэг эхийн зүгээс олгох, үүний тулд хүүхдийнхээ сэтгэлийн хөдөлгөөн, зан төлөвийн илрэлийг онцгойлон үзэх, шүүмжлэх байр сууринаас хандахгүй байх, хүүхдээ байгаагаар нь хүлээн зөвшөөрч хүндэтгэлтэй харилцах

Хүүхдүүдийн бусдын сэтгэл санааг ойлгож харилцах, харилцааны үед бусдыг анхааралтай сонсох зохимжтой хариу үйлдэл үзүүлэх, хүндэтгэлтэй хандах дадал чадварыг бий болгоход анхаарах, энэ талаар хүүхдэдээ зүй ёсны шаардлага тавьдаг байх, өөрөө үлгэр дуурайл үзүүлдэг байх

Хүүхэд санаа бодлоо бусдад зөв илэрхийлэх дадал чадварыг нь дэмжих, туслан зөвлөх

Хүүхдийнхээ хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны оролцоог нь дэмжих нь тэдний өөртөө хандах хандлага, эцэг эхтэйгээ харилцах харилцаа, бусадтай хамтрах, бусдыг ойлгож харилцах харилцааны чадварыг дэмжих чухал хүчин зүйл болно.

Хүүхэдтэйгээ нээлттэй, нөхөрсөг, хайр халамж бүхий харилцаатай байх нь тэд сэтгэлийн хөдөлгөөнөө илэрхийлэх, бусдын сэтгэл санааг ойлгож ойр дотно харилцах, харилцааны үед сэтгэлийн хөдөлгөөнөө хянан удирдах чадварт чухал нөлөө үзүүлнэ.

Хүүхэд гэр бүлдээ эерэг харилцаатай байх нь тэд өөрийгөө байгаагаар нь хүлээн зөвшөөрөх, өөдрөг найрсаг зан төлөвтэй, айдасгүй, өөртөө итгэлтэй зан төлөв төлөвших нөхцөл юм.

Хүүхэд сэтгэлийн хөдөлгөөнөө бусдад илэрхийлэх, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөн, сэтгэл санааны байдлыг нь ойлгон, дотно, анхааралтай харилцах чадварыг дэмжихэд эцэг эхийн зүгээс анхаарах нь чухал юм.

Сонирхлынхоо дагуу клуб, нийгэмлэгт хамрагдах, нийгмийн сайн сайхны төлөө төрөл бүрийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох

Спортын секц, дугуйланд хамрагдах

Эцэг эхтэйгээ нээлттэй ярилцах, эелдэг найрсаг хандах, туслан дэмжих, мэдэхгүй зүйлээ асуух, бэрхшээл үүсэхэд тусламж дэмжлэг хүсдэг байх нь харилцааны чадварт суралцах, өөртөө итгэлтэй байхад нөлөөлнө.

Багштайгаа нээлттэй, хүндэтгэлтэй харилцах, мэдэхгүй зүйлээ багшаасаа асуудаг байх, шийдвэр гаргахдаа багштайгаа хамтардаг байх нь хэм хэмжээг даган биелүүлэх, үнэт зүйлийг эзэмших, хариуцлагатай бие даасан хүн болж төлөвшихөд нөлөөлнө.

Үе тэнгийнхэн, найз нөхөдтэйгээ хүндэтгэлтэй нөхөрсөг, нээлттэй харилцах

Алив асуудалд бусдыг даган дуурайхаас зайлсхийж, өөрийн байр сууринаас хандахыг эрэмлэх нь бие даасан, зорилго чиглэлт, харицлагатай зан төлөвт нөлөөтэй.

Хүмүүстэй харилцахдаа сэтгэл санааны байдлыг ойлгож харилцахыг эрмэлзэх, ойлгож байгаагаа өөрийн харилцаа хандлагаараа илэрхийлдэг байх нь харилцаа,

сэтгэлийн хөдөлгөөний хөгжил, өөрийгөө таатай байдлаар мэдрэхэд чухал ач холбогдолтой.

Бусдын байр суурин дээр өөрийгөө тавьж ойлгох чадвараа хөгжүүлэх (энэ хүний оронд байсан бол би яах байсан бол гэх мэтээр эргэцүүлэн бодож сурах)

Харилцааны үед бусдын яриаг дуустал нь ойлгож сонсохыг эрмэлзэх, өрсөж ярихаас зайлсхийх

Ажил амьдралаа төлөвлөж сурах

Ахлах ангийн сурагчдад зориулсан бие даасан клуб, сайн дурын нийгэмлэг, секц, дугуйлан сургууль дээр ажиллах нь тэдний өөртөө болон бусдад хандах эерэг хандлага, харилцааг бий болгоно.

Багш хүүхдүүдтэй хүндэтгэлтэй, зөвлөн тусалсан, тэгш харилцаатай, тэдний бие даасан байдлыг хүндэтгэн харилцах нь харилцааны чадвар, хэм хэмжээг даган биелүүлэх чадварт эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Хүүхдүүдийн бусдыг хүндэтгэн ойлгож, харилцах чадварыг нь дэмжсэн сургалт, хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааг зохион байгуулах

Хүүхэд гэр бүл, эцэг эхдээ хүндэтгэлтэй ойр дотно харилцах чадварыг дэмжсэн сургалт, хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааг зохион байгуулах нь нийгэмшлийн хөгжилд чухал ач холбогдолтой.

Хүүхэд сэтгэлийн хөдөлгөөнөө илэрхийлэх, бусдын сэтгэлийн хөдөлгөөнийг ойлгож харилцах, ялангуяа бусдын сэтгэл санааг ойлгож дотно харилцах чадварыг нь дэмжсэн сургалт, хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааг зохион байгуулах нь зүйтэй.

Гэр бүлдээ ойр дотно харилцана, зан төлөвийн хувьд нөхөрсөг, бие даасан байдал, үе тэнгийнхэн болон өөрөөсөө ахмад хүмүүстэй харилцах харилцаа сайжирна, ялангуяа эсрэг хүйсний үе тэнгийнхэнтэй эелдэг найрсаг ханддаг болно.

Тэдний нийгэмшилд эцэг эхийн боловсролын түвшин, эрүүл мэнд, өрхийн орлого, спортоор хичээллэдэг эсэх эерэгээр нөлөөлнө.

18-21 настай залуучууд

Спортын ямар нэг төрлөөр хичээллэх, байнгын дасгал хөдөлгөөнтэй байх, сургуулиас зохион байгуулж буй спортын тэмцээн уралдаан, үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох нь бусадтай нээлттэй, нөхөрсөг харилцах зан төлөв болон бусдын сэтгэл санааг ойлгож хүндэтгэлтэй харилцах дадал чадварыг бий болгох ач холбогдолтой.

Эцэг эхтэйгээ нээлттэй нөхөрсөг, хүндэтгэлтэй харилцах, өөрт тулгамдаад буй асуудлаа нээлттэй илэрхийлж хамтран шийдвэрлэх дадал чадварт суралцах нь сэтгэл гутрал, айдсаас сэргийлэх, стресс, түгшүүрийг даван туулах, эцэг эхтэйгээ таатай харилцаатай байхад нөлөөтэй.

Санхүүгийн эх үүсвэртэй байх боломжийг эрэлхийлэх, өөрт тохирсон ажил хөдөлмөр эрхлэх, мөнгийг зөв зарцуулахад анхаарах, дадал чадварт суралцах нь бие даасан зан төлөв, бусадтай харилцах, өөртөө итгэлтэй зан төлөв болон янз бүрийн эрсдэлт зан үйлээс урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой.

Эрүүл мэнддээ анхаарал тавих, урьдчилан сэргийлэх, эмчлэн эдгэрүүлэх дадал чадварыг хэвшүүлэх нь

Амьдралын зөв хэв маяг, тухайлбал, төлөвлөгөөтэй ажиллах, эрүүл хооллолтын дадал зуршилтай байх, хангалттай амрах нь өөртөө итгэлтэй зан төлөв, айдас, сэтгэл гутралаас ангид байх, бусадтай эелдэг найрсаг, идэвхтэй харилцах чадварт эерэгээр нөлөөлнө.

Хүүхэдтэйгээ бие даасан байдлыг нь хүндэтгэн, нээлттэй, нөхөрсөг харилцах, ялангуяа ээжийн хүүхэдтэйгээ идэвхтэй, нээлттэй, харилцах, зөвлөн, дэмжин туслах зэрэг нь сэтгэл санааны өөдрөг, хөгжилтэй, урам зоригтой байдал, асуудлыг шийдвэрлэх чадварт нь эерэгээр нөлөөлнө.

Эцэг эхчүүд хүүхдийнхээ санхүүгийн хувьд тулгамдаад байгаа асуудлыг нь шийдвэрлэх, санхүүгийн хэрэгцээг нь хангахад туслан дэмждэг байх нь сэтгэл санааны өөдрөг, урам зоригтой байдал, зан төлөвөө ухамсартайгаар удирдан зохицуулах, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө хөөрөл, уур бухимдлаа зохицуулах, даван туулах чадвар, бие даасан байдалд нь эерэг ач холбогдолтой байна.

Хүүхдийнхээ эрүүл мэндэд анхаарах, эрүүл амьдралын дадал зуршилтай байхад анхаарах нь өөртөө итгэлтэй зан төлөв, сөрөг айдасгүй байх, бусдад анхаарал тавих, анхааралтай сонсох, эелдэг найрсаг хандах, идэвхтэй, нээлттэй, нөхөрсөг харилцах, сэтгэл санааны өөдрөг, урам зоригтой байдал, өөрийн зан төлөвийн ухамсартайгаар хянан зохицуулах чадвар, эцэг эхдээ итгэх итгэл зэрэгт эерэг нөлөөтэй.

Хүүхдийнхээ спортоор хичээллэх зан үйлийг дэмжих нь тэдний бусдад анхааралтай, найрсаг харилцах харилцааны чадварт эерэгээр нөлөөлнө.

Хүүхдийнхээ нийгмийн хэм хэмжээ, дүрэм журам, хууль ёсыг дээдлэх ёс суртахууны хэм хэмжээг төлөвшүүлэхэд эцэг эхчүүд үлгэр дуурайлтай, шаардлага тавьж байх нь нийгэмшилд нь чухлаар нөлөөлнө.

Сургууль залуучуудын бие бялдрын хөгжилд анхаарах, тэмцээн уралдаан зохион байгуулах, секц дугуйлан хичээллүүлэх нь тэдний нээлттэй, нийтэч, анхааралтай, найрсаг занд эерэг нөлөөтэй.

Залуучуудын эрүүл мэндэд чиглэсэн хөтөлбөр хэрэгжүүлэх нь тэдний өөртөө итгэх итгэл, айдас, сэтгэл гутралгүй байх, идэвхтэй болон бусдад анхааралтай найрсаг хандах харилцааны чадвар зэрэгт эерэг нөлөөтэй.

Сургууль дотор, хичээл, сургалтын үед тогтсон дүрэм журам баримтлах чадварыг бүх оюутнуудад хэвшүүлэх, шаардлага, шалгуур тавих нь нийгэмшилд чухал нөлөөтэй.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Монгол хэлээр

- Батчулуун д, Цолмон.Ч. (1992). *Хүүхэд өсвөр үеийнхний эрүүл ахуй*. Зуун мод.
- Гүндэгмаа Л. (2007). *Монголын оюутан залуучуудын бие бялдрын өсөлт хөгжилтийн онцлог* // Биеийн тамир, спортын онол, аргазүй. Дугаар 02 (3), 10–15.
- Гүндэгмаа Л., Алтанцэцэг Л. (2014). Хүүхэд залуучуудын бие бялдрын хөгжлийн судалгааны өнөөгийн байдал. “Боловсрол судлал” сэтгүүл, дугаар 4. Улаанбаатар: Соёмбо принтинг
- Отгон, Г.Ефимова Н.В, Г.Сарантуяа, Б.Батхишиг Г.Ачсайхан. (1996). *Монгол бага настай хүүхдийн биеийн хөгжил*. Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны их сургууль, Ангарскийн Хөдөлмөрийн эрүүл мэнд, хүний экологийн хүрээлэн, ОХУ.
- Уранчимэг Ш. (2000). *Хотжилтын орчин дахь монгол хуухдуудын бие бялдрын өсөлт хөгжлийн онцлог*: Дэд докторын зэрэг горилсон диссертаци. 140 х. УБ.
- Уранцэцэг Л, Дэлгэржав, М. (2012). *Бие хүний нийгмийн сэтгэл зүй*. Хэл шинжлэл, Соёмбо нэвтэрхий толь, Улаанбаатар: Соёмбо принтинг.
- Чултэмдорж Ч. (1967). Сурагчдын бие бялдрын хугжилтийн зарим асуудалд // Улсын хэвлэлийн хэрэг эрхлэх газар. Улан-Батор, 51 х.
- Энхбаяр Б. (2013). Хүний хөгжлийн үндсэн нэг бүрдэл нь танин мэдэхүй болох нь. “Боловсрол судлал” сэтгүүл, дугаар 3. Улаанбаатар: Соёмбо принтинг.
- Эрдэнэ М. (1998). *Монголын байгаль газар зүйн янз бүрийн бүсийн хүүхдүүдийн бие бялдрын өсөлт хөгжилтийн онцлог*: БУ-ны дэд докторын зэрэг горилж бичсэн бүтээл. 139 х.
- (2009, 2010). Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын тайлан.
- (2015). *Зүүн Ази, Номхон Далайн бүсийн бага настай хүүхдийн хөгжлийн багц шалгуурын тохирцын судалгааны тайлан*. UNICEF-Mongolia,

Орос хэлээр

- Антропология. /М.А.Негашева и др. - Учебник, - М.:Научный мир,2012, - С.250.
- Антропозкология Центральной Азии. / Т.И. Алексеева, В.А.
- Андронникова Е.А., Зайка Е.В (2011). Методы исследования восприятия, внимания и памяти: руководство для практических психологов, Харьков.
- Арнольда Гезелла”//Гезелл А.Педология раннего возраста. М.; Л.: Учпедгиз,.
- Бацевич, Р.М. Мунчаев и др; под ред. Т.И. Алексеевой. – М.: Научный мир, 2005. – С. 85–201.
- Батчулуун Д. Физическое развитие детей от 1-го месяца до 17 лет и некоторые гигиенические вопросы акселерации развития школьников г. Улан-Батора: Дис. ... канд. мед. наук. – Улан-Батор, 1981. – 22 с.
- Бунак В.В. Антропометрия, 1941. – 368 с.
- Бурлачук,Л.Ф.(2006). Психодиагностика
- Выготский Л.С. (1982–1984). “Собр. Соч”.: В 6 т. М.: Педагогика,.
- Выготский Л.С. (1932). “Проблемы развития ребенка в исследованиях
- Выготский Л.С. (1960). “Развитие высших психических функций”. М.:Изд-во АПН РСФСР,
- Выготский Л.С. (1956). “Избр. психол.Исследования”.М.:Изд-во АПН РСФСР.
- Ганбаатар Р. Научное обоснование нормативных требований физической подготовки призывной молодежи Монголии в возрасте 18–25 лет: Автореф. ... канд. мед. наук. – Улан-Батор, 1997. – 26 с.
- Година Е.З., - В пору ли юношеские подвиги рыцаря? / - Московская правда газета, № 12 (65),2010, стр 3.
- Кун Т. (1977). Структура научных революций. М.:Прогресс,
- Немов, Р.С. (1995). Психология Книга-2. Москва
- Немов, Р.С., (2001) Психология-3. Москва.

Роберт Солсо (2006). Когнитивная психология
 Столяренко, Е.А. (2000). Психология педагогики Ростов --на--Дону
 Столяренко, Л.Д. (2005). Основы психологии практикум Ростов-на --Дону
 Цейтлин, С.Н. (2000). Язык и ребенок. Лингвистика детской речи. Москва.
 Чойбалсан Л. Нормативные требования к физическому развитию и физической
 подготовленности допризывной молодежи (16–18 лет) МНР: Автореф. ... канд. пед.
 наук. – М., 1991. – 28 с.
 Шахнарович А.М, Юрьева, Н.М.(1990). Психолингвистический анализ семантики и
 грамматики (на материале онтогенеза). Москва.
 Эльконин Д.Б. (1989). Избр. психол. Труды. М.:Педагогика,

Англи хэлээр

Alison J. Elliot. (2012). Child language, Cambridge university press.
 Battery for Children. Circle Pines, MN: American Guidance Service.
 Bogin, Barry, Patterns of Human Growth (2nd ed.),- Cambridge, UK & New York: Cambridge
 University Press
 Berlin LJ, Cassidy J, Appleyard K. Cassidy J, Shaver PR, ed. The Influence of Early
 Attachments on Other Relationshipsencyclopedia=Handbook of Attachment: Theory,
 Bernard, Stephanou, & Urbach. (2007). Student Social and Emotional Health Report
 Dunger DB, Ahmed ML, Ong KK. Early and late weight gain and the timing of puberty. Mol Cell
 Endocrinol. 2006 ;254-255:140-5., Epub 2006
 Euling et al.. 2008. Examination of US puberty-timing data from 1940 to 1994 for secular trends
 panel findings (22 pages)
 Fanny M. Cheung, Frederick T. L. Leong, Yossef S. Ben-Porath. Psychological Assessment
 in Asia: Introduction to the Special
 Jonh W. Santrock, (2001). Life-Span Development, USA
 Laura E. Berk, Child Development 9/e,- Chapter 5 - ©2012 /, 174-222 p.
 Meredith Happold, 1978.,The interaction ... Ruff, C. 2002. Variation in human body size and
 shape. Annual Review of Anthropology 31
 Katzmarzyk and Leonard, 1998). Human Evolutionary McDevitt, T., & Ormrod, J. (2004). Child
 Development: Educating and Working with Children and Adolescents (2nd ed.)
 Kayastha, P. (2010). Security of attachment in children and adolescents. Bangalore: Elsevier
 B.V.
 Kaufman, A.S., & Kaufman, N.L. (1983). Kaufman Assessment
 Phyllis B. Eveleth, James M. Tanner, Worldwide Variation in Human Growth,-Cambridge
 University Press, 1990 - Medical –397 pages
 Piaget J. (1966). Resume du congre`s // XVIII Congre`s International de Psychologic. L.
 Robert J. Sternberg (2012). Cognitive Psychology Research and Clinical Applications. New
 York and London: Guilford Press. pp. 333–47.
 Section L.G. Irvin, A. Siddiqi, C. Herzman. (2007). Early childhood development.
 Schonert-Reichl, Stewart Lawlor, Oberle, & Thomson (2007). Child development in developing
 countries
 Schacter, D. L., D. T. Gilbert, and D. M. Wegner. Psychology. 2. New York, NY: Worth
 Publishers, 2011.

Correlations

	анхааралын шилжилт	ажиллах чадвар	сонорын ой тогтоолт	утгын ой тогтоолт	хийсвэр сэтгэхүй	бодит үйлдлийн сэтгэхүй	бодит үг тайлбарлах	салаа утгатай үг тайлбарлах	хийсвэр үг тайлбарлах	бодит утгатай үг тайлбарлах	тэмдэг нэр бүлэглэх	нэрлэсэн үг бүлэглэх	салаа утгатай үг бүлэглэх	хийсвэр утгатай үг бүлэглэх	зургийн үйл явдлыг тоочсон	зургийн гол санаа агуулга дүгнэсэн	үгийн тоо
ажигч чанар			.310**	.185**		.149**	.274**	.304**	.265**	.135**	.270**	.277**	.299**	.290**		.177**	
анхаар алын тогтворжилт	.234**	.209**	.159**	.277**		.199**	.151**				.169**	.143**	.197**	.176**			
анхаар алын шилжилт	1	.280**		.198**	.168**	.142**											
сонорын ой тогтоолт			1	.185**		.147**	.287**	.301**	.305**	.150**	.326**	.269**	.323**	.321**	-.202**	.166**	
утгын ой тогтоолт				1	.204**	.242**	.205**	.182**	.183**		.188**	.186**	.200**	.201**			
бодит үйлдлийн сэтгэхүй						1	.194**	.182**	.158**	.165**	.204**	.247**	.196**	.236**			
бодит үг тайлбарлах							1	.550**	.610**	.172**	.295**	.314**	.324**	.322**		.208**	
салаа утгатай үг тайлбарлах								1	.541**	.176**	.366**	.334**	.409**	.347**		.192**	
хийсвэр үг тайлбарлах									1	.152**	.312**	.284**	.318**	.325**		.151**	
бодит утгатай үг тайлбарлах										1	.408**	.565**	.413**	.464**			
тэмдэг нэр бүлэглэх											1	.594**	.744**	.692**	-.213**	.222**	.156**
нэрлэсэн үг												1	.559**	.646**	-.155**	.157**	

бүлэглэх																	
салаа утгатай үг бүлэглэх													1	.634**	-.210**	.237**	.165**
хийсвэр утгатай үг бүлэглэх													1	-.190**	.196**	.143**	
санаага аа энгийн өгүүлбэрээр илэрхийлэх														.495**			.377**
санаага аа нийлмэл өгүүлбэрээр илэрхийлэх															.225**		.281**
зургийн үйл явдлыг тоочсон														1	-.203**		.245**
зургийн гол санаа агуулга дүгнэсэн																1	.163**

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Хавсралт

Бие бялдын хөгжлийн үзүүлэлт хоорондын корреляц хамаарал

		Авхаалж самбаа	Хүч	Доод мөчдийн динамик хүч	Биеийн жин	Биеийн өндөр	Биеийн жингийн иллэл	Цээжний тойрог	Бүсэлхийн тойрог	Баруун гарын атгах хүч	Зүүн гарын атгах хүч	Уушгины амьсгал
Хурд	Pearson Correlation	.469*	-.231*	-.498*	-.152*	-.254*	.037	-.099*	.042	-.291*	-.309*	-.234*
	Sig. (2- tailed)	.000	.000	.000	.000	.000	.280	.004	.227	.000	.000	.000
Авхаалж самбаа	Pearson Correlation	1	-.345*	-.475*	-.115*	-.268*	.098*	-.072*	.002	.326*	.355*	-.297*
	Sig. (2- tailed)		.000	.000	.001	.000	.004	.036	.954	.000	.000	.000

Хүч	Pearson Correlation	- .345*	1	.539*	.156*	.250*	-.032	.189*	.071*	.482*	.499*	.440*
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.000	.000	.361	.000	.042	.000	.000	.000
Доод мөчдийн динамик хүч	Pearson Correlation	- .475*	.539*	1	.267*	.541*	-.141*	.206*	.100**	.621*	.637*	.544*
	Sig. (2-tailed)	.000	.000		.000	.000	.000	.000	.003	.000	.000	.000
Толгойн тойрог	Pearson Correlation	- .167*	.176*	.263*	.478*	.368*	.243*	.462*	.413**	.370*	.320*	.320*
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
Биеийн жин	Pearson Correlation	- .115*	.156*	.267*	1	.483*	.739*	.708*	.722**	.488*	.438*	.336*
	Sig. (2-tailed)	.001	.000	.000		.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
Биеийн өндөр	Pearson Correlation	- .268*	.250*	.541*	.483*	1	-.208*	.285*	.213**	.511*	.531*	.463*
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000		.000	.000	.000	.000	.000	.000
Цээжний тойрог	Pearson Correlation	- .072*	.189*	.206*	.708*	.285*	.572*	1	.695**	.380*	.338*	.259*
	Sig. (2-tailed)	.036	.000	.000	.000	.000	.000		.000	.000	.000	.000
Бүсэлхийн тойрог	Pearson Correlation	-.002	.071*	.100*	.722*	.213*	.639*	.695*	1	.311*	.254*	.179*
	Sig. (2-tailed)	.954	.042	.003	.000	.000	.000	.000		.000	.000	.000
Баруун гарын атгах хүч	Pearson Correlation	- .326*	.482*	.621*	.488*	.511*	.128*	.380*	.311**	1	.885*	.536*
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000		.000	.000
Зүүн гарын атгах хүч	Pearson Correlation	- .355*	.499*	.637*	.438*	.531*	.057	.338*	.254**	.885*	1	.561*
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000	.091	.000	.000	.000		.000
Уушгины амьсгал гаргах хурд	Pearson Correlation	- .297*	.440*	.544*	.336*	.463*	.008	.259*	.179**	.536*	.561*	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000	.821	.000	.000	.000	.000	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Correlations

	Хурд	Уян хатан	Авхаалж самбаа	Хүч	Байрнаас урт	Тэсвэр	Толгойн тойрог	Биеийн жин	Биеийн өндөр	Цээжний тойрог	Бүсэлхийн тойрог	Баруун гар атгах хүч	Зүүн гар атгах хүч	Уушги амьсгал
Хурд	1	.24 1**	.505 **	- .391 **	- .486 **	.198 *		- .19 8*	- .503 **	- .305 **		- .443 **	- .455 **	- .251 **
		.00 7	.000	.000	.000	.028		.02 7	.000	.001		.000	.000	.005
Уян хатан	.2 41 **	1												- .306 **
	.0 07													.000
Авхаалж самбаа	.5 05 **		1	- .493 **	- .497 **	.327 **			- .420 **			- .410 **	- .424 **	- .389 **
	.0 00			.000	.000	.000			.000			.000	.000	.000
Хүч	- .3 91 **		- .493 **	1	.618 **	- .366 **			.451 **			.597 **	.533 **	.365 **
	.0 00		.000		.000	.000			.000			.000	.000	.000
Байрнаас с урт	- .4 86 **		- .497 **	.618 **	1	- .178 *			.604 **			.624 **	.646 **	.545 **
	.0 00		.000	.000		.049			.000	.131	.84 2	.000	.000	.000
Тэсвэр	.1 98 *		.327 **	- .366 **	- .178 *	1	- .04 7	- .21 4*	- .214 *	- .275 **	.09 6	- .366 **	- .361 **	- .179 *
	.0 28		.000	.000	.049		.60 4	.01 7	.017	.002	.29 2	.000	.000	.047
Толгойн тойрог	- .1 71						1	.52 7**	.299 **	.479 **	.51 6**	.209 *	.247 **	
	.0 57							.00 0	.000	.000	.00 0	.016	.004	
Биеийн жин	- .1 98 *						.52 7**	1	.499 **	.732 **	.73 0**	.430 **	.422 **	.206 *
	.0 27						.00 0		.000	.000	.00 0	.000	.000	.017
Биеийн өндөр	- .5 03 **		- .420 **	.451 **	.604 **	- .214 *	.29 9**	.49 9**	1	.320 **	.12 6	.598 **	.587 **	.407 **
	.0 00		.000	.000	.000	.017	.00 0	.00 0		.000	.14 7	.000	.000	.000
Цээжний тойрог	- .3 05 **		- .096	.263 **	.134	- .275 **	.47 9**	.73 2**	.320 **	1	.66 6**	.413 **	.357 **	.152
	.0 01		.287	.003	.131	.002	.00 0	.00 0	.000		.00 0	.000	.000	.079

Баруун гар атгах хүч	- .443**		- .410**	.597**	.624**	- .366**	.209*	.430**	.598**	.413**		1	.859**	.533**
	.000		.000	.000	.000	.000	.016	.000	.000	.000			.000	.000
Зүүн гар атгах хүч	- .455**		- .424**	.533**	.646**	- .361**	.247**	.422**	.587**	.357**		.859**	1	.536**
	.000		.000	.000	.000	.000	.004	.000	.000	.000		.000		.000

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Үнэт зүйлсийн корреляц хамаарал

		Амжилт	Аюулгүй хамгаалалттай байдал	Бусдаар хүндлүүлэх	Бусдаас хамааралгүй-бие даасан байх	Бусдад хүндэтгэлтэй хандах-нинжин сэтгэл	Зугаа цэнгэлтэй байх	Нийцтэй – зөрчилгүй зан	Олон талт шударга харилцаа	Уламжлал
Амжилт	Pearson Correlation	1	.515**	.466**	.469**	.491**	.345**	.453**	.495**	.459**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
Аюулгүй хамгаалалттай байдал	Pearson Correlation		1	.558**	.637**	.729**	.443**	.673**	.556**	.709**
	Sig. (2-tailed)			.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
Бусдаар хүндлүүлэх	Pearson Correlation			1	.509**	.660**	.385**	.551**	.471**	.587**
	Sig. (2-tailed)				.000	.000	.000	.000	.000	.000
Бусдаас хамааралгүй-бие даасан байх	Pearson Correlation				1	.628**	.508**	.577**	.466**	.597**
	Sig. (2-tailed)					.000	.000	.000	.000	.000
Бусдад хүндэтгэлтэй хандах-нинжин сэтгэл	Pearson Correlation					1	.469**	.627**	.506**	.695**
	Sig. (2-tailed)						.000	.000	.000	.000
Зугаа цэнгэлтэй байх	Pearson Correlation						1	.406**	.317**	.427**
	Sig. (2-tailed)							.000	.000	.000
Нийцтэй – зөрчилгүй зан	Pearson Correlation							1	.519**	.697**
	Sig. (2-tailed)								.000	.000
Олон талт шударга харилцаа	Pearson Correlation								1	.498**
	Sig. (2-tailed)									.000
Уламжлал	Pearson Correlation									1
	Sig. (2-tailed)									

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Төслийн үр дүнд гаргасан бүтээлүүд

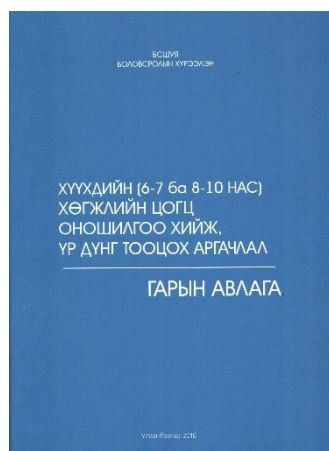
(2018). Хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн онол, аргазүй – монограф. 24.6 хх

(2018). Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийг дэмжих нь – зөвлөмж. 4хх

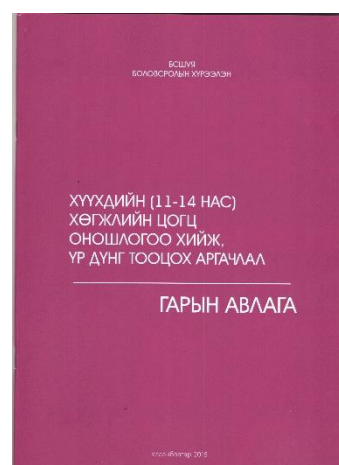
Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн шалгуур, үзүүлэлт – зөвлөмж. 7хх

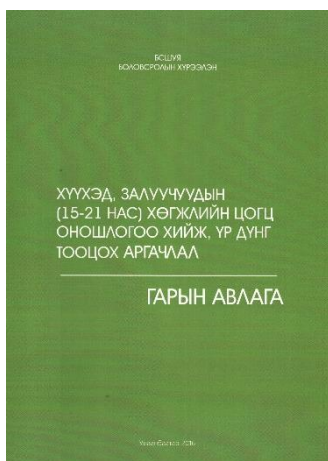
(2018). Хүүхдийн хөгжлийн судалгааны цахим оношилгоо – гарын авлага. 6хх

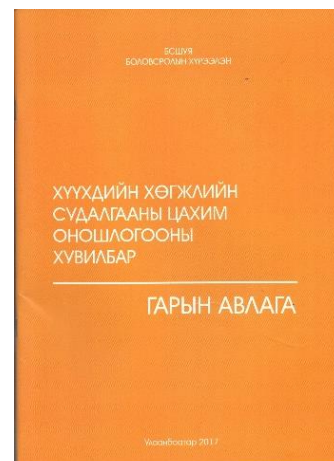
(2016). Хүүхдийн хөгжлийн цогц оношилгоо хийж, үр дүнг тооцох аргачлал (6-7 ба 8-10 нас)– гарын авлага. 9хх

(2016). Хүүхдийн хөгжлийн цогц оношилгоо хийж, үр дүнг тооцох аргачлал (11-14 нас)– гарын авлага. 9хх

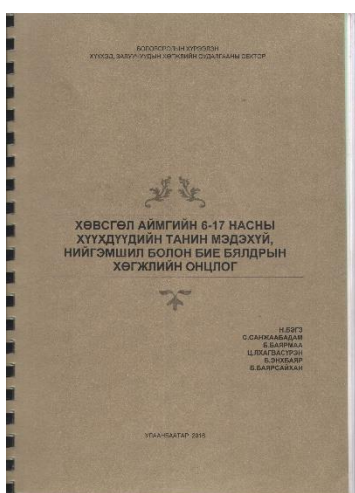

(2017). Хүүхдийн хөгжлийн судалгааны цахим оношилгооны хувилбар – гарын авлага. 6хх

(2016). Хүүхэд, залуучуудын дийн хөгжлийн цогц оношилгоо хийж, үр дүнг тооцох аргачлал (15-21 нас)– гарын авлага. 8хх

(2016). Хөвсгөл аймгийн 6-17 насны хүүхдүүдийн танин мэдэхүй, нийгэмшил болон бие бялдрын хөгжлийн онцлог – тайлан. 73 нүүр

(2014). Монголын хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн туршилтын судалгааны тайлан. 401 нүүр

